

INSTITVTIONE

Pedro López Elum

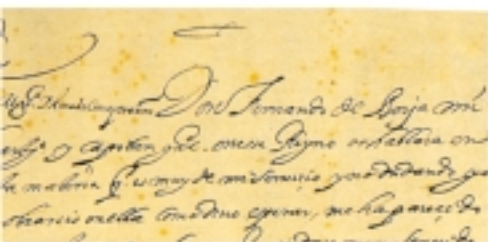
LOS ORÍGENES
DE LOS FVRS DE
VALÈNCIA Y
DE LAS CORTES EN
EL SIGLO XIII

 Biblioteca Valenciana

INDICE

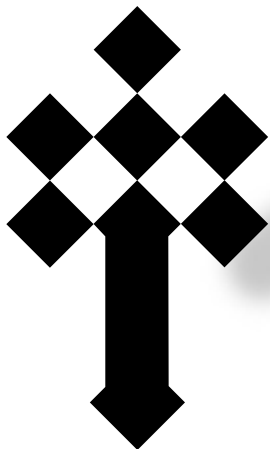
Prólogo	7
Introducción	17
Fuentes	19
I. La exigencia de nuevos servicios dentro del marco feudal: el nacimiento de las cortes	23
II. De la promulgación de la <i>Costum</i> a la primera reforma del texto legal	37
III. Cortes y reuniones de Valencia en el siglo XIII	69
IV. Periodificación de las convocatorias y composición de los brazos	93
V. Conclusión	99
<i>ELS FURS</i>	
Nota a la edición	105
Transcripción	107
Índice de rúbricas	363

INSTITUTIONE

Pedro López Elum

LOS ORÍGENES
DE LOS FVRS DE
VALÈNCIA Y
DE LAS CORTES EN
EL SIGLO XIII

 Biblioteca Valenciana

 GENERALITAT VALENCIANA
CONSELLERIA DE CULTURA I EDUCACIÓ
DIRECCIÓ GENERAL DEL LLIBRE, ARXIUS I BIBLIOTEQUES

© Pedro López Elum, 2001

© Direcció General del Llibre i Coordinació Bibliotecària

Reservados todos los derechos. No se permite reproducir, almacenar en sistemas de recuperación de la información ni transmitir alguna parte de esta publicación, cualquiera que sea el medio empleado –electrónico, mecánico, fotocopia, grabación, etc.–, sin el permiso de los titulares de los derechos de la propiedad intelectual.

Diseño de la publicación: R. Ramírez Blanco

Biblioteca Valenciana

GENERALITAT VALENCIANA
CONSELLERIA DE CULTURA I EDUCACIÓ
DIRECCIÓ GENERAL DEL LLIBRE, ARXIVS I BIBLIOTECUES

Director: José Luis Villacañas Berlanga

ISBN: 84-482-2549-X

Depósito legal: V. 530 - 2001

Imprime: Artes Gráficas Soler, S. L.

BIBLIOTECA VALENCIANA

Monasterio de San Miguel de los Reyes

Avda. de la Constitución, 284

Valencia (España)

ÍNDICE

	<i>Pág.</i>
PRÓLOGO de Mariano Peset	7
INTRODUCCIÓN	17
FUENTES	19
Bibliografía	19
I. LA EXIGENCIA DE NUEVOS SERVICIOS DENTRO DEL MARCO FEUDAL: EL NACI- MIENTO DE LAS CORTES	23
1. Introducción	23
2. De la curia ordinaria y extraordinaria a la curia general o cortes ..	23
3. Las “cortes de conquista”	24
II. DE LA PROMULGACIÓN DE LA <i>COSTUM</i> A LA PRIMERA REFORMA DEL TEXTO GAL.	37
1. Promulgación de la <i>Costum</i>	37
2. Evolución de la primitiva <i>Costum</i>	45
3. La reforma de Morella de 1250. De la <i>Costum</i> a los <i>Furs</i> (1238- 1261)	50
Apéndice I	60
III. CORTES Y REUNIONES DE VALENCIA EN EL SIGLO XIII	69
1. Cortes de 1261	70
2. Reunión de 1266	74
3. Cortes de 1271	75
4. Cortes generales de Alzira de 1273	80
5. Supuestas cortes de 1274	81
6. Cortes generales de 1276	82
7. Cortes de 1281	83
8. Reunión de 1283	85
9. Las fallidas cortes de 1286	87

	<i>Pág.</i>
6	
10. Cortes generales de Monzón de 1289	88
11. Reunión de 1292	89
12. Cortes de 1302	90
IV. PERIODIFICACIÓN DE LAS CONVOCATORIAS Y COMPOSICIÓN DE LOS BRAZOS	93
1. La periodificación en la convocatoria de cortes	93
2. Composición de los brazos	94
V. CONCLUSIÓN	99
<i>ELS FURS</i>	103
Nota a la edición	105
Transcripción	107
Índice de rúbricas	363

PRÓLOGO

Desde los años sesenta hasta hoy la historia de Valencia ha alcanzado un gran desenvolvimiento, si comparamos con los años de la posguerra —es evidente— o con la historiografía de los últimos cien años. Me pregunto por qué esa multiplicación de trabajos y estudios sobre nuestro pasado, esa continuada publicación de buenas monografías, en los últimos años. Son innumerables los libros aparecidos sobre el derecho y la historia de Valencia, que no me es posible detallar o citar. Hay un espléndido desenvolvimiento de la “historia local”, o estudios que se centran en el ámbito espacial de una ciudad o una comarca, de un reino o un territorio. Esta concentración de espacio había sido frecuente en la historia medieval —por la fragmentación de los reinos—, pero se miraba con desprecio por muchos historiadores, referida a la corona centralizada en la edad moderna o en tiempos del estado liberal. Se menospreciaba como tarea de eruditos y cronistas locales, frente a planteamientos más genéricos —historia de España, historia universal— que rotulaban las asignaturas de la facultad... Sin embargo, la denominada “historia local” se muestra imprescindible, si no se reduce la narración a aspectos políticos centrales, si no se quiere confundir la historia peninsular o europea con las figuras de monarcas y su corte, con las intrigas de palacio, las guerras y batallas, las disposiciones legales... Es menester superar el centralismo de la historia y elaborar las circunstancias y problemas de las regiones y territorios, si se busca un punto de vista social o económico, cultural o de vida cotidiana... La historia de los diversos lugares recoge los materiales que se encuentran en sus archivos, interpreta los problemas y situaciones de un lugar o territorio, sin limitarse a figuras relevantes, a zonas escogidas. Para la historiografía, cada vez más ambiciosa, cualquier espacio y situación puede constituir objeto de estudio, de planteamientos nuevos y enfoques renovadores... Porque importa cómo se hace historia —su rigor y fuerza interpretativa— menos que cuál sea su alcance en el espacio o en el tiempo.

En Valencia existía una tradición de erudición e historia en el siglo XIX y comienzos del XX, que no puede ignorarse. Incluso grandes historiadores anteriores —Escolano o Diago— habían escrito en el XVII sobre el reino, cuando éste constituía una realidad política. Resucitaron ese interés Vicente Boix, Perales, Chabás, Vives y Liern o Sanchis Sivera, junto a otros, que dejaron muchos de

sus escritos en las páginas del *Boletín de la sociedad castellonense de cultura* o en los *Anales del centro de cultura valenciana*... La universidad de Valencia contó con una sección de historia en la facultad de letras a partir de 1900, con la reforma de García Alix; pero ni Deleito Piñuela ni el marqués de Lozoya se ocuparon demasiado de la historia de Valencia; preferían enfoques más generales o centralistas. Era un mundo diferente...

A partir de los años sesenta se inicia en la universidad el interés por nuestro pretérito –pioneros fueron Sanchis Guarnier o Joan Fuster–. Hubo dos elementos que favorecieron estas nuevas direcciones: primero la multiplicación de historiadores universitarios –donde había uno hay más de veinte–, debida a la masificación de alumnos y la consiguiente creación de plazas... Segundo, no de menor importancia, la posibilidad de doctorarse en esta universidad, con tesis profundas y elaboradas, que contrastan con la media de las que se redactaba en los largos años del monopolio doctoral de Madrid. Se escudriñaron los archivos cercanos, los fondos hasta ese momento poco visitados, que permiten novedad y originalidad. Se plantearon cuestiones que miraban a Valencia, dentro de horizontes más generales... Tarradell, Reglá, Giralt y Ubieto impulsaron el interés por los temas y problemas de Valencia –los dos primeros escriben síntesis sobre nuestro pasado–. Sebastián García Martínez reedita a Escolano y a Viciana o propicia, con otros, síntesis como *Nuestra historia* o la *Història del país valencià* de Edicions 62 –también la historia de Vicente Boix se reedita y completa–. Empezan a publicarse numerosas tesis que estudian la Valencia foral o los siglos posteriores: los trabajos sobre señorío y propiedad o sobre las universidades son numerosos, así como sobre otras varias materias, que van trazando una historia renovada de los territorios valencianos...

La historia, a diferencia de otras disciplinas, posee notable difusión sobre la sociedad en aquellos años. Toda persona que siente y vive su afecto por su entorno cercano, los paisajes, las gentes, las fiestas... se interesa por su pretérito, qué fue su pueblo, su territorio... Quizá con un sentido distinto, más ideológico que la investigación histórica, pero esa conexión estimula mutuamente y concede una presencia, unas posibilidades de contacto, de difusión...

Hay dos elementos o vivencias colectivas que robustecieron esa presencia de la historia en los últimos años. Primero, sin duda, la notable vigencia intelectual del marxismo, tan proclive a la historia, como instrumento de su teoría. Aquellos años de movimientos estudiantiles y oposición a la dictadura, la teoría y la historia ensayaron propuestas para el cambio, utopías para mejora de la sociedad. La caída del muro de Berlín, en 1989, es el punto final de estas tendencias: el fracaso de la URSS determinaba el abandono de estas direcciones en la historiografía y, en parte, en la sociedad. Parece que se confirmaba en su propia car-

ne la idea de que las estructuras sociales y económicas determinaban las ideologías...

En segundo lugar, junto a esta tendencia, surgió un regionalismo o nacionalismo en las comarcas valencianas, que descubría en la historia elementos definidores. Durante el siglo XIX el nacionalismo español había perseguido la cohesión de los diversos pueblos de España, desde que empieza la conciencia nacional, la revolución y la soberanía popular. Pero no se lograría que arraigase con fuerza suficiente. La penosa historia política de los siglos XIX y XX no lograría adhesión completa hacia símbolos e ideas de una patria común. A diferencia de Francia que se unía por la revolución y las glorias bélicas de Napoleón, España queda en segundo plano, como potencia menor, con pronunciamientos, guerras civiles, caciquismo y oligarquía... Hoy los historiadores económicos reivindican que el momento liberal fue una época de modernización y cambio, semejante a otros países. Pero no fue así en política y administración: se hizo, sin duda, una revolución, pero los mecanismos y situación no funcionarían con eficacia y autenticidad –lo que produjo numerosos quiebras y desajustes–. Además, los diversos grupos políticos y sociales concibieron de diferente modo la tradición y la novedad, las soluciones para la convivencia. De un lado estaban los liberales, divididos entre progresistas y moderados, conservadores y liberales... Frente a ellos los carlistas e integristas que sostenían actitudes más cercanas al antiguo régimen –aunque se adaptaron al juego parlamentario–. Distintas posiciones defendieron los demócratas, los republicanos, federalistas o unitarios... Los anarquistas que soñaban con una sociedad nueva y solidaria, mientras los socialistas proponían otras soluciones. De ahí que, a fines del XIX, surgieran movimientos regionalistas o nacionalistas, especialmente catalanes y vascos –en Valencia Constantí Llombart o Blasco Ibáñez, entre otros grupos, estudiados por Alfons Cucó–. El conglomerado de ideas no alcanzó una unificación mínima en un nacionalismo español. La dictadura de Franco impuso por la fuerza una determinada visión a amplias zonas de discrepancia política.

La transición –como antes la república en 1931– trajo un proyecto nuevo para equilibrar y armonizar los regionalismos. En Valencia no surgió un partido nacionalista potente. Las propuestas fueron diversas, afectando la discrepancia hasta los símbolos y la lengua. En ese debate –que aún continúa en parte– la historia parecía que podía decidir; o en todo caso, proporcionaría señas de identidad y un pasado que se reanudaba, en distintas circunstancias. Los historiadores se esforzaron en presentar los siglos desde la conquista hasta el presente. La sociedad, la comunidad culta, por su lado, se interesaba por las investigaciones y divulgaciones, por cuanto tratase de pasado. Las instituciones públicas, durante este tiempo, impulsaron publicaciones y congresos, exposiciones y ho-

menajes, en centenarios o aniversarios –aparte el esfuerzo privado, que también se dejó sentir–. Había votos, había mercado para la historia de la comunidad valenciana, que sobrepasaban el estricto interés científico o la investigación... Los estudios y divulgaciones sobre nuestra historia estaban ampliamente presentes.

* * *

Los *Furs de València* fueron abolidos por decreto de 29 de junio de 1707, como consecuencia de la guerra de sucesión a la corona de España. Las instituciones del reino de Valencia desaparecieron en buena parte, sustituidas por otras castellanas y algunas nuevas que introdujeron los Borbones. A partir de este momento los *Furs* fueron sólo una pieza histórica, un texto legal derogado, aunque durante años se siguió aplicando a situaciones anteriores –como derecho transitorio– y, en algunos casos, por ejemplo en materia de riegos, continuaron en vigor. Pero, en conjunto, los fueros quedaron para la historia, habiendo regido durante cerca de cinco siglos el reino de Valencia. Queda atrás el tiempo de sus primeros comentaristas o de quienes los resumieron, como hizo Tarazona, o los emplearon en sus obras doctrinales, como Belluga, Trobat, Bas y Galcerán o Crespi de Valdaura... En el XVIII son, en verdad, una reliquia del pasado: cuando Mayans, en 1767, propone su edición y una cátedra de derecho municipal valenciano, admite que su conocimiento serviría para resolver pleitos y casos procedentes de la época foral. O cuando José de Villarroya, gran estudioso de la orden de Montesa, los estudia y se propone una reedición, busca rescatarlos del olvido... Su falta de vigencia impidió que, como los otros derechos forales –catalán o navarro–, se fuesen rehaciendo, reinterpretando y modificando para su aplicación a la nueva época, junto a las novedades que suponían las leyes liberales. Por tanto no tuvieron una readaptación en el XIX, como ocurrió con *Usatges* o el *Fuero de Navarra*. En estos casos, una práctica notarial y judicial reelaboró viejos preceptos medievales y modernos, el derecho romano y canónico, procurando su aplicación a la vida familiar y aun a la política. Mientras, los *Furs* habían quedado jurídicamente muertos, en el recuerdo histórico.

Me permitiré unas primeras consideraciones, con relación a mi especialidad de historiador del derecho. Sin duda, parece que correspondía a esta rama de la historia el principal desvelo por el estudio de los *Furs* y la tradición jurídica valenciana. Pero durante el siglo XIX no avanzaron demasiado los estudios de historia del derecho valenciano –a diferencia de lo que ocurría en Cataluña o en Navarra, en el País vasco–. En estas áreas la aplicación de derechos forales dio lugar a una investigación histórica, junto al interés por su aplicación, por parte

de civilistas y abogados. En cambio, en Valencia, se dedicaron más al derecho castellano, que estaba vigente en estas tierras. Las cátedras de historia del derecho en las universidades españolas se crearon tardíamente en 1883, para recoger en sus enseñanzas los viejos derechos –hasta entonces fuentes del derecho vigente– casi por entero sustituidos por los nuevos códigos y leyes liberales. Todavía se retrasaría el código civil a 1888-1889, siguiendo en vigor en esta materia las *Partidas* y la *Novísima recopilación*. Los foralistas se enfrentaron, desde sus territorios, a una codificación unitaria. La escuela catalana, con Durán y Bas a la cabeza, se opuso a un código único, que haría desaparecer las singularidades del derecho foral. Cultivaron la historia jurídica para subrayar la grandeza de su pasado, al tiempo buscaron vías para una mejor aplicación de sus viejos textos –no sólo por la investigación histórica, sino con una reinterpretación que los pusiera al día–. En Valencia, no ocurrió así. El primer titular de la cátedra de historia del derecho, Eduardo Pérez Pujol trabajó y estaba interesado en la época goda; tampoco su yerno y sucesor, Juan Antonio Bernabé Herrero, que mantuvo esta cátedra hasta el año treinta, se ocupó del derecho valenciano histórico. Después de la guerra civil, los profesores de historia del derecho de Valencia, principales obligados a este estudio, no mostraron interés por su derecho. Quizá los primeros estudios desde la facultad fueron los de José María Font Rius, sobre el municipio en sus orígenes, y otros de Juan García González; yo también dediqué alguna atención, quizá insuficiente, a los *Furs*, atraído más por su derogación y final con la nueva planta, por el cambio forzoso que supuso la introducción del derecho castellano... Sylvia Romeu inició el estudio de las cortes que, desgraciadamente, no pudo concluir: elaboró su catálogo y editó algunas. Fue Arcadi García, quien les dedicó buena parte de su abundante obra –más adelante me ocuparé de ella, para encuadrarla en otras aportaciones–.

En los últimos años sí que se ha trabajado con asiduidad cuestiones de derecho valenciano en la facultad. Adela Mora estudió el señorío de la Valldigna; Remedios Ferrero el ayuntamiento de Valencia en el siglo XVI; Jorge Correa el real patrimonio en el XVII; Javier Palao la amortización eclesiástica en Valencia; Pascual Marzal sucesiones y mayorazgos; Febrer Romaguera la propiedad medieval; Dolores Guillot régimen económico matrimonial... Pilar García Trobat estudió la universidad de Orihuela y los intendentes del XVIII; Yolanda Blasco la facultad de derecho a fines del XIX... Otras investigaciones están en curso de realización...

Pero no lograría una visión suficiente, si me limitase a los historiadores del derecho, que preceden en esta exposición tan sólo por mi perspectiva o especialidad. Los historiadores valencianos –desde fuera y desde dentro de la facultad de letras– han contribuido con extraordinaria amplitud al desarrollo de la in-

vestigación históricojurídica, desde comienzos del siglo actual. En esta línea aparece ahora el libro de Pedro López Elum, que nos proporciona un buen estudio de los orígenes de los fueros valencianos y de las cortes en el siglo XIII, quien con su trabajo mejora los estudios y bibliografía existente. No se puede comprender bien la historia de Valencia, de la conquista y la formación del reino, de las luchas de la Unión o la presencia de señores aragoneses o de la monarquía de los Austrias, sin un buen conocimiento de ese texto amplio y romanizado que constituyen los *Furs*, sin la tradición política y jurídica valenciana...

Desde hace muchos años se ha realizado un indudable esfuerzo en torno al derecho de Valencia. ¿Quiénes se han ocupado hasta ahora de los Fueros de Valencia o de su derecho y legislación? Creo que, sin duda, se puede colocar como su primer estudioso a Roque Chabás, con su *Génesis del derecho foral de Valencia* (1902), en donde planteaba históricamente el sentido y fases de su promulgación, con buen conocimiento de su contenido y de la documentación existente. El segundo, fue Manuel Dualde, estudioso de las pervivencias de privilegios en los *Furs*, a quien la muerte impidió terminar su edición del código latino de la catedral, aparecido póstumo en 1967, gracias a Ubieto Arteta. Otros trabajaron esta materia, continuando el esfuerzo de estos dos... Otros muchos continuaron este objetivo: Arcadi García y Germà Colón se enfrentaron a la difícil tarea de intentar una edición crítica para *Els nostres clàssics*, que fue apareciendo entre 1970 y 1990, utilizando la edición de 1547-1548 como horma, colocando las lecciones de los más antiguos manuscritos –su colación de variantes– en su sistemática.

Existía, por tanto, un esfuerzo por conocer bien las fuentes que inauguraba una época nueva. Complementos fueron la edición facsímil de 1482 hecha por la universidad de Valencia en 1976; la lujosa edición del código del ayuntamiento por Vicent García, editor, un año más tarde; la publicación del texto facsímil de 1547-1548 por la Generalitat valenciana; las reproducciones de fueros de las cortes de los siglos XV, XVI y XVII, hecha por distintos autores, desde la cátedra de historia moderna... Ubieto, por su parte, publicó un facsímil del *Aureum opus* de 1515, o colección de privilegios sobre los que trabaja hace tiempo y está a punto de publicar una edición crítica Josepa Cortés. Había y hay un interés general por los viejos textos de nuestro derecho foral. Incluso la vieja documentación medieval empezó a publicarse por Ambrosio Huici –luego completada por Amparo Cabanes–; Burns, a quien se le deben buenos trabajos sobre Valencia medieval, está editando ahora el diplomatario de Jaime I... Incluso los primeros comentaristas de los *Furs*, que interesaron toda su vida a Juan Beneyto, se hallan en estudio y esperamos que se puedan publicar pronto por Antonio Pérez Martín, tan buen conocedor de textos medievales...

Otras investigaciones completaron las ediciones de estas fuentes legales, documentales y doctrinales. Sylvia Romeu, ya mencionada, trabajó y publicó algunos procesos de cortes medievales, mientras Lluís Guía editó, como tesis doctoral, las últimas de 1645, que estaban inéditas. Las cartas de población fueron objeto de numerosas publicaciones, entre las que destacan las aparecidas en el *Boletín de la sociedad castellonense de cultura*. Gual Camarena coleccionó estos instrumentos de gobierno local –si bien su publicación se retrasó hasta después de su muerte, en 1989, gracias a Amparo Pérez–. En 1991 Enric Guinot publicó la más amplia colección de cartas de población medievales. No es infrecuente que muchas poblaciones recuerden su centenario con la edición facsímil y el estudio de su respectiva carta...

* * *

Pues bien, dentro de esta línea de atención al derecho valenciano en el pasado, Pedro López Elum –con su buen hacer demostrado en su investigación de la conquista y en muchos otros trabajos– ha planteado una investigación sobre las primeras cortes y textos legales de Valencia en el siglo XIII. Recuerdo las amplias discusiones que tuvimos en la Navidad de 1993 y los inicios de 1994, cuando estaba terminando este estudio, que ahora aparece. Me sentí honrado porque, en conexión con un viejo trabajo mío sobre los *Furs* y su tradición editorial, consideré que era un interlocutor válido con quien debatir sus nuevas aportaciones. Ahora –unos años después– me ha pedido que le escribiese el prólogo, en donde he querido rememorar los estudios sobre historia e historia del derecho de Valencia, como antesala de sus páginas, que brevemente presentaré.

Empieza por una visión general del significado que tenían las reuniones de los tres estamentos para fortalecer los poderes de monarca y asegurar equilibrio entre los poderosos. En alta edad media era la curia, de magnates y prelados quienes respaldaban al rey, cuando promulgaba normas o ejercitaba su justicia; después, con la aparición de las ciudades se llamó al tercer estado, a sus representantes, y aparecieron las cortes, como reunión de los poderes existentes, que con el monarca, gobernaban y legislaban sobre el reino. La idea tradicional que se ha venido utilizando –véase los trabajos de Sánchez Albornoz– es que la curia amplia o extraordinaria se transformó en cortes, mientras la ordinaria o más reducida generó el consejo del rey. Parece evidente que la curia o representación, amplia o reducida, como reunión de los poderes del reino, derivó a cortes. El consejo o la cancillería, la audiencia en su momento, surgieron quizá con otro sentido, como órganos del monarca para ayudarle en sus funciones, cumpliendo atribuciones que antes había tenido la curia.

A continuación el autor examina las grandes reuniones ocasionadas por la conquista de Mallorca y Valencia –que conoce bien–, como precedente indispensable: en Barcelona en 1228 o Monzón 1236 se están configurando los nuevos mecanismos del poder de la monarquía, que después se continuarían en las cortes valencianas.

En la parte segunda aborda la constitución del reino de Valencia: la *Costum*, su promulgación primera y los orígenes de las cortes. ¿Se publicó de inmediato el primer texto legal para la ciudad? Hasta el momento –revisa la bibliografía– se ha fechado en 1239 ó 1240, atendiendo a las personas que aparecen en el prólogo primitivo –la muerte del obispo de Zaragoza o la posible presencia en Valencia del de Vic–. Ahora ahonda esa vía, examinando con todo cuidado los firmantes del prólogo primitivo de la *Costum* y comprobando su presencia en Valencia, a través de los *Llibres del repartiment* y otra documentación –recoge la información en cuadros al final del capítulo–. No sería en cortes, sino en una reunión de prohombres hacia octubre de 1238, a juzgar por las fechas de permanencia de los asistentes, cuando se produjo la aprobación del texto de las *consuetudines* para la ciudad de Valencia. Un texto de derecho local, urbano, con el que se regularían las situaciones inmediatamente después de la conquista. Como en buena proporción el texto está formado por recortes del *Corpus iuris civilis* –lo que se llama una *abreviatio*– es muy posible que ésta estuviera ya redactada, y se completara en aquel momento con otros textos de las *Costums de Lleida* o del *Liber iudiciorum*, así como preceptos específicos para Valencia. En todo caso, no guarda relación con las *abreviationes* que se han conservado. La presencia del gran jurista aragonés Vidal de Canyellas, autor del código de Huesca, primer monumento del derecho aragonés, así como de su comentario, ha hecho suponer a algunos su autoría –pero López Elum no entra en esta cuestión–. Se centra en la datación de la *Costum*, con una segunda argumentación muy convincente, basada en el oficio del curia que el rey otorgó en un primer momento a una persona y, más tarde por privilegio de mayo 1239, concedió que fuese por elección de los prohombres de la ciudad, anualmente. Dado que cuando concede la *Costum* a Denia o a Sagunto, unos años más tarde, repite ese privilegio expresamente: remitiéndose en general al texto de la *Costum*, hay que colegir que no debía estar en el primitivo texto. Por último, el cambio en la datación de los documentos por la natividad, desde enero de 1239, significa un nuevo argumento. Por último, dedica unas páginas a la revisión de la *Costum* en 1250, idea que ya sostuvieron Chabás y Dualde, basados en la introducción de numerosos privilegios hasta aquella fecha y en cierto cambio en la denominación de *consuetudines a foros*. López Elum añade otras razones: la presencia en Morella de numerosos personajes con el rey, que firma varios privilegios, o pre-

cisiones sobre la forma de datar la documentación por el año de la Encarnación –privilegio que se recogió en el fuero 2 de la rúbrica *de notariis...*–.

La tercera parte la destina al análisis de las diferentes cortes del siglo XIII, empezando por las de 1261 que extendieron los *Furs* a todo el reino y se juraron, según afirma un privilegio de abril de aquel año. Los nobles aragoneses mostraron su disconformidad y abandonaron las cortes. Se hizo un donativo, y se traducirían del latín, según el colofón del perdido códice de Benifazá. Y así irá examinando las diferentes cortes, algunas más trascendentales, otras menos, que cubren el siglo XIII, los reinados de Jaime I, Pedro III, Alfonso III y Jaime II. En cada una plantea su identidad o no de cortes –pueden ser reuniones–, analiza la documentación que nos ha llegado, sus contenidos y normas... Por último, su periodicidad y composición de los brazos, en la parte cuarta –la transcripción del códice del ayuntamiento, completa este arduo trabajo–.

No creo oportuno entrar con detalle en sus aportaciones, que ponen al día el origen y desenvolvimiento de las cortes, la *Costum* y los *Furs*, como textos primeros del derecho valenciano. Mejor es que el lector entre en sus páginas, en las demostraciones e hipótesis con que hace avanzar la investigación sobre nuestro derecho y nuestras cortes en el siglo XIII, desde el rigor y la precisión.

MARIANO PESET

INTRODUCCIÓN

Las cortes tuvieron, entre otras funciones, la de articular las relaciones de los reyes con los distintos estamentos, algo no previsto en el orden institucional hasta entonces vigente. Los problemas que se presentaban no interesaban siempre a todos sus integrantes. De ahí que el monarca se reuniera a veces sólo con aquellos que fueran a prestarle ayuda o a solicitar una demanda.

Las cortes valencianas del siglo XIII se centraron de forma casi exclusiva en la labor legislativa que condujo a la formulación de los *Furs*. Jaime I juró en ellas respetar los fueros otorgados y se comprometió a que sus sucesores lo hiciesen también ante ese foro cuando accedieran al trono.

Para esta centuria no existen actas de cortes, y los escasos datos de que se dispone, correspondientes a los años 1261, 1271 y 1281, se centran siempre en el tema de los *Furs* y más especialmente en las reformas introducidas en el código legal. Por ello podemos afirmar que la materia analizada en todas sus convocatorias fue esencialmente de carácter legislativo. Ello justifica que, ante la falta de otros datos documentales, presentemos como apéndice la transcripción de los *Furs*, en cuanto que sus sesiones se centraron en sancionar o modificar dicho texto legal.

Cortes y *Furs* son dos cuestiones que están íntimamente ligadas en la historia valenciana del siglo XIII. Si es difícil analizar el texto jurídico sin conocer la institución –las cortes– en que aquél se debatió, aún lo es más estudiar éstas sin abordar el origen de la *Costum* y el código de los *Furs*. Están tan estrechamente imbricados, que es imposible examinarlos por separado. Esto justifica la dualidad de los centros de interés (*Furs-Costum* y cortes) que presenta este estudio. No obstante, hay que tener en cuenta que ni las cortes ni los *Furs* reflejan toda la labor legislativa de esta centuria. Por ejemplo, Jaime I la realizará también a través de privilegios que con frecuencia se incorporarán al código legal.¹ La mayoría de ellos eran concesiones formuladas a petición de parte y de los que el rey obtenía algún tipo de beneficio, al igual que quien lo demandaba. En toda esta gestión y elaboración jurídica participaron activamente los juristas, redactando los textos que posteriormente eran aprobados por los reyes y sancionados en las Cortes.

¹ Así se puede observar cómo en las cortes de 1261 o 1271 se incorporaron al texto de los *Furs* distintos privilegios concedidos en años anteriores.

De los tres estamentos que integraban las cortes valencianas, fue el brazo real el que resultó jurídicamen-

18 te más fortalecido, debido al apoyo –un apoyo interesado– que recibió de Jaime I.

* * *

Deseo expresar mi agradecimiento al Dr. D. Mariano Peset, por las conversaciones y consejos que me ofreció durante el tiempo –años 1993 y 1994– en el que realicé el estudio y redacción de este trabajo. A Jesús Villalmanzo por su apoyo. A María Rosa Muñoz por su propuesta de abordar el tema. A Agustín Rubio Vela por sus sugerencias y comentarios y a Vicent Escartí por su colaboración en la acentuación y puntuación del texto de los *Furs*.

La segunda edición² de esta obra se presenta con formato diferente,³ dentro de la Colección Institutione. Nuestra gratitud a la Dirección General del Libro y Coordinación Bibliotecaria de la *Conselleria* de Cultura y Educación de la *Generalitat* Valenciana y especialmente a su Director General Ilmo. Sr. Dr. D. José Luis Villacañas, de cuya labor al frente de ese organismo deseamos destacar, al menos, una de sus líneas de gestión. Me refiero al amplio proyecto que está llevando a cabo dentro del campo histórico con el fin de dar a conocer las Instituciones Valencianas de Época Foral. De ahí su interés por recuperar –reeditar– temas de autores (Chabás, Tramoyeres, Martínez Aloy, etc.), cuyos títulos u obras aún vigentes son de difícil consulta y, además, y esto es muy importante, por abrir nuevas vías de investigación que tengan asegurada su publicación dentro de la Colección Institutione.

² La primera se realizó en 1998 y fue subvencionada por el Ilustre Colegio de Abogados de Valencia y la Dirección de Promoción Cultural, Museos y Bellas Artes de la *Conselleria* de Cultura, Educación y Ciencia de la *Generalitat* Valenciana.

³ Únicamente se han añadido algunos datos y textos cronísticos que no sólo no modifican el contenido de la primera edición, sino que lo refuerzan.

FUENTES

Entre las fuentes archivísticas hay que destacar, en primer lugar:

ARCHIVO MUNICIPAL DE VALENCIA, *manuscrito* NÚM. 1

De este texto se ha hecho una edición facsímil con una transcripción que reproduce la que publicó Francesc Joan Pastor en 1547-48 y que presenta muchas variantes con respecto al original facsímil que se adjunta. Finalmente presenta una traducción al castellano. Véase GARCIA, Arcadi, *Els Furs*, Valencia 1977, págs. VIII y 104 de esta obra.

ARCHIVO DE LA CATEDRAL DE VALENCIA, *manuscrito* NÚM. 146

Su edición fue realizada por Manuel DUALDE SERRANO, *Fori Antiqui Valentiae*, Madrid 1967.

En cuanto a las fuentes impresas (documentales y jurídicas) cabe destacar:

ALANYÀ, Lluís, *Aureum Opus Regalium Privilegiorum Civitatis et Regni Valentie*, Valencia 1515.

ARINYO, Gabriel Lluís d', *Furs e Ordinations fetes per los gloriosos reys de Aragó als regnicols del Regne de Valencia* (edición revisada por Gabriel de Riusech). Valencia 1482.

COLÓN, Germà y GARCIA, Arcadi, *Furs de València*, Valencia 1970-1990, 6 vols.

HUICI MIRANDA, Ambrosio, *Colección Diplomática de Jaime I, el Conquistador*, Valencia 1916-1922, 6 vols.

——— y CABANES PECOURT, *Desamparados, Documentos de Jaime I de Aragón*, Valencia-Zaragoza 1976-1988, 5 vols.

PASTOR, Francesc Joan, *Fori Regni Valentiae*, Valencia 1547-1548.

BIBLIOGRAFÍA

Las obras y estudios que consideramos más importantes son los siguientes:

BENEYTO PÉREZ, Juan, “Sobre la territorialización del código de Valencia”, *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, XII, 1931, 187-197.

———, “Preliminars per a l'estudi del nostre dret”, *Anales del Centro de Cultura Valenciana*, V, 1932, 76-88.

BETI, Manuel, “Apostillas al ‘Génesis’ de Chabás”, *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, II, 1921, 33-37 y 105-109.

BOIX, Vicente, *Apuntes históricos sobre los Fueros del Antiguo Reino de Valencia*, Valencia 1855.

- CASTAÑEDA Y ALCOVER, Vicente, *Estudios sobre la historia del derecho valenciano y en particular sobre la organización familiar*, Madrid 1908.
- CEBRIÁN IBOR, Santiago, “Los Fueros de Valencia. Apuntes preliminares para su exposición y estudio”, *III Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, Valencia 1923, I, 605-665.
- CHABÁS, Roque, *Génesis del derecho foral de Valencia*, Valencia 1902.
- , “Glosario de algunas voces oscuras usadas en el derecho foral valenciano”, *Anales del Centro de Cultura Valenciana*, XIII, 1945, 3-27, 76-90 y 128-150.
- DANVILA Y COLLADO, Manuel, *Estudios críticos acerca de los orígenes y vicisitudes de la legislación escrita del antiguo Reino de Valencia*, Madrid 1905.
- , *Investigaciones histórico-críticas acerca de las Cortes y Parlamentos del antiguo Reino de Valencia*, Madrid 1905.
- GARCÍA, Arcadio, “Un santo en la conquista de Valencia”, *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, XXV, 1949, 69-75.
- GARCÍA, Honorio, “Estudios de derecho foral valenciano”, *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, III, 1922, 237-238 y 388-389; V, 1924, 153-155 y 324-326; VI, 1925, 53-56; VII, 1926, 235-240; VIII, 1927, 30-32, 250-253 y 316-318; IX, 1928, 170-173 y 240-245; X, 1929, 76-79 y 281-282; XI, 1930, 27-29 y 340-344; XII, 1931, 22-26 y 258-265; XIV, 1933, 326-332; XV, 1934, 1-6; XVII, 1936, 357-363; XVIII, 1943, 17-29; XIX, 1944, 177-182; XXI, 1945, 23-35; XXIII, 1947, 121-127 y 428-450; XXIV, 1948, 5-14 y 307-312; XXX, 1954, 89-105 y 177-182 y XXXI, 1955, 80-85.
- , “Las ‘Consuetudines ilerdensis’ y los ‘Furs’ de Valencia”, *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, XLI, 1965, 1-26.
- , “La sistemática de las compilaciones del derecho valenciano”, *Ligarzas*, I, 1968, 207-221.
- GARCÍA EDO, Vicent, “Origen i expansió dels Furs o *Costum de València*, durant el regnat de Jaume I”, *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, LXIX, 1993, 175-200.
- GONZÁLEZ ANTÓN, Luis, “Notas acerca de la evolución preparlamentaria en Aragón en el reinado de Jaime I”, *Jaime I y su época*, 1 y 2, Zaragoza 1980, 415-429.
- , *Las Cortes de Aragón*, Zaragoza 1978.
- GONZALVO I BOU, Gener, *La Pau i Treva a Catalunya. Origen de les Corts Catalanes*, Barcelona 1986.
- GUAL CAMARENA, Miguel, “Estudio de la territorialidad de los Fueros de Valencia”, *Estudios de Edad Media de la Corona de Aragón*, III, 1947-1948, 262-289.
- LALINDE ABADÍA, Jesús, “El ‘Curia’ o ‘Cort’ (una magistratura medieval mediterránea)”, *Anuario de Estudios Medievales*, IV, 1967, 169-300.
- , “Presupuestos metodológicos para el estudio institucional de las cortes medievales aragonesas”, *Medievalia*, 3, 1982, 53-79.
- , “Los Parlamentos y demás instituciones representativas”, *IX Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, Nápoles 1978, I, 103-179.
- LÓPEZ ELUM, Pedro, “El segle XIII. Aspectes institucionals”, en *Història del País Valencià*, 1988, II, 113-124.
- , “Las Cortes de Cataluña y la Corona de Aragón y su participación en los asedios de Peñíscola, Mallorca y Valencia (1225-1236)”, *Scripta in Honorem Enriquet A. Llobregat Conesa*, II, 2000, 159-167.
- MARICHALAR, Amalio y MANRIQUE, Cayetano, *Historia de la legislación y recitaciones del derecho civil de España*, Madrid 1863.
- MARTÍNEZ ALOY, José, *La Diputación de la Generalidad del Reino de Valencia*, Valencia 1930.

- MATHEU Y SANZ, Lorenzo, *Tratado de la celebración de Cortes generales del Reino de Valencia*, Madrid 1677.
- MUÑOZ POMER, M.ª Rosa, “Les Corts Valencianes en l’Edat Mitjana”, *Saó*, 1989, 15-21.
- , “Las Cortes Valencianas de los siglos XIII al XV”, *La Corona de Aragón. Cortes y Parlamentos*, Zaragoza-Barcelona, 1988, 206-257.
- , “Las cortes valencianas y su participación en las empresas italianas”, *XIV Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, 1996, vol. III, 615-628.
- , “Le istituzioni parlamentari a Valenza nella Bassa Età Media”, *Archivio Sardo*, n.º 41/43, 1993, 11-25.
- , “Les Municipalités et leur participations dans les Cortès Valenciennes de l’èpoque foral”, *Parliaments, Estates and Representation*, vol. 13 (1993), 1-15.
- , “Problemas de historia del parlamentarismo: las Cortes valencianas”, *Archivio Sardo*, n.º 47/49 (1996), 219-235. En colaboración con Regina Pinilla.
- , “Las Cortes valencianas medievales: aproximación a la Historiografía y fuente para su estudio”, *Les Corts a Catalunya*, Barcelona, 1991, 270-281.
- PESET REIG, Mariano, “De nuevo sobre la génesis de los fueros de Valencia”, *Anales del Seminario Metropolitano de Valencia*, 16, 1968, 397-413.
- , “Observaciones sobre la génesis de los fueros de Valencia y sobre sus ediciones impresas”, *Ligarzas*, III, 1971, 47-84.
- , “Furs de Valencia: su sentido y vigencia”, *Antecedentes y consecuencias de la conquista de Valencia*, I, 1989, 361-378.
- RIBELLES, Bartolomé, *Memorias histórico-críticas de las antiguas Cortes del Reyno de Valencia*, Valencia 1810.
- ROMEU ALFARO, Sylvia, “Cortes de Valencia de 1281”, *Anuario de Historia del Derecho Español*, 39, 1969, 725-728.
- , “Catálogo de Cortes valencianas hasta 1410”, *Anuario de Historia del Derecho Español*, 40, 1970, 581-607.
- , “El brazo real en las Cortes de Valencia”, *Estudios en homenaje al profesor Diego Sevilla Andrés*, 1984, II, 825-845.
- , “Las Cortes de Valencia en la Edad Media”, en *Las Cortes de Castilla y León en la Edad Media*, Valladolid 1988, II, 545-574.
- , *Les Corts valencianes*, Valencia 1985.
- SARASA SÁNCHEZ, Esteban, *Las Cortes de Aragón en la Edad Media*, Zaragoza 1979.
- SOLDEVILA, Ferran, *Els primers temps de Jaume I*, Barcelona 1968.
- TAULET Y RODRÍGUEZ-LUESO, Enrique, *Derecho foral valenciano*, Valencia 1950.
- UDINA MARTORELL, Federico y UDINA ABELLÓ, Antonio, “Las Cortes Catalanas”, en *La Corona de Aragón. Cortes y Parlamentos*. Zaragoza, 1988, 134-171.
- VILLARROYA, Joseph, *Apuntamientos para escribir la Historia del derecho valenciano y verificar una perfecta traducción de los fueros*, Valencia 1804.

I

LA EXIGENCIA DE NUEVOS SERVICIOS DENTRO DEL MARCO FEUDAL: EL NACIMIENTO DE LAS CORTES

1. INTRODUCCIÓN

En la Edad Media, los reyes mantenían contactos periódicos con una parte de sus súbditos, especialmente con la nobleza, laica y eclesiástica. Dentro del orden feudal existía un marco general de relaciones en el que quedaban vinculados todos los miembros de aquella sociedad. Su desarrollo creó y consagró un tipo de subordinación basado en derechos y deberes, elemento esencial de su estructura interna.

A lo largo de un periodo tan amplio como es la Edad Media, esas exigencias fueron cambiando. Su evolución en la Península se aceleró a partir del siglo XI y, entre los factores que la favorecieron, se puede destacar la lucha contra los musulmanes, sobre todo teniendo en cuenta que ésta implicaba a veces la adquisición de nuevos espacios territoriales (conquista).

Poco a poco los contactos de la Corona se abrieron también a otro grupo, el de los ciudadanos, que iba adquiriendo cada vez mayor protagonismo económico. Cuando lo creían conveniente, los monarcas convocaban reuniones o asambleas de amplia participación, sobre todo cuando se trataba de decidir sobre asuntos de gran trascendencia o de plantear demandas —como la conquista de territorio— que, en la mayoría de las ocasiones, no estaban contenidas dentro de las exigencias feudales. Naturalmente, cuando los reyes requerían ayudas que sobrepasaban la costumbre o ley, se veían obligados a hacer concesiones, a negociar una serie de contrapartidas.

2. DE LA CURIA ORDINARIA Y EXTRAORDINARIA A LA CURIA GENERAL O CORTES

El monarca vivía acompañado periódicamente de sus nobles. La curia, como órgano próximo al rey, estaba formada por las personas que en cada momento estaban con él. Cuando la necesidad lo requería, llamaba a un mayor número. Los servicios de armas que habitualmente se ofrecían al soberano (tanto en número de personas como en tiempo) estaban reglamentados por la costumbre. La lucha contra los musulmanes, según esas normas consuetudinarias, era, además, premiada con algo especial: el botín obtenido tras el correspondiente saqueo. Durante siglos, ese fue el marco general de relaciones entre el rey y una parte —muy reducida— de sus súbditos. Sin embargo, el desarrollo que ex-

perimentó la sociedad en los siglos XII y XIII, obligaría a modificar aquel orden consolidado. Una parte de los habitantes (los más adinerados) de las ciudades serán igualmente llamados por la Corona, en demanda de ayuda para sus empresas o para otras cuestiones.

En la Corona de Aragón, la presencia de éstos se detecta a principios del siglo XIII, aunque por motivos distintos. Se deberá valorar, tanto por su significación como por su carácter extraordinario, la reunión de Cervera del año 1202, a la que fueron convocados por el monarca las altas jerarquías eclesiásticas y nobles, así como las personas pertenecientes a las ciudades, para tratar acerca del reconocimiento de los “malos usos”.¹ Igualmente, al comienzo de la minoría de Jaime I hay que destacar la convocatoria de Lérida de 1214. En el acto de reconocimiento y juramento al monarca estuvieron también presentes hombres de las ciudades.² Estos hechos son indicio de un cambio en cuanto a la importancia y función adquiridas por los representantes de los centros de población más notables de esos estados. Su reiterada asistencia será decisiva para la configuración de la futura institución de las Cortes.

El peso específico de esta representación es difícil de valorar, aunque su presencia junto a los grupos tradicionales denota un cambio sustancial, que obedece al protagonismo creciente de las ciudades en esta centuria. La urbe, foco económico y comercial, dinamizará aquella sociedad, y atraerá finalmente hacia ella a los miembros de todos los grupos dominantes.

3. LAS “CORTES DE CONQUISTA”

Durante la segunda mitad del siglo XII y principios del XIII, los distintos reinos peninsulares firmaron entre sí una serie de tratados con la finalidad de repartirse los territorios que en aquel momento tenían u ocupaban los musulmanes. No se trataba de realizar de inmediato su conquista, sino de asignar de común acuerdo zonas de influencia donde practicar saqueos y obtener botín, y exigir tributos. Sólo esporádicamente se ocuparon plazas próximas para cumplir mejor los cometidos de esas expediciones.

A partir del segundo cuarto del siglo XIII, tanto la Corona de Aragón como los otros estados peninsulares cambiaron esa orientación y emprendieron la conquista. La nobleza aragonesa, en su enfrentamiento con Jaime I, no comprendió que éste no aceptase las contraprestaciones económicas que los musulmanes

le ofertaban para que desistiera de su proyecto de ocupación territorial. Sorprendidos por el rechazo, le aseguraron que tanto su abuelo como su padre las habrían aceptado satisfactoriamente.³ Se

¹ UDINA MARTORELL, Federico y UDINA ABELLÓ, Antonio, “Las Cortes Catalanas”, en *La Corona de Aragón. Cortes y Parlamentos*, Zaragoza 1988, 152.

² GONZÁLEZ ANTÓN, Luis, *Las Cortes de Aragón*, Zaragoza 1978, 47.

³ *Crònica de Jaime I*, edic. de Ferran Soldevila, en *Les quatre grans Cròniques*, Barcelona 1971, cap. 242.

inauguraba así una nueva relación entre cristianos y musulmanes, que tuvo como consecuencia la desaparición de los reinos islámicos (excepto Granada) y la ocupación de sus tierras por las fuerzas feudales cristianas.

Para algunas de aquellas empresas se dispuso de la ayuda del tercio diezmo cedido por la Iglesia y la concesión de cruzada por el papa. Aun así, la aportación económica no era suficiente. El cambio del antiguo sistema –expediciones periódicas y de corta duración (saqueos)– por el de prolongadas campañas de conquista, exigía un mayor número de efectivos militares y, sobre todo, de tiempo en la prestación de los servicios. Éstos no se podían realizar dentro del marco de las relaciones feudales entre el monarca y sus nobles, y menos aún cuando éstos no eran partidarios de la ocupación territorial.

Se requerían más efectivos humanos, y que pudieran estar en activo el tiempo que fuera necesario. No se podía, por ejemplo, iniciar un asedio con una fuerza exigua durante un plazo limitado, pues las posibilidades de éxito eran casi nulas. Era imprescindible conseguir mayor ayuda militar y, a cambio, hacer concesiones a quien la prestase. Hombres y tiempo eran requisitos previos e imprescindibles para que terminara con éxito un proyecto de conquista. Pero, además, hacía falta dinero, armas, alimentos, etc. En el siglo XIII los centros urbanos podrán ofrecer, y ofrecieron, parte de esa ayuda. Las ciudades y sus representantes más solventes fueron requeridas a participar en aquellas reuniones, y su papel fue decisivo. Naturalmente, al igual que los otros estamentos, recibieron recompensas por sus servicios extraordinarios.

Estas primitivas asambleas de eclesiásticos, nobles y ciudadanos, ¿pueden considerarse cortes? No es posible encontrar plenamente conformada, ya en el siglo XIII, una institución que, por otra parte, estará en continua evolución hasta su desaparición. Las reuniones, asambleas, o cortes del siglo XIII cumplieron unas funciones que cambiaron a lo largo de esa centuria. En un momento determinado fue el monarca el que las promovió para obtener unos fines específicos. Pero en otras ocasiones fueron los nobles los que pidieron su convocatoria para afirmar sus derechos frente el autoritarismo del monarca (Aragón 1283). En el reino de Valencia, en 1283, fue el estamento ciudadano el que exigió su celebración para defender privilegios y fueros.

Entre los años 1225 y 1236 Jaime I solicitó de los tres estamentos ayuda para emprender la conquista de territorio musulmán. La campaña insular (Mallorca) o peninsular (Valencia) no se podía realizar con las prestaciones limitadas que ofrecían los servicios tradicionales. De ahí que el monarca entablase un diálogo con las distintas fuerzas que podían proporcionar esa colaboración. El marco propicio fueron unas asambleas o cortes en las que se establecieron una serie de pactos: la ayuda al monarca sería recompensada en caso de que se consiguiese el objetivo propuesto.

Denominamos “cortes de conquista” a estas reuniones porque su finalidad era apoderarse de un territorio musulmán y se exigía una participación amplia de representantes. El objetivo propuesto a las celebradas en Tortosa en 1225 fue la conquista de la zona meridional (Peníscola). Más tarde, los presentes en las de Barcelona de 1228 planificaron la toma de Mallorca y fijaron la ayuda extraordinaria que cada uno aportaría. Finalmente, los convocados en 1236 en Monzón aprobaron la cruzada contra Valencia. El rey, que necesitaba medios (hombres, armas, dinero, etc.), urgía la colaboración de los estamentos y se comprometía a recompensar proporcionalmente la ayuda recibida.

Finalizada la conquista, las convocatorias habían de tener otra finalidad y la materia abordada sería fundamentalmente de carácter legislativo. Las cortes evolucionaron en esa centuria y en los siglos siguientes hasta su última reunión en el año 1645. En cada momento respondieron a intereses distintos.

Las “cortes de conquista” (1225-1236) en la Corona de Aragón tienen unas particularidades especiales que las diferencian de las anteriores y posteriores. En ellas, los tres estamentos, más o menos cohesionados, aparecen unidos a una monarquía dispuesta a cubrir un objetivo que parece complacer a la mayoría de los asistentes. El enemigo era exterior, y parte de las tierras conquistadas serían repartidas según lo aportado en la empresa.

Por el contrario, las de finales del siglo XIII se enmarcan dentro de la lucha interior que promueven contra Pedro III los nobles en Aragón y el estamento ciudadano en Valencia para que la Corona respete sus fueros. Ambas protestas culminaron en 1283, año en el que la crispación había sustituido al consenso entre las fuerzas políticas y un monarca seriamente condicionado por los problemas externos (Sicilia, papado e invasión francesa).

El contexto histórico, en cada caso, era diferente. Ahora bien, ¿fue necesario que surgiera la cuestión de la defensa de unos derechos para que nacieran las cortes? Creemos que no, aunque algunos autores piensen lo contrario.⁴ A estos últimos ha replicado Lalinde,⁵ que niega esa supuesta relación y desvincula los orígenes de la institución de los problemas del año 1283.

Las “cortes de conquista” de Tortosa de 1225 se reunieron en el mes de abril con el objetivo de luchar contra el Islam.⁶ En ellas, ante la presencia del

arzobispo de Tarragona, de obispos, de nobles y de ciudadanos de Cataluña, el rey pidió a los estamentos catalanes consejo –ayuda– en la empresa, para conseguir tierras de los musulmanes. Se trataba, por tanto, de una campaña militar, no de la tradicional expedición

⁴ GONZÁLEZ ANTÓN, Luis, *Las Cortes...*, 59-61. SARASA SÁNCHEZ, Esteban, *Las Cortes de Aragón en la Edad Media*, Zaragoza 1979, 32-34.

⁵ LALINDE ABADÍA, Jesús, “Presupuestos metodológicos para el estudio institucional de las cortes medievales aragonesas”, *Medievalia* 3, 1982, 53-79.

⁶ HUICI MIRANDA, Ambrosio y CABANES PECOURT, Desamparados, *Documentos de Jaime I de Aragón*, Valencia 1976, I, 67.

de saqueo: el botín era sustituido por la conquista de un territorio, que quedaría ligado a los intereses de muchos de los allí asistentes.⁷ Para obtener la estabilidad interior, el monarca suscribió con los catalanes unos capítulos de *Pau i Treva*,⁸ en virtud de los cuales se estableció un periodo de paz que afectaba a todas las personas y bienes, muebles e inmuebles, siendo castigados los transgresores.

Ese mismo año, no obstante, Jaime I se comprometió con los aragoneses a realizar una expedición de saqueo sobre territorio valenciano que partiría desde Teruel. Fueron pocos sus asistentes y no llegó a consumarse, ya que Zayyan, antes que se reuniesen todos los efectivos cristianos, concertó su retirada.

Ambas expediciones marcan dos formas diferentes de entender la lucha contra los musulmanes. Los que participaron en la expedición aragonesa lo hicieron por la obligación feudal que les vinculaba con el monarca. Su número fue escaso, y la duración también. Por el contrario, la que llevó al asedio de Peníscola fue posible por un acuerdo en las cortes. En cuanto al objetivo, en un caso era botín (Teruel) y en otro el territorio (Peníscola). La primera empresa no llegó a consumarse; la segunda sí, aunque no logró su objetivo.⁹

La descomposición almohade se fue agravando en los años posteriores. No se puede entender, por ejemplo, la rendición de Morella (finales de 1231 o principios de 1232) a Blasco de Alagón si no es dentro de esta circunstancia. Otros casos que la ponen de manifiesto, más tardíos, son recogidos por la *Crònica* de Jaime I.¹⁰ No es de extrañar que, con este panorama de debilidad islámica, se propusiera en 1228 la conquista de Mallorca.

Las cortes de Barcelona celebradas ese año tuvieron como objetivo la campaña contra la isla. De nuevo el monarca reunió a los estamentos catalanes para concertar *Pau i Treva*¹¹ y acometer la empresa exterior.

Vamos a detenernos en el análisis de estas cortes, ya que el texto de la *Crònica* de Jaime I describe con todo lujo de detalles su mecanismo interno, sus secuencias y desarrollo cronológico. Ello permite tener una visión precisa de la institución en el primer tercio del siglo XIII. He aquí los pasos, sintéticamente expuestos:

- Convocatoria.
- Discurso real de inauguración.
- Primera contestación de los tres estamentos.

–Retirada de los asistentes para deliberar.

–Nueva reunión para dar su respuesta, ofrecer los recursos extraordinarios y plantear demandas.

⁷ LÓPEZ ELUM, Pedro, “El segle XIII. La conquesta”, en *Història del País Valencià*, Barcelona 1988, II, 61.

⁸ GONZALVO I BOU, Gener, *La Pau i Treva a Catalunya. Origen de les Corts Catalanes*, Barcelona 1985, 79-82.

⁹ LÓPEZ ELUM, Pedro, *La conquesta...*, 62.

¹⁰ *Crònica* de Jaime I, cap. 192, 243 y 330.

¹¹ GONZALVO I BOU, G., *La Pau...*, 82-85.

–Aceptación de las propuestas por parte real y suscripción de los compromisos mediante los documentos oportunos.

–Fijación del lugar y fecha de partida de la expedición.

–Disolución de las cortes.¹²

Según esto, el funcionamiento de las cortes de Barcelona de 1228 se asemeja ya bastante al de cualquier otra convocatoria posterior. Constituyen un ejemplo típico de lo que hemos denominado “cortes de conquista”.

Jaime I dice en su *Crònica* que en diciembre de 1228 se encontraba en Tarragona y que, a pesar de no haber convocado cortes, estaban con él la mayor parte de los nobles de Cataluña y un ciudadano de Barcelona llamado Pere Martell, un experto mariner. Éste fue requerido por aquéllos para que les diese información acerca de la isla de Mallorca y su extensión. Obtenida ésta, solicitaron del monarca que emprendiese su conquista.¹³

E volc Nostre Senyor que menys de cort, que nós no haviem manada, foren ab nós la major partida dels nobles de Catalunya... E convidà En Pere Martell, ciutadà de Barcelona, e que sabia molt de mar, a nós e a tots aquells nobles qui eren aquí ab nós E sus quan nós haguem prop de menjat, llevaren-se paraules entre ells. E dixem: ¿Quina terra era Mallorques, ni quan té son regne? E demanarenho a En Pere Martell, per ço com era còmit de galees, e En Pere Martell dix-los que els en diria noves... l'illa de Mallorques tenia tro a tres-centes milles que la volvien en torn... E, quan haguem menjat vengren denant nós e dixeren: Senyor... e ço que Déus vol no pot negú desviar ni tolre, e plaer-vos ha, e tindrem per bo que vós aquella illa conquirats... E nós escoltam les llurs paraules e plaguren-nos molt... E en aquell lloc mantinent haguem acord e consell que faéssem nostra Cort general en Barcelona, e que fos Cort general de l'arquebisbe de Tarragona, e dels bisbes, e dels abats, e d'aquells rics-hòmens que dessús havem dits, e dels ciutadans de Catalunya, e que aquell dia fossen en Barcelona ab nós.

Veamos a continuación el desarrollo de aquellas cortes:

Convocatoria

Jaime I convocó cortes en Barcelona. A ellas asistieron el arzobispo de Tarragona, los obispos, abades, nobles y ciudadanos de Cataluña.

Llegada de los asistentes y reunión

En Barcelona se encontraban todos los convocados la víspera de la fecha indicada, que fue, según la documen-

¹² *Crònica* de Jaime I, cap. 47-55.

¹³ *Crònica* de Jaime I, cap. 47.

tación, el día 28 de diciembre de 1228.¹⁴ El marco de celebración fue el palacio real.

E aquell dia, en lo qual nostra Cort haviem manada, fom en Barcelona nós e l'arquebisbe, e els bisbes, e els rics-hòmens aitambé... foren tots al nostre palau antic, lo qual lo comte de Barcelona féu bastir.

Inauguración y discurso real

Reunidos los tres estamentos, el rey inició las sesiones dirigiéndose a los allí presentes. Tras invocar a la divinidad, relató de nuevo su milagroso nacimiento. A continuación solicitó ayuda para lograr *Pau i Treva* en Cataluña, condición necesaria para llevar a cabo la conquista de Mallorca.¹⁵

... quan foren tots denant, nós començam nostra paraula en esta manera... que vós que ens donets consell e ajuda en tres coses: la primera que nós puscam nostra terra en pau; la segona que nós puscam servir a Nostre Senyor en est viatge que volem fer sobre el regne de Mallorques e les altres illes que pertanyen a aquella; la terça que hajam consell d'haver, en manera que aquest feït puscam complir a honor de Déu.

Respuesta de los estamentos

a) Eclesiástico

En primer lugar contestó el arzobispo de Tarragona. Dijo que, una vez que hubieran tratado particularmente la cuestión entre ellos, expondrían al monarca su parecer.¹⁶

E llevà's l'arquebisbe de Tarragona... per prec's que els rics-hòmens li faeren que volien que parlàs primer, e respòs-nos en esta manera: Senyor, bé coneixem que vós sots vengut jove entre nós, e que havets ops consell gran a tan grans paraules com vós havets proposades aquí: e nós acordar-nos hem.

b) Nobiliario

Guillem de Montcada señaló que la propuesta hecha por Jaime I era de inspiración divina y que, tras discutirla, darían su respuesta.¹⁷

¹⁴ HUICI-CABANES, *Documentos...*, I, 111. *Crònica de Jaime I*, cap. 48.

¹⁵ *Crònica de Jaime I*, cap. 48.

¹⁶ *Crònica de Jaime I*, cap. 49.

¹⁷ *Crònica de Jaime I*, cap. 49.

E En Guillem de Montcada respòs per los nobles e per ell, e dix que molt graïa a Nostre Senyor lo bon porpòsit que ell nos havia dat, e

car la cosa era gran e de gran noblea, no podien respondre menys de gran consell, "mas açò deïm denant tots: que el consell serà tal, que vós lo deurets pendre, e nós donar".

c) Ciudadano

Finalmente, el síndico de Barcelona, Berenguer Girart, indicó también que era providencial la decisión real, y que le ayudarían en todo cuanto pudieran.¹⁸

E dixeren los de les ciutats, En Berenguer Girart, qui era de Barcelona, qui respós per ells, e llevà's e dix:... plàcia a ell que nós puscam respondre en tal manera que vós puscats complir vostra volentat a honor de Déu e de vós. E haurem nostre acord ab ells ensems, e respondre-vos.

Terminado el turno de respuestas, el arzobispo de Tarragona tomó de nuevo la palabra y propuso que cada estamento deliberase por separado. Aceptado por todos, acordaron reunirse a los tres días para ofrecer cada uno sus decisiones.¹⁹

E dix l'arquebisbe: la clerecia s'acordarà a una part, e els rics-hòmens a altra, e els ciutadans hauran llur acord per si... e al tercer dia responeren-nos.

Aquel mismo día, Jaime I analizó la cuestión con los nobles. El conde de Ampurias dio su apoyo al monarca y, una vez terminada su intervención, todos la aceptaron. Ante tal consenso, el monarca decidió no esperar los tres días y adelantó la sesión a la mañana siguiente con la finalidad de que los otros dos estamentos conocieran y vieran el respaldo incondicional y unánime de la nobleza.²⁰

E a aquesta paraula que el comte d'Empúries hac dita, s'acordaren tuit...E aquella vesprada fo emprès que al matí fos Cort general, e que respondrien els primers per tal que anagassen la clerecia e els ciutadans; e enviam pels rics-hòmens, a l'arquebisbe, e als abats, e als bisbes que fossen denant nós al matí per fer a nós la resposta.

Nueva reunión de los tres estamentos: contestación a la propuesta real

Congregados después de la misa, se pasó al turno de intervención.

a) Nobles

Habló en primer lugar Guillem de Montcada; expuso la conveniencia de que se estableciera *Pau i Treva* en Cata-

¹⁸ Crónica de Jaime I, cap. 49

¹⁹ Crònica de Jaime I, cap. 49

²⁰ Crònica de Jaime I, cap. 49

luña²¹ y de que se concediese al rey una ayuda económica a través del *bovatge*, y afirmó que él y su linaje le servirían con 400 caballos armados y hombres. A cambio pedía parte de lo que se obtuviese en la conquista.²²

... nós vos deïm sobre els tres consells... primerament que fassats pau e treves per tota Catalunya, e aquells que hi volran ésser que els metats tots en vostre escrit... volem que prengats lo bovatge sobre nostres hòmens... que jo e mon llinyatge vos hi irem servir ab quatre-cents cavalls armats... E pregam-vos que, pus nós fem aquestes tres coses per vós, que ens donets part en la conquesta que vós farets ab nós, e aitambé en les coses movents com en les seents, car bé us ho servirem, e volem haver part per tal que tots temps sia memòria del servici que nós vos farem.

Después expresó su opinión el noble Nuño Sanxes, quien se mostró igualmente partidario de firmar *Pau i Treva* y de abonar el *bovatge*, y manifestó que él personalmente aportaría 100 caballeros. Solicitaba, en contrapartida, tierras y botín.²³

... e sobre tot açò anaré ab vós ab cent cavallers armats a ma messió, e vós que em donets part de la terra e del moble per aquells que jo menaré a cavall e a peu, e aitambé per los llenys armats, e per les galees que estien armades per mi, e servir-vos he en aquella terra tro que Déus la us do a guanyar.

A continuación habló el conde de Ampurias. Aceptaba la proposición de conquista planteada por Jaime I, se ofreció a acompañarle con 60 caballeros armados, y exigía una parte de lo obtenido como recompensa.²⁴

... e promet -vos que hi iré ab seixanta cavallers ab cavalls armats..

b) Eclesiásticos

Inició el turno el arzobispo de Tarragona con unas frases de las Sagradas Escrituras. Aprobó la campaña y aconsejó que se recompensase con tierras a todos los participantes. Por su parte, prometió ayudar al rey con sus bienes y hombres, recomendando finalmente a los prelados y abades que le acompañasen en la empresa.²⁵

E, sobre açò, llevà's l'arquebisbe de Tarragona e dix... e quan Déus vos donarà aquest regne que havets en cor de conquerir, e ells ab vós, que vós que els hi façats be, e que partats les terres e els mobles ab aquells que a açò vos volran ajudar ne servir. E dir-vos he

²¹ GONZALVO I BOU, G., *La Pau...*, 82-86.

²² *Crònica de Jaime I*, cap. 50.

²³ *Crònica de Jaime I*, cap. 51.

²⁴ *Crònica de Jaime I*, cap. 51.

²⁵ *Crònica de Jaime I*, cap. 52.

aitant per mi e per l'Esgleia de Tarragona...mas, en quant són los meus béns ni els hòmens meus, vos do poder que us en servats així com fariets dels vostres. E, si negun bisbe ni abat vos hi vol servir ne anar sa persona, que ens plaurà molt, e que els en dam solta de part de Déu e de nós...

El obispo de Barcelona, tras una introducción en la que no faltaron las citas bíblicas, ofreció 100 caballeros o más durante el tiempo que fuera necesario, es decir, hasta que se materializase la conquista de Mallorca. A cambio pidió que una parte de lo ganado fuese cedido a las personas que intervinieran.²⁶

E jo profirvos per mi e per l'Església de Barcelona cent cavallers o pus a ma mesió entrò que Déus vos do a conquerir aquelles illes de Mallorques: e que ens donets ma part per los hòmens que jo hi menaré, aitambé per los mariners com per los cavallers

Le siguió en el turno de la palabra el obispo de Gerona, que prometió llevar 30 caballeros a cambio de recibir bienes. El obispo de S. Feliu de Guíxols prometió 5 caballeros y, por último, el preboste de Tarragona una galera y hombres.²⁷

Jo no he tants cavallers com ells, mas seguir-vos he ab mi quart de cavallers, e ab una galea armada.

c) Ciudadanos

Finalmente tomó la palabra el síndico barcelonés Pere Gruny y, en nombre de su ciudad, ofreció las naves que hubiera en el puerto. Como recompensa pidió la gratitud del monarca. Tarragona y Tortosa se mostraron de acuerdo con lo dicho por Pere Gruny.²⁸

En Pere Grony, e dix... e proferim-vos primerament los corsos, e les naus, e els llenys que en Barcelona són per fer serviï a vós en aquesta host honrada, a honor de Déu... E per ço no hi volem pus metre de les ciutats, e car no n'hi ha plus sinó Barcelona. E Tarragona e Tortosa acordaren-se a la paraula que els prohòmens de Barcelona dixeren.

La suscripción de compromisos

Aprobada la campaña, se expidieron los instrumentos de las concesiones reales. Sabemos, gracias a la documenta-

²⁶ Crònica de Jaime I, cap. 53.

²⁷ Crònica de Jaime I, cap. 54.

²⁸ Crònica de Jaime I, cap. 54.

ción conservada, que el monarca hizo promesas por escrito de recompensar a quienes le fuesen a ayudar²⁹ o llegó a acuerdos con la nobleza³⁰ e Iglesia.³¹

Ab tant, les paraules oides, dixeren que els faéssem carta, segons que el partiment seria de les terres que nós guanyariem an ells, e dels mobles: e la forma de la carta fo aital que, segons los cavallers, e els hòmens armats ni les naus ni les galees ni els llenys ni l'armament que iria en elles, que nós, quan Nostre Senyor nos hauria dada aquella victòria, que els en déssem part, e a aquells qui irien ab nós, a cavall ni a peu, e aitambé per los gorniments que aportarien.

Disolución de las cortes

Se fijó la fecha de partida para el mes de mayo de 1229 desde el puerto de Salou, con lo que se dio por concluida la reunión.³²

E veus los començament que nós faem de passar a Mallorques: e empresem dia que a mijant maig fóssem tuit a Salou.

De todos estos detalles da también amplias referencias la crónica latina de Jaime I,³³ que ofrece descripciones muy detalladas de las respuestas de los estamentos a la propuesta del monarca.³⁴

Es muy interesante la prolija descripción que, de las cortes de Barcelona de 1228, realiza la *Crònica* de Jaime I, tanto en su versión catalana como latina. En ella se pone de manifiesto cuál era el mecanismo de funcionamiento de esta institución en el primer tercio del siglo XIII. El desarrollo de las sesiones (discurso de la corona, contestación de los estamentos asistentes, deliberación por separado, respuestas, ofrecimientos, peticiones, etc.) tiene muchos puntos en común con el de las cortes de periodos posteriores.

A los pocos años de haberse realizado la conquista de Mallorca dio comienzo la de Valencia. Tras una primera reunión en Alcañiz y la toma de Borriana, se decidió el asedio de la ciudad de Valencia. La resistencia que se esperaba hizo pensar en la necesidad de disponer de un mayor contingente de

hombres y de un plazo superior de tiempo, razón por la cual el monarca convocó cortes generales en Monzón en el año 1236. Allí congregó a los nobles, eclesiásticos y representantes de las ciudades de Aragón y Cataluña para pedir su colaboración en esa empresa extraordinaria.³⁵

²⁹ HUICI-CABANES, *Documentos...*, I, 113.

³⁰ HUICI-CABANES, *Documentos...*, I, 114.

³¹ HUICI-CABANES, *Documentos...*, I, 115. *Crònica* de Jaime I, cap. 55.

³² *Crònica* de Jaime I, cap. 55.

³³ *La Crònica latina de Jaime I*, edic. de MARTÍNEZ SAN PEDRO, María de los Desamparados, Almería 1984, 159-170.

³⁴ *La Crònica latina...*, 161-170.

³⁵ HUICI-CABANES, *Documentos...*, I, 238.

En dicha reunión se trató, entre otras cuestiones, de la conquista de Valencia y se estableció, con tal motivo, tregua y paz en ambos estados. Sin embargo, el único documento que se conoce de estas cortes generales no aporta muchos detalles de la cuestión de Valencia, que debió ser prioritaria; por el contrario, se refiere prolijamente a un tema que únicamente afectaba a Aragón: la confirmación de la moneda jaquesa y el pago del impuesto del monedaje. Éste lo habían de abonar los súbditos aragoneses o, en términos generales, los de la zona o área en que se utilizara dicha moneda (es el caso de Tortosa). De ahí que los representantes de las ciudades interesadas, que enumera el documento, no sean en su totalidad aragoneses. Al ser cuestión que no les afectaba, no se citan síndicos catalanes. No obstante, como es bien sabido, en la conquista intervinieron gentes de Barcelona, Tarragona, Vilafranca, etc., y prueba de ello es que se les entregó como recompensa casas en Valencia, donde se configuraron barrios según el origen geográfico de los beneficiarios.

Más aún, algunos de los lugares aragoneses que aparecen en Monzón aprobando el impuesto del monedaje no percibieron demarcación alguna en Valencia. Ello no quiere decir que no vinieran, sino que su aportación no mereció un acotamiento dentro del espacio de la ciudad.

En definitiva, en la conquista y posterior reparto de Valencia se incrementó el número de centros urbanos que participaron. Ello se aprecia si comparamos el listado de lugares que aparecen en las cortes de Monzón y el de barrios que se configuraron al dividir el perímetro urbano, según muestran los *Llibres del Repartiment de València*. Veámoslo a continuación:

<i>Lugares asistentes en Monzón</i>	<i>Lugares con barrio en Valencia</i>
Lleida	Lleida
Tortosa	Tortosa
Zaragoza	Zaragoza
Teruel	Teruel
Daroca	Daroca
Calatayud	Calatayud
Tarazona	Tarazona
Huesca	
Jaca	
Barbastro	
	Barcelona
	Tarragona
	Rápita
	Vilafranca
	Momblanch
	Prades

Aunque desconocemos el desarrollo de las sesiones de las cortes de Monzón del año 1236, presumiblemente fue similar al de las cortes de Barcelona en lo que respecta a la aprobación de la conquista de la ciudad y los recursos ofrecidos.

La aceptación de ayuda por parte real fue acompañada, como en Mallorca, de compensaciones de tierras y bienes. También debieron suscribirse los documentos correspondientes a una empresa como ésta, producto de un pacto entre la Corona y los súbditos. Llama la atención que, con posterioridad a la reunión del 15 de octubre, el rey prometiera dotar la catedral de Valencia.³⁶ Otros documentos precisan los extremos de otros compromisos adquiridos por el rey y que se concretan en la entrega de casas y tierras a los participantes.³⁷

Concluida la ocupación de Valencia, las convocatorias de “cortes de conquista” llegan a su fin. Durante esa centuria hubo otras reuniones que tuvieron como objetivo demandar hombres, dinero y armas para ayudar en empresas militares. Por ejemplo, en favor del rey de Castilla en su lucha en Murcia (año 1264); para sofocar el levantamiento de Al-Azraq (especialmente en 1276); o para frenar la invasión francesa. Sin embargo, cada caso tendrá ya su singularidad concreta, y la nobleza aragonesa se manifestó a veces en contra.

Al terminar la conquista comenzó una nueva etapa en la historia de las cortes. Las convocatorias posteriores al año 1236 centraron su atención en las tareas legislativas. Así, en Huesca en 1247 se llevó a cabo una compilación de sus fueros y leyes tradicionales.³⁸ Y, como trataremos de demostrar más adelante, lo mismo sucederá en Valencia en el año 1250, donde la *Costum* de la ciudad fue reformada y ampliada, comenzándose a denominar también *Furs* o *Furs y Costum*.

Las cortes valencianas del siglo XIII tuvieron un marcado carácter legislativo. En este extremo el choque con la monarquía fue duro. Pedro III se negó a reunirlas y sólo lo hizo cuando se vio en la necesidad perentoria de ceder ante los enfrentados (año 1283).

La situación de contrafuero que mantenía Pedro III por su actitud autoritaria motivó la oposición de la nobleza en Aragón y del estamento ciudadano en

Valencia. Ante ambos hubo de ceder finalmente la monarquía en 1283, en unas “reuniones” que, tanto por los asistentes como por la materia abordada, no creemos que deban denominarse cortes.

³⁶ HUICI-CABANES, *Documentos...*, I, 239.

³⁷ Véase a este respecto los asientos que se registran en: *El Llibre del Repartiment de València*, edic. de Antoni Ferrando, Valencia 1978.

³⁸ GONZÁLEZ ANTÓN, Luis, *Las Cortes...*, 49. En las cortes de Barcelona de 1251 se realizó también una compilación de los *Usatges* en detrimento del derecho romano y canónico. Véase GONZALVO I BOU, G., *La Pau...*, 92.

II

DE LA PROMULGACIÓN DE LA *COSTUM* A LA PRIMERA REFORMA DEL TEXTO LEGAL

1. PROMULGACIÓN DE LA *COSTUM*

Decidida en Monzón (octubre de 1236) la conquista de la ciudad de Valencia, la empresa no comenzó inmediatamente como en el caso de Mallorca. El cerco se inició en abril de 1238, aunque ya desde mediados del año anterior (julio de 1237) existía un registro (*Llibres del Repartiment de València*) donde se anotaban las donaciones de alquerías, tierras, casas, etc. que se entregaban.¹

Para estos momentos previos hay referencias indirectas que traslucen de forma más o menos clara cuál sería el régimen jurídico que se aplicaría en la ciudad después de la conquista. Disponemos de datos esporádicos, correspondientes a los meses anteriores a la rendición, sobre la organización interna que tendrá el municipio. En ellos se mencionan algunos cargos y los nombres de las personas que, de forma vitalicia, los ocuparían. Es el caso de Ferran Garcia, quien desempeñaría el oficio de curia, o el de Juan Galindo, que sería merino.² No se sabe si se hizo alguna otra cesión de funciones de carácter público, pero todo hace pensar que el monarca actuaba libremente en el establecimiento de las futuras formas del gobierno municipal.

En torno al cuerpo legal que se impondrá en la ciudad de Valencia con el nombre de *Costum*, surgen varias cuestiones que es necesario plantear para proponer soluciones o hipótesis de trabajo. La *Costum* ¿era un conjunto de disposiciones ya existentes (las *Consuetudines*) para ser aplicadas después de su rendición, o, por el contrario, fue un texto formulado tras la toma de Valencia y, por lo tanto, sancionado, como se dice, en 1239 o en 1240? En el primero de los casos, pudo haber sido promulgado a partir del mismo momento en que Jaime I entró oficialmente en Valencia. En el segundo, habría de disponer de un periodo para su redacción, lo que retrasaría su aprobación y puesta en vigor hasta 1239 o principios de 1240.

Otra cuestión, relacionada con las anteriores, es la siguiente: la *Costum*, en sus orígenes ¿fue un código progresista e inspirado por una burguesía que postulaba principios de libertad personal, propiedad libre, exenciones fiscales, etc.?³ ¿O esta caracterización fue posterior, tras la modificación de las *Consuetudines* mediante privilegios y su inclusión final en el código legal, ya convertido en *Furs*? Estas cuestiones, y otras derivadas de ellas, han sido ya analizadas, con

mayor o menor amplitud, por algunos de los estudiosos del código municipal valenciano.

¹ *El Llibre del Repartiment...*, asientos 1 a 27.

² *El Llibre del Repartiment...*, asientos 423-424.

³ *Furs de València*, edic. Germà Colón y Arcadi Garcia, Barcelona 1980, I, 49.

Un punto clave para dilucidar esta última cuestión es fijar la fecha de promulgación. En la mayoría de los casos se ha realizado a partir del estudio de las personas que la firmaron. De esta forma se delimitaba, dentro de un periodo de tiempo más o menos amplio, cuál podía ser el momento en el que todos ellos coincidieron en la ciudad de Valencia. El análisis se centraba en los personajes más relevantes, obispos y nobles. De ellos hizo ya Ribelles, a principios del siglo XIX, una lista, para la que tomaba como base las donaciones contenidas en los *Llibres del Repartiment*.⁴ Casi un siglo más tarde haría lo mismo Chabás.⁵ La data de la muerte del obispo de Zaragoza (9 de marzo de 1240) se utilizó como referencia básica y fecha extrema de la aprobación: la reunión se debió realizar, pues, como máximo, en los primeros meses de 1240 o finales de 1239. Otros autores no se percataron de que el fallecimiento estaba fechado por el sistema de la Encarnación, y al indicar la data de 9 de marzo de 1239 creyeron erróneamente que murió en ese año, y no en 1240, que es lo correcto. De esta manera concluían que la promulgación de la *Costum* se había realizado a principios de 1239 o finales de 1238. Un error que llevaba a otra conclusión: si la entrada en la ciudad se hizo en el mes de octubre y el texto legal era aprobado antes de finales de ese año o principios del siguiente, Valencia habría dispuesto de leyes desde el mismo momento de la conquista. Y se argumentaba, no sin razón, que la ciudad no podía haber estado tanto tiempo (desde el 9 de octubre de 1238 hasta los primeros meses de 1240) sin una normativa para su gobierno. Danvila afirmó al respecto: “un país recién conquistado no pudo vivir un año y medio sin legislación”.⁶

En 1949, Honorio García publicaba un artículo sobre otro de los obispos firmantes de la *Costum*, que obligaba a adelantar la cronología de su aprobación a principios de 1239. Demostraba que el obispo de Vic estuvo en el asedio de la ciudad desde julio de 1238 y que permaneció en ella hasta abril de 1239, momento en que marchó a Tarragona para asistir a un sínodo. Y ya no volvió a Valencia.⁷

Este dato, junto con otros que aporta la *Crònica* de Jaime I sobre la actividad que en los primeros meses de 1239 hubo en la ciudad (preparativos para la

conquista de las tierras al sur del río Xúquer, actividad repobladora –redacción de un nuevo *Llibre del Repartiment* para Valencia–, reuniones –*gran Consell*– en las que intervinieron conjuntamente nobles, eclesiásticos y ciudadanos, etc.) nos hizo pensar que pudo haber sido entonces sancionada, ya que la fecha de 1240 nos pareció siempre muy tardía.⁸

⁴ RIBELLES, Bartolomé, *Memorias histórico-críticas de las antiguas Cortes del Reyno de Valencia*, Valencia 1810, 7-24.

⁵ CHABÁS, Roque, *Génesis del derecho foral de Valencia*, Valencia 1902, Apéndice 31-36.

⁶ DANVILA Y COLLADO, Manuel, *Estudios críticos acerca de los orígenes y vicisitudes de la legislación escrita del antiguo Reino de Valencia*, Madrid 1905, 51-52.

⁷ GARCÍA, Honorio, “Un santo en la conquista de Valencia”, *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, XXV, 1949, 71.

⁸ LÓPEZ ELUM, Pedro, “El segle XIII. Aspectes institucionals...”, II, 114.

Para aclarar esta cuestión, creímos interesante ahondar un poco más en el estudio de los firmantes, como habían hecho todos los autores a quienes preocupó el tema. Un dato que nos llamó la atención fue comprobar que la casi totalidad de los componentes de los brazos eclesiástico y nobiliario que figuran en el texto jurídico demostrando su acuerdo⁹ habían estado presentes también en las cortes generales de Monzón de 1236, donde se aprobó la conquista de Valencia.¹⁰ En aquella población aragonesa se reunieron el arzobispo de Tarragona y los obispos de Barcelona, Zaragoza, Tarazona, Vic y Tortosa. Sólo faltó el de Huesca debido a que aquella sede estaba entonces vacante. Ocupada en 1237 por Vidal de Canellas, éste figuraría junto a las anteriores autoridades eclesiásticas en la relación de la *Costum* de Valencia. Todos ellos, excepto el obispo de Tarazona, aparecen inscritos también por esas fechas en los *Llibres del Repartiment de València* como beneficiarios de donaciones. Véase su relación al final de este apartado, pág. 43 (Cuadro I).

De los nobles catalanes que signaron el texto legal –Pere Montcada, Guillem Montcada, Ramon Berenguer y Ramon Peralta– todos estuvieron presentes en las cortes generales de Monzón y, excepto este último, recibieron donaciones en los *Llibres del Repartiment*. Ramon Folch no aparece como firmante en la enumeración que presenta el texto latino. Véase su relación al final de este apartado, pág. 43 (Cuadro II).

Igual se debe decir de los nobles aragoneses Pedro Cornell, García Romeo, Ximén Urrea, Artal de Luna, Ximén Pérez y Pedro Fernández de Albarracín. Menos este último, todos asistieron a las cortes de Monzón (Ximén Pérez figurará como testigo), firmaron la *Costum* y la mayoría recibieron donaciones en los *Llibres del Repartiment de València*. Véase su relación al final de este apartado, pág. 44 (Cuadro III).

Hay que insistir en un hecho: los obispos estuvieron en Monzón o en Valencia como representantes de sus sedes episcopales; los nobles como vasallos; pero los representantes de las ciudades lo hicieron como comisionados –temporales, naturalmente– de las mismas. De ahí que la movilidad de estos últimos sea mayor al comparar las dos listas, la de Monzón y la de la *Costum* de Valencia. Pese a ello, tres de las diecinueve personas que figuran en la *Costum* son las mismas que habían sido síndicos en Monzón. Nos referimos a Bernat Gisbert y Guillem Moragues, que eran originarios de Tortosa, y a Esteve d'Aljafaria, de Zaragoza.¹¹ Haremos otra precisión de interés sobre el estamento

ciudadano presente en la *Costum*: de los 19 nombres, al menos 15 participaron directamente en la conquista de la ciudad y recibieron, según consta en

⁹ *Furs de València...*, I, 98. Véase la página de los *Furs* que presentamos en esta edición.

¹⁰ HUICI-CABANES, *Documentos...*, I, 238.

¹¹ Compárese *Furs de València...*, 98 con HUICI-CABANES, *Documentos...*, I, 238.

los *Llibres del Repartiment*, distintas heredades. Véase su relación al final de este apartado, pág. 44 (Cuadro IV).

Existe, pues, una relación entre los asistentes a las cortes de Monzón de 1236, manifiesta a pesar de las limitaciones –impuesto del monedaje– de este documento, y los que dieron su consentimiento a la *Costum* de Valencia. Y esto nos conduce a una serie de interrogantes. ¿Hay algún tipo de vinculación entre ambas reuniones? Entre las “cesiones” propias de unas “cortes de conquista” ¿habría algunas relativas al código legal de la ciudad? ¿Creyó conveniente Jaime I que la *Costum* fuera aprobada con el acuerdo de todas las fuerzas que colaboraron en la conquista, pero sin que ello supusiera que participasen en su elaboración? Encontrar respuesta a cada una de estas preguntas, especialmente la última, es cosa de evidente interés.

Sobre la fecha de la promulgación hemos de decir que, dejando ya al margen el dato de la muerte del obispo de Zaragoza (9 de marzo de 1240) y la presencia del de Vic en Tarragona (abril de 1239), se constata otro hecho merecedor de nuestra atención: la casi totalidad de las personas que sancionaron el texto legal recibieron posesiones en Valencia y así figura en los *Llibres del Repartiment*. Las concesiones datan, en la mayoría de los casos, de los meses próximos (antes o después) a la entrada en la ciudad en octubre de 1238, lo cual hace pensar que durante ese periodo se encontraban en Valencia. Lo que decimos es de sumo interés (véase a este respecto los cuadros I, II, III y IV al final de este apartado, págs. 43-44). La mayoría figuran inscritos varias veces en el *Repartiment*, ya que obtuvieron diferentes donos, aunque algunos serían revocados posteriormente.

Los eclesiásticos y nobles figuran, además, como firmantes o testigos de los documentos expedidos por Jaime I, lo que corrobora su presencia en el momento de la toma de Valencia en octubre de 1238. Con estos datos y fechas se puede defender, como hipótesis, que la promulgación se realizó después de la entrada en la ciudad (mes de octubre, o, como máximo, antes de finalizar el año).

La *Costum* tiene en su comienzo un doble prólogo-documento con las intitulaciones de Jaime I: uno, llamado primitivo, que correspondería al texto antiguo, y otro, que se redactó después, fruto de alguna de sus reformas. Posiblemente de aquella en la que el código, desbordando el ámbito estricto de la ciudad, se hizo extensivo a todo el territorio, comenzando a ser denominado *Furs* en la documentación real. Ambos debieron tener originariamente fecha de redacción. En la recopilación que se hizo en 1329 por mandato de Alfonso IV, el segundo, más amplio, fue copiado en primer lugar, y a continuación se

hizo lo mismo con el primitivo. Con el cambio de orden sólo se conservó una fecha en el encabezamiento del texto. Ésta alude a la entrada en Valencia por Jaime I el día 9 de octubre de 1238, pero tal vez haga referencia también al momento en que fue aprobada o comenzó a tener vigencia la *Costum*, una vez que las tropas cristianas se hicieron cargo de la urbe. Recuérdese a tal efecto que todos los firmantes de la *Costum* se encontraban por esas fechas en Valencia.

Hay que apuntar, finalmente, que Alfonso IV decía en 1330 que Jaime I había dado leyes a Valencia una vez concluida su conquista: *tempore acquisitionis eiusdem forus Valentie... datus fuisset in generale curia*,¹² aunque este testimonio, como es de suponer, no es fundamental para la argumentación que venimos sosteniendo.

Así pues, a partir del siglo XIV (año 1329) el texto legal se iniciará con la datación de una efeméride, la entrada en la ciudad, que a la vez pudo coincidir con el momento, más o menos próximo, en que fue sancionada.

Esto confirmaría la hipótesis de que Jaime I disponía ya de unas *Consuetudines* o texto legal para implantar en Valencia, al igual que había decidido crear un nuevo reino. Ahora bien, ¿existió algún compromiso, adquirido en las cortes de Monzón, sobre su contenido o ratificación? Es difícil contestar documentalmente a esta pregunta, aunque creemos que no. Conocemos, por el relato de la cortes de Barcelona referentes a la conquista de Mallorca, que el rey se comprometió a dar bienes, pero nada se dice sobre normativa legal. No hay que olvidar lo que dijo Chabás: “la *Costum* la da el rey por su libre voluntad, y por ella es ley en Valencia y allí donde vaya concediéndola... dependía sólo de la voluntad del rey, sin traba alguna de juramento ni pacto”.¹³

Aprobada en cortes la conquista de Valencia, cabe pensar que el monarca

reunió a aquellos representantes (o a sus sucesores) tras la rendición. Esto explicaría el hecho de que gran parte de los convocados en Monzón en 1236 lo fueran también en Valencia el mismo día (o tal vez en los siguientes) en que se cumplió el objetivo allí fijado. Por ello, las poblaciones que enviaron síndicos a Monzón habrían designado también a sus antiguos representantes, o a otros, para que comparecieran en Valencia.¹⁴

¹² *Aureum Opus Regalium Privilegiorum Civitatis et Regni Valentie*, edic. Lluís Alanyà, Valencia 1515. Edic. facsímil en “Textos Medievales”, 33, Valencia 1972, priv. 7, 220. En adelante cuando aludamos a esta obra lo haremos mediante sus dos primeras iniciales: A.O.

¹³ CHABÁS, R., *Génesis...*, 45-46.

¹⁴ Es sabido que el texto de la *Costum* se designará posteriormente con el nombre de *Furs* o fueros. De ahí que en el siglo XIV, cuando los escribanos aluden a todo ese antiguo material jurídico (*Costum* y privilegios), lo denominan por igual, aunque en sus orígenes no lo fuera. En una de las recopilaciones de los privilegios de la Catedral de Valencia se copian los anteriores a la conquista de la ciudad. Una vez transcritos los primeros documentos, hay un encabezamiento que dice: *Fori se-*

Esa reunión, en la que se promulgaría tal vez la *Costum*, no creemos que deba ser considerada como unas cortes valencianas. Sin embargo, hay autores que admiten la celebración de cortes por ese motivo. Ribelles, que las sitúa en 1239,¹⁵ es el primer autor que estudió con detalle esta cuestión e hizo un análisis exhaustivo de sus asistentes. Boix afirma que se reunieron en 1240.¹⁶ Marichalar y Manrique las adelantan a finales de 1238 o principios de 1239,¹⁷ al igual que Danvila.¹⁸ Sylvia Romeu no cree que se deba ubicar en esa fecha el origen de las cortes valencianas.¹⁹ Finalmente, Arcadi García y Germà Colón ponen en duda que existiera tal asamblea promulgatoria.²⁰

La reunión de Valencia podría entenderse, en todo caso y si se nos permite la expresión, como un “epílogo” de las cortes generales de Monzón, una vez alcanzado su principal objetivo. Desde esta perspectiva, no parece extraño que el monarca congregara a los que estuvieran allí presentes el mismo día que entrara en la ciudad, o tal vez en los siguientes. Nosotros creemos, según hemos constatado, que hubo una convocatoria real en Valencia en la que se promulgó la *Costum*, a la que asistieron parte de las personas que dos años antes habían aprobado la conquista de la ciudad.

Otra cuestión muy debatida, e íntimamente ligada a la anterior, es dilucidar si los asistentes a la asamblea de Valencia que sancionó la *Costum* lo fueron por su nueva condición de heredados en el reino de Valencia o como representantes de sus lugares de origen. Si bien la corriente general se inclina por lo primero, hay que señalar, y destacar, que de todos ellos sólo uno –Pere Menor– residía en Valencia en 1239 y años inmediatamente posteriores. Y así

lo hicieron constar los escribanos reales en el tercer libro del *Repartiment*, mediante los signos pertinentes, a la izquierda de su asiento.²¹ Todos los demás, tras recibir los bienes, asistir a las reuniones y cumplir con las obligaciones oficiales como representantes, vendieron las propiedades y regresaron a sus lugares de origen (práctica muy habitual de los repobladores en la primera fase).

quentes regis Iacobi primi fuerunt dati nona die octobris anno Millesimo CC XXXVIII, refiriéndose el escribano, no a los privilegios datados en ese día para la Catedral (que no existe ninguno), sino tal vez a la fecha en que fue aprobada la *Costum*. Véase ARCHIVO DEL REINO DE VALENCIA, Real 641, 13-24, especialmente 17 v.

¹⁵ RIBELLES, B., *Memorias...*, 6-26.

¹⁶ BOIX, Vicente, *Apuntes históricos sobre los fueros del antiguo Reino de Valencia*, Valencia 1855, 286.

¹⁷ MARICHALAR, Amalio, MANRIQUE, Cayetano, *Historia de la legislación y recitaciones del derecho civil de España*, Madrid 1863, 459.

¹⁸ DANVILA y COLLADO, Manuel, *Investigaciones histórico-críticas acerca de las Cortes y Parlamentos del antiguo Reino de Valencia*, Madrid 1905, 289.

¹⁹ ROMEU ALFARO, Sylvia, *Les Corts valencianes*, Valencia 1985, 17.

²⁰ *Furs de València...*, I, 52.

²¹ *El Llibre del Repartiment...*, asiento 3666.

CUADRO I
Relación de eclesiásticos firmantes de la *Costum*
que recibieron heredades en el reino de
Valencia

NOMBRE	SEDE	ASIENTO REPARTIMENT	FECHA
Pere Albalat	Tarragona	1515	18-X-1238
		1516	18-X-1238
Berenguer	Barcelona	295	22-V-1238
		1145	13-IV-1239
Vidal	Huesca	346	10-VI-1238
		1519	18-X-1238
Bernardo	Zaragoza	323	5-VI-1238
		1517	X-1238
Poncio	Tortosa	1197	25-IV-1239
Bernat	Vic	417	27-VI-1238
		1701	12-XII-1238

CUADRO II
Relación de nobles catalanes firmantes de la *Costum*
que recibieron heredades en el reino de Valencia

NOMBRE	ASIENTO REPARTIMENT	FECHA	DOCUMENTOS JAIME I
Pere Montcada			18-XI-1238
Guillem Montcada	280	1-XI-1238	11-XI-1238
Ramon Berenguer	903	10-X-1238	1-XI-1238

CUADRO III

Relación de nobles aragoneses firmantes de la *Costum* que recibieron heredades en el reino de Valencia

NOMBRE	ASIENTO REPARTIMENT	FECHA	DOCUMENTOS JAIME I
P. Fernández			18-X-1238
de Albarracín	1555	25-X-1238	11-IX-1238
Pedro Cornell	903	11-VII-1238	1-XI-1238
García Romeo	1499	18-X-1238	27-IX-1238
Ximén Urrea	567	7-VIII-1238	18-X-1238
	909	13-XII-1238	18-X-1238
Artal de Luna	1004	17-I-1239	18-X-1238
Ximén Pérez	564	VIII-1238	27-XI-1238
	969	2-I-1239	

CUADRO IV

Relación de ciudadanos firmantes de la *Costum* que recibieron donaciones en el reino de Valencia

NOMBRE	ASIENTO	REPARTIMENT	FECHA
Ramon Pérezç		1518	22-X-1238
Ramon Ramon		818	15-IX-1238
Pedro Sánchez		444	7-VII-1238
Guillem de Belloch		464	10-VI-1238
" " "		998	12-I-1239
Bernat Gisbert		59	10-IX-1237
Tomàs Garidell		471	15-VII-1238
Guillem Moragues		775	5-IX-1238
Pere de Balaguer		428	30-VI-1238
Marimon de Plegamans		653	19-VIII-1238
Ramon Durfort		1659	22-XI-1238
Guillem de Lacera		490	19-VII-1238
Bernat Çaplana		542	29-VII-1238
Guillem Bou		1102	22-III-1239
Esteve d'Aljafaria		1144	3-IV-1239
Ferran Pérezç		505	19-VII-1238

2. EVOLUCIÓN DE LA PRIMITIVA *COSTUM*

No se ha conservado copia alguna de la primitiva *Costum*, por lo que desconocemos su contenido originario. Se sabe que una parte se refundió posteriormente en los *Furs*. Los fragmentos del texto antiguo más fáciles de detectar son aquellos en los que se alude a ella directa o indirectamente. La labor de identificar esas disposiciones no está exenta de dificultades, al igual que el establecimiento de las etapas de su evolución. No obstante, hay datos y documentos que permiten fijarla a grandes rasgos y establecer el momento de su ampliación territorial.

A finales de diciembre de 1237 Jaime I nombraba a Juan Galindo de Daroca para desempeñar vitaliciamente el cargo de merino.²² En junio de 1238, Ferran Garcés era designado *curia* o justicia mientras viviera.²³ Al ser concesiones por servicios militares relacionados con la conquista, fueron inscritas en los *Llibres del Repartiment de València* como donaciones reales. La denominación del cargo (*curia* o justicia, *merino*, *çalmedina*) remite al territorio de origen de esas magistraturas (Aragón o Cataluña).

La primitiva fisonomía del cargo de *curia*, de designación directa por el monarca y de carácter vitalicio, es bien distinta de la que, a los pocos meses de conquistar la ciudad, se haría efectiva y se consolidaría con el tiempo. Existe una gran diferencia entre el nombramiento que se hizo en favor de Ferran Garcés cuando, con fecha 25 de junio de 1238, se le concede la magistratura de curia, y el establecimiento de ésta como cargo de elección anual, fijado en un privilegio de 21 de mayo de 1239.²⁴ En este documento se especifica, entre otros datos importantes, que el curia juzgaría todas las cuestiones civiles y criminales, que Jaime I renunciaba por sí y sus sucesores a que tuviese carácter vitalicio, que no admitiría ningún tipo de compensación económica por su designación, y que sería renovado anualmente en la festividad de Navidad. Resulta abismal la diferencia entre la concepción de esta magistratura en junio de 1238 y una vez transcurridos once meses (mayo de 1239).

Para que gozara de mayor independencia se le entregaba un edificio con el fin de que ejerciera en él sus funciones. Al quedar configurado como un cargo independiente y anual en mayo de 1239, se hacía necesario que poseyera una casa pública para que todos los que sucesiva y periódicamente lo desempeñaran tuvieran sede oficial para llevar a cabo su cometido.

A finales de ese mismo año, el 29 de diciembre, Jaime I insistirá en que no empeñará ni venderá ese cargo, que no lo ejercerá ningún noble o eclesiástico, que no tendrá carácter vitalicio, que no será objeto de compra-venta, cesión o

²² *El Llibre del Repartiment...*, asiento 105.

²³ *El Llibre del Repartiment...*, asiento 423.

²⁴ HUICI-CABANES, *Documentos...*, II, 297.

donación por agradecimiento a servicios prestados, y añade, finalmente, que habría de tomar decisiones “*cum consilio proborum hominum de civitate*”.²⁵ Este mismo privilegio liberaba también de sus anteriores ataduras el cargo de *mustaçaf*, aunque respetaría que lo desempeñara, mientras viviera, Ramon Esluch. A su muerte, el cargo también será anual, renunciando el rey a su derecho de venderlo, empeñarlo, etc.

Durante el año 1239 Jaime I introduce un viraje en la administración municipal, alejándola de lo previsto en los primeros meses de 1238. De ahí la insistencia, en los privilegios de mayo y diciembre de 1239, en el hecho de que el *curia* no fuera objeto de venta o concesión graciosa, y en el carácter anual de su nombramiento. El monarca, al comprometerse a no donar libremente la magistratura, estaba renunciando a sus derechos.²⁶

*Quod numquam nos vel aliquis sucesor noster in Valentia possimus dare, vendere, impignorare seu quolibet alio modo alienare vel transferre ad milites vel personas ecclesiasticas seu seculares curiam civitatis Valentie nec etiam ponere vel mittere ibi ad tempus vel in perpetuum aliquem, pecunia vel servicio mediante.*²⁷

La misma ruptura se advierte en el caso del *mustaçaf*, ya que, al morir quien lo desempeñaba vitaliciamente, tendría carácter anual. Además, amplió a los notarios de Valencia sus atribuciones (22 de noviembre de 1239) para que, dentro de su delimitación geográfica, expidieran documentos de cualquier índole. En un principio se podría interpretar este último diploma como la autorización de una gestión. Pero no parece que sea así, ya que ampliaba un espacio de actuación y competencias. De ahí que especifique que todo ello se cumpliera (en ambos extremos) a pesar de lo que estuviera establecido en contra: *non obstante aliqua consuetudine iuris vel statuto*.²⁸

¿Cuándo se constata esta ruptura en la documentación? Aprobada la *Costum* –según nuestra opinión– en torno al mes de octubre de 1238, nada hace prever que varíe por el momento. Por ello el 1 de noviembre²⁹ el monarca ratificaba la donación que hiciera a Guillemón de la escribanía de la curia en octubre de 1237.³⁰ Pero los diplomas existentes permiten precisar algunos de esos cambios y sobre todo su cronología.

A partir de 1239 Jaime I buscó la ayuda y apoyo de la burguesía, que propugnaba la constitución de un nuevo derecho. De ahí que, como dice Arcadi Garcia, las disposiciones posteriores a la capitulación de Valencia suponen una ruptura con lo anterior.³¹ Esa burguesía

²⁵ HUICI-CABANES, *Documentos...*, II, 303.

²⁶ HUICI-CABANES, *Documentos...*, II, 297.

²⁷ HUICI-CABANES, *Documentos...*, II, 303.

²⁸ HUICI-CABANES, *Documentos...*, II, 301.

²⁹ HUICI-CABANES, *Documentos...*, II, 280.

³⁰ *El Llibre del Repartiment...*, asiento 83.

³¹ *Furs de València...*, I, 48.

era la que postulaba principios de libertad, propiedad libre, exenciones fiscales, garantía de una justicia clara e independiente, etc.³² La única diferencia que mantenemos con respecto a este autor es que, mientras que nosotros consideramos que Jaime I manifiesta tal actitud o cambio una vez que ha sancionado la *Costum*, aquél lo antepone a la redacción del texto jurídico.

En otro orden de cosas, y como escribe Mariano Peset, “el monarca, junto a nobles y prelados y personas de la ciudad, otorga una carta de población –las *Consuetudines*– que son puro derecho local, aunque se multiplique y repita a diversas ciudades...”³³ El objetivo de Jaime I será que la *Costum* se hiciera extensiva a otros lugares del reino:

*Cum consuetudines civitatis Valentie ad unamquamque villam et castrum Valentie regni statuimus extendendas, et alicubi in toto regno Valentie...*³⁴

De acuerdo con ese objetivo, en el año 1245 el rey la concede a Dénia.³⁵ El documento indicará de forma detallada algo que no hubiera sido necesario introducir si hubiese estado contenido ya en el texto originario de la *Costum*. Nos referimos en concreto a la anotación que especificaba que el curia juzgara en todas las causas civiles y criminales, que tuviera casa propia y que en ella residiera, escuchara y resolviera los litigios:

*Omnes cause civiles et criminales... ad opus et ussum curie et ville quod habeatis unam domum... dictis domibus curia sedeat, audiat, terminet, litiget et diffiniat omnes causas criminales et civiles et querimonias vertentes...*³⁶

Es decir, reproduce parte del privilegio de mayo de 1239 en el que Jaime I renunciaba a sus prerrogativas sobre el nombramiento, y proclama la independencia de esta magistratura. Dirá y afirmará todo ello de nuevo cuando en el

año 1248 conceda la *Costum* a Sagunt,³⁷ añadiendo finalmente, entre otras cuestiones, que el curia fuera elegido anualmente en la festividad de Navidad, al igual que se indicaba en el privilegio ya citado del mes de mayo de 1239.³⁸

*Ponatur et mutetur annuatim in dicto officio in festo Nativitatis Domini.*³⁹

¿Por qué estas precisiones? Creemos que ello se debía a que el texto de la *Costum* era anterior al privilegio de mayo de

³² *Furs de València...*, I, 49.

³³ PESET REIG, Mariano, “Observaciones sobre la génesis de los fueros de Valencia y sobre sus ediciones impresas”, *Ligarzas*, III, 1971, 51-52.

³⁴ CHABÁS, R., *Génesis...*, Apéndice 10.

³⁵ CHABÁS, R., *Génesis...*, Apéndice 10-11. HUICI-CABANES, *Documentos...*, II, 405.

³⁶ CHABÁS, R., *Génesis...*, Apéndice 10-11. HUICI-CABANES, *Documentos...*, II, 478.

³⁷ CHABÁS, R., *Génesis...*, Apéndice 12-14. En 1256 se concede a Cullera que el justicia se elija según *forum est et consuetudo Valentie...* HUICI-CABANES, *Documentos...* IV, 721. Ello es debido a que el lugar era compartido con la orden del Hospital.

³⁸ HUICI-CABANES, *Documentos...*, II, 297.

³⁹ HUICI-CABANES, *Documentos...*, II, 297.

1239 y, que por lo tanto, no contenía esos extremos que entonces fue necesario señalar. De ahí que, como se deseaba que la persona que ejerciera la función de justicia fuera libre, se le hubiese de asignar una casa para desempeñar su actividad. Además, sería elegido anualmente en la festividad de Navidad. Si la *Costum* se hubiera escrito y sancionado con posterioridad a la fecha de este privilegio (mayo de 1239) no hubiera sido necesario especificar esos puntos, ya que habrían estado recogidos en ella. Todo ello quiere decir que fue aprobada con anterioridad. No es lógico pensar que en 1239 Jaime I diera a la ciudad de Valencia unos privilegios que se han calificado de “progresistas”, en cuanto a que postulaban principios de libertad, garantía de una justicia clara, libre e independiente, etc., y en 1240 promulgara para la misma ciudad una *Costum* que reflejara precisamente lo contrario en esos aspectos fundamentales. Es más lógico creer que primero concedió localmente unas *Consuetudines* y que después la fue modificando por medio de privilegios en los extremos que conocemos y hemos comentado.

Otra prueba del viraje, que se inicia ya a partir de enero de 1239, es el cambio en la datación de los documentos, para los que se adoptó el sistema de la Natividad. Éste lo situábamos nosotros en 1240,⁴⁰ aunque ya señalábamos la existencia de un diploma anterior (noviembre de 1239) que empleaba esa fórmula.⁴¹ La coincidencia de unos mismos testigos en la validación de un documento de enero de 1240⁴² con los que aparecen también en otro diploma de enero de 1239⁴³ nos llevó a comprobar la autenticidad de la fecha en el pergamino original.⁴⁴ La Colección Diplomática de Jaime I, en la que nos basamos, expresa: *anno Domini M CC XXX nono*;⁴⁵ por ello se databa en enero de 1240. Pero en el documento original se lee claramente: *anno Nativitatis Domini M CC XXX nono*.⁴⁶ Por lo tanto, si hay que fecharlo en el 13 de enero de 1239, a este mes, o un poco antes, se remontan dos hechos importantes: por una parte el cambio experimentado por Jaime I y por otra el uso de un sistema de datación (Natividad) que se fue imponiendo poco a poco en los años posteriores a la conquista y que se utilizará hasta 1250. Con el comienzo del nuevo año (25 de diciembre) cambiaban los cargos y magistraturas. De ahí la insistencia en que el curia fuera anualmente relevado el día de año nuevo (Navidad).⁴⁷

La conquista se había realizado con la ayuda y aprobación de catalanes y arago-

neses en las cortes generales de Monzón, aunque, dado su carácter de cruzada, se sumaron a ella algunas gentes de variadas procedencias. Consumada la caída de Valencia, Jaime I decidió no incorporar esas tierras a Aragón, ni Cataluña y creó un reino nuevo, aunque respetó que los señores aplicasen en sus dominios los *Fue-*

⁴⁰ LÓPEZ ELUM, Pedro, “Problemas de datación en los documentos de Jaime I (1239-1261)”, *Homenatge al doctor Sebastià Garcia Martínez*, Valencia 1988, I, 70-72.

⁴¹ HUICI-CABANES, *Documentos...*, II, 302.

⁴² HUICI-CABANES, *Documentos...*, II, 305.

⁴³ HUICI-CABANES, *Documentos...*, II, 289-290.

⁴⁴ ARCHIVO MUNICIPAL DE VALENCIA, *Pergamino núm. I*.

⁴⁵ HUICI-CABANES, *Documentos...*, II, 305.

⁴⁶ ARCHIVO MUNICIPAL DE VALENCIA, *Pergamino núm. I*.

⁴⁷ HUICI-CABANES, *Documentos...*, II, 297.

ros o *Usatges* de sus lugares de origen. Sin embargo, el monarca impuso en Valencia la *Costum* (las *Consuetudines*, “que son puro derecho local”, según expresión de Mariano Peset),⁴⁸ que poco a poco fue alterándose mediante privilegios o nuevas disposiciones. A través de éstas, por la influencia de la burguesía, se fue desarrollando un derecho próximo al que aquella postulaba. Así, la *Costum* de la ciudad de Valencia se iría modificando, suprimiéndose en los oficios municipales el carácter vitalicio y arbitrario, y aceptando el monarca no ejercer el dominio directo y libre sobre determinados cargos. Transformados algunos aspectos clave mediante privilegios, iría adquiriendo un carácter más general y haciéndose extensiva a otros lugares del reino mediante concesión real. Así lo manifiesta el rey, como ya hemos dicho, al decidir que se aplicara en Dénia en 1245 o en Sagunt en 1248. Igualmente podría ser adoptada en otros lugares, si sus señores lo deseaban.⁴⁹ En estos casos era el texto originario, es decir, sin los privilegios que Jaime I concedió posteriormente a la ciudad de Valencia y su término, lo que entraba en vigor.⁵⁰

Una vez concluido este estudio ha aparecido un artículo de V. García Edo en el que se insiste repetidamente que la *Costum* fue aprobada en el año 1240. Sus

argumentos o puntos de apoyo se centran en cuestiones que no tienen relación alguna con el tema que pretende aclarar.⁵¹ Por lo tanto, rechazamos su propuesta de que la *Costum* fuera aprobada en 1240 y nos ratificamos en nuestra fecha de 1238, remitiéndonos a los argumentos ya expuestos.

En esta irradiación de la *Costum*, Chabás precisa que hasta el año 1251 los documentos reales emplearon siempre –como es lógico– el término *Costum* y no el de *Furs*, mientras que los no oficiales utilizaron también el de *Furs*.⁵² Únicamente en 1241 hay dos excepciones: la primera se detecta en el juramento que habían de prestar los judíos (*secundum forum Valentie*).⁵³ Este documento fechado, como decíamos, en 1241, iba dirigido al *justicia* de Valencia; dicha denominación (*justicia*) es igualmente incorrecta ya que, hasta 1250 esa magistratura será siempre designada y citada en todos los diplomas valencianos con el nombre

⁴⁸ PESET REIG, M., “Observaciones...”, 51-52.

⁴⁹ GUINOT RODRÍGUEZ, Enric, *Cartes de Poblament Medievals Valencianes*, Valencia 1991, núms. 42, 47, 52, 55, 58, 60, 61, 68, 70, 73 a 75.

⁵⁰ Los señores permitirán que en sus lugares se aplique la *Costum* de Valencia, aprobada después de la conquista. Los privilegios otorgados por Jaime I a Valencia y su término no afectaban al código originario que ellos imponían en sus señoríos.

⁵¹ GARCÍA EDO, Vicent, “Origen i expansió dels Furs o *Costum de València*, durant el regnat de Jaume I”, *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, LXIX, 1993, 175-200. Véase su insistencia en situar la aprobación de la *Costum* en 1240: “... al voltant d'aquell 26 de juliol de 1240, segurament el mateix dia o uns dies després, el rei va promulgar la *Costum de València*, i això faria d'aquesta data el vertader *termino a quo* de la seua promulgació” (pág. 181). O sus argumentos: “En definitiva, les dades extremes ens situen la promulgació de la *Costum* entre els dies 26 de juliol i 6 d'octubre de 1240, amb quasi tota probabilitat els mateixos darrers dies de juliol, després de la campanya de Xàtiva, aprofitant un moment d'eufòria per part del monarca, el qual tractaria de dotar la ciutat de València d'una legislació pròpia...” (pág. 181) y “De les observacions anteriors es conclou que l'atorgament de la *Costum de València* es va a fer l'estiu de l'any 1240... immediatament després de la campanya militar de Xàtiva” (pág. 193).

⁵² CHABÁS, R., *Génesis...*, 20 y 26.

⁵³ HUICI-CABANES, *Documentos...*, II, 324.

de *curia*; y otra posterior de la que, según Chabás, se debería prescindir, ya que se refiere al lugar donde se establecería el curia para desempeñar sus funciones (*in quo assignavimus generale forum Valentie*).⁵⁴ Por lo tanto, la documentación real, no la privada, nunca hablará de *Furs* hasta el año 1250 (y no 1251, según afirmó Chabás). A partir de 1250 lo hace siempre bajo los apelativos de *Furs* y *Costum* o *Furs*, pero ya nunca utilizará el término simple de *Costum*. Véase al final de este apartado la relación de citas que dan testimonio de cuanto decimos, para el período 1241-1250 en un principio, y luego desde esa fecha hasta finales de siglo (Cuadro V, página 51).

Hasta el año 1250 Jaime I fue regulando mediante privilegios otras cuestiones de la vida municipal, contenidas o no en la *Costum*, y modificando ésta, como en el caso de la concesión de libertad de pastos, fraguas y exenciones a los habitantes de Valencia,⁵⁵ el pago de lezda, peaje, medidas, peso, etc.,⁵⁶ la confirmación de las donaciones de tierras y casas,⁵⁷ la normativa sobre la usura de los judíos,⁵⁸ la fijación de la lezda de Valencia y otras cuestiones sobre navíos y naufragios,⁵⁹ la provisión del gobierno municipal,⁶⁰ la promulgación de la nueva moneda valenciana,⁶¹ la elección del *curia* en la festividad de Navidad,⁶² etc.

Los cambios, a veces radicales, hacían aconsejable una nueva elaboración del texto legal primitivo, y más aún cuando se quiso ampliar su ámbito de aplicación a todos los lugares de realengo. Ésta es la tarea que se acometió en el año 1250.

3. LA REFORMA DE MORELLA DE 1250. DE LA *COSTUMA* A LOS *FURS* (1238-1261)

⁵⁴ HUICI-CABANES, *Documentos...*, II, 335. Así Chabás dice que “llano es entender que se llama foro a la casa consistorial, no al tribunal que en ella se reúne”; *Génesis...*, 64.

⁵⁵ HUICI-CABANES, *Documentos...*, II, 305.

⁵⁶ HUICI-CABANES, *Documentos...*, II, 302.

⁵⁷ HUICI-CABANES, *Documentos...*, II, 310.

⁵⁸ HUICI-CABANES, *Documentos...*, II, 324 y 327.

⁵⁹ HUICI-CABANES, *Documentos...*, II, 381.

⁶⁰ HUICI-CABANES, *Documentos...*, II, 412.

⁶¹ HUICI-CABANES, *Documentos...*, II, 458.

⁶² HUICI-CABANES, *Documentos...*, II, 492.

⁶³ BOIX, V., *Apuntes...*, 286.

⁶⁴ MARICHALAR, A., MANRIQUE, C., *Historia...*, 459-460.

⁶⁵ CHABÁS, R. *Génesis...*, 26-28.

⁶⁶ *Fori Antiqui Valentiae*, edic. Manuel Dualde Serrano, Madrid 1967, XVI.

⁶⁷ Arcadi García y Germà Colón ni la citan. Véase *Furs de València...*, I, 51-55. PESET REIG, Mariano, “De nuevo sobre la génesis de los fueros de Valencia”, *Anales del Seminario Metropolitano de Valencia*, 16, 1968, 399. PESET REIG, M., “Observaciones sobre la génesis...”, 49, nota 5.

Algunos autores como Boix,⁶³ Marichalar y Manrique,⁶⁴ apoyándose en Diego, afirman que en el año 1250 se celebraron cortes en Valencia.

Por el contrario Chabás, al analizar la labor legislativa de Jaime I, supuso que en 1251 hubo una reforma de la *Costum*,⁶⁵ ya que ésta, a partir de esa fecha, pasó a denominarse *Furs*. Dualde opina lo mismo y afirma que “el hecho de cambiar el nombre de *Costum* por el de *Fueros* parece indicar una nueva modificación”.⁶⁶ Aunque en la actualidad ha sido desestimada la propuesta del canónico valenciano,⁶⁷ pensamos que, en general, sus argumentos son válidos, y que existen otras razones que los apoyan.

CUADRO V

Relación de citas, según las personas que expiden el documento, en que figura la denominación de *Costum* o *Furs*, aplicada al primer texto legal de la ciudad de Valencia

C.	PUEBLA	LUGAR	AÑO	OTORGANTE	TEXTO
42		Museros	1241	Orden Santiago	<i>Fuero de la ciutat</i>
47		Puçol	1242	Assalit Gudal	<i>Foros et consuetudine</i>
50		Vilafamés	1243	Jaime I	<i>Consuetudines</i>
52		Carpesa	1243	Bernat Vidal	<i>Consuetudinem</i>
55		Silla	1243	O. Hospital	<i>Forum et consuetudinem</i>
58		Albal	1244	Cat. Valencia	<i>Forum Valentie</i>
60		Sueca	1245	O. Hospital	<i>Forum et consuetudinem</i>
61		Alcudia	1245	O. Hospital	<i>Forum Valentie</i>
63		Dénia	1245	Jaime I	<i>Consuetudinem</i>
68		Binata	1247	O. Temple	<i>Consuetudinem</i>
69		Onda-Tales	1248	Jaime I	<i>Ad bonum intellectum civibus civitatis</i>
70		Montcada	1248	O. Temple	<i>Forum et consuetudinem</i>
71		Sagunt	1248	Jaime I	<i>Consuetudinem</i>
73		Alcàsser	1248	A. Foces	<i>Fueros</i>
74		Silla	1248	O. Hospital	<i>Forum</i>
75		Torrent-Picanya	1248	O. Hospital	<i>Forum</i>
78		Alzira	1249	Jaime I	<i>Iurisdictionem et usum... civitatis</i>
89		Peníscola	28-I- 1250	Jaime I	<i>Ad bonum intellectum secundum... civitatis</i>
79		Borriol	12-II- 1250	Jaime I	<i>Secundum quod fecerint... Valentie</i>
83		Xàtiva	18-VIII- 1250	Jaime I	<i>Forum civium Valentie</i>
101		Llíria	1253	Jaime I	<i>Foris et consuetudinibus</i>
102		Cullera	1253	Jaime I- O. Hospital	<i>Consuetudinis et foros</i>
108		Bocairent	1256	Lugarteniente de Jaime I	<i>Forum et consuetudines</i>
194		Favanella	1279	Pedro III	<i>Forum Valentie</i>
203		Finestrat	1280	Pedro III	<i>Forum Valentie</i>
219		Biar	1287	Alfonso III	<i>Forum Valentie</i>

Según nuestro criterio, lo primero que deberá modificarse es la fecha. La reforma no se produjo en 1251, sino un año antes, es decir, 1250. La alteración está motivada por el sistema de datación de los documentos (Natividad o Encarnación). Hay que tener en cuenta que, entre los cambios que se introducen en ese momento, uno de ellos afectará a este particular: el sistema de la Natividad fue sustituido por el de la Encarnación. Los documentos anteriores a la aprobación de la reforma estarán fechados, pues, por el primero (año 1250), mientras que los posteriores lo estarán por el segundo. De acuerdo con esto, se precisará que el año era el de 1249. Habitualmente se supone que, cuando no aparece el término *Nativitatis*, sino la expresión *anno Domini*, se estaba empleando el sistema de la Encarnación (aunque no siempre es así). Ello ha hecho que, sistemáticamente, a esos diplomas se les suma o añade un año para ajustarlo a nuestro actual sistema de datación.

En cuanto a la transformación de la originaria *Costum* en *Furs*, la opinión más generalizada actualmente admite que se produjo en el año 1261, sin ningún tipo de cambio previo. Nosotros, siguiendo a Chabás y recogiendo unas observaciones de Dualde, y aportando otros datos, creemos que puede afirmarse que hubo una reforma en el año 1250.

Hasta la confirmación del código que juró Jaime I en 1261, fue necesario realizar profundas innovaciones, ya que la *Costum* (texto promulgado, a nuestro juicio, en 1238, y según el de otros en 1239 ó 1240) tenía un carácter local, mientras que el aprobado en 1261 estaba pensado para todo el reino. Con esa finalidad se debieron introducir diferentes adiciones y modificaciones cuyo alcance no es posible conocer, ya que no se dispone de ninguna copia de la *Costum*.

No obstante, se puede afirmar que en aquel texto no podían estar desarrollados, obviamente, los privilegios que Jaime I concedió con posterioridad a su promulgación, es decir, entre 1239 y 1261.

Llama la atención el hecho de que fragmentos de los privilegios concedidos a la ciudad de Valencia y su término entre 1239 y 1250 se introdujesen en el código (*Furs*) de forma literal, cosa que no sucede con las correcciones o añadidos de 1261 y 1271.⁶⁸

Dualde ya se percató de esta cuestión tan importante. Al final de su obra ofrece una relación no exhaustiva, del paralelismo entre ambos (privilegios y fueros) durante el periodo 1239-1250. Observó detalladamente, además, que esa correspondencia literal se interrumpía en la última fecha. Había, pues, un antes de 1250 y un después de 1250. De ahí que dijera textualmente: “A partir

de este momento, la materia regulada en los privilegios sólo se utiliza en la re-

⁶⁸ HUICI-CABANES, *Documentos...*, IV, 971, 972 y 1016. HUICI MIRANDA, Ambrosio, *Colección Diplomática de Jaime I, el Conquistador*, Valencia 1919, II (segunda parte), 945, 965 y 967.

dación de los Fueros como tema de inspiración, pero no con los caracteres de supervivencia que hemos comprobado hasta aquí”.⁶⁹

Dualde insiste también en otro cambio que se opera en esa fecha: “El privilegio de 22 de febrero de 1251 (año 1250) que inaugura el nuevo régimen foral encierra además la novedad de consagrar la introducción en el texto de los Fueros de preceptos de privilegios relativos a materias propiamente civiles, en lugar de seguir regulando como hasta entonces las directamente consagradas a aspectos públicos. En este privilegio se encuentran las últimas coincidencias literales entre el texto de los privilegios y el de los Fueros...”⁷⁰

Las agudas observaciones de Dualde, que han pasado inadvertidas, nos dan pie a sospechar que en la composición del texto jurídico se siguieron dos criterios diferentes, que obedecen a los dos momentos o etapas que parecen perfilarse en su elaboración y redacción. La primera, que comienza con la promulgación de la *Costum*, de carácter local, concluiría en 1250. Durante esos años el monarca, accediendo a las peticiones y donativos de sus súbditos (especialmente de la ciudad de Valencia), concede una serie de privilegios, gran parte de los cuales pasarán en 1250 a integrarse en aquel código. ¿Por qué creemos que sucedió en 1250? Porque, como decía Dualde, la correspondencia literal entre ambos llega hasta la fecha y la unidad de composición se interrumpe entonces. La mayoría de los privilegios otorgados por el rey entre 1239-1250, iban dirigidos a la ciudad de Valencia y su término. Los que se incluyeron en 1250 en los *Furs* tendrán también validez para todos los lugares donde Jaime I decidiera que se aplicase el código legal. Las concesiones posteriores a esa fecha tendrán dos destinatarios: la ciudad de Valencia y término (la mayoría) y los habitantes del reino. Éstas ya no serán copiadas íntegramente en los *Furs*, es decir, en la segunda etapa (1251-1271), aunque el monarca siguió concediendo privilegios, ya no fueron incorporados a los *Furs* de forma textual, como observó Dualde. La idea de este autor se puede desarrollar y completar con otra serie de argumentos expuestos por Chabás hace ya tiempo. Todos ellos, junto con otros que aportaremos nosotros, respaldan la hipótesis de un cambio originado en el año 1250.

Para concretar el momento de dicha reforma vamos a precisar el periodo de tiempo que el monarca permaneció en Morella, quiénes fueron las personas que en ese momento estaban con él y, finalmente, fijaremos la fecha. Entre el 14 de enero y el 15 de febrero de 1250 Jaime I se encontraba en Morella y estaba acompañado de Pedro Cornell, Guillem de Montcada, Carrós, Guillem de Angularia, F. Garcés de Roda y Ximén Péreç. Esporádicamente aparecen en la

documentación otros personajes como: R. Timor, G. Montreal, G. Boxador y S. Antillón.

⁶⁹ *Fori Antiqui...*, XXIII.

⁷⁰ *Fori Antiqui...*, XXIII. Véase también la página XVI: “El privilegio concedido en 22 de febrero de 1251 (1250) en Alcañiz introduce una profunda reforma, cuyo alcance exacto se desconoce”.

De los ocho documentos datados en Morella entre el 14 de enero y el 12 de febrero, cuatro se fechan en 1250 ya que en ellos figura el término *Nativitatis*;⁷¹ los otros cuatro se han situado cronológicamente en 1251 con el único argumento de que sólo se indica *anno Domini*, por lo cual habrían de corresponder al año de la Encarnación.⁷² Un argumento erróneo, como ha quedado expuesto. En efecto, si se cotejan los nombres de los testigos y el lugar de expedición se verá que son los mismos, por lo que se deberán ubicar en el mismo periodo de tiempo; es decir, cuando el rey estuvo en Morella y expidió toda una serie de privilegios sobre la reglamentación de los acequeros, curia, etc., algunos fragmentos de los cuales serían incorporados textualmente al código legal en la segunda quincena de ese mes.

Concluida la tarea legislativa, Jaime I permaneció en Morella hasta mediados de mayo de 1250.⁷³ Casualmente el monarca estuvo también en esta población en marzo de 1251, por lo que hay que diferenciar los diplomas morellanos pertenecientes a la estancia de 1250 de los de 1251.⁷⁴

Existen dos datos significativos para situar la fecha de la reforma con cierta precisión. Por un lado, hay que tener presente el momento en que se realizó el cambio en el sistema de datación: el 16 de febrero.⁷⁵ En ese día comenzaron a fecharse los diplomas por el año de la Encarnación. Pues bien, entre las enmiendas, añadidos o textos nuevos que se introducirán en el código legal en 1250 figura un fuero dentro del articulado de sus rúbricas que obligaba a los notarios a emplear la fórmula *anno Domini*, pero especificando que se trataba de aquel *anno Domini* que tenía su inicio en la festividad de la Encarnación de la Virgen, es decir, el 25 de marzo:

*Los escrivans o ls notaris posen en totes les cartes l'an de nostre Senyor, qui és la festa de sancta Maria del mes de març...*⁷⁶

Este fuero será de obligado cumplimiento para todos los escribanos y notarios. Y los primeros que lo acatarán serán –y remitimos a los documentos– los de la cancillería real. Por esa razón y de inmediato, el día 16 de febrero de 1250 comenzaron a fechar sus diplomas por el sistema de la Encarnación, ya que así lo imponía el fuero 2 de la rúbrica “*De notaris*” y dejaron de utilizar el de la Natividad.

Revisando la datación de todos los documentos valencianos de estos años llegamos a la conclusión de que lo ordenado en el mencionado fuero únicamente se verá reflejado en los diplomas a partir de la segunda mitad del mes de febrero de 1250. Sólo en este momento

⁷¹ HUICI-CABANES, *Documentos...*, II, 515, 516, 517 y 519.

⁷² HUICI-CABANES, *Documentos...*, III, 553 a 556.

⁷³ HUICI-CABANES, *Documentos...*, II, 520 a 524.

⁷⁴ HUICI-CABANES, *Documentos...*, III, 559 y 561.

⁷⁵ HUICI-CABANES, *Documentos...*, II, 520 y 521.

⁷⁶ Véase en el Apéndice *Rúbrica CXXXII, fuero 2*.

se detecta un cambio drástico en el sistema de fechación, sustituyéndose la fórmula de la Natividad por la de la Encarnación.

Para la época de Jaime I son conocidas las fechas en las que realizó cortes en Valencia e introdujo reformas en los *Furs*. Pues bien, en ninguna de ellas: abril de 1261 y marzo de 1271, se puede constatar a corto o largo plazo modificación alguna en la forma de datar los documentos, alteración que únicamente se detecta y, además, con toda claridad a partir de febrero de 1250. Si ello es así –y no hay ninguna duda⁷⁷ es porque a ese año corresponde la inclusión en el código legal valenciano del fuero que comentamos. Y esto es, en definitiva, una prueba clara de la actividad realizada en 1250 y que tuvo como objetivo la introducción de una serie de cambios y correcciones fundamentales en el primitivo texto de la *Costum*, que hizo que, a partir de ese momento, se denominara *Furs*.

El día 16 de febrero los documentos expedidos muestran, además del cambio de datación ya citado, la presencia de más testigos de los habituales, fruto de la estancia en Morella de un gran número de nobles y eclesiásticos, como el arzobispo de Tarragona y el obispo de Valencia entre otros. La relación de firmantes en la validación de los diplomas, que en esos años suele ser de cuatro o cinco personas, ese día se eleva a once debido a la presencia excepcional de representantes de los estamentos nobiliario y eclesiástico en Morella.

Desgraciadamente entre esos diplomas no se dispone de ninguno que aluda a la supuesta reforma. Los dos que se conservan se refieren a asuntos de Morella: en uno se ratifica su carta puebla; en otro se le conceden algunas exenciones en señal de agradecimiento.⁷⁸

¿Qué es lo que se realizó en Morella?

Pese a no existir –repetimos– ningún documento que aluda directamente a la reforma que en su día argumentara Chabás, éste aportó una serie de indicios

que, unidos a otros, parecen confirmar el hecho. El dato más importante que esgrimió fue el cambio de nombre de la *Costum* en la documentación real. A partir de ese momento se denominó *Furs* o *Furs* y *Costum*, pero nunca se empleó ya el término originario y único de *Costum* (véase el Cuadro V del último apartado del capítulo anterior, pág. 51); además, el curia sería designado en

⁷⁷ LÓPEZ ELUM, Pedro, “Problemas de datación en los documentos de Jaime I (1239-1261)”, en *Homenatge al doctor Sebastià Garcia Martínez*, Valencia 1988. En este artículo ya exponíamos que el 12 de febrero de 1250 se fechaba, por el momento, el último documento conocido por el sistema de la Natividad (pág. 71), y decíamos que lo que debió suceder en 1250 fue una ampliación del texto legal (pág. 71, nota 23). No obstante, y aunque situábamos la datación de este fuero en 1261 (pág. 72) teníamos nuestras dudas y apuntábamos la posibilidad de que fuera de 1250 (pág. 72, final de la nota 23).

⁷⁸ HUICI-CABANES, *Documentos...*, II, 520 y 521.

adelante con el nombre de justicia.⁷⁹ En esa reforma, según Cebrián Ibor, hubo un cambio semántico (sustitución de términos catalanes por aragoneses) y “una aproximación más aparente que real hacia los fueros de Aragón”.⁸⁰

Ya hemos dicho que la *Costum*, después de su posible aprobación a finales de 1238, fue objeto de continuos cambios, realizados por Jaime I por medio de privilegios concedidos a los habitantes de la ciudad de Valencia y de su término. Éstos no se incorporaban directamente al texto y, por lo tanto, no afectaban a los lugares de señorío que adoptasen la normativa legal valenciana. Los más significativos son los referentes a los cargos de la administración municipal.

La reforma de Morella consistiría, fundamentalmente, en configurar un código legal aplicable a todo el territorio de realengo sin necesidad de que el monarca lo concediera de forma particular, y sin que se hubiese de especificar la inclusión de ciertos privilegios dados posteriormente (caso de Dénia y Sagunt en los años 1245 y 1248 respectivamente).

La promulgación de nuevos privilegios y su incorporación en los Furs

En el año 1239 Jaime I comenzó a introducir cambios en el sistema de nombramiento y elección del curia y del *mustaçaf*. Los privilegios de mayo y diciembre de ese año anulaban, entre otros aspectos, el carácter vitalicio con que ambas magistraturas habían sido concebidas al ser inscritas como donos en los *Llibres del Repartiment*. Otros documentos regularían el ámbito de actuación de los notarios, las franquicias para los habitantes de Valencia,⁸¹ la usura de los judíos,⁸² la *lezda* y naufragios,⁸³ etc.

Jaime I se encontraba en enero de 1250 en Morella donde se promulgaron nuevos privilegios para la ciudad de Valencia y también para los habitantes del reino. Nos referimos a la regulación o reglamento de los acequeros,⁸⁴ las nuevas concesiones a la magistratura del curia, las precisiones sobre el oficio de notario,⁸⁵ o la venta de sal, caza y pesca de la albufera.⁸⁶ De nuevo hemos de repetir que fragmentos de todas esas concesiones pasarán a formar parte de los *Furs*

desde la reforma de Morella. Véase al final de este capítulo la correspondencia entre los privilegios a que nos estamos refiriendo (años 1239-1250) y el texto de los *Furs* (Apéndice, págs. 60-67).

Entre la documentación expedida durante la estancia en Morella de Jaime I figura el diploma de confirmación de la carta puebla de la villa⁸⁷ y el de la

⁷⁹ CHABÁS, R., *Génesis...*, 20 y 27.

⁸⁰ CEBRIÁN IBOR, Santiago, “Los Fueros de Valencia...”, *III Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, Valencia 1923, I, 621.

⁸¹ HUICI-CABANES, *Documentos...*, II, 302.

⁸² HUICI-CABANES, *Documentos...*, II, 323.

⁸³ HUICI-CABANES, *Documentos...*, II, 381.

⁸⁴ HUICI-CABANES, *Documentos...*, II, 515.

⁸⁵ HUICI-CABANES, *Documentos...*, II, 516.

⁸⁶ HUICI-CABANES, *Documentos...*, II, 517.

⁸⁷ HUICI-CABANES, *Documentos...*, II, 520.

concesión de exenciones a sus habitantes.⁸⁸ Es en estos documentos, fechados el 16 de febrero de 1250, donde se constata por primera vez el cambio del sistema de datación.

¿Quiénes se reunieron en Morella?

Al no existir documentos que aludan directamente al hecho, es difícil contestar la pregunta. Sin embargo, la presencia de los prelados de Tarragona y Valencia junto a un gran número de nobles es algo bien elocuente. ¿Hubo representantes de las ciudades? Como éstos no signaban los diplomas, su presencia no puede detectarse. Ahora bien, si se tiene en cuenta que los privilegios otorgados se concedían a petición de parte y mediante el pago de alguna cantidad, sería posible detectar indirectamente la comparecencia de ciudadanos en Morella por esta vía.

Llama la atención al respecto que las exenciones de la lezda recogidas en el privilegio de 19 de enero⁸⁹ beneficiarían a una serie de lugares, allí indicados. No es posible deducir de este dato la presencia de sus representantes en Morella ya que, además, algunos de ellos nunca fueron requeridos para asistir a estas reuniones.

En un privilegio sobre la venta de sal de Valencia, se indica que podrá realizarse en Sagunt, Segorbe, Borriana, Castellón de la Plana, Cullera, Alzira y Lliria entre otros.⁹⁰ Sugerimos, pero en modo alguno afirmamos, que a Morella pudieron asistir representantes de algunas de esas poblaciones. Igualmente los pudo haber de Morella y de Valencia, que conseguiría más favores reales.⁹¹

Los *Fori* (versión latina) y los *Furs* (versión romance) comienzan con dos prólogos-documentos que, como diplomas, insertan las intituciones de Jaime I, pero que en la compilación oficial que ordenó Alfonso IV en 1329 y realizó Boronat de Péra sólo se anotó una de aquellas fechas.⁹² Sin embargo, en la edición de los *Furs* que se efectuó en 1547-48⁹³ aparece una data más. A título de hipótesis, y no como prueba básica para la argumentación que venimos sosteniendo, sugerimos que dicha fecha que, por otra parte, coincide precisamente con el año 1250, pueda corresponder a la citada reforma. Así, uno de los pró-

logos pertenecería a la promulgación de la *Costum*. El otro, más general, tal vez se haría en 1250 como introducción a los cambios que entonces se efectuaron. De esta forma en la edición publicada a mediados del siglo XVI se pudo registrar

⁸⁸ HUICI-CABANES, *Documentos...*, II, 521.

⁸⁹ HUICI-CABANES, *Documentos...*, II, 516.

⁹⁰ HUICI-CABANES, *Documentos...*, II, 517.

⁹¹ HUICI-CABANES, *Documentos...*, III, 554.

⁹² Véase en el apéndice final la página 107 de la edición de los *Furs*.

⁹³ PASTOR, Francesc Joan, *Fori Regni Valentiae*, Valencia 1547-1548.

también la segunda datación, aunque respetando el orden fijado en 1329. En un principio se copió el texto introductorio de esa reforma, para luego hacer lo mismo con el de la primitiva *Costum*, y concluir –esto es la novedad– con la indicación del año de ese segundo prólogo. El fragmento, que solamente se reproduce en la citada edición, es el siguiente:

*Les quals costumes e Furs per aquel foren fets en lo any M CC L. Dotze anys après la dita Ciutat y Regne per aquell fonch guanyat.*⁹⁴

Con la cautela debida nosotros consideramos que esta fecha pueda aludir al año en que se llevó a cabo la reforma, cuando la normativa legal recibió el nombre de *Furs*. Esto sucedió en 1250, doce años después, como allí se dice, de la conquista de la ciudad de Valencia.

Esta reforma de la primitiva *Costum*, que supuso la recopilación de todo un corpus legislativo y la introducción de cambios para conformar un código, los *Furs*, no fue ajena a la situación que por aquellas mismas fechas se vivió en los otros estados de la Corona de Aragón. En Aragón, en 1247, se convocaron unas cortes en Huesca cuyo objetivo principal “fue la clasificación o puesta al día de los fueros y leyes tradicionales, tarea encargada al obispo romanista Vidal de Canellas”.⁹⁵

En este contexto surgió la recopilación de Morella, fruto de unas inquietudes en materia legislativa comunes a toda la Corona de Aragón hacia mediados del siglo XIII. En Valencia se manifestó el fenómeno con características específicas, singulares, ya que la burguesía de la ciudad influyó en el espíritu del código legal o *Furs*.

La existencia de una reforma en 1250 explica los escasos añadidos que presenta el texto para 1261 (es decir, los que supuestamente se realizaron en esa fecha). De no haber sido así, los cambios introducidos en ese momento se habrían tenido que realizar necesariamente sobre el texto originario de la *Costum*, que tenía, como todos reconocen, un marcado acento local. Ello hubiera obligado a hacer alteraciones importantes para convertir un texto de ámbito territorial restringido en un código para todo un reino. De no haber mediado la reforma de 1250, las enmiendas y alteraciones de 1261 habrían tenido que ser más numerosas. Por ello, las rectificaciones que se llevan a cabo en este año sólo tratan de explicar y corregir aspectos dudosos o añadir matices nuevos, aunque, en algún caso, también se introdujeron fueros nuevos.

⁹⁴ PASTOR, F.J., *Fori Regni...*, fol. I v.

⁹⁵ GONZÁLEZ ANTÓN, L., *Las Cortes...*, 49. Véase también la nota 38 del capítulo anterior.

Aunque la reforma de Morella no se realizó en cortes, su importancia será clave para el nacimiento de esta institución, ya que conformó la base de un texto jurídico sobre el que el monarca y sus súbditos se registrarán en el futuro. Tras los cambios introducidos en 1261, Jaime I jurará en cortes, el día 7 de abril, el nuevo texto de los *Furs* y prometerá que sus sucesores lo harán también cuando accedan al trono:

*Nos juramus et confirmamus dictos foros et consuetudines, semper de cetero successores nostri teneantur jurare et confirmare... apud Valentiam veniant et infra unum mensem... celebrent curiam generalem...*⁹⁶

Por último, y ante ese foro (cortes), el rey afirmará que dichos fueros serán de aplicación en todos los lugares, personas y causas, y que no se utilizarán otras leyes:

*Mandantes universis habitatoribus civitatis et totius regni Valentie, presentibus et futuris, quod de dictis foris et consuetudinibus utantur et uti teneantur de cetero in omnibus causis, et non de aliquo vel de aliquibus aliis foris vel consuetudinibus nunquam aliquo tempore vel aliqua ratione vel causa.*⁹⁷

⁹⁶ A.O., priv. LX, 95.

⁹⁷ A.O., priv. LX, 96.

Véase a continuación el paralelismo entre el texto de los *Fori* (versión latina de los *Furs*) y el originario de los privilegios de Jaime I de donde procede el primero. Esta correspondencia literal tan sólo afecta a los privilegios expedidos por Jaime I entre los años 1239 y 1250.

1239, mayo, 21. Desde el asedio a Xàtiva (Sellent).

Concesión de casas al curia.

HUICI-CABANES, *Documentos...*, II, 297.

Et curia civitatis in persona sua propria in dictis dominibus et staticis sedeat, serviat, audiat, terminet, litiget et diffiniat omnes causas criminales et civiles et querimonias vertentes in civitate et toto termino civitatis.

FORI..., Rúbrica III, fuero 6.

In persona sua propria curia in domo... sedeat, audiat, terminet, litiget et diffiniat... omnes causas criminales et civiles et querimonias vertentes in civitate et toto termino civitatis.

1239, noviembre, 22. Valencia.

Concesión de franquicias a los habitantes de Valencia.

HUICI-CABANES, *Documentos...*, II, 302.

...populatoribus et habitatoribus civitatis Valentie et totius termini eiusdem... non donetis unquam pensum, mesuraticum, leudam, pedaticum, portaticum vel ribaticum de quibuscumque mercibus sive quibuslibet aliis rebus vestris propriis, quas portaveritis aut duci vel vendi feceritis vel habebitis in civitate et toto termino civitatis Valentie vel inde extraxeritis vel extrahi feceritis, causa mercimonii sive qualibet alia causa vel modo aut ratione vel ibi miseritis aut miti feceritis...

...extraneus qui non erit de regno Valentie, venerit ad civitatem vel ad regnum Valentie, causa inhabitandi, licet sit homo alterius, ab homagio et qualibet alia... civis civitatis dummodo honorem... pro qua fuerint homo alterius desamparet...

Et si leudam, pensum, mensuraticum, pedaticum, portaticum vel ribaticum homo vel mercator extraneus retinebit, non habeat aliam penam in persona vel rebus suis, nisi quod solvant duplum leude vel cuiuslibet alterius predictae rei quam retinuerit. Hoc idem observetur perpetuo in vicino civitatis vel regni Valentie, si retinuerit aliquam leudam, pedaticum, pensum, mensuraticum, portaticum vel ribaticum, de his de quibuscumque dare teneatur aut debeat, ut de comandis et mercibus extraneorum.

FORL..., Rúbrica CXLIV, fueros 1, 2 y 3.

1. Habitatores et populatores civitatis Valentie, et iusdem termini, non donent unquam pensum, mensuraticum, lezdam, pedaticum, vel ribaticum, de aliquibus mercibus sive quibuslibet aliis rebus eorum propriis quas portaverint, duci vel vendi fecerint, vel habuerint in civitate Valentie, et toto termino eius, vel inde extraxerint vel extrahi fecerint causa mercimonii sive qualibet alia de causa vel ibi miserint vel miti fecerint...

2. Extraneus, scilicet ille qui non erit de regno Valentie sed venerit civitatem vel regnum Valentie causa in habitandi, licet sit homo alterius, liber sit, et ab homagio tanquam civis civitatis absolutus, dum tamen honorem pro quo fuerit homo alterius desemparet.

3. Lezdam, sive pedagium, pensum, mensuraticum, portaticum vel ribaticum mercator extraneus retinens, non habeat aliam penam in personam vel rebus suis nisi quod solvat in duplum eandem. Eundem locum habeat pena in vicino civitatis vel regni, si retinuerit lezdam vel pedagium, pensum, mensuraticum, portaticum, vel ribaticum de hiis de quibus eam dare debeat, scilicet de comandis et mercibus extraneorum.

1239, *noviembre, 22. Valencia.*

Atribuciones a los notarios.

HUICI-CABANES, *Documentos...*, II, 301.

...notariis civitatis Valentie... quod in tota terra, regno... possitis cartas publicas facere et testamentum et omnia acta publica scribere, recipere et facere.

FORL..., Rúbrica CXXX, fuero 9.

Civitatis Valentie notarii possint in toto regno Valentie cartas publicas facere et instrumenta, et omnia acta publica scribere, recipere et conficere.

1239, *diciembre, 29. Valencia.*

Concesión de privilegios a los habitantes de Valencia.

HUICI-CABANES, *Documentos...*, II, 303.

...facta compositione infra deden dies inter reum et actorem, super omnibus debitis et super omnibus aliis questionibus civilibus aut criminalibus vel cuiuslibet alterius condicionis generis et modi, reus non teneatur solvere seu donare quartum curie nec de quarto illo infra predictos decem dies aliquatenus respondere. Transactis autem decem diebus, facta questione curie, si reus convictus fuerit, quartum dare et solvere teneatur, prestita tamen caucione de persona quod non fugiat.

...habitor Valentie et eiusdem termini debitor, scilicet, et fideiussor, postquam fuerit condemnatus, habeat elongamentum decem dierum ad solvendum debita creditori. Et si forsam summa condemnationis tanta esset, quod non possit infra dictos decem dies de facili haberi tempus ad solvendum, curie sive iudicis arbitrio relinquatur et quod reus assecurat quod ad tempus solvat debita creditori.

Donamus et concedimus vobis predictis populatoribus et vestris, quod in universis castris et singulis villis, alchareis, turribus, mansis et locis quibuslibet aliis omnibus et habitationibus infra regnum Valentie constitutis et constituendis, tam ricorum hominum, militum, episcoporum, quam clericorum et religiosorum omnium et civium, possitis franche et libere, sine aliqua exactione nostra et nostrorum et cuiuslibet alterius redemptione, accipere et levare, trahere et ducere et duci facere atque scindi petram, calcem et gissum et molas sive rotas molendinorum et lapides ad melioranda sive edificanda statica vestra et murum civitatis et alia vestra loca universa, ubicumque fuerint infra regnum Valentie. Et habeatis in perpetuum pasturales franchos in universis dictis locis infra regnum Valentie, excepto boalaro.

...donamus et concedimus in perpetuum omnes et singulas cequias civitatis Valentie maioris, mediocres et minores cum aquis et aquarum ductibus; excepta cequia que vocatur regia, illa, scilicet, que vadit usque ad Puçolum. Quarum cequiarum aquam et aquarum ductum habeatis semper continue, incessanter, die et nocte, ita quo ex eis possitis rigare, secundum quod est antiquitus consuetum.

FORI..., Rúbrica IV, fuero 6.

Compositione facta infra X dies inter reum et actorem, etiam iam incepta causa sive lite contestata, et licet firmaverint super omnibus debitis et omnibus aliis questionibus civilibus et criminalibus vel cuiuslibet condicionis et modi sint, reus non teneatur solvere quartum vel dare calomniam aliquam curie nec alii; nec de quarto illo sive calomnia infra X dies aliqua teneatur respondere... Transactis autem X dies, si reus convictus fuerit, quartum dare et solvere teneatur, prestita tamen de persona cautione quod non fugiat...

FORI..., Rúbrica XXXVI, fuero 9.

Habitatores civitatis et termini Valentie, scilicet, debitor et fideiussor, scilicet, ex quo fuerit condempnatus, habet elongamentum X dierum ad persolvendum creditori quod fuerit adiudicatum. Si forte summa condempnationis tanta esset quod non possit infra dictos X dies de facili haberi, tempus ad solvendum debitum curie sive iudicis arbitrio relinquatur, et quod reus assecuret quod ad illud tempus solvat debita creditori...

FORI..., Rúbrica XLVII, fuero 16.

...damus et concedimus imperpetuum... omnes et singulas cequias...maiores, mediocres (et minoris), cum aquis et aquarum ductibus...excepta cequia que vocatur regia, illa que vadit ad Puçolum; quarum cequiarum et foncium aquam et aquarum ductum habeatis semper, incessanter et continue, die ac nocte, ita quod ex eis possitis rigare...secundum quod est antiquitus et fuit saracenorum tempore constitutum.

FORI..., Rúbrica II, fuero 5.

Damus et concedimus in perpetuum quod in universis castris, villis, alqueriis, turribus, mansis et locis quibuslibet aliis omnibus et habitationibus infra regnum constructis et construendis, tam richorum hominum, militum, episcoporum, quam religiosorum omnium et civium, possitis franche et libere, sine aliqua exactione nostra et nostrorum et cuiuslibet alterius redempcione, accipere, levare, trahere, duci ac scindi facere ligna minuta vel grossa et parva, calcem, guissum, molas et rotas molendinorum et lapides ad melioranda, facienda sive hedificanda statica vestra,

domos et quaslibet alias hereditates vestras et murum civitatis et alia locca universa, ubicumque fuerint infra regnum...

1241, febrero, 25. Gerona.
Sobre usura de judíos.

HUICI-CABANES, *Documentos...*, II, 323.

...quod nullus iudeus audeat amplius recipere pro usuris quam quatuor denarios in mense pro qualibet libra denariorum...

...iurent super legem Moysi et decem precepta legis...

FORI..., Rúbrica LXVII, fuero 1.

...iudei... non accipiant pro usuris nisi tantum IIII denarios in mense de XX solidis...

FORI..., Rúbrica LXII, fuero 7.

Iurent... coram se librum legis Moysi sive decem precepta legis.

1243, septiembre, 24. Valencia.
Sobre leuda y naufragios.

HUICI-CABANES, *Documentos...*, II, 381.

Iure vel occasione naufragii a navibus... et lignis... et rebus et mercibus et hominibus, undecumque fuerint, extraneis et privatis et rebus eorum que ex maris et atque periculo vel tempestate ribaverint infra terminum regni vel civitatis Valentie aliquid a nobis vel nostris vel aliquibus aliis numquam exigatur... restituantur libere dominis rerum.

Naves et galee que intrabunt Yspaniam causa cursus, cuiuscunque iurisdicciónis et terre sint, tam nostre quam aliene... si fecerint encantum in aliquo loco regni Valentie donent viginti morabatinos alphonosinos et unum sarracenorun de mediocribus.

Lignum de una tira decem morabatinos et unum sarracenum de mediocribus.

Barca de XVI remis usque ad triginta remos quinque morabatinos tantum.

Barcha de XVI remis inferius tres morabatinos tantum et quantuncumque apportaverint aut parum aut multum, predicta in perpetuum observentur. Tamen habitator civitatis et regni Valentie a predictis omnibus sit et est in perpetuum liber et immunis.

FORI..., Rúbrica CXXVIII, fueros 1, 2, 3, 4 y 5.

1. Iure vel occasione naufragii, a navibus, lignis, rebus et mercibus, et hominibus unumcumque fuerint extraneis et privatis, et rebus eorum que ex maris periculo vel tempestate ribaverint infra terminum regni et civitatis Valentie, aliquid a nobis vel nostris, vel ab aliquibus nullatenus accipiatur, vel extingatur, et si occupata fuerint, restituantur dominis rerum.

2. Naves et galee que intrabunt Yspaniam, causa cursus cuiuscumque iurisdictionis et terre sint, dum tamen non sint habitatorum regni Valentie, si fecerint encantum in aliquo loco regni donet XX morabatinos alphonsinos, et unum sarracenum de mediocribus.

3. Lignum de una tyra X morabatinos alphonsinos et unum sarracenum de mediocribus.

4. Barca de XV usque ad triginta remos quinque morabatinos alphonsinos tantum.

5. Barca de XVI remis inferius donet III morabatinos tantum, et quantumcumque apportaverit amplius ratione encanti, predicta in perpetuum observentur, tantum habitator Valentie et regni, a predictis omnibus in perpetuum liber est et munis.

1250, enero, 19. Morella.

Reglamentación de los acequeros.

HUICI-CABANES, *Documentos...*, II, 515.

Cequiari... semel in anno de solo ad solum ex toto et funditus purgent cequias et ultra dictam purgationem purgent eas de herbis semel quolibet anno et non redeant aquam in cequias quousque... fuerint mundate modo predicto...

...semel in anno faciant brassallos mundari de solo ad solum ab heredibus habentibus hereditates contiguas ipsis brassallis. Et quod partitores omnes aquarum faciant et reedificent ipsi cequiarii secundum modum statutum et formam pristinam et quod pontes, per quos non transierint aliqui, nisi heredes hereditatum... ad quas itur per pontes ipsos et quod rupturas cequiarum reedificent cequiarii, secundum modum, formam et statum pristinum; et si rupta fuerit resclosa reparent eam ipsi cequiarii infra XV dies in hieme et infra octo dies in estate secundum formam, statum et modum pristinum...

...non accipiant a fanecatis hortorum vel vinearum, nisi secundum quantitatem iovatarum in quibus panis seminatur; et in vendicione cequiarum que facta fuerit eis semper exprimatur quantum debeant accipere pro qualibet iovata terre et ab illis qui cequias vel cequiarum filiaris di-ruent vel aquam dimitent ire indebite et non redierint aquam ad matrem tempore quo debuerint, sive non fuerit eis necessaria, exigant et extorquant penas constitutas in consuetudine et distringant hereditarios quod mudent brassallos semel in anno et nisi infra diem a cequiariis assignatam eis mundaverint, cequiarii mundent eosdem brassallos et habeant ab heredibus duplum mundacionis. Et si hereditarius quando rigabit vel non rigaverit vel alias proiecerit aquam in viis, solvat V solidos et restituat damna passo, que data fuerint transeuntibus vel quibuslivet aliis. Hereditarii tamen distringat et pignorent, ad cognicionem iuratorum et sine curia, cequiarium, si non miserint aquam sufficientem in cequiam, dum possit eam accipere et invenire in Godalaviar...

FORI..., Rúbrica CXLI, fueros 3, 4 y 5.

3. Cequiarii semel in anno, de solo ad solum ex toto et funditus purgent cequia, et ultra dictam purgationem purgent eam de erbis, semel quolibet anno, et non redeant aquam in cequiis, quousque visum fuerit, si sufficienter modo predicto.

4. Semel in anno faciant brassallos et mundarii cequarii, de solo ad solum ad heredibus habentibus hereditates contiguas ipsis brasallis, et faciant partitores omnes aquarum, et rehedificent secundum modum statutum et formam pristinam, et pontes per quos non transierint aliqui nisi heredes hereditatum, ad quas itur per pontes ipsos, et ruptas cequias rehedificent secundum mo-

dum, formam et statum pristinum, et, si rupta fuerit resclosa, reparent eam infra X dies in hieme et infra VIII dies in estate, secundum formam, statum et modum pristinum.

5. Non accipiant cequiarii de phanequatis ortorum et vinearum, nisi secundum quantitatem iovatarum in quibus panis seminatur, et in venditione cequiarum que facta fuerit eis, semper exprimatur quantum debeant accipere, pro qualibet iovata tantum; et ab illis qui cequias vel cequiarum filiaris diruent, vel aquam dimiserint ire indebite, et non redierint aquam ad matrem tempore quo debuerint sive tempore quo non fuerit eis necessaria, exigant penas constitutas, et distringant heredarios, quod mudent brasallos semel in anno, et, nisi infra diem a cequiariis eis assignatum mundaverint, cequiarii mudent eosdem brasallos et habeant duplum mundationis; et si heredarius, quando regabit, vel non rigaberit, vel alias, proiecerit aquam in viis, solvat V solidos, et restituat dampna passo que data fuerint, transeuntibus vel quibuslibet aliis; et heredarii tamen distringant, et pignorent sine curia cequiarios, si non miserint aquam sufficientem in cequam dum possint eam accipere et invenire in Godalaviar.

1250, enero 19. Morella.

Atribuciones de la curia.

HUICI-CABANES, *Documentos...*, II, 516.

...annuatim tercia die ante Nativitatem Domini, eligatur curia ipsius civitatis et non ante aliqua necessitate aliqua causa vel occasione...

...et festo ipsius Nativitatis antequam Evangelium Maioris Misse dicatur coram omni populo et publice, baiulo nostro in manibus suis sacramentale tenente, faciat iuramentum curie contentum in consuetudine civitatis; quo sacramento facto, administrare et regere incipiat et viriliter officio suo uti.

Concedimus etiam et statuimus quod in fine administracionis cuiusque curie, qui pro tempore fuerit, reddat compotum curia baiulo, secundum quod in consuetudine continetur et finito tempore sue administracionis non habeat licenciam aliquid distringendi nec recipiat quartos, sed ille, qui preferretur ei, distringat et recipiat omnes quartos qui non fuerint collecti sive recepi.

...propria manu scribant et conficiant notulas in libro sive memoriali notarum et ipsis videtur et audientibus recipiant testimonium festium qui testificabunt contractus et ipsi personaliter recipiant instrumenta, sacramenta et firmamenta et semper ponant in instrumentis locum in quo factum fuerit...

Statuimus etiam quod in Liria, Xiva, Turis, Macasta, Bunyol, Montroy, Xelva, Bexix, Olocau, Paterna, Quart, Serra, Cullera, Picacent, Alcaer, Spiocha, Sullana, Madrona, Duesaigues, Torres, Terrabona, et in Podio sancte Marie et in castris, villis alchareis, turribus et quibuslibet aliis locis constitutis et constituendis a Morvedre usque ad Algeziram et usque ad Requenam non accipiantur aliqua lezda vel portaticum, nisi solummodo in civitate Valentie.

FORL..., Rúbrica III, fuero 10.

Annuatim, tercia die ante Nativitatem Domini, eligatur curia et non ante, aliqua ratione, necessitate, causa vel occasione.

Et in festo ipsius Nativitatis, antequam Evangelium Maioris Misse dicatur, coram omni populo et publice, baiulo nostro in manibus suis sacramentale tenente, faciat iuramentum curia con-

tentum in consuetudine civitatis, quo sacramento facto, administrare et regere incipiat et viriliter officio suo uti.

FORI..., Rúbrica CXXIX, fuero 5.

Curia, in fine cuiusque anni, reddat compositum baiulo civitatis coram aliquibus probis hominibus tunc vocatis et, deducto eo quod sibi datur pro labore sive officio suo, respondeat fideliter de omnibus redditibus, et quibuslibet aliis perceptionibus, et exitibus curie, et, finito tempore sue administrationis, non habeat licentiam aliquid distringendi, nec recipiat quartos. Sed ille qui preferetur ei distringat et recipiat omnes colonias et quartos, qui non fuerint colecti sive recepti.

FORI..., Rúbrica CXXX, fuero 8.

...propria manu scribant, conficiant notulas in libro sive memoriali notularum, et ipsis videntibus et audientibus recipiant testimonium testium qui certificabunt contractum, et ipsi personam recipiant instrumenta sacramentum et firmamentum et semper ponant instrumentis, locum in quo factum fuerit...

FORI..., Rúbrica CXLIV, fuero 26.

In Liria, Xiva, Turre Torres, Magasta, Bonyol, Montroy, Xelva, Bexix, Holocau, Paterna, Quart, Serra, Culera, Picacen, Alcacer, Spiocha, Suyllana, Madrona, Dues Aygues, Curtes, Terra-bona, et in Podio Sancte Marie, et in castris, villis, alqueriis, turribus, et quibuslibet aliis locis constitutis et constituendis, a Murvedre usque ad Algeziram, et usque Requenam non accipiatur lezda, vel portaticum nisi solum modo in civitate Valentie.

1250, enero, 21. Morella.

Sobre caza, pesca y venta de sal.

HUICI-CABANES, *Documentos...*, II, 517.

Sal civitatis Valentie vendatur in civitate Valentie et per totum terminum suum et in Morvedre, Segorbio, Altura, Castronovo, Xerica, Esilda et tota sua montanea et Onda, Burriana, Castillione Burriane et usque ad gradum de Orpesa et in Cullera, Algesira, Xelva, Liria, Xiva, Bunyol, Macasta, Turis, Madrona et in omnibus castris, villis et locis citra Xucarum et citra predicta loca.

Emptores vero salis qui a nobis vel baiulo nostro ipsam emerint, teneantur salem, qui de suo anno superaverit, dare novis emptoribus pro tribus denariis fanecham in loco ubi sit sal et pro quatuor denariis fanecham in concham Albufere et pro quinque denariis fanecham in civitate Valentie et veteres emptores totum salem tradere teneantur nobis emptoribus predicto precio nisi pro minori precio illud dare voluerint et nichil de sale retineant, exceptis decem caficiis salis ad usum sive expensam domus sue, sed ipsos decem caficios non vendant vel aliter distrahant alicui. Si vero novi emptores salem qui remanserit veteribus emptoribus de suo anno emere noluerint vel non oportuerit ipsos illud emere, cum forte sufficienciam salis habeant, ipsi veteres emptores non vendant vel aliis distrahant sive alienent ipsum salem alicui; novi vero emptores non possint facere salem infra tempus sive annum quo venditus vel traditus fuerit alii, cum totus sal illius anni sive temporis pertineat ad priorem emptorem.

FORI..., Rúbrica CXLIV, fueros 34 y 35.

34. Sal civitas vendatur in civitate, et per totum terminum suum, et in Muro Veteri, Sogorbio, Altura, Castronovo, Xericha, Eslida et tota sua montanea, Onda, Borriana, Castelione, et usque ad gradum de Orpesa et in Culyera, Xelva, Liria, Xiva, Buyol, Macasta, Turris, Madrona, et dentur pro faceca salis XII denarios et non amplius.

35. Emptores et detentores salis, qui de suo annuo superaverit, dare teneantur novis emptoribus pro tribus denariis fenequa, in loco ubi sal est, et pro IIII denarios in conqua albufere, et pro V denatios in civitate. Et veteres emptores totum salem tradere teneantur novis emptoribus predicto pretio si dare illum voluerint, et nichil de sale retineant, exceptis X caphiciis salis, ad usum sive expensam domus sue. Sed ipsa X caphicia non vendant nec aliter distrahant alicui. Si vero novi emptores sal quod remanserit veteribus emptoribus de suo anno emere noluerint, vel non oportuerit ipsos ipsum sale emere, cum forte sufficientia salis habeant, ipsi veteres emptores non vendant vel aliter distrahant sive alienent ipsum sale alicui. Novi vero emptores non possint facere salem infra tempus sive annum quo venditus, vel traditus fuerit alii, cum totum sal illius anni sive temporis pertineat ad priorem emptorem.

III

CORTES Y REUNIONES DE VALENCIA EN EL SIGLO XIII

Las cortes y reuniones celebradas en Valencia, en el siglo XIII, se pueden definir como las asambleas del rey con los tres estamentos (cortes) o sólo con algunos de ellos (reuniones o tal vez parlamentos) para aprobar, discutir o decidir sobre cuestiones que, en la mayoría de los casos, no estaban contempladas dentro del conjunto de los derechos y deberes tradicionales. Cuando el monarca demandaba a sus súbditos ayudas que excedían de la costumbre o norma general, había de negociar con ellos.¹ De esta forma obtenía lo que solicitaba, y ofrecía como compensación una serie de contrapartidas. Ello ocurre, por ejemplo, en las llamadas “cortes de conquista”.

En la segunda mitad del siglo XIII fueron relativamente frecuentes las reuniones del monarca, por separado, con los diversos estamentos. Esto sucedía cuando el rey quería solicitar su apoyo, pero no siempre cuando aquéllos lo pedían. De todas ellas estudiaremos únicamente las más importantes.

Las que denominamos “cortes de conquista” finalizan en el año 1236 cuando se aprobó en Monzón la toma de la ciudad de Valencia.² Esto no quiere decir que en lo sucesivo no hubiera necesidad de pertrechar contingentes armados. La habrá, desde luego, pero la situación interna no sería ya la misma.

En el siglo XIII se celebraron también cortes que no tenían como objetivos la demanda de servicios de armas, ni la tarea legislativa. En tales casos, el rey solicitaba la presencia de los estamentos para mediar en sus problemas o enfrentamientos, como en las celebradas en Alzira (año 1273), donde participaron los

tres brazos, de Cataluña y de Aragón, y se constata sólo la presencia de la ciudad de Valencia.³

En algunas de las convocatorias del siglo XIII que son clasificadas como cortes, sólo intervino el brazo real como en las del año 1292.⁴ Otras comenzaron con una participación nobiliaria que luego se retiró, como en las de 1261.⁵ No se conservan “procesos” de esta centuria y la documentación es escasa y parca en datos y contenido, por lo que a veces no se puede constatar la asistencia de los tres estamentos. En las de 1261,⁶ 1281⁷ y 1302⁸ se hace

¹ MUÑOZ POMER, María Rosa, ha hecho el seguimiento de las celebradas en los siglos XIII y XIV. Véase: “Las Cortes valencianas y su participación en las empresas italianas”, *XIV Congreso de Historia de la Corona de Aragón* (1996), III, 615-628. “Les Corts Valencianes en l'Edat Mitjana”, *Saó*, 1989, 15-21. “Le istituzioni parlamentari a Valenza nella Bassa Età Media”, *Archivio Sardo*, n.º 41/43 (1993), 11-25.

² HUICI-CABANES, *Documentos...*, I, 238.

³ CHABÁS, Roque, “Sección de documentos”, *El Archivo*, IV, 1890, XXVIII.

⁴ A.O., priv. III, 136.

⁵ A.O., priv. LX, 95-96.

⁶ A.O., priv. LXXXI, 107.

⁷ ROMEU ALFARO, Sylvia, “Cortes de Valencia de 1281”, *Anuario de Historia del Derecho Español*, 39, 1969, 725-728.

⁸ *Furs e ordinations fetes per los gloriosos Reys de Arago als regnicols del regne de Valencia*, Valencia 1482, edic. facsímil de la Universidad de Valencia 1977, 227-230.

expresa alusión a la petición de los tres brazos para que el monarca realizara su convocatoria.

Lo que calificaremos como “reuniones” o parlamentos son asambleas de un solo estamento, convocado por el rey para alcanzar acuerdos sobre aspectos específicos. Así, en el año 1266⁹ Jaime I llamó al brazo real para confirmarle la moneda y comprometerse a no devaluarla.¹⁰ En compensación los representantes de las ciudades se comprometieron a abonarle el impuesto del morabatí.¹¹

Las cortes iniciadas en Valencia en el año 1286¹² concluyeron en Borriana con la única presencia de los síndicos de los lugares de realengo (al menos así lo registra la documentación).¹³

En resumen, en el siglo XIII las cortes valencianas tuvieron un carácter marcadamente legislativo, vinculado estrechamente al desarrollo de los *Furs*.

1. CORTES DE 1261

Son aceptadas como tales por Chabás,¹⁴ Martínez Aloy¹⁵ y S. Romeu.¹⁶

Once años después de la reforma de Morella hubo necesidad de introducir una serie de cambios en los *Furs*. El objetivo de la Corona era convertirlos en fueros del reino y, por lo tanto, de obligado cumplimiento para todos los súbditos y tierras de Valencia. Esto provocó el enfrentamiento con un sector de la nobleza, pues se intentó que desaparecieran los regímenes especiales que cada señor, según su origen, aplicaba en el territorio de su jurisdicción.

Aunque estamos hablando de cortes, no hay documentación que aluda directamente a su convocatoria y celebración, ni tampoco (cosa normal en el siglo XIII) a sus sesiones y contenido (procesos). No obstante, los escasos datos de que se dispone permiten afirmar que hubo citación y celebración, con un desarrollo no

exento de incidentes. Sabemos, en efecto, que una parte de sus integrantes (nobles) la abandonaron para manifestar su oposición a las pretensiones reales.

Como era normal en estos casos, el texto legal que se aprobó estaba ya elaborado. Por otra parte, los numerosos añadidos que a veces presentan algunos fueros hacen pensar que los estamentos presentaban ante el monarca propuestas que posteriormente aceptaba.¹⁷

Nada se sabe sobre el número de asistentes y mucho menos de su identi-

⁹ HUICI-CABANES, *Documentos...*, V, 1488.

¹⁰ El documento indica los nombres de las personas que se reunieron con el rey.

¹¹ LÓPEZ ELUM, Pedro, “El impuesto del morabatí, su base económica y sus aplicaciones demográficas. Datos para su estudio (Siglos XIII-XVIII)”, *Anales de la Universidad de Valencia*, 139, Valencia 1972.

¹² A.O., priv. II, 132-133.

¹³ A.O., priv. II, 133.

¹⁴ CHABÁS, R., *Génesis...*, 34-37.

¹⁵ MARTÍNEZ ALOY, José, *La Diputación de la Generalidad del Reino de Valencia*, Valencia 1930, 14-16.

¹⁶ ROMEU ALFARO, Sylvia, “Catálogo de Cortes valencianas hasta 1410”, *Anuario de Historia del Derecho Español*, 40, 1970, 583.

¹⁷ Véase nuestra edición de los *Furs* en el apéndice: LXXXVII, 28; LXXXVIII, 6; XCV, I y CXXXIII, 14.

dad. Por aquellos días firmaban como testigos en los documentos reales los nobles García Romeo, Jacperto de Castronovo, Ximén de Urrea, Sancho de Atillón y Ximén Pérez de Arenós. Se puede asegurar, por el testimonio posterior de confirmación de este acto, que todos ellos estuvieron presentes.

La precariedad de datos es tal, que tampoco disponemos del documento o acta que da testimonio del juramento de los *Furs* por Jaime I el 7 de abril. Este dato lo conocemos, al igual que los que citaremos, gracias a un diploma del 11 de abril,¹⁸ en el que el monarca afirmaba que había efectuado el citado juramento y prometía que sus sucesores lo harían también al acceder al trono. Para ello, habrían de presentarse necesariamente en Valencia y permanecer al menos durante un mes. En ese periodo se convocarían cortes y en ellas asumirían el compromiso. También afirmaba que dichos fueros serían de aplicación en todos los lugares, personas y causas, y que no se utilizarían otras leyes.

La naturaleza de este documento, y especialmente su contenido, obligan a comentarlo. El diploma alude dos veces al juramento de los fueros, efectuado

ante las cortes el 7 de abril, a raíz del cual los nobles abandonaron la sesión. Tal vez por esa razón el monarca ratificaba el 11 de abril su compromiso del día 7 ante aquella asamblea. Más adelante, dirigiéndose a todos los habitantes del reino insistía en su confirmación y validez, obligando a sus sucesores a que lo jurasen también ante cortes. De esto parece deducirse que el prestado por Jaime I fue también ante ellas.

La actitud hostil de parte de los nobles es conocida a través de la documentación¹⁹ y, sobre todo, por la noticia que proporciona Zurita al narrar las cortes de Zaragoza de 1264. En ella los nobles aragoneses manifestaron su malestar al rey, argumentando que, habiéndoles permitido regirse por sus *Fueros* en Valencia, se les había impuesto de hecho los *Furs*, sin consultarles. Ante esto, un grupo de ellos, entre los que figuraban Pedro Fernández de Azagra, Ximén de Urrea y Artal de Luna, “se

¹⁸ A.O., priv. LX, 95-96. HUICI-CABANES, *Documentos.*, IV, 1227. Noverint universi. Quod nos Jacobus, Dei gratia Aragonum, Valentie, etc. Recognoscimus et confitemur nos jurasse in civitate Valentie, septimo idus aprilis, anno Domini millessimo CC LX primo, foros et consuetudines Valentie tenere de cetero et perpetuo observare et nunquam in aliquo contravenire. Et ideo per nos et nostros volumus et concedimus vobis, universis et singulis hominibus habitatoribus civitatis et regni Valentie, presentibus et futuris, imperpetuum, quod prout nos juramus et confirmamus dictos foros et consuetudines, semper de cetero successores nostri teneantur jurare et confirmare ipsos foros et consuetudines, ac tenere perpetuo et observare, et nunquam in aliquo contravenire, sic quod, quando dicti successores nostri debebunt regnare, apud Valentiam veniant et infra unum mensem, ex quo fuerint ibi in civitate Valentie, celebrent curiam generalem, et tunc jurent et confirment ibi dictos foros et consuetudines coram omnibus, prout superius est dictum, et sic semper successores nostri, unus post alium, dictam juram et confirmationem facere teneantur sub forma superius prenotata. Mandantes universis habitatoribus civitatis et totius regni Valentie, presentibus et futuris, quod de dictis foris et consuetudinibus utantur et uti teneantur de cetero in omnibus causis, et non de aliquo vel de aliquibus aliis foris vel consuetudinibus nunquam aliquo tempore vel aliqua ratione vel causa. Datum Valentie, III idus aprilis anno Domini M CC LXI.

¹⁹ ACA., Reg., 47, fol. 53.

salieron de Valencia y fueron a Cuart”.²⁰ Esto último es un dato más que revela la celebración de cortes en Valencia tres años antes (en 1261), en las que los nobles se vieron sorprendidos por la decisión del monarca de que los *Furs* de Valencia se extendieran a todo el reino sin que se les consultase previamente. Por esa razón abandonaron las cortes y salieron de Valencia.

En las de Zaragoza de 1264 el monarca volvía a transgredir los derechos de los aragoneses. Las exigencias de Jaime I para intervenir militarmente en Murcia (imposición del *bovatge* y *herbatge* en Aragón) provocaron la ruptura con el monarca. Los nobles se marcharon, al igual que hicieron unos años antes en Valencia. Zurita relata la actitud hostil de la nobleza aragonesa con las mismas palabras que había empleado cuando se refirió a lo ocurrido en Valencia: “*salieron de Zaragoza los más de los ricos hombres y caballeros y fueron a Alagón*”.²¹

Así pues, pese a la falta de datos documentales, tenemos constancia de la asistencia de nobles. Tal vez algunos se quedaron o se vieron en la necesidad de permanecer. Nos referimos a aquellos que estaban en la corte por su obligación de acompañar al monarca. Es significativo que uno de los firmantes del diploma de 11 de abril de 1261, Ximén de Urrea, sea luego el que proteste enérgicamente en Zaragoza, en 1264, por los acontecimientos acaecidos en Valencia unos años antes. En todo caso el juramento y compromiso real era ya un hecho.

Por la confirmación de los fueros y su extensión a todo el territorio y súbditos,

se concedió al monarca un donativo de 100.000 sueldos, que habían de abonar todas las personas que residieran en el reino. De su pago se eximió después a los judíos, por lo que sólo afectó a cristianos y musulmanes.²²

Una parte de la recaudación (48.000 sueldos) se destinó a devolver el préstamo que el monarca había recibido de la ciudad de Valencia para sufragar los gastos de su cruzada a Tierra Santa. Ordenó que se dedicara a la liquidación de la deuda todo lo recaudado en la ciudad de Valencia y término, tanto en los lugares de realengo como en los de señoría, laico y eclesiástico, además de lo que se percibiese en Castellón de la Plana, Vilafamés, Onda, Lliria, Corbera, Cullera y Gandía.²³ Lo que excediese de

²⁰ ZURITA, Jerónimo de, *Anales de la Corona de Aragón*, edic. Ángel Canellas, Zaragoza 1976, I, 620.

²¹ ZURITA, J., *Anales...*, 621.

²² ACA., Reg. 11, fol. 233.

²³ Archivo Municipal de Valencia, *Pergamino núm. 23*. HUICI-CABANES, *Documentos...*, IV, 1228. Noverint Univerſi. Quod nos Jacobus, Dei gratia rex Aragonum, Maioricarum et Valentie, comes Barchinone et Urgelli et dominus Montispeſulani. Recognocimus et confitemur nos recuperasse a vobis probis hominibus civitatis Valentie omnia castra, que a nobis tenebatis obligata in regno Valentie pro quadraginta octo milia solidorum regalium Valentie, quos nobis mutuastis ad opus viatici quod facturi in partibus ultramarinis; et ideo assignamus vobis dicta quadraginta octo milia solidorum regalium Valentie, habendos et percipiendos in universis et singulis denariis, quos nunc habere debemus, pro confirmatione fororum Valentie, ab universis et singulis hominibus civitatis Valentie et omnium aliorum locorum et villarum orte Valentie, et terminorum ac pertinentiarum eiusdem, tam ordinum, clericorum, religiosorum, quam militum et etiam villarum Castellionis de Burriana, de Villafameç, de Onda, de Liria, de Corbera, de Cuyllera, de Candia, et terminorum suorum. Mandantes collectori-

los 48.000 sueldos revertiría a las arcas reales. Como la pretensión del soberano era que los *Furs* se implantasen a todo el reino, era lógico, desde ese punto de vista, que todos abonaran el donativo por la confirmación del correspondiente privilegio.

No se dispone de referencias directas, aunque sí indirectas, de asistencia de representantes de los estamentos real y eclesiástico. Un año y medio después, el infante Pedro juraba los fueros en los mismos extremos que lo había hecho su padre.²⁴

El texto de los *Furs* aprobado en el año 1261 y jurado por Jaime I presentaba una serie de disposiciones nuevas, algunas de las cuales eran fruto de las concesiones o privilegios que había hecho el monarca en años anteriores.²⁵

Finalmente, todo el código será traducido al romance (*in linguam planam*), según consta en el colofón, donde se indica que esa labor concluyó el 31 de marzo de 1261, es decir, siete días antes de que fueran aprobados en cortes. Su texto dice así:

Guillermus et Vitalis, illorum Bernardusque sodalis translataverunt hos foros, et redigerunt in linguam planam legaliter atque romanam, et dominus rex laudavit, jurandoque ratificavit. Mille ducenties, decies sex, primo sub anno, et sub kalendis aprilis pridie mensis iste liber est scriptus: Jacobus sit benedictus.

bus dictorum denariorum, quod, non expectato inde a nobis aliquo alio mandamento, vobis de predictis denariis solvant predicta quadraginta octo milia solidorum regalium et recuperent a vobis hunc albaranum nostrum. Promittentes vobis quod de denariis dictorum locorum aliquid non tangemus, nec accipiemus, nec tangi seu accipi faciemus vel permittemus quousque dicti collectores solverint vobis primo de quadraginta octo milibus solidorum regalium supradictis. Tamen, si de dictis villis vel locis, facta vobis primo dicta solutione vesta, aliquid inde superaverit, totum illud dicti collectores nobis vel cui mandaverimus restituere teneantur. Dictam, autem, solutionem volumus quod recipiatis in dictis villis et locis, prout superius est expressum, ante et primo quam aliquis alius aliquid recipiat inde. Non obstante aliqua assignatione seu obligatione in ipsis alicui vel aliquibus factis vel de cetero faciendis. Datis Valentie pridie idus aprilis anno Domini M CC LXI.

²⁴ A.O., priv. LXIII, 96-97.

²⁵ HUICI-CABANES, *Documentos...*, IV, 971, 972, 1016, etc.

²⁶ CHABÁS, R., *Génesis...*, Apéndice 16-17. El texto latino traducido por Chabás fue dado a conocer por Francisco Xavier Borrull, quien lo había extraído de un manuscrito de los *Furs* —actualmente perdido— de las Cortes de 1261 que se encontraba en el Monasterio de Benifasá.

Chabás lo tradujo de la siguiente forma: “Guillermo y Vidal, y el compañero de ambos Bernardo, trasladaron estos fueros y los pusieron legalmente en lengua llana y romana, y el señor rey los loó y con juramento los ratificó: el año mil doscientos primero sobre diez veces seis (1261), el día antes de las calendas del mes de abril (31 marzo) este libro de escribir fue concluído. Don Jaime sea bendecido”.²⁶

A partir del año 1261 los *Furs* estuvieron escritos en latín y romance, y cualquiera de esas dos versiones era válida. Con el tiempo se fue imponiendo la última.

Es muy difícil determinar en cada caso las adiciones de 1261 y 1271. Cha-

74 bás marcó una diferencia entre ambas basándose en las expresiones con que iniciaban y concluían los textos o añadidos incorporados, que posteriormente han repetido todos los autores.²⁷

2. REUNIÓN DE 1266

Boix, apoyándose en Beuter, admitió la celebración de cortes en el año 1266 con la finalidad de obtener medios para sofocar la rebelión mudéjar de Montesa.²⁸ Siguiendo los mismos argumentos, Marichalar y Manrique aceptaron también su existencia.²⁹ Danvila, por el contrario, considera que Jaime I sólo convocó al brazo real para confirmar la moneda valenciana y comprometerse a no devaluarla, a cambio de lo cual se pagaría el impuesto del morabatí.³⁰

La actitud de los nobles, que abandonaron las cortes en Valencia y Zaragoza (1261 y 1264 respectivamente), hizo tal vez que el monarca adoptara, al menos en el reino de Valencia, una posición más flexible en los años siguientes. Una prueba de ello es la forma en que sometió a aprobación el impuesto del morabatí. Mientras que en Aragón se hizo en las cortes de Monzón de 1236, en las cuales se estableció que afectara a todo el territorio donde era utilizada la moneda jaquesa, en Valencia por el contrario, el rey lo supeditó a la aceptación de una “reunión” en la que sólo estuvo presente el brazo real. Creada la moneda valenciana en mayo de 1247,³¹ fue confirmada para los diez años siguientes. En 1266, transcurrido ampliamente ese periodo, se comprometió la Corona a no devaluarla, y en compensación los habitantes de realengo aceptaron pagarle un gravamen: el impuesto del morabatí.

En Valencia, el asunto no fue tratado en cortes como verdaderamente correspondía, puesto que si la moneda era utilizada en todo el reino, y su devaluación afectaba a todos por igual, era lógico que el impuesto también se extendiera al resto de la población (lugares de señorío). Además, las cantidades abonadas debían ser percibidas por el rey y no por los señores, ya que la acuñación era regalía o monopolio real.

El monarca se comprometió el día 14 de abril de 1266,³² ante los representantes de Valencia, Xàtiva, Sagunt y Borriana y ante los de Mallorca (recuérdese que la moneda del estado insular, al igual que la valenciana, había sido creada

en el año 1247), a no devaluarla. A cambio, los asistentes, en representación de los reinos de Valencia y Mallorca, se comprometieron a que cada persona que dispusiera de bienes por valor de 105 sueldos pagara cada septenio un morabatí equivalente a siete sueldos.³³

²⁷ CHABÁS, R., *Génesis...*, 37.

²⁸ BOIX, V., *Apuntes...*, 286.

²⁹ MARICHALAR, A., MANRIQUE, C., *Historia...*, 461.

³⁰ DANVILA, Manuel, *Investigaciones...*, 292-293.

³¹ HUICI-CABANES, *Documentos...*, II, 458.

³² HUICI-CABANES, *Documentos...*, V, 1488.

³³ LÓPEZ ELUM, Pedro, “El impuesto del morabatí, su base económica y sus aplicaciones demográficas. Datos para su estudio. (Siglos XIII-XVIII)”, Valencia 1972, 7.

Al día siguiente, 15 de abril, Jaime I extendió una serie de privilegios a los valencianos. Concedió exención general a los ciudadanos de Valencia que tuvieran caballos por valor de 40 áureos y ayudaran al monarca cuando fuesen por él requeridos.³⁴ Revocó ciertas limitaciones que afectaban a los abogados, con la condición de que no actuaran en contra de sus obligaciones.³⁵ Ratificó la existencia de cuatro jurados en el gobierno municipal de la ciudad de Valencia con las siguientes peculiaridades: tendrían carácter anual; jurarían su cargo ante el rey o, en su defecto, ante el baile general; podrían designar a los *consellers* y elegir a sus sucesores; junto a los prohombres, presentarían cada año una terna al rey en la festividad de Navidad, para que éste, o el baile, eligiese al justicia. El designado no podría ostentar el cargo hasta que pasaran tres años como mínimo.³⁶

Así pues, asistimos a una asamblea cuyos miembros pertenecían exclusivamente al estamento o brazo ciudadano, pese a que parte de lo tratado afectaba al conjunto del reino, por lo que debieron haberse convocado –y no se hizo– cortes.

3. CORTES DE 1271

Todos los autores reconocen la celebración de estas cortes en Valencia, aunque algunos las ubican cronológicamente en 1270 por el sistema de datación utilizado (año de la Encarnación). De sus tareas legislativas dan cuenta Ribelles,³⁷ Boix,³⁸ Marichalar y Manrique,³⁹ Chabás,⁴⁰ Martínez Aloy,⁴¹ Danvila⁴² y Romeu.⁴³

Transcurridos diez años desde la anterior revisión, era necesario introducir nuevos aspectos o matizar otros, como consecuencia de las disposiciones legales otorgadas mediante privilegios y de los cambios en materia administrativa,⁴⁴ de riegos,⁴⁵ gremial,⁴⁶ etc.

Nos encontramos, de nuevo, en el año 1271 ante una celebración de cortes sin que tengamos constancia documental de su convocatoria. También esta vez disponemos de un único diploma donde se relata brevemente lo acontecido sin que se citen los asistentes. La información se limita, como en otros casos, a una breve exposición del monarca en

³⁴ HUICI-CABANES, *Documentos...*, V, 1489.

³⁵ HUICI-CABANES, *Documentos...*, V, 1490.

³⁶ HUICI-CABANES, *Documentos...*, V, 1491-1492.

³⁷ RIBELLES, Bartolomé, *Memorias histórico-críticas de las antiguas Cortes del Reyno de Valencia*, Valencia 1810, 28.

³⁸ BOIX V., *Apuntes...*, 286.

³⁹ MARICHALAR, A., MANRIQUE, C., *Historia...*, 461-462.

⁴⁰ CHABÁS, R., *Génesis...*, 37-38.

⁴¹ MARTÍNEZ ALOY, J., *La Diputación...*, 16-17.

⁴² DANVILA, M., *Investigaciones...*, 295-296.

⁴³ ROMEU ALFARO, S., “Catálogo de Cortes...”, 583-584.

⁴⁴ HUICI MIRANDA, Ambrosio, *Colección Diplomática de Jaime I, el Conquistador*, Valencia 1919, II (segunda parte), 965.

⁴⁵ HUICI MIRANDA, A., *Colección...*, 945.

⁴⁶ HUICI MIRANDA, A., *Colección...*, 967.

76 que afirma haber jurado el nuevo texto legal y obliga a sus sucesores a realizar lo mismo al acceder al trono.

⁴⁷ A.O., priv. LXXXI, 107. HUICI, A., *Colección...*, II (segunda parte), CMLXXI. Noverint universi. Quod nos Jacobus, Dei gratia rex Aragonum, Maioricarum, Valentie, etc. Per nos et omnes succesores nostros, confitentes et recognoscentes nos in civitate Valentie foros et consuetudines Valentie iam jurasse, ipsas per omnia et in omnibus observare, et ex ipsis aliquid non diminueri vel eis addere vel aliquas in aliquo inmutare; verum cum natura quotidie novas depereret edere formas, et nobis morbis nova conveniant antidota preparari, et non sit reprehensibile iudicandum, si secundum varietates temporum, statuta varientur humana, ad instantiam et requisitionem magnatum et militum, et religiosorum, et probatorum hominum civitatis et totius regni Valentie, cum instantia requirentes quod foros aliquos debemus corrigere et emendare ac etiam declarare, et etiam propter ea que noviter contingunt, aliqua eis nova addere deberemus, nos attendentes quod, in eorum tranquillitate, pace et requie, noster animus requiescat. Propter utilitatem comunem civitatis et totius regni Valentie predicti, predictos foros correctioni dedimus. Addentes, detrahentes, corrigentes et emendantes que in ipsis addenda fuerant, detrahenda, corrigenda ac etiam emendanda; et ut omnia, que in ipsis addimus, detraximus, correximus, et emendavimus cum omnibus aliis foris, qui in aliquo tacti non sint, vel inmutati. Per nos et nostros succesores sine diminutione, addictione, correctione aliqua perpetuo observentur, juramus et ea predicta et infrascripta omnia confirmando per Deum et super sancta Dei quatuor Evangelia a nobis corporaliter tacta predictos foros cum omnibus additionibus et correctionibus diminutionibus et emendis in eis factis, prout vobis tradidimus, tenere et perpetuo observare. Et in ipsis aliquo tempore aliquid non addere, detrudere, corrigere vel mutare, nisi de evidenti et maxima necessitate fieri opporret. Et quod tunc fieri cum assensu et voluntate vestra; imo per nos et omnes succesores nostros, ipsos tenebimus et teneri et observari faciemus et inviolabiliter custodiri. Volumus, pretere, et concedimus vobis universis et singulis habitatoribus civitatis et totius regni Valentie, presentibus et futuris imperpetuum. Quod nos prout juramus et confirmamus predictos foros et consuetudines, semper de cetero succesores nostri teneantur jurare et confirmare ipsos foros et consuetudines ac tenere et perpetuo observare, et numquam in aliquo contravenire. Sic quod, quando dicti

No obstante, el documento que narra lo acontecido en el año 1271⁴⁷ aporta algunos datos más. Señala, por ejemplo, que los nobles, eclesiásticos y ciudadanos habían solicitado la reunión, ya que deseaban que Jaime I realizara correcciones, enmiendas y cambios en los *Furs*. Una vez redactadas, el monarca juró cumplir lo dispuesto y obligaba a hacer lo mismo a sus sucesores cuando accedieran al trono, en el transcurso de la primera visita que hicieran a Valencia. En este punto, el documento copia literalmente lo establecido por el monarca en 1261 sobre el juramento del heredero, a excepción de lo referente a la obligación de celebrar cortes. Es decir, en el año 1271 se suprimieron tres palabras muy importantes: “*celebrent curiam generalem*”. Lo cual significa que deberá jurar los fueros, pero sin reunir cortes. No se ha conservado el documento original y es difícil comprobar si esa omisión expresa la voluntad del monarca o, simplemente, fue un error del copista.

Durante la última etapa de su vida, Jaime I tuvo el firme propósito de hacer extensivos los *Furs* a todo el reino, pero sin imponerlos por la fuerza. La reunión de 1271 puede ser calificada como cortes, aunque faltan muchos datos sobre los asistentes, contenido, desarrollo, etc.

Las reformas y enmiendas introducidas en esta ocasión pueden ser a veces fáciles de detectar. Hemos de recordar que los fueros, hasta el año 1261 esta-

ban redactados exclusivamente en latín, y que en aquella fecha se realizó la versión romance. A partir de este momento, pues, existirá un código en esta última lengua.⁴⁸ Sin embargo, los juristas redactaban sus adiciones y modificaciones en latín. Por esa razón, cuando en 1271 se presentaron los textos con enmiendas y añadidos a los *Furs*, escritos en la lengua clásica, para que el monarca los aceptase, rectificase o rechazase, los aprobados hubieron de ser intercalados en una compilación que estaba ya en romance desde el año 1261, por lo que fue necesaria su traducción. En todos estos casos, además de indicar que se añadía, completaba o mejoraba aquella disposición o fuero, se especificaba también que fue vertida al romance. Véase algunos ejemplos:

- *Aquest fur splanà e romançà lo senyor rey.*
- *Aquest fur romançà lo senyor rey.*
- *Aquest fur mellorà e romançà lo senyor rey, etc.*

Todas las disposiciones que concluyen con estas expresiones creemos que pertenecen a 1271. No pueden ser de 1261, como generalmente se piensa, ya que en ese año se hizo la traducción global y no era necesario especificarlo en casos concretos. Se hizo sólo una vez, al final del texto, como colofón.⁴⁹ Dado que esta reforma fue la última acometida por Jaime I y, a su vez, la primera tras la traducción al romance, es lógico pensar que a ella pertenecen todas las enmiendas, correcciones o adiciones que concluyen con expresiones similares a las que acabamos de señalar.

Tras la confirmación, debió de existir algún tipo de donativo o prestación económica por parte de los lugares de realengo, o de todo el reino, pero que desconocemos por el momento.

* * *

Como acabamos de decir, en marzo de 1271 se celebraron cortes en Valencia a petición de los tres estamentos. El monarca, tras aceptar (o no) las sugerencias presentadas a los *Furs*, juró el nuevo código legal. En la asamblea no se trataron otras cuestiones, a pesar de que existían demandas de cada uno de los brazos que se plantearon posterior-

successores nostri debebunt regnare, apud Valentiam veniant, et infra unum mensem, ex quo fuerint ibi in civitate Valentie et tunc jurent et confirment dictos foros et consuetudines coram omnibus. Prout superius est iam dictum, et sic semper successores nostri, unus post alium successive, dictam juram et confirmationem facere teneantur, sub forma superius prenotata. Et ad hec nos et successores nostros ex certa scientia perpetuo obligamus. Mandantes universis habitatoribus civitatis et totius regni Valentie, presentibus et futuris. Quod dictis foris cum emendis, correctionibus, declarationibus et additionibus et aliis supradictis utantur et in omnibus causis uti de cetero teneantur. Et aliis consuetudinibus, sive foris aliquo tempore non utantur. Datum Valentie XII kalendas aprilis anno Domini M CC LXX.

⁴⁸ De ahí que en el año 1264 se requiera al justicia que utilice el romance en sus pleitos y documentación. Véase: HUICI-CABANES, *Documentos...*, IV, 1404.

⁴⁹ CHABÁS, R., *Génesis...*, Apéndice 16-17.

mente y por separado. Desde el enfrentamiento y abandono de los nobles en las cortes de 1261, se detecta cierta tendencia a separar las peticiones particulares de las generales. En todo caso existirá una diferenciación más o menos clara entre las asambleas de cortes en las que se acomete la reforma y juramento del texto de los *Furs*, y las peticiones de los estamentos (especialmente del ciudadano).

El 29 de abril de 1271 Jaime I recogía en un documento⁵⁰ las peticiones de Valencia, Xàtiva, Alzira, Ontinyent, Albaida, Cocentaina, Gandía, Cullera, Sagunt, Borriana, Peníscola, Onda, Segorbe, Lliria, Morella y, en general, de todos los lugares de realengo del reino de Valencia y daba solución a los distintos problemas que le planteaban. En primer lugar confirmó, nuevamente, todas las posesiones que tenían en el reino de Valencia, legalizando, además, las irregularidades que se hubieran cometido al respecto. Es sabido que en el año 1270⁵¹ el monarca mandó realizar una revisión general de la actividad repobladora⁵² con la finalidad de evaluar la presencia cristiana tras la conquista, y comprobar que todos los allí asentados explotaban las tierras recibidas y poseían el correspondiente documento acreditativo. El balance final no lo conocemos, pero debieron de detectarse muchas irregularidades. No obstante, Jaime I les confirmó en la posesión de todas aquellas tierras que tuvieran en explotación, independientemente de que poseyeran o no el diploma de propiedad (*cum titulo, vel sine titulo*). La medida, que benefició, obviamente, a los que no lo tenían, se tomó no sólo a petición de los lugares afectados, sino también para impulsar la repoblación y evitar que aumentara la despoblación.

Jaime I concedió también licencia para que se realizaran reformas en casas y calles, pese a que los fueros las prohibiesen, y abordó, finalmente, algunos aspectos de la actividad artesanal de los *drapers*.

Concluidas estas concesiones, que se presentaron como peticiones de los ciudadanos de realengo, se especificó claramente que sólo iban dirigidas a los súbditos de sus territorios (*civibus et hominibus nostris, seu nostri servitii dicti regni, tam presentibus scilicet, quam futuris*), pero no a los habitantes de los lugares de nobles, caballeros, infanzones, clérigos o religiosos:

*Verumtamen est sciendum, quod confirmationem, concessionem et absolutionem praedictas non intelligimus facere, nec facimus militibus seu infantionibus nec clericis, ordinibus seu religiosis personis, sed tantum civibus et hominibus nostris, seu nostri servitii dicti regni...*⁵³

⁵⁰ A.O., priv. LXXXIV, 108-111.

⁵¹ ACA., Reg. 16, fol. 192 r y v.

⁵² LÓPEZ ELUM, Pedro, "La repoblació valenciana", *Història del País Valencià*, II, 1988, 97.

⁵³ A.O., priv. LXXXIV, 111.

La nota aclaratoria es muy interesante, ya que los solicitantes normalmente ofrecían al monarca una presta-

ción económica por las concesiones recibidas. En este caso afectó sólo al brazo real y consistió en adelantar dos años el impuesto del morabatí. Abonado por primera vez en diciembre de 1266, tenía que ser recaudado en 1273 y no, como se hizo, en 1271. Para esta ocasión se estableció una tabla del gravamen que tenía en cuenta los ingresos de los sujetos fiscales. Las haciendas cuyo valor oscilase entre los 15 y 100 morabatines pagarán un morabatí, y el doble aquellas personas cuyos bienes se evaluarán entre los 100 y los 300; finalmente se gravaba con tres morabatines a los que tuvieran propiedades por valor superior a 300. El siguiente pago impositivo se efectuaría en 1280, es decir, nueve años después, coincidiendo, de nuevo, con la periodicidad septenal que correspondía a esta imposición.

Todos estos datos se conocen a través de un documento en el que no se indica expresamente la existencia de reunión alguna. Si la sugerimos como probable se debe a los elementos que en él se contienen y que acabamos de exponer. En su conjunto permiten suponer que antes de su expedición hubiera habido algún tipo de “negociación”. Por todo ello nosotros creemos, y lo planteamos únicamente como hipótesis de trabajo, que los representantes de los lugares citados en el diploma se reunirían previamente con el monarca para tratar de solventar aquellos problemas. A cambio los habitantes de realengo le darían una compensación económica.

En términos generales, quedan claramente diferenciadas dos cuestiones. Por un lado, las convocatorias de los tres brazos (cortes), que tendrán como finalidad reformar los *Furs*; por otro, las peticiones y reuniones que cada estamento hacía de forma separada. Las ventajas y contrapartidas acordadas afectarían sólo al grupo social que las solicitara y obtuviese.

* * *

Ya hemos dicho que Jaime I, en el año 1270, mandó hacer un balance del proceso repoblador, ordenando acreditar toda propiedad con el correspondiente documento o título. Las irregularidades detectadas fueron muchas, por lo que en abril de 1271⁵⁴ el estamento ciudadano pidió que se legalizara su situación a cambio de una compensación económica.

Un año después, el 18 de abril de 1272,⁵⁵ fueron los nobles quienes solicitaron del rey algo muy similar a lo que los habitantes de realengo habían conseguido el año anterior. El monarca confirmó todas las propiedades que tuviesen en ese momento en explotación, tanto

⁵⁴ A.O., priv. LXXXXIV, 108-111.

⁵⁵ BOFARULL I MASCARÓ, Próspero de, *Colección de documentos inéditos del Archivo General de la Corona de Aragón* (CODOIN), XI, 145-149.

si tenían como si no tenían diploma acreditativo (*cum titulo, vel sine titulo*), reconoció las adquisiciones de tierras que hubieran hecho en territorio de realengo, y los absolvió de todos los fraudes cometidos en la administración de los monopolios (hornos, molinos y obradores). Además, obtuvieron el permiso regio para realizar cualquier tipo de obra en sus casas, en los mismos términos que lo habían logrado las gentes de realengo:

*Secundum quod hoc hominibus civitatis et villarum nostrarum regni Valentie concessimus cum carta nostra ut in ea continetur...*⁵⁶

El monarca recibió de los nobles 20.000 sueldos en señal de agradecimiento por los favores y gracias obtenidos.

En resumen, reunidas las cortes en marzo de 1271 y conocida la situación que ofrecía el proceso repoblador, así como la irregular situación de muchos, se propuso abordar estas cuestiones de forma separada. En el mes siguiente, abril de 1271, llegó a un acuerdo con el brazo real, y un año después, en abril de 1272, con el nobiliario. Los documentos de abril de 1271 y del mismo mes de 1272 ponen de relieve la existencia de una problemática común pero que, sin embargo, no se resolvió conjuntamente en las cortes de marzo de 1271.

4. CORTES GENERALES DE ALZIRA DE 1273

Los autores que consignan la celebración de estas cortes son, entre otros, Matheu y Sanz,⁵⁷ Marichalar y Manrique⁵⁸ y Danvila,⁵⁹ quienes las datan en el año 1272. Sin embargo, la documentación, muy precisa, obliga a situarlas, como advierte S. Romeu, en 1273.⁶⁰

Se reunieron en un primer momento en Valencia y después en Alzira; aunque el escenario geográfico fue el reino de Valencia, su convocatoria obedeció a problemas entre el monarca y la nobleza de los estados septentrionales. Las desavenencias del rey con su heredero, quien en el año 1271 ofreció ayuda a los habitantes de Tolosa, jugaron un papel importante. Jaime I, fiel al tratado de Corbeil, se lo prohibió, pese a lo cual el infante Pedro pasó a Francia, si bien el

monarca dio órdenes en Aragón para que nadie le acompañase⁶¹ y la expedición fracasó.

La enemistad del infante con su hermano bastardo Ferran Sánchez fue otro motivo de discordia, ya que éste y su esposa fueron ofendidos por el primero. Jaime I llamó a su heredero,⁶² que no

⁵⁶ BOFARULL I MASCARÓ, P., *CODOIN*, XI, 147.

⁵⁷ MATHEU Y SANZ, LORENZO, *Tratado de la celebración de Cortes generales del Reino de Valencia*, Madrid 1677, 176.

⁵⁸ MARICHALAR, A., MANRIQUE, C., *Historia...*, 463.

⁵⁹ DANVILA, M., *Investigaciones...*, 296-287.

⁶⁰ ROMEU ALFARO, S., "Catálogo de Cortes..." 584-586.

⁶¹ CHABÁS, R., "Sección de Documentos...", XX y XXI.

⁶² CHABÁS, R., "Sección de Documentos...", XXII.

compareció,⁶³ y convocó por ello cortes en Valencia, que en diciembre de 1273 se trasladaron a Alzira.⁶⁴

Las relaciones de Jaime I con los nobles, obispos y ciudadanos de Cataluña y Aragón son conocidas a través de las cartas que el monarca les envió comunicándoles las acciones y atropellos de su hijo.⁶⁵ La tensión alcanzó su punto álgido cuando el infante detuvo y encarceló en Bairén a fray Berenguer de Almenera, vicemaestre en la castellanía de Amposta. El enfrentamiento entre padre e hijo agravó la situación de malestar general que se vivía en Cataluña y Aragón. González Antón escribe: “la rebelión de las aristocracias, la catalana y la aragonesa, otra vez hermandadas, motiva reuniones del rey con ambas en Lérida y Alcira”.⁶⁶

Vistas las dificultades para alcanzar la reconciliación, los presentes en Alzira se marcharon, poco antes de que el infante se aviniera a un acuerdo con su padre el día 21 de diciembre. Inmediatamente el rey lo comunicó por escrito al arzobispo de Tarragona, obispos de Aragón y Cataluña, nobles catalanes y aragoneses y ciudadanos de ambos estados. También se remitió una misiva a los jurados de Valencia.⁶⁷

La notificación a las autoridades valencianas tiene un significado diferente. Los acontecimientos se habían desarrollado en el reino de Valencia, por lo que el monarca hubo de adoptar medidas defensivas en determinados castillos valencianos (Dénia, Uixó, Onda, Almonesir, Lliria, Sagunt, Biar, Tárben, Rebollet, Guadalest, Confrides, Penáguila, Xàtiva y Moixent). Concluido el conflicto, Jaime I remitió a todos sus alcaides una circular notificándoles que redujeran el número personas que defendían aquellos emplazamientos.⁶⁸

5. SUPUESTAS CORTES DE 1274

Boix supuso que al infante Pedro le fue prestado juramento en cortes como sucesor al trono en el año 1274,⁶⁹ basándose en un pasaje de la *Crònica* de Muntaner.⁷⁰ Marichalar y Manrique siguen a Boix⁷¹ y se apoyan en el mismo testimonio cronístico, que dice:

*E con lo dit senyor rei En Pere fo jurat, e madoña la reina, vengueren tuit a València, e així mateix aquí lo senyor rei féu corts en semblantment ajustar, e juraren-lo que fos rei de València, e la reina atretal.*⁷²

Según la *Crònica*, el rey convocó cortes en Zaragoza, después en Valencia

⁶³ CHABÁS, R., “Sección de Documentos...”, XXIII y XXIV.

⁶⁴ CHABÁS, R., “Sección de Documentos...”, XXV.

⁶⁵ CHABÁS, R., “Sección de Documentos...”, XXV, XXVI y XXVII.

⁶⁶ GONZÁLEZ ANTÓN, L., *Las Cortes...*, 50.

⁶⁷ CHABÁS, R., “Sección de Documentos...”, XXVIII.

⁶⁸ ACA., Reg. 18, fol. 74 v.

⁶⁹ BOIX, V., *Apuntes...*, 286.

⁷⁰ *Crònica* de Ramon Muntaner, edic. Ferran Soldevila, *Les quatre grans Cròniques*, Barcelona 1971, cap. XXV.

⁷¹ MARICHALAR, A., MANRIQUE, C., *Historia...*, 463.

⁷² *Crònica* de Ramon Muntaner, cap. XXV.

82 y por último en Barcelona. Soldevila no las acepta, argumentando: “La veritat és que no tenim notícia de la celebració de totes aquestes Corts de què parla Muntaner i del traspàs de la corona als seus fills, que no va tenir lloc sinó estant ja greument malalt”.⁷³

En efecto, no parece verosímil que en esta fecha se celebraran cortes en Valencia.

6. CORTES GENERALES DE 1276

Estas cortes son citadas únicamente por Sylvia Romeu y las relaciona directamente con la sublevación mudéjar.⁷⁴

Jaime I, necesitado de servicios extraordinarios para hacer frente a la sublevación de Al-Azraq, remitió el 3 de febrero de 1276⁷⁵ un comunicado al arzobispo de Tarragona, a distintos obispos de Cataluña y Aragón, y a nobles de ambos estados, para que se reuniesen en Valencia el 8 de marzo.⁷⁶

No se convocó a los valencianos ya que se trataba de la defensa del reino y ésta era una obligación que debían asumir directamente por las posesiones que habían recibido.⁷⁷ El 13 de diciembre de 1275 se cursó una orden para que los nobles⁷⁸ y los lugares situados al sur⁷⁹ o al norte del río Xúquer⁸⁰ facilitaran tropas para hacer frente a dicho peligro,⁸¹ y que los castillos adoptaran medidas especiales.⁸²

Las cortes debieron de reunirse en la fecha señalada,⁸³ y poco después se hizo un llamamiento general a los nobles de Aragón y Cataluña para que interviniesen militarmente.⁸⁴ Así pues, vemos cómo ante un levantamiento de los musulmanes valencianos se tuvo que acudir a una ayuda militar extraordinaria. Desconocemos en este caso cuál fue la contrapartida, pues, como es sabido, la sublevación fue sofocada.

* * *

Boix en primer lugar,⁸⁵ y posteriormente otros autores, afirmaron que Pedro III reunió cortes en Valencia tras haber sido proclamado rey en el año 1276. Tanto aquél como Marichalar y

⁷³ *Crònica* de Ramon Muntaner, nota 2 del cap. XXV, 952.

⁷⁴ ROMEU ALFARO, S., “Catálogo de Cortes...”, 586-588.

⁷⁵ ACA., Reg. 23, fol. 34.

⁷⁶ ACA., Reg. 23, fol. 34 v.

⁷⁷ Nos referimos a las donaciones de casas y tierras que se les había donado cuando se asentaron en estas tierras.

⁷⁸ ACA., Reg. 23, fol. 42 v.

⁷⁹ ACA., Reg. 23, fol. 42.

⁸⁰ ACA., Reg. 23, fol. 43.

⁸¹ ACA., Reg. 23, fol. 41.

⁸² ACA., Reg. 23, fols. 35 v y 41.

⁸³ Unos días antes se ordenaba a Pericon de Montcada que protegiera con 50 caballeros y 200 peones la frontera sur mientras se celebraran cortes en Valencia. Véase ACA., Reg. 23, fol. 35 v.

⁸⁴ MOMBLANCH Y GONZÁLEZ, Francisco de Paula, *Al-Azraq, capitán de moros*, Alicante 1977, 112.

⁸⁵ BOIX, V., *Apuntes...*, 286-287.

Manrique,⁸⁶ así como Danvila⁸⁷ y Martínez Aloy⁸⁸ se apoyaban en el texto de la *Crònica* de Muntaner, que dice lo siguiente:

*E con la coronació sua fo feta en Aragó, venc-se'n en la ciutat de València; e així mateix feeren-li corts molt grans que s'hi feeren.*⁸⁹

La coronación tuvo lugar, según Soldevila, en noviembre de 1276.⁹⁰ No hay, por el momento, ninguna otra noticia que respalde la afirmación de la *Crònica* de Muntaner. Pero, de haberse celebrado estas cortes, obedecerían a la obligación, impuesta en 1261 por Jaime I, de que sus sucesores, en este caso su hijo, jurasen los *Furs* al acceder al trono.

7. CORTES DE 1281

Las cortes del año 1281 fueron dadas a conocer por Sylvia Romeu,⁹¹ quien, además, publicó los documentos relativos a las mismas que se conservan en los registros de Cancillería.

La primera convocatoria fue hecha en mayo de 1281 y dirigida a las poblaciones de Alzira, Valencia, Xàtiva, Ontinyent, Bocairent, Lliria, Segorbe, Gandía, Dénia, Alcoi, Cullera, Sagunt, Borriana, Castelló de la Plana, Morella, Peníscola y Cocentaina, a las cuales se pedía que enviasen a sus representantes.⁹²

Inmediatamente después se hizo otro llamamiento a determinados nobles que en aquel momento no estaban con el monarca (*qui no erant presentes in curia*)⁹³ para que acudiesen también. El documento se encuentra en mal estado y se lee con dificultad. Los convocados fueron Artal de Luna, Bernat Guillem de Entença, Carrós, Ximén de Urrea, y otras dos personas que son difíciles de identificar.

Las reuniones comenzarían el día 9 de junio, pero luego se aplazaron al 11 de noviembre. En uno de los documentos, dirigido a los jurados y prohombres de Valencia, el monarca indicaba que los convocaba en atención a las súplicas que aquéllos le habían dirigido a través del arcediano de Valencia, y con la finalidad de abordar los asuntos que afectaban al reino de Valencia, fijándose la asamblea para el día de san Martín.⁹⁴

Otro documento fue enviado a los nobles y eclesiásticos que tuvieran heredades en Valencia; en él se hacía eco igualmente de la petición de todos ellos

⁸⁶ MARICHALAR, A., MANRIQUE, C., *Historia...*, 463.

⁸⁷ DANVILA, M., *Investigaciones...*, 298-299.

⁸⁸ MARTÍNEZ ALOY, J., *La Diputación...*, 27.

⁸⁹ *Crònica* de Ramon Muntaner, cap. XXIX.

⁹⁰ *Crònica* de Ramon Muntaner, nota I del cap. XXIX, 952.

⁹¹ ROMEU ALFARO, S., "Cortes de Valencia...", 725-728.

⁹² ACA., Reg. 49, fol. 88.

⁹³ ACA., Reg. 49, fol. 88.

⁹⁴ ACA., Reg. 50, fol. 177.

84 para que reuniese cortes en Valencia y analizase los temas concernientes al territorio.⁹⁵

⁹⁵ ACA., Reg. 50, fol. 177.

⁹⁶ ROMEU ALFARO, S., "Cortes de Valencia...", 726.

⁹⁷ *Fori Antiqui...*, 13-14, nota 19. Fororum interpretationem et correctionem culmini principali competere nemini venit in dibium, cum promulgandorum quoque fororum auctoritatem fortune sibi vendicet eminentia principalis. Unde nos, Petrus, Dei gratia rex Aragonum, attendentes olim foros fuisse editos per illustrem dominum Iacobus bone memorie, quondam patrem nostrum, regnum Aragonum, collocatos sub titulo de curia, quorum unus incipit: inquisitionem, et alius incipit: in inquisitionibus, in quibus data erat in quibusdam criminibus contentis sive enumeratis in dicto foro, qui incipit: inquisitionem, certa forma inquirendi, videlicet, contra publicos infamatos, precedente denuntiatione et clamosa insinuatione, propter que in dictis foris contenta dabatur hominibus materia delinquendi, cum curia nostra aliter ad inquirendum procedere non valebat et maleficia remanebant impunita. Idcirco, cum ad regale culmen spectet curare ut placata atque quieta provincia sit, quam regit, quod non difficile obtinebit, si sollicite agat ut malis hominibus provincia careat eosque puniat et conquirit, curiam regalem in civitate Valentie fecimus evocari, qua presente, de eius assensu et voluntate expressa, processimus ad auditionem faciendam et correctionem in foris superius nominatis, addentes et corrigentes foros iam dictos. Statuentes quod curia, cum ad audientiam eius quocumque modo pervenerit aliquem vel aliquos deliquisse vel crimen aliquod commisisse de predictis in dicto foro contentis vel quodcumque aliud crimen, excepto adulterio, de quo provissum est per forum Valentie contentum in foro: de adulteriis, quem forum in omnibus aprobamus, possit per se vel per alium inquirere, licet denunciator vel accusator sive fama vel clamosa insinuatio non precedent, evocato legitime eo qui deliquisse dicitur, si presens erit in terra; alioquin, eo non citato, legitime possit procedere. Ab inquisitione facta fiat copia illi contra quem inquisitio facta erit, si presens fuerit, vel eius legitimo defensori, prout in dicto foro qui incipit: in inquisitionibus continetur, et deinde, sive presens sit sive absens, eo citato, legitime possit procedere ad sententiam proferendam. Et quod de citatione faciendi diximus, intelligimus cum inquisitio fiet contra singulares personas; sed si contigerit inquisitionem fieri generalem, tunc enim nullatenus est sive erit inquisitio faciendi. Attamen, inquisitione facta, copia fiat illis con-

Estudiados por S. Romeu, ésta ya puso de manifiesto cómo los propios estamentos interesados podían solicitar del monarca la convocatoria.⁹⁶ No era nada nuevo, pues ya ocurrió en 1271. Se trataba de reuniones periódicas (cada diez años: 1261, 1271 y, ahora, 1281) que se realizaban a petición de parte para reformar los *Furs*.

Queda constancia de que se reunieron en un documento que se conserva únicamente en los *Fori* (versión latina de los fueros) y que alude a la presencia en aquella asamblea de nobles, eclesiásticos y ciudadanos:

*Actum fuit hoc in generali curia, de assensu et voluntate nobilium, religiosorum, militum, civium et omnium aliorum hominum proborum congregatorum in dicta curia, die iovis XIII kalendas decembris anno Domini MCCLXXXI.*⁹⁷

Las enmiendas, muy escasas si las comparamos con las que se introdujeron en las dos reformas anteriores (1261 y 1271), se refieren a determinados aspectos concernientes al curia y casos de adulterio; posteriormente fueron anuladas, por lo que se indicó en el texto: *vacat*.⁹⁸ Así pues, la norma de Jaime I siguió, por el momento, inalterada.

El incumplimiento de algunos fueros por Pedro III, de lo cual tendría que retractarse en 1283, es otra cuestión.

8. REUNIÓN DE 1283

Todos los autores aluden a la celebración de cortes en el año 1283,⁹⁹ que para nosotros fueron una reunión a la que sólo asistió el estamento ciudadano.

Las dificultades de Pedro III en los reinos de Aragón y Valencia fueron constantes entre 1276 y 1283. Ante los problemas que se le presentaron se vio obligado a transgredir los fueros, produciéndose choques con el estamento o estamentos a los que aquéllos favorecían. En Valencia fue el brazo real el que verá frenados en esos años los avances y conquistas legales conseguidas en tiempos de Jaime I.

Pedro III, para poder hacer frente a los problemas que tenía que resolver en el exterior, hubo de capitular en 1283. En la ciudad de Valencia se vio obligado a anular las disposiciones que transgredían los fueros, y a conceder nuevos privilegios. La reunión se llevó a cabo en la Catedral de Valencia el día 1 de diciembre de 1283. En todo momento la documentación se refiere únicamente al estamento ciudadano. De forma general el rey decía que estaba reunido *in claustro sancte Marie, sedis Valentie publice in ubi populo congregato*.¹⁰⁰

Las primeras normas de Pedro III tuvieron como fin dejar sin efecto todo lo que dictaminó en contra de los *Furs*. En su mayor parte están contenidas dentro de un articulado compuesto por 72 disposiciones que los copistas medievales denominaron *Privilegium Magnum*.¹⁰¹ Con ese nombre figuran también en el *Aureum Opus*.¹⁰² Hemos de aclarar al respecto que era frecuente que los copistas

o editores de documentos añadieran breves reseñas sobre su contenido que, desde luego, no formaban parte del texto originario. Así se aprecia en algunos manuscritos de archivo, en la citada edición del *Aureum Opus* o en la de los fueros realizada en el año 1482. En esta última, al transcribir los privilegios que ahora vamos a analizar, se añadió lo siguiente:

*Furs fets per lo molt alt senyor rey en Pere primer, fill del molt alt senyor rey en Jacme de bona memòria, qui conquerí la ciutat de València e regne de aquella, fets en la general cort celebrada en València en les kalendes de deembre, l'any de nostre Senyor mil CC LXX-XIII, bullats ab plom.*¹⁰³

tra quos inquisitio erit facta, et etiam detur eis potestas suas defensiones proponendi. Levia vero domestica crimina domestice corrigantur, prout in foro Valentie continetur. Et hunc intelligimus de criminibus non hinc retro commissis, sed ab inde in antea commitendis. Actum fuit hoc in generali curia, de assensu et voluntate nobilium, religiosorum, militum civium et omnium aliorum hominum proborum congragatorum in dicta curia, die jovis XIII kalendas decembris anno Domini MCCLXXXI.

⁹⁸ *Fori Antiqui...*, 14, nota 19.

⁹⁹ Véase entre otros: VILLARROYA, Joseph, *Apuntes para escribir la Historia del derecho valenciano y verificar una perfecta traducción de los fueros*, Valencia 1804, 21. BOIX, V., *Apuntes...*, 287. MARICHALAR, A., MANRIQUE, C., *Historia...*, 463-465. MARTÍNEZ ALOY, J., *La Diputación...*, 33-42. DANVILA, M., *Investigaciones...*, 299-303. ROMEU ALFARO, S., "Catálogo de Cortes...", 588-590.

¹⁰⁰ A.O., priv. XXVII, 129.

¹⁰¹ ARV, Real 631, fol. 88 v y 89.

¹⁰² A.O., priv.V, 118.

¹⁰³ *Furs e ordinations...*, 217.

¹⁰⁴ A.O., priv, XX, 125

¹⁰⁵ A.O., priv. XX, 125.

Este texto, que no estaba incluido en el documento original de 1 de diciembre de 1283, es obra, evidentemente, de quien preparó la edición de 1482 (Gabriel Lluís d'Arinyo y revisada posteriormente por Gabriel Riusech) y no expresa, en modo alguno, la idea o concepción que el monarca tenía sobre el foro en el que concedió aquellas disposiciones denominadas posteriormente *Privilegium Magnum*.

Las 72 disposiciones tratan, entre otros aspectos, de la confirmación de todos los fueros y privilegios de Jaime I, anulando los contrafueros de Pedro III; de la concesión de diez días de plazo para pagar las penas; de que el número de jurados sean nuevamente cuatro; de la confirmación de las propiedades a todos los repobladores; de la anulación de las gabelas y gravámenes sobre el trigo o *staca* del Grao; de la reglamentación de las actividades de los abogados, notarios, mustaçaf; de los molinos, almáceras, etc.; de la elección de seis consejeros por parroquia; de la regulación de las exenciones de lezda y cena; de la invalidez de toda medida contrafuero. Finalmente obligaba al infante a celebrar cortes cuando asumiera la corona.

Una vez terminado este articulado, Pedro III expidió otros privilegios que igualmente están fechados el 1 de diciembre. Si con la anterior normativa pretendió deshacer los contrafueros, el objetivo de estos privilegios fue hacer nuevas concesiones o ampliar las anteriores. Los temas abordados fueron: el consulado del mar,¹⁰⁴ la cofradía de san Jaime,¹⁰⁵ cuestiones urbanas como plazas, murallas, mercados y ramblas,¹⁰⁶ la albufera,¹⁰⁷ aspectos del procedimiento judicial,¹⁰⁸ la elección de cuatro menestrales¹⁰⁹ y franquicias para los que tuvieran caballos y armas.¹¹⁰

Pedro III estaba dispuesto a aceptar cambios y a admitir sugerencias para mejorar la normativa jurídica. Por esta razón propuso a los jurados y prohombres de Valencia que examinasen el privilegio que les concedió Jaime I sobre el vino (posiblemente se refiera al del 23 de febrero de 1268)¹¹¹ y le hiciesen saber si deseaban introducir alguna corrección o enmienda.¹¹²

Unos días más tarde, desde Barcelona, el monarca seguía haciendo concesiones sobre cuestiones que le debieron plantear en su estancia en Valencia.¹¹³ El 5 de enero de 1284 otorgaba a los prohombres de Sagunt, Xàbia, Segorbe, Mo-

rella, Alzira, Cullera, Gandía, Lliria, Castellón de la Plana y de otros lugares del reino franquicias de lezda y peaje.¹¹⁴ Nuevos privilegios serían otorgados a lo largo de ese año.¹¹⁵

No hay duda de que la reunión o parlamento fue para congraciarse con

¹⁰⁶ A.O., priv. XX, 125.

¹⁰⁷ A.O., priv. XXI, 125-126.

¹⁰⁸ A.O., priv. XXIII, 127.

¹⁰⁹ A.O., priv. XXIV, 127.

¹¹⁰ A.O., priv. XXIV, 127.

¹¹¹ HUICI-CABANES, *Documentos...*, V, 1555.

¹¹² A.O., priv. XXII, 126.

¹¹³ A.O., priv. XXIV, 127.

¹¹⁴ A.O., priv. XXVIII, 130.

¹¹⁵ A.O., priv. XXX a XXIII, 130-131.

el estamento ciudadano y de que, a tenor de lo promulgado, consiguió su propósito.

9. LAS FALLIDAS CORTES DE 1286

Su celebración es citada y conocida por casi todos los autores.¹¹⁶ Pedro III moría el 2 de noviembre de 1285 y unos meses después, el 25 de enero de 1286, Alfonso III solicitaba a los justicias y jurados de Xàtiva, Alzira, Cullera, Corbera, Ontinyent, Cocentaina, Alcoi, Biar, Castalla, Bocarent, Moixent, Gandia, Pego, Dénia, Guadalest, Alpuente, Castielfabib, Ademuz, Sagunt, Xixona, Borriana, Vila-real, Castelló de la Plana, Peníscola, Morella, Ayora y Lliria, que nombraran cuatro síndicos para que el 2 de febrero le rindieran homenaje y prestaran juramento de fidelidad.¹¹⁷ También el 25 de enero cursaba otra misiva a diecisiete nobles del reino para que, por la misma causa, acudieran en la fecha antes señalada.¹¹⁸

Más tarde (29 de enero) se encontraba el rey en Alzira, y desde allí comunicaba en una breve nota a todos los anteriores que, dado el problema que tenía, fijaba la convocatoria para el 3 de febrero.¹¹⁹ Ese mismo día, desde Valencia, ordenó a los justicias de todos los lugares del reino que cobrasen la tacha correspondiente a la ratificación de las concesiones que sus antecesores habían otorgado.¹²⁰ Se trataba de una confirmación de privilegios, pero sin haber celebrado cortes, como reconocía unos meses después en Zaragoza (17 de abril), ante la presión de los representantes del estamento ciudadano, lamentando no haberlo hecho dentro de los treinta días siguientes a su coronación y convocándolas para el día 6 de junio.¹²¹ El 20 de mayo comunicaba esa misma fecha a Castelló de la Plana, Sagunt, Lliria, Cullera, Corbera, Alzira, Xàtiva y Gandia.¹²² No obstante, unos días más tarde la aplazaba al 1 de noviembre.¹²³ Un nuevo cambio se verifica el 24 de agosto: se adelantaba la cita al 15 de septiembre, y así se comunicaba a los municipios de Valencia, Morella, Borriana, Dénia, Sagunt, Lliria,

Cullera, Alzira, Xàtiva, Ontinyent, Gandia y Cocentaina.¹²⁴ El 11 de septiembre enviaba una orden a 32 nobles del reino en la cual se ratificaba la fecha del 15 de septiembre.¹²⁵

Las cortes comenzaron el día convenido y en ellas se hizo francos de *peita*, *questia* y *cavalcada* a los habitantes de la ciudad de Valencia y de su término. Pero dos días más tarde el rey abando-

¹¹⁶ BOIX, V., *Apuntes...*, 287. MARICHALAR, A., MANRIQUE, C., *Historia...*, 465. MARTÍNEZ ALOY, J., *La Diputación...*, 47-66. DANVILA, J., *Investigaciones...*, 303-304. ROMEU ALFARO, S., "Catálogo de cortes...", 589-590.

¹¹⁷ ACA., Reg. 63, fol. 33 v.

¹¹⁸ ACA., Reg. 63, fol. 34.

¹¹⁹ ACA., Reg. 63, fol. 34.

¹²⁰ ACA., Reg. 63, fol. 41 v y 42 r.

¹²¹ ACA., Reg. 66, fol. 39 v.

¹²² ACA., Reg. 66, fol. 85 v.

¹²³ ACA., Reg. 66, fol. 98.

¹²⁴ ACA., Reg. 66, fol. 167 v y 168 r.

¹²⁵ ACA., Reg. 66, fol. 193.

nó ésta y se marchó a Borriana sin haber confirmado los fueros.¹²⁶ ¿Cuál fue la causa? La asamblea debió ser muy tensa. Había razones para ello. Al descontento ciudadano por el retraso en su celebración, se sumó el de la nobleza por la cuestión de los fueros.

Tal vez por todo ello el monarca decidió marcharse, dirigiéndose a Cataluña. Los representantes del brazo real le siguieron. En Borriana se “reunieron” con Alfonso III los síndicos de Valencia, Xàtiva, Ontinyent, Bocairent, Sagunt, Dénia, Alzira, Cocentaina, Castalla, Cervera, Peníscola, Alcoi, Alpuente y Borriana, y consiguieron del rey, ya en una atmósfera menos tensa, que se excusara por no haber celebrado cortes dentro del plazo de los treinta días posteriores a su coronación y por haber abandonado las iniciadas el 15 de septiembre *propter multa negocia et evidentia que ad nos pervene erunt habuerimus a dicta civitate*.¹²⁷

Reunido en Borriana con los síndicos de los lugares del reino, éstos le suplicaron la ratificación de sus privilegios y Alfonso III confirmó todos los fueros desde tiempos de Jaime I. Ese mismo día (22 de septiembre) expidió otro privilegio en el que ordenaba al procurador del reino de Valencia y a sus oficiales que no se inmiscuyesen en la jurisdicción de los justicias civiles y criminales del reino.¹²⁸ Martínez Aloy lo interpreta como un desafío a los nobles de la Unión ya que “era tanto como suprimir los justicias aragoneses, últimamente creados, y someter al fuero de Valencia a todos los caballeros que habitaban en las villas reales, restableciendo en éstas la unidad legislativa”.¹²⁹ En otra disposición, Alfonso III, para hacer frente a sus enemigos, autorizaba, en palabras de Martínez Aloy, “la unión y coligación de los valencianos para defender sus libertades y privilegios”.¹³⁰

El 7 de octubre el rey se dirigió a los jurados y prohombres de Valencia, Peníscola, Sagunt, Xàtiva y Morella y les ordenaba recaudar el subsidio que le ofrecieron.¹³¹

Unos días más tarde tuvo cortes con los aragoneses (Huesca, 11 octubre). Zurita da a entender que en ellas llegaron a suprimir los fueros de Valencia, restableciéndose los de Aragón.¹³² Martínez Aloy matiza esta cuestión precisando que lo que se decidió fue que los nobles aragoneses pudieran regirse por sus fueros.¹³³

10. CORTES GENERALES DE MONZÓN DE 1289

Las cortes de Monzón de 1289 se celebraron en un momento de tensión entre el rey y la nobleza aragonesa. Asis-

¹²⁶ A.O., priv. I-II, 132-133.

¹²⁷ A.O., priv. II, 133.

¹²⁸ A.O., priv. III, 133-134.

¹²⁹ MARTÍNEZ ALOY, J., *La Diputación...*, 53.

¹³⁰ MARTÍNEZ ALOY, J., *La Diputación...*, 54.

¹³¹ ACA., Reg. 66, fol. 213.

¹³² ZURITA, Jerónimo de, *Anales de la Corona de Aragón*, Zaragoza 1970, 2, 298.

¹³³ MARTÍNEZ ALOY J., *La Diputación...*, 57.

tieron los tres estamentos, aunque para el reino de Valencia sólo se tiene constancia de la presencia de los representantes de la ciudad de Valencia y de algunas villas del reino: *hominibus civitatis et villarum regni Valentie*.¹³⁴ La noticia es conocida por un documento¹³⁵ en el que Alfonso III alude a la polémica que los síndicos de la urbe mantuvieron en Monzón con los nobles y caballeros de Aragón por razón de los fueros (*ratione fori Valentie*).¹³⁶ Se desprende, pues, la presencia de nobles de origen aragonés con heredades en el reino de Valencia obtenidas en la conquista.

Como en otras ocasiones desconocemos cuántos representantes valencianos hubo, qué lugares enviaron síndicos y cuál fue la participación de los otros estamentos.

11. REUNIÓN DE 1292

Alfonso III murió el 18 de junio de 1291. Unos meses más tarde, el 20 de enero de 1292, Jaime II se reunió con los habitantes de la ciudad y reino de Valencia y les confirmó los fueros, privilegios, libertades, costumbres y buenos usos concedidos a la ciudad y reino por sus predecesores. El beneficiario era nuevamente el estamento ciudadano y no hay alusión alguna acerca de la participación de nobles y eclesiásticos. Sin embargo, Marichalar y Manrique,¹³⁷ Danvila¹³⁸ y S. Romeu¹³⁹ consideran que Jaime II presidió cortes en 1292.

A pesar de la confirmación de los fueros, éstos fueron incumplidos por el propio monarca unos meses más tarde. Según Martínez Aloy, dio disposiciones completamente opuestas a los preceptos forales como, por ejemplo, “reservar al rey el nombramiento del justicia, generalizar la inquisición de los delitos por medio del tormento, consentir el procedimiento de oficio en causas criminales, limitar las garantías y defensa de los procesados, castigar con pena capital la muerte ocasionada en pendencia y reglamentar el nombramiento de los escribientes de la curia”.¹⁴⁰ En compensación concedió algunas ventajas en materia comercial y de provisión de trigo.¹⁴¹

La política de Jaime II no fue bien vista y Valencia protestó. El monarca se retractó en enero de 1293, momento en que se inició una nueva etapa en la dinámica foral: se comprometió a no hacer modificaciones en los fueros si no era

a través de cortes, y en presencia, por lo tanto, de los tres estamentos:

*Etiam nisi in generali per principes in dicto regno curia celebrata prelatorum et religiosorum, magnatorum, militum seu baronum, civium...*¹⁴²

¹³⁴ ACA., Reg. 80, fol. 93 r.

¹³⁵ ACA., Reg. 80, fol. 93 r y v.

¹³⁶ ACA., Reg. 80, fol. 93 r.

¹³⁷ MARICHALAR, A., MANRIQUE, C., *Historia...*, 466.

¹³⁸ DANVILA, M., *Investigaciones...*, 304.

¹³⁹ ROMEU ALFARO, S., “Catálogo de Cortes...”, 591.

¹⁴⁰ MARTÍNEZ ALOY, J., *La Diputación...*, 72.

¹⁴¹ A.O., priv. II, 136.

¹⁴² A.O., priv. III, 136.

Si en el año 1293 era necesario hacer esa precisión ello quiere decir que no era habitual que ocurriese así.

12. CORTES DE 1302

Estas cortes son mencionadas por todos los autores que estudian el tema.¹⁴³ Jaime II, cumpliendo lo prometido en enero de 1293, las convocó para 1302. Asistieron los representantes de los tres estamentos. La reunión, celebrada en la Catedral de Valencia, comenzó el 21 de enero. El monarca confesó que estaba congregado con todos los estamentos ya que, al igual que había ocurrido en los años 1261 y 1271, se lo habían solicitado.

Estas cortes cuya convocatoria corresponde, según el sistema de la Encarnación, al año 1301, obedecen a un tipo determinado: las que se celebraban normalmente cada decenio, a petición de parte, con la finalidad de realizar reformas en el texto de los *Furs* (recuérdese las celebradas en 1261, 1271 y 1281).

Legisló, mediante 20 nuevos fueros,¹⁴⁴ sobre diversos aspectos; los más importantes versan sobre oficiales reales, celebración de cortes cada tres años, audiencia semanal para resolver los problemas legales, salarios de los escribanos, problemas de judíos y musulmanes, aspectos judiciales, exportación de productos, casas de juegos, etc.

De toda esta normativa destaca un aspecto: el compromiso del rey de reunir cortes cada tres años y de atender personalmente a sus súbditos en audiencia una vez por semana (los viernes). Hay que precisar que lo primero no se cumplió: Jaime II nunca volvió a convocar cortes y murió en 1321. Por lo tanto hay que precisar que esas afirmaciones no hay que entenderlas literalmente. Se celebrarían con esa periodicidad si el monarca lo consideraba conveniente, es decir, si los problemas no podían ser resueltos dentro del marco legal tradicional.

Estos fueros son conocidos con el nombre de *Privilegio Capitular*, dado por los copistas de los siglos XIV y XV. El mismo epígrafe figura en el *Aureum Opus*.¹⁴⁵

Unos días después, el 27 de enero, a requerimiento de los prohombres de Valencia, Jaime II confirmó los privilegios que les concedieron Pedro III y Alfonso III a los mercaderes sobre exención de lezda, peso, medidas, etc.¹⁴⁶

Un año después, el 14 de febrero de 1303, el monarca aludía de nuevo a estas cortes, indicando que las había convocado a petición de los tres estamentos y que en ellas otorgó gracias y libertades a la ciudad de Valencia y a sus villas (*vi-*

¹⁴³ VILLARROYA, J., *Apuntamientos...*, 23. BOIX, V., *Apuntes...*, 287. MARICHALAR, A., MANRIQUE, C., *Historia...*, 466-467. MARTÍNEZ ALOY, J., *La Diputación...*, 79-87. DANVILA, M., *Investigaciones...*, 305-307. ROMEU ALFARO, S., "Catálogo de Cortes...", 591.

¹⁴⁴ *Furs e ordinations...*, 227-230.

¹⁴⁵ A.O., priv. XI, 141-144.

¹⁴⁶ A.O., priv. XV, 144-146.

les nostres).¹⁴⁷ En ningún momento se refiere a los habitantes de señorío, ya que a éstos no les afectaban las medidas; por ello tampoco tendrían que pagar el subsidio que se le ofreció. Los 560.000 sueldos fueron repartidos entre *nostres gents*¹⁴⁸ en cuatro pagos o anualidades a 140.000 por año.

¹⁴⁷ A.O., priv. XX, 149-150.

¹⁴⁸ A.O., priv. XX, 149-150.

IV

PERIODIFICACIÓN DE LAS CONVOCATORIAS Y COMPOSICIÓN DE LOS BRAZOS

1. LA PERIODIFICACIÓN EN LA CONVOCATORIA DE CORTES

La *Costum* de la ciudad de Valencia fue sancionada por una representación de nobles, eclesiásticos y ciudadanos que, en su mayoría, eran los mismos que dos años antes habían aprobado en Monzón la conquista de la ciudad de Valencia.¹ Es imposible calificarlas, por tanto, de cortes valencianas. La reforma de Morella de 1250² coincide con la presencia en este lugar de un mayor número de nobles y eclesiásticos, tal vez junto a representantes de las ciudades. Pero, incluso en este último supuesto, no hubo reunión de cortes.

En el año 1261 hay un hecho ya importante: la vinculación del monarca con los *Furs* a través de la promesa de su acatamiento y el compromiso de que sus sucesores las convocarían para prestar también juramento. De esta manera se estableció una relación ligada a un acontecimiento, pero sin el requisito de la periodicidad.

Aunque Jaime II se comprometió en 1302 a reunir las cada tres años el día 6 de enero,³ nunca lo hizo. Fueron siempre las necesidades de la monarquía, o las de los brazos, lo que movió a su convocatoria. A pesar de lo dicho se puede observar una cierta periodicidad (decenal) al margen de otras reuniones.

FECHAS SEGÚN EL CÓMPUTO VIGENTE O SISTEMA DE LA ENCARNACIÓN	CORRESPONDENCIA DE ESOS AÑOS SEGÚN NUESTRO SISTEMA ACTUAL
Cortes de 1261	Año 1261
Cortes de 1271	Año 1271
Cortes de 1281	Año 1281
Reunión de 1291	Año 1292
Cortes de 1301	Año 1302

Curiosamente, en casi todas ellas se hicieron reformas en el texto de los *Furs*, y de manera muy especial en las de los años 1261 y 1271. En 1281 fueron escasos los cambios, que, además, serían cancelados. La reunión de 1291 (año de la Encarnación) fue marco, únicamente, del juramento del monarca de cumplir los fueros. Finalmente en las de 1301 (de la Encarnación) se realizó

¹ HUICI-CABANES, *Documentos...*, I, 238.

² HUICI-CABANES, *Documentos...*, II, 520-521.

³ A.O., priv. XI, 142.

de nuevo la reforma mediante convocatoria de cortes. La mayoría de éstas se hicieron a petición de los tres estamentos. Recuérdense al respecto las alusiones del monarca en 1271 y 1281.⁴

Esa periodificación decenal para la confirmación y reforma de los *Furs* nunca fue prefijada; al menos no conocemos su normativa. Sin embargo, para otros aspectos sí se estableció: en 1247, cuando se creó la moneda valenciana,⁵ se señaló que durante los diez años siguientes se mantuviera con las características allí fijadas. No conocemos la ratificación de 1256-57, pero sí la del año 1266.⁶ Por todas estas confirmaciones (moneda o *Furs*), el monarca percibirá una compensación económica.

2. COMPOSICIÓN DE LOS BRAZOS

Es muy difícil detectar, a partir de la documentación existente, la participación de los tres estamentos en las cortes celebradas en el siglo XIII. Ocurre, por ejemplo, en las del año 1261 con el eclesiástico. Si resulta difícil confirmar su presencia, aunque se suponga, aún lo es más fijar el número de participantes, y mucho más identificar las personas que acudieron. No obstante, la documentación, muy parca en este tipo de datos, ofrece a veces otros que resultan valiosísimos.

La única “reunión” del siglo XIII de la que conocemos los nombres de los participantes es la de 1238, en la cual se aprobó la *Costum*;⁷ pero, como ya hemos dicho, no debe ser considerada propiamente como cortes valencianas.

La denominada reforma de Morella⁸ no se puede afirmar que fuera realizada en cortes. Sólo sabemos que el día de su aprobación estaban presentes en esa población el arzobispo de Tarragona, el obispo de Valencia y un amplio número de nobles.

De las de 1261⁹ no hay referencia directa de participación eclesiástica, y mucho menos del número de los integrantes de cada estamento. Lo mismo podemos decir de las de 1271,¹⁰ salvo que a éstas sí asistieron representantes de todos los brazos.

En las llamadas cortes generales de Alzira de 1273¹¹ y de Valencia de 1276¹²

no se detecta la asistencia de valencianos. Las primeras, si bien tendrán como escenario el reino de Valencia, tuvieron un transfondo político que pone de manifiesto los problemas existentes entre el rey y la nobleza de Aragón y Cataluña; de allí procedían sus integrantes.

⁴ A.O., priv. LX, 95-96 y LXXXI, 107.

⁵ HUICI-CABANES, *Documentos...*, II, 458.

⁶ HUICI-CABANES, *Documentos...*, V, 1448.

⁷ Véase las páginas de la edición de los *Furs* que presentamos en esta obra.

⁸ HUICI-CABANES, *Documentos...*, II, 520-521.

⁹ A.O., priv. LX, 95-96.

¹⁰ A.O., priv. LXXXI, 107.

¹¹ CHABÁS, R., *Sección de Documentos...*, XX-XXX.

¹² ACA., Reg. 23, fol. 34-43.

En cuanto a las segundas, los valencianos tampoco fueron convocados, ya que el motivo fue la defensa del reino ante la rebelión mudéjar, a la que sus habitantes estaban obligados.

Para el reinado de Pedro III sólo se tiene la certeza de que a las cortes de 1281¹³ asistieron todos los estamentos; pero desconocemos, como siempre, el número y el nombre de quienes acudieron.

Se dispone de más datos sobre las reuniones del siglo XIII. Sabemos que en la de 1266¹⁴ estuvieron con Jaime I treinta y dos representantes de determinados lugares del reino de Valencia cuyos nombres se conocen:

LUGAR	NÚMERO DE REPRESENTANTES
Valencia	22
Xàtiva	4
Sagunt	4
Borriana	2

Todos ellos se comprometieron al pago del impuesto del morabatí.

En la reunión de 1271, posterior a las cortes de marzo de ese año,¹⁵ se enumeran los lugares que tuvieron representación. Éstos son:

Valencia	Cocentaina	Peníscola
Xàtiva	Gandia	Onda
Ontinyent	Cullera	Segorbe
Albaida	Sagunt	Llíria
Alzira	Borriana	Morella

Fueron convocadas un total de quince poblaciones, pero desconocemos el número de síndicos que envió cada una.

Las cortes de 1283 no se deben catalogar como tales, dado que sólo asistió el brazo real.¹⁶ En el reinado de Alfonso III sólo hubo una asamblea de cortes que, tras ser convocada y desconvocada en varias ocasiones, se celebró en Valencia el 15 de septiembre de 1286 y concluyó en Borriana estando presente sólo el estamento real. Previamente, en enero de 1286,¹⁷ se hizo un llamamiento a los lugares que citamos para que cada uno enviase cuatro síndicos:

Xàtiva	Bocairent
Alzira	Gandia
Ontinyent	Dénia
Valencia	Alpuente
Biar	Ademuz

¹³ ROMEU ALFARO, S., "Catálogo de Cortes...", 725-728.

¹⁴ HUICI-CABANES, *Documentos...*, V, 1488.

¹⁵ A.O., priv. LXXXIV, 108-111.

¹⁶ A.O., priv. XXVII, 129.

¹⁷ ACA., Reg. 63, fol. 33 v.

Xixona	Moixent
Vila-real	Pego
Peníscola	Guadalest
Ayora	Castielfabib
Cullera	Sagunt
Corbera	Borriana
Cocentaina	Castelló de la Plana
Alcoi	Morella
Castalla	Llíria

Un total de veintiocho poblaciones, pues, que, a razón de cuatro síndicos sumarían 112 personas. Igualmente fueron convocados diecisiete nobles.¹⁸

Más adelante, tras cancelar la reunión, se propuso otra para el 6 de junio.¹⁹ Se dirigió la misiva a once poblaciones:

Morella	Castelló de la Plana
Borriana	Sagunt
Llíria	Cullera
Corbera	Alzira
Xàtiva	Gandia
Valencia	

Tras una nueva anulación, se hizo la propuesta definitiva para el 15 de septiembre,²⁰ y se pidió la presencia de cuatro prohombres de cada uno de los lugares siguientes:

Peníscola	Morella
Borriana	Dénia
Sagunt	Llíria
Cullera	Alzira
Xàtiva	Ontinyent
Gandia	Cocentaina

No se cita Valencia, que desde luego asistió. Se mencionan sólo doce poblaciones con una representación de cuatro síndicos por lugar. Igualmente se hizo llamamiento a treinta y dos nobles, un número superior al del mes de enero.²¹

Todos ellos inauguraron las sesiones el 15 de septiembre.²² No hay convocatoria específica del estamento eclesiástico, pero es de suponer que estuvo representado.

¹⁸ ACA., Reg. 63, fol. 34.

¹⁹ ACA., Reg. 66, fol. 85 v.

²⁰ ACA., Reg. 66, fol. 168.

²¹ ACA., Reg. 66, fol. 193.

²² A.O., priv. I-II, 132-133.

Las disputas entre los nobles y el monarca hicieron que éste abandonara la asamblea y se retirase hacia Cataluña. En Borriana se detuvo, y allí, ante los síndicos del brazo real, confirmó y juró los fueros. El documento que registra este dato recoge el nombre de algunos de aquellos representantes y los lugares de donde procedían.²³ Su relación es la siguiente:

LUGAR	NÚMERO DE REPRESENTANTES
Valencia	8
Xàtiva	3
Ontinyent	No cita sus nombres
Bocairent	No cita sus nombres
Sagunt	2
Dénia	3
Alzira	3
Cocentaina	2
Castalla	1
Morella	2
Cervera	No cita sus nombres
Peníscola	No cita sus nombres
Alcoi	2
Alpuente	2

Así pues, se ve que no hay coincidencia entre las poblaciones convocadas en agosto de 1286 y las que se reunieron con el monarca en Borriana al mes siguiente.

A las cortes de Monzón de 1289,²⁴ según consta documentalmente, sólo acudió la representación del estamento ciudadano y nobles aragoneses con heredades en territorio valenciano.

La primera de las reuniones de Jaime II se celebró en 1292.²⁵ En cuanto a las cortes de 1302,²⁶ asistieron los tres brazos pero sin especificar su número y nombres.

Sólo existe constancia precisa y detallada de la presencia del estamento eclesiástico a las cortes de 1271, 1281 y 1302. No se conoce el número de asistentes por convocatoria y mucho menos, como siempre ocurre, el nombre de los que concurrieron. No obstante, teniendo en cuenta que el marco de las reuniones fue la catedral, es lógico suponer que asistieran de forma regular.

²³ A.O., priv. II, 133.

²⁴ ACA., Reg. 80, fol. 93 r y v.

²⁵ A.O., priv. I, 135-136.

²⁶ *Actes e ordinations...*, 227-230.

Del estamento nobiliario se conoce su asistencia a las cortes de 1261, 1271, 1281, 1286 y 1302. Se detallan sus nombres para 1286, aunque en un principio fueron convocados diecisiete y posteriormente treinta y dos.

Del estamento ciudadano hay más referencias, producto de su identificación con la institución. Las poblaciones convocadas a la reunión de 1266 fueron cuatro: Valencia, Xàtiva, Sagunt y Borriana. Los otros datos son de la de 1271, donde se repiten, además de las antes citadas, otros once municipios. En 1286 se llamaron, en un principio, veintiocho y luego se redujeron a doce figurando siempre Xàtiva, Alzira, Sagunt y Borriana. A partir de 1271 estarán presentes en todas las reuniones Valencia, Xàtiva, Sagunt, Borriana, Alzira, Ontinyent, Cocentaina, Peníscola y Morella.

V

CONCLUSIÓN

La *Costum* recogió en un principio las disposiciones legales por las que se rigió la ciudad de Valencia, que progresivamente se fueron extendiendo a otros lugares hasta convertirse en leyes del reino (*Furs*). En el transcurso de esa evolución, el primitivo texto se fue transformando a base de añadir, corregir o suprimir mediante privilegios algunas de sus disposiciones. Los cambios que en toda sociedad se producen han de tener su reflejo en las leyes; por otra parte, la ampliación de éstas a otras zonas geográficas obliga a adaptarlas a las nuevas necesidades. Por ello, lo que se estableció en un principio para regular la vida de una ciudad hubo de sufrir ciertos cambios.

Transcurridos unos meses desde la conquista de la ciudad y aprobación de la *Costum*, el monarca fue consciente de que disponía de un texto legal para un antiguo centro urbano islámico que ahora, dentro del nuevo estado cristiano habría de recuperar parte del dinamismo económico de antaño. Para propiciarlo, el rey consideró imprescindible transformar aquel marco jurídico. Para tal objetivo contó con la ayuda de determinados grupos (burguesía) interesados en dar un giro a aquellas primitivas disposiciones. Arcadi Garcia ve en esos burgueses el germen del cambio, ya que propiciaban la libertad personal, la propiedad libre, las exenciones fiscales, la garantía de una justicia pública e independiente de coacciones y violencias, el sentido jurídico realista y el proteccionismo económico.¹ Con tal apoyo, la *Costum* local pudo girar hacia otros postulados.

A la vista de la documentación existente el primer indicio de ese cambio se manifiesta con la imposición de un nuevo sistema para datar los diplomas. Éste servirá, además, para fechar el momento más o menos cercano en el que Jaime I realizó ese viraje. Así, en enero de 1239 se adopta la datación por el año de la Natividad. Éste comenzaba el 25 de diciembre, fecha de referencia para algunas de las reformas que se van a introducir. Pero, además, y sobre todo, era necesario, como ya se ha dicho, una justicia libre y exenta de coacciones. No hay que olvidar que en un principio aquel cargo se donó vitaliciamente, según registran los *Llibres del Repartiment*,² y que igual sucedió con el de merino³ y el de mustaça.⁴

Para que la ciudad se desarrollase era necesario que esas magistraturas fueran ocupadas de forma periódica por ciudadanos y que su designación no estuviera mediatizada por nadie. Era im-

¹ COLÓN, G., GARCÍA, A., *Furs de València...*, 48-49.

² *El Llibre del Repartiment...*, asiento 423.

³ *El llibre del Repartiment...*, asiento 105.

⁴ HUICI-CABANES, *Documentos...*, II, 303.

prescindible, pues, que el monarca cediera en sus derechos, y se comprometiera a no hacer nombramientos vitalicios, ni a vender o empeñar cargos. Además, tenía que lograr que sus beneficiarios renunciaran a cambio de ciertas gratificaciones. Parece que todo ello lo consiguió, exceptuando el caso de Ramon Es-luch, que fue *mustaçaf* hasta su muerte. Después estableció en un privilegio de diciembre de 1239⁵ que el cargo fuera anual, al igual que el de curia. Transformando algunos de sus puntos por medio de privilegios concedidos a la ciudad de Valencia y su término (y que no eran insertados en el texto legal), la *Costum* fue adquiriendo un radio de acción mayor al hacerse extensiva a otros lugares como Dénia⁶ y Sagunt,⁷ y al ser adoptada en aquellos lugares cuyos señores lo deseasen.⁸ A la vez el monarca regulaba otras cuestiones de la vida municipal, contenidas o no en el primitivo texto legal.⁹

En 1250, dentro de una dinámica de recopilación de leyes que se vive entonces en la Corona de Aragón,¹⁰ Jaime I agrupó todas las disposiciones y privilegios, y conformó para Valencia un nuevo código que se denominaría ya oficialmente *Furs* y sería aplicable en un futuro a todo el territorio. Como dice Chabás “todo hace pensar que fue algo fundamental, una especie de nueva codificación, pero no consta su promulgación (si no es que a ella se refiera el primer proemio de los *Furs*, puesto que el segundo es de la *Costum*)... la variación introducida fue obra que procedía de la libre y suprema potestad real y que los Fueros y las Costumbres quedaban limitados a Valencia y demás poblaciones a que se fue extendiendo el fuero de la ciudad”.¹¹

* * *

En el reinado de Jaime I aún se llevarán a cabo otras reformas, pero éstas se efectuarán ya en cortes, dando lugar al origen de esta institución (año 1261). En las de 1261 y 1271 se realizaron alteraciones, enmiendas, supresiones y añadidos, muy difíciles de determinar. A grandes rasgos se puede marcar una línea de

separación que diferencie, al menos terminológicamente, ambas actuaciones en los *Furs*. En 1261 se tradujeron del latín, especificándose que tal labor concluyó el 31 de marzo de 1261,¹² es decir, siete días antes de que fuesen jurados por Jaime I (7 de abril). Por ello existe una anotación final en la que se afirma que había sido traducido todo el código. Cuando se realizó la reforma de

⁵ HUICI-CABANES, *Documentos...*, II, 303.

⁶ HUICI-CABANES, *Documentos...*, II, 405.

⁷ HUICI-CABANES, *Documentos...*, II, 478.

⁸ GUINOT, E., *Cartes de Poblament...*, 42, 47, 52, 55, 58, 60, etc. Hay que especificar que en todos ellos se aplicará la *Costum* aprobada tras la conquista y que, por lo tanto, ese texto no tenía incorporados los privilegios concedidos posteriormente por Jaime I.

⁹ Véase las notas 26 a 33 del apartado de esta obra “Evolución de la primitiva *Costum*”.

¹⁰ GONZÁLEZ ANTÓN, L., *Las Cortes...*, 49.

¹¹ CHABÁS, R., *Génesis...*, 46.

¹² CHABÁS, R., *Génesis...*, Apéndice 16-17.

1271, en la que los juristas emplearon el latín, Jaime I, al aprobarla, tuvo que incorporar a un texto romance las innovaciones. De ahí la necesidad de traducirlas específicamente, lo que se hizo, precisando este extremo (*romançà*) con las expresiones siguientes:

- *Aquest fur splanà e romançà lo senyor rey.*
- *En aquest fur mellorà e romançà lo senyor rey.*
- *Aquest fur romançà e smenà lo senyor rey.*
- *Aquest fur mellorà, e splanà e romançà lo senyor rey.*
- *Aquest fur declarà e romançà lo senyor rey.*

Estas adiciones corresponden, pues, a la reforma de 1271. En la anterior, es decir, en la de 1261, no era necesario que se indicara en cada fuero este particular, ya que todo el código había sido vertido íntegramente a la lengua romance, y así se hizo constar (una sola vez) en el colofón final.

El desaparecido código de Benifasá recogió tal vez los *Furs* tras su aprobación en 1261. Borrull,¹³ que describió el manuscrito, se interesó especialmente por la lengua en la que estaba escrito (romance) y por ello copió el colofón final, donde se indica su traducción global. Si no hizo alusión específica a las anotaciones finales que aparecen en algunos fueros sobre su “romanceado” por orden del rey, es porque éstas no existían en ese momento, es decir, en 1261, puesto que datan –creemos– del año 1271. Las expresiones utilizadas en 1261 para indicar las adiciones son las siguientes:

- *Fem fur nou.*
- *En aquest fur enadeix lo senyor rey.*
- *Enadeix lo senyor rey.*
- *Aquest fur splanà lo senyor rey.*
- *En aquest fur adobà lo senyor rey.*
- *Esmenà lo senyor rey.*

Véase como en ninguna de ellas aparece el término *romançà*. Esta labor se había hecho previamente, como así se indica en el colofón de la obra, y había concluido el día 31 de marzo de 1261.

Las dos reformas que realizó Jaime I en los *Furs* se pueden diferenciar, pues, *grosso modo*, por las anotaciones finales que acompañan los textos. No obstante, hemos de precisar que si pretendemos fijar cronológicamente todas las adicio-

nes que presentan los *Furs* el problema es muy complejo. Por esa razón hemos planteado una hipótesis de trabajo so-

¹³ CHABÁS, R., *Génesis...*, Apéndice 14-16.

bre las formuladas en los años que se celebraron cortes durante el reinado de Jaime I (1261 y 1271). Pero no hemos de ocultar las dificultades que existen para ubicar correctamente algunas de ellas.

Por otra parte hay que indicar que entre ambos textos no existe una total coincidencia en cuanto a esas anotaciones finales. Así, por ejemplo, los *Fori* (versión latina) en las rúbricas XI, fueros 4 y 6; rúbrica XVI, fuero 4; rúbrica XXII, fuero 2, etc., no indican que tales textos fuesen traducidos (*arromansavit*), mientras que en los *Furs* se especifica ese extremo. Por el contrario los *Furs* (versión romance) en las rúbricas XIV, fuero 1; rúbrica XXX, fuero 18, etc., no especificaron que esos fueros se vertieran al romance, indicación que por el contrario sí que aparece en los *Fori*.

En resumen, creemos que, en términos generales, la propuesta es válida, aunque a veces será conveniente estudiar más detalladamente los casos que así lo requieran para precisar mejor su cronología.

ELS FURS

Els Furs. Su redacción fue encomendada en 1329 al notario de Alfonso IV Bonanat Çapera (fol. 1 r.).

NOTA A LA EDICIÓN¹

El códice se conserva en el Archivo Municipal de Valencia y es un manuscrito en vitela (373 × 260 mm.) que contiene los *Furs* de Jaime I (110 folios) y los de las cortes de 1329 (12 folios). Está escrito a dos columnas en letra gótica textual con iniciales miniadas e historiadas con la figura del rey y la espada desnuda al comienzo del texto y de su segunda parte.² Presenta también iniciales agrandadas y decoradas en los encabezamientos de los diferentes epígrafes de sus fueros y alternadas con calderones en tinta roja y azul. Las rúbricas están escritas en rojo. Esporádicamente presenta algunas anotaciones en sus márgenes que fueron realizadas en el siglo XVI. Amparo Villalba al describir sus letras historiadas y orlas marginales dice lo siguiente: “Las letras van encerradas en un cuadrado de color rosa o azul con dibujos lineales en blanco, que bien parecen estilizados tallos o bien simples caprichos geométricos. El cuadrado está destacado por un filete de oro. La letra en oro o azul, pero siempre en distinto color al del cuadro que la encierra, lleva también esos dibujos en blanco. El campo que deja libre lo ocupa una miniatura que invariablemente representa a un monarca sentado en un escabel o trono sin respaldo. Si el motivo no varía, sí que lo hace la actitud del personaje, en la que el autor ha buscado guíe nuestra atención al texto, hacia el que indica o el dedo índice del rey o la espada que éste empuña. Los fondos de estas simples escenas son uniformemente de oro. Oro dado en capa espesa y bien bruñida, procedimiento también empleado en las orlas y otros detalles”.³ En la representación de las figuras reales se aprecia la influencia francesa y en las orlas y decoraciones la italiana.⁴ Es, por lo tanto, un manuscrito de lujo.

El códice está formado por trece cuadernos: once quinternos, un sexterno y un cuaterno,⁵ con reclamos en vertical

encuadrados al final de cada uno de ellos. Previamente a su escritura la página fue preparada con pautado a lápiz.

Es el texto más antiguo que se conoce de los *Furs* de Jaime I. Su redacción fue ordenada en las cortes de 1329 y encomendada al notario de Alfonso IV Bonanat Çapera. Existen otros manuscritos: Academia de la Historia de Ma-

¹ Agradecemos a Vicent Pons Alós los datos facilitados para la redacción de este apartado.

² BOHIGAS, Pedro, *La ilustración y la decoración del libro manuscrito en Cataluña*, Barcelona 1965.

³ VILLALBA DAVALOS, Amparo, *La miniatura valenciana en los siglos XIV y XV*, Valencia 1964, 33-34.

⁴ ALEIXANDRE TENA, Francisca, “La ilustración del libro medieval valenciano: la miniatura”, *Historia del Arte Valenciano*, Valencia 1986, 285.

⁵ ORTELLS PÉREZ, Lutgarda, *Manuscritos datados y datables de la ciudad de Valencia. Codicología y escritura*. Tesis Doctoral inédita, Valencia 1990. Agradecemos a su autora que nos permitiera su consulta.

drid, Biblioteca de Cataluña de Barcelona, Biblioteca del Escorial y Archivo de la Catedral de Valencia, pero el que se conserva en el Archivo Municipal de Valencia es el más antiguo e importante. Arcadi Garcia afirma a este respecto: “Cap més dels manuscrits conservats té l'autenticitat derivada del fet d'haver estat compilat per un notari del rei i per manament d'aquest i de les corts”.⁶ Por ello llama la atención que A. Garcia al publicar el facsímil y su transcripción, ésta no la haga a partir del manuscrito que se edita. Resulta extraño que se reproduzca para estos fueros la que realizara Pastor en 1547-48. En la presentación de la obra Ricard J. Vicent Museros lo justifica diciendo: “Calia, però, també donar al lector un text imprés dels furs continguts en el facsímil, i per això Arcadi Garcia i Sanz, especialista ben conegut en Dret Valencià, ha fet l'adaptació del text de l'edició de Francesc Joan Pastor (Valencia 1547-48) al del manuscrit de Bonanat de Pera, tasca molt difícil, que només pot fer qui coneix els Furs a fons en ambdós textos”.⁷ Bonanat Çapera fue notario y escribano del infante Alfonso y cuando accedió al trono lo elevó a la categoría de notario guardase-llos.⁸

El texto original no tiene numeradas las rúbricas y los fueros. En la edición que se presenta a continuación las primeras figuran con caracteres romanos y los segundos con arábigos. Igualmente se ha resaltado en **negrita** los añadidos que a nuestro entender, y según lo explicado en el estudio preliminar, se insertaron en las cortes de 1261 y 1271.

⁶ GARCÍA, Arcadi, *Els Furs...*, 12.

⁷ GARCÍA, Arcadi, *Els Furs...*, VIII.

⁸ CASULA, Francesco C., *La Cancelleria di Alfonso III il Benigno re d'Aragona (1327-1336)*, Padova 1967, 27.

TRANSCRIPCIÓN

Els Furs. Hoja con miniatura: "comença el segon llibre" (fol. 52 v.). Transcripción en página 225.

EN L'AN DE NOSTRE SENYOR M CC XXXVIII, IX DIES A LA ENTRADA
D'OCTUBRE, PRES LO SENYOR EN JACME, PER LA GRÀCIA
DE DÉU REY D'ARAGÓ, LA CIUTAT DE VALÈNCIA

Començament de saviea sí és la temor de Déus, e naturalment lo devem témer e amar. La temor, perquè ell és poderós, com aquell que.s féu de nient e.ns desfarà com a ell vendrà de plaer, car res no podem fer sens ell, segons la paraula que.ns retrau sent Johan en l'Avangeli. Amar-lo devem de tot nostre cor e tota nostra pensa, car ell és donador de gràcies e de béns espirituals e temporals. E majorment lo deuen témer e amar los reys: témer, perquè és tot poderós; e amar per lo bé que.ls dóna, car per ell regnen e an bones costumes, e major poder e major riquea. E la rahó per què rey deu regnar, majorment sí és per justícia, car aquesta li és donada, que si justícia no fos, les gens no aurien mester rey. Primerament és necessària, que meyns de justícia no poden viure los hòmens en aquest món, car no tan solament se deuen jutjar los hòmens per los reys, o per aquells qui tenen en lur loch, d'on los és donat poder del Senyor de les creatures, e null hom no pot viure en veritat ni en dretura si donques no té justícia en si mesex; car si hom no jutjava a si tan bé com a altre, no poria aver vida de manera d'ome, ne segons la noblea ne la dignitat que Déus volch donar a home can lo féu a sa semblansa. Donchs, car justícia és il.luminament de les coses que són sperituals e temporals, car null hom no pot venir a salvació si primerament no reprèn si dels faliments que farà, ne pot ben governar ço que Déus li ha donat, si ab fe e ab justícia e ab carrera d'amor no guarda sa gent aquel a qui és donada, que als que faran bé reta guardó de bé, e als que faran mal reta guardó de mal, avén misericòrdia migancera can veurà que loch sia. Car lum terrenal on los hòmens poden veer e guardar si e altruy d'arrar, ve per justícia. Donchs, aquesta no pot ésser ben tenguda si no és per los majors, car si cascú podia fer ço que ha en volentat a altruy, aquest segle no seria mas tenebres e dolor, car açò és declarament de cor e de pensa d'ome, car no.s donarà dupte que negun li face mal si donchs no feya per què. E si los reys són de bones costumes, en totes coses o en partida, no.ls tendria prou tota aquela gràcia que Déus los auria donada, si donques no usaven de justícia e de dretura, car aquest és lur offici de veritat. E faén bé aquesta gràcia de justícia, perquè nostre Senyor los hi à meses, moltes altres bones costumes poden passar e encobrir, car aquesta és gran cuberta de reys.

E axí com nós, En Jacme, per la gràcia de Déu rey d'Aragó e de Malorques e de València e comte de Barcelona e de Urgell e senyor de Montpesler, volén que

nostre Senyor (1 v.) nós jutge avén a nós misericòrdia, en aquesta manera de-
vem jutgar nostres sotsmeses; mas la misericòrdia no à obs a ésser tanta que
exempli de mal pogués dar als altres qui.s volguessen venyar e emperar per sa
aucturitat pròpria, de ço que és offici nostre dels venjamens. E jassia que nós
siam necligens algunes vegades en justícia, pus que a nós no auria mester, ne a
aquels que nostre Senyor nós à comanats, clamam mercè a aquel qui aquesta
gràcia e aquest poder tan gran nos à donat, que ell que.ns o perdó. Car nul hom
en aquest món no pot viure sens peccat, e si nós avem errat contra l'offici que
nós tenim per ell, avem volentat que d'aquí enant no errem plus. E per aquesta
rahó avem feyt aquest libre de dret, e.l qual metem nostra pensa e de nostres sa-
vis, aquels que nós poguem haver, bisbes e richs hòmens, cavalers e hòmens de
ciutat. E pregam e manam a tots aquells qui seran ni volrran ésser dins aquest
furs, que guarden e observen aquests furs e mantenguen e per aquests se jutgen
per tots temps.

Comencen les costumes e.ls stabliments del regne e de la ciutat de València,
del senyor En Jacme, per la gràcia de Déu rey d'Aragó e de Malorques e de
València e comte de Barchinona e de Urgell e senyor de Montpesler, axí com da-
vayl són hordenades d'aquel qui la ciutat e tot lo regne ab gran victòria guanyà.

Com manamens sien de dret honestament viure e altre no agreuyar, e son
dret a cascú donar, e.ls prínceps de les terres, per la misericòrdia de Déu, agen
reebuts los governaments dels regnes per ço que donassen egualment son dret
tam bé al pobre com al rich, e que purgassen de mals hòmens ab gran diligèn-
cia, les províncies a ells comanades no departén d'on fossen aquels mals hò-
mens, emperaçò nós, En Jacme, per la gràcia de Déu rey de Aragó e de Malor-
ques e de València, comte de Barchinona e d'Urgell, senyor de Montpeler,
cobeejans dur a acabament les davant dites coses, havén Déus denant nostres
ulls, costumes, en aquesta reyal ciutat de València e en tot lo regne e en totes les
viles, castells, alqueries, torres e en tots altres lochs en aquest regne edificats ho
a edificar, sotsmeses novellament per la volentat de Déu al nostre governament,
fem e ordenam, ab volentat e ab consell d'En Pere, per la gràcia de Déu arche-
bisbe de Tarragona, e dels bisbes d'Aragó e de Catalunya, ço és a saber: d'En Be-
renguer, bisbe de Barcelona, e d'En Vidal, bisbe d'Oscha, e d'En Bernat, bisbe de
Saragoça, e d'En Pons, bisbe de Tortosa, e d'En Garcia, bisbe de Taraçona e d'En
Bernat, bisbe de Vich; e ab conseyl dels nobles barons: d'En Ramon Folch, ves-
comte de Cardona, d'En Pere de Muncada e d'En Guillem de Muncada e d'En
Ramon Berenguer e d'En Ramon de Peralta e d'En Pere Ferràndec d'Albarrayv
e d'En Pere Cornell e d'En Garcia Romeu e d'En Examen d'Orrea e d'En (2 r.)
Artal de Luna e d'En Examen Pèric; e dels prohòmens de les ciutats, ço es a sa-
ber: d'En Ramon Pere, de Leyda, e d'En Ramon Ramon e d'En Pere Sanç e d'En

Guillem de Belloch e d'En Bernat Gisbert e d'En Thomàs Garidell e d'En Guillem Moragues e d'En Pere de Balaguer e d'En Marimon de Plegamans e d'En Romeu Durfort e d'En Guillem de la Cera e d'En Bernat Çaplana e d'En Pere Martell e d'En Guillem Bou e d'En Esteve de la Geferia e d'En Uch Martí e d'En Ramon Munyós e d'En Ferran Pèriç e d'En Andreu de Linyan e de molt altres.

Mas, emperò, si costumes no eren posades en scrit, porie ésser entre aquels qui pledejen gran confusió e porie.n exir gran matèria de contendre. Per ço com memòria de hom molt és lenegable e la flebea de l'hom és molt aparellada ha hublidança. E per açò aquestes costumes fem metre en escrit a perdurable memòria, car aver memòria de totes coses, e que en nenguna cosa hom no.s desviàs, majorment pertany a Déu que a hòmens.

Vedam donchs que nengunes altres costumes en la ciutat ho en alcun loch del terme altre del regne de València, en alcuna cosa no agen loch; mas per aquestes costumes la cort e.ls jutges degen los pleyts jutyar e determenar. Car assats coniventment poran departir per aquestes costumes la cosa equal d'aquella que no serà equal, e la cosa leeriva d'aquella que no serà leeriva. E aquestes coses enaxí sobredites volem que là on aquestes costumes no poran abastar, aquels que jutyan pusquen leerivament recórrer a natural sen e a egualtat.

I. DEL TERME DEL REGNE E DE LA CIUTAT DE VALÈNCIA.

1. Aquests són los térmens del regne de València: del Canar de Uyldecona, que és riba la mar, axí com va lo riu ensús e passa per la Cénia e ix a Benifaça; e roman Benifaça e.l terme del regne de València; e Morella ab sos térmens, axí com parteix ab Monroyg, e ix al riu de les Truytes, que és prop la Gleziola; e axí com va a Arçedo e a Ledo, los quals són dintre el dit regne; e axí con va a la Musquerola, e de la Musquerola a Móra, e entenem Riuvellos e.l dit regne, e de Móra; axí con va a la Font de la Babor, e axí com va e.l riu d'Alventosa, e ix a la Maçanera, però dellà el riu és de Aragó e del riu ençà és del regne de València; e axí com va a la serra de Javalambre; e de la serra de Javalambre axí com ix a Castell Phabib, e a Ademuç, e aquests dos castels són del regne de València. E de Ademuç axí com va al terme que parteix Ares e a Sancta Creu, e d'allí axí com ix al terme de Toxa e de Xelva e ix a Xenarchas, e parteix terme ab Castella; e axí com ix a Xerelli, e a la serra de la Rua, e fenex a Cabriol, e al terme de Garamoxén e a la Font de la Figuera; e com ix a Burriaharon, e d'allí a Almizra e al port de Biar, que partex terme ab Billena; e axí com va la serra de Biar entrò en la Mola e entrò en la mar, que partex ab Bosot e ab Aygües.

2. Los térmens de la ciutat són: entrò al terme de Murvedre, que partex ab Puçol; e entrò al terme d'Alocau e de Xiva e de Bunyol e de Torís, e entrò en

Mun- (2 v.) serrat; e entrò al terme d'Algezira e de Cullera; e de la riba de la mar sia e dur lo terme per C milers dintre la mar.

3. Aquel que mourà terme enganosamente, sia ponit de pena de L morabatins alfonsins, e perda la terra que haurà presa per sa pròpia auctoritat.

4. Negú no pusqua posar térmens entre lo camp seu e aquell de son vehí, per si tan solament; ne aquels que y seran posats no.n pusque remoure sens presència del senyor de qui és lo camp vehí; car presents los senyors dels camps vehins, e consintens, deuen los térmens ésser posats e remoguts.

II. DE LES PASTURES E DEL VEDAT.

1. Atorgam que.ls pobladors de la ciutat e del terme de València ajen pastures franques e liures pels térmens de les viles, dels cavalers e dels clergues e dels religioses, d'era a era, e de cèquia a cèquia; e ajen un abeurador sobre la vila e altre dejós la vila. E si faran tala en blats o en vinyes, esmenen aquella; e si talaran arbres, donen V solidos, esmenada primerament la tala.

2. Tot bestiar de València, tan bé de cavalers com d'altres, pusque jaure dins los térmens de la ciutat e ésser franchament e liurament, e haver aquí pastures, sens carnatge, e erbatge e beuratge que nós ne negun no deman ni prena per negú temps.

3. Cavaler ne altre no pusque fer vedat en alcun loch dintre los térmens de la ciutat ne del regne sens nostra licència, e sens perjudici d'altre, mas pusque fer boalar conivent, segons la valor e la granea de la vila en la qual aquel fer volrrà.

4. Negú no tingue cabana de bestiar d'ovelles ne de vaques ne d'altres bèsties, dintre la orta o alqueries de la orta de la ciutat, sinó d'aquels bous o d'aquelles bèsties que hauran obs a laurar, les quals tingue en sa pròpia heretat; e si mal faran a les heretats d'altre, la guarda d'aquell loch, preses penyores movens, sie cregut d'aquela malafeyta per son sagrament; e de mantinent aquella malafeyta sia emenada al senyor de la heretat.

Enadex lo senyor rey que là on diu que.n sia creegut la guarda, majorment lo senyor ab son sagrament sia creegut e sos misatges.

5. Donam e atorgam per tots temps que en tots los castells, viles, alqueries, torres, mases e lochs qualsque sien altres tots, e en les habitacions dins lo regne bastides o a bastir, axí de richs hòmens, com de cavallers, com de bisbes, com de tots religioses e de ciutadans, puscats franchament e liurament, sens tot servii forssats que no siats tenguts de fer a nós ni als nostres, e sens tota altra redempció d'altri, pendre, levar, trer, fer portar e fer talar fusts menuts, grosses, pochs e grans, calç, guix o algepç, moles e rodes de molins e pedres, a mellorar o a fer e

a edificar los estatges vostres, cases, torres e totes altres heretats vostres, e el mur de la ciutat e tots los altres lochs, en qualque loch que sien dins lo regne, e a tots altres vostres uses, e encara a vendre e en altra manera alienar.(3 r.)

6. En la rambla o en l'areyn qui és prop lo Real nostre e el riu de Godolaviar, segons que va la cèquia, e comença dels molins d'En Ferran Lòpeç de Varea e devalla entrò als molins del real nostre, e entre a Godalaviar, exceptada la antiga lauraó, negun hom de nou no faça lauraó ne laure aquí, ne encara en altres lochs públichs, mas tot sie donat a ús de la ciutat, sens neguna redempció e sens nengun servii.

7. Les carreres antigues per les quals va hom a les heretats, als orats, a les vinyes, a les alqueries o a altres lochs qualsque sien, no sien closes ne estretes ne piyorades.

8. Qui mourà o bastirà, dins la ciutat o defora, paret o portals o altres edificis sobre fundament o sobre algun sòl de terra o de cases o d'obradors, axí dels nostres com dels altres, o dels edificis qui ixen en alguna carrera, jaquesque una vegada a la carrera pública, del sòl seu, espay de miga alna de València.

9. En les riberes, places e patis tothom, a obs seu ho a públich ús, pusque collir e levar arena, grava e draps secar e lavar e terra pendre; ne nós puscam vedar, ne altre, açò, per algun acapte o adquisició que n'aya feyta de nós o dels nostres, o d'aquí enant la farà, ne per longa usança.

10. Entorn del mur, ço és a saber, en la barbachana, dins o defora, no faça negun hom estatge ne casa ne edifici, per algun acapte ne adquisició feyta ne a fer; ne en aquella barbachana negun hom no haye logar ne sòl.

11. Si per aventura serà sòl públich o carrera pública, aquell sòl o la carrera negú no pusque cobrir, car lo cel qui sobre aquell sòl o aquella carrera és, deu ésser liure, ço és a saber, sens cobertura; e si del temps ençà de la preson de la ciutat, sòl o carrera pública cubert o cuberta és, de tot en tot ne sia remoguda la cobertura; e si antiga cobertura per negun cas serà destruïda, altra vegada no hi sie retornada.

12. Negun hom no pusque fer casa, cambra, portxe anvà, o bescalm sobre carrera pública o sobre plaça pública. Mas aquell qui edificarà les sues parets de prop la carrera pública o de prop lo sòl públich o de prop la plaça pública, dreta linya dels fonaments ensús entrò a aquels lochs per los quals l'aygua decorre per les canals, bastesque o edific sens tot contrast que e.l mig no sie.

III. DE LA CORT.

1. La cort, o aquell qui serà sotsdelegat d'ell, e.l començament de la sua administració jur, en presència de tot lo poble de la ciutat e publicament: "Jo, aital, jur que, aytant can tendré la cort e la administració de la ciutat, e de la cort de

València tendré e guardaré rahó e justícia a tots hòmens, e a cascunes persones, qualsque sien, e de qualque loch sien o seran qui hejen pleit, o hauran, en la cort, denant mi, segons les costumes de la ciutat, gitats e departits, de tot en tot, tot hoy, gràcia, amor, parentesch, vehinat. E que per mi ni per altre, per neguna rahó, aver, do, servii, promissió d'alcú o d'alcuns, per nom d'aquels qui pleyt han o hauran en la cort, no pendré per mi ne (3 v.) per altre, ans de la fi del pleyt, ni depuxes o ans que sie pagat o satisfeyt al creador o al demanador; e pendré ab mi bons e leylals hòmens qui donen a mi conseyls; e daré drets juhiis en tots los pleyts en què yo seré; e celaré totes coses que en secret e en conseyls e en dictar sentència o sentències que a mi seran descubertes. E totes aquestes coses, sens engan e sens art e sens mal enginy, a bona fe guardaré, e a fealtat del senyor rey; e observaré en totes coses les costumes de la ciutat; e tots los pleyts jutjaré segons aquelles costumes. Sí Déus m'ajut e aquests sancts Evangelis de Déus”.

2. La cort, ab conseyl dels prohòmens de la ciutat, jutge tots los pleyts criminals e civils, observades, en totes coses e per totes, les costumes de la ciutat.

3. La cort o.l jutge no jutge los pleyts segons la sua consciència, ne segons ço que sabrà, mas segons ço que les parts al.legaran davant ell e provaran. Car covinent cosa és que.l jutge dó sentència segons aquelles coses que davant ell seran provades leyalment.

4. Si dos jutges o més, o dos sotsdelegats o més, seran en un pleyt, ensemps deuen enantar en aquell pleyt, si donchs la un d'aquels no s'escusava que no y pogués ésser; dels quals jutges, negun no.s pusque escusar d'aquel pleyt a ésser, sens justa escusació, e aquela que mostre al justícia. Però, si denant la justícia mostrarà justa escusació, aquell qui ésser i podrà, pusque jutjar sens los altres, si doncs no serà sospitós en aquell pleyt, e que la sospita sie provada, presens, emperò, los altres qui ésser i poran, e presents les parts qui pledejaran qui ésser hi poran o.ls procuradors d'ells.

Enadex los senyor rey que aquel jutge qui s'escusarà o serà mort o no y podrà ésser per longua malaltia o per lonch viatge, ço és, si serà absent un mes, entretant no córrega temps a les parts; que la corts n'i meta altre no sospitós en loch d'aquell ab lo quall se puscha enantar e.l pleyt.

5. Establim e prometem per tots temps que, negun temps, nós o alcun nostre successor no darem ni vendrem ni enpenyorarem ni en neguna altra guisa no alienarem ni transmudarem, a temps ni per tots temps, la cort de la ciutat ne d'alcuna vila del regne de València, ne les justícies ne les rendes nel.s esdeveniments de la cort, a clergues, cavallers, ne a persones ecclesiàstiques o religioses ne a seglars; ne posarem, a temps ne en per tots temps aquí, negun hom per aver ne per servii, mas d'an en an mudarem e posarem aquí en cort en la festa de Nadal de nostre Senyor.

Enadex lo senyor rey que les rendes de la cort ne les justícies nel.s esdeveniments no pusquem ésser venuts, per si, specialment ni generalment, ab les altres rendes.

6. La cort en sa pròpia persona, en la casa que ça enrriere era sepultura dels reys sar-rahins, sigue, oge, termèn, pledeig e defenesque, ab conseyl dels prohò-(4 r.) mens de la ciutat o d'altre loch del regne de València on sia la cort, tots los pleits criminals e civils e tots los clams qui seran en la ciutat e en tot lo terme de la ciutat, si donchs no serà embargat per grans e per alts afers o per malaltia o per altra justa ocasió no serà detengut o quant li convenrà exir defora la vila; per les quals escusacions pusque tots los pleits o alguns d'aquels a algun savi habitador de València delegar e comanar.

En aquest fur enadeix lo senyor rey que quant la justícia leyarà en son loch alcú, que aquel que y leyarà faça aytal sagrament com la justícia haurà feyt.

7. La cort pot fer enquisició contra aquels qui són públicament infamats d'omicidi e de vici sodomítich e de ladrocini, e d'esvahiments de cases e de furt e de rapina, e de trencament de camins e de tala de camps e de vinyes e d'orts e de foch a metre, e de crim de lesa majestat e de falsadors de moneda, si a ell denunciació serà feyta e no en altres cases. E feyta la inquisició e ls dits dels testimonis reebuts e publicats, sie feyta còpia d'aquels e donat traslat a aquels contra los quals aquels testimonis seran donats; e dada la còpia o.l traslat, si poden dir contra los testimonis, que sien oïts e si no, sia termenat lo pleyt.

8. Lo batle, o aquels qui rendes o sensals o alcunes altres exides nostres tendran o reeban, o qui aministració de batlia haurà o tendrà, no oye ne demèn ne jutge ne defenesca alguns pleyts criminals o civils, sinó tant solament los pleyts e les demandes qui seran sobre los sensals nostres o les altres rendes nostres, los quals pleyts e demandes solament oje, jutge e defenesque.

9. Aquell qui tendrà nostre loch o serà batle o cort, no sie advocat ne rahnador per alcú ne dó ajuda a alcú en advocació rahnaron.

10. Cascun an, el terç dia ans de Nadal, sie eleta cort, e no enans, per neguna necessitat ne per neguna rahó ne per nenguna ocasió. E en la festa de Nadal, enans que l'Avangeli de la missa major sia dit, denant tot lo poble e públicament, enaxí que.l batle nostre tingue lo sagramental en les sues mans, la cort faça lo sagrament que és contengut en la costum de la ciutat. E fet lo sagrament, començ aministrar e governar e usar baronilment de son offici.

Enadex lo senyor rey si donchs lo justícia no moria dins l'an o no feya tals coses per les quals degués perdre lo justiciat. E ladonchs, que n'i sia més altre, segons que l'altre hi ere més, segons fur e privilegi, e que complesca l'an que l'altre devia complir, e que prenga salari segons lo temps.

11. La cort no deman ni prena alcuna cosa per donar auctoritat sua o fer-mament a alcuna scriptura o cartes que sien feytes d'establiments de tudors o de curadós ne de reparacions de cartes o de translats que sien feyts d'alcunes cartes originals o d'altres scriptures.

12. La cort o alcun altre no façe negu- (4 v.) na convinença ab aquel qui haurà presa injúria, la qual injúria li serà estada feyta corporalment o per paraula, que no faça posa ne transacció ab aquel qui li haurà feyta la injúria. E si açò faran, sien ponits e donen per pena tan gran quantitat com devia ésser condempnat aquel qui avie feyta o dita la injúria, e que sia infamis; e la pena sie donada a la obra dels ponts o dels murs.

13. Quant la cort delegarà o comanarà alcun pleit o pleits principals a alcú o alguns, la cort façe jutjar e determenar aquel pleyt o aquels pleys a aquel o a aquels a qui seran comanats o delegats, enaxí que no prenguen salari ne loger de les parts.

14. L'accessor de la cort jur que sie feel e leyal en donar conseyls a la cort e en donar sentències e en totes coses que pertayen a offici d'assessor; e que no prenga negun do ne servii ne promessa per negun pleyt que sie en la casa de la cort ni defora en poder de la cort ne que y sperassen a ésser.

Enadex lo senyor rey que là on haurà assessor, que ell reeba los testimonis en pleyt criminal on pena corporal se deja seguir o en pleyt civil de C morabatins a ensús. E si no hi haurà assessor, que ls reeba lo justícia, ab l'escrivà ensemps.

15. Can la cort elegerà o pendrà a.ssi assessor, elege e prena a.ssi assessor covinent en aquel dia e.l qual ell serà elet en cort; lo qual assessor sigue ab ell en la cort; e aquel sie habitador e vehí de València, e no sie en aquel offici perdurablement, mas d'an en an sie elet per aquell qui serà elet en cort.

16. En fer enquisicions contra los crimosos o encolpats en aquels crims sobre los quals la cort deu fer enquisició, segons que en la costum de València és contengut, la cort enant en aquesta guisa, que denunciació primerament feyta e clamosa insinuació, ço és a saber, demostrament cridan o dién per fama pública, per rahó d'aquels crims dels quals alcú és encriminat e encolpat, la cort apell e deman aquel contra lo qual deu ésser feyta enquisició, e dó a ell los capítols escrits sobre los quals deu ésser feyta enquisició contra ell. Les quals totes damunt dites coses feytes, la cort reebe sagrament e confessió d'aquel encolpat. E si ell negarà aqueles coses sobre les quals deu ésser feita enquisició contra ell, la cort apel e deman testimonis, los quals testimonis sien de bona fama e no enemichs e juren que diran veritat, veén e hoén aquell qui serà encolpat; e puy sien reebuts los dits d'aquels. E quant los dits d'aquells testimonis seran reebuts, sien publicats en presència d'aquell que serà encolpat. E axí com seran publicats

o públicament lests, sien nomenats los noms dels testimonis e sie donat traslat dels dits dels testimonis a aquell qui serà encolpat; e sobre aquels sie donat leer de deffendre a ell, per si o per son advocat. Si, emperò, lo jutge serà sospitós a aquell contra lo qual la enquisició deu ésser feita, si serà provada la sospita, la cort dó a ell altre jutge no sospitós. E si la cort o el jutge al començament no ere sospitós, e mentre que.l pleit de la enquisició se menarà serà feyt (5 r.) sospitós per alguna novela rahó, ladoncs la cort dó a ell altre jutge no sospitós, axí com dit és.

17. En alguns pleyts civils no sie feita enquisició, mas tant solament en los criminals.

18. Negun hom sinó la cort o delegat de la cort no façe enquisició sobre alcunes coses en les quals enquisició deu ésser feyta per costum de València.

19. Nós e la cort devem, denant tots los altres, mantenir, sens tota defuita, en son dret, pubils, vides, hòmens vells e dèbils e aquels als quals naturalment deu hom haver merçè, quan seran venguts a pobrea o a debilitat per cas d'aven-tura. Car no deu ésser departiment a nós ne a la cort de persones ne de guaar-dons. E axí la cort oyrà lo poch com lo gran e.l pobre com lo rich.

IV. DEL QUART E DE LES PENES DE LA CORT.

1. Oltra aquela cosa que.l demanador demana e que serà jutjada a ell, aja la cort la quarta part de tots los deutes, ço és a saber, d'aquels que seran condemp-nats deutors o fermances, pagat, emperò, primerament al creador tot lo seu deute, ans que la cort age lo seu quart. E la cort destrenga los deutors e les fer-mances a venir denant si e a fer dret e a pagar lo deute sens alcuna messió del demanador.

2. Aquel qui serà condempnat en demanda que serà feita contra ell, de cosa movent o no movent a donar o a restituir o a mostrar a son adversari, o d'aquel qui serà mès en possessió de cosa movent o no movent, o de dret o de deute per contumàcia de l'aversari per rahó de guardar la cosa, la cort no deman ne pren-gue d'aquestes coses quart.

3. **Atorgam e meyloram novellament que.ls destrenyiments de la cort sien feits en aquesta manera: que a negun hom de la ciutat ne del regne de València no sien tancades portes, dementre que aja movent o sient on pusque ésser destret de pagar o de penyorar de ço de què li serà feita demanda, o per la citació de la justícia. E si no haurà movent o sient de què pusque pagar o ésser penyorat, que li sien tancades les portes. E si la cort o.ls saigs de la cort tancaran a alcú les portes e aquel a qui seran tancades les obrirà sens licència de la cort, per cascuna vegada que les obrirà pach a la cort LX solidos. Aquela**

metexa pena sia observada si negun trencarà emparament que la cort age feyt per clam de negun.

4. Negun hom no sie liurat ne pres per quart de la cort, ne negun hom no sie liurat ne pres per usures, ne vestedures ne lit ne armes de sa pròpia persona no sien penyorades per quart de la cort.

5. Si alguns hòmens hauran baraila o contença entr.éls mateis, dins la ciutat o de fora, e.s ferran o.s nafraran, e enans que clam ne sie feyt a la cort se posaran entr.ells matexs, o per tractament de lurs amics, neguna pena ne calònia no sie demanada a ells. Emperò, sien restituïdes les despeses que seran feytes en curació de les nafres.

6. Si posa o composició serà feyta dins X dies entre aquel qui demanarà (5 v.) e qui serà demanat, jasia açò que lo pleyt sia començat e agen fermat sobre tots deutes e sobre totes altres demandes civils o criminals o de qualque condició o manera sien, aquel qui era demanat no sie tengut dar ne pagar quart ne calònia alcuna a la cort ne a altre, ne d'aquel quart ni d'aquela calònia no sie tengut de respondre dins X dies, los quals X dies sien contats del temps enans que.l pleyt serà començat; passats, emperò, los X dies, si aquel qui serà demanat serà vençut, sie tengut de donar e de pagar quart, donada, emperò, segurtat que no fuge ne.s des, en tal guisa que no sostengue les penes que devia sostenir per los mals que avia feits.

Interprete lo senyor rey que là on diu que no pusque ésser demanat quart ni calònia, que de tota calònia de què deja aver pendre, que lexa, axí que se'n pusca fer composició de les parts. Mas que no s'i entena crim on se deja seguir pena corporal principalment.

7. Aquell qui serà condempnat en demanda real d'alcuna cosa, si aquela cosa que li serà demanada no porà retre, e per açò, car no la porà retre, serà condempnat en lo preu d'aquela cosa, no sie tengut de donar quart, car aquel preu és en loc de la cosa.

V. DE SEGURTAT E DE DONAR FERMANÇA.

1. Los hòmens de la ciutat e del regne de València pusquen, quant que.s volran, vendre tots los lurs béns; e.l preu que d'aquels béns hauran pusquen ab si portar là on volrran, francament e liurament, sens alcun embargament. E nós o la cort o aquels qui nostre loch tenrran devem dar, a ells e a les coses lurs e a la companyia, lur guiatge per tota la terra nostra e per la senyoria e per lo poder nostre.

2. Tot poblador e habitador de València sia salv e segur, ab totes les sues coses e ab tots los seus béns, en anan e.n estan e en retornan per terra e per mar, e

en tot loch, donan fermança de dret segons la quantitat e la qualitat de la cosa o de l'aver que li serà demanat. E si haver o querer volrà fermança, aja alongament d'un dia o de dos, si aquel qui demana l'alongament serà tal persona que posseesque coses seent, o aja cosa poblada, o posseesque coses seents là on serà demanat. E si aquel que demanarà alongament d'un dia o de dos per querer fermança, no tennrà casa poblada ne possehirà coses seents, no sia donat a ell alongament a querer fermança, sinó en aquesta manera: que vajen ab ell I saig o II, qui seguesquen ell entrò que aje trobada fermança. E si no la trobarà o no la volrà donar, sie tornat a la cort e sia pres e retengut, e aquí estant pres, respone al clam que li serà feit, e seguesque tot son dret axí com si pres no fos. Aquela matexa cosa sia feyta d'aquel qui posseex coses seents e no volrà donar fermança ho no la trobarà.

3. Si la cort pendrà o reebrà fermança que no sie bastant, can açò sabrà, pusque demanar fermança bastant a donar les penes damunt dites a aquel que no (6 r.) volrà o no podrà donar fermança bastant.

4. Quant la cort o algun dels curials o dels oficials de la cort demana fermança d'alcú per clam feit a la cort, d'alcuna cosa, deu a aquel de qui serà clam feit, jasia ço que ell no o deman, manifestar e dir la persona d'aquel qui.s clame e la soma e el feit de què serà feit lo clam.

5. Sobre pleyt de manifesta e provada tració no sie presa fermança, mas sia a nostra mercè e de la cort nostra del loch. Manifesta tració entenem que és solament per cosa jutjada o per confessió d'aquel qui serà demanat.

6. Los mercaders de la ciutat e del regne de València pusquen haver e pendre segurtat de christians e de sarrahins per rahó de mercaderia a usar e a fer, jasia ço que nós ab christians e ab sarrahins guerra hajam o haurem o la dejam haver, dementre, emperò, que no porten a la terra d'aqueles coses vedades.

7. Tal fermança sie reebuda que pusque pagar ço que serà jutjat e que pusque ésser destret de la cort e leujerament ésser demanat.

8. Clergue no deu ésser rebut per fermança, car no podria ésser destret per la cort, com no sie de jurisdició de la cort, si donchs no haurà tant de realench que bast a paga a fer de ço que serà jutjat.

9. Si la fermança, durant lo pleit, vendrà a pobrea per algun cas d'aventura, aquela fermança deu ésser mudada e altra ésser donada.

10. Menor de XX ans no deu ésser rebut per fermança, car no pot fer son dan.

11. De quanta que quantitat serà feita demanda, d'aytanta quantitat sie tenguda la fermança que serà donada per fer dret.

12. Si alcú farà fermança per algun hom qui serà demanat sobre algun contrat, e aquel qui serà demanat per algun malefici que haurà feit serà condemp-

nat a pena de mort, o per sa volentat, sens que no haurà fait negun malefici, fugirà o morrà, jens per açò no roman que la fermança no sia tengut en açò per què fo fermança, si els béns d'aquel per qui fo fermança no bastaven a la demanda, en la qual ell fo fermança, dels béns del qual primerament sia feita pagua, enans que hom puxa demanar la fermança o ls béns d'aquell. E si aquel qui haurà feita la fermança per alcú en pleit, après la fermança feita farà tal malefici per lo qual los béns d'aquela fermança dejen a nós ésser confiscats o encorreguts primerament, dels béns d'aquela fermança sia satisfeyta la demanda en la qual féu fermança, enans que a nós los béns d'aquel fossen confiscats ne encorreguts.

13. Si els béns d'alcú, per algun malefici que ell haurà fait o per altra rahó, a nós o a altre pervenran, los creedors e ls altres qui han dret contra aquel o los béns d'aquel, agen tot lur dret salv en aquels béns; dels quals béns sia a ells satisfeyt, enaxí com fóra per aquells satisfeyt a aquels a qui ere tengut o obligat.

14. Si lo marit d'alcuna fembra serà (6 v.) condemnat per públich juhii, ço és, per tal malefici que alcuna part dels béns d'aquel o tots los béns d'aquell a nós sien publicats e encorreguts, nós som tenguts satisfeyt, per aquela part que a nós serà publicada o encorreguda a la muler e als creedors d'aquell condemnat.

VI. DE CLAM QUE NO SIA MUDAT.

1. Can alcú se serà clamat a la cort de son adversari, pusque créxer al clam seu o amirvar, entrò a la sentència diffinitiva; mas no pusque posar ne fer novell clam, de tot en tot, per novella rahó, entrò que la primera demanda serà terminada. Ne pusque aquell qui serà demanat fer reconvençió sinó enfre tres dies, los quals dies sien comptats dels temps enant que lo pleyt serà començat. E aquesta reconvençió no pusque ésser feita sinó davant aquell jutge davant lo qual serà feita la primera demanda. E sie feita aquesta reconvençió entre los davant dits III dies. E açò sie entès si d'aquel feyt mateix o d'altre serà feyta reconvençió.

Declara lo senyor rey que là on diu que novella demanda no sia feyta, ni novell clam, per nova rahó, tro la primera sie determenada, que pusque fer qualque demanda se vulla per altra rahó. Mas la demanda clara no sia retardada per demanda qui puys sia feyta, si donchs clara no és.

2. Aquel qui s clamarà primerament a la cort, primerament men son pleit e sie hoit. E la cort destrengue son adversari de respondre a aquell qui primerament se serà clamat.

3. Si pleyt serà mogut realment denant jutge sobre alcuna cosa, pus lo pleit serà començat, ne el demanador lo dret que creu haver en aquella cosa que de-

mane, ne aquel que és demanat la cosa la qual entén deffendre, no pusquen a alcú alienar per alcuna manera. E si ho faran, no valla la alienació que per éls serà feita. Mas cascun d'aquels que pledejen pot haver d'un altre terçer que no sie en aquel pleit, que agués dret en aquella cosa de la qual és pleit, tot lo dret e la rahó que.l terçer agués en aquella cosa de què és pleit entre aquels dos per cessió o per altra alienació.

4. Alcú no deu ésser forçat que pos acció, mas deu ésser forçat de comtar lo fait al jutge e de dir la rahó per què demane e de donar lo seu clam en escrit. E enaxí com lo demanador haurà declarada la quantitat de l'aver que demana, o la cosa certa movent o no movent, o cert fait declarat en lo seu clam, deu ésser destret aquel qui és demanat a ell de respondre. Si, emperò, s'esdevindrà que.l demanador no pusque lo seu clam al començament de tot en tot declarar e volrà jurar que no.l pusque declarar, deu a ell son adversari respondre.

5. Aquel qui.s clamarà una vegada de son adversari, sens tota defuita men e seguesca son pleit; e si en aquel pleit, enfre X dies no volrà enantar, si porà haver còpia, ço és, si porà haver la cort o el jutge entre aquels X dies, puxes no sia hoït si dins los dits X dies maliciosament cessarà a menar lo seu pleit. E la malícia deu ésser axí provada: que la cort cit (7 r.) o deman aquel qui.s serà clamat una vegada, dues e la terça peremptòriament amonestan aquel que men o seguesque son clam. E si ell, axí amonestat, no menarà son pleit entre X dies a la demanda que haja feita, no puxa tornar per negun temps.

Enadex lo senyor rey que lo justície sia tengut de donar sentència d'absolució si conexerà que aquell contra lo qual és fait lo clam haja bon dret; e condemnar l'adversari en les despeses del pleyt depús XX dies sien passats, si donchs lo demanador justa rahó de absència no mostrarà.

6. Tota hora aquel qui.s clama pot a son clam créxer e minvar e mudar e corregir e esmenar, entrò a la sentència diffinitiva.

VII. QUALS PERSONES E QUALS COSES PUSQUE HOM PENDRE SENS MANAMENT DE LA CORT.

1. Ladre, robador manifest, heretges, sodomita, talador de nuyt de vinyes, d'orts e de camps, liurament pusquen ésser preses per tot hom sens manament de la cort e que sien menats a la cort e liurats.

2. Tot hom pusque pendre cavall o altra cavalcadura o altres bèsties que vagen exerrades, mas no les pusquen vendre ne tondre ne alienar, e enaxí que aquel qui les trobarà que o denunci a la cort dintre II dies. E si no o denunciarà, sostingue e haje aquel dan que ladre deu sostenir e haver.

3. Si fembra serà demanada per son propri deute o per altre, no sia presa ni tenguda presa; mas jur que no ha alcunes coses o alguns béns de què pusque pagar alguna cosa a son creedor.

VIII. QUE JUHEU NE ERETGE NE SARRAHÍ NO HAJE SERVU CHRISTIÀ.

1. Juheu ne sarrahí no deu ni pot comprar servu que sie christià, ne haver per rahó de donació ne per altra manera.

2. Juheus ne sarrahins no tinguen ne hajen servens christians o christianes o nodrices christianes; ne obren en los dies de les festes públicament dintre la ciutat ne defora en alguna part del regne de València, mas dintre les lurs cases pusquen obrar; ne no tinguen obradors uberts en los dies de les festes. E si o faran, que perden totes aqueles coses, sens remey, que poran ésser atrobades en lo obrador d'ells aquel dia.

Crexem en aquest fur que als sarrahins no sie vedat laurar en heretats pròpies ne en altres que tinguen a laurar a miges, o a cosa sabuda els dies de les festes enfora lo dia de Nadal e el dia de Pascha Florida, e lo dia de Cinquagesma e. l dia de sancta Maria miyant agost. Mas negun sarrahí ne juheu no obre en obrador ne defora de sa casa en dies de festes; ne christià negun no gos logar catiu ne altre sarrahí ne christià per laurar en la sua heretat en los dits dies.

3. Si alguns juheus fugiran o iran a altre senyor, ecclesiàstich o seglar, o en la senyoria d'altre faran casa o estaran, jens per ço no són de la nostra senyoria absolts, que per tots temps no sien nostres, si donchs lo senyor del loch, de nós o dels nostres, no haurà sobre aquestes coses diffinició o donació.

IX. D'AQUELS QUI FUGEN A LES ESGLEYES.

1. Juheus o sarrahins que seran encolpats d'alcú malefici o (7 v.) seran obligats a molts deutes e faran semblant que.s vullen fer christians e fugiran e.s metran en les esgleyes per ço què pusquen esquivar e estorçre de la pena del malefici del qué seran encolpats, e que no sien tenguts de pagar los deutes en què seran obligats, sien destrets de pagar tots los deutes que deuran, o que.ls asseguren de pagar; e no sien ans reebuts a baptisme entrò agen tots los deutes pagats o assegurats de pagar o seran desencolpats o purgats d'aquel malefici del qual eren encolpats.

Esmenam en aquest fur que. l baptisme no. ls sie vedat ne alongat per deute que degen ne per crim; mas quant seran batejats, sien tenguts de respondre al crim e de pagar ço que deuran.

2. Encara, fem fur nou que negú qui haurà sarrahina no la tingue per putana sabuda, ne. n prengue soldada, e si o farà, que la perde e sie a nós confiscada.

3. Qui nafrarà o ociurà alcú, si puxes fugirà a esgleya o a loch religiós o a casa o a loch de cavaller, la cort, ab aquels los quals li serà viyares que y sien obs, trague aquel d'aquel logar sens dan de son cors; e quant l'aurà en son poder, aquel reeba la justícia que haurà servida.

Enadex lo senyor rey que tot hom que fuge a l'esgleya, que sia defès per la esgleya, e que la cort ni altre no.l ne tragua, si donchs no haurà mort o nafrat hom dins la esgleya o dins XXX passes prop de la esgleya, o no haurà home mort a tració, o no serà públich trencador de camins o nocturn destuïdor de camps, o hom qui ocia axí com ociure no deu. E açò atorga lo senyor rey a la esgleya de Sancta Maria, e de Sent Vicent e a la una major esgleya de cascun loch del regne de València.

X. DELS ESTABLIMENTS E DELS MANAMENTS DEL PRÍNCEP.

1. Certa cosa és que los establiments e les constitucions s'estenen als feyts qui són per venir e no s'estenen als feyts qui són passats, si donchs nomenadament no era dit que s'estesessen als temps passats e, encara, als feyts que penjen, ço és, que són començats e no són termenats.

2. Si alcú qui vingue en alcun loch o a alcú e dirà que ve ab nostre manament, tuyt sàpien que no deu ésser creegut d'aquel manament si no o provava per nostres letres.

3. Una costum, una moneda de lig e de pes e de figura, una alna, un quarter, un almut, una fanecha, un kafiç, una onça, un march, una liura, una arrova, un quintar, e un pes e una mesura en tot lo regne e en la ciutat de València sia per tots temps.

Enadex lo senyor rey que axí sia entès lo fur en tot lo regne de València com en la ciutat.

XI. DE IGNORÀNCIA DE DRET E DE FEYT.

1. Com per ignorància de dret, ço és, per no sabença de dret, leujament no.t pusques escusar, si eres major de XX ans cant renunciest a la heretat de ta mare, tardat t'és demanar la here- (8 r.) tat que has rebujada, car d'aquí avant no la pots demanar.

2. Error de feyt que sia feita en pleit, si lo pleyt no és fenit, a negun no nou; mas si lo pleyt és fenit o determenat, per errada de feyt no deu ésser restaurat ne revocat.

3. Jasia ço que a fembres nogue error, con no saben dret sobre aqueles coses a demanar, que no seran estades lurs, e per aqueles novellament a guaayar pledejaran, açò no ha loch en aqueles que són menors de XX ans, car menors de

XX ans si bé.s pledejen d'aquela cosa que no serà lur mas de novell la volen guayar error, car no saben dret, no.ls ten dan que no o pusquen demanar.

4. Error en dret no deu ésser entesa en aquella manera que error de feyt perquè.l savi pogués ves Déu errar en dret, perquè los drets són certs e fenits; mas en lo feyt pot errar moltes vegades, perquè no és cosa certa per molts feits e per moltes causes que vénen de nou cascun dia.

Aquest fur arromançà lo senyor rey.

5. Tot hom qui haurà cosa d'altre per compra o per do o per altra manera, si ell sab que d'altre sia, aquella sabença sua li nogue, axí que perde la cosa e el preu. E si nega que no o sab e li serà provat, atresi perde la cosa e el preu; mas si no o sab e lo venedor o sab, no nogue al comprador la sabença del venedor.

Aquest fur romançà lo senyor rey.

6. Com per falsa demostració la veritat del feyt no pusque ésser mudada, responén alcú que los béns que són del pare sien de la mare, a aquel qui açò dirà no li tingua dan.

Aquest fur arromançà lo senyor rey.

XII. DE PRECS FEYTS AL PRÍncep.

1. Tots los rescrits e les cartes que seran inpetrades o acaptades per alguns sobre allargaments dels deutes que ells deuen, que no sien tenguts de pagar tro a cert temps; d'altra guisa aquels alogaments no vaylen, si donchs aquels qui seran alongats no donaran fermança covinent que paguen aquel deute que deuran a aquel dia tro al qual seran alongats.

2. Los rescrits o les cartes qui seran inpetrades o acaptades contra dret, manam a tots los nostres jutges que no les reeben ne les obeesquen, si doncs alguna cosa no y havia o no hi ere contenguda que no nogués a altre e que tingués prou e profitàs a aquel que les haurie acaptades, o no ere contengut en aqueles cartes o rescrits que perdonàs algun malefici a aquels que les haurien acaptades.

Enadex lo senyor rey que aquel qui inpetrarà rescrits o cartes, callada veritat contra fur de València o contra dret, que sia tengut de retre les messions a aquel contra lo qual haurà inpetrar lo rescrit o la carta, les quals haurà feytes o farà per rahó de la inpetració. E lo inpetrador sia tengut de fermar les dites mesions en poder del justícia del loch, si açò serà demanat per aquel contra qui serà inpetrat lo rescrit o la carta. E si fer no o volrrà, que la carta o.l rescrit no sia reebut e aquel pach les messions can lo senyor rey manarà per ses letres que (8 v.) aquel rescrit o carta inpetrat contra fur de València o dret no sia reebut ni haja valor.

3. Qualque cosa nós donem o perdonem o atorguem o entre altres sia feyt per algun contrat o en alguna manera alienat, tota hora sie entès que sie feyt

sens perjudici de dret de altre, jasie ço que espressament no sie dit ne contengut en la carta.

4. Si alcú inpetrarà o acaptarà que dintre cert temps no sie demanat per sos creadors dels deutes que ell deje, altresí aquel qui serà alongat no pusque demanar sos deutes a sos deutors dintre aquel temps dintre.l qual serà alongat.

5. Aquel qui una vegada serà alongat sobre un deute, altra vegada no pusque ésser alongat sobre aquel matex deute; e si de nós serà alongat altra vegada d'aquel deute, no valla aquel alongament.

6. Deute que per rahó de depòsit o de comanda serà degut, o per rahó de lexa en testament o en altra darrera voluntat serà lexat, nós ne.ls nostres successors no ho puscam alongar.

Enadim en aquest fur que deute que sie d'esposalici ne d'exovar ne de compra, nós ne els nostres no.l puscam alongar.

XIII. QUE PENDENT E DURAN LO PLEYT, ALCÚ NO.S PUSQUE APPELLAR.

1. Alcú no pusque suplicar, pendent lo pleit o durant, si donchs aquell qui conexerà del pleit no volia mostrar les actes ho pronunciamt, ço és, sentències o interloqutòries.

2. Aquel qui lexarà la appellació la qual devie fer, per tots temps deu callar, ço és, que no.s pusque appell.lar d'aquí avant; ne negú no asaig de demanar ajuda de nós sobre açò que.s pusque appell.lar; e si o farà, sàpia que de nós no li serà atorgada.

XIV. SI CONTRA DRET ALCUNA COSA SERÀ INPETRADA.

1. Si excepció o defeniment serà posat contra alcun rescrit o cartes, dién que sien inpetrades o acaptades per monçónegues, les quals mençónegues sien dites en recomtan lo fait o.l dret, o per engan callan veritat serà inpetrat o acaptat rescrit o cartes, lo jutge, segons la tenor de la veritat deurà conèxer e no segons lo rescrit o les cartes que per mençónegues o callan veritat seran inpetrades; e segons açò deu donar e.l pleyt sentència.

2. Los rescrits o les cartes donades o acabtades que tolguen son dret de tot en tot a altre, no hajan valor.

XV. DELS VULTS E DE LES IMAGES.

1. Los vults ne les images de Déus ne dels sancts públicament no sien entallats ne feits ne pintats, en les places, ne sien posats ne portats a vendre per les places; e qui o farà, pach XX sous per pena.

XVI. DE DEMOSTRAR ESCRIPTURES PÚBLIQUES O COMUNES.

1. **Aquel qui volrà demanar a altre civilment, ço és a saber, en coses de què no pusque ésser feita justícia corporal, haja proves o cartes. E si açò no haurà, aquel qui serà demanat pas ab sacrament.**

Aquest fur declarà e arromançà lo senyor rey.

2. **Si alcú demanarà a altre aver e (9 r.) entre éls serà libre comú de feit de mercaderia o de feit de mar o de companyia, aquel qui aquel libre tendrà sie tengut de mostrar aquel al demanador; e valle aquel libre al demanador; en totes altres coses sien feites cartes.**

Aquest fur arromançà e esmenà lo senyor rey.

3. **Fem fur nou que tot libre de taula de camiator, e d'obrador de drape-ria sia creegut ab sacrament del senyor de l'obrador o de taula entrò a L solidos, mas no de més, meyns de carta.**

4. **Justa cosa demana aquel qui és demanat de cenç o de tribut, si demane que.l demanador li mostre lo libre o l'escrit de les pagues que ell ha feites. E açò s'entèn també de nostres batles com dels altres.**

Aquest fur emenà e romançà lo senyor rey.

5. **Aquel qui serà demanat sia tengut de mostrar les cartes que fan per si e per aquel qui demane, jasia ço que per aventura aquel qui és demanat no vulle usar d'aqueles cartes e.l pleyt. E.l demanador sia tengut de mostrar les cartes a aquel qui serà demanat, ab les quals volrà demanar aquel en pleit.**

6. **Si.l deutor haurà pagat l'aver o el deute que devie a son creador, e açò porà provar o.l creador o atorgarà, la cort destrengue lo creador a retre la carta del deute o jur que no ha la carta del deute ne féu res perquè no la agués, e la-donchs fassa carta d'absolviment.**

7. **Translat feit d'alcuna carta de deute per rahó de prest en pleit o en juhii no sie creegut, si donchs aquel qui.l traurà primerament, la carta principal no mostrarà, o no jurarà que la carta principal sia mostrada dintre cert temps, lo qual per la cort li serà assignat. En tots altres cases valle translat qui serà translat o feit ab auctoritat de jutge ordinari per man de escrivà públich.**

XVII. D'AQUELLS QUI SERAN APPELLATS EN DRET.

1. **Los servs o.ls fils d'aquels servs no pusquen demanar ne metre en pleit lurs padrons ni lurs padrones, ço és, lurs senyors ne lurs dones, nil.s pares ni les mares, ne.ls fils, ni.ls hereus d'aquels patrons o d'aquels senyors, jasia ço que aquels hereus no tanguen res als patrons o als senyós, sens licència demanada a la cort per aquells servs o per sos fills.**

2. Fill, dementre que sie en poder del pare, no.s pusque clamar de son pare, ni damanar ell ne metre en pleit sobre coses famoses ne criminals, axí com de furt o de rapina ne d'altres coses semblants a aquestes, jasia ço que fos absolt de son pare que se'n pogués clamar; ne catiu que será deliurat e fet christià per son senyor no pusque demanar ne metre en pleyt son senyor sobre aqueles coses damunt dites.

3. Servu comú de dos o de més no.s deu clamar ne metre en pleyt ab negú d'aquels senyors, per ço car ell és servu de tots e de cascú.

4. **Aquell qui será fait franch d'alcú col.legi o d'alcuna universitat o d'alcuna ciutat, de cascun d'aquells se pusque clamar e damanar en dret, car (9 v.) no és franch fait per cascú, mas per lo col.legi o per la universitat o per la ciutat. E si contra aquell col.legi o contra la universitat o contra la ciutat, o contra lo procurador d'aquel col.legi o de la universitat o de la ciutat volia fer demanda, que ho pusque fer. E en aquestes coses lo procurador d'aquella universitat o d'aquella ciutat o d'aquel col.legi deu jurar de calúmpnia, e no la universitat ne la ciutat ne.l col.legi. Mas si será demanat del jutge que alguns de la universitat o de la ciutat o del col.legi juren de veritat a dir, que o juren. Emperò, aquel procurador porà donar en testimonis cascú de la universitat, no, emperò, la major partida d'aquella universitat ne d'aquella ciutat ne d'aquell col.legi. Car ço que és degut a la universitat o a la ciutat o al col.legi, no és degut a cascú de la universitat o de la ciutat o del col.legi, ne cascú de la universitat o de la ciutat o del col.legi deu ço que la universitat o la ciutat o el col.legi deu; e ço que és de cascú, no és de la universitat ne de la ciutat ne del col.legi, e ço que és degut a cascú no és degut a la universitat ne a la ciutat ne al col.legi.**

Aquest fur emenà lo senyor rey.

XVIII. DE COVINENÇES E DE CONSPIRACIONS, ÇO ÉS DE MALS ENPRENIMENTS.

1. Si l'hereu del mort vendrà los béns qui seran estats del pare e el pare d'aquel havia obligats aquels béns que l'hereu ha, a sos deutes, e aquel o aquels que hauran creeguda la sua cosa vendran, clamants que.s pusquen tornar a l'hereu. E si.ls béns d'aquel hereu no bastaven al deute o als deutes, que.s pusquen tornar als compradors qui hauran comprats los béns d'aquel hereu, mas si l'hereu los pagarà no.s pusquen tornar als compradors.

Aquest fur emenà e romançà lo senyor rey.

2. Depuis que tu renunciast al pleyt que havies mogut d'alcun camp o d'altra cosa, a aquel pleit al qual havies renunciat e que havies deffinit, per neguna rahó no y pots tornar.

3. Covinençes que seran feytes contra constitucions o contra bones costumes, no volem que hajen valor per dret.

4. Egualtat de dret e de rahó vol que les pus derrereres covinençes sien observades e tengudes.

5. La covinença que serà mostrada que sia feita a bona fe, jasié ço que ab scriptura no sie feita, e per altres proves porà ésser provada la veritat de la covinença, axí ésser feita, deu ésser observada e tenguda.

6. Lo fill que farà covinença ab lo deutor de son pare, absolvén o alongan aquel deutor del deute del pare o reebén paga de tot lo deute o d'una partida, ço que.l fill haurà fait ab aquel deutor no nogue al pare.

7. Covinençes que sien feites entre los deutors contra los creedors no deuen noure als creedors.

8. Jasié ço que a vegades entre alguns sia feita scriptura en la qual sie contenguda aytal covinença, ço és, que aquel qui més viurà haje les coses de l'altre qui morrà, stablim que açò no haje neguna fermetat si aquel qui morrà haurà fils o frares o fils de frares. (10 r.)

9. Vedam sots pena del cors que no sien feites confradries, sacramentals ne conspiracions, ço és, mals enpreniments entre alguns pobladors o habitants del regne de València e de la ciutat o entre alguns oficials.

10. Mercaders no sien osats fer alcunes covinençes entre ells, que coses o mercaderies compren o venen a cert preu. E si o faran, sien condempnats pecunialment, ço és, en aver.

11. Covinença o covinençes que hajen en si legea no vallen. Enaxí que si alcú prometrà que fassa furt o rapina o altra leja cosa, e covinença o contrat, en lo qual la un d'aquels serà enganat per lo frau o per l'engan de l'altre, per dret no valle ne tingue aquell contrat ne la covinença.

12. No valle covinença de deffinició ni de remissió, ço és, de lexa ne de renunciació, que sie feita per força o per paor d'alcú o per frau o per engan de l'adversari, jasia ço que aquela covinença de diffinició o de remissió o de renunciació sia feyta ab sacrament.

13. Si entre.l senyor e.l servent no serà feita covinença de soldada o de loger, lo senyor no sia tengut de dar a aquel loger, sinó tan solament menjar e vestir per aquel temps que ab ell haurà estat, si doncs per aventura entre éls no serà dit que a cosiment e a mercè sie del senyor e estie ab ell. E ladonchs lo senyor, oltra lo menyar e.l vestir, dó a ell loguer o soldada a conexença de bons hòmens.

14. Si el creador retrà al deutor la carta del deute o la penyora, redèn la carta o la penyora aquel deutor, lo deute li sia lextat, axí que depuys no li pusque ésser demanat.

15. Aquell qui serà obligat o tengut a molts creditors, e les coses d'aquel deutor no abasten a satisfer ne a pagar als deutes de aquels creditors; e aquels creditors s'acordaran en una cosa e en un consentiment e declaran de quanta part del deute cascú sie contengut e pagat, manam que açò sie tengut e observat. Si, emperò, aquels creditors se desacordaran, lavors la volentat de la major partida dels creditors deu ésser seguida. Major part dehim que és segons la manera e la quantitat del deute e no segons lo nombre de les persones. Mas si aquels creditors seran iguals en la quantitat del deute, ladonchs la volentat dels creditors qui més seran deu ésser seguida.

16. Qualque covinença serà feita o posada con alcú liure cosa o coses a altre per qualque contrat o per qualque rahó, aquela covinença que serà posada e.l liurament de les coses, aquella volem que sia complida e observada.

17. Si alcú creditor haurà dos o més deutors obligats cascú per lo tot en alcú deute, e haurà reebut de la un d'aquels deutors sa part del deute, lo creditor no pot demanar a aquel deutor qui sa part haurà pagada per les parts dels altres deutors.

18. Les covinençes que seran feitas entre.ls hereus del deutor contra los creditors, no poden noure a aquels creditors que.ls deutes no puxen ésser de- (10 v.) manats e pagats dels hereus del deutor per aqueles parts de les quals seran hereus.

19. Si alcú, donan, venén alguna cosa, o logan o establén a cenç o a certa part de fruits, posarà en carta que d'açò serà feita alguna paraula o alguna clàusula escura o dubtosa, aquella paraula o clàusula escura o dubtosa sia entesa e esposta a utilitat e a profit d'aquel qui pren la cosa e contra aquel qui en la carta la dita paraula o clàusula escura o dubtosa posà. Per ço car en poder e en voluntat d'aquel qui dava, venie o logave o estableie, fo la dita paraula o clàusula escura o dubtosa pus ubertament e pus clarament posar e metre en la carta.

XIX. DE TRANSACCIONS E DE COMPOSICIONS.

1. Si alcú manà a altre que demanàs alguna cosa per ell en pleit, e aquel qui reebé lo manament de demanar aquella cosa en pleit féu transacció o posa ab l'avversari, aquella transacció o posa no nou a aquel qui féu lo manamnet, que encara no pusque demanar aquella cosa, per ço car no li era manat que.n feés transacció ne posa, mas tan solamant que la demanàs.

2. Pleyts o contenssons fenits o determenats per transaccions o per poses, no cové que sien retractats ne desfeyts per nostres cartes.

3. Les coses promeses per transacció o per posa sots pena certa, si no seran ateses o complides, certa cosa és que la pena pot ésser demanada a aquel qui no les haurà ateses ne complides.

4. Transacció o posa feita a bona fe entre alguns, per rahó de cartes que puy sien trobades, que feessen a aquel feit del qual era feyta la posa, no pot ésser desfeyta ne revocada.

5. Volem que aqueles coses que seran feytes o determenades per transaccions o per poses, que hajan aytan gran força e aytan gran auctoritat com les coses jutjades e determenades per sentència.

6. Si transaccions o covinençes seran feites entre alguns per falses cartes, jasia ço que sien jurades, manam que sien retractades e desfeytes. Enaxí, emperò, que si de moltes coses aqueles transaccions o covinençes seran feites, aquella cosa tant solament sia retractada e desfeita que per rahó o per occasió d'aquella falsa carta serà feita, los altres capítols d'aqueles transaccions o covinençes romanents e estants en lur fermetat.

7. D'aquels pleits e d'aqueles contençons que vénen per rahó de testament, no pot ésser feyta transacció o composició ne.n pot ésser encercada d'altra manera veritat, si no són esguardades e conegudes les paraules del testament.

8. Si.l pare fa transacció o posa de la cosa dels fils, los quals no té en son poder, aquella transacció o posa no nou als fills.

9. Si sobre la transacció o posa que algun fa, prometrà pena certa de donar, si venie contra aquella transacció o posa, per ço no romangue que, pagada la pena, la transacció o la posa no sie ferma, jasia ço que en la transacció o posa no serà dit.

XX. DE ERRADA DE COMPTE.

1. Errada de compte que serà en un contrat o en molts, ço és, en un feit o en molts, establida cosa és que a la veritat no fa negun perjudici ne negun (11 r.) dan. On les rahons, ço és, les scriptures dels comptes moltes vegades feits de nou poden ésser retractades e desfeytes, si donchs après del compte feit sobre aqueles coses no serà donada sentència o feita transacció o posa. E si per errada de compte promesist de dar o de pagar alguna quantitat o alguna cosa axí com si la deguesses e en veritat no la devies, pots demanar per dret que sies absolt d'aquella quantitat o d'aquella cosa que havies promesa de pagar o de donar.

XXI. DELS ADVOCATS.

1. Aqueles coses les quals los advocats al.legaran en presència de les parts de les quals seran los pleits, aytant vallen com si d'aquels senyors dels pleyts eren al.legades e dites.

2. Aquella cosa que.ls advocats diran en pleit denant lo jutge e presents les parts o.ls procuradors d'aqueles e planament en romanç, aytant valle com si o

dehien aquels dels qual seran advocats. Si, emperò, aquels advocats erraran en dret, pusquen esmenar aquella errada dintre dos dies. E atresi aquells de qui serà lo pleyt poden emenar la errada, si adonchs manifestament mostraran que hauran errat en dret.

3. Quant les parts hauran feit sagrament de calúmpnia, los advocats juren que negun pleyt no reeben sots lur advocació ne ajuda, lo qual serà a ells vist que no serà dreturer pleit, segons lur bona consciència, ne diran ne faran maliciosament alcuna cosa en pleits. E si en alcuna part del pleit, ço és, en lo començament o e.l mig o en la fi, serà viyares a éls que el pleit no sia dreturer, de mantinent o diguen a aquel que defendran e.l pleit. Enaxí que l'advocat d'aquí avant el pleit no enant, e que.ls advocats no al.legaran contra lur bona consciència alcuna cosa, ne faran covinença ab alcun lo qual ajudaran en pleit, que alcuna certa part de la cosa de la qual serà pleit deje ésser d'ells, ço és, dels advocats; ne instruiran ne enformaran les parts sinó de dir veritat. Lo qual sagrament façen una vegada a tots los pleits generalment.

4. Canonges reglars e altres religioses persones, com tudories e públichs oficis sien a éls vedats, no poden advocar o rahonar, ne pubil ne furiós ne horat.

Enadex lo senyor rey que clergues preveres no pusquen ésser advocats ne rahonar alcun, sinó per lurs esgleyes o per conjunctes persones o miserables o per clergues.

XXII. DE QUALS COSES INFÀMIA SIA DONADA O POSADA A ALCÚ.

1. Negun no és feit ni és infamis per ço solament car és, mès en carçre, o per ço solamnet car per manament del jutge serà mès en presò.

2. Si la justícia devia donar major sentència que no dóna contra alcú, aquel complén la sentència que la justícia dóna, sia absolt de la infàmia. E açò s'entén en aministracions públiches dels oficials, e pusque tornar en son ofici o en altres.

Aquest fur declarà e romançà lo senyor rey.

3. Negú no és infamis per ço can s'absté que no vol pendre los béns del pare ne ésser son hereu.

4. Los deutors qui desempararan lurs béns, (11 v.) jasia ço que, per aquela rahó, car los hauran desemperats, seran venuts los béns d'aquels, per açò no són infamis.

5. Aquels qui pendran usures que seran vedades per costum de València o pendran usures d'usures, pena d'infàmia lur sia donada.

6. Infamis són aquels qui seran condempnats en juhii de furt, de rapina, d'omecidi, de aülteri e d'altre crim consemblant a aquests.

1. Si alcú serà absent e en absència d'ell serà donada contra ell sentència, no li deu dan tener, car dretura cosa és que li sia restituïda tota sa defensió. Ni no li deu dan tener si sa muler fo present e.l juhii ne atorgà la sentència, car altruis feits no poden ésser menats o procurats altrament per fembres, si no són feites procuradrius, axí com en lur cosa pròpia e a lur utilitat e profit.

En aquest fur creix lo senyor rey que si neguna cosa li havien presa ne enperada per juhii, que li sia tornada.

2. Si alcú serà acusat d'alcun crim, no pot ésser procurador en negun pleit entrò sia purgat d'aquel crim o d'aquella acusació de què serà acusat.

3. Si alcú serà establít procurador a una cosa certa a fer o a menar, e aquell procurador passarà lo manament que li serà feyt, ço que farà oltra lo manament, no pot fer prejudici ne tenir dan al senyor. Mas, si aquell procurador hac plen poder de demanar o de fer alguna cosa e en ço de què hac plen poder de demanar o de fer serà donada sentència, aquella sentència ne ço que serà jutjat no deu ésser desfeyt ne trencat, car si alguna cosa aquell procurador haurà feyt per engan o per frau en aquel feyt en què havie plen poder, lo senyor que.l féu procurador lo pot demanar d'aquel engan o d'aquel frau.

Enadex lo senyor rey que là on diu que.l senyor pot demanar lo procurador de frau e de engan, que sia entès si lo procurador ha de què pagar. En altra manera si l'adversari consentí en aquel engan o frau, que lo pleit, ço és, la sentència, sia retractata e desfeyt en aytant quant serà l'engan.

4. Negú no deu ésser forçat ne destret de reebre procuració d'altre. Mas si alcú reebrà per sa volentat procuració de menar alcú pleit, depús que sentència serà donada en aquel pleyt, no és tengut d'aquí enant de menar aquel pleit, mas és tengut tant solament que s'apell, car abaste que ço que ha reebut e ha promés de fer, que ho complesque. Ne negun no deu ésser forçat ne destret de defendre negú en pleyt, que sia absent.

5. Offici de hòmens és de reebre defensió o procuració d'altre; e no és offici de fembres; per què si alguna fembra haurà fill qui sia pubill e sia demanat en pleyt, deu-li demanar tudor qui.l defene.

6. Pot demanar cascú per nom d'altre, emperò, si mostre manament d'aquel per qui demane, o si dién aferme que ha manament d'aquel per qui demane, e no ho mostre, deu donar fermaça que ço que serà feyt ab ell, que.l senyor de qui és procurador o haja per ferm, si donchs lo pleit no era de cosa criminal. E aquel procurador qui demanarà per nom d'altre, deu respondre per ell si aquel qui (12 r.) és demanat li volrà fer alguna demanda, car a procurador deu ésser denegada demanda si no defèn aquel per qui demane.

En aquest fur creix e esmena lo senyor rey que negú no sia reebut en procurador si no mostra carta de procuració o que en les actes sia establít procurador, o si no era persona ajustada de parentesch d'aquel per què farà aquela procuració o ab testimonis no provarà aquella procuració.

7. Fembra no pot ésser procuradriu sinó per si mateixa o per son pare o per sa mare, si doncs lo pare o la mare no havien altres persones que demanasen per ells.

8. Si conjuncta persona farà demanda a altre, aquel a qui serà feita la demanda pusque demanar per qui fa aquella demanda; e aquel qui farà la demanda sie tengut de dar fermança que aquel per què ell fa aquella demanda o haurà per ferm. E si aquel per qui la demanda serà feyta no volrrà atorgar açò ne o volrrà haver per ferm, aquel qui per sa volentat haurà feita aquella demanda sie tengut de donar a aquel a qui demande les messions que feites haurà en aquella demanda; e si aquel no porà pagar aquella fermança, sie tengut de pagar aqueles messions. Conjunctes persones són pare e fill, frare, sor, nét, néta, besnét, besnéta, e.ls altres cosins. Emperò, si aquel qui no és conjuncta persona volrrà demanar sens manament per nom d'altre, no deu ésser oÿt, jasia ço que vulla donar segurtat que aquel per qui demana o haurà per ferm.

Aquest fur declarà lo senyor rey.

9. Tots hòmens poden ésser defeses, axí en criminal pleit com en civil, a al.legar e dir les rahons de la absència per procuradors sufficiens.

En aquest fur esmene los senyor rey que.l procurador deje demostrar rahons bastans per què aquel de qui és procurador no venc denant lo jutge.

10. Covinent cosa és que sia denegada demanda a aquel que vol demanar per nom d'alcú que sia absent, si no defèn aquell absent per qui demane.

11. Procurador, axí de part d'aquel qui és demanat com de part del demanador, no pusque fer procurador enans del pleyt començat.

12. Ne tudors ne curadors e.l pleyt del pubil, ço és, menor de XV ans, ne de l'adult, ço és, d'aquel qui és major de XV ans entrò a XX ans, no poden fer procuradors. Lo pubil o la pubila, ço és, menor de XV ans; lo adult o la adulta, ço és, major de XV ans entrò a XX, també a demanar com a defendre, poden ordenar e fer procurador ab aucturitat e ab conseyl del tudor o del curador d'èls.

Declara lo senyor rey que tudor e curador e marmessors pusquen establir e fer procurador ans del pleit del pubil començat e après del pleyt començat, quantesque vegades se volrran.

13. Procurador establít o feit a aministrar o a procurar los negocis o los feits d'alcú, no ha poder de vendre alcunes coses d'aquel qui l'establí ni.l féu procurador, si donchs specialment no li serà manat que pusque vendre; e.l qual cas, ço és, que haja manament que pusque vendre, la- (12 v.) donchs haja poder

d'obligar les coses d'aquel qui l'haura fait procurador per evicció de la cosa que haurà venuda, ço és, que si aquela cosa que.l comprador haurà comprada li serà tolta per dret, les coses d'aquel senyor que l'establí procurador li sien obligades; e aytal obligació valla. Lo procurador, emperò, no és tengut d'obligar les sues coses per evicció d'aquella cosa que haurà venuda d'aquel qui.l féu procurador specialment a vendre.

14. Procurador pusca ésser establí o fait tota hora, ço és, ans del pleit començat e après del pleit començat.

15. Lo senyor qui establex o fa procurador en pleit o en negocis, ço és, en afers a aministrar, pusque aquel remoure e revocar ans del pleit començat o après lo pleit començat, qualque hora a ell plaurà, emenar son pleit en sa pròpia persona o per altre procurador, si fer o volrrà.

16. Lo procurador qui serà establí o fait per alcun pleit a menar, après la mort d'aquel qui l'haurà establí o fait procurador, pusque seguir e menar lo pleit que serà començat o no cemençat. Emperò, dementre que l'hereu del mort qui l'haurà fait procurador no.l revoch o no li contradigua.

Remou e toll lo senyor rey la paura que diu: o no començat, per ço que no sia contrari al fur qui és e.l títol: Del manament, e.l segon capítol.

17. Establim que aquels qui tenrran nostre logar e.l regne de València o tenrran altres officis nostres, no sien jutges e.ls nostres feits ne en los lurs. Mas en nostres feits, e en los lurs pusquen ésser personalment e procurar e rahonar. E tenén los officis nostres, no pusquen comprar ne encantar ne trer d'encant nostres rendes ne haver part en elles, ne pusquen comprar alcunes heretats que per juhii o per sentència de cort s'auran a vendre; mas altres heretats, qualsque sien, pusquen comprar meyns de tot embargament.

Aquest fur esmenà e romançà lo senyor rey.

18. Si el procurador d'alcú alguna cosa e.l pleit que a ell serà comanat haurà guanyat e aconseguí, principalment, ço és, aquella cosa o el preu d'aquella cosa en què serà establí procurador, o per rahó d'aquella cosa que demanave fruyts o pensions, ço és, loguers, o altra cosa semblant conseguirà o haurà, deu totes les coses que haurà preses restituir e redre a aquel qui l'havia fait procurador. Encara, si sens manament d'aquel qui l'haurà fait procurador, alguna cosa, per nom d'ell o per ocaió o per rahó de la cosa que serà d'aquel qui l'haurà fait procurador, conseguirà o haurà res o encara cobrarà o haurà per rahó d'aquel qui l'haurà fait procurador, alguna cosa que no serà deguda, axí com si era deguda, tot o deu retre a aquel qui.l féu procurador.

XXIV. QUE ALCÚ NO PUSQUE LES SUES ACCIONS O DEMANDES
DONAR NE COMANAR A PUS PODERÓS DE SI.

1. Si alcú donarà o volrà donar part de les sues coses o de les sues demandes al fisch, ço és, al príncep o a aquel qui tendrà son logar, per ço que per lo poder d'aquel mils ne fos defès e mantengut, aytal donació en nenguna manera no haje valor.

XXV. DELS NEGOCIS O DELS AFERS QUE PER ALCÚ SIEN MENATS
O FEITS.

1. Si el deute que hom deurà a alcú, altre lo demanarà, e aquel creador primer (13 r.) haurà per ferm ço que aquel haurà reebut, haje lo creador tota sa demanda contra aquel qui haurà reebut lo deute; e no pusque haver demanda contra aquell qui haurà pagat, pus que ho haurà haüt per ferm.

Aquest fur romança lo senyor rey.

2. Si catiu d'alcú serà en loch de on no fos son senyor, e negú hi fahie messió covinent en garir de plagues o de malautia o en menyar, aquella messió li sia tengut de retre lo senyor del catiu. E si no.l ne volie creure, aquel qui haurà feita la messió faça sacrament què hi haurà mès; e feyt lo sacrament, que.n sie creegut. E si no li volia redre la messió que feita hi haurà, feit lo sacrament, que aquel catiu sie seu, e no.l cobre lo se-nyor.

Aquest fur cresch e romança lo senyor rey.

3. Si alcuna fembra farà despeses en nodrir sos fils, e aqueles despeses volrà cobrar, no les pusque cobrar, per ço car semblant és que aquelles despeses haja feitas per pietat que mare deu haver a sos fills.

4. Si.l fill per son pare paga algun deute o pagarà, no ha neguna demanda, per aquella paga que haurà feita o farà contra son pare, jasia ço que fos en poder de son pare quan féu aquella pagua o no fos en son poder.

En aquest fur esmenà lo senyor rey açò: car entès és que, pus o paguà, en volentat li o havie de donar.

Enadí, encara, en aquest fur que si.l pare no era en la vila e.l fill pagave a profit de son pare, ladonchs sie tengut lo pare de restituir al fill ço que per ell haurà pagat. E açò metex entenem e.l feyt de les mares.

5. Si alcú farà despeses alcunes en la malaltia de sa muller, no les pot demanar a son sogre, car per affecció, ço és, per amor de sa muller les haurà feitas.

6. Si per amor de pare o de mare alcú nodrí o nodrirà sos fillastres, o logers alguns per aquells a ensenyar donarà a maestres, nulla demanda no pot fer d'allò que haurà despès, si donchs no o protestarà a la justícia d'aquel logar, que vulle aquelles despeses recobrar.

En aquest fur ha enadí lo senyor rey.

7. Si algú, aministran o feén los negocis de sa sor, per ella pagarà alcú tribut, o per manament o per prechs d'ella lo paguà o.l pagarà, aquel tribut que haurà pagat porà recobrar per rahó de les coses que haurà aministrades o feytes de sa sor, per prechs o per manament d'ella.

En aquest fur enadí lo senyor rey que axí cobre lo tribut que pagarà per lo frare o per altre parent, com per sa sor.

8. Aquells qui aministraran o faran alguns negocis o coses d'altruy, no són tenguts de cas d'aventura, si donchs no fo feita especial covinença entr.ells que.n fossen tenguts.

En aquest fur declarà lo senyor rey.

9. Null hom qui adob a altre lo seu sens volentat sua o sens manament, aquel no sia tengut de retre ni d'esmenar la messió que feyta hi haurà en aquell adob, si no o faïe per sa plana volentat.

Aquest fur esmenà e romançà lo senyor rey.

10. Si en procuran o en faén los negocis o les coses d'alcú absent, alguna cosa per procurador serà útilment despès, lo senyor (13 v.) ó haja per ferm e rede a ell ço que en aquels negocis o coses haurà despès.

11. Si alcú amministran o faén los negocis o les coses d'alcú, despendrà més que no deurà en aministran o en faén aquels negocis o aqueles coses, deu recobrar tant solament aclò que justament haurà despès.

12. Si alcú pagarà algun deute per altre, jasié açò que aquel per qui pague aquell deute no u sabia o no u volie, aquel qui no u sabia o no u volia és absolt e deliurat del deute que devia. Mas si alcú deurà alguna cosa a altre, negun no o pot demanar sens volentat d'aquel a qui serà degut lo deute, per ço car cascú pot fer mellor la condició o la cosa de l'altre, jasié ço que no ho sabie o no le plàcia, mas piyor no la pot fer.

XXVI. D'AQUELLES COSES QUE SERAN FEYTES PER FORÇA O PER PAOR.

1. Si alcú, per força o per paor de mort o per turment de son cors, vendrà alguna cosa a altre, e puys, can serà estort o deliure d'aquella força o d'aquella temor o de aquell turment, no consintrà ni otorgarà aquella venda, porà demanar aquella cosa que haurà venuda, no tenén dan a ell la venda que haurà feyta per aquella rahó.

2. Si alguna carta serà feyta de donació, de transacció, de promessió o de qualque altre contrat o obligació per paor de mort o per turment de cors o per menaças capitals, ço és, mortals, si açò serà provat, no haje valor ne alguna fermetat ço que feyt serà per aquella rahó.

3. Les vendes, les donacions, les transaccions que per força de poder seran feytes, no hajan valor ne fermetat.

4. Si alcú prometrà alguna cosa a altre per força o per paor, e après la promissió feyta per força o per paor, si puixs per sa pròpia volentat pagarà o donarà aquella cosa que haurà promesa, no pusque depuixs demanar aquella cosa que haurà pagada o donada menys de força o de paor, per rahó car per força o per paor la havie promesa.

5. Si negú per força o per paor, ne per tort, haurà pres alguna cosa d'alcú e no u haurà esmenat, l'ereu e.ls hereus seus sien tenguts de restituir tot ço que aquells de qui són hereus haurà haüt per força o per paor, jasiè ço que muyre ab testament o sens testament; e cascun dels hereus pach segons la part que haüda haurà dels béns d'aquell de qui serà hereu.

Aquest fur esmenà e romançà lo senyor rey.

6. Si alcú, dementre que serà en presó d'altre o per alguna altra paor prometrà a dar o a fer alguna cosa e darà fermança que no serà destreta ni forçada, tan bé el deutor com la fermança no sien tenguts de pagar aquella cosa que.l deutor tan solament havia promesa, dementre que era en la presó d'altre o per altra paor, ans sien de tot en tot absolts e deliurats de tot homenatge e de tota altra segurtat que hajan feita per donar la cosa o per pagar.

XXVII. DE MAL ENGUAN.

1. Si alcú serà fermança per altre a alcú creador, al qual creador seran meses penyores per lo deutor per qui aquell serà fermança, e aquela fermança comprarà les penyores del creador que li haurà meses lo deutor pus (14 r.) aconselladament e mils farà si li restituex les coses o les penyores que haurà comprades, ab los fruits que n'haurà reebuts, a bona fe, que si no les li retia lo deutor, emperò, pagan lo preu a la fermança, per lo qual preu les havie comprades, per ço que demanda d'engan no.n pogués ésser feyta a la fermança de fe trencada.

2. Engan no deu ésser estimat segons la quantitat del preu, mas segons la qualitat del feyt, ço és, que no deu hom esguardar segons la quantitat del preu sie poc o gran, mas deu hom esguardar si, e.l feyt, sie poch o gran serà feyt algun engan o no.

3. Si alcú afermarà e loarà a algun creador que aquell a qui volrà prestar son aver és rich e covinent e açò dirà o farà per rahó de guany o de prou que haje, és tengut al creador del dan que y farà o que n'haurà per aquell engan, per ço car falsament lo li loà que era covinent e bastant e no u era.

4. Si alcú se clamarà d'altre dién que l'haurà enganat d'alguna cosa, deu especificar e dir l'engan e la cosa en què dirà que serà enganat; car lo demanador

deu saber en qual cosa sie enganat, car no és covinent cosa que en tant gran crim, ço és, d'engan, vage negun varieyan o vagerian.

5. Si la fermança que haurà promesa de tornar alcuna bèstia al creador, e ans que la li tornàs, la ocís sens justa rahó, és tengut al creador de dar-li la estimació o el preu d'aquella bèstia per l'engan que féu, car la ocís sens rahó.

XXVIII. DE RESTITUCIÓ DELS MENORS.

1. Menor sia dit tro a XX anys e aquella cosa metexa sia entesa e dita de tot menor, haje muller o no muller. E deïm que del dan que haurà pres dintre XX ans, pusque demanar restitució dintre II ans, los quals li atorgam oltra los XX ans, a demanar restitució.

Aquest fur esmenà e romança los senyor rey.

2. Fill familiar, ço és, que és en poder de son pare, si és menor de XX ans e per algú farà fermança, no sie a alcuna cosa obligat per rahó d'aquella fermança; e si per son pare féu fermança e no succehyv ne heretà los béns del pare, après la mort de son pare per aquella fermança no sie tengut ni obligat.

3. Menor de XX ans, en aqueles coses que, presens los tudors, en juhii o fora juhii seran dampnificats o hauran pres dan, en ço que poran provar que seran dampnificats ne hauran pres dan sien restituïts.

Enadex lo senyor rey que sia entès él estant menor e après XX ans que li córrega prescripció axí com a major, salvu al pubill, que pusque demanar restitució dins dos ans après XX ans de ço que serà dampnificats en la menor edad.

4. Si alcú pare haurà feita donació d'alcunes coses a sos fils qui eren emancipats, ço és, que no eren en son poder, e depuxes d'aqueles coses féu donació a altre, no tén dan a aquells fills als quals fo feyta la primera donació.

5. Menors de XX ans, en crims, ço és, en malefics, no són escusats per rahó de menor edat, car flebea de sen no escusa les costumes dels mals; però si és menor de VII ans no le tingue dan, (14 v.) car escusat deu ésser de malefici per rahó de edat de VII ans.

6. Contra menors de XX ans neguna prescripció no córregua, enans, encara, si comença a córrer contra.l pare, e.l pare vivent, la prescripció no serà complida, volem que, dementre aquels menors seran dintre edat de XX ans, aquela prescripció entretant estie que no córregua contra aquels menors.

Enadex lo senyor rey que sie entès ell estant menor, e après de XX ans que li córregua prescripció axí com a major, salvu al menor que pusque haver restitució dins II ans après XX ans de ço que serà dampnificat en la menor edad.

7. Si alcú menor de XX anys demanarà perdó de edat, ço és a saber, que sie pres per major de XX ans per rescrit o per atorgam del senyor rey, volem

que aquell rescrit e aquell atorgament no haje valor, enans sie pres tota via per menor tro haje XX ans.

Aquest fur esmenà e romança lo senyor rey.

8. Si aquels qui hauran edat complida de XX ans e depuys hauran per ferm e atorgaran aqueles coses que dintre XX ans hauran feites, no les poden trencar ni desfer per restitució de menor edat.

9. Pleyt de restitució pot ésser menat per procurador. E si per lo procurador establít per auctoritat del tudor o, si tudor no ha, per auctoritat del jutge serà establít, contra aqueles coses les quals aytal procurador farà, lo menor no pusque demanar restitució, ans haje valor ço que aquell fara.

En aquest fur enadí e romança lo senyor rey.

10. La cort pusque, present lo senyor rey o absent e.l regne de València, donar benefici de restitució als menors de XX ans e a les altres persones les quals dejen haver restitució e restaurar als menors qualque dan hauran pres dintre XX ans.

11. Si menor de XX ans, jasia ço que haje tudor o no tudor, vendrà alguna cosa movent o seent, aytal venda per dret no valla.

12. Aqueles coses que seran feytes ab los menors de XX ans, jens tota hora no deuen ésser revocades ne desfeytes. Mas ladonchs, deuen ésser desfeytes e revocades can serà manifest e cert que serà enganat lo menor de XX ans per engan de son adversari, o el menor negligentment, per leugeria de son sen, algun contrat haurà feit son dan o piyorament de ses coses.

13. Si menor de XX ans creurà o prestarà diners a menor de XX ans, aquell qui pres lo préstet no és tengut de retre aquell aver, si doncs no era trobat que.n fos pus rich. Enaixí és vist que és pus rich: si aquell aver o diners que menlavà són en son poder o si comprà alguna cosa d'aquell aver o d'aquels diners, la qual cosa sie encara en son poder.

14. Si.l jutge qui conexerà d'alguna restitució de menor de XX ans, lo qual menor haurà feyta venda d'alguna cosa en la qual serà enganat o dampnificat, manarà que la cosa que era venuda sie restituïda e retuda al menor de XX ans, e manarà al menor que rede lo preu d'aquella cosa venuda al comprador, e aquell menor no volrrà que la cosa que haurà venuda li sie restituïda ne retuda, haje valor la ven- (15 r.) da e el comprador sie per tots temps segur en aquella cosa que li serà venuda.

15. Si menor de XX ans serà enganat en algun contrat per feblea de edat e açò porà provar, pusque demanar benefici de restitució, ço és, que li sie desfeyt l'engan e el dan que haurà pres; e açò com serà conegut, que o deje fer, e axí trencar e desfer lo contrat en lo qual per feblea de edat serà enganat.

En aquest fur esmenà lo senyor rey que si alcú manarà a menor de XX ans que façe sacrament per algun contrat que façe ab ell, que no haje valor aytal contrat.

Enadex lo senyor rey que là on diu que pusque demanar benefici de restitució, que sie entès si.l menor o volrrà; en altra manera, sens restitució, pusque demanar, que.l contrat en què serà dampnificat sia desfeit.

XXIX. SI TUDOR O CURADOR SERÀ E.LS FEYTS DELS MENORS.

1. Aqueles coses que.l tudor o.l curador mal haurà aministrat o feyt en los béns del pubill, que no tinguen dan al pubill, ans o pusque demanar al tudor o al curador o a aquell qui los seus béns haurà haüts; e açò sie en volentat del menor.

Aquest fur esmenà e romança lo senyor rey.

2. Per ço que per trop gran subtilitat los menors no pusquen sofrir dan, volem que totes les coses que ab los menors de XX ans seran feytes, en presència dels tudors o en absència o ab consentiment d'ells, si en aqueles coses que hauran feytes aquells menors poran provar que sien estats enganats o dampnificats, sens tot benefici de restitució aquelles coses que hauran feytes sien retractades e desfeytes.

3. Los menors pusquen demanar, si.s volrran, per recobrar les coses que seran venudes per lurs tudors o per lurs curadors, a aquells qui les tendran, o pusquen demanar aquells tudors o curadors a cobrar d'ells tot lo dan que hauran soffert per lo contrat o per la venda que serà estada feyta per aquells tudors o curadors, e no sie feyt perjudici a aquels menors, si hauran elet de donar primerament aquells qui tendran les coses o.ls tudors o.ls curadors que les hauran venudes.

4. Aquels sacraments qui seran feyts per plana volentat d'aquels qui hauran complida edat de XX ans sobre alguns contrats o vendes que hajen feytes de lurs coses, que no sien retractades, aquells sacraments sien guardats e observats e en nenguna cosa no sien revocats.

5. Can menor trencarà o desfarà algun contrat, per ço car per rahó d'aquell contrat haurà sofert e haüt dan, manam que axí com aquell recobrarà totes les coses d'aquell ab qui féu lo contrat, axí aquel menor deu retre e restituir a aquel ab qui féu lo contrat qualche cosa d'aquel contrat aquel menor n'ac ne.n venc en son poder, jasie ço que per aquel contrat lo menor no fo feyt pus rich.

En aquest fur ajustà e mellorà lo senyor rey que sie entès de les coses que.s fan de major a menor.

XXX. DE ÀRBITRES REEBUTS E DE DAR SEGURETAT.

1. Si alguns comprometran sots certa pena sobre alguna cosa en àrbitre o en àrbitres, e la un d'aquels qui hauran compromès no volrà comparar o venir davant aquel àrbitre o àrbitres, aquel qui no y volrà venir és culpable, ço és de pagar la pena (15 v.) que y serà promesa e posada e.l compromès, per ço cor no volch comparar ne venir davant l'àrbitre o ls àrbitres, pus que per III vegades fo amonestat o citat, o car no volch ésser a la sentència a hoir li fos dia assignat que fos a hoir sentència.

2. Volem e manam que fembres no sien en alcú offici d'àrbitres o de jutges. E si alguns comprometran en fembres o en fembra sots certa pena o sots certes covinençes, e la un d'aquells qui hauran compromès no volrà comparar ni venir davant eles, aquell qui no y volrà venir no sie tengut de les covinençes ni de pagar la pena que era posada e.l compromès.

3. Volem que si la part que volrà seguir l'arbitri no porà haver les penyores o la pena d'aquell qui no volrà observar l'arbitri, que la justícia d'aquell loch destrengue aquell qui no volrà observar que les dó a l'àrbitre, e l'àrbitre que les dó tantost a aquell qui l'observarà. Mas si l'àrbitre tindrà les penyores en son poder, deu aqueles donar a la part qui observarà l'arbitri; e si la part qui volrà observar l'arbitri tindrà penyores de l'altra part que l'arbitri no volrà observar, pot retenir aqueles penyores per la pena en què aquell qui no volrà observar l'arbitri serà caigut.

En aquest fur declarà e enadí lo senyor rey.

4. Si alguns comprometran en àrbitres sobre alguna cosa sots certa pena e aquels àrbitres donaran sentència o diran per lahor o per composició, si alguna de les parts rebujarà e dirà que no volrà estar a la sentència dels àrbitres o a lahor, o al dit o a la composició, dintre V dies és cahegut en la pena. Passats, emperò, los V dies, l'arbitri passa en cosa jutjada e d'aquí enant neguna de les parts no y pot contradir. Mas si passats los V dies alguna de les parts contradirà, sia en elecció d'aquela part qui no contradirà, si volrà demanar o defeniment posar per la sentència o demanar la pena que serà posada e.l compromès. Car abdues les coses no pot demanar, ço és, la cosa que serà jutjada e dita per los àrbitres e la pena posada en lo compromès, si donchs en lo compromès no era contengut que abdues les coses pogués demanar si alguna de les parts venia contra l'arbitri.

5. Compromès que sie feyt en son jutge ordinari, no ha valor, ni encara que fos feyt amigablement.

6. Aquell en poder del qual compromès és feyt, pot lo pleit tractar e manar, pronunciar e defenir en escrits o sens escrits tan bé en dies feriatos com no fe-

riats, presents, emperò, les parts o la una de les parts present e l'altra per contumàcia absent, jasié ço que espressament no sie dit e.l compromès. E aquestes coses sien esteses als feits qui són passats e a cels qui són per venir.

7. Si alguns enduiran o faran venir aquels qui pledejaran a comprometre o a fer altra cosa en poder d'èls, aquels en cuy serà compromès per aytal manera, de ço que diran entre les parts no hajen negun salari ni negun loguer.

8. Certa cosa és que aquell qui serà feyt davant lo jutge procurador del demanador e serà escrit en les actes, no deu ésser destret de donar segurtat o fermaça (16 r.) que.l senyor o.l demanador que l'haurà feyt procurador haje per ferm ço que serà feyt ab aquell procurador, car en aquest cas aquell procurador deu ésser reebut axí con çel qui fo establí procurador per aquell demanador qui ere present.

9. L'àrbitre pusque assignar dia a pagar o a donar aquella cosa que en son arbitri haurà jutjada a la una de les parts que en ell hauran compromès; e si la part a qui l'àrbitre haurà dit o manat que dó o pach aquella cosa a dia cert e assignat a l'altra part e no la li darà ni la li pagarà aquell dia, jasié ço que puys oferrà aquella cosa o vulle donar o pagar, jens per açò no roman que aquella part no sie cayguda en la pena del compromès, la qual pena deu ésser donada a la part a la qual lo jutge manà donar o pagar alguna cosa a dia cert.

10. Si de molts capítols o feits en alcú o en alguns serà compromès, l'àrbitre pusque departidament sobre aquells capítols o feits pronunciar e jutjar en un dia o molts, duran, emperò, tota hora l'arbitri, dementre que alguna cosa romandrà a pronunciar o a jutjar sobre algun capítol.

11. Si alcú, depús que haurà compromès en altre enans que sentència sie donada per l'àrbitre, irà a la cort que rahó de pledeyar en poder de la cort sobre aquella cosa sobre la qual serà compromès, aquell que irà a la cort per rahó de pledeyar sia caygut en la pena; la qual pena sie donada a la part que en poder de la cort no vendrà ni volrrà pledejar, per ço que no sia en poder d'aquel qui.s va clamar a la cort, enaxí de escarnir lo compromès.

12. Si alcú serà elet en àrbitre e duran l'arbitri aquell àrbitre serà feyt prevere, pusque sentenciar sobre aquella cosa sobre la qual fo àrbitre enans que fos prevere; ni per ço car serà feyt prevere, l'arbitri no sia fenit.

En aquest fur enadex los senyor rey que sie entès de tot clergue que promogut sia a sacres órdens.

13. Menor de XX ans no pusque ésser àrbitre.

14. Aquel qui davant la cort o el jutge o e.l libre de la cort o del jutge serà feyt procurador del demanador, no sie tengut d'assegurar ni de donar fermaça que ço que serà feyt ab ell, lo senyor o.l demanador qui.l féu procurador o haje per ferm. Mas si puys lo senyor qui l'haurà feyt procurador del pleyt mudarà sa

volentat e no volrrà que aquell sie procurador, gens per ço no roman que ço que serà feit ab aquell procurador, ni enantat e.l pleit que.l jutge no ho haje per ferm.

15. Si alcú serà procurador d'alcú demanador o defenedor d'aquell qui serà demanat, jasio ço que aquel defenedor o procurador sie escrit e.l libre de les actes, deu donar asegurament, al començament del pleyt, de pagar ço que serà jutjat.

Esmena lo senyor que s'entena tot en procurador del demanat e no en procurador del demanador.

16. Si alcú serà demanat sobre alcuna cosa moble e no haurà assegurat per aquela cosa moble, e la persona serà sospitosa a la qual demana hom seguretat per aquella cosa moble, aquella cosa sie comanada en loc segur, entrò que aquell haje donada segurtat o aquell pleyt sie fenit (16 v.) o determinat.

17. Si dues persones o més, comprometran en algun àrbitre, e la una d'aqueles persones qui comprometram morrà, l'ereu del mort pusque menar lo compromès en poder d'aquel àrbitre, axí com faere l'altre si fos viu. Axí, emperò, que si l'ereu no era de plena edat, que la justícia del loc li dón tudor e.l tudor que men aquell compromès en loc del hereu.

En aquest fur enadí e romançà lo senyor rey.

18. Si alguns comprometran en algun àrbitre e no serà dia cert posat e.l compromès enfre lo qual dia l'àrbitri sie determenat, deim que los compromeses de cels qui seran presents dins lo regne de València en què dia no haurà posat, que sien determenats dintre mig an, e.ls compromesses d'aquels qui seran fora lo regne de València, que sien fenits dins un an.

En aquest fur enadí lo senyor rey, si donchs les parts no alongaran lo temps.

XXXI. DE NAUXERS, DE TAVERNERS E D'OSTALERS.

1. Nauxers, taverners, ostalers, qualche cosa o mercaderia, de grat o de volentat o en altra manera reebbran d'alcú, salvament les restituesquen; e no tan solament aquels sien tenguts per lo lur feit propi o per lur colpa pròpia; mas encara los nauxers sien tenguts per tots los mariners qui seran logats per éls, axí com lo taverner e l'ostaler és tengut per lo feit dels viandans. Encara lo nauxer és tengut de les coses que seran posades en la riba de la mar, pus que les haurà una vegada reebudes, jasio ço que encara no sien meses en la nau, si e.l ribatge de la mar perien, si donchs cas d'aventura no s'esdevenia, axí com de naufragi o per alguns qui mesessen foch.

2. Si.l nauyer dirà, ans que reeba les coses, que cascú d'aquels qui les aduran ni les aportaran en la nau quart les sues coses e que no.ls seria tengut de dan que aguessen, e aquels qui aportaran les coses sues consentran e atorgaran ço que aquel nauyer haurà dit, depuys aquell nauyer no és tengut.

3. Si molts hòmens hauran una nau e alcunes coses se perdran en la nau, cascú d'aquels dels quals serà la nau és tengut de les coses que seran perdudes per aquela part que haurà en la nau.

4. Si ab volentat del pare lo fill, o ab volentat del senyor lo servu, usaran de menar nau o usaran de tenir taverna o usaran de tenir hostaleria, lo pare o el senyor seran tenguts per lo tot de ço que serà feit per aquells.

5. L'ereu del nauyer o del taverner o de l'ostaler sie tengut de la comanda que serà feita al pare, axí com lo pare, ço és a saber, segons la part de què ell heretarà en los béns del pare.

Aquest fur esmenà e romançà lo senyor rey.

6. Si algú posarà altre a alcunes negociacions o mercaderies a usar ne fer, ço és a saber, a draps a comprar e a vendre, e a forment e a ordi e a vi e a oli o altra cosa a comprar o a vendre, o a tenir obrador de draps o de draperia o de altres coses, o a tenir taula de cambis, o a tenir ostaleria o taverna, o a menar per mar nau o galera, sagetia o altre leny poch o gran, per nòlit o per guany o per mercaderies a usar e a fer, aquel senyor qui aquel aytal en los officis en los feits damunt dits posà, és tengut e obligat de tots los contrats qui seran feits per (17 r.) aquel qui serà posat en les dites coses. E aquels qui faran contrat ab aquel que en les damunt dites coses serà posat, són tenguts e obligats al senyor qui posà aquel en les damunt dites coses e mercaderies a fer e a usar.

XXXII. DE SAGRAMENT DE CALÚMPNIA.

1. Can fermaça de dret serà donada, la cort façe de mantinent jurar les parts de calúmpnia. E per ço que, ans del pleit començat, les parts no poguessen calumpniosament alongar lo començament del pleit, l'actor, ço és, lo demanador, jur que deman veritat, e aquel qui serà demanat, que defèn veritat, segons creença d'èls; e que cascú respone a la cort segons veritat a aqueles coses que li seran demandades. E que ninguna cosa no fassen ne defenen en tot lo pleyt maliciosament. E que no donen falses proves; e que la una part no sostragua ni torga proves a l'altra part; e que no donaren ni donaran ni promeseren ni prometeran alcuna cosa al jutge que per ells dó sentència. E totes les damunt dites coses pusquen ésser demandades entrò a sentència diffinitiva. E si lo demanador e aquel qui és demanat no volrran fer sacrament de calúmpnia, axí com damunt és dit, pus que.n seran requests o demanats, la cort o el jutge no hoya aquels ne

alguna cosa que ells faran o al·legaran o mostraran o diran no haje fermetat; mas lo demanador caje de la demanda que haurà feita e perda aquela; e aquell qui és demanat sie haüt per confés e per vençut e en aqueles coses que contra ell seran demandades sie condempnat. E si abdós, ço és, lo demanador e aquell qui és demanat, aquest sagrament no volrà fer, ladonchs la cort no enant e.l clam que serà proposat.

2. Si la part volrà metre lo feit de què contén en sagrament de l'altre, que, feit lo sagrament, valle aytant com si sentència hi haurà estada donada; e aytambé si li volrà lezar lo sagrament e se'n volrà passar per sa paraula.

Aquest fur romança lo senyor rey.

3. Si.l senyor del pleyt serà e.l regne de València dementre que.l pleit se mena, jasio ço que sie poblador del regne o no, que.l senyor del pleit jur de calúmpnia. E si per aventura aquell senyor del pleit serà fora lo regne, lo procurador d'ell jur de calúmpnia. E açò sie observat aytambé en lo procurador d'aquel que demane com en lo procurador d'aquel qui és demanat. E aytambé lo procurador sie tengut de respondre per sagrament de calúmpnia a demandes o a posicions feytes contra ell; e aytambé aquell procurador pusque fer posicions o dir de feit, a les quals lo adversari li sie tengut de respondre.

4. Aquel qui per nom de procuració demanarà per altre o encara se prepararà a respondre per altre qui serà demanat, jur de calúmpnia que no seguirà calumpniosament ni maliciosament l'ofici de procurador o de defenedor.

5. En tots pleits civils e criminals, per qualque negoci o feyt sien moguts, en lo qual negoci o feyt de necessitat dejen ésser proves donades, sagrament de calúmpnia sie feyt d'aquel qui demane e d'aquel qui és demanat. E aquels qui hauran feit lo sagrament de calúmpnia, ço és, aquell qui demane e qui és demanat, no deuen ésser punits en alcuna cosa per rahò d'aquel sagrament que haurà feit, jasia ço que no obtengren e.l pleit en lo qual feeren aquell sagrament, ne és presumpció que aquels en neguna cosa se sien perjurats (17 v.).

6. Aquel a qui serà comanat lo sagrament, jasio ço que no.l volrà fer sempre que li serà comanat que.l pusque fer dins III dies pus que li serà comanat; e puys, que no y pusque tornar si no.l fa axí com dit és.

Aquest fur esmenà e romança lo senyor rey.

7. L'actor, ço és, lo demanador, jur primerament de calúmpnia que aquell qui serà demanat.

8. Si la un demana a l'altre e li diu: "Creu-me'n en vostre sagrament e tench-me'n per pagat", e l'altre diu: "Mas jurats-ho vós e jo tench-me'n per pagat", si.l sagrament se fa, si.l fa aquell qui demanarà, deu l'altre pagar. E si.l fa aquell qui serà demanat, sie solt de la demanda.

Aquest fur romança e declarà lo senyor rey.

9. Si la un de dos creadors done sacrament al deutor meyns de volentat de l'altre creador, deïm que no valle lo sacrament contra aquel creador que no comanà lo sacrament, ço és a saber, quant a la sua part; ne aytambé no valle a la fermança.

Aquest fur esmenà e romança lo senyor rey.

10. Can dos deutors són tenguts per lo tot a alcú creador e.l creador qui demane per lo tot li diu que estarà a sacrament de la un a qui demanarà aquel sacrament profit a l'altre qui no jurarà, e sie absolt aytambé com si havie jurat.

Aquest fur declarà e romança lo senyor rey.

11. Si negú demanarà a altre davant lo jutge e li dirà que pac o que jur que no li n'és tengut, e aquel no volrrà pagar ni jurar ni tornar lo sacrament a l'altre, que sie tengut de pagar.

Aquest fur adobà e romança lo senyor rey.

12. Aquell qui menysprearà la religió del sacrament, ço és, que.s perjurarà, assats és que nostre Senyor ne sie venjador, car abaste la pena del perjuri la qual spera de nostre Senyor.

XXXIII. DE JUHIIS.

1. Servu en juhii ne en pleit no pot ésser, ne condempnació que sie feita en persona d'ell no estie ni haje valor.

En aquest fur adobà lo senyor rey que sie entès en pleit civil e no en criminal.

2. Manifest de dret és que aquels qui pledejen poden recusar los jutges enans que.l pleit sie començat.

En aquest fur enadà lo senyor rey que.ls jutges se pusquen escusar per justa rahó.

3. Alcú no pusque recusar la cort ne.l jutge ordenari; mas si haurà la cort o.l jutge sospitosos, deman que altre sia acompanyat a ells, ab lo qual enanten en lo pleit. Emperò, si serà jutge delegat, pusque ésser aquell recusat, si justa rahó de sospita esdevendrà, ans que.l pleit sie començat. Emperò, après lo pleit començat, si justes rahons de sospita esdevendran de novell, pusque ésser recusat, si donchs no serà renunciat a al.legacions e a rahons e a excepcions.

4. Depús que àrbitre o assessor serà elet de volentat de les parts, no pot ésser recusat de neguna de les parts.

Enadex lo senyor rey, si donchs novella rahó de sospita no s'i esdevenie.

5. Establim e deïm que negú no sie jutge ne dó sentència en la sua casa pròpia, car molt seria iniqua cosa e mala que a negú fos donada licència que pogués donar (18 r.) sentència en la sua pròpia cosa.

6. Tots los pleits e les demandes civils e criminals sien concluses dins XXX dies, si donchs no s'esdevenia que fossen alongades per rahó de testimonis o de cartes o per alguna justa cosa que fos rahonable.

7. Fembra, furiós, infamis, menor de XX ans, enemichs capitals o sospitosos per justa o per rahonable cosa, no sien jutges ne delegats ne àrbitres.

8. Offici de qualque jutge molt és ample e a molt s'estén, car deu totes les coses que al pleit pertanyen, diligentment enquerre, encercar e l'ordenament de les coses diligentment escrutar e esguardar, e loch segur e covinent a les parts assignar, e les qüestions incidens, ço és, aquelles que après que el pleit serà començat esdevenran, per sentència interlocutòria defenir e per diffinitiva sentència lo negoci, ço és, el pleit termenar.

9. Si alcú serà jutge delegat d'altre jutge, aquel jutge axí delegat no haje poder de donar altre jutge, si donchs no serà jutge delegat del príncep.

10. Si alcú serà d'altra jurisdicció, ço és, d'altre destret, serà apelat de la cort sobre alguna cosa a algun feït, deu venir davant la cort qui l'haurà appellat e deu al.legar sos privilegis, si en poder d'aquela cort és tengut de respondre o no, e aquela cort deu conèxer e aesmar si és de la sua jurisdicció, ço és, del seu drestret o no.

11. Si alcú pus que serà apelat en dret, ço és, pus que hom se serà clamant a la cort d'ell e la cort l'aurà citat, serà feït clergue o serà feït d'altre for, ço és, d'altre destret, en aquella rahó és que no pot revocar aquel for o aquel destret en lo qual fo primerament appellat a fer dret que no sie tengut aquí de respondre.

12. En aquel loch on és una vegada començat lo pleit, aquí deu pendre fi e deu ésser determenat.

13. Si alcú davant aquel qui no serà son jutge serà citat e davant aquel metex jutge demanarà que la acció, ço és, la demanda, li sie demostrada e declarada, gens per açò no ha consentit en aquel que sie son jutge.

14. Si serà pleit que alcú sia gitat per força de possessió, primerament sie conegut de la força que de la possessió.

Enadex lo senyor rey, si aquell qui serà gitat de possessió, se volrrà que.l jutge puxe conèxer ensemps de la força e de la possessió.

15. D'aquela cosa de la qual lo jutge conexerà, ço és, de què serà pleit deuant ell, d'aquela és tengut de pronunciar o de donar sentència. Lo jutge, emperò, qui entrò a certa suma deu jutjar, encara de major summa pot jutjar, si les parts s'i acorden.

16. Si alcú qui serà demanat se defendrà per procurador, si el procurador tan solament, serà comdempnat, o.l senyor tan solament, que valle la sentència, e açò haje loch aytambé el procurador del demanat com del demanador.

Aquest fur adobà e romançà lo senyor rey.

17. Alguns són enbargats que no pusquen ésser jutges, enaxí com cech, sort, furiós, e aquel qui no haurà XX ans complits e fembres e servus e qui reebra diners o do o servii o loguer que dó sentència per alcú.

18. Si alcú serà gitat de la propietat d'alcuna cosa per força e (18 v) d'aquela cosa serà pleit, primerament sie conegut de la força que de la propietat de la cosa.

19. Açò sie observat e guardat: que aquell no sie donat en jutge, lo qual la una de les parts nomenadament demanarà.

Enadex lo senyor rey que pusque ésser donat jutge, absent la part o present, si ben nomenadament per la una part serà demanat. Mas que.n pusque ésser gitat per justa rahó de sospita; e que la justícia del loch conega d'aquella sospita.

20. La muller deu e pot demanar l'exovar là on lo marit havie son alberch, o là on les coses sien que li seran obligades per l'exovar e per l'espolici.

21. En civils negocis o feyts criminals, pare no pot haver fill en jutge, ne fill lo pare.

22. Covinent cosa és que.ls jutges encerquen diligentment la qualitat, ço és, la veritat del pleit, e que demanem sovén la una part e l'altra sobre ço que pertany al pleit, e encara deuen demanar si les parts volen alguna cosa dir ni ajustar novellament; e quan que quan al jutge serà vist segons egualtat, que façe interrogacions, ço és, demandes de feyt, a les parts que pledejen, per ço que, cercada la veritat del feyt, pus tost e mils pusquen lo pleit jutjar e defenir.

XXXIV. QUE NEGÚ PER FORÇA NO SIE TENGUT DE ACUSAR NE DEMANAR ALTRE.

1. Negú no sia destret que per força deman ne acús altre.

2. Si alcú se clamarà d'alcun nauixer o còmit o de qualque altre senyor de nau o de galera o de sagetia o de qualque altre leyn o barcha, lo qual nauixer o còmit serà aparellat de fer son viatge, la cort asigne temps al demanador, dins lo qual temps ell pos totes ses qüestions e les demandes e tot lo seu dret denant la cort, per ço que breument determèn e jutge lo pleit o aquela demanda; e si per aventura enfre aquel temps assignat al demanador aquell pleyt no pot ésser determenat, o jutjat lo nauixer o aquel qui serà aparellat de fer son viatge jaquesque procurador e dó fermança de pagar ço que serà jutyat. E si.l nauixer serà estrany e no podrà trobar fermança o procurador leyar, la cort enant en aquell pleyt de dia en dia.

XXXV. DE CONTESTACIONE LITIS, ÇO ÉS, DE COMENÇAR LO PLEYT.

1. Lo pleyt és començat ladonchs com la demanda e la resposta a aquella demanda per les parts és feita al jutge.

Enadex lo senyor rey, atorgan o negan o per excepció peremptòria.

2. En aquel dia en lo qual l'actor, ço és, lo demanador se clamarà a la cort, aquel qui serà demanat sie tengut de pendre el libell, ço és, la demanda en escrit, si a ell serà donat.

3. Aquel qui serà demanat sobre alcuna cosa, si per engan leixarà que no posseesque aquela cosa sobre la qual serà demanat, sia condempnat en aytant aver al demanador per quant jurarà aquell demanador que la cosa valie, feta primerament taxació del jutge.

4. Totes excepcions dilatòries sien posades dins III dies ans del pleit començat, e passats los III dies no sia hoida la part a posar excepcions dilatòries.

Enadex lo senyor rey que là hon diu que totes excepcions dilatòries sien posades (19 r.) dins III dies, que aquels III dies sien comptats del dia enant que serà fenida la primera dilació que haurà haüda per rahó d'acordar e de respondre al libell.

XXXVI. DE DILACIONES, ÇO ÉS, DE ALONGAMENS, E DE FÈRIES, ÇO ÉS, DE DIES EN QUE HOM NO DEU PLEDEYAR.

1. Si entre alguns hòmens privats, ço és, que no tenran loch ni aministració de senyor, e entre.l fisch, ço és, aquel qui tindrà loch o aministració de senyor, serà mogut alcun pleit, a cascuna d'aqueles parts deu ésser donat alongament, si serà demanat per les parts, si.l jutge conexerà que donar-lo-li deje.

2. L'abitador de la ciutat o del regne de València qui.s clamarà criminalment o civilment del habitador de la ciutat o del regne de València, e aquel de qui.s serà clamat demanarà dia a respondre, haja tres dies, si la demanda és tro a summa de D morabatins alfonsins. E si la somma serà major de D morabatins, haje V dies a respondre, que sien comptats d'aquel dia enant que.l libell serà donat.

Enadex lo senyor rey que là hon diu que haje spay de V dies, que n'haje més, a conexença del jutge; e les altres dilacions que en lo fur de València no són contengudes sien donades a conexença del jutge.

3. Si alcun hom estrayn se clamarà d'alcun habitador de la ciutat o del regne de València criminalment o civilment, lo ciutadà respone a tercer dia a cascuna summa, ço és, si la demanda serà major de D morabatins o menor.

4. Si aquel qui serà demanat mostrarà justa rahó a la cort e no calumpniosa, que no pusque respondre als dies qui a ell seran assignats per la cort e que

sien e.l fur determenats, pot la cort e deu contra.l demanador, qui és del regne altres III o V dies donar, o contra lo demanador estrayn altres III dies donar a aquel qui serà demanat.

5. La cort deu donar e absolvre avocat al demanador o a aquel qui és demanat qui no porà haver avocat, si jure que no.n pot haver. E si la cort veurà que aquel qui demane o aquel qui és demanat no poran haver de què paguen avocat o advocats, ço és, rahonadors, destregue l'avocat que rahon sens algun preu o salari, aytals persones mesquines que res no poden haver. E aquell avocat qui no volrrà rahonar aytals persones, no rahon algun en pleit entrò a cert temps, lo qual li sie assignat per la cort, segons que serà viyares a la cort.

6. Alongament de pleit no sie donat a alcú per absència d'avocat, si donchs justa cosa no serà provada per aquel qui deman l'alongament.

7. La cort, e aquels qui pledejen, cessen e estien que no pledejen ne menen alguns pleits els dies de digmenges; e de la vespra de Nadal entrò a les kalendes de gener, ço és, tro al dia de Ninou; e el dia d'Aparici e el dia d'Acensió e el dia de Sent Salvador; e del dia de Rams dentrò al dimecres après Pascha; e de la festa de Cinquagesma entrò al dimecres après aquela festa; e en totes les festes de nostra dona sancta Maria e en totes les festes dels apòstols e dels evangelistes e de sent Vicent e de sent Lorenç e de sancta Maria Magdalena e de sent Nicholau; e en la festa de Ompnia Sanctorum, e de sent (19 v.) Johan Bartista e de sancta Caterina. E en tots los altres dies e les festivitats pusque la cort e aquels qui pledejen lurs pleits tractar e menar e defenir, enaxí com serà rahó.

8. Negun jutge no sie tan hosat que per sa pròpia autoritat dó ne atorch fèries.

9. Los habitants de la ciutat e del regne de València, ço és a saber, deutor o fermança, depús que serà condempnat, haze alongament de X dies a pagar al creador ço que serà jutjat. Mas si per aventura la suma de la condempnació era tant gran que leujerament no pogués ésser pagada dintre X dies, sie leixat a conexença de la cort que assigne temps e dia a pagar aquel deute, e que aquel a qui serà assignat aquell temps e dia de pagar asegure que a aquell temps e aquell dia pach lo deute en què serà condempnat al creador; e si no pagarà a aquell dia o a aquell temps que per la cort li serà assignat, la cort vene de les coses movens. E si coses movents no haurà, vene de les coses seents tantes que abasten al deute a pagar, en què haurà estat condempnat, e la cort sie fermança de salvetat. E la donchs lo comprador o.l creador sie feyt senyor de la cosa. Emperò, si aquell era senyor per lo deute del qual la cosa és venuda, e que no.y haja altre creador, qui hi sia primer de temps ne y haze mellor dret.

XXXVII. DE JURISDICCIO, ÇO ÉS, DE PODER DE TOTS JUTGES, E DE
FOR COVINENT, ÇO ÉS, DE CORT COVINENT.

1. Contra orde de dret demane aquell qui vol que aquell qui és demanat se-guesque lo for, ço és, que respone en poder del jutge, d'aquell qui demane, e aquell qui és demanat no respone en poder de son jutge, car là on aquell qui és demanat ha son alberch o l'havie al temps del contract, aquí deu ésser demanat, jasia açò que après lo contract haje mudat en altre loch son alberch.

2. Tot hom qui.s mudarà o.s clamarà a altre jutge sens manament del príncep o de la senyoria, o si per aventura serà sentència donada per ell e demanarà a altre jutge o altra persona que la men a executió, o aquell contra que serà donada la sentència demanarà altra jutge o altra persona que aquella sentència no sia menada a executió, que.l demanador perde la demanda e.l demanat perde tot lo deteniment que pogués posar contra aquella sentència, pus a altre se mudarà per rahó de mal o de guerra.

Aquest fur ha declarat e romançat lo senyor rey.

3. Tot hom estrayn, qui no serà del regne de València, és tengut de respondre en poder de la cort d'aquesta ciutat de contract, de crim e de malafeita que.l regne o en la ciutat féu o farà o si promès alguna cosa açí de pagar, si donchs no era clergue o religiós, o aquell qui té cenç per cosa acenssada o si en altra cort no haurà fermat dret o en altre loch haurà feit contract de fora el regne de València, que si és trobat en loch on haurà feit lo contract que aquí respone.

4. Si clergue se clamarà de lech, lo lech façe dret en poder de la cort seglar. Mas si.l clergue serà demanat per lo lech en manera de reconvençió, ladonchs lo clergue deu respondre o pledeyar en poder de la cort seglar, car en pleyt de (20 r.) reconvençió denant aquell qui és jutge d'aquell lech qui és demanat, lo clergue qui serà reconvençut deu pledejar de ço de què serà feita demanda de reconvençió contra ell.

5. Les companyes e.ls hòmens dels clergues e de tots los religiosos e dels cavalers del terme de la ciutat són tenguts de pledejar en poder de la cort de la ciutat o en poder de la cort del loch dintre el terme del qual loch habitaran, si donchs no serà clergue qui port corona, si donchs aquella corona no s'avia feita per engan, o no serà lech qui port hàbit de religiós, si donchs no.l portave per engan.

Enadí lo senyor rey que clergue qui port corona e haje muler sie tengut de respondre en poder de la cort del loch de tot pleit. E si fer no o volia, que la justícia pusque enantar contra ell axí com en tot altre lech. E negun hom que sia pres e detengut per la cort no.s pusque fer corona en la presó; e si ho farà, que no li valla e per ço no romangua que no sia punit segons la qualitat del crim o del malefici, axí com altre lech.

6. Tot hom lech respone en poder de la cort de la esglea de ferides de clergues, de matrimoni, de usures, de sacrilegi e d'altres semblants malefics.

7. Juheus sobre totes qüestions e demandes civils o criminals les quals hauran ab christians, respone e prenen dret en poder de la cort de la ciutat, no contrastant alcun privilegi a ells fait ni a fer. Mas si los juheus entr.éls matexs hauran pleit, que.n conegue lo lur jutge.

En aquel fur esmenà lo senyor rey.

8. Cavaller qui serà vehí o habitador de la ciutat o del regne de València és tengut de respondre en poder de la cort de la ciutat de València. E atresí és tengut de respondre en poder de la cort d'aquel loch dins lo terme del qual loch haurà cases o possessions o aquí habitarà, ço és saber, per rahó de son alberch que aquí tendrà o per rahó de contrat o de crim o de malefici que aquí haurà fait als ciutadans o als altres.

9. Los habitants del regne e de la ciutat no són tenguts de respondre en alcun loc ne en neguna cort de nostra terra ne d'altra nostra senyoria conquesta o a conquerre, a alcú qui d'éls se clam, ne fermar o fer dret sinó tan solament en la ciutat de València o els lochs en los quals dintre e.l regne de València habitaran, o en aquel loch on, segons fur de València, deuen respondre, sinó de deute que serà fait en aquel loch, en lo qual a ell serà feita demanda, o del contrat o del malefici aquí fait. Emperò, pot alcun ésser demanat en los lochs en los quals no ha estatge, ço és a saber, si aquí promès alguna cosa de pagar o promès aquí de dret a fer, o si d'altra manera aquí s'obligà, axí com venén, compran o prenén comanda o manament, reebén d'alcuna cosa, o a fer o a dir o en altra manera feén contrat o malefici.

10. Si.l ciutadà se clamarà d'om d'altre loch del terme de València, del pleit civil que se'n clam al senyor d'aquel loch e prenga'n dret en son poder. E si.l senyor d'aquel loc no le'n vol fer dret, que la cort de València lo destregue, o si dóna sentència contra l'actor que.s pusque appellar a la cort de València.

Aquest fur esmenà e romançà lo senyor rey. (20 v.)

11. Nengú no pusque ésser jutge elet, si no.l fa el príncep o son lochtenent en les nostres viles e e.ls lochs.

Aquest fur romançà e declarà lo senyor rey.

12. Aquel qui promès a alcú creedor dar o pagar alguna cosa en loch cert, en negun altre loch no pot pagar aquella cosa contra volentat del creedor.

13. L'om estrayn qui no és tengut de respondre a alcú ciutadà o estrayn qui d'ell se clamarà en la ciutat o en algun loch del regne de València, no sie tengut de donar alcuna satisfació, ço és, fermança, ne de fer alcuna promessió de fer dret açí o en altre loch, si no serà vagarós, ço és, hom qui no haja cert loch en què estie, lo qual vagarós sie tengut ací de respondre o en altre loch del regne de

València, en lo qual serà demanat. O si aquel vagarós afermarà que ha cert estatge en altre loch, sie destret de dar segurtat que façe compliment de dret a aquels qui d'ell se clamaran là hon diu que haurà son estatge o là on deurà.

14. Aquel a qui és dada jurisdicció, ço és poder de jutjar o d'altres coses a fer en juhii, totes aqueles coses li són atorgades, sens les quals aquela jurisdicció o poder no.s pot acabar ni complir.

15. Tots los habitans e estadans en castels, viles, alqueries, torres, qui són o seran dins lo terme de la ciutat de València, e.ls senyors encara d'aquels castels e de totes les damunt dites coses dins lo terme de la ciutat responen e fermen e pledejen dins la ciutat de València, en poder de la cort d'aquela ciutat, sobre totes les qüestions e demandes personals, civils e criminals, que seran feytes d'aquels o aquels faran d'altres habitants, o qui hauran heretats dins lo terme de la ciutat. Enfora qüestió o demanda de cases o d'altres possessions que seran e.l terme del castel o de la vila o de l'alqueria o de la torre o de qualque altre loch dins lo terme de la ciutat de València, de les quals coses responen, fermen e pledejen en poder del senyor de la casa de què serà qüestió o demanda.

En aquest fur adobà lo senyor rey que.ls hòmens qui són d'altruy senyoria, en lo terme de la ciutat de València, façen dret en poder de lur senyor, dels pleits civils; e si ell no.n volie fer dret, que la justícia de València lo'n puxe destrènyer. E si.l senyor d'aquel loch dóna sentència contra l'actor, pusque's al justícia de València appel.lar.

16. Si alcú posseex per franch alou alcuna heretat o cases o orts o vinyes o altres possessions, dins los térmens d'alcun castel o d'alcuna vila o d'alcuna torre o d'alcuna alqueria o d'altre loch, e d'aqueles cases, orts, vinyes o d'altres possessions, qüestió o demanda serà feita, aquela qüestio o demanda sia menada en poder d'aquel senyor de qui serà aquell castel o vila o torre o alqueria o altre loch.

17. Si lech o clergue o religiós, de clergue o de religiós se clamarà, demanan a aquel cases, orts, reals, camps, vinyes o altres heretats o possessions per rahó de penyora o per alcun altre dret o manera, o encara que deman fruyts de les dites coses, lo clergue, o.l religiós tota ora respone e faça dret en poder de la cort nostra de València a cascú qui d'ell se clam de les coses damunt (21 r.) dites, car al començament totes les damunt dites coses foren de nostra senyoria, a aquels qui les preseren e les reeberen no vengren per rahó de religió ni d'esgleya, e per aquesta rahó deuen ésser dites e jutjades per tots temps del realench.

En aquest fur enadí e adobà lo senyor rey que là on diu que tots façen dret en nostre poder e.l prenen, o de la nostra justícia, de totes possessions, que.n sien exceptades totes les donacions per nós feytes e.s faran d'aquí avant per nós o per nostres successors a esgleya o a órden.

Esmena lo senyor rey que de ço que tendran per la esgleya façen dret en poder de la esgleya, e de ço que tendran de realench, que.n façen dret en poder de la cort seglar del loch.

XXXVIII. EN QUAL LOCH DEJA ÉSSER FEITA DEMANDA DE CRIMS O DE POSSESSIONS O DE LEXES FEITES EN DERRERA VOLENTAT.

1. En aquels logars on los crims o ls malefiscis són feits o en aquel logar on serà pleit començat d'alcun malefici o en aquel logar on seran atrobats aquels qui seran colpables d'alcun malefici, coneguda cosa és que aquí deuen ésser fenits e determenats o en aquel logar on seran trobats aquels qui són dits colpables de algun crim, si són vagabunts, ço és, que no hajan cert estatge en algun loch, o là hon hauran cert domicili, ço és, son cert alberch; o si són d'aquel crim de què són demanats o acusats, públicament infamats.

2. En aquell logar on la força serà feita d'alcuna cosa o possessió serà demanada o trobada, lo jutge de aquel logar deu conèixer e jutjar contra aquel qui la possessió torba.

3. Si lexa serà feyta a alcú d'alcuna cosa en alcuna derrera volentat, en aquell logar on és la heretat qui serà lexada deu ésser demanada.

XXXIX. ON DEU ÉSSER DEMANAT AQUEL QUI PROMÈS DONAR O PAGAR ALCUNA COSA EN CERT LOC.

1. Aquel qui ha promès de pagar en cert loch o ha promès de respondre en dret, atresí en cert loch, e no ha feita la paga, segons que ha promès, ne respòs en dret en lo loch on havia promès, volem que puxa ésser demanat en tot altre loch; e sia tengut a aquel a qui la promesa havia feita de la paga a fer e de respondre en dret de tot lo dan que.l demanador haurà suffert, car la paga no li fo feita ne li fo respost en dret là on li fo promès. E açò sia fait a conexença e àrbitre del jutge d'aquel loch on respondrà.

Aquest fur declarà e romançà lo senyor rey.

2. Qui sots disjuncció prometrà alcuna cosa de donar o de pagar a algú, ço és, en aquest loch o en aquel, aquel a qui serà feita la promesa en aytal manera ha elecció en qual loch d'aquels la vulle demanar. Mas aquel qui féu la promesa en aytal manera, ha elecció de donar o de pagar aquela cosa que havie promesa en qualque logar se vulle d'aquels, ans que demanda sia feita contra ell d'aquela cosa qu.en aytal manera haurà promesa. Aquela matexa cosa serà si alcú prometrà alcuna cosa a altre de donar o de pagar conjunctament, ço és, en aquest loch e en aquel; aquell a qui serà feita la promesa en aytal manera, pot demanar la una partida en la un loch e l'altra partida en l'altre.

XL. EN QUAL LOCH DEJE ÉSSER FEITA DEMANDA DE COSES.

1. Si alcú demana a altre alcuna cosa, no contra lo venedor, mas contra lo posseïdor sie demanada, per ço car possessió e la (21 v.) teneó d'aquel qui té la cosa done dret al demanador que deman la cosa al posseïdor.

Aquest fur declarà e adobà e romançà lo senyor rey.

2. Si alcú, per nom d'altre, alcuna cosa moble o no moble possehirá, e d'aquela cosa li serà feyta demanda per alcú, de mantinent deu nomenar lo senyor de qui fo aquella cosa en juhii en auctor, ço és, en defenedor. E si en aquella ciutat on serà demanada la cosa serà aquel auctor, o de fora la ciutat estarà, o en altra terra serà ne estarà, lo jutge deu donar espahy de certs dies a aquel qui nomenarà l'auctor que amonest l'auctor que vingue o que trameta son procurador tal qui, contra la demanda del demanador, defene aquel a qui és demanada la cosa.

3. L'actor, ço és, lo demanador, seguesque lo for, ço és, que deman son dret en poder del jutge d'aquel qui serà demanat, qualche demanda sie real o personal; mas e.ls lochs en los quals seran les coses que seran demandades, deïm que en aquest lochs sie feita demanda contra aquel qui les posseex.

4. Si alcú en la cort de València serà demanat sobre alcuna cosa que sie fora lo regne de València, ladonchs lo jutge deu conèxer e jutjar segons les costumes que són en aquela terra en la qual aquela possessió és. Car açò és dret general que.l jutge tota hora deu conèxer e jutjar segons les costumes que són en aquel loch en lo qual aquella possessió, de què és pleit, serà. E si fora.l regne de València algú de volentat serà demanat sobre alcuna cosa que sie e.l regne de València, lo jutge deu conèxer e jutjar segons les costumes de la ciutat de València.

5. Can alcú farà contrat en algun loch o farà alcú malefici o prometrà alguna cosa de pagar en algun loch e en altre loc haurà domicili, ço és, son alberch, elecció sie de l'actor, ço és, del demanador, en qual loch d'aquels vulle demanar, ço és, en aquel loch on fo fait lo contrat o.l malefici, o en aquell loch on promès de pagar o de donar, si en aquels lochs serà trobat, o là on haurà son alberch.

XLI. EN QUAL LOCH HERETAT DEJE ÉSSER DEMANADA.

1. En aquel loch on ha son domicili, ço és en son alberch, aquel qui és demanat, o si en aquel loch on les coses de la heretat són, és aquel qui és demanat, aquí deu ésser determenat lo pleit de tota la heretat o là on la major part de la heretat serà.

XLII. EN QUAL LOCH DEU ÉSSER DEMANAT COMPTE
D'ALCUNA AMINISTRACIÓ.

1. Aquel qui negocis, ço és, afers, d'altres aministrarà per rahó de tudoria o d'altra manera, en aquel loc on aministra deu retre compte d'aquela aministració.

XLIII. DE DONACIONS QUE SIEN FEITES CONTRA OFFICI DE PIETAT.

1. Si.l pare farà donació de tots sos béns als fils seus qui sien exits de son poder o sien en son poder, o.ls n'aurà tants donats que.ls altres fils o néts ne perdessen lur legítima, e ha altres fils o néts o li'n naxen de leal conjutge, que aquela donació se revoch en tant que aquels altres fils o néts ne pusquen aver lur legítima.

Aquest fur esplanà e romançà lo senyor rey.

XLIV. DE DEMANDA DE HERETAT.

1. No és dret que sie destret el posseïdor que digue a aquel qui.l demane la (22 r.) rahó per què posseex.

Aquest fur adobà e romançà lo senyor rey.

2. Si alcú posseex alguna heretat a bona fe e altre demana a aquel aquella heretat la qual posseex e serà condempnat de restituir aquella heretat a aquel qui la demane, no és tengut que la li rede entrò que li pac tots los deutes que ell provarà que haurà pagats per rahó d'aquela heretat als creadors de la heretat.

3. Si alcú serà posseïdor d'alcuna heretat e, per ço car crehie que fos hereu per testament d'aquela heretat, pagà lexes a alcú o a alguns a qui eren feites, e altre depuys evencé aquella heretat, ço és, que la li tolç per dret, aquel qui possehia aquella heretat retenga tota aquella tan longamnet entrò que sie satisfait a ell, ço és, per paga o per altre assegurament a volentat d'aquel, en tot ço que per aquella heretat pagà.

4. Si alcú posseïdor d'alguna heretat, pus que pleit serà començat d'aquela heretat contra ell, començarà moltes altres coses hereditàries a posseir, serà condempnat a restituir aquella heretat al demanador; e.s tengut de restituir axí aqueles coses les quals començà a posseir de la heretat, pus que.l pleit fo mogut e començat com aqueles que posseie d'aquela heretat e.l temps que.l pleyt fo començat e mogut.

5. Si alcú dirà o afermarà que sie hereu d'alcú, e demanarà algun deutor d'aquel de qui diu que és hereu que li pach ço que devie a aquel de qui diu que és hereu, aquel deutor no és tengut de respondre ne de pagar alguna cosa a ell entrò que prou que sie hereu d'aquel de qui diu e aferma que és hereu.

XLV. EN QUAL MANERA DEU E POT HOM RECOBRAR LA SUA
COSA QUE ALTRE TÈ.

1. Si alcú pert son catiu e.l pot trobar, aquel qui demanarà deu-lo mostrar davant lo jutge del loch, e.l jutge conega primerament de la possessió e puys de la propietat.

Enadex lo senyor rey que si.l demanador se volrrà, lo jutge pusque conèixer ensems de la possessió e de la propietat.

2. Si alcú vendrà un camp o altra cosa a algun hom, e puys aquel meteix camp o aquela matexa cosa vendrà a altre e metrà el derrer comprador en possessió d'aquel camp o d'aquela cosa, meylor dret ha lo primer comprador, jasie ço que no sie mès en possessió de la cosa que no ha lo derrer comprador, jasie ço que sie mès en possessió de la cosa.

3. **Aquels qui posseexen a mala fe, esmenen tots los fruits que hauran haüts de aquela cosa que possehiran a mala fe; e entenem ésser possehidors de mala fe aquels qui cientalment fan compres d'aquels qui no o poden vendre, e aquels qui han donacions d'aquels qui donar no o poden, e aquels qui cambien ab aquels qui no han dret en aqueles coses que cambien, e aquels qui forçadament o amagatons entren en ço d'altruy, e aquels qui han successió d'aquels qui no.ls poden lexar aquella cosa que.ls donen, e aquels qui en semblants cases possehiran altruy cosa. E aquels qui posseexen cosa en què cuyden haver bona fe, si meyns de pleyt volen restituir la cosa que posseexen, sien tenguts de restituir la cosa e (22 v.) tant solament los fruits, los quals en aquel temps trobarà hom que seran exits d'aquela cosa aquels que no seran despeses. Encara aquels qui són posseïdors de bona fe sien tenguts, donada la sentència contra ells, de restituir la cosa e tots los fruits que.n seran exits depuys que.l pleit fon començat.**

Aquest fur declarà e romançà lo senyor rey.

4. Rahó de dret veda que aquels qui posseÿran alcunes coses les quals no posseïran per just títol, que no hagen la senyoria d'aqueles coses, per ço car no les posseexen per just títol.

5. Si alcú posseïrà alguna cosa a bona fe, e enans que la prescripció o la teneó sia complida, altre li farà demanda d'aquela cosa, depús que.l pleit sia començat, aytant de temps quant trigarà el pleit a fenir o a determinar, no córrega prescripció ni teneó contra aquel qui demanarà la cosa, car les trigues del pleyt no deuen noure ni tenir dan al demanador, ni profitar al posseïdor.

6. Si alcú posseïrà coses d'altruy, jasie ço que no haje justa rahó de posseïr ni de tenir aqueles coses, no sia destret de redre aqueles coses a alcú, si aquel qui les demanarà no mostrarà que agués dret en aqueles coses.

7. Aquel qui sembrarà a bona fe e.l camp qui serà d'altre, los fruits que reebé e hac d'aquel camp duran sa bona fe, sien d'aquel qui sembrà. Mas quant sabrà que.l dit camp sie d'altre, los fruits que haurà reebuts d'aquel camp, pus que u sabrà e haurà mala fe, restituesque aquels fruits a aquel de qui serà el camp, levades les despeses necessàries que alí haurà feytes.

8. Si alcú demanarà alguna cosa a altre e aquel qui serà demanat serà cert d'aquela cosa qualque sia per la demanda del demanador, jasia ço que.l demanador erra el nom d'aquela cosa que demane, ço és, que no la apell per aquel nom que és appellada, la error del nom no nou al demanador que sa demanda no valle e no sia dreta.

9. De qualque cosa demanda serà feyta a alcú, aquel qui demanarà la cosa deu dir e assignar o demostrar en sa demanda si demana tota aquela cosa o part d'aquela. E si demana cosa que sia de pes, ço és, que per natura s'aje a pesar, deu dir lo pes. E si demana coses que estien en nombre, deu dir e declarar lo nombre d'aqueles coses que demana. E si demana cosa que sia fabregada o feita, axí con enap o escudela o altres coses semblants a aquestes, deu dir e declarar la forma d'aqueles coses. E si demana alguna cosa que estie en mesura, deu dir la mesura. E si demana vestedures, deu dir lo nombre e la color d'aqueles. E si demana home, ço és, servu o catiu, deu dir lo nom d'aquel e deu dir si és infant o macip, ço és, de quyn jovent és. E si no sap lo nom d'aquel hom que demana, deu demostrar aquel hom en aquesta manera, ço és: que demana aytal hom o aytal servu o aytal catiu qui fo d'aytal heretat o qui fo d'aytal fembra o qui fo d'aytal serva o d'aytal cativa nat. E (23 r.) si demana camp, deu dir en qual loch sia e deu dir II afrontacions d'aquell.

10. Aquell qui tindrà o posseirà cosa moble o no moble o semovent per rahó de comodat, ço és, de prest, o per rahó de loger, o serà mès en possessió per guardar la cosa que li serà liurada, per rahó d'alguna lexa que li serà feita en derera volentat, o car alguna fembra tindrà o serà mesa en possessió per nom de son ventre, ço és, per rahó de l'infant qui encara serà en son ventre, o car alcú serà mès en possessió d'alguna cosa de son vehí, per ço car aquel vehí no volrrà assegurar que no vingue dan a l'altre vehí de les cases d'aquel qui seran aparelades de caure, pusque aqueles cases les quals alguns tendran o posseïran per aytals rahons, a ells ésser demanades, jasia ço que no sien dits verdaders posseïdors. Encara pusquen ésser demanades aqueles coses que tendran o posseïran a tot hom qui haje poder de restituir o de retre aqueles coses que li seran demanades.

11. Si alcú posseirà alguna cosa e d'aquela cosa que posseirà serà a ell feita demanda e será condempnat que reda aquela cosa al demanador, no és tengut de restituir tan solament la cosa en què serà condempnat, mas tot lo piyorament d'aquela cosa que serà feyta peyor en son poder.

12. Si alcú posarà o metrà en les sues cases biga o trau o cabiró que sia d'altruy, no sia tengut aquel remoure d'aquí, más reda lo preu d'aquel al senyor de qui era la biga o.l trau o.l cabiró.

En aquest fur enadí lo senyor rey que tot hom pusque pendre la biga de son vehí o altre fust per estalonar sa casa, si caer volrrà, o la paret de sa casa, esmenan a ell lo preu; e si en altra manera la prenie meyns de volentat del senyor del fust o de la biga, que li'n dó doble preu.

13. Si alcú demanarà a altre alcun camp o vinya e en aquel camp o vinya haurà fruyts que no sien colits, aquels fruyts vénen en la demanda ab lo camp o ab la vinya, per ço com són part d'aquel camp o d'aquella vinya.

14. Si posseïdor d'alcun camp aquel haurà laurat o sembrat, e puys aquel camp serà vençut d'ell, ço és, que altre.l li haurà tolt per dret, sie tengut de restituir aquel camp, ab ço que aquí serà sembrat, al demanador; ell retén, emperò, a aquel posseïdor totes les despeses que haurà feytes en aquel camp en laurar o en sembrar, si serà posseïdor de bona fe, car null cas no pot esdevenir qui embarch que aytals despeses no dejen ésser restituïdes.

15. Si algú ocuparà, ço és, per sa pròpia aucturitat pendrà alcuna cosa que a alcun altre pertanyerà per rahó de successió de mare o per altra guisa, aquel qui aquela cosa axí pres sie tengut de restituir aquela ab tots los loguers e les exïdes, les quals pres e pendre poch, e ab tot lo dan que en aquella cosa haurà de donat o feyt.

16. Si alcú comprarà alcun camp o altra cosa a bona fe d'aquel qui no és ver senyor d'aquela cosa que vené, si aquel comprador caurrà de la possessió, ço és, que la perdrà sens dret, pot aquella possessió demanar a tot altre posseïdor, exceptat al ver senyor de (23 v.) la cosa.

Enadex lo senyor rey, si donchs lo ver senyor no.l ne gita per força, car la-doncs la pot cobrar del ver senyor de la cosa.

17. Si cavall d'alcú enprenyarà egua d'altre, ço que n'exirà no és del senyor del cavall, mas del senyor de la egua.

XLVI. DE USUFRUYT, ÇO ÉS, D'AQUEL QUI HA DRET E.L FRUYT A REE-BRE D'AQUELA COSA E NO HA DRET EN LA PROPIETAT.

1. Tot hom qui haje violari en los béns d'altruy e ell tendrà la propietat, que sie tengut de donar fermança de restituir aquela propietat sens tot afollament.

Aquest fur declarà e romançà lo senyor rey.

2. Si usufruyt, ço és, violari, serà lextat a alcú a temps o en tota sa vida, pot aquell de qui és la propietat, a qui.s volrrà, obligar o donar aquella propietat, axí, emperò, que aquel haje l'usufruyt, ço és, lo violari, salvu a qui serà lextat o donat a temps cert o a tota sa vida.

3. L'usufruyt, ço és, lo violari, és fenit can serà mort aquel qui tenie l'usufruyt, ço és, lo violari, a cert temps o a tota sa vida.

4. Aquell qui haurà usufruyt, ço és, violari, en alcuna cosa, sia tengut de refer lo tet d'aquela casa si serà afollat e les parets calçar. E si hi haurà usufruyt, ço és, violari, en algun camp o en aquel camp seran arbres e morran aquels arbres, ell, tenent aquel violari, deu-n'í altres plantar en loch d'aquels; e aquels arbres qui seran secats o morts sien d'aquel qui haurà violari en aquel camp. Emperò, si ls arbres d'aquel camp seran arrencats per vellea, o per ter-ratrèmol o per força de vent seran gitats, en loch d'aquels aquel qui ha lo violari e.l camp no sia tengut de replantar altres arbres.

5. Aquel qui haurà usufruyt, ço és, violari, en alcuna cosa no deu piyorar la propietat, mas bé la pot mellorar.

6. Si usufruyt, ço és, violari, serà lextat a algun hom, d'algun camp o vinya, e en aquel camp o vinya seran fruits madurs o asonats, aquel a qui serà lextat l'usufruyt d'aquel camp o d'aquela vinya haje los fruits, dementre, emperò, qu.en lo camp o en la vinya estien los fruyts que no sien tallats ne segats ni colits el dia de la mort del testador qui lexà aquel usufruyt. Mas si aquel a qui serà lextat l'usufruyt, ço és, lo violari, se morrà e encara no haurà reebuts ni preses los fruyts madurs o asonats, aquels fruyts no són de l'hereu d'aquell qui haurà lo violari, mas tornen al senyor de la propietat, per ço car axí deu ésser entès: que la-donchs sien reebuts los fruits can aquell qui ha l'usufruyt, ço és, violari, los haurà dins sa casa, mas per ço no seran seus si bé.s són tallats, ni segats o collits.

XLVII. DE CLAVEGUERES E D'ESTREMERES O D'ALBELLONS.

1. Les immundícies, ço és, les legees e les pudors de les clavegueres, d'estremeres e d'albellons, si no són adobades e nedejades e refeytes, fan lo cel pentenciós, ço és, corrupiment de l'àer, e menaçaen trabucançes, ço és, derrocaments de cases e de altres hedeficis.

2. Lo senyor de les cases sobiranes pot la claveguera e l'estremera e l'albelló de les su- (24 r.) es cases, qui descorren per les cases jusanes de son vehí, refer e escombrar sens volentat de son vehí qui serà senyor de les cases jusanes, car públicament és cosa profitosa a tots, les clavegueres e les estremeres e ls albellons, tan bé privats com públics, que sien refeys e escombrats en la casa d'aquel vehí. A les quals coses a fer, si mester serà, pot trencar los païmens del vehí, enaxí que dó segurtat covinent que refaçe lo pahiment de son vehí que haurà trencat quant haurà escombrat l'albelló o la claveguera o la estremera.

3. Cascú vehí pot la claveguera o l'albelló de la estremera o altres aygües de les sues cases metre e menar en la claveguera o en l'albelló públich o comú, no

contrastant contradiment d'alcú. Ni alcú no pusque posar ni metra alcuna cosa en la claveguera o en l'albelló comú o que sia d'alcú, qui piyor l'ús d'aquela claveguera o de l'albelló, ni embarch lo decor-riment de les aygües que decorreran e passaran per aquela claveguera o per l'albelló.

XLVIII. DE SERVITUT D'AYGUA E D'ALTRES COSES.

1. Tot hom qui façe cases prop l'altre e que y haje carrera enmig, pusque alçar e fer quals obres se vulle, no contrastant si l'altre li diu que li toll la lum; o si farà obra en la paret on la finestra serà, per la qual la lum entra en son alberch, o altre paret tan prop per què la lum perdés lo senyor de les cases, que aquel qui aquella obra farà sie tengut de fer ab sa messió, en l'alberch d'aquell qui la lum perdrà, finestra on aquel a qui tolrrà la lum de son alberch haje lum covinent. E si aquesta luminera no li pot donar, çes d'aquela obra, en guisa que no tolgue a altre la lum. E açò haje loch en tot alberch que sie de servitut vella o antiga e prescripta.

Aquest fur mellorà e romança lo senyor rey.

2. L'aygua que naxerà en altruy camp o loch, sens volentat d'aquel al qual l'ús de l'aygua pertayn, negú no la pot pendre.

En aquest fur enadex lo senyor rey que dementre que aquel de qui serà lo loch on naxerà l'aygua haurà mester aquella aygua, que la prena e la haje, e quant no la haurà mester, que la prenen e la hagen los vehïns qui seran dejós ell.

3. Si alcú haurà aytal servitut en les cases de son vehí, ço és, que aquel vehí no y pusque obrar pus alt, e puys hi obrarà pus alt, lo jutge lo deu destrèyer que desfaçe ab ses pròpies despeses aquella obra nova que haurà feyta pus alta. Mas si aquel qui diu que ha aquella servitut en aqueles cases no o porà provar, no és vedat a aquel vehí seu que no pusque obrar e levar pus alt en ses cases.

4. Negú no pot ni deu passar ni fer neguna cosa per altruy camp en què no ha sevitut de passar ni de fer alcuna cosa. Mas si en aquel camp ha carrera pública, no és vesat a negú que no pas dretament per aquella carrera pública e comuna.

5. Negú no pot posar aytal sevitut en altruy camp o loch, ço és, que culla fruyta, o s'i vage deportar o hi vage menyar o en altruy era batre son blat per rahó de servitut.

6. Cascun pot hedificar e fer bayn de prop la paret que li serà vehina, dementre que la paret vehina no.n valle menys (24 v.) ne.n prene dan.

7. Si dos companyons hauran una era o un pati ensemps cominalment e un altre qui serà vehí d'aquela era o d'aquell pati, lo qual havie servitut en aquella

era o en aquel pati, ço és, que negú no y pogués hedificar ni obrar, e aquel vehí atorgarà a un d'aquels companyons que pogués en aquella era o en aquel pati hedificar, l'altre companyó, vedan a aquel a qui és atorgat que y hedificàs, no y pot hedificar ni obrar.

8. Si alcú en la tua era no ha dret, per quant que temps aquel usarà o emprarà aquella era, no nou a tu qui és senyor d'aquela era.

9. Si alcú done a altre que pas aygua per lo seu loch, deïm que li assigne loch; e si no o fa, aquel a qui otorgat serà, pas aquella aygua per loch on meyns de dan sie d'aquel qui l'atorgament li haurà feyt.

Aquest fur adobà e romança lo senyor rey.

10. Si alcun vehí, usan per X anys, haurà conseguida e guanyada alcuna servitut en les cases de son vehí, axí com és servitut d'estel.lidici, ço és a saber, que les aygües sues degoten e cajen en les cases de son vehí, o servitut de metre cabirons o bigues en la paret de son vehí, o de reebre lum per les finestres que seran envés les cases de son vehí, o d'altra servitut, e puys de la casa d'aquel vehí serà gitat aquel stel.lidici, ço és, que haje mudat o gitat en altre loch lo decorriment o degotament d'aqueles aygües que cajen en altre loch, o haurà treytes o departides aqueles bigues o aquells cabirons de la paret o de les cases de son vehí, o haurà tancades les finestres on reebia lum, pus que açò haurà feyt no porà pus reentegrar ni recobrar la servitut sobredita e que havie en les cases de son vehí, per ço car aqueles cases de son vehí seran treytes e diliurades una vegada de la possessió de la passada servitut. Mas si primerament que les hagués tengudes per teneó de X ayns, compre aquella servitut sobredita de son vehí, o li fo atorgada per rahó de donació o lexada en testament, ladonchs pot la passada servitut en l'estament primer en què era recobrar e restaurar.

11. Si seran dos senyors de unes cases comunes, la un d'aquels no pot posar servitut sens voluntat de l'altre en aqueles cases qui seran comunes.

12. Si el vehí meu farà ab mi covinença que ell no estie ni entre en lo seu camp, o que ell no vaje per lo seu camp, o que no.l vena ni l'alièn sens ma voluntat, no val aytal covinença, per ço car negun interésse meu no és que les damunt dites coses no sien feites, ço és, que negun dan no y he si contra la covinença damunt dita serà feit, per ço car cascun pot fer e.l seu ço que.s volrà, sol que no sie vedat en dret ço que ell hi farà. Mas altra cosa és si.l vehí meu prometrà a mi que no pusque e.l camp seu aygua cercar ni pou fer, per ço que aquella aygua que naix e.l meu camp, ni.l pou qui serà en aquel meu camp, no se n'exech ni se'n dessech.

13. La paret qui per natural rahó és comuna entre alguns vehins, la un d'aquels vehins no ha dret de desfer ni de refer aquella paret, per ço car no és tant solament senyor d'aquela paret.

Diu lo senyor (25 r.) rey que là on diu que.l vehí no pusque desfer la paret comuna, que s'entena: si doncs no era obs que aquela paret se reparàs e s'agués a millorar, segons lo fur qui davall és, qui comença: lo vehí, et cetera.

14. Aquel qui féu covinença ab son vehí que ell e sos hòmens pusquen passar e haver car-rera per lo camp de son vehí, o que hi haja altra servitut, jasia ço que no.n pas ne ús d'aquela servitut per II anys, gens per açò no és tolta ni.s pert aquela servitut, si doncs no cessave o no estave per X anys que no usàs d'aquella servitut.

15. Si alcú haurà cases o hedificis o camp o altre sòl de terra que sie avironat de cascuna part de sos vehins, enaxí que no haurà carrera on hi pusque entrar ni metre ni menar aygua ni sia sabut per qual loch cert antigament ell agués carrera on pogués entrar a aquel camp seu o menar aygua, los vehins que meyns dan hi hauran, donen a ell, a obs del damunt dit loch per aquells lurs logars, sens tot preu, carrera on hi puscha entrar e metre e menar aygua.

16. Per nós e per los nostres donam e atorgam per tots temps a vós, tots ensem e sengles habitants e pobladors de la ciutat e del regne de València e de tot lo terme d'aquell regne, totes e cascunes cèquies, franques e liures, mayors e miyanes e menors, ab aygües e ab menaments e ab uimens d'aygües, e encara aygües de fonts, exceptada la cèquia real, qui va a Puçol; de les quals cèquies e fonts ayats aygua e enduïments e menaments d'aygües tots temps contínuament de dia e de nuyt, enaxí que puscats d'aqueles regar e pendre aygües sens alcuna servitut e servici e tribut, e que prenats aqueles aygües segons que antigament és e fo establít e acostumat en temps de sarrahins.

17. Si alcú per lo camp de son vehí haurà dret, ço és, servitut, de menar aygua a.rregar lo seu camp, per ço deu haver carrera al riu o a la cèquia a escombrar o a refer; e.l senyor del camp deu a ell lexar espahi de cascuna part de la cèquia en què pusque posar aqueles coses que seran obs a refer lo riu o la cèquia e en què pusque posar les escombradures e.l terquim d'aquel riu o d'aquela cèquia.

18. Aquel qui ha servitut de pendre o de poar aygua e.l pou o en la font de son vehí, deu haver carrera a pendre o a poar aygua d'aquel pou o d'aquella font.

19. Si la carrera pública per escorrentament o per força de aygua de flum o de pluja serà piyorada o de tot en tot serà destruïda, los vehins qui són pus prop d'aquela carrera la deuen refer e adobar o donar carrera per lur terra pròpria.

20. Si alcú irà per lo camp de son vehí al seu camp o menarà aygua contínuament per X anys, sabén e soffrèn aquell vehí e no contradién, no li pusque ésser vedat per son vehí d'aquí enant que no ús d'aquella servitut de la qual haurà usat per X anys.

21. Aquel qui hedificarà de costa les cases de son vehí, no obra finestra ni façe terrat ni mirador per lo qual puscha guardar e mirar sobre la casa de son vehí o dins alguns lochs d'aquela casa que.s tendrà ab ell.

22. Si les cases del vehí seran roïnoses, (25 v.) ço és, que són aparellades de caer, enaxí que si cahien que feessen mal o que donassen dan a les cases de son vehí, aquell vehí qui haurà les cases roïnoses o aparellades de caer sie tengut de calçar e d'adobar aqueles cases o de donar assegurament a son vehí, si negun dan ni negun mal li'n venie per rahó d'aqueles cases si cahien.

23. Si alcú ha dret de carregar o de posar en la paret jusana, francament e liurament pot hedificar en la paret o en la part qui serà sobirana e obscurar les lumpneres d'aquel, dementre, emperò, que dó e rede la meytat de la despesa, la qual l'altre haurà feyta en la paret, si doncs les lumpneres no seran antigues prescriptes.

24. Aquelles parets que antigament seran trobades que sien estades mijanceres e comunes entre vehins, per tots temps sien mijanceres e sostinguen les càrregues d'aquels vehins de qui seran mijanceres e comunes. Emperò, aqueles parets qui hauran algun espahi miyà entre elles, aqueles parets no sien miyanes ni comunes. Emperò, si algun bastirà de nou paret e.l seu pati o e.l seu sòl, en lo qual primerament no havia estat paret, aquela paret que de nou serà feyta no sie miyana ne comuna. E si per aventura lo vehí volie carregar en aquella nova paret, no o pusque fer contra volentat d'aquell senyor qui de nou bastí e féu aquella paret.

25. A negú dels vehins no és vedat bastir o hedeficar pus alt en les sues cases o obrir finestres en aqueles, si entre aquel e son vehí haurà plaça o carrera pública.

26. Si l'arbre d'alcú penyarà sobre camp d'altre, aquel sobre la terra del qual penyarà, no tail ni trench les rames que penyan sobre aquel camp, mas tail e trench aytantes d'aqueles rames quant fassen ombra que li tingue dan.

27. Aquel qui hedificarà o bastirà cases pusque estendre e alargar tro a la tercera part de la carrera los sobirans degotamens de les aygües de les pluges.

28. Lo vehí qui reebrà los degotaments de son vehí en la paret miyana pusque remover e departir los degotaments de les aygües de les pluges de la paret miyana en la casa o e.l loch seu, can volrrà adobar o reparar la paret o fer algun hedifici e sobre aquella paret hedificar e levar aytant quant volrrà, solament que.l vehí qui obrarà o hedificarà, ab les sues despeses, façe l'aygua d'aquell degotament córrer e caer en la carrera, si aquella aygua porà exir ni caer en la carrera, e si no hi porà exir, dó loch a l'aygua per lo qual pusque exir e decórrer sens dan del vehí qui serà senyor del corriment de l'aygua de la pluya.

29. Lo vehí pusque la paret qui serà miyana e comuna de tot en tot remoure e departir, e aquela rehedificar e tornar, contra volentat de son vehí, e levar aytant quant volrrà; e leix les lumneres e les finestres ubertes, si aquí seran anti-gues e prescriptes. E l'altre vehí pusque metre e posar aquí cabirons o bigues o fer cuberta en aquel loch o en aquella altea, on primerament era can la paret ne fo re- (26 r.) moguda e departida per son vehí e no sie tengut de posar ni dar alcuna cosa en les despeses que seran feites en aquella paret, sinó tro a aquel loch on metrà lo cabiró o la biga o la cuberta; emperò, si en la sobirana nova paret volrrà cobrir o en altra manera hedificar o bastir, pusque-o fer, dementre, emperò, que pach la meytat de la despesa qui serà feyta del començament del fonament de la obra entró a aquel loch tro al qual hedificarà o cobrirà.

30. Si alcú ha possessió o alcun bastiment en paret d'altre, de bigua o de fust, pusque en aquella paret o bastiment posar ço que mester li serà, per aquella possessió.

Aquest fur declarà e romança lo senyor rey.

31. Si alcú haurà dret de bastir o d'obrar sobre alcun hedifici o sobre alcuna paret, pot aquí hedificar o obrar en alt aytant quant se vulla, dementre, emperò, que los hedificis qui seran jusans no sien carregats de pus greu servitut que no aguessen ans que aquella obra fos feyta.

32. E.l camp d'alcun vehí naxie font, de la qual font I altre son vehí prenie aygua a.rregar, e esdevench-se axí que aquella font s'execà e estec execha per X ayns e més, e axí aquel vehí enfre aquel temps no poch pendre aygua a.rregar, e axí ere semblant que agués perdut lo dret que havie de pendre aquella aygua a.rregar; puys, a enant de temps, l'aygua començà a exir d'aquella font e la dita font tornà en l'estat en què solie ésser de primer. En aquest cas aquell vehí no pert lo dret que havie de menar la aygua al seu camp a.rregar, ni pert la servitut que aquí havie, car no usà per aquel temps damunt dit, ço és, per X ayns, car si volgués pendre aquella aygua a.rregar lo seu camp, no pogre, per ço car no hi ere. Aquela matexa cosa és en tota altra servitut que axí sie perduda e puys sia restaurada.

33. En la cosa comuna que entre dos hòmens és, negun dels senyors per dret de servitut, ço és, que digue que ell haje aytal servitut en aquella cosa, que pusque atorgar a altre servitut sobre aquella cosa que és comuna, contra volentat de son companyó per dret no o pot fer; ni algú dels companyons no pot vedar a altre, per rahó que digue que ell ha servitut en aquella cosa, que ell no façe res en aquella cosa comuna sens volentat sua, per ço car en la sua cosa negú per dret no pot haver servitut.

34. Si alcú comprarà alcunes cases en les quals les sues cases hajen servitut, depuys que les haurà comprades, aquella servitut puys no és deguda a aquel qui

haurà comprades les cases. E si puys volrrà vendre aqueles cases en les quals les sues cases primerament havien servitut, mester és que nomenadament digue que les sues cases primeres hajen servitut en aqueles cases que ven, axí com de primer la y havien. D'altra manera, si expressament no o diu, les cases qui seran venudes sien franques d'aquela servitut.

35. Si alcú ha servitut en heretat d'altre e d'aquela heretat comprarà o per altra rahó guanyarà una partida, que no perde aquell qui haurà guanyada o comprada aquela part la servitut que havie en aquela heretat, ans li romanga la servitut en aytant quan és la part qui roman a aquel de qui la haurà haüda. (26 v.)

Aquest fur declarà e romançà lo senyor rey.

36. Si alcun senyor de dos alberchs vendrà la un d'aquels en la venda dirà: "Aquel alberch te ven que y haja servitut"; e puys en lo liurament de l'alberch no fa menció d'aquela servitut, sia entès que aquel alberch sia venut ab la servitut la qual li posà e.l començament.

Aquest fur declarà e romançà lo senyor rey.

37. L'aygua de flum públich deu ésser partida segons la manera e la granea de les possessions a.rregar los camps, si doncs alcú no mostrave que més li'n fos donada que no li'n pertayia per la part dels seus camps a.rregar. Emperò, l'aygua aquela sie menada a.rregar a aquells camps, enaxí que sie feyt sen injúria d'altre.

38. Si en alcuna part de la paret d'alcú, alcú ha més per dret de servitut cabiró o bigua, per tota aquela paret ha aquella servitut que pusque metre cabirons o bigues.

XLIX. DE DAN DONAT.

1. Si alcun darà o farà dan a altre e aquel qui haurà dat o feyt lo dan lo negarà, e puys serà provat que a tort li haurà feit aquel dan o donat, en doble deu ésser condempnat.

2. Si bestiar d'alcú a tort serà enclòs e per fam o d'altra manera en aquell enclòiment o presó morrà, aquell de qui ere lo dit bestiar lo pot demanar en doble.

3. Si alcú en les terres laurades o en vinyes farà foyes o ciyes per pendre bèsties salvatges o pararà laçes o archs o balestes en aquels lochs los quals són acostumats de freqüentar e d'anar sovén, si bèstia d'alcun hom per aquela rahó morrà o sofferrà dan, lo caçador que axí no sàviament haurà aquels laçes parats, pach aquela bèstia que aquí morrà. E si alcuna bèstia per aquels laçes o per aqueles foyes o ciges dan haurà o pendrà, a arbitre del jutge sie esmenat.

4. Negú no trench colomers ni prene coloms ab rets o ab alguns laçes, o en altra manera no.ls ocia en algun loch propri o d'altre; e aquel qui o farà pach LX solidos, esmenant primerament lo dan; d'açò sia exceptat ocel de caça, esters no caç hom prop del colomer.

5. Lo dan qui serà donat a tort o per colpa d'altre, en qualque cosa serà donat, sie restituït.

6. No pot ésser dit que aquel sie tengut de colpa que a defeniment de si e de mantinent en aquella manera faça alguna cosa.

7. Cascun pot ociure ladre pres en lo furt, enaxí si ell se defèn ab dart o ab altres armes.

8. No és en colpa aquel qui per empenyiment d'altre o per força de vent darà o farà dan a altre, car cosa que no és en colpa ne deu sufferre ni haver dan.

9. Aquel qui farà foya o ciya en aquel loch on és públicament carrera, o qui mal o desordenadament posarà pedres en aquel loch, e aquel qui e.l seu rostoll o en espines o romagueres metrà foch per rahó de cremar aqueles coses, e aquel foch exirà e passarà oltra aqueles coses que aquel volrà cremar e farà mal en blat o en vinya d'altre és tengut del dan que haurà feit e donat.

10. Si catiu d'alcú donarà o farà mal o dan a alguna persona, lo senyor sabén o no sabén, e no u podie ve-(27 r.) dar, aquel senyor no és tengut, sinó que dó aquel catiu a aquel qui.l dan haurà sufferre e pres, jasia ço que més sia el dan que no val lo catiu. Emperò, si el catiu darà dan a alcú e el senyor seu o sabé e no u volch vedar com o pogués vedar, és tengut tot lo dan a restituir que aquel catiu haurà feit; ne és deliurat ne absolt si volrà dar aquell catiu per lo mal ne el dan que haurà feit ne donat. E si aquel catiu haurà feit dan o mal, lo senyor sabén o no sabén, e no volch vedar com vedar o pogués, vendrà en poder d'altre novell senyor per compra o per altra justa rahó, aquel novell senyor serà tengut tan solament a liurar aquel catiu per lo mal e per lo dan que haurà feit enans que vingués en son poder, car la malafeyta seguex aquel qui feita la haurà. Aquel metex dret sia observat si alguna bèstia, per la sua crueltat o per la sua malea, darà ni farà dan a alcú. E si aquel catiu o aquella bèstia que haurà aquel mal feit o donat, morrà ans que.l pleit sie començat, la demanda que podie ésser feyta per aquel mal o per aquel dan donat sie morta e fenida.

En aquest fur enadex lo senyor rey que si alcú haurà bèstia mala, mul o cavall o rocí, de mantinent que vingue a la posada o a l'alberch, que digue a l'oste o a l'osta o a aquel qui tindrà loch d'ells: "Guardat vós e vostra companya d'aquesta bèstia, que mala és". E si puys farà mal la bèstia, no.n sie tengut aquel de qui serà la bèstia de restituir alcun dan ni de donar la bèstia. E si per aventura no u haurà dit, per sa negligència, que mala sie, e per sa malea ociurà aquella bèstia alcuna persona de casa, que perda la bèstia aquel de qui

serà e haja-la aquel qui haurà pres lo dan o sos amics. E si per aventura aquela bèstia mala no haurà morta la persona, mas haurà-la nafrada, sie tengut de donar la bèstia o de refer lo dan.

L. DE DIVISIÓ E PARTICIÓ DELS HEREUS.

1. Si tu no consentist a la partició de tota la heretat de ton pare ne sobre aquela cosa sentència no fo donada ni dita ni posa feyta, pots demanar la tua part de aquella heretat que fo partida sense consentiment teu.

2. Si alcú volrrà aquels béns qui són comuns per rahó de successió de pare o de mare que entre ell e son frare sien partits, dret és que o pusque demanar e acabar que sien partits.

3. Dret e justa cosa és que ls béns dels pares o de les mares qui moren intes-tats, ço és, sens testament, que sien partits entre ls fils e les filles per eguals parts.

4. Si alcuna divisió o partició de heretat serà feita entre frares o altres perso-nes, volem que sia feita ab pública escriptura.

5. Si dos hòmens o més seran hereus en alcuna heretat e la un d'aquels con-seguirà e guanyarà dels altres hereus la part que deurà haver en aquella heretat, aquels hereus sien tenguts a ell de restituir la part la qual a ell pertayn, ab los fruyts los quals aquel hereu e posseïdor reebé d'aquella part la qual aquell haurà conseguida e guayada.

6. Si los hereus hauran partits los béns del testador, e la un dels hereus perdrà per dret la part que haurà haüda o partida d'aquella per rahó d'obli-gació o de demanda que era sobre aquels béns enans que fos fet lo departi-ment entre los hereus, que pusque demanar als altres hereus sa part d'aquels béns que ells (27 v.) hauran haüts a lurs parts.

Aquest fur adobà e romança lo senyor rey.

7. Si ls hereus contendran entr.éls matexs qual d'éls deja tenir les cartes de la heretat, manam que estien aqueles cartes en poder d'aquel hereu qui serà es-tablit hereu en la major partida de la heretat; e aquel que.n dó translat als altres hereus e que dó segurtat que, si mester serà, que mostre a éls les cartes originals. E si, emperò, tots aquels seran hereus per eguals parts e entr.éls no.s poran ave-nir qual d'éls los deje tenir, deuen gitar sorts qual d'aquels hereus les tendrà, o elegen un amich cominal qui les tenga, o que sien posades o comanades en altre loch segur.

8. Si divisió o partició serà feyta una vegada entre los hereus o entre altres persones, ço és, que hauran partit entre éls alcuna cosa que havien comuna per qualche manera la aguessen comuna, ab cort o sens cort, ab jutge o sens jutge,

volem que aquella sia ferma per tots temps. Car no volem que pus axí la hauran partida, que aquella partició pusquen altra vegada tornar, sinó per lur volentat. E si algunes altres coses entre aquels hereus romandran a partir, volem que encara sobre aqueles coses que no seran partides pusque ésser feita divisió e partició entr.éls.

En aquest fur enadex lo senyor rey que en aquel logar on diu que, pus una vegada hauran partit, los hereus no sien tenguts puys de tornar en partició; si doncs engan o errada no era estada e.l temps de la partició, e açò sie demanat dins III anys e no puys.

9. Si.l pare à son fil emancipat o no emancipat, ço és, que serà en son poder o no, e serà en estudi per rahó d'apendre, e.l pare li darà alguna cosa e li farà sos obs, ço que li haurà donat no li deu ésser comptat en part de la heretat que deu haver.

LI. DE LES COSES COMUNES A PARTIR.

1. Negú no és destret que, altra sa volentat, sia detengut en companyia, ni haver cosa comuna ab altre ensemps, si doncs covinença no y havie entrò a cert temps, perquè aqueles coses que seran comunes entre alguns deuen ésser partides quant a la un d'aquels plaurà.

En aquest fur enadí lo senyor rey.

2. Can alguna cosa serà entre alguns comuna a partir, e la divisió e partició d'aquela no.s pot fer profitosament, ço és, sens dan de la cosa, enaxí com és forn o bayn o pou o vestidures feitas o enap o molí o arbre o péra o servitut de carreta o servu o sarrahí o mul o cavall o ocell o qualque altra cosa que de sa natura, sens mort o piyorament de si, no reeb divisió o partició en si, o encara castel, casa, camp qui a vegades profitosament no pot ésser partit, que ladonchs sia feyta llicitació, ço és, encant, entre aquels companyons sobre aquella cosa comuna, e aquel companyó qui més hi donarà consequescha e haje aquella cosa e dó la part del preu a l'altre companyó que le'n tanyarà.

3. Si convinença serà feyta entre alguns companyons que hagen cosa comuna, que null temps aquella cosa comuna no sia partida, aytal covinença no haje valor. Emperò, si serà feita covinença que entrò a cert temps aquella cosa que serà comuna no (28 r.) sia partida, que aquella covinença haja valor. Mas cascun d'aquels companyons qui hauran feita convinença que entrò a cert temps aquella cosa que era comuna no sia venuda, podrà enfre aquel temps vendre la sua part a altre, mas lo comprador no porà demanar que aquella cosa comuna que haurà comprada sia partida enfre aquel temps, enaxí com lo seu venedor no o pogra demanar.

4. Si alguns hauran vila, castell, alqueria, heretat, o qualque altre loch o cosa comuna per qualque rahó o manera, la un companyó pot demanar a l'altre, encara que no li plàcia, que aquella cosa comuna sia partida.

LII. D'AQUELS QUI SERAN COMPANYONS D'UN METEX PLEYT.

1. Si algun negoci o algun feít serà entre molts comú, e après lo pleit d'aquel feít començat segons dret, alcú o alguns d'aquels companyons seran absents, aquels qui seran presens poden menar lo pleit en tot sens manament d'aquels qui seran absents, si aquels presens volen assegurar que aquels absents hagen per ferm, ço que serà feít per éls en aquel pleit, o si volen assegurar de pagar, ço que serà jutjat, si alguna cosa era demanada a aquels qui seran absents.

LIII. A DEMOSTRAR AQUELA COSA MOBLE EN JUHII QUE SERÀ DEMANADA.

1. No tant solament sia tengut aquell qui posseex alguna cosa moble o semovent a demostrar en juhii, mas encara aquel qui per engan procura que no posseís aquella cosa la qual era tengut de demostrar en judici, sia tengut de demostrar aquella.

Aquest fur esplanà e romançà lo senyor rey.

2. Si alcú és aparellat de demanar la propietat d'alcuna serva o de servu o de cavall o de vestiment o de draps o de qualque altra cosa movent o semovent, aquella cosa deu ésser mostrada a aquel qui la demana, si açò volrà, ell, emperò, juran que son interésser és, ço és, que a ell pertayn de dret que aquella cosa li sia mostrada en juhii, per ço que denant lo jutge sia mils questa e encercada la veritat. Per coses, emperò, que no seran mobles, ans seran seents no deu ésser feta demanada que sien mostrades en juhii, car per elles metexes se mostren.

3. Si alcú comanà o posà o prestà les coses tues a altre e féu covinença ab aquel a qui havia feyta comanda o depòsit o prest d'aqueles tues coses que a tu aqueles coses davant dites retés, jatsia ço que neguna demanda de dret stret per la covinença d'aquel tu no hages, emperò, egualtat de dret és que, per la covinença o per lo contrat qui axí fo feít e.l teu nom, per aquel pots demanar aqueles coses a aquel qui en aytal manera les hac e les pres. E aquesta cosa metexa sie observada semblantment en tots altres contrats.

4. Si algun procurador serà donat a demanar a altre alguna cosa moble, aquel procurador pusque demanar que aquella cosa moble sia a ell mostrada en judici, segons que la poria demanar aquel qui l'haurà establít procurador de qui era la cosa, per ço car aquel dret per lo qual algun pot demanar que a

ell sia mostrada la cosa que ell demana en judici és primer dels altres drets per los quals ell poria demanar aquela cosa. (28 v.)

Aquest fur esplanà e romança lo senyor rey.

LIV. DE JOCHS E DE JUGADORS.

1. Si alcú darà o prestarà diners a joch a aquel qui jugarà, aquel qui.ls reeb no és tengut que.ls reta; mas lo prestador pot retenir la penyora, si la ha en son poder, que haurà presa per aquels diners. Mas lo deutor o la fermança qui serà donada per diners que sien prestats en joch no.n sie tenguda, ni aquel qui juga no pusque penyorar aquel qui juga ab ell ni la fermança ne.l deutor qui hi serà donat.

2. Aquela cosa que alcun guanyarà a joch, aquela pot bé retenir, o la penyora si aquela posseex entrò que sie pagat de ço que haurà guanyat e.l joch.

En aquest fur enadí lo senyor rey que si alcú guanyarà alcuna cosa a joch o alcuna penyora que a ell sia mesa, que aquela penyora pusque retenir aquel qui la haurà guayada, si era d'aquel qui la haurà peduda; en altra manera, deým que aquela penyora no pusque retenir, mas que sie tengut de retre aquella al senyor d'aquela penyora. Si doncs ab volentat del senyor de la penyora no la havia empenyorada.

3. Lo fill que estarà en la casa ensemps ab son pare e encara no haurà muller o.l pubill, qui en joch perdrà diners o altres coses, lo pare o el tudor d'aquel pusque demanar e recobrar d'aquel ab qui haurà jugat tot ço que haurà guanyat d'aquell fil o d'aquell pobill.

4. Si alcú prestarà a altre diners en joch, perda aquels diners e no.ls li pusque demanar. Mas si pres penyora per aquells diners, pusque aquella penyora retenir.

5. Si alcun jurarà en joch dién mal de Déu e de sancta Maria, pach X solidos, o nuu públicamnet soffira X açots.

Enadex lo senyor rey que si alcun dirà mal de Déus o de sancta Maria pach C solidos, e si dirà mal dels Apòstols pach L solidos, e si dels màrtirs sants XX solidos. E si pagar no.ls volrà o no porà, estia per tot un dia e.l costell. E si la justícia del loch la dita pena no li donarà, pac del seu propri la dita pena al senyor rey. De les quals penes aquel qui o descobrirà haja la V part. E aquestes penes se pusquen minvar a conexença de la cort e dels prohòmens.

LIV. SI CERTA COSA SERÀ DEMANADA.

1. No demana equal cosa ne segons dret usada aquel qui demana que ell ne sos frares no paguen lo deute del pare segons aqueles parts en què seran hereus.

2. Aquel qui haurà pres préstet de diners o d'altres coses que estien en nombre o en pes o en mesura, ço és, que.s pusque comtar o pesar o mesurar, ja sia ço que aquell qui aquelles coses haurà manlevades perda aquelles per foch o per altre cas d'aventura, gens per açò no és solt que no sia tengut de pagar.

3. Si alcú pendrà préstet d'altre de diners o d'argent o d'aur o d'altra cosa, que sie tengut de retre a aquel qui.l li haurà prestat sens tota excusació, si doncs aquell qui prestat haurà no li vol haver mercè, per ço cor o haurà perdut sens colpa sua.

Aquest fur declarà e romançà lo senyor rey.

4. Si alcú serà obligat a dar o a pagar forment, ordi, vi, oli o altres coses en cert loch o en cert temps, en tant deu ésser condempnat, en quant valie aquela cosa en aquell (29 r.) loch o en aquel temps que fo promesa de donar o de pagar. Emperò, si no serà posat en aquella obligació cert loch o cert temps, en tant deu ésser condempnat quant val aquella cosa en aquel loch on demanada és. Emperò, si serà posat en la obligació cert loch o cert temps o no y serà posat e.l deutor serà demanat que pac aquella cosa que haurà promesa de pagar o de donar e no volrrà pagar, en tant deu ésser condempnat, en quant aquella cosa més valc del temps que fo demanat de pagar e no volc pagar, entrò al temps que la sentència fo donada.

5. Lo pare és tengut als creadors del fill qui no és emancipat ni d'altra manera exit de poder del pare, e serà en estudi o en altra manera irà per cosa rahonable, de retre los diners, los quals aquels creadors prestaren al dit fil a sos necessaris obs, los quals obs lo pare, segons offici de pietat, no o deu rebujar de fer.

LVI. PER QUAL RAHÓ DEU HOM DEMANAR ÇO QUE NO SERÀ DEGUT E SERÀ PAGAT E ÇO QUE PER LEYA RAHÓ E DESONESTA SERÀ PROMÈS.

1. Si alcun pagarà per errada de feit lexa deguna que no deurà pagar, que depuys la pusque recobrar.

Aquest fur esplanà e romançà lo senyor rey.

2. Si alcú darà a altre certa quantitat d'aver o d'altra cosa, per ço que.s leix de fer alcun mal o peccat, si se'n lexa que no.l faça, sia sua aquella cosa que li'n serà donada; e si no se'n lexa de fer, que sia tengut de retre ço que li'n serà donat a aquel qui lo y haurà donat.

3. Si alcun cuydava o crehia deure alcun deute a altre e no.l li devia o altra cosa, e aquel paguà aquel deute o liurà aquella cosa, per ço car crehia que la degués, pot recobrar aquel deute o aquella cosa d'aquel qui la reebé. Aquela matexa cosa és que si alcú s'obligà a altre creén que fos tengut d'alcuna cosa a pagar o a

donar o a fer, e en veritat no n'era tengut, que pusque demanar aquell que l'absolva d'aquela obligació. E si carta serà feyta d'aquela obligació, pot demanar que li sie retuda. Mas, si sabudament pagarà algun deute que no devia o prometrà alguna cosa de dar o de pagar, de què sabia que no era tengut, no pot demanar que ço que haja pagat li sia retut ni que sia absolt d'aquela obligació.

4. Si alguna cosa serà pagada o liurada per rahó d'alcun testament, lo qual testament serà trobat puys fals o que no havia valor o que era trencat per dret, aquella cosa per aytal testament serà pagada o liurada, sia retituïda a aquell qui la paguà o la liurà.

5. Aquel qui serà establít deutor de pagar alguna cosa a cert dia, jasia ço que enans del dia pac aquella cosa, no la pot puys demanar.

6. Si.l pobill, sens aucturitat del seu tudor, pendrà préstet de diners o d'alcuna cosa, de la qual serà feyt pus rich, e depuys que serà exit de pupil.lar edat pagarà aquella cosa que havie manlevada, no la pot puys demanar, cor naturalment dreturera cosa és que negun no sia feyt pus rich ab dan d'altre.

7. Si alcun creador haurà II deutors e cascun li deurà per si matex deute, e la un d'aquells deutors li pagarà per nom de si metex lo deute que li deurà, e lo creador reebrà aquel deute per nom de l'altre deutor, aquel deute és pagat axí com deute no degut, per què aquel qui pagà pot recobrar aquel deute que en aytal manera era pagat (29 v.).

8. Com a fill que sie en poder de pare diners no dejen ésser prestats, si aquel fill manlevarà diners d'alcú, e puys los paga dels diners de son pare, e.l pare seu, a qui pertanyia demanda de recobrar aquels diners, no.ls demana, e puys aquel fill, estant hereu del pare, volc demanar aquels diners, no o pot fer.

9. Si a alcun pobil o foriós o aquel qui no pot aministrar alguns béns farà paga sens auctoritat del tudor o curador, aquel tudor o curador, pusque cobrar ço que aquell haurà pagat, dementre que estarà en son poder; e quan aquel serà exit de son poder, que o pusque demanar e cobrar.

Aquest fur esplanà e romançà lo senyor rey.

10. Si alcú comprarà d'altre lo seu catiu metex o altra cosa e no sabia que fos seu aquel catiu o aquella cosa, e pagà lo preu d'aquel catiu o d'aquela cosa o.l promès de pagar, pot demanar lo preu que havia pagat o que sia absolt de la promessió que havia feyta del preu a pagar, jasia ço que.l venedor sabés o no sabés que aquel catiu o aquella cosa fos del comprador.

11. Si contra aquel qui demanarà alcun deute que li serà degut ab carta o meyns de carta e per aquel qui serà demanat serà dít o proposat en juhií o en pleit que satisfeyt era a ell del deute que demanave o que li havia feita carta d'absolviment d'aquel deute que li demanava, e açò serà cert al jutge per testimoniis o per carta, aquel demanador, en aytal manera vençut, sia condempnat en doble a aquel qui serà demanat, e aquel doble haje aquel qui serà demanat.

LVII. DE CONDICIÓ FURTIVA, ÇO ÉS, DE COSA QUI SERÀ EMBLADA.

1. Si molts seran a una cossa a emblar, cascun d'aquels qui foren a aquella cosa a emblar és tengut per lo tot, e és alecció d'aquel qui demane la cosa que haurà estada emblada, a qual d'aquels que hi foren la deman. E si la un d'aquels la paga, los altres són deliurats e absolts d'aquella cosa.

2. Certa cosa és que la carta del deute que serà pagat, si roman en poder del creador no ha neguna força ni neguna valor, e pot-la demanar aquel qui haurà pagat lo deute que li sie retuda.

3. Si alcú haurà comanada alcuna cosa a alcú e aquel qui la tenrrà en comanda n'usará contra volentat d'aquel que la li haurà comanada, sia-li tengut de refer tot lo dan que aquel qui li féu la comanda haurà pres, per ço car n'usà contra sa volentat. E manam encara que aquel que prestarà cavall o altra bèstia o coses o draps o catiu o alcuna cosa a altre a cert ús, e aquel qui usarà més d'aquella cosa que fer no deurà contra volentat del senyor, que li sia tengut de refer tot lo dan que aquel haurà pres per aquella rahó, per ço car n'usà més que no devie.

Aquest fur esmenà e romançà lo senyor rey.

4. Si alcuna cosa que en cert dia deja ésser donada serà demanada, axí com vi o oli o forment o altres coses semblants, en aytant sia condempnat aquel qui serà demanat, en quant valie en aquel dia en lo qual aquella cosa dech ésser donada. Emperò, si de cert dia no hi hac feita covinença de dar aquella cosa, en aytant com valc aquella cosa, en aquel dia en lo qual lo demanador se clamà deu ésser condempnat aquel qui promès (30 r.) de donar la cosa. Aquel dret matex és, si alcuna cosa és promesa de dar en cert loch, que segons la estimació d'aquel loch on fo promesa de donar deu ésser donada e pagada. Si, emperò, no fo promesa de donar en cert loch segons la estimació d'aquel loch en lo qual dech ésser demanada, deu ésser pagada e donada.

LVIII. DE DEMANDES E DE OBLIGACIONS.

1. Si negun hom té penyora d'altre per deute que li deja, no és vedat encara al creador de demanar lo deute, si doncs ell no.s ten per pagat d'aquella penyora.

Aquest fur esplanà e romançà lo senyor rey.

2. Si alcú s'obligarà a altre ab carta o meyns de carta a alcuna cosa a dar o a fer, los béns d'aquel movens o no movens, no és entès que hi sien obligats, si donchs açò espressament no era dit entre aquels qui feeren lo contract, ço és, que aquel qui s'obliga, oblich specialment alguns béns seus o encara generalment tots los seus béns.

3. Aquell qui serà donat tudor en testament o per jutge, los seus béns calladament, ço és, que si bé nomenadament no és dit, són obligats al pubill seu per mala aministració. E aquel qui ab lo fisch, ço és, ab aquel qui té alguna aministració del senyor, farà alcú contract per rahó d'aquella aministració o ab lo senyor rey, los béns d'aquel són calladament obligats, jasia ço que expresament no sia dit.

4. Enaxí com e.l començament és en volentat de les parts d'obligar-s'i o de no obligar-s'i, axí no pot alguna de les parts renunciar a aquella obligació en què serà una vegada obligada, sens volentat e sens consentiment de son adversari.

5. Primerament pas lo creador e faça sa demanda al deutor enans que a la fermança, e puys a la fermança, si del deutor no o pot cobrar; e si del deutor o de la fermança no u pot cobrar, après o pusque demanar a aquels qui posseixen los béns del deutor o de la fermança.

Aquest fur adobà e romança lo senyor rey.

6. Persona francha o liura no servescha als creadors per alguna obligació o per algun deute que.ls deje, si doncs no s'i volrrà obligar de sa pròpia volentat que li servescha a cert temps per rahó d'aquel deute. E si en aquel demig haurà de què pusque pagar, que.l pac e que no li sia tengut de servir més; e lo creador prenga'l-li en comte ço que li haurà servit en paga del deute.

En aquest fur enadí e romança lo senyor rey.

7. Si alcú fa contract ab lo príncep o.l príncep ab ell e no sien nomenats béns certs que sien obligats per la I ni per l'altre per rahó d'aquel contract, sia entès que dels béns del príncep sien tants obligats a aquell ab qui haurà feit lo contract en sa aйна que abasten al compliment d'aquel contract; e.ls béns de l'altre, on que sien, sien obligats al príncep per rahó d'aquell contract.

Aquest fur adobà e romança lo senyor rey.

8. Si a la muller, per rahó de la dot, no són obligats los béns del marit nomenadament, sia entès que tots los béns del marit són obligats a ella per la sua dot. En aquella guisa metexa sien obligats al marit los béns d'aquels qui prometeren a ell de dar la dot per rahó de la muller.

Aquest fur esplanà e romança lo senyor rey. (30 v.)

9. Aqueles coses que seran portades o meses e.l camp o en la casa que serà logada, per lo logader o per nom seu, són obligades al senyor del camp, o de la casa per lo loger, o per lo piyorament de la casa o del camp.

10. Los béns dels tudors o dels curadors és entès que són obligats als menors e als folls e als orats per l'offici de la tudoria o de la cura, jasia ço que no diga nomenadament que aquels béns sien obligats.

11. Los béns de la mare que pendrà altre marit és entès que són obligats als fils del primer martrimoni, jasia ço que nomenadament no serà dit que sien

obligats e la mare que restituescha a ells totes aqueles coses que hac del primer marit.

12. Tots los béns del marit és entès que són obligats a la muller per restituir tots los béns que vénen per rahó de la muller al marit oltra l'exovar, jasia ço que espressament no sia dit; e.ls béns del defunt són obligats en aquella guisa metexa per les lexes que ell féu a aquels a qui seran feites; e.n aquella guisa metexa tots los béns d'aquels qui fan tribut o cenç són obligats a aquells qui fan lo tribut o.l cenç.

13. Si algun creador del deutor féu, depús que serà a ell obligat, una vegada pendrà altra persona en fermança o en principal deutor per aquel deute que.l primer deutor li devia, o pe-nyora.n pendrà, o la quantitat del deute creixerà o minvarà, o la condició o el dia de la paga mudarà o altre temps hi posarà, o altra segona carta d'aquel deute pendrà, o molts asseguraments puyes pendrà, gens per açò la primera obligació no és tolta ni desfeita, mas estia ferma e segura e la segona obligació e la derrera segurtat sia confirmació de la primera obligació, si doncs espressament no era dit entre les parts que la primera obligació fos tolta e desfeita e la segona que hagués loch.

LIX. QUE LA MULLER PER LO MARIT NI.L MARIT PER LA MULLER
NE LA MARE PER LO FIL NO SIE DEMANADA.

1. Si.l marit d'alcuna fembra féu algun contract e la muller per son propri nom en aquel contract principalment no s'obligà, no pot ésser demandada; ne encara, si de grat per lo marit en algun contract féu fermança, neguna cosa no pot ésser demandada a ella per raho d'aquella fermança.

Esmena lo senyor rey que là on diu que la muller no.s puscha obligar per lo marit, si doncs en son nom propri principalment no s'obliga, entén lo senyor rey e interpreta que si la muller s'obliga en son nom propri e principalment e o jura, que ladoncs ne sia obligada. D'altrament, si ben s'obligà ab lo marit o per ell en propri nom e principalment, que no valle aquella obligació.

2. Les mullers per les colpes ni per los malefics dels marits no deuen ésser demandades ni tengudes. E si alcunes coses que sien preses per la senyoria per rahó de la colpa dels marits, poran ésser provades que sien de les mullers, a elles aqueles coses sien restituïdes.

3. La muller no sia tenguda de respondre, vivent lo marit, per alguns béns del marit seu, si doncs per sa pròpria volentat no volrrà respondre; e ladoncs negú perjudici no sia fait al marit si ella respon.

4. Lo marit per la muller no sia demanat, (31 r.) si doncs per ella no fo fermança o no succhí a ella en sos béns.

LX. NE.L FILL PER LO PARE NE.L PARE PER LO FILL EMANCIPAT
NE.L LIBERT PER LO PATRÓ SIA DEMANAT.

1. Lo pare no pot ésser demanat per rahó del seu fill que és emancipat, ço és, que no és en son poder, si aquel fill pres diners en préstet d'alcun, si doncs lo pare en aquel deute no s'obligà; ne pot ésser demanat per lo deute que manlevà lo fill qui és en son poder, si aquel deute fon manlevat sens volentat d'ell.

2. Si alcú qui haja fill s'obligarà per demanda personal axí com és a fer pont o vall o altra obra que tanga a cominal de la vila, e com seria encara si ell s'obligava a pagar alcun deute personalment, vivent lo pare, lo fill no pot ésser demanat. E si alcun hom haurà enfranquit son servu e aquel hom serà obligat personalment, aquel servu enfranquit no sia tengut de respondre per aquela obligació. E ço que és dit en persona d'aquel qui és enfranquit, haja loc en persona del servu can lo senyor se serà obligat personalment.

3. Si.l fill haurà muller o serà clergue o haurà sa part dels béns del pare, lo pare no sia tengut de respondre per aquell fill.

4. Si algun en paga d'aquel que deurà al seu creador darà altre deute que altre li deurà, aquel qui haurà reebut d'ell aquel deute en paga ab sa volentat, no.l pusque demanar, si al dit creador primerament no serà dat tot dret e tota demanda que aquel havia a demanar aquel deute contra aquel seu deutor.

Aquest fur esplanà e romançà lo senyor rey.

LXI. D'AQUELLS QUI S'ESTABLEXEN PAGADORS D'ALCUN AVER
O D'ALTRA COSA PER ALTRE.

1. Si alcú s'establí pagador per altre, lo deute que aquel per qui s'establí pagador devia, no tan solament aquel qui s'establí pagador n'és tengut, mas encara sos hereus, jasia ço que.ls hereus no fossen establits pagadors.

2. Cascun present o absent se pot obligar deutor e pagador per altres, e fer covinença per missatge e per si metex e per qualsque paraules covinents a obligar, present lo deutor o absent, e encara contra volentat d'aquel qui serà deutor, per ço cor paga pot ésser feita contra volentat d'aquell deutor qui és obligat. Emperò, depús que aquell se serà establí pagador per altre, encara aquell per qui s'establí pagador roman obligat, si doncs no serà absolt del seu creador.

LXII. DE PROVES.

1. Si alcun demanarà possessions o altra cosa a altre per sues, deu-les demanar segons orde de dret e que prou que sien sues, car lo posseïdor no és tengut de provar que aqueles coses que posseex sien sues, car si aquel qui demana no porà provar que sien sues, la senyoria d'aquelles coses roman al posseïdor.

2. No tant solament per la carta de la compra ne de la donació és mostrada o provada la senyoria de la propietat, ço és, de la cosa, mas per altres proves deu ésser demostrada.

3. Si algunes escriptures que no sien públiques seran trobades e.ls béns del defunt, en les quals sie contengut que algun deute sia degut al defunt, aqueles escriptures no abasten a plena prova que aquell deute li fos degut. Aquell dret metex és si lo defunt en son testament o en sa derrera volentat dirà o significarà que alguna cosa li sia deguda, car (31 v.) aquell dir o aquell significament que haurà feit e.l testament o en la derrera volentat, no prova que aquella cosa li sie deguda, si doncs no.s prova en altra manera bastantment.

4. Dret és que aquell qui serà demanat sobre alguna cosa no deu provar sobre aquella cosa sobre la qual serà demanat, car aquell qui demana e aferma deu provar, e no aquell qui defèn e nega, si donchs aquell qui serà demanat no volrà de grat e de volentat en si reebre la carga de provar.

5. Excepció dilatòria deu ésser posada al començament del pleit, mas covén que sia provada can lo demanador haurà mostrar ço que aferma.

Esmena lo senyor rey e enadex que la pusca provar per confessió de l'altra part o per carta pública; mas pus los testimonis sien publicats, no la pusca provar per testimonis e.l pleit principal.

6. Si algun demanarà alguna cosa e dirà que no la porà provar, gens per açò car lo demanador dirà que no la porà provar, aquell qui és demanat no deu ésser destret de provar ço que haurà negat, car segons natura dretament, ço que és negat per algun, no pot ésser provat per aquell metex qui o haurà negat.

7. Dret és que aquell qui vol acusar, que haje cartes o proves que proven e demostren clarament ço d'on acusarà.

Aquest fur adobà e romançà lo senyor rey.

LXIII. DE TESTIMONIS.

1. Axí com lo servu o el catiu no pot fer testimoni contra lo senyor, axí no pusque fer testimoni a prou d'ell.

Aquest fur esplanà lo senyor rey.

2. Manam que aquels qui seran treyts en testimoni que juren de dir veritat, ans que façen ne diguen testimoni.

3. Vedat és en dret que null hom no pusque fer testimoni en la sua cosa pròpria.

4. Aquels qui seran treyts en testimoni juren sobre los sants Evangelis de Déu, en presència del demanador e d'aquell qui serà demanat; o si la un d'aquels serà absent per contumàcia, juren dir veritat en presència d'altre de ço que hau-

ran vist e oÿt, e que no y diran res per diners, ne per paor, ne per hoy, ne per mala volentat, ne per promessa que.ls sia feyta, ne per do, ne per amor, ne per desamor.

5. Los testimonis deuen dir e fer lur testimoni a un depart e no en presència del demanador ni d'aquel qui serà demanat.

6. Enans que ço que.ls testimonis hauran dit sia publicat, la part qui dóna les testimonis sia demanada si vol dar més tetimonis; e si dirà que no vol més testimonis donar, deu renunciar, e quant haurà renunciat, los dits dels testimonis sien lests davant tots. E si l'altra part, contra la qual los testimonis seran donats, volrrà dir contra aquels, la cort oja aquella part, e si mostrarà que no deuen ésser reebuts, lo testimoni d'aquels no faça perjudici a aquella part.

Enadey lo senyor rey que, pus que.ls testimonis seran publicats, e.l pleit principal no pusquen ésser donats testimonis per la una part ne per l'altra sobre neguna excepció, si no era per reprovar los testimonis qui seran publicats. E açò sia entès en pleit principal.

7. Los juheus juren e sien demanats e responen enaxi com és contengut e.l sacramental qui és fait per nós sobre les usures, aquels juheus, emperò, tenents davant si lo libre de la lig de Moysèn e los X manaments de la lig.

Enadí lo senyor rey en aquest fur (32 r.) que en tot pleit en què juheu haja a fer sacrament, que jur sobre aquell sacramental de les malediccions, lo qual fo fait sobre les usures en Gerona, no contrastant alcun privilegi a ells de nós atorgat.

8. La cort o aquel qui reebrà testimonis per la cort, deman aquels testimonis de temps, de loch, de vista e d'oïda.

9. Depús que.ls testimonis hauran fait e dir lur testimoni, sia manat e dit a ells per lo sacrament que hauran fait que no descobren ni diguen aqueles coses, que hauran dites en lur testimoni, a alcuna persona o a les parts contra les quals o per les quals hauran fet testimoni; ni.l jutge no faça còpia ne mostre los dits dels testimonis entrò que sien publicats.

10. A tots negocis e a tots feits a provar basten II o III testimonis covinents. E si testimonis seran donats de cascuna de les parts que pledejaran sobre un capítol metex e serà vist que sien contraris los testimonis en lurs dits, aquels deuen ésser creeguts qui seran pus honests.

11. En tots pleyts testimonis, tan bé aquells qui sobrevenran com aquels qui seran pregats que sien testimonis, sien reebuts; dementre, emperò, que façen o diguen testimoni sobre aquella cosa que serà feita en lur presència. Açò, emperò, entès, que si fan testimoni d'ohida, no valle.

12. Un sol testimoni no valla sinó entrò a suma de C solidos, ab sacrament del demanador.

Aquest fur adobà e romança lo senyor rey.

13. Testimonis qui són de casa pròpria d'aquel qui. ls dóna no poden fer testimoni ne aquels qui menugen son pa, ni eretges ni ladres manifests, ni fill contra pare ne per son pare, ne pare contra fill ne per son fill, ni muller contra son marit ni per son marit, ne marit contra sa muller ne per sa muller, ne frare per frare, ne oncle per nebot ne nebot per avoncle, ne cosingermá per cosingermá, mas los altres parents pusquen fer testimoni; ne alcun que sia infamis ni vil persona ni criminós de crim de què sia vençut per sentència e que d'aquel crim sia infamis, ni aquel qui à prou o dan si sentència serà donada per aquel qui. l traurà o. l darà testimoni, ni usures qui daran públicament diners a usures, ni aquels qui reebran usures d'usures, ne enemichs capitals, ne avocats en aquel pleit en què seran avocats, en neguna manera no sien reebuts en testimonis.

En aquest fur enadí e mellorà lo senyor rey.

14. Lo testimoni qui e. l temps del testament feit o del negoci feit en que fo posat per testimoni era de bona opinió, jasia ço que puyt sia feit infamis, gens per açò no roman que d'aquel testimoni o d'aquel feit no sia creegut axí com bo e leal testimoni.

15. La cort deu demanar e encerclar los testimonis que diguen veritat, mas no. ls deu alcuna cosa mostrar ni amonestar que diguen sinó ço que sàpien de veritat.

16. Menor de XIII ans no pusque fer testimoni en fait civil ni en criminal. Aquest fur adobà e romança lo senyor rey.

17. Los testimonis no façen ne diguen testimoni per ses letres; mas si seran en altre logar o en altra jurisdicció, la cort d'aquel logar o d'aquela jurisdicció reeba e prena los dits dels testimonis e trameta'ls segellats a la cort d'aquela ciutat.

18. Aquel qui haurà preses diners o aver d'altre per ço qui façe testimoni en lo seu pleit, perda aytant quant n'aurà reebut e altre tant. E aquell qui aquel aver haurà donat, perda aytant de més del seu com a aquel haurà donat. (32 v.) E aquel qui haurà pres aver d'altre per ço que no façe testimoni contra ell, que pac aquel aver en doble e jamés no tinga offici de vila ne pusque ésser reebut per testimoni e que desfaçe lo dan a aquel qui pres l'aurà. E aquel qui aquel aver li haurà dat, perda atrestant com dat li haurà d'altra part e sia tot del senyor rey.

Aquest fur mellorà e romança lo senyor rey.

19. Aquel qui serà provat que haurà fet fals testimoni perda dels béns seus aytant quant és, ço de què féu fals testimoni, si l'altre contra qui féu fals testimoni perdé alcuna cosa per aquel fals testimoni. E oltra açò pac per pena a la

cort aytant quant és la meytat d'aquela cosa sobre la qual féu fals testimoni e negun temps no sie reebut en testimoni.

En aquest fur enadí lo senyor rey, que si aquel qui haurà feit lo fals testimoni no haurà de què pac ço que deurà pagar, segons que diu lo fur, que li pas hom i ferre calent per la lengua e que córrega la vila.

20. Si alcú serà provat o vençut de perjuri que haja feit, mas no per rahó de testimoni, no sofrirà alcuna pena civil ne criminal.

21. La paga que serà feita del deute qui era contengut en pública carta pusque ésser provada per II o per III testimonis sufficiens.

22. Tot hom qui d'una vila a altra volrrà menar testimonis a provar alcuna cosa, dó a aquels testimonis despeses tro que sien tornats a lur pròpria vila.

23. Aquel qui.s vanarà de provar alcuna cosa contra son adversari e en sa plenera provadesfallirà, e aquel qui haurà vanat de provar demanarà que l'adversari seu o prou, no deu ésser oït, ans deu ésser absolt l'adversari e que no faç sacrament, e deu dir aquel qui vana e.l temps que vanarà precisament, ço és, sens tot reteniment que provarà o no, ne deu dir sots alternació, ço és, sots departiment: "Yo provarè açò o allò"; e deu nomenar les persones dels testimois aquel qui vanarà a la cort si les sabrà.

24. Christià prou contra juheu ab christià e ab juheu; e si no provarà ab juheu, no valla la prova contra.l juheu; e si juheu prova contra christià, deu provar ab juheu, e ab christià; e si no provarà ab christià, no valle la prova contra christià. Aquella cosa metexa sia de sarrahí contra christià e contra juheu.

En aquest fur enadí lo senyor rey que si christià prova contra juheu ab dos juheus, que valla la prova. E si juheu pot provar contra christià ab dos christians, que valla; e axí sia observat dels sarrahins.

25. Prova d'un testimoni honest ab son sacrament e ab sacrament d'aquel qui darà aquel testimoni valla tro a suma de C solidos tant solament; enaxí que.l jutge dó sacrament al demanador, si del seu feit es pleit; mas no li dó sacrament, si és pleyt sobre feyt d'altre.

26. Cascun sia destret per la cort de fer testimoni, axí en plet criminal com en civil.

27. Si testimonis seran en carta o meyns de carta, no sien tornats per batalla ne per ferre calt ne per neguna altra guisa. Emperò, si.l demanador no porà provar, l'altra part, ço és, aquel qui serà demanat, jur e sie creegut per son sacrament e no pusca ésser tornat.

28. Lo capítol lo qual alcú e.l pleit principal per testimonis prova, no pusque aquell metex capítol e.l pleit de la appellació pus per testimonis provar.

Esmena lo senyor rey (33 r.) que, pus en algun capítol haurà haüt dia de

provar, e.l pleit principal, haja provat o no provat, no pusque sobre aquel capítol provar altra vegada en lo principal pleyt o en la apel.lació.

29. En testament o en pleit criminal, fembra ni furiós ne catiu no sia testimoni.

30. El.s pleits qui.s menen ni.s menaran aquela metexa força hajen, ço és, que aytant vallen bones cartes com bons testimonis.

31. Nós no devem ni podem fer testimoni alcun contra los hòmens nostres.

En aquest fur enadí lo senyor rey que, en demanda que.l senyor faça a sos hòmens, la sua persona no pusca ésser ni fer testimoni contra ells, ne aquels que tenen loch de senyor.

32. Si alcú qui és demanat fa alguna excepció, aquel demanat en aquella excepció sia entès demanador. E per ço deu provar ço que haurà posat en aquella excepció.

33. Aquell qui demana per nom d'alcuna universitat o encara defèn a aquella universitat, pot alguns d'aquella universitat donar en testimonis, no contrastant, ço és, que no noga a ell, si serà posada alguna excepció a ell que aquells testimonis los quals donà són d'aquella universitat de la qual ell és demanador o defenedor.

34. Si alcun volrrà l'avocat o alcun de la companya d'aquel ab qui haurà pleit donar en testimoni, legudament pusca açò fer, dementre, emperò, que aquells los quals volrrà donar en testimoni no sien d'aqueles persones que ja de testimonis, segons aquestes costumes, són gitats.

35. Cant alcun se clamarà d'alcuna universitat o alguna universitat se clamarà d'altra universitat, la part qui.s clama pot alguns d'aquella universitat de què.s clama per si en testimonis donar.

36. Si alcú se clama d'altres sobre alcun dan o furt o rapina o altre malefici que serà a ell fet, pot provar per aquels qui hauran estat compayons o parçoners en aquell dan o en aquell furt o en la rapina, en la malafeyta.

LXIV. MÉS VAL ÇO QUE EN VERITAT ÉS FEYT QUE ÇO QUE FENTAMENT ÉS ESCRIT.

1. En contractes o en feits la veritat de la cosa majorment deu ésser esguardada que l'escriptura, ço és, que si alguna cosa serà dita o feyta entre alguns en veritat e puy altra cosa serà escrita fentament, més val ço que serà feit o dit en veritat que ço que serà escrit fentament.

2. Si alcú farà carta de venda d'aquella cosa que haurà empeyorada ne d'altra cosa d'aquell semblant, si açò pot ésser provat, aytal venda fenta no valle, jasia ço que la carta parle de venda.

Aquest fur esplanà e romança lo senyor rey.

LXV. PER QUAL RAHÓ DEU HOM DEMANAR PEYORA QUE HAJE
MESA A ALTRE.

1. Lo creador que alcun camp tench en peyora per alcun deute, los fruyts los quals d'aquell camp reebé o dech reebre deu comptar e pendre en paga d'aquel deute que havia sobre aquel camp que tenia en peyora. E si aquell camp que tenia en peyora serà piyorat per lo creador, sia tengut d'aquel piyoramant a retre al deutor.

2. Si alcú metra en peyora camp o altra cosa a altre per certa quantitat d'aver, e serà covinença feita entr.ells que si aquell aver no era pagat dintre cert temps que (33 v.) aquel qui tenia la peyora que la pogués vendre, aquela covinença no tol al deutor que no pusque demanar al creador ço que haurà més haüt de la peyora que no era lo deute.

En aquest fur enadí lo senyor rey que.l creador qui tindrà peyora d'altre pusca demanar al deutor lo deute, si doncs no haurà venuda la penyora. E si la haurà venuda e li fall res del deute, pusca demanar al deutor ço que li'n fallirà. E si més n'aurà haüt que no serà el deute, que aquell més torn al deutor.

3. Si.l creador perdrà sens sa colpa argent que tindrà en penyora, aquela penyora no és tengut de retre. Mas si serà provat que.l creador sia en colpa, o no prova per manifestes rahons que la haja perduda, deu ésser condempnat en tant quant lo deutor haurà de dan, per la pèrdoa d'aquella cosa.

En aquest fur enadex lo senyor rey que là on diu que.l creador deu provar que ell haja perduda la penyora, que prou que sens sa colpa la ha perduda, e açò que s'entena e haja loch en tota cosa enpenyorada.

4. Les coses qui seran obligades a alcú per rahó de penyora, pus lo deute serà pagat, deuen ésser restituïdes al deutor.

LXVI. D' AVER QUE SERÀ PROMÈS DE PRESTAR E NO SERÀ PRESTAT.

1. Aquel qui promet a altre de prestar alguna cosa e.l deutor li n'haurà feita carta fermada en la qual el confessa que ha reebut d'ell aquell préstet e en veritat no l'haurà reebut, que sia en elecció, d'aquel qui manlevà de recobrar la carta o de demanar ço que li fos promès de prestar.

En aquest fur enadí e romança lo senyor rey.

2. Si lo deutor calle que no deman dins lo terme contengut en la carta, ço que li serà promès de prestar, que.s seguesca la carta e no estia hom al dit del demanador, e.l dit deutor sia tengut de pagar al creador lo deute, axí com se contén en la carta.

Aquest fur adobà e romança lo senyor rey que si l'aver serà promès de prestar e no y haurà dia cert de pagar lo deute, que si dins I ayn aquell no.l de-

manarà, pus sia de edat, e no.s clamarà a la cort que li faça pagar ço que li haurà promès de prestar, que l'ayn passat, que seguesca hom la carta. E si hi haurà dia adiat que.l deutor fos tengut de pagar al creador a dia cert e no abans, que d'aquel dia adenant que córrega l'ayn que.l pach o.s sia clamat.

LXVII. DE COMPENSACIÓ.

1. Compensació és retenció de deute lo qual és degut entre dos de la un a l'altre, ço és, que si són dos hòmens e la un deurà deute a l'altre, lo qual deute de cascun sia clar, vaja la un deute per l'altre entrò en aquella quantitat que serà igual de la un deute al altre.

2. Si és certa cosa que dos hòmens sien obligats, la un a l'altre en certa quantitat, covinent cosa és que compensació sia feita de la un deute a l'altre, en loch de paga d'aquel temps enant de què lo deute és degut, entrò a aquella quantitat que és igual de cascuna de les parts, dementre, emperò, que cascú dels deutes sia clar de cascuna de les parts. (34 r.)

3. Si alcú vené a altre alcuna cosa e aquel comprador deu tot lo preu o part del preu al venedor e aquel venedor fos obligat en alcuna quantitat al comprador, lo comprador li pot posar compensació entrò a aquella quantitat que.l dit venedor li devia.

4. Compensació no pot ésser feita d'aquella cosa que no és deguda a aquel qui és demanat, mas a altre qui fer o deja.

5. La fermaça pot fer compensació ab lo deutor, e.l procurador per aquel de qui és procurador e.l companyó ab lo companyó.

6. Si en veritat devies a mi X solidos e yo fiu-ne demanda contra tu e fust absolt per lo jutge a tort, jens per açò no roman que tu no sies a mi obligat, segons arma, e si puys s'esdevendrà que jo per alcuna justa rahó sia ton deutor e tu façes demanda contra mi de ço que yo serè ton deutor, pusch fer compensació ab tu de ço que a mi, segons arma, deus, e aytal compensació deu ésser reebuda.

Aquest fur esplanà e romança lo senyor rey.

7. Cascun deutor o creador pusca departir lo seu creador o deutor, si qualsevol d'èls és aparellat de fer compensació ab altre aytant.

Aquest fur esplanà e romança lo senyor rey.

8. Qui vol compensar ab lo fisch, ço és, qui té offici o aministració de senyor, deu mostrar a ell lo deute enfre VI meses del qual li vol fer compensació; e si o mostrarà, pot fer compensació ab aquell.

LXVIII. DE USURES.

1. Juheus, sarrahins no prenen per usures sinó tant solament IIII diners per XX solidos e.l mes, jasia ço que hajan cartes, penyores o altres covinençes entr.éls; e de puys que la usura serà equal.lada a la sort o al cabal, d'aquí enant la usura no cresca per alcuna estada de temps en neguna guisa, ans, depús que la usura enaxí equal.lada a la sort sia pagada, sien destrest de retre les cartes e absolvre les fermançes.

Enadex lo senyor rey que al contar dels diners que.l juheu liurarà, haja cristià e juheu; e si no, que.l juheu perda lo cabal.

2. Si la fermança o alcú qui serà obligat per altre pagarà lo deute per aquell per qui serà fermança o serà obligat e pendrà aquell deute sots usures, recobre les usures, les quals enaxí pagà, d'aquel per lo qual lo deute fo pagat, com aytals usures pusquen ésser demandades per rahó d'interésser e de dan.

3. Fa fur nou lo senyor rey que negun cavaller no vena ni dón res a logre, ne faça tals barates on sia manifest logre; e qui o farà, que perda lo cabal, e lo guayn e haja la meytat del cabal lo senyor rey e l'altra meytat lo deutor. Mas lo deutor nulla vegada no sie tengut de pagar res d'aquel logre. E asò.s seguesca quant clams ne seran feyts al se-nyor o a la cort sua. Però açò no s'entena en cavalls ni en altres cavalcadures.

LXIX. DE DEPÒSIT, ÇO ÉS, DE COMANDA, E DE LES COSES DE LES
QUALS NO DEU ÉSSER FEYTA COMANDA.

1. Si alcú pendrà diners o altres coses d'altre en comanda e aquels diners o aqueles coses no volrà retre a aquell qui les li comanà, de mantinent aquell qui les pres en comanda sia destret de retre aqueles coses a aquell qui les li comanà. (34 v.) E no li pusque posar neguna compensació, ne nenguna deducció, ne neguna excepció.

Declara lo senyor rey que si vera comanda és, que no y sia reebuda neguna excepció. Mas si és comanada fenta, que no haja privilegi de comanda.

2. Aquel qui depòsit o comanda reebè ne pres d'altre e al.lugarà e dirà que no la pot retre, sia pres e detengut tan longament pres en poder de la cort entrò que u haja retut, si doncs no provarà que per cas d'aventura o haja perdut; e ell detengut e pres en la carçre, si no ha de què.s pusca fer sos obs, aquell qui li féu la comanda faça-li sos obs en pa e en aygua.

3. Aquel qui reebrà alcuna cosa en comanda o en loger e puys perdrà aquela cosa, sia tengut de retre aquela a aquell qui la li haurà comanada o logada, si donchs no mostrarà que per sa pròpria colpa no la haja perduda.

4. Les comandes de les coses mobles o no mobles que seran cremades sens colpa d'aquel qui tindrà les comandes, no sien restituïdes. Mas si per colpa o per negligència d'ell seran cremades, sien emenades.

5. Si alcú trametrà son servu a altre que li prest alguna cosa e.l servu fugirà ab les coses que li seran prestades per nom de son senyor, lo senyor restituesca aqueles coses, les quals foren liurades a aquell servu per son nom.

6. Aquel qui pendrà bou o qualque altra bèstia a guardar, si aquel bou o aquela bèstia morrà o.s perdrà per sa pròpia colpa, dó altra bèstia d'aquela natura e d'aquell preu. Emperò, aquell qui la damunt dita bèstia haurà guardada, haja son loger lo qual li fo promès o deu haver per rahò de la guarda d'aquella bèstia.

7. Si alcú pendrà alguna bèstia d'altre a empréset e aquela bèstia morrà en son poder sens culpa sua, si aquel qui la li prestà no pot provar que per sa colpa sia morta, jur que per sa colpa no sia morta; e açò faén, no li sia tengut d'esmenar aquella bèstia. E açò haja loch tan solament en feyt de préset. Emperò, si aquel de qui era la bèstia porà provar que sia morta per sobrecavalcar o per sobregran cargua o per ferides, restituesca altra bèstia d'aquel preu a aquel.

Aquest fur adobà e romançà lo senyor rey.

8. Aquel qui contra volentat d'altre que li haurà prestada sa bèstia la cansarà o la agreujarà, per correr o per càrregua o la manarà més que entre ells no serà dit ni emprès, dó e pac XX solidos. E si per açò a la bèstia algun mal vendrà, oltra la restitució de les despeses que haurà feites en guarir aquella cel qui la prestà, sia punit aquel qui la manlevà peccunialment a àrbitre de jutge.

9. Aquel qui tolrrà la cri o la coha a bèstia d'altre sens sa volentat, que dó lo preu d'aquella bèstia a aquel de qui era; e, encara que la bèstia sia e romanga a aquel metex de qui s'era.

En aquest fur enadí e romançà lo senyor rey.

10. Aquel qui ferrà bèstia d'altre de qualque natura sia, enaxí que serà debilitada o afollada o morrà per lo batiment o per lo feriment d'aquel; aquel qui o haurà feyt reta altra bèstia d'aquela metexa valor al senyor. E aquela bèstia axí debilitada o afollada sia (35 r.) d'aquel qui la haurà ferida o batuda.

11. Si alcú mesclarà scientalment bestiar d'altre e.l folch o en la cabanya del seu bestiar, reta aquel bestiar en doble. E si a casa sua lo menarà e entre II dies no ó denunciarà, reta'n III per una.

12. Aquel qui ligarà cap d'alcuna cosa morta o altra cosa on bèstia s'espavent a coha de caval o d'altra cavalcadura e per açò s'espaventarà e per aquell espavent serà provat que sia afollat o mort lo cavall o la cavalcadura, altre caval o altra cavalcadura sana reta al senyor de qui era lo cavall o la cavalcadura qui serà morta o afollada.

13. Si alcun hom perdé aquella cosa que li fo prestada e per aquela cosa perduda donà lo preu al senyor de qui era e puyt aquella cosa vendrà en poder d'aquell qui la havia prestada, deym que sia en volentat d'aquel qui pres lo preu o la estimació que reta lo preu que havia pres o la cosa que puyt vench en son poder de què havia pres lo preu. Car per ço car ell havia prestada la cosa sua a aquel qui la havia perduda no.n deu haver dan.

14. Si cavall o altra bèstia de cavalcar serà prestada a alcun, que n'usàs e aquell menàs entrò a cert loch, si en aquella carrera serà afollat o piyorat, sens colpa d'aquel qui.l menava, no és tengut d'aquel piyorament ne d'aquell afollament. Mas si oltra aquell loch qui era assignat o posat entr.ells lo menarà e per cas d'aventura morrà és-ne tengut.

15. Si alcú tendrà comanda d'altre, aquell qui la comanda tendrà no pusa retenir la comanda per deute que l'altre li deja ni per malefici ni per obligació ni per null altre contract, mas que tantost que la comanda volrrà cobrar la li sia tengut de retre.

Aquest fur esplanà e romançà lo senyor rey.

16. Si la cosa que prestada serà o comanada, serà retuda, afollada o piyorada a aquell qui la havia prestada o comanada, no és vist ni par que sia retuda entrò que.l dan li sia esmenat.

17. L'ereu d'aquel qui pres comanda o préstet d'altre deu ésser tengut de retre aquella cosa que reebé en préstet o en comanda aquell de qui és hereu, per aquella part en la qual ell és hereu, si donchs per aventura no havia poder de restituir tota la cosa; car, ladonchs, deu ésser condempnat de tot en tot a tota aquella cosa a restituir.

18. Si lo meu servu o alguna cosa a obrar a tu presté e aquell servu cahee de la altea de la obra, tu a qui yo.l presté no n'és tengut, si a aquella cosa.l te presté que en aquella altea obràs. Mas si.l te presté que en pla obràs o feés obra e tu lo fist obrar en alt e d'aquella altea és caegut per colpa de tu, o d'altra manera per vellea de les pertxes o de les cordes car mal fossen ligades, lo dan que.l servu haurà pres aquí m'és tengut de retre tu a qui.l presté.

19. Aquell qui comanà o prestà alguna cosa a altre recobre la possessió e la propietat d'aquella cosa que li haurà prestada o camanada. Car qui presta ni comana la sua cosa a altre no fa la cosa d'aquel, ço és, no dóna la senyoria de la cosa a aquell a cuy la presta o la comana.

20. Lo prestador no pot revocar la cosa que haurà prestada ni tolrrà l'ús de la cosa qui haurà prestada (35 v.) entrò que.l temps e.l servii d'aquella cosa qui haurà prestada sia complit, si donchs lo prestador no ha encara en son poder la cosa la qual promès de prestar; car, ladonchs, bé se'n pot penedir.

En aquest fur enadex lo senyor rey, que là on diu que.l prestador se'n pusca penedir si encara no la haurà liurada, que no s'entena en aqueles coses que són de comte o de pes o de mesura.

21. Si alcun hom prega a altre que li prest enap d'argent o altra cosa e li tramet per lo seu home metex e aquel misatge la pert per alcuna ocasió, que sia perdut a aquela persona qui l'enviarà. E si aquell prest haurà reebut aquel qui l'haurà demanat e.l li tramet o.l li tornà per son misatge e aquel misatge lo pert per alcuna ocasió, sia perduda aquela cosa a aquel qui.l préstet haurà reebut.

Aquest fur mellorà e romançà lo senyor rey.

22. Quant, per encaç de robadors o de mals hòmens o per altre qualque-t plàcia cas d'aventura, les coses qui seran comanades en poder d'alcun periran e.s perdran en poder d'aquel a qui seran comanades, lo dan d'aquelles coses deu ésser d'aquel qui les comanà e no d'aquel ni de l'hereu d'aquell qui les pres en comanda. Cas d'aventura apellam foch, ruïna, ço és, trebucança de cases o d'altres coses, naufragi, encaç de ladrons o d'enemichs.

23. Si aver en sach o en altra cosa clos, e segelat o no segelat, dementre que serà clos en sach o en altra cosa serà depositat o comanat en poder d'alcun, no.n pusca usar ni aemprar aquell a qui en aytal manera aquel aver serà comanat; que si o farà, sia tengut de furt. Emperò, si aquel aver qui serà comanat a ell li serà nombrat o comptat, pusca d'aquel usar e aemprar sens tot perill, ell retén, emperò, aytant d'aver a aquel qui.l li haurà comanat e d'aquela metexa moneda, can li serà demanada aquella comanda per aquel qui la li comanà.

24. Aquel qui haurà reebuda comanda d'altre, si no la restituirà sinó per sentència si.n serà condempnat, sia destret de restituir aquella comanda; e si bé la retrà, sia feït infamis.

25. Si dos hòmens seran dels quals la un de l'altre tindrà diners o altra cosa en comanda, la un a l'altre aquella cosa li haurà comanada, sens tot contrast, de mantinent restituesca, sí que no pusque ésser posada alcuna compensació de la una comanda a l'altra comanda. E aquel qui primerament demanarà la comanda a l'altre que li haurà feïta primerament, la restituesca; e aquel qui haurà cobrada la comanda, de mantinent restituesca a l'altre la comanda que d'ell tenia.

26. Tots los béns de aquel qui haurà presa la comanda són obligats per la comanda a restituir a aquel qui la haurà feïta, axí com si aquel qui pres la comanda los li agués espressament obligats.

27. Si aquel qui comanà aver o altra cosa morrà e haurà e lejarà un hereu o molts, dels quals cascú afermarà e dirà que és hereu de tots los béns del mort, aquel que haurà reebuda la comanda del mort la restituesca a aquel qui serà aparellat a ell donar segurtat e de guardar a ell de dan (36 r.) dels altres hereus. E si cascú dels hereus serà aparellat de donar segurtat, a aquel hereu sia restituï-

da la comanda, donan segurtat qui primerament demanà que aquela comanda li fos retuda. E si tots los hereus en semblantment vendran e cascú d'aquels dirà e demanarà que a ell sol la comanda sia restituïda e sia aparellat de donar segurtat, sia en elecció d'aquel qui tindrà la comanda a qual d'aquels hereus la volrrà retre, si doncs lo pare no haurà lexada aquela comanda specialment a un d'aquels hereus.

28. Si ladre o robador o malfeytor la cosa que haurà emblada o tolta a alcú comanarà, en neguna guisa aquel qui la comanda haurà presa no sia tengut de restituir aquela cosa a aquel ladre o al robador, o al malfeytor qui la li comanà, mas deu-la restituir al senyor de qui fo la cosa.

29. Si aver o altra cosa serà comanada a dos, contra cascun d'aquels pot ésser feyta demanda per recobrar aquela cosa que serà comanada; ne és deliurat ni absolt la un, si a l'altre ne serà feyta demanda. Car gens per ço, car can aquel qui féu la comanda començà a fer demanda contra la un, l'altre no és deliurat n'è absolt. Mas si la un ret la comanda, l'altre n'és absolt e deliurat.

30. Si aquels qui hauran reebudes comandes renunciaran a lurs béns o.s morran o de lur terra s'absentaran, los béns d'aquels de mantinent sien venuts, per ço que del preu de lurs béns sia satisfeyt als creedors, als quals eren obligats e tenguts. E primerament sia satisfeyt a aquels qui hauran feita comanda d'aver o d'altres coses ans que sia satisfeyt als altres creedors, ne és differència, ço és, detriança, quals d'aquels qui feeren la comanda sia primer o der-rer, mas a tots ensemps qui hauran feita la comanda sia satisfeyt dels béns d'aquel qui haurà reebuda la comanda. E si.l preu dels béns d'aquel qui haurà reebuda la comanda no bastarà a tots aquells qui hauran feita la comanda, segons la quantitat que cascú haurà comanada, lo preu qui serà exit dels béns que seran venuts sia partit entr.ells per sou e per liura.

31. Si alcú comanarà aver o altra cosa a altre o l'altre per nom d'aquel, e aquel qui féu la comanda per si o aquel qui la féu per nom d'aquel morrà, la comanda sia retuda a l'hereu d'aquell qui féu la comanda o a l'hereu d'aquel per nom de qui fo feyta la comanda; e no als hereus d'aquel qui féu la comanda per nom d'altri.

32. En les coses que seran prestades a altre, aytal diligència o cura ne deu haver aquel qui ha reebuda la comanda d'altre, la qual cascú qui fos molt diligent en les sues coses ha o és acostumat d'aver. Axí, emperò, que aquell qui reeb la comanda no sia tengut d'aquels cases d'aventura als quals no pot hom contrastar ne.s pot hom defendre, enaxí com són morts de servus, qui sens engan e sens colpa d'aquel venen, e aguayts d'enemichs o encaç de robadors o naufrayg o foch o ruïna, ço és, enderrocament de cases o d'altres lochs. E si servus fugen qui no han acostumat que sien guardats.

Préstet és can alcú presta alguna cosa a altre solament a prou d'aquell qui la pren e no per loger que li'n sia donat ni promès; e per ço més és tengut a restitució (36 v.) can a son prou tant solament és prestada, e.l qual cas és utilitat e profit tant solament d'aquell qui pendrà la cosa aquela a préstet.

Comanda és can alcú comana alguna cosa a altre e que aquella cosa li estoig e li quart e aquel qui la pendrà no la aempre ne ús d'aquela cosa comanada. E per ço no és tengut sinó d'engan o de gran colpa, per la qual gran colpa d'aquel e per l'engan la cosa comanada serà perduda, e.l qual cas és tant solament utilitat e prou d'aquel qui féu la comanda.

Loguer és cant alcun loga la sua cosa a altre per diners o per alcun preu que li serà promès o donat, e.l qual cas és utilitat e prou d'aquel qui loga la cosa e d'aquel qui la pren a loger.

33. Si d'aquel aver qui fo comanat contan a alcú, aquel a qui fo comanat ne compra camps, vinyes o altres coses, aquel qui les compra d'aquel aver qui contan li fo comanat no és tengut de donar ni liurar aqueles coses a aquel qui li comanà aquell aver, si ell serà aparellat de retre aquel aver qui li serà comanat de mantinet que li sia demanat.

34. Quàntesque vegades per rahó de alcun contract aver o qualque altra cosa movent o no movent o semovent per alcun és demanada en pleit, no sia hoït lo demanador, si demana que la cosa que li sia demanada en juhii sia en poder d'algun posada o comanada; car covinent cosa és que aquel qui és demanat primerament sia vençut en juhii per l'actor e sia destret puy a la paga a fer o a la cosa a restituir. Emperò, si la persona de la qual cosa movent o semovent serà demanada sia al jutge sospitosa que fusca ab aquela cosa de què serà feyta demanda en pleit o en juhii sia posada o comanada en man d'alcú.

35. Si alcú serà demanat sobre alcun camp o sobre altra cosa seent o sobre altra cosa qui leu e faça fruyts, e pendent e menan lo pleit principal o encara pendent e menan lo pleit de la appellació serà temor que.l posseïdor qui serà demanat d'aquela cosa malmeta e destruïska los fruyts de la cosa demanada, la cort coman los fruyts qui seran reebuts e preses de la cosa qui serà demanada après lo pleit començat a alcun bon hom e leal tro que.l pleit damunt dit per dret sia determenat e fenit.

LXX. DE MANAMENT QUE ALCÚ FA A ALTRE PER SOS PLEITS A MANAR O PER ALTRES COSES A FER.

1. Quan alcun dirà que per lo procurador lo qual ell havia establhit en alcun pleit seu a menar o en alguns altres feits que no seran ben procurats ne feits per aquel procurador, aquel qui.l féu procurador pot demanar aquell per dret

d'aqueles coses que mal haurà feytes o procurades e.l pleit o en les altres coses que li haurà manades a procurar o a fer.

2. Lo manament que alcú farà a altre que li men algun pleit o li procur alguns negocis o afers seus és fenit e absolt per la mort d'aquel qui féu lo manament. Si la cosa, emperò, de què serà fait lo manament serà entegra, ço és, si.l pleit sobre.l qual haurà haüt manamnet que.l men no és encara començat o si.ls negocis o.ls afers que li són manats procurar no haurà encara començats d'aministrar. Emperò, si aquel qui haurà reebut lo manament d'algun pleit a menar o d'alcuna cosa a fer no sabrà la (37 r.) mort d'aquel qui li haurà fait lo manament e haurà feitas algunes despeses après la mort d'aquel qui li féu lo manament e la cosa serà encara entegra, ço és, que.l pleit no serà encara començat ni.ls negocis o.ls afers no seran començats d'aministrar, pot recobrar aqueles despeses de l'hereu d'aquel qui féu lo manament.

3. Diligentment e curosament la fi del manament qui serà fait a alcú deu ésser guardada, ço és, que aquel qui haurà reebut lo manament no pas ultra la forma del manament que li serà feyt, car aquel qui fa lo manament que li és fait altra cosa fa que no li és manada.

4. Si al procurador meu o a algun altre qui tendrà o haurà aver meu manarè que aquel aver meu a algun de grat prest, si alguna cosa per aquel aver a prestar pendrà, aquela cosa deu a mi restituir e retre, jasia ço que yo li agué manat que aquel aver de grat prestàs.

5. La fermança o aquel qui reeb manament d'altre que per ell pac alguna cosa, si sens sentència paga aquella cosa en la qual fo fermança o per lo manament que havia reebut o pagà a altre, pot recobrar aquella cosa del deutor per qui o pagà o d'aquel per manament del qual o pagà, no constrastan can no fo condempnat en aquella cosa la qual pagà.

6. Enaxí com en volentat és d'altre reebre o no reebre manament que faça algun negoci o alguna cosa per altre, enaxí és obs que faça aquel negoci o aquella cosa e la acab, de pus que n'haurà reebut lo manament.

7. Si alcú haurà fait procurador altre, enaxí com en la sua cosa pròpria e un altre volrrà demanar més, aquel senyor qui féu lo procurador que aquel qui serà establít procurador deïm que pot demanar lo senyor, si serà pus just o pus onest e sabrà mils la veritat del fait que.l procurador.

En aquest fur adobà lo senyor rey que, sabuda la veritat del senyor del pleit per lo jutge, que pusca lo seu procurador menar son pleyt.

8. Aquel qui donarà o establirà en diverses temps dos procuradors, donam e feén lo der-rer, és revocat lo primer.

9. Si dos hòmens contenen e pledejen sobre alguna cosa e serà jutjat que aquella cosa sia de la un, ensemps és jutjat que aquella cosa no és de l'altre.

10. Aquel qui féu o establí II procuradors de totes les sues coses generalment e cascun d'aquels procuradors era obligat en alcuna cosa a aquel senyor qui.ls havia fets procuradors, la un a l'altre no pot demanar aquella cosa en què era obligat al senyor, si donchs no hac manament special del senyor qui.ls féu procuradors que pogués demanar aquella cosa.

11. Si alcú serà demanat sobre alcuna cosa e aquel qui serà demanat establirà procurador per qualque rahó e aquel procurador serà absolt, aquella absolució profita al senyor qui l'haurà establít procurador.

12. Aquel qui establí procurador a son pleyt a defendre, no li és vedat que personalment no sia a son pleit, si ésser hi vol.

13. Menor de XX anys no pot ésser procurador.

14. Si molts seran ensemps procuradors donats e establits cascun per lo tot, la condició d'aquel procurador serà millor qui primerament comença de demanar alcuna cosa de aquella procuració, ço és, que aquel serà procurador en aquella (37 v.) cosa que comença de demanar primerament e no los altres que són establits procuradors.

15. Procurador no pot ésser en pleit criminal, cor aquel qui vol altre acusar deu ésser present, mas en pleit civil pot ésser procurador establít.

LXXI. DE COMPANYIA.

1. Tant longament dur la companyia aytant quant les parts consentiran e volrran que sia.

2. La companyia que serà feyta entre alguns dur e estia entrò aquell temps que entre.ls companyons serà enprès.

3. Los companyons de totes aqueles coses que guanyaran duran la companyia hajen la sua part; mas, emperò, si alcun dels companyons haurà o guanyarà alcuna cosa de ladronici o de malefici no pot ésser demanat per los altres companyons que aquella cosa venga en comú entr.éls, ne deu venir en companyia. Cor aytal leigs guayns de ladronici o de malefici no deu ésser contat ne mes en companyia e en aytal cosa de legea millor és la condició d'aquel qui posseex aquella cosa gaaayada per legea que d'aquels qui la demanen que sia mesa en companyia e partida entr.éls.

LXXII. EN QUAL GUISA COMPRA E VENDA SIA FEYTA.

1. Si vendas d'alcunes possessions seran feites en altre loch en lo qual les possessions no seran, gens per açò no deuen ésser revocades e retractades.

2. Con lo tudor negunes coses movens o no movents dels béns del pubill, dementre que serà tudor no pusque comprar, atresi la muller d'aquel tudor res no pot comprar dels béns d'aquel pubill.

3. Lo fill no vena ne oblig negunes coses sues en les quals lo pare haja usu-fruyt, ço és, violari, sens consentiment del pare ne.l pare sens consentiment del fill.

4. Pus que.l comprador e.l venedor se seran avenguts del preu de la cosa venuda, jasia ço que sia liurada o no e.l preu pagat o no, que la venda pas e que no se'n pusque penedir la un ne l'altre. E que haje loch aytambé de cosa moble com no moble, axí que feyta la venda que.l comprador haja la cosa comprada e.l venedor lo preu.

Aquest fur esmenà e romança lo senyor rey.

5. Si el deutor donarà al creedor seu camp o altra cosa seent o movent o se-movent en paga per cert deute que li deurà, aquell deutor li deu ésser tengut de evicció, per ço car aquella cosa que serà donada en paga és semblant a compra.

6. Aquel que haurà alguna cosa de successió de pare o de mare o per altra successió, pusca vendre aquella cosa a qui.s volrà, tan bé a estrayns com a proïxmes, si que alcú de son parentesch no sia demanat.

7. Si alcú no per rahó de donació mas verament vinyes o altres possessions sus vené e.l preu no li fo contat ne donat, pot demanar lo preu que li'n fo promès, mas no les coses que haurà venudes.

8. Tot cambi que sia feyt per força o per paor, que no valla.

Aquest fur adobà e romança lo senyor rey.

9. Tudor negunes coses del pubill no pot comprar. Aquesta cosa metexa sia entesa de curador e de procurador e d'aquels qui aministren algunes coses o feits d'altre. (38 r.)

10. Si alcú haurà comprada alguna serva, o bèstia, o altres coses, e aquella serva, o bèstia o altres coses morran o.s perdran en poder del venedor o s'afollaran sens sa colpa, per ço car és aparellat de liurar la cosa comprada al comprador, si li pagave lo preu, que lo venedor no li sia tengut d'aquella mort ne d'aquel affollament, mas que.l comprador li pach lo preu d'aquella cosa venuda.

Aquest fur esplanà e romança lo senyor rey.

11. Los ribatges de la mar, qui.s tenrran ab lo camp que serà venut, no sien comptats en mesura ne en compte d'aquel camp venut, car no són de negú, mas per dret natural deuen servir a tots, axí com carreres públiques o camins públics.

12. Si alcú vendrà alguna cosa que serà d'altre e, après la venda feita, serà hereu del se-nyor de qui era aquella cosa que havia venuda, o en altra manera la senyoria d'aquella cosa que ell havia venuda, qui era d'altre, vench en son poder, deu ésser destret de complir la venda e de liurar la cosa venuda al comprador.

13. Lo perill de la cosa venuda pertayn e és del comprador, pus que la venda serà feyta enans que la cosa sia liurada al comprador, si sens triga o sens colpa del venedor qui aquella cosa era aparellat de liurar serà perida. E jasia ço que.l comprador no haja haüda la cosa, és destret de pagar lo preu al venedor.

14. Si alcú vendrà o en son testament lexarà o en altra manera alienarà son camp o altra possessió, en lo qual camp o possessió seran fruyts qui no seran cullits ne segats ne tallats ne arrancats, aquells fruits són del comprador e pertanyen a ell, si doncs no era dit entre.l venedor e.l comprador que aquels fruyts fossen del venedor. Per ço cor los fruyts qui són e.l camp o en altra possessió ans que sien cullits ne tallats ne segats ne arrancats són dits que són una part del camp o de la possessió.

15. En los contracts del pare la subscripció o.l fermament del fill no hi és ops ni hi és mester.

16. Si venda serà feita d'alcuna cosa entre alcunes persones, jasia ço que fermaça no y sia dada ne reebuda o la carta de la compra o de la venda no sia feita ne manada fer per lo venedor davant testimonis o la possessió de la cosa, que serà venuda no serà liurada corporalment o en altra manera o.l preu no sia pagat, gens per açò no roman que la venda no sia acabada e ferma. E per ço lo venedor no.s pot penedir de la venda que haurà feita ne.l comprador no pot trencar ni desfer la compra que haurà feita. Car en contrats sol lo consentiment de les parts abasta, dementre, emperò, que per testimonis o per altres leals proves sia provat que aquella compra e aquela venda sia feyta; e axí aytambé en coses movens com no movens denegam que nengú no.s pusca penedir de la venda o de la compra que haurà feyta. Aquela cosa metexa sia dita e entesa que si venda serà feyta d'alcuna cosa e arres hi seran donades, que no se'n puscha penedir lo comprador ne.l venedor.

17. Aquels qui vendran cavalcadures o altres bèsties diguen manifestament quinya malaltia o quiny vici haurà la bèstia o la cavalcadura que serà venuda (38 v.)

18. Tot hom qui vendrà a altre casa, cavayl o servu o biga mostran aquel qui vendrà al comprador la casa o la biga, si depuys hi troba negun engan lo comprador, que.l venedor no.n sia tengut, ne en cavall ne en servu ne en les coses aparexens. Mas si algun mal cubert haurà en lo cavall o en altra bèstia o en lo servu, e.l venedor no o haurà dit al comprador, sia tengut lo venedor de retre al comprador lo preu que n'haurà reebut e d'esmenar lo dan que n'haurà soffert, e que.l venedor cobre lo cavall o la bèstia o.l servu que haurà venut. E açò que deman lo comprador dins dos meses al venedor, e que prou lo comprador al venedor que aquel mal cubert havia la cosa comprada en poder del venedor. Si no, que no li'n sia tengut lo venedor d'aquí avant.

Aquest fur adobà e declarà e romançà lo senyor rey.

19. Si alcuna venda serà feyta meyns de cert preu, que no valle.

Aquest fur esplanà e romançà lo senyor rey.

20. Si alcú la sua cosa sabén o no sabén comprarà, e açò sia cert, que no sia tengut de pagar lo preu.

En aquest fur enadex lo senyor rey que si.l preu havia pagat, que.l puxa cobrar del venedor.

21. Aquel qui haurà alguna cosa moble o no moble o semovent comuna ab altre, ço és, no partida o partida pusque vendre la sua part a qui.s volrrà o d'altra manera alienar liurament, sí que no sia tengut de demanar a aquel ab qui haurà la cosa comuna.

22. Si alcú comprarà d'altre alguna cosa en aytal manera que la cosa sia a ell venuda per aytal preu, per lo qual un hom qui serà nomenat e elet del comprador e del venedor dirà: "Volem que la venda que serà feyta sots aytal condició e forma que valle". Enaxí, emperò, que si que si aquel qui serà nomenat e elet que diga el preu dirà entr.éls cert preu, per lo qual la cosa sia venuda, la venda haja fermetat e.l preu sia pagat al venedor e la cosa sia liurada al comprador. Emperò, si aquel qui serà nomenat e elet per lo comprador e per lo venedor que degué dir lo preu entr.éls, no o volrrà fer o no porà dir ne posar entre.ls preu, per embargament de mort o de malaltia o d'altre embargament, establim e volem que aytal venda no haja neguna valor, axí com de venda en què negun preu no ha hagut establít ni dit. E açò volem que haje loch can alcú volrrà logar sots aytal forma casa o altra cosa.

23. Compra ne venda no pot ésser feita entre pare e fil lo qual fill serà en poder del pare.

24. Si alcú vené alguna cosa a altre d'altre manera, aquela cosa no és del comprador, si.l preu d'aquela cosa no serà pagat al venedor o a ell no serà satisfet, ço és, que.l preu li sia assegurat a sa volentat o si no se'n creurà en la fe del comprador d'aquell preu; e ladoncs és vist e par que.s creega en la fe del comprador, can la cosa venuda li liurà sens preu e sens altre assegurament.

25. Si alcú vendrà la sua casa, el venedor ne.l comprador no sabens serà cremada del tot o en la major partida o destruïda per alguna manera, aquela venda no valle. Mas si.l venedor sabia lo destruïment d'aquela casa o cases e no o sabia lo comprador, no valle. Emperò, si.l comprador o sabia en tot o en partida, valla aquela venda.

Aquest fur esplanà e mellorà lo senyor rey.

26. Si alcú vendrà forment o vi a altre e no.l li volrrà liurar, és tengut de donar al comprador tot lo interès, lo qual és en aquella cosa, ço és, que si.l preu del forment o del vi serà cregut, tot aquel preu que serà cregut deu donar lo vene-

dor al comprador; l'interessar, emperò, que és de fora la cosa, ço és, si.l comprador demana tot lo guaayn que hagra feít d'aquel forment o d'aquell vi en mercedejan o en altra manera; si a ell fos liurat, no és tengut de donar lo venedor al comprador. Aytal dret metex és en altres coses venudes, car de semblants coses I juhii e I dret deu ésser. E de semblants cases a semblants cases deu hom enantar.

27. Si alcú vendrà a altre per alcun cert preu fruits d'orts o de vinyes o de camps, presents o esdevenidors, no sia entès que haja venut lo delme ne la primícia ne.l senç o qualque altra certa part, la qual lo senyor deu pendre e.ls fruits per rahó de la covinença que fo posada e.l temps que la cosa fo donada a senç; ans lo comprador sia tengut de donar e pagar lo delme e la primícia e les altres coses damunt dites, e.l venedor no és tengut alcuna cosa de lexar ne de minvar del preu que li serà promès o que n'haurà reebut.

28. Prometem que nós null temps no revocarem les vendes o les penyores de les coses movens o no movens o semovens per prechs ni per instància de negunes persones, ne encara de nostre plen poder, dementre, emperò, que seran feites segons les costumes de la ciutat de València; ans per nós e.ls nostres aqueles farem estar fermes e segures per tots temps. E farem los tenidors e.ls posseïdors d'aqueles vendes, e d'aqueles penyores contra totes persones possehir en pau. E si alcun rescrit o carta de nós contra açò a alcun serà atorgat o donat, no haja valor ne fermetat.

29. Si la mare tua o.l marit teu o qualque altra persona lo teu camp, sens ta sabuderia o contra ta volentat, vené o en altra manera alienà, no valla la venda; mas la tua cosa pusques cobrar d'aquel qui la haurà comprada o de qualque altre qui la tenga, si que no.n sies tengut de retre lo preu lo qual aquí dóna lo comprador. Emperò, si la venda serà feita per lo teu nom o no e aquela venda que fo feita agist per ferma o perdist la propietat de la cosa venuda per prescripció, poràs recobrar lo preu d'aquel venedor qui reebut l'aurà.

En aquest fur enadex lo senyor rey que pusca cobrar lo preu del comprador, si pagat no l'ha.

LXXIII. QUALS COSES NO DEUEN ÉSSER ALIENADES.

1. Si el marit vendrà o en altra manera obligarà la cosa dotal, que no haja valor. Si doncs la muller no o jura sens força que feita no li'n sia. E si així o jura, haja valor. E si lo marit e la muller alienaran ensemps aquella cosa dotal meyns de sacrament d'ella que aquella alienació no valla ne tinga dan a la muller, ans se pusque revocar. Entenem, emperò, que és cosa dotal aytambé cosa moble com seent, la qual haurà aportada la muller al marit. Enaxí que, si aportà diners o coses movens per rahó d'exovar, que d'aqueles coses pusque

lo marit fer a sa guisa, pusque assegurat o haurà a la muller. E tot ço que ell haurà li sia obligat per aquel exovar, axí com si havia aportades al marit coses seents. (39 v.)

Aquest fur adobà e romançà lo senyor rey.

2. No val alienació que sia feyta de cosa de companyia o de cosa comuna sens volentat del companyó, sinó per la part d'aquel qui aquela cosa vené o alienà.

3. Si dos companyons hauran un sarrahí comú e la un d'aquels companyons volrrà aquel sarrahí batejar o libertat o franquea donar e l'altre companyó hi contradirà, dón aquel qui volrrà aquel batejar o franquea donar a aquel companyó qui contradirà sa part del preu que vallie aquel sarrahí en aquel dia que fo batejar o fo feyt franch.

4. Si dos companyons o més hauran alcuna cosa comuna e la un d'aquels la vendrà sens volentat e sens manament dels altres, axí que aquels vegem aquella cosa alienar e no y contradiran, és entès que aquels alienen aquella cosa. Majorment si pendran part del preu d'aquella cosa alienada. On si aquella cosa que serà axí alienada serà vençuda, ço és, en dret guayada per altre, aquels sien tenguts de evicció. E si aquels companyons qui veran la cosa alienar e no y contradiran puy volrran aquella cosa demanar, no o pusquen fer.

5. Aquel qui en son testament o en altra derrera volentat lejarà a alcuna esgleya o a loch religiós alcuna possessió o entre vius donarà aquella possessió o heretat, sia venuda dins I mes après lo dia que.l testador serà mort e.l preu d'aquella heretat o d'aquella possessió sia donat a aquella esgleya o a aquel loch religiós, al qual lo testador la haurà lexada, levat lo loïsme, si la cosa serà tal que per altre sia tenguda a çenç.

Enadex lo senyor rey que les dites coses pusquen ésser alienades dins I ayn.

6. Establim per tots temps que entre vius o en derrera volentat no sia lexada ne donada ne venuda ne empenyorada ne en altra manera alienada alcuna possessió, o heretat o cases o orts a lochs religioses o a clergues. Ne alcun no pos sobre alguns béns seus cenç o tribut o certa part de fruits o de servii que aquel sia donat o assignat a esgleya o a loch religiós, enaxí com alguns fan o dien: "Aytal esgleya haja per tots temps cascun ayn II solidos o semblant, en les mies cases o en l'ort o en la mia possessió", e axí aquella cosa entre sempre en la senyoria dels clergues o dels religioses. On volem que aytals coses null temps no hajen valor.

Enadex e mellora lo senyor rey que tot hom pusca assignar e lejar, sobre sos béns seents en son testament o en sa derrera volentat, capellania o anniversari o làntea o qualque cosa se volrrà que sia donada per sa ànima de ayn en ayn a esgleya o a loc religiós, enaxí, emperò, que les dites coses romanguen ab sa carga.

7. Establim per tots temps que alguns béns seents, heretats, cases o altres possessions de clergues no pusquen ésser donades per negun temps, ne per altra manera alienades, ne per alcun dret, ne per alcuna manera, ne per alcuna condició pusquen ésser transportades a persones ecclesiàstiches o a clergues; enans tota aytal donació o qualque sia altra alienació per tots temps sia vana e no haja valor.

8. Los cavallers alcunes cases, orsts, vinyes, possessions o altres heretats o lochs o alqueries o castels o forta- (40 r.) lees o viles a clergues o a persones religioses no venen ne d'altrament alienen; ni.ls ciutadans no venen ni d'altra manera alienen alcunes de les davant dites coses a cavallers o a clergues ne a persones religioses; ne.ls clergues no venen ne d'altrament alienen alcuna d'aquestes coses damunt dites a cavallers ne a clergues ne a persones religioses, no contrastan alcun privilegi ne indulgència per nos feyta.

9. Fem fur nou que.ls cavallers pusquen leixar per lur ànima e vendre e scambiar e donar lurs heretats a clergues seglars e a persones religioses. No atorgam, emperò, ne volem que aqueles heretats o aqueles coses, que tinguen per nós los cavallers a cert servii o a tribut o sots certes condicions, que les pusquen donar ne vendre ne leixar ne escambiar en nenguna manera sens nostra voluntat a clergues seglars ne a persones religioses.

10. Encara fem fer nou que.ls cavallers pusquen vendre e alienar e leixar en sa der-rera voluntat a qui.s volrran, levades aquelles heretats e aqueles coses que tenen per nós sots certes condicions; mas les vendes e les compres que.ls cavallers han feytes ne faran d'aquí a devant als hòmens de les viles, que.ls cavallers les pusquen comprar si aquels qui les han les volrran vendre, e aquelles hagen franques, axí com d'abans havien; e açò que han comprat ni escambiat del realench, ne han haüt per altra justa rahó tro al dia d'uy, que o hajen franch. E açò sia entès de aquels qui volrran atorgar e usar dels nostres furs, e metre en aquela quantitat que nós haurem per lo trebayl dels furs a millorar e esmenar e a confermar.

11. Fem fur nou que.ls cavallers pusquen escambiar lurs heretats ab les altres heretats dels hòmens de les viles; e aqueles que reebbran, que les hajen franques, axí com les altres lurs, e que pusquen comprar cases a lur estar propri, mas no.n pusquen tantes comprar que n'hajen renda.

12. Lo camp qui serà donat al marit en exovar, lo marit no.l pusque vendre, ne alienar contra volentat de sa muller, jasia ço que a ell sia donat per rahó d'exovar. Per ço que la fragilitat de les fembres no torn, ne sia girada en dan, ne en pijorament de lurs coses.

13. Lo creador pot alienar e vendre la penyora, pus haja dia sabut ab lo deutor que la li traga passat lo dia, si covinença li haurà feita lo deutor que a

dia cert lo pach e traga la penyora; e açò pusque fer a X dies passat part lo terme de la paga.

En aquest fur enadí e romançà lo senyor rey.

14. Lo pubill, ne la pubilla no poden alienar alcuna cosa sens aucturitat del tudor; e per ço si presten diners o altra cosa sens aucturitat del tudor a alcú, aquel qui pendrà aquel préstet per rahó d'aquel contract no és obligat, car aquel aver qui serà prestat no és feit ne passa en senyoria d'aquel qui.l pren. E per ço los pubills poden demanar aquell aver que hauran prestat.

15. Totes coses poden ésser donades a pubill o a pubilla sens aucturitat de lur tudor.

LXXIV. PER QUAL RAHÓ SE DEU NE.S POT VENDA DESFER NI TRENCHAR.

1. Si el pare teu o alcú, destret per força, vené (40 v.) casa o altra cosa, aquella venda no és ferma ne deu haver valor.

2. Ladonchs és entès que la cosa és venuda per menor preu quant la meitat del just preu no és pagada. E per ço si alcú vené cosa per meyns de la meytat del just preu que valia, dreturera cosa és que aquel qui haurà venuda la cosa, reta lo preu al comprador e recobre la cosa, si donchs lo comprador no li volrrà complir ço que li falirà del just preu.

3. Lo venedor és ladoncs enganat oltra la meytat del just preu, can la cosa que valia XX solidos donà per IX solidos. E.l comprador és ladonchs enganat oltra la meytat del just preu, quant comprà cosa que valia X solidos per XVI solidos.

4. Si null hom vene cosa que sia en la miyania de la meytat del just preu, pus no pas engan de meytat de just preu, que aquella venda valla e no.s pusca per neguna manera revocar.

5. La cosa és dita que és venuda ladonchs de menor preu quant la meytat del just preu que aquela cosa valia e.l temps que fo venuda, no fo pagat; per què venda que sia axí feyta pot ésser desfeita en tro a III ayns que sien comptats del dia aenant que la venda fo feta. Enaxí, emperò, que.l preu sia aesmat al temps o al dia que la venda d'aquela cosa fon feita.

6. Si null hom dóna a alcú la sua cosa a loger o dóna a ell la sua cosa per rahó de posa o que la li defenesca o que la li dón per rahó de cambi o que la li dó a senç o la li dó a certa part de fruyts, ja fos que més ne trobàs la dobla o pus, que no.s desfaça, ans haja fermetat; e açò s'entena e.s seguesca aytabbé d'aquell qui o pendrà com d'aquel qui o donarà.

Aquest fur adobà e romançà lo senyor rey.

LXXV. DE LES FIRES E DELS MERCATS.

1. Les fires sien feytes per tots temps e.l loc on lo mercat és feyt, e començen e duren de les kalendes d'agost entrò en la festa de sancta Maria d'agost, e qualque sia que vendrà a aquestes fires sia salvu e segur en vinén e.n estan e.n retornan, si donchs no haurà feit homicidi en la ciutat o e.l terme de la ciutat. Ne.l venedor no sia tengut de donar fermança de salvetat de les coses les quals aquí vendrà; ne alcú pusque ésser demanat per crim ne per malefici que en altre loch haja feit, sinó per aquel que en les fires haurà feit. Ne negun deutor o fermança no pusque ésser demanat aquí per deute o per fermança que haja feyta en altre loch, sinó per aquel deute o per aquella fermança que haurà feyta en les fires. E si alcú en les fires ferrà de péra o de coltell o de puny o d'altres coses, sofrirà la pena que és posada en lo fur de València.

En aquest fur adobà e mellorà lo senyor rey.

2. Donam que sia feit mercat cascuna setmana e.l dia del diyous, del loch en què són edificats los bayns ça enrre sarrahineschs ves la porta que és appellada Bebalayn, ves la cèquia qui va a Ruçafa drete via entrò a l'esgleya de sent Johan, e entrò a les cases dels frares dels catius, e entrò al vall de la ciutat, e entrò al pont de la Buatela; enfre les quals affrontacions no sien feites null temps cases per alcú, ne orts, ne bastiments, ne hedificis, mas tots temps romanga franch e comú a tots; e negú no haja (41 r.) aquí cert loch, mas, axí com és enclòs en les dites afrontacions, tots los habitants e.ls estrayns hajen franch e liure, sens tot servici, cenç, tribut e tota altra servitut que.s feés d'an en an o per tots temps.

LXXVI. DE LES COSES LOGADES O DE AQUELES QUE SÓN PRESES
A LOGER.

1. Si alcú logarà cases o altra cosa a altre entrò a cert temps, no és vedat a aquel qui les haurà preses a loger que no les loch a altre entrò a aquel temps que les havia logades, si donchs entr.éls no haurà covinença que no o pugués fer.

2. Certa cosa és que, si alcú logarà alguna cosa d'altre, e aquela cosa serà logada per tots temps o a cert temps, que l'ereu d'aquel qui la haurà logada la deu tenir axí com aquel qui la havia logada la devia tenir, e en aqueles coses en que era tengut aquel qui la havia logada sia tengut l'ereu d'ell.

3. Aquel qui logà la cosa que no era sua, mas era d'aquel qui la prenía a loger, passe la senyoria a aquel qui la reebia en loguer, mas lo contract, ço és, lo feit del loger, no vall res per dret.

4. Aquel qui logarà a altres ses cases per a cert temps deu-lo lexar estar en aqueles cases per aquel temps, si doncs la justícia de la vila no.l destrenyie de vendre aqueles cases per rahó de deute que degués o per altra guisa o que les

cases en què el senyor està, qui les altres cases sues haurà logades, no eran cahudes o cremades o en guisa affollades que estar no y pogués covinentment o estant aquel qui les haurà logades en aqueles cases hi vingués tal cosa per què les cases s'afollassen en guisa que les cases ne valguessen molt meyns. E en aquell cas, volem que les pusque adobar aquel de qui les cases seran; e aytantost que adobades sien les cases, que hi puxa tornar aquell qui les haurà logades e estar en aqueles per lo temps que logades les havia, si tornar hi vol e fer lo compliment del temps que falit li haurà, dementre s'adobaren o que li ho leu del loger. E si.l senyor de les cases les volia acensar o vendre dins lo temps que logades les haurà, que o pusque fer. Salvu, emperò, a aquel qui logades les haurà lo temps per lo qual hi deurà estar. E si per cativitat o pobrea les havia a vendre, que o pusca fer. E aquel qui logades les haurà n'isque e no sia tengut de pagar lo loguer, sinó lo temps que estat hi haurà.

Aquest fur mellorà e romança lo senyor rey.

5. Si alcú pendrà casa a loger d'altre o altra cosa seent, entrò a cert temps e ans del temps que y devia estar la volrrà lexar, pach lo loger de tot aquel temps; e aquel qui la havia logada que y pogués estar pusca-la logar a altres persones que no sien tafurs ni jugadors ni ladres ne putaners ne alcavots si.s vol, tro a aquel temps que ell hi podia estar. Açò, però, servat e esguardat que, fenit e passat lo temps entrò que ell hi devia estar, que rede les cases o coses que no sien piyorades al senyor qui les havia logades. E si seran piyorades per colpa d'ell o d'aquel a qui les loga, esmén lo piyoramant a conexença de bons hòmens.

6. Totes coses les quals aquel qui haurà cases preses a loguer metrà o farà metre en les cases que haurà logades, són obligades al senyor de les cases per lo loger de les cases e poden ésser penyorades (41 v.) a aquel qui haurà logades les cases sens cort e sens saig.

7. Aquell qui loga a altre ses obres per cert loger, ço és, que li promès alguna cosa a fer per cert loger entrò a cert temps, deu haver e pendre lo loger de tot lo temps, si doncs per ell no estech que ço que li promès a fer no li fo feit.

8. Aquel qui pren loger per guardar alguna cosa, lo perill d'aquela cosa, ço és, lo dan, deu donar aquel qui reebé aquella cosa en guarda per loger.

9. Si null hom ten son catiu solt, que no.l guardarà, si.s perdie en poder d'aquel qui l'haurà logat, no.n sia tengut; que, pus lo senyor no.l guarda, no li és tengut aquell qui.l logarà que.l li quart. E si el catiu, que no seria solt e l'hauria hom a guardar, morie o prenia null dan per sa colpa metexa e no per colpa d'aquel qui l'haurà logat no.n sia tengut. E si eren dos catius o més, d'un senyor o de més, e.s barallaven ne.s fahien mal los uns als altres, que no.n sia tengut aquel qui.ls logarà. Mas és tengut de partir aquella baralla si fer o pot. E si negú ab lo carceller d'aquel de qui seran los catius, e qui anàs ab

ells, los logova per fer alcuna obra e.s perden, no.n sia tengut lo senyor d'aquella obra; mas per altres maneres és tengut d'esmenar los catius aquel qui.ls logarà, si.s perden o altre mal prenien, per aytant quant jurarà aquel de qui seran los catius; açò entès que la justícia del logar hi pusque tatxar. E açò metex entenem en bèsties logades e en altres coses movents.

Aquest fur adobà e romançà lo senyor rey.

10. Aquel qui vendrà cosa que haurà presa a loger o que li serà prestada o comanada sens volentat del senyor, restituesca al senyor de qui aquella cosa era lo preu de la cosa venuda en doble.

LXXVII. DE DRET DE COSA QUE SERÀ DONADA A CENÇ.

1. Vedam, sots pena de les persones, que alcun hom del regne de València no regonega cases, orths, honors, castels, viles, alqueries o alcuna altra cosa del regne de València tener per alcun altre senyor o príncep; enaxí com seria si alcun ric hom, o cavaller o ciutadà regonexia tenir alcuna de les davant dites coses per lo rey de Castela, o per lo bisbe de València o per alcun altre hom ecclesiàstic o seglar.

2. Aquel qui retindrà lo cenç per IIII ayns que devia fer per rahó d'alcuna cosa, perde aquela cosa per què fahie lo cenç, jasia ço que lo senyor d'aquella cosa no demanarà lo cens enfre los damunt dits IIII ayns, e pach tot lo cens del temps que serà passat; e.l senyor pusque retenir aquella cosa, o altre establir, o en altra manera alienar.

3. Si alcú tendrà per altre alcuna cosa a cens o a certa part de fruyts o de servii o de tribut e vendrà aquella cosa, lo senyor per lo qual aquella cosa se tendrà haja per loysme la deena part de preu d'aquella cosa que serà venuda d'aquel qui la vené. Emperò, si specialment enpenyorarà aquella cosa, haja la vintena part de la quantitat per què la metrà penyora.

4. Establim per tots temps que per morabatí o mazmodina o besant, o per aur o per argent censals, qui són o seran establits de donar en les cartes censals, neguna cosa més ne menys no sie donada ni presa per alcuna rahó o ocasió, sinó segons que morabatí o mazmodina o besant o aur o argent, servada (42 r.) la lig e el pes d'aquels, valrà en les taules dels cambiadors cascun an e.l dia que serà assignat e posat a pagar aquel censal. E açò per tots temps establim que valle e que sia observat tam bé en nós e en tots los nostres successors com en tots e sengles cavallers, ciutadans, clergues, religioses, órdenes e altres de qualque condició seran, presents e esdevenidors, en la ciutat e en tot lo regne de València.

5. Aquels qui tendran alcunes coses a cens de cavallers o de clergues o de religioses no sien jujats d'altrament en los pleits los quals hauran ab lurs senyors

sobre les coses que tendran a cens per ells o per qualque manera los senyors se clamaran d'ells, o ells dels senyors, sinó segons les costumes escrites de la ciutat de València.

6. Si aquel qui tendrà alguna cosa a cens per altre volrà pagar al senyor de la cosa acensada lo cens o.l tribut que li deurà fer cascun an per IIII ans justats o per més, lo senyor deu reebre aquela paga e no la deu rebujar, per ço que per cas de absència del senyor, o per perea, o per negligència d'aquel qui deu fer lo cens no pusque ésser gitat de la cosa que tendrà a cens.

7. Si a alcú e a sos fills mascles serà donada e atorgada alguna cosa a cens, si la un d'aquels fils se morrà sens infants ledesmes, la part d'aquel qui serà mort torn al frare o als frares seus, e no és obs que.l senyor lo meta en possessió d'aquela part.

8. Axí com les coses que són meses e otorgades en la cosa logada són obligades al se-nyor d'aquela cosa e poden ésser retengudes per lo loger e per lo piyorament de la cosa logada, enaxí los fruyts e les rendes e.ls esdeveniments e.ls esplets qui no seran o seran cullits e estaran e seran en la cosa acensada o en altre loch són obligats al senyor qui donà la cosa a cens; e aquell senyor les pot pendre e retenir per sa pròpia aucturitat a pagar si metex lo cens o.l tribut que serà degut e encara per lo dan e per lo piyorament que.l censater haurà feit en aquella cosa que tenia a cens.

9. No prenem ni devem pendre ne haver d'alcuns béns movents o seents d'alcun hom de la ciutat o del regne, fadiga, loïsmo o cens, sinó tan solament d'aqueles coses que seran donades per nós a çens o a certa part de fruyts o a tribut o a servii annual.

10. Aquel qui tendrà alguna cosa a cens per altre e aquel puys darà aquella cosa a altre a cens ab volentat del primer senyor e aquel la darà a altre, e axí serà donada a molts d'un a altre, qualque d'aquels la volrà vendre, enpeyorar o alienar lo primer senyor, deu ésser demanat que ferm e atorch la venda o la empeyoració o la alienació; e axí lo primer senyor haja la fadiga e tot lo loïsmo.

11. Si aquel qui és senyor de alguna honor empararà la honor al seu home per fadiga de dret o cens o d'alguna part que farà de la honor que té o per rahó d'altre servii que faça per la honor que té o com no l'aurà axí com dech la terra que per ell té, e aquest amparament trencarà o la honor per açò desempararà, dó X solidos per cascuna vegada que l'emparament trencarà al senyor de la honor.

12. Lo senyor de la cosa que haurà donada a cens o que haurà logada, pusque penyorar e destrènyer aquel a qui la cosa haurà donada a cens o a qui la haurà logada (42 v.) que pac lo cens o.l tribut o.l loguer o.l servii que deu fer a cascun an per rahó de la cosa que tenrà a cens o de la cosa que haurà logada,

sens saig e sens cort, e pusque tancar sens ells les portes de les cases e emparar les heretats e les cases e qualque altra cosa que tingue a cens o a loger per ell, e encara tots los fruits e qualque altra cosa haurà reebuda o podrà ésser reebuda per aquel qui tenrrà la cosa a cens, o qui la haurà logada o per altre, per nom d'aquell, d'aquela cosa que serà donada a cens o serà logada.

13. Si alcú tindrà possessió per altre a cens o a certa part de fruits o de servii e serà feït clam per aquel qui dóna a cens o a certa part de fruyts o de servii d'aquel qui la té o d'altre, ferm en poder del primer senyor de la cosa, per qui són tengudes les possessions e faça dret en poder d'aquel senyor primer de la cosa, e e.l pleit sia enantat, axí que sia fermat primerament de dret per V solidos e per lo creximent.

14. Si per aventura s'esdevenrrà que entre.l senyor qui haurà dat a altre alguna cosa a cens e aquel qui la haurà reebuda serà pleit, o entre aquel qui haurà reebuda la cosa a cens de aquel qui la havia reebuda que a cens, e axí d'un en altre entró sus al derrer que la tindrà, a cens serà pleit ab lo primer senyor qui donà la cosa cens o entre aquels qui tenrran la cosa acensada serà pleit d'aquella cosa acensada, tota hora deja ésser menat aquel pleit en poder del primer senyor e deja ésser determenat axí com deu. Car aytal jurisdicció deu ésser salva al primer senyor, axí com loïsm e fadiga.

15. Cascú pot lezar terra, casa, obrador e qualque altre loch que per altre tingue a cens o a certa part de fruyts o de servii o de tributs, mas lo cens tot del temps qui és passat pach, e del dan que haurà feït o dat en la heretat o en la casa o en qualque altre loch que per lo senyor tingue sia tengut en poder del senyor de la cosa respondre e fer compliment de dret; e.l se-nyor don-li jutge qui no sia sospitós. E si.l senyor agreujarà ell a tort, enaxí que.s sinta agreujat del juhii, no.s pusque a nós ne a la cort de la ciutat appel.lar, mas lo senyor assigne a ell jutge e.l pleit de totes les appel.lacions. Aquela cosa metexa sia observada en qualque cosa que sia donada a certa part de fruyts, o de tribut o de servii.

16. Si alguna cosa per al.luvió, ço és, per acreixement d'aygua, lo censater de la cosa que li serà donada a cens perdrà, per aquella part la qual perdrà, lo loger e.l cens que deu fer li sia mirvat; si, emperò, per lo creximent d'aquela aygua serà feït ajustament o creximent a aquella terra acensada o donada a certa part de fruits o a tribut, per aquel ajustament o acreixement dó més de cens o de tribut o de fruyts; e tots temps aquel creximent sia sots lo dret e la fadiga, el loïsm e la senyoria del senyor de la dita cosa, e aquell dret haja en aquel creximent lo qual havia en la cosa la qual donà a cens al damunt dit censater.

E aquest fur adobà e romança lo senyor rey.

17. Si el censater morrà e lezarà molts hereus e la un o alcun d'aquells hereus no pagaran lo cens o.l loger o.l tribut dins IIII ans, tots poden ésser gitats

de la cosa censada. Si, emperò, ha un d'aquels hereus pagarà lo cens o.l loguer o.l tribut, la paga d'aquell deliure e absolvu los altres e.ls escuse.

18. Lo senyor de la cosa acensada no és ten- (43 r.) gut de reebre ne de pendre paga de cens o de loger o de tribut, sinó de aquella manera o d'aquella natura que serà dit e convengut entre.l senyor e aquell censater en aquell temps que donà la cosa a cens o a loguer.

19. Si alcú tendrà cosa a cens e perdrà la possessió d'aquella cosa, pusque aquella cosa demanar a cascú qui la posseesca e encara al senyor de la cosa, si aquell pagà lo cens o li presentà la paga en guisa que no romàs per ell dins IIII ans, jasia ço que aquell censater no pos-seesca la cosa.

En aquest fur mellorà e enadí los senyor rey.

20. Si lo censater e.l dia que devia pagar lo cens o.l loguer pagarà al senyor lo cens o.l loguer e li retrà la carta del censal, en aquell dia metex pot lexar la cosa que li serà donada a cens; en altra manera, no pot lexar aquella cosa.

21. Lo censater no pot vendre ne donar ne en altra manera alienar, la cosa que li serà donada a cens sens voluntat del senyor de la cosa, ne pot aquella cosa a altre establir que més ne prena o menys, car en censals o en alienacions de censals lo senyor de la cosa tots temps ne deu ésser demanat e.l seu consentiment de tot en tot hi deu ésser.

22. Los senyors de la cosa acensada, jasia ço que en la carta del censal no posaran fadiga, jens per açò no roman que no hagen fadiga de XXX dies, si doncs expressament no la defeniran o no la lexaran en la carta del censal o no posaran fadiga de major temps o de menor en aquell contract que serà feit entre.ls senyors, e.ls censaters, car en totes coses de les quals és feit cens, o tribut o certa part de fruits o de servii, és entesa, si bé no fos dit expressament senyoria, fadiga, loïsmo e tot altre dret de censal, si doncs espresament los senyors de les coses acensades no ó difeniran o no ó lexaran.

23. Si aquell qui tenrà alguna cosa o alguna possessió per altre elegirà altre senyor en aquella cosa o en aquella possessió sens voluntat e sens consentiment del senyor, sinó aquell per lo qual la tendrà, perda la dita cosa o la dita possessió, e que sia del senyor qui la havia acensada.

24. Si.l censater vendrà, establirà, donarà o en altra manera alienarà sens voluntat e sens consentiment del senyor de la cosa que li serà donada a cens, no valle ne tinga aquella alienació, enans lo senyor, la cosa que haurà donada a cens recobre e pusque aquella donar a altre o establir.

25. Si aquell qui haurà presa alguna cosa a cens la volrà vendre, lo senyor d'aquella cosa la pot retenir per aytant de preu com altre hi donarà. E pot donar aquella cosa o en altra manera atorgar a altre, si, emperò, retindrà aquella cosa dins los dies assignats e establits a la fadiga.

26. Si alcú tendrà alcuna cosa a cens per alcun senyor, o a certa part de fruyts o de guaany, e puys sobre aquela part certa dels fruyts o del guany o del cens farà altra covinença ab lo senyor que li haurà donada la cosa a cens o a certa part de fruyts o de guaany mudan o en altra manera nomenan la forma o la manera d'aquela cosa damunt dita que és donada a cens en altra guisa, si puys aquel censater volrrà renunciar a la segona covinença o transmutació e volrrà retenir la cosa donada a cens o a certa part de fruyts o de guaany, segons la forma de la primera covinença, no ho (43 v.) pusque fer sens volentat del senyor qui haurà donada aquela cosa a cens. Ne haja licència aquel censater de variar que no tinga la segona covinença; ans si no plau al censater la II covinença ne la volrrà seguir, perda de tot en tot lo dret que havia en aquella cosa que li era donada a cens, o a certa part de fruyts o de guaany, e torn per tots temps al senyor de la cosa qui la li havia donada sots la forma damunt dita.

27. Si per lo prelat de l'esgleya o per altra persona de loch religiós coses seents seran donades a alcú a cens o a certa part de fruyts, que cascun an ne deje dar, o encara en concambi per aytant espay de terra o de hedifici o de rendes censals quant serà entr.éls dit e posat e avengut, o per rendes que vallen aqueles rendes, les quals los uns daran per los altres, aytals contracts hajen per tots temps perdurable fermetat, no contrastan alcun dret civil o ecclesiàstich.

28. Si alcuna cosa serà donada a cens per alcun senyor a altre e.l senyor darà a violari o usufruyt aquela cosa que hom tenrrà per ell a cens, aquel qui tenrrà aquela cosa a usufruyt o a violari, no deu fermar en les vendes ne en les alienacions de aquella cosa acensada feites, ne hi deu haver fadiga ne loysme. E jasia ço que.l censater o aquel que deurà fer lo tribut per alcun cas o manera perdrà la cosa que li serà donada a cens, aquel o aquels qui hauran l'usufruyt o.l violari en la cosa acensada, no pusquen donar ne atorgar aquella cosa a altres a cens ne a loguer, si doncs lo senyor de la cosa no ho haurà atorgat expressament e nomenadament a aquel qui haurà l'usufruyt o el violari en aquella cosa; mas aquel qui haurà l'usufruyt o.l violari, o.l procurador d'aquel poran emparar aquella cosa acensada, si no.ls serà pagat lo cens d'aquela cosa en què hauran l'usufruyt o.l violari, e pusquen demanar e haver la pena de l'emparament que ells hauran feyt, si.ls serà trencat.

29. Si el censater cessarà per IIII ans que no pagarà lo cens o.l tribut de la cosa que tendrà a cens, lo senyor de la cosa lo pot gitar de la cosa acensada, jasia ço que la cosa acensada vagarà o jaurà erma e despoblada per qualque manera. Mas, emperò si.l senyor rebujarà pendre la paga del cens o del tribut, la qual lo censater li volia fer o la li presentà de fer, o s'absentarà o.s desarà per ço que la paga del cens no li pusque ésser feyta ne oferta, per ço que aquels IIII ans passen, aquel censater coman lo damunt dit cens a alcun bon hom, davant testimonis, per ço que no haja temor de perda la cosa acensada.

30. Si alcú en la ciutat o en altre loch del terme de València en son testament o en sa der-rera volentat lejarà o donarà a alcú cosa censal o alguna cosa de què sia donat a cert tribut o cert cens o cert servii o certa part de fruits, o de rendes, o algun loguer, o si fembra quant pendrà marit donarà al seu marit alguna cosa de les damunt dites coses, o si.l pare o la mare o abdós ensemps o.l tudor del pubill o de la pubilla, alogan en matrimoni los fils o les filles, pubills o pubilles, donaran a alcú en exovar o en esposalici alguna cosa censal que per altre tinga, o alguna de les damunt dites coses per cert preu estimades o preades, no sien tenguts al senyor de la cosa o a algun altre fer fadiga ne donar d'aquí loïsmes.

En aquest fur enadí lo senyor rey que sia entès en (44 r.) tots altres matrimonis que.s fassen entre altres persones e en testaments e en derrerres voluntats.

31. Si aquell qui tenrrà a cens alguna cosa per altre cessarà a donar e a pagar lo cens o.l tribut o la certa part de fruyts o de servii o de rendes que deja fer que aquella cosa que tenrrà, e.l senyor de la cosa empararà aquella cosa e la cosa que donada haurà a cens no valrà tant quant serà lo cens que serà degut al senyor, aquell qui tenrrà aquella cosa a cens sia destret de vendre aquella cosa per pagar lo tribut o.l cens o les altres coses per les quals lo censater era tengut al senyor per aquella cosa acensada. E si del preu de la cosa acensada que serà venuda lo senyor de la cosa no porà lo seu deute o.l dan que serà donat en la cosa acensada haver ne conseguir plenerament, lo censater sia tengut e destret de restituir al senyor dels altres béns seus, jasia ço que aquels béns no tinga per ell ço que li'n falirà.

32. Si alcú comprarà camp o altra cosa que serà donada a alcú a cens o en altra manera la haurà d'aquel a qui fon donada a cens, lo qual censater havia cessat de pagar lo cens, o.l tribut o qualque altre servii que devia fer al senyor cascun an per aquella cosa que li havia donada a cens, pusque lo senyor tot lo cens o.l tribut, en lo qual lo davant dit cesater qui vené la cosa acensada cessa de pagar, recobrar del comprador e no tinga dan al senyor, per ço car fermà la carta de la venda que no pusque demanar lo cens. E.l comprador recobre del venedor qualque cosa ell haurà pagada al senyor, car aquell venedor havia cessat de pagar lo cens o.l tribut.

Aquela metexa cosa sia feita en tot altre succehidor de cosa que serà donada a cens o a certa part de fruyts o de servii.

33. Si algú dóna alguna cosa a cens a altre e aquell qui la cosa reebrà no pagarà lo cens al senyor, e altre qui no tindrà aquella cosa li pagarà lo cens, per aquella paga no guaayn aquella cosa, ans la haja aquell a qui primer era donada.

Aquest fur esplanà e mellorà lo senyor rey.

34. El dia e.l qual lo censater denunciarà a son senyor que vol vendre o empeyorar o alienar en qualque manera la cosa la qual tenrà per ell, en aquel dia començen córrer los dies de la fadiga, los quals lo senyor ha en aquella cosa.

35. Lo censater o aquel qui tendrà per lo senyor alcuna cosa a cert cens o a certa part de fruits o de servii, és tengut de tenir la cosa aparellada e condreta; e aquela, si pot, segons natura e l'estament d'aquela cosa, mellorar, jasia ço que no sia contengut en la carta de l'acapte.

36. Aquell qui haurà a.ssi e als seus la cosa a cens per tots temps, deïm que o pusque, ab tots melloraments que feits hi haurà, dar per rahó de matrimoni o lexar en son testament, o en sa derrera volentat a qui.s volrà, exceptats cavallers e clergues e órdenes. E si aquela cosa no haurà per tots temps e o haurà en sa vida o a temps sabut, que.ls melloraments aquels tornen al senyor per qui.s tenrà aquela cosa.

Aquest fur adobà e romança lo senyor rey.

37. Lo senyor qui haurà donada alcuna cosa a cens o a tribut a altre no és tengut de demanar a ell que li pach lo cens o.l tribut que li deu fer per aquela cosa que li donà a (44 v.) cens o a tribut, car lo dia que és establít e possat a fer la paga del cens, fa cert lo censater que deu pagar aquel cens o tribut que fer deu.

38. En tots contracts de censals o de matrimonis poden ésser feitas cartes a aur e argent.

39. Aquela cosa que és dita e és establida de cosa acensada o de censal, aquela cosa metexa sia entesa en totes coses, e per totes coses de qualque cosa que serà donada a certa part de fruits o de servii o de guaany o de profit.

40. Jasia ço que.l senyor de la cosa que serà dada a cens o a certa part de fruyts o de servii o de guayn o de profit se retenrà aquella cosa que serà tenguda per ell per aytant de preu quant altre en aquella cosa donarà, jens per açò no roman que aquel senyor no leu e retingue lo seu loïsme del preu de la cosa venuda o en altra manera alienada.

41. Si en la carta de la covinença que serà feita entre.l senyor e.l censater o aquell qui haurà alcuna cosa logada no serà espresament covengut ne dit en qual temps de l'an lo cens o.l tribut o.l loguer de la cosa logada deja ésser pagat al senyor, o a aquel qui haurà donada la cosa a loger, lo censater o aquel qui haurà presa la cosa a loger pach per III térmens o per III parts de l'an lo cens o.l tribut o.l loguer, dementre, emperò, que faça la primera paga en les kalendes de jener cascun an. E si serà covengut e dit entr.éls que dejen ésser donats morabatins cascun an o mazmodines o besants e no serà espresat ne declarat que dejen dar morabatins alfonsins o mazmodines jucifies o besants drets e bons, és tengut lo censater o aquel qui tenrà la cosa a loger de pagar morabatins alfon-

sins bons e de dret pes e mazmodines jucifies de bon aur e de dret pes e besants bons e de dret pes e de bon argent. Si, emperò, serà covengut e dit entre.l censater o aquel qui haurà presa la cosa a loger e el senyor qui dege donar cascun an generalment per la cosa a censada o logada, blat o vi o altra cosa o qualque licor, ço és, oli o mel o coses semblants, lo censater o aquel qui tenrrà la cosa a loger pach del mellor blat o del mellor vi o del mellor oli o de la mellor mel o d'altra semblant licor que porà ésser trobada e.l dia de la paga en la ciutat o en lo loch on estarà lo censater o aquel qui tenrà la cosa a loger. Si doncs d'altra-ment no era dit o espressat entre ells.

42. Lo censater és tengut al senyor per qui tenrrà la cosa a cens, ans que la cosa li jaquesque, d'esmenar entegrament lo dan e.l piyorament que haurà donat o fait en la cosa que tenia a cens.

LXXVIII. DE ARRES E D'ESPOSALLES.

1. Si arres seran donades per nom o per rahó d'esponsalles e enans que les núpries sien feites, l'espòs o l'esposa morrà, aqueles coses que seran donades per arres sien restituïdes, si doncs aquela persona que serà morta no haurà donada rahó per què les núpries no fossen celebrades o complides.

2. Quant alcú pendrà muller, segons la quantitat de l'exovar que pendrà ab ella, faça creximent a ella o donació per núpries entrò a la meytat d'aqueles coses que la muller aportarà a ell; jasia ço que ella sia puncella o viuda. E enaxí que si pendrà M solidos en exovar, o M morabatins o heretats, o coses que vallen M solidos o M morabatins e.l temps que.l matrimoni serà fait, don a ella en creximent D solidos o D morabatins, e enaxí seran M D solidos o M D morabatins. E axí, segons que serà més o meyns, sia per tots temps observats e.ls matrimonis que.s faran. (45 r.)

3. L'exovar e.l creximent tota hora sia salvu a les mullers sobre.ls béns dels marits, axí que no perden alcuna cosa per colpa o per malefici de lurs marits, eles, emperò, mostrans per cartes de núpries o per altres leals proves que aquel exovar e aquel creximent serà fait entr.ells e.l temps del matrimoni.

4. Si les mullers aportaran o donaran als marits seus honors o possessions en exovar, aqueles sien apreciades e estimades axí com valen e.l temps del matrimoni fait entre ells. E feita la estimació en diners o en aver, lo marit sia tengut de fer creximent a ella tro a la meytat de ço que la honor serà estimada.

5. Si.l marit obligarà specialment a la muller per son exovar alguna cosa seent, les altres coses o.ls altres béns del marit no sien per aquel exovar a ella obligades. Si les coses obligades valen tant que l'exovar, el creximent li sia salvu en aquella obligació. E si la muller donarà al marit en exovar coses seents, les altres

coses del marit no sien obligades a la muller que rahó d'aquel exovar. Mas aqueles coses que ella aportarà o darà al marit sien salves tota hora a la muller, si doncs per rahó de piyorament d'aqueles coses que seran donades en exovar per colpa o negligència del marit no seran piyorades. O si doncs en la carta del spoalici d'altra manera no era contengut.

6. Si.l marit donarà a la muller algunes coses, oltra lo creix qui és stablit per rahó de l'exovar, e aqueles coses seran posades e escrites en les cartes núp-cials e.l temps que.l matrimoni serà feit, haja valor e fermetat.

7. Si coses que stien o sien en pes o en nombre o en mesura seràn donades en exovar, sien a peril del marit, car per ço li són donades que les pusque vendre e despendre e fer d'aqueles e sa volentat. E quant que quant lo matrimoni entr.ells serà partit, lo marit o l'hereu d'ell restituesque o reta atretant d'aquela natura e d'aquela metexa manera.

8. Si alguna muller donarà a son marit en exovar honor estimada en elec-ció, sia del marit de restituir la cosa o la estimació ab lo creximent. Mas, em-però, si li darà honor que no sia estimada, lo marit sia tengut de retre la honor ab lo creix.

9. La muller que haja alguna cosa en aqueles coses que.l marit guaanyarà o conquerà, oltra l'exovar o.l creix que li és feit per rahó de l'exovar, si doncs lo marit no ho féu posar e comprendre en la carta que fo feita e.l temps del matri-moni entre ell e ella.

10. Si pus que.l matrimoni serà feit lealment entre.l marit e la muller, lo marit ans que la hagués coneguda carnalment se morrà, la muller no haja ne-gun creix o spoalici e.ls béns del marit seu. E açò mateix sia observat si la muller morrà ans que.l marit la haja carnalment coneguda.

11. Si.l marit farà despeses útils e necessàries en la cosa que li serà donada en exovar, ell o l'hereu d'aquel recobre aqueles despeses, quant lo matrimoni serà partit per mort o per altra manera. Si doncs lo marit no féu aqueles despeses per malea o per rahó de cargar la cosa dotal en tal manera que romanés a ell e als seus.

12. No poden ni devem destrènyer en alguna guisa alguna fembra verge o vídua o altra fembra a fer núp-cies ab alcú sens volentat de la fembra e del amics (45 v.) d'ella. E nós no.ns en devem entrametre.

13. Aquell qui per sa voluntat pendrà per muller alguna fembra verge o no verge e no pendrà ab ella alguns béns e.s morrà, no lexat d'ell o d'ella al-cun fill, que ella pusque demanar en los béns del marit L XX morabatins dels M morabatins, los quals seran romases e.ls béns del marit mort, pagats pri-merament los deutes e les injúries. E si més o menys de M morabatins trobarà hom en los béns del marit, que a aquela rahó pusque demanar la muller dels

béns del marit mort a.ssi a satisfacer. E si hi roman fill o fills, que sie en elecció d'ella si volrrà viure en los béns del marit ab ells o demanar en los béns del marit aytant com dit és.

Aquest fur mellorà e romançà lo senyor rey.

14. Las fembres que estan ara o estaran e.l regne de València, les quals fembres e.l regne d'Aragó, ans de la presó de la ciutat de València o après la presó, havien feït o faran matrimoni en algun loch del regne d'Aragó, hagen lur exovar e lur spoalici, salvus e.ls béns dels marits, los quals han o hageren o hauran e.l regne d'Aragó, segons lo fur e.l dret del loch d'Aragó, en lo qual loch lo matrimoni fo celebrat o feït. Servades, emperò, e esguardades altres covinençes, si alcunes foren posades entre ells per rahó d'exovar o d'espoalici o per rahó d'altre dret que les mullers hagen e.ls béns del marit, los quals béns lo marit hac o ha e.l renga d'Aragó. Els altres béns que.l marit ha o hac e.l regne de València no sien a aqueles mullers obligats; ne les mullers e.ls béns que.ls marits han o hauran e.l regne de València no pusquen alcuna cosa demanar ni haver, ans d'aquels béns los marits pusquen donar o alienar en tot o en partida e totes lurs voluntats fer, sí que les mullers no y consenten, ne y juren ne en alcuna cosa no y sien demanades. Les fembres, emperò, de qualque loch sien del regne d'Aragó, les quals après de la presó de València, ab alguns hòmens de qualque loch que sien han fet matrimoni, o.l faran e.l regne de València, hagen lur exovar o.l dret de lur esposalici o de lur exovar aytal qual és atorgat a ells haver, segons lo costum de València, si doncs la carta o la covinença que serà feyta entre ells, e.l temps que.l matrimoni fo feït altra cosa no dirà o no mostrarà. Mas si.l marit habitant o estant e.l regne de València qui pres o pendrà muller e.l regne d'Aragó ans de la presó de la ciutat de València o après la presó vené o vendrà, alienà o alienarà les coses, els béns que havia e.l regne d'Aragó, en los quals béns la muller havia l'exovar o.l dret del spoalici salvu lo marit, salvu aquel exovar o.l dret del spoalici a sa muller e.ls béns que.l marit ha o haurà e.l regne de València.

15. Si alcú farà matrimoni ab alcuna fembra e l'exovar o part de l'exovar serà liurat o pagat al marit e.l marit morrà ans que la haja coneguda carnalment, la muller no haje alcun creix o donació per núpries, mas tan solament sia restituït a la muler ço que.l marit havia reebut en exovar.

16. L'exovar que serà donat al marit per rahó de la muller tota hora lo tinga lo marit.

17. Dret e egualtat vol que.ls fruyts de l'exovar vinguen e pertanguen al marit, car per ço com lo marit sosté la carga del matrimoni deu haver los fruyts de les co- (46 r.) ses dotals. Car al marit a qui pertany la carga del matrimoni deu pertànyer lo profit de l'exovar.

18. Si duran lo matrimoni alguns fruyts seran reebuts de la cosa dotal, aquels no sien contats en l'exovar, car del marit deuen ésser. Mas si alguns fruyts seran reebuts ans de les núpcies, e ans que aqueles coses sien dotals, los fruyts aquels deuen ésser comptats ab aqueles coses que seran donades en exovar. Si doncs altra cosa no fo feita o promesa entr.ells ans del matrimoni feit e ladoncs los fruits no deuen ésser retuts ab l'exovar, per ço car és entès que donació fo feita d'quels fruits.

LXXIX. SI LA MULLER A QUI LO MARIT LEXA L'USUFUUYT
PENDRÀ ALTRE MARIT.

1. Si el marit quant se morrà lexa l'usufruyt de les sues coses a la muller, e aquela pendrà altre marit, perde l'usufruyt que.l primer marit li havia lextat, e aquel usufruyt restituesque als fils del primer marit, d'aquel dia enant que haurà pres altre marit. Mas si.ls infants qui seran del primer marit seran pubills e no hauran alcun tudor e per aquesta rahó, car los fils eren pubills e no havien tudor, la mare se pres aqueles coses que li eren per lo marit lexades, totes li sien demanades e les restituesque ab tots los fruyts que pertanyien a aqueles coses, feit e retut compte clarament d'aqueles coses damunt dites.

2. La muller que sens juhii d'esgleya se partirà del marit per rahó de fornicació, si a aquel marit puy no serà reconciliada, ço és, que no la haurà cobrada, perda la donació per núpcies e totes les altres coses que per donació del marit pres ne hac.

3. La muller no pusque pendre marit dins I an pus que.l marit serà mort, e si o farà, perda qualque cosa per donació per núpcies o per benefici del marit hac. E aquela cosa hajen los infans qui seran nats d'ella e del primer marit. E si infans no y haurà hagen-o aquels qui seran pus pruïxmes del primer marit.

4. Si alguna fembra, après la mort del marit seu, dins I an o encara après l'an contant del dia de la mort del marit, farà fornicació o aülteri, perda l'usufruyt o.l violari e totes les coses que haurà haüdes de benefici del marit, les quals totes coses tornen als hereus del marit de qui hac aqueles.

5. Can alcú morrà e lexa l'muller e fills comuns d'ell e d'ella, si aquela muller après I an volrà altre marit pendre, reta tots los béns del pare als fils damunt dits e no tinga aquels en son poder. Mas aqueles coses les quals lo primer marit donà a aquela muller en donació, per núpcies o per donacions feytes entre vius o en testament o en altra derrera volentat, tinga en la sua vida. E après la sua mort restituesque totes les damunt dites coses als fils del primer marit del qual reebé e hac totes aqueles coses. La donació, emperò, per núpcies, si no y haurà fils, restituesque e reta als pus pruïxmes parents del primer marit, si

doncs per covinença que serà feyta del primer marit en temps del matrimoni o en alcuna derrera volentat del marit no serà atorgada alcuna cosa a ses volentats a la muller.

Si, emperò, alcuna muller morrà e lejarà marit ab fils comuns o sens fils, totes les damunt dites coses de part d'aquel marit en sos casos atressí sien observades.

6. Can lo pare serà mort, los fils romangueren en poder de la ma- (46 v.) re, e can la mare serà morta, los fils romanguen en poder del pare. Si, emperò, lo pare pendrà muller o la mare pendrà marit, los fls no sien en poder d'aquels si aquels fils o pruijmes d'aquels fils ó volrran.

7. Si alcuna fembra haurà fils de II marits o de més que haurà haüts ledesment en diversos temps, tots los fils los quals haurà haüts d'aquels matrimonis après la mort d'ella vinguen tots egualment a successió en l'exovar lo qual hac ab lo primer marit, enaxí con en los altres béns d'ella. Si doncs aquela fembra no volrrà mellorar la un d'aquels fils segons la costum e.l fur de València. Mas en la donació per núpries, ço és, l'espoalici o.l creix lo qual hac de cascun d'aquels marits, los fils o el fil d'aquel marit del qual hac aquella donació per núpries o espoalici o creix, succeesque o succeesquen e l'ereten, enaxí com en los altres béns de lurs pares. Aquela cosa metexa sia observada de part del marit que haurà fils de moltes e diverses mullers.

8. La donació per núpries la qual havia feta lo marit a la muller torn als fills del primer marit del qual hac aquella donació can la muller serà morta, si doncs espresament lo marit a la muller e.l temps del matrimoni fait no donarà o atorgarà a les sues voluntats tota la donació feita per núpries o partida d'aquela.

LXXX. DE PROMESSIÓ D'EXOVAR E DEL DRET DELS EXOVAR.

1. Si alcú prometrà a altre de dar cosa sabuda per rahó de dot e aquela cosa no li haurà liurada ne pagada, que o pusque demanar l'altre, si doncs l'altre no li mostrava que pagat li o hagués per carta o per testimonis.

Aquest fur esplanà e adobà lo senyor rey.

2. No és vedat en negun dret que fembra no pusque donar tots los seus béns en exovar a son marit.

3. La mare no deu ésser destreta de dar exovar per sa filla sens sa voluntat, si doncs lo pare no havia de què pogués donar exovar a aquella filla. Ne.l pare dels béns de la sua muller contra volentat d'ella no ha poder de donar exovar a sa filla.

En aquest fur enadí e esplanà lo senyor rey.

4. Tots los fruyts que.l marit haurà preses de les coses que li seran donades en exovar deuen ésser seus per la càrrega del matrimoni que sofer.

5. La filla que serà maridada per lo pare e haurà son exovar en coses movents o no movents no pusque més demanar al pare, ne a la mare, ne als hereus d'ells, si doncs en lur testament no li o hauran lexat. E si.l pare morrà intestat, aytal filla maridada no pusque demanar pus e.ls béns del pare, sinó tan solamant tro que haja ab l'exovar ensemps compliment de sa legítima. E si l'exovar que aquela filla haurà reebut dels béns del pare munta a més de la legítima, que.ls hereus del pare no pusquen a aquella res demanar, jasia ço que.l pare muyra ab testament o sens testament.

Esmena lo senyor rey que la filla pusque demanar en los béns de la mare sa legítima e haver contat en sa legítima ço que havia haüt dels béns de la mare.

6. Les mullers dels béns lurs movents o semovents o seents, los quals hauran per successió de pare o de mare o (47 r.) d'altres proïxmes lurs o per altra rahó oltra lur exovar pusque fer lurs voluntats sens consentiment de lurs marits. Si doncs en la carta que fo feita e.l temps del matrimoni feit entre ells no era d'altra manera contengut.

7. Si.l pare e la mare maridaran lur filla ab alcú e serà contengut en la carta de les núpcies que.l pare e la mare donen a ella e al marit seu M solidos o altra semblant quantitat o alguna possessió en exovar, no sia entès que la mare li don alguna cosa de son exovar, si doncs expressament en la carta dotal no confesse o denant testimonis no protestarà o dirà que ella donà a sa fila aquella quantitat o part d'aquella del seu exovar.

8. La muller no pusque donar alguna cosa del seu exovar vivent lo marit a alguns fills seus o altres persones en exovar o en altra manera sens voluntat del marit seu. E si farà, no valle aytal donació.

LXXXI. DE DONACIONS QUE SERAN FEITES ENTRE MARIT E MULLER.

1. Donació que.l marit farà a la muller, o la muller al marit pus que.l matrimoni serà feit entr.éls no haja valor, si doncs en la derrera voluntat aquella donació no serà confirmada espressament d'ells per paraula o en testament. Jasia ço que d'aquella donació no.n sia feit la un pus pobre ne l'altre pus rich.

2. Si la muller guanyarà alguna cosa de sa art o de ses obres o de sos trebayls o de sa honesta mercaderia o de les coses de son marit, tot allò guaanye a obs del marit.

3. Si alguna fembra dementre que serà ab son marit e durant lo matrimoni alguna heretat pervendrà d'altre per testament o sens testament o si alguna cosa serà donada a ella per donació entre vius per cosa justa e honesta, neguna cosa ne negun dret lo marit en tals donacions que són feites a la muller no ha ne a ops d'ell no són guaanyades ne.l marit les coses damunt dites no prena ne les

procur sens voluntat de la muller. Emperò, si.l marit vendrà a pobrea per alcun cas d'aventura sens colpa sua, ladonchs la muller deu lo marit e.ls fils e les filles dels davant dits béns sustentar e procurar e a ells son obs fer. Mas si.l marit s'entrametrà de procurar o de tractar los béns los quals la muller hac e.l temps del matrimoni contract o feit entre ell e ella oltra l'exovar a ell donat o los béns los quals hac après lo matrimoni per les sobre dites rahons e la muller açò veurà e sabrà e no y contradirà, los qualls béns tots o una partida d'aquels no donà al marit seu en exovar, o si aquela muller per sa pròpria voluntat liurà aquels béns al marit per ço que.l marit tingués en son poder aquels béns e.ls aministràs duran lo matrimoni entre ells los fruits d'aquels béns axí naturals com industrials, ço és, aquels qui.s fan per lur natura e no per conreu ne per laurahó d'om, o aquels qui.s fan per conreu o per laurahó d'om, e cens e rendes e esdeveniments o qualsque altres coses degen ésser donades d'an en an, les quals lo marit pendrà no sia tengut de restituir a la muller ne als hereus d'ella.

4. Si alcú donarà a sa muller camp o vinya o qualque altra cosa, o la muller al marit per rahó de mort, ço és, que après mort haja aquella cosa que serà donada, aytal donació valle. Mas entretant aquella (47 v.) donació no ha tant d'acabament que la cosa qui és donada pusque ésser demanada entrò que sia mort cel qui la haurà donada.

LXXXII. EN QUAL MANERA SIA DEMANAT L'EXOVAR QUANT LO MATRIMONI SERÀ SOLT E DEPARTIT.

1. Si alcuna cosa serà donada en exovar e aquella serà estimada e après la estimació serà feita covinença entre.l marit e la muller que si aquella cosa era en poder del marit e.l temps que.l matrimoni seria partit per mort o per altra manera, que aquella cosa fos retuda a la muller, aquella cosa deu ésser retuda a la muller, si és en poder del marit e.l temps que.l matrimoni serà partit entre ells.

2. Si el pare donà a sa filla o a altra fembra estranya per rahó d'exovar alguna cosa e aquella filla o aquella altra fembra morrà sens fill de leal matrimoni, la terça part d'aquel exovar torn a aquel pare o a sos hereus o a aquels qui hauran donat l'exovar e aquella pusque fer de les altres dues parts de l'exovar a ses volentats.

Esmena lo senyor rey que si.l pare o la mare o alcun altre haurà donat exovar o spoa-licí per rahó de matrimoni a alcuna fembra, filla o altra e aquella morrà sens fils ledesmes o meyns de nét o d'altres descendets, que tornen les dues parts de ço que li serà donat al donador e de la terça part pusque fer ses voluntats. E si morrà sens testament, que tots les seus béns tornen al pare, o al donador o als pus proïxmes d'aquell.

3. Si morrà lo marit, la muller no pusque demanar l'exovar dins I an si.ls hereus seran aparellats de donar e de fer a ella tots los ops. Mas romanga en les coses del marit entrò a I an, e d'aquí avant pusque demanar l'exovar. E si.ls parens no.l li volrran retre can l'an serà complit, tinga ella tan longament totes les coses del marit tro sia pagada de l'exovar e del creix de l'exovar e faça los fruyts seus per aquela part de l'an que no la hauran pagada. Atressí metex can la muller serà morta los hereus d'ella no pusquen demanar al marit l'exovar dins I an, si no seran possessions que sien donades en exovar, les quals possessions los hereus poden de mantinent cobrar quant lo matrimoni serà departit.

4. La muller no pot demanar l'exovar durant lo matrimoni, si.l marit no serà feít pobre o foyl o vinga a pobrea o començ mal usar de les sues coses. E la doncs pot demanar la muller l'exovar e la donació de núpcies. E ella deu fer sos ops a si metexa e a son marit e als fils qui seran d'amdós dels fruyts de l'exovar e de la donació per núpcies, e deu guardar l'exovar e la donació per núpcies.

5. Si la filla que serà en poder del pare haurà marit e aquela morrà lexats fils d'aquel matrimoni, l'exovar que.l pare havia donat per ella al marit no torne al pare, mas lo marit lo retinga; d'altra manera les covinençes e les condicions que seran posades e feites e.l temps de les núpcies per lo donador de l'exovar sien salves e fermes.

6. Si.l marit fugirà e no farà sos ops a la muller covinetment e segons son poder, la muller pusque demanar les coses del marit que li són obligades per l'exovar e per l'espoalici, axí com les podrie dema- (48 r.) nar si.l marit venia a pobrea.

7. Si.l marit serà més en pleit que reta l'exovar a la sua muller e ell serà axí pobre que no.l li pusca retre, ne deu ésser condempnat sinó en aytant com fer pot, ço és, que pusque haver sos ops o si no, en aytant quant féu per son mal enginy que no pogués pagar; e.l qual cas no.n pot levar sos ops. Mas deu prometre que pach allò que romanrà si pot alcuna cosa guaanyar de què o pusca pagar. Lo marit, emperò, retinga en son poder tant que.n pusque, dementre que viurà, haver sos obs. E axí semblantment sia observat de la part de la muller, si serà demanada per lo marit.

En aquest fur enadex lo senyor rey e mellora que en aquella manera sia entès del pare a la filla, com del marit a la muller.

8. Si alcuna fembra, après la mort de son marit, haurà recobrar son exovar e la donació per núpcies, neguna cosa no pusque demanar per rahó de cambra, la qual havia ensemps ab lo marit, ne les vestedures, sinó tan solament aqueles de tots dies. Si donchs no era cert que les vestedures e.ls draps de la cambra que aportà en temps de les núpcies, fossen encara en la casa de son marit e.l temps que ell morí.

En aquest fur enadex e mellora lo senyor rey que la muller haja, après la mort de son marit, tots los vestirs seus, e les sàvenes e.l lit, e.ls draps del lit on jaurà.

9. Si la muller la dot que ella haurà promesa o altre per ella, al marit seu no pagarà, la donació per núpries o.l creximent que a ella serà feyt per lo marit no valla. E si per part de la dot o l'exovar al marit serà pagat, per aquela part tan solament que serà pagada la donació per núpries o l'espoalici haja fermetat. Mas si.l marit confessarà que haurà reebut la dot o l'exovar, la donació per núpries o l'espoalici haja fermetat, si doncs per aventura el marit no haurà confesat que havia rebut la dot o l'exovar sots esperança que li fos pagat, e.l qual cas lo marit enfre V ans que sien comptats del matrimoni contractat se clam de la dot o de l'exovar que a ell no serà nombrat ne pagat; e si axí no se'n clamarà, val la donació per núpries o l'espoalici.

10. Si.ls hereus del marit satisfaran enfre I an comtat del dia de la mort del marit a la muller del defunct en l'exovar e en l'espoalici, no sien tenguts a ella del temps de la paga a enant de fer sos ops en neguna cosa, mas enans que li hagen satisfeyt ne pagat la dot ne son espoalici la muller prena los fruits tots dels béns del marit e aquels sien seus, e la muller no sia tenguda null temps comtar aquels fruyts ne reebre en paga de sa dot ne de son espoalici. E si la muller pres fruyts, esdeveniments, cens o loguers de totes les coses e dels béns del marit, e.ls hereus, o.ls successors del marit pagaran a ella l'exovar e l'espoalici dins l'an en lo qual les damunt dites coses reebé e pres, aquela muller sia tenguda a ells de restituir dels fruits e de les altres coses que haurà haüdes per aquela part de l'an per la qual l'an no és passat, qui deu ésser comtat contínuament de la mort del marit ençà. Si, emperò, l'exovar e la donació per núpries (48 v.) serà en aver o en coses movens o semovens, los hereus o.ls successors del marit paguen primerament a la muller de l'aver e de les coses movens o semovens dementre que abastan; mas si no abastaran, paguen la muller de les coses seents.

Enadex los senyor rey que de la muller sia tenguda de fer sos ops als fills del marit dels dits fruits. E que.l primer an, faen-li sos ops covinentment, que ella no faça neguns dels fruyts seus dels béns del marit; mas del primer an a enant, si hom no la paga de l'exovar, tots los fruits dels béns qui foren del marit sien seus, e que faça sos ops als fils de les rendes del marit.

11. Les possessions que seran donades al marit en exovar, si no seran estimades e.l temps que.l matrimoni serà feyt, la muller les recobre mantinent dels hereus del marit, can lo matromoni serà partit per mort o per altra manera.

12. Can lo marit d'alcuna fembra serà mort, lo fill o la filla o qualche altre hereu a qui pertanga la heretat per testament o sens testament no pusque alcuna cosa tocar ne aministrar alguns béns del defunct, ne entrar en la possessió

d'aquels béns que foren del marit defunt, entrò que la muller sia pagada de l'exovar e de la donació per núpcies e de les altres coses que.l marit donà a la muller e.l temps que.l matrimoni fo feit entre ells.

13. Si la muller darà tots los sens béns al marit en exovar e puys vendran creadors e clarmar s'an del marit per lo deute que la muller los devia, ans que feés matrimoni ab son marit, sia tengut lo marit de respondre a aquels creadors per aytals deutes en aytant quant l'exovar abastarà que li serà donat. E en aquest cas la muller o.ls hereus d'ella no poran demanar l'exovar ne la donació per núpcies al marit ne als hereus d'ell, si donchs per aventura alguna cosa de l'exovar no serà romasa en poder del marit, per la qual part de l'exovar e per lo creix d'aquela part lo marit o.ls hereus d'ell poden ésser demanats per la muller o per los hereus d'ella.

14. Si al marit serà promès de donar exovar per la muller e per aquel exovar li serà alguna cosa obligada e mesa en penyora, los fruits los quals reebrà d'aquela cosa lo marit no és tengut que.ls prena en paga per l'exovar que li serà promès dementre que alguna cosa li romandrà a pagar d'aquel exovar.

15. Si entre dos hauran una cosa comuna e la un d'aquels darà aquella cosa en exovar o en altra guisa a alcú, que sia entès que haje dada la part sua, la qual havia en aquella cosa, e no la part de l'altre. Si doncs jutjada no li era per dret.

Aquest fur esplanà e romança lo senyor rey.

16. Si per engan o per colpa del marit lo matrimoni serà departit, o si per adulteri que.l marit haurà feit o per mort, lo matrimoni serà departit, e per ço la muller serà absoluta del marit per sentència, ladoncs la muller o.ls hereus d'ella demantinent pusquen demanar l'exovar, e.l marit sia condempnat per lo tot, ne.l marit no.s pusque alguna cosa retenir de l'exovar ne de l'espoalici, jasia ço que diga, e al.lech que sia pobre. Car lo marit no deu usar de privilegi, lo qual ha perdut per sa colpa o per l'engan que ha feyt.

17. Si tot l'exovar o alguna partida de l'exovar serà en coses seents, lo marit deu ésser demanat per lo tot e deu retre totes (49 r.) aqueles coses a la muller, sens tot reteniment.

18. Si l'exovar serà demanat a alcú que haurà pres ab sa muller e ell dirà e al.legarà que si pagava aquel exovar que no hauria de què viure ne de què.s pogués fer sos ops, e aquell haurà art o saber on pusque viure e fer sos ops, no és entès que haja pobrea ne freytura e per ço no.s pot retenir alguna cosa de l'exovar ne de l'espoalici.

19. Axi com l'exovar que serà donat deu tornar a la muller quan lo matrimoni serà solt o departit per mort del marit o per altre departiment, o a aquel qui per aquella muller donà l'exovar, enaxí la donació per núpcies o l'espoalici quant la muller serà morta deu tornar al marit o a aquel qui per ell donà o féu donació per núpcies a la muller.

20. Quant lo matrimoni serà solt per mort o per altra manera, l'exovar deu ésser restituït ab los fruyts per aquella part o quantitat del darrer an en lo qual lo matrimoni serà departit. Car lo marit no deu guaayar ne haver los fruits de l'exovar del darrer an, jasia ço que ells los haja reebuts o.l.s pogués reebre sinó per aquel temps del darrer an en què ell sostench e portà la càrrega del matrimoni.

21. Si coses seents seran donades en exovar que sien estimades, demantinent son feites del marit. E per ço tot lo guaayn que ve d'aqueles coses és del marit.

22. Si la muller ans del matrimoni donà alguna cosa al marit, per ço que demantinent fos sua, aquella cosa deu ésser e és del marit. Emperò, si la li dóna en aquella condició o manera que ladoncs fos sua aquella cosa quant núpries serien feytes entre ells, ladonchs deïm solament que aquella cosa serà del marit quan les núpries seran feytes.

23. Si el marit pendrà coses mobles o no mobles que li sien donades, estimades e preades en exovar, lo perill d'aqueles coses estimades pertayn a ell. Emperò, si li seran donades coses en exovar que seran estimades, lo perill d'aqueles coses pertayn a la muller, enaxí que si seran piyorades o mellorades que sien d'ella.

24. Si camps o altres coses seran donades en exovar al marit que no seran estimades ne preades e alcun creximent o mellorament venrrà en aqueles coses, aquel creximent o aquell mellorament pertayn a la muller. E si seran mirvades o piyorades, aquel piyorament pertayn a la muller.

25. Si cativa que no serà estimada ne preada serà dada en exovar e aquella cativa haurà infants, aquels infants sien d'aquels qui l'exovar hauran reebut, axí com la mare sia estimada o no. E si ovelles o altres bèsties seran donades en exovar que no seran estimades ne preades, l'esplet d'aqueles bèsties pertayn e deu ésser del marit. Axí, emperò, que si alcunes d'aqueles ovelles o d'aqueles bèsties que seran donades en exovar se morran, que en loch d'aqueles que seran mortes sien tornades atretantes dels esplets d'aqueles bèsties o d'aqueles ovelles que romanran vives e.l sobreplús d'aquell esplet sia del marit. E si les ovelles o les bèsties són estimades, que.l fruit sia d'aquell a qui seran donades. E si se'n pert neguna, que sufra aquella pèrdoa e sia sua.

En aquest fur enadí e mellorà lo senyor rey.

26. Si alguna fembra darà alguna cosa per rahó d'exovar a algun hom ab lo qual no pot fer matrimoni per dret, aquella cosa, que (49 v.) és donada per nom d'exovar en aytal matrimoni, no pot ésser apellada ne dita exovar, car exovar sens matrimoni no pot ésser, doncs en qualque loch nom de matrimoni per dret no és, ne exovar no hi pot ésser.

27. Si alcú dóna camp o vinya o altra possessió a altre per rahó d'exovar e que.s retenga l'usufruyt a temps, que o pusque fer, si amdós se n'avenen; e passat o complit aquel temps, aquela cosa sia d'aquel qui haurà la propietat ab l'usufruyt per exovar.

Aquest fur esplanà e romançà lo senyor rey.

28. Dret és que.l pare succeesca a la fila quant morrà e que l'exovar que ell haurà dat per ella que li sia retut. Per ço que no haja dos dans, ço és, que haja perduda la filla e l'exovar que li havia donat.

Enadex lo senyor rey que là on diu que.l pare succeesca a la filla sia entès si mor sens fills de leal matrimoni e sens testament.

29. Si ans del matrimoni les coses estimades seran donades, seguit lo matrimoni la estimació de la cosa vall e és vera venda; per què, si ans de les núp-cies les coses estimades se periran, que sia a dan de la muller.

Adobam que diga axí, si algunes coses seran donades en exovar estimades e liurades al marit e ans del matrimoni o despuys periran que sia a dan del marit, e no de la muller. Per ço car aqueles coses haurà lo marit reebudes. E si aquella morrà ans que.l marit hagués presa per muller, que aquelles coses que n'aurà reebudes tornen als pus proïxmes de la muller.

Aquest fur adobà e romançà lo senyor rey.

30. Si alguna cosa serà donada en exovar e no serà estimada e après lo matrimoni s'estimarà, aytal estimació no vall, per ço car semblant seria que fos donació que fos feita entre marit e muller.

31. En qualque guisa serà feita estimació entre l'espòs e l'esposa de les coses que li seran dades o promeses ans que.l matrimoni sia feit, aquella estimació tinga e valle e no y faça hom neguna detriança qual d'aquels hi serà enganat.

32. Si la muller darà alguna cosa estimada al marit en exovar e feita la estimació la muller serà en triga, co és, que no liurarà aquella cosa al marit, e pus lo matrimoni serà feyt aquella cosa se perdrà o perirà, la muller no ha neguna demanda del preu d'aquella cosa que haurà dada estimada. Emperò, si no estech per ella que no liuràs aquella cosa que havia dada estimada, deu conseguir del marit lo preu, axí com sia aquella cosa li hagués liurada. Per ço car aquell dan que venc en aquella cosa, pus ella la li volc liurar, és a perill del marit.

33. Quantes que vegades cosa serà donada estimada en exovar per la muller al marit, lo marit ha demanda contra la muller que li liure aquella cosa axí com si la li havia venuda. E qualque cosa lo marit conseguirà per rahó d'aquella cosa, con lo matrimoni serà solt deu retre a la muller. Car lo marit no deu guaayar de cosa que sia a dan de la muller. Car abaste que ell ne sia guardat de dan, no que haja guaayn de cosa que fos dan de la muller.

34. Lo pare no pot fer piyor, pus les núpries són feites, la cosa de la fila (50 r.) sobre l'exovar; o sobre la donació per núpries, ne deu ne pot demanar que l'exovar li sia retut sens volentat de la filla.

35. Si aver és donat en exovar ab covinença que d'aquel aver sien comprades heretats, deïm que aqueles heretats sien dotals. E si d'aquel aver donat per exovar no haurà estada covinença que sien comprades coses seents e.l marit haurà d'aquel exovar comprades heretats, sia en voluntat del marit si darà a la muller aqueles coses en dot o l'aver.

Aquest fur esplanà e romanaçà lo senyor rey.

36. Si despeses necessàries seran feites per lo marit en coses dotals, aqueles despeses mirven la cosa dotal. Necessàries despeses s'entenen en aytal guisa que si no.s fahien, que la cosa on se faran se pogués perdre. E si la cosa aquela no haurà renda que, pus lo marit serà mort e la muller degués cobrar aquella cosa, que ella haja dos ans d'espay de retre's les messions qui hi haurà feites lo marit. E si no ho fahia, que d'aquí enant fos aquella cosa del marit o dels hereus. E si renda hi ha, prenga tant aquella renda tro sia pagat. E si la muller no havia de què pagar, que ella hagués licència de vendre aquella cosa si.s volia e que del preu pagàs lo marit o els hereus d'aqueles messions.

Aquest fur adobà e mellorà lo senyor rey.

LXXXIII. DE TUDORIA QUE SERÀ DONADA EN TESTAMENT O SENS TESTAMENT.

1. Si a alguns pobils serà donat tudor en testament e la un d'aquels pobils vendrà a complida edat ans que la tudoria dels altres pobils sia complida, a aquel qui complida edat haurà tayn la tudoria.

Aquest fur esplanà e romanaçà lo senyor rey.

2. La mare no pot dar tudor a sos fills en testament, si doncs no establirà o farà aqueles hereus.

3. Negin hom ne frare ne altre no poden éssers tudors si no hauran complida edat de XX ans.

4. Tudor tota hora faça capbreu o memorial en escrit de totes les coses del pubill e.l començament de la sua aministració tro en la fi e ab escrivà públich e presents los parents del pubill e.ls altres qui sapien o pusquen saber les riqueses del pubill.

Enadeix lo senyor rey que sia entès en tot curador general e en tot marmessor.

5. La cort don tudor a aquels pobils als quals lo pare en son testament no donà tudor, si trobarà alcú que sia covinent a tudor de part del pare o de la

mare del pubil. E la cort reebe d'aquel tudor que serà donat per ell segurtat covinent ab carta pública que quart e salvu les coses del pubil. Emperò, si no trobarà alguns de part del pare o de la mare que sien covinents a tudors, la cort don I tudor dels vehins de la ciutat e tal que pusque donar bona segurtat de salvar les coses del pubill.

6. Lo tudor no pot donar ne establir alcuna cosa a tots temps dels béns seents del pubil; e si ho farà, no fa perjudici al pubil e pot-ho revocar.

7. Lo pobil no pot ésser en pleit meyns del tudor e si sentència serà donada contra ell meyns del tudor, aquella sentència no valla.

8. Si cosa moble o deute serà demanat del pubil o del tudor d'ell, demanti- nent deu respondre ab auctoritat del tudor (50 v.) o.l tudor per ell. Emperò, si cosa no moble serà demanada, sia esperat aquel pubil entrò que haja complit lo temps de la sua edat, si doncs no era cosa moble que fos lexada a altre en testa- ment del pare o de la mare o d'altre, e.l qual testament lo pobill fos hereu.

Enadex lo senyor rey e creix del pubil que no sia tengut de respondre entrò XX ans de cosa seent que sia tengut lo tudor de respondre, també de seent com de movent. E les messions que farà lo tudor justament e ab rahó e sens calúmpnia que dels béns del pubill sien esmenades al tudor.

Encara atorga lo senyor rey que si clam serà feyt dels béns del pubil que.l tudor ni.l pobil no sien tenguts de pagar quart ne calònia al senyor rey. E açò metex sia entès en marmessors.

9. Pus que la tudoria serà finida, los tudors no pusquen ésser demanats, ne pusquen demanar alcú per rahó dels pubils dels quals ells havien estats tudors. Ans aquels, pus que sien majors de XX ans, pusquen depuys fer lurs demandes, e sien tenguts de respondre a aquels qui d'ells se clamaran.

10. Los pubils o.ls hereus d'ells pusquen fer demanda contra los tudors o.ls hereus d'ells de la mala aministració que hauran feita en les lurs coses.

11. La cort pusque destrènyer cascun vehí a reebre tudoria de pubil, si doncs aquel vehí no.s podrà escusar justament que no sia tudor.

12. Si alcun tudor demana al pubil que trendrà en poder alcuna cosa, la cort sia tengut de dar a aquel pubil altre tudor que li defene son dret en aquel pleit tan solament. E negun pobil no pusque haver més un tudor, si doncs no eren los seus béns partits en diverses lochs, sí que aquel tudor qui estaria e.l loch on la major heretat hauria no o pugués tot aministrar e per la derahina d'aquel pusque haver més tudors.

Aquest fur esplanà e mellorà lo senyor rey.

13. Si alcunes fembres hauran aministrades les coses d'alcun pubil axí com a tudors, sien tengudes de retre comte de aquela aministració.

14. Si pleit serà mogut o demanda sobre cosa no moble contra alcun pubil, lo qual pleyt o demanda fo moguda primerament contra lo pare d'aquel pubil o contra aquel de qui és hereu, sia tengut aquel pubil en aquel pleit o en aquela demanda respondre e enantar. E no sia esperat que sia mayor de XX ans. E en aquest cas lo pubil sia tengut e forçat de reebre tudor a menar aquel pleit o aquela demanda e acabar, si doncs altre tudor no havia.

15. Lo pubill no pot obligar generalment ne specialment les sues coses sens aucturitat del tudor.

16. Aqueles coses de les quals alcú no pot haver senyoria ne les pot posseir, alcú no les pot comprar ne pendre en penyora, axí com són coses sacrades e coses speritales.

17. Mut ne sort no pot ésser tudor.

18. Si alcú serà tudor e aquel tudor se morrà, aquel no pot lexar la tudoria a son hereu.

19. Fembres no poden ésser donades tudorius, encara si ho demanaran al príncep, specialment que sien tudorius de lurs fills.

20. Si alcun dirà axí: "Aytal don tudor a mos fills", entès que aytambé l'à donat a les files com als fills, (51 r.) car en appell.lació o en nomenament dels fils les filles hi són enteses.

21. Si alcun hom qui haja molts fils farà testament e dirà axí: "Yo do aytal tudor a mon fill", entès és que a tots los altres fils l'à donat. E jasia ço que alcú d'aquels fils sia pres en poder de sos enemichs o sia catiu, entès és que sia tudor d'aquel.

22. Los tudors poden demanar los deutes e l'aver que serà degut als pubils e aquels deutor qui hauran pagats los deutes o l'aver als tudors són per dret absolt e deliurats. Mas los tudors no poden donar ne encara fer posa que lexen res del deute que al pubil era degut. E per ço aquel qui no paga al tudor tot lo deute que al pubil devia pot ésser demanat per lo pubil, en ço que romàs a pagar d'aquel deute.

23. La cort e.l batle e aquels que hauran complit L XX ans són escusats que no sien destrest de ésser tudors o curadors.

24. Aquels que hauran III tudories o tres curations no poden ésser en més tudors o curadors.

25. Aquel qui serà pobre bé.s pot escusar que no sia tudor.

26. Si seran molts tudors o curadors o marmessors donats, la aucturitat d'un sol no abaste a fer alcuna cosa o alcun contract qui pertangue a l'offici en què ells són tudors o curadors o marmessors, si tots aquels seran presents en la ciutat o e.l logar. Mas si la I d'aquels morrà, la cort n.i pusque metre altre, si co-nex que ops hi sia.

En aquest fur enadí lo senyor rey.

27. Aquel qui promès al pare que seria tudor de sos fills no.s pot escusar d'aquela tudoria, jasia ço que en altra guisa agués rahó per què.s pogués escusar.

28. Lo pubil se pot clamar a la cort del tudor seu, si mal li aministrarà sos béns. E si la cort coneix que aquel tudor o faça mal, git-lo d'aquela tudoria e don altre tudor a aquell pubill.

29. La tudoria no és tan solament fenida quant lo pubill haurà XV ans, mas encara quant lo tudor serà mort o.l pubill.

30. Les coses no mobles del pubil o les rendes annuals o cençals no poden ésser venudes ne alienades per tots temps sinó per rahó de fam d'aquel pubill o a.rreembre de catiu lo pare o la mare d'aquel. E si seran venudes o alienades no tinga ni valla aquela venda o aquella alienació, ne alcuna prescripció no pusque noure a aquel pubil quan que quant ell volrà demanar aqueles coses que seran venudes o alienades que no o pusca fer.

Enadex lo senyor rey que.ls tudors e los curadors pusquen vendre ab aucturitat de la cort les dites coses per pagar lo deute del defunct, o per pagar o per establir exovar o espoalici, o cambiar o mellorar, o si.l testador ho haurà manat en son testament, que sien venudes sens aucturitat de la cort.

Encara enadex lo senyor rey que sia entès lo pubil demanant dins XX ans e d'aquel temps a enant que li còrregua prescripció axí com a major.

31. Los camps o qualsque altres coses no mobles del pubil quant se poran vendre segons la costum de València sien venudes, quan serà conegut que.s degen vendre ab aucturitat de la cort.

32. Les coses mobles del pubill, les quals (51 v.) si eren servades e estojades no.s porien servir ni salvar, axí com és forment e vi e oli e altres coses semblants, pusquen ésser venudes o alienades, dementre, emperò, que ab aucturitat del tudor e a prou del pubil sien venudes o alienades.

33. Als fils que seran majors de XV ans, als quals lo pare o la mare en son testament o en altra derrera voluntat no haurà donat curador, la cort dó a aquest aytals curador covinent qui sia de part del pare, si.l trobarà. E si no.l trobarà de part del pare, don-lo de part de la mare. D'atra manera dó un curador qui sia covinent e vehí de la ciutat qui don covinent segurtat de les coses a salvar a cell de qui serà curador entrò que aquell haja complida edat de XX ans.

34. La cort no dó en curador alcú qui no haurà complida edat de XX ans.

35. Pubil és appellat de la hora que naix tro a XV ans complits, e enaxí deu ésser donat tudor a ell.

36. Als adults, ço és, a aquells qui seran majors de XV ans tro a XX, si mal aministren lurs feits, sia donat curador. Mas si ells volran menar pleit ab altre

o altre ab ells deuen ésser destrets a haver e a pendre curador a aquel pleit amenar.

37. Als furioses e a aquels qui degasten malament lurs béns e a aquels qui no han bon sen sia donat curador, lo qual oblich sí que feelment aministrarà la cura d'aquels, enaxí com és establít e dit en tudors.

38. Furiós o menor de XX ans, qui serà donat tudor en testament, ladonchs serà tudor lo furiós quant serà de bon sen o l'haurà cobrat. E.l menor de XX ans serà tudor quant serà major de XX ans.

39. Si alcú donarà tudors a sos fils o a ses filles, entès és que sien donats encara a aquels fils seus qui seran nats après la sua mort.

40. Aquels no són tudors d'aquí enant que són partits de la tudoria, per ço car eren sospitoses o qui seran escusats que no sien tudors per justa rahó e lexaran la aministració e la càr-rega de la tudoria. (52 r.)

COMENÇA EL SEGON LIBRE.

LXXXIV. RÚBRICA DELS SERVUS QUE FUGEN E DELS FURTS.

1. Si los catius o los servus fugiran a lurs senyors, aquela fuita que ells faran per alcuna rahó no pusque tenir dan als senyor que no.ls pusquen recobrar.

2. A l'offici de la cort pertayn que dó leer e poder a aquels qui hauran perduts lurs catius, o lurs servus per fuyta o per altra rahó que.ls pusquen encercar en cases o en qualque altres logars que hagen sospita on sien.

3. Aquel qui reebrà catiu o servu qui serà fuyt en casa o en camp o en altre loch seu, que.l catiu o servu sia retut al senyor sens preu que no y dó.

Enadex lo senyor rey que aquel qui.l trobarà o.l reebrà que u faça a saber a la cort dins III dies e si no o fa que sia punit axí com a ladre.

4. Aquel qui comprarà alcunes coses que conexerà que sien emblades e diu que no les retrà al senyor de qui són entrò que.l preu que hi haurà donat li sia pagat, demana cosa desrahonada e contra dret, per ço car tot bon hom se deu guardar que no compre sabudament cosa emblada ne de mala sospita, per ço que no haja tan solament dan en aquella cosa, mas que no caja en mala fama, ne en sospita que ell hagués consentit e.l furt.

5. Si alcú metrà en penyora alcuna cosa a alcun creador seu e aquela cosa li liurarà e puy lo deutor aquella cosa que havia mesa en penyora al creador li emblarà, aquel deutor sia tengut de retre aquella penyora al creador que li havia emblada. E puis sia punit axí com a ladre.

6. Si alguna cosa serà emblada en altre loc e serà trobada en la ciutat e aquela cosa serà presa e detenguda per la cort, jasia ço que aquela cosa no sia dels hòmens d'aquesta ciutat o del loch on serà trobada, lo senyor d'aquella cosa, si bé s'és estrayn, recobre aquella cosa, si provarà que sia sua.

7. Si algun per aventura de ladre o d'aquel qui no era senyor de la cosa, alguna cosa era emblada o era d'altre que era posada públicament a vendre a bona fe comprà, creén que fos d'aquel qui la venie com no o fos, si après venrà lo ver senyor de qui era la cosa e provarà que sia sua, jassia que aquel qui haurà comprada la cosa pusque o no pusque mostrar lo venedor que aquella cosa li haurà venuda, aquel qui és senyor en veritat de la cosa no sia tengut alguna cosa de restituir al comprador del preu que donà en aquella cosa. Mas aquel qui era se-nyor en veritat d'aquella cosa que era venuda recobre aquella cosa.

8. Furts o rapines o injúries domèstiques, ço és, que seran feites per persones que seran de casa, sien castigats per aquels senyors o per los meestres ab qui estaran. Enaxí que no sien tenguts de respondre a nós ne a la cort ne aqueles persones no sien hoÿdes per nós ne per la cort d'aquell castigament que serà feit.

En aquest fur enadex lo senyor rey que negun senyor ni maestre no pusquen fer justícia corporal de son servent ni de son dexeble ne de son catiu, ço és a saber, de tolre negun de sos membres, axí com és mà o peu o nas o orrelles o huyls ne altres coses semblants. E si.l senyor té pres algun home cristià, (52 v.) servent o dexeble seu, que de X dies aenant si no se'n poden avenir abduy que lo servent o.l dexeble se pusque clamar a la cort del senyor d'aquella presó, e la justícia que do a cascú son dret.

9. Domèstiques persones són appellades mullers, servus, hòmens qui estaran a loguer, nebots, dexebles, escolans e tots hòmens e fembres qui son de la companya d'alcú.

10. Lo senyor pusque recobrar lo catiu que li serà fuyt, o altra cosa movent o semovent d'aquel qui la cosa haurà celada per rahò d'emblar o maliciosament. E aquel qui la haurà celada dó per pena lo preu d'altre catiu semblant o d'aquella cosa movent o semovent que haurà celada per rahó d'emblar o maliciosamnet. E la cort haja per ladre lo celador del catiu o d'aquella persona altra cosa que haurà celada.

11. Si algun hom privat o estrany que sia cabaler d'altre o deutor fugirà de la ciutat o d'altre loch on haurà pres lo cabal o don serà deutor, lo creedor o altre per nom d'aquell pot aquel pendre e retenir e metre en ferres o en cadenes en la cort e guardar aquel tro que haja pagat o satisfeit, ço que haurà reebut o ço que deurà. E si alcú fugirà sens volentat del creedor o dels creadors, nós no puscam assegurar lo deutor sens volentat del creedor tro que.l haja pa-

gat o assegurat de pagar, a volentat del creador o a coneguda de dos bons hòmens del loch.

12. Si.l fill qui serà en poder del pare pendrà, sens volentat del pare, e emblarà alcunes coses que seran del pare e les donarà a putana o a amiga o altra persona, lo pare pusque totes aqueles coses demanar, e la cort faça-les a ell retre, sens tot preu que la cort no n'haje ne aquel qui aquels béns havie haüts que.l fill havie preses sens volentat de pare o.ls li havia emblats.

13. Si catiu o cativa se batejarà ab volentat del senyor seu, depuys lo senyor no.l pusque vendre ne retenir contra volentat del batiat, mas que del tot sia de liure. E si sens volentat del senyor se batejarà, que romangue al senyor en aytal servitut com era e.l temps que no era batejat e pusque aquel vendre o en altra manera alienar a christians.

En aquest fur enadex lo senyor rey que en qualque guisa, se bateig ab volentat o sens volentat del senyor, que tota hora romangua catiu o servu del senyor seu, si doncs lo senyor expresament no l'enfranquirà.

14. Tot christià qui jaurà ab cativa sua e n'haurà fill o filla, que aquell fill o filla sia tantost batejat e que sien franchs la mare e.l fill o la filla; e si jau ab cativa que no sia sua e n'haurà fil o fila, que aquel fil o filla sia aytantost batejat e que sia franch de tota servitut.

Aquest fur mellorà lo senyor rey.

15. Si sarrahí o sarrahina ab volentat o sens volentat del juheu qui serà son senyor serà batejat, sia franch e sia treit de poder d'aquel juheu per tots temps e que pach a aquel juheu VI morabatins. E si no.ls haurà, que estie e serve a algun christià tant tro que haja guaayats los VI morabatins e depuys que.ls dó al juheu. Car gran mal és si christià que Jesuchrist reemé ab grans blasfèmies e ontes que.n sofrí, que fos en poder ni en servitut de juheu.

En aquest fur enadí e adobà lo senyor rey que si.l catiu del juheu, pusque serà batejat dins II meses, no pagarà al juheu, segons lo privilegi de l'Apostoli, que.l batle del senyor (53 r.) rey s'empar d'aquel catiu e pac de mantinent al juheu, segons lo dit privilegi damunt dit. E tingue el dit batle aquel catiu tan logament al servi del senyor rey tro que aquel catiu haja pagat al dit batle del senyor rey ço que és contengut en lo dit privilegi, e quant haurà pagat que sia franch, enaxí que.l senyor rey ni altre per ell no vena lo dit catiu per nengun temps.

16. Si christià haurà infant de sarrahina que sia cativa d'algun juheu, aquel infant sia batejat e no sia catiu d'aquell juheu, mas que sia franch de tota càrrega de servitut; enaxí que negun preu no sia donat a aquel juheu per aquel infant, mas lo christià qui aquela sarrahina cativa d'aquel juheu haurà enprenyada pac a la cort XII solidos d'aquela moneda que aquí corre.

17. Si servu o serva o catiu o cativa d'alcun farà matrimoni ab altre, gens per açò no roman que no sia sots poder e sots senyoria de son senyor, axí com era de primer ans que hagués feyt lo matrimoni.

18. Sarraÿna que serà preyns de christià ans que haje haüt infant, no sia venuda ne altrament alienada a christians, ni a juheus ni a sarrahins, más l'infant quan serà nat sia aytantost batejat e sia franch de tot en tot.

19. Fem fur nou que si alcú sarrahy qui serà estadant d'alcun loch e laurarà heretat d'alcun christià se mudarà en altre loch, que.l senyor d'aquela heretat li pot tolrrre tot quant li trobarà que haje, si dins los térmens del castel o del loch on serà aquela heretat lo trobarà e que.n leix anar la persona d'aquell sarrahi. E si.l trobarà fora d'aquel terme, aquel ne leix anar quítiamment ab tot quant portarà. E açò s'entena dels sarrahins qui seran estadants d'aquel loch, mas no d'aquels que a cert temps hauran promès d'estar ab ell o de laurar la sua heretat, ans tantost que.l temps aquell haja complit se'n pusca anar tot lo seu.

LXXXV. EN QUAL GUISA LOS FRARES DEJEN TORNAR EN PART LOS BÉNS QUE HAURAN HAÜTS DEL PARE O DE LA MARE APRÉS LA MORT D'AQUELS AB LOS ALTRES FRARES QUI RES NON HAURAN HAÜT.

1. Si alcun hom haurà dos fils o més e un d'aquels fils haurà guaanyada alguna cosa ab los béns del pare, ço és, que tingue cabal del pare o alcunes altres coses ab què guaany ans que ells hagen partits los béns del pare, aquel sia tengut de tornar en part ab los altres frares e sors ço que haurà guaanyat ab los béns del pare. Mas si ell de sa art o de sa sciència o per sa bona ventura e no ab la cosa del pare alguna cosa guaanyarà, no sia tengut aquela cosa de tornar en part ne de partir ab sos frares, ne ab ses sors.

2. Si alcunes coses mobles o no mobles o semovents venran per testament o per altra cosa al fill o a la filla o al nét o la néta e d'aquí enant a alguns que sien en poder del pare, aqueles coses lo pare procur e guart que no sien afollades, ni mirvades e que sien estojades e guardades a ells, e que les pusquen recobrar après la mort del pare, que.l pare no pusque alcunes de les dites coses alienar. Mas l'usufruit d'aqueles coses e.ls esdeveniments haja lo pare en la sua vida. Mas si el pare, lo fill o la filla o.l nét o la néta o d'aquí enant altres a qui aquels béns, axí com damunt dit és seran esdevenguts, emanciparà, o lo fil, o la filla o.l nét o la néta a qui aquels béns, axí com damunt és dit, seran esdevenguts, seran allogats en matrimoni, de mantinent lo pare sia tengut de restituir a ells entegrament (53 v.) les coses damunt dites. Enaxí que, d'aquel temps a enant, lo pare, en les dites coses o els fruyts d'aqueles, neguna cosa no prene ne

haje. Si, emperò, lo fill o la filla o el nét o la néta o de aquí enant altres qui seran en poder del pare alcuna cosa de donació del rey o en ost pública o per offici d'avocació o per offici que tendran en la cort del rey guanyaran o hauran alguna cosa, el pare en aytals guayns que aqueles persones damunt dites hauran feits, no haja quant a l'usufruit ne a la propietat.

3. Si alcun lexará alguna cosa a aquel qui serà en poder del pare sots aquela condició o manera, que.l pare no haja en aquella cosa usufruit, lo pare no ha ne deu haver en aquella cosa usufruit. Ne ha usufruit en aquella cosa lo pare, la qual cosa era lexada al fill, si.l pare aquel usufruit que hi devia haver ha lexat e defenit al fil. Ne.l pare no ha usufruit en aquella part de la heretat, en la qual lo fill succhí ab lo pare ensemps a son frare qui morí intestat. Ne ha usufruit en aquella heretat la qual serà lexada al fill, la qual lo fill pres contra volentat del pare. Ne.l pare no ha usufruit en aqueles coses les quals lo fill o la filla qui serà en poder d'ell haurà guanyat per rahó d'exovar o de donació per núpcies. Ne ha usufruit e.ls béns, los quals los fills qui seran en poder d'ell hauran guanyats per lur art o per lur offici o per lur certea. Ne encara no haurà usufruit en l'usufruit que al fill serà lexat. Ne encara en aqueles coses no haurà usufruit les quals lo príncep haurà donades al fill qui serà en poder del pare.

En aquest fur enadí e mellorà lo senyor rey que si alguns béns mobles venran al fill qui serà encara en poder del pare, que.l pare compre, d'aquels béns mobles, béns no mobles a ops del fill. E que.l si fer no ho volie, que la cort lo'n destrengua e que.l pare posseesca aquels béns entrò que.l fill haja edat de XXII ans complits e que.n reeba l'usufruit. E si possessions vendran a aquel fill, que.l pare aytambé posseesca aqueles possessions entrò que.l fill haja edat de XXII ans e que.n reeba l'usufruit. E quan lo fill haurà complida edat de XXII anys, recobre e haja aqueles possessions del pare. Mas lo pare no sia tengut de restituir al fill l'usufruit. E si a filla seran venguts aquels béns, que.ls tingue el pare en aquella guisa metexa. Açò entès, que la filla los hage tantost com haja marit.

4. Los fills qui són en poder del pare són exits e deliurats de son poder si aquel pare los emancipará, ço és, si'ls absolvrà o.ls deliurará de son poder o si aquel pare morrà o.l fill pendrà muller.

LXXXVI. QUALS PODEN FER TESTAMENT O NO O QUALS LO PUSQUEN TENIR O NO.

1. Si alcú per aventura establirà hereu, lo fisch, ço és, lo príncep o.l senyor del loch o de la vila de la qual serà aquel qui féu lo testament, haja poder de mudar sa volentat e que pusque fer altre testament e establir e fer altre hereu qualque.s volrrà en aquel testament.

2. Sort e mut naturalment no pot fer testament, ne menor de XV ans.

En aquest fur adobà e creix lo senyor rey que jasia ço que en los altres furs se digue que menor de XX ans no haze poder de aministrar sos béns, que no sia açò entès en testament a ordenar, ans volem que depuys que alcú haurà XV ans complits pusque fer son testament complidament, axí com altre hom major e de més ans. (54 r.)

3. Si alcú farà testament e en aquell establirà e farà II hereus o més e serà contenció entre ells qual d'aquels hereus deje tenir aquel testament, aquel qui serà entre ells mellor e pus feel e pus digne tingue aquel testament; en aytal manera que.n faça còpia, ço és, que dó translat d'aquel e.l mostre als altres hereus e a aquels a qui seran feites lexes en aquel testament, quan o volrran. E si en aquel testament seran establits hereus hom e fembra, e serà entr.ells contenció qui dege tenir aquel testament, l'ome tingue lo testament, si serà persona discreta e assenada.

4. Si puys que alcú haurà feit testament, fill o filla li nexerà, lo testament que.l pare havia feit sie trencat e aquel qui serà nat après lo testament, sia hom, sia fembra, heretarà e venrrà egualment a sucesió e.ls béns del pare ab los altres frares qui ans eren nats e en aquel testament nomenats. Si donchs lo pare no havia feita menció de l'infant que devie néxer. Salves, emperò, al defunt totes aqueles coses que havia lexades per sa ànima, en les quals no és trencat lo testament.

5. Menors de XV ans no pusquem fer testament ne aquels qui són furioses ne aquels qui degasten malament los lurs béns ne aquels a qui és vedat que no aministren los seus béns. Mas si aquell a qui és vedada la aministració dels seus béns féu testament ans que aquela aministració li fos vedada, valla aquel testament e sia ferm. Mas aquel qui és mut e sort qui de tot en tot no ou ne parle, no pot fer testament; mas aquel qui tart parle, bé pot fer testament.

6. Si alcú farà testament estant en poder de sos enemics, deïm que valle, si doncs no.l feïe per força.

Aquest fur mellorà e romançà lo senyor rey.

7. Tota hora en testaments e en derrereres volentats aqueles coses que hi seran feites e dites per lo testador pus derrerament deuen valer e han fermetat. Car la volentat del testador deu ésser axí francha e liura que la puscha mudar tro a sa mort.

8. La filla que serà maridada que no haurà fill ne filla e haurà pare o mare, quan volrrà fer son testament o altra derrera volentat sua apell e deman son pare o sa mare, si seran presens en la ciutat o e.l terme de València; e en presència del pare o de la mare faça e ordén son testament. E si.l pare o la mare contradirà a la ordenació d'aquel testament o d'aquela derrera volentat que la filla

farà, jens per ço no roman, si bé lo pare o la mare hi contradexen que aquel testament o aquella derrera volentat no valle. E si lo pare o la mare no seran presens en la ciutat o el terme, la filla que volrà fer testament no sia tenguda d'apellar, ni de demanar, ni d'aver aquels, ni sia tenguda d'apellar ni d'aver nenguns pruíxmes seus quan volrà fer son testament, jasia ço que sien en la ciutat o no.y sien, ans pusque fer son testament, e aquell testament haje valor, si bé lo pare o la mare, qui seran fora la ciutat de València o del terme no hi seran demanats, ni els pruíxmes qui seran presens o absens no.y seran demanats.

9. Si serà pleit o contencó a qui deja ésser comanat lo testament, deïm que a aquel qui serà de més dies sia comanat e no a aquell qui serà de menys dies; e a aquel qui serà de mayor honrament e no a aquel qui serà de menor honrament; e enans sia comanat a hom que a fembra. (54 v.).

LXXXVII. DE TESTAMENTS.

1. Can més o menys haurà dit lo testador que l'escrivà no haurà escrit, deïm que.s seguesque lo dit del testador e no l'escrit de l'escrivà.

Aquest fur declarà e romançà lo senyor rey.

2. Si alcú farà testament e aquel serà feit segons forma de dret e l'ereu qui serà feit en aquel testament serà digne que haja aquella heretat, aquel testament no deu ni pusque ésser trencat per alcun rescrit nostre.

3. Si testament serà feit per alcú e serà provat que aquel testament fo emblat après la mort del testador, gens per açò no roman que aquel testament no valle, si per dret serà feit.

4. Cascun pot en son testament o en sa derrera volentat donar franquea a son servu o a son catiu.

5. Si alcú farà testament e no y haurà tres o IIII testimonis, aquel testament no haja valor.

6. Si alcú, puys que haurà feit testament, per malaltia o per altre cas, serà feit sort o mut, jens per açò no roman que.l testament no sia ferm e no haja valor.

7. Si testament serà feit de paraula sens escrivà públic en presència de III testimonis covinets e que sien mascles, si après la mort d'aquel testador dins III meses davant lo jutge ordinari d'aquel loch, aquels III testimonis juraran e publicaran la volentat del defunct e aquella volentat l'escrivà públich metrà en forma e en escriptura pública, en presència d'aquells testimonis damunt dits e en presència d'altres testimonis qui seran presens a confessió d'aquels testimonis damunt dits qui publicaran la volentat del defunct, aytal testament haja valor e fermetat.

Enadex lo senyor rey que la dita publicació pusque ésser feita là on se féu lo testament de paraula, o là on havia sa casa, o là on haurà sa heretat. Enaxí que los dits testimonis façen lo dit testador publicar dins III meses, si són en loch on se pusca fer la publicació e que la degen manifestar per ço que.s faça la publicació. E si ho celeran, que.n sien punits a arbitre de la cort e dels prohòmens. E pusquen los marmessors ésser testimonis e.l testament en que seran establits marmessors.

8. Lo testament del defunct qui serà escrit al terç dia que sia comptat de la mort del defunct a enant, sia publicat als hereus e als marmessors.

Enadex lo senyor rey que sia entès si.l testador morrà en aquel loc on són los hereus o.ls marmessors. E si.l testament serà feit en altre loch, que sia mostrat dins III dies pus que.l testament serà aportat en aquel loch on seran los hereus o.ls marmessors.

9. Aquels qui donaran libertat als seus servus o als seus catius, donen-la ab carta o ab testimonis. E si la donaran ab testament, aquela franquea haja valor.

10. Los marmessors no leven, ni gaaanyen ne hajen alcuna cosa e.ls béns del defunct, si doncs lo defunct no o lexa a ells. E aquels marmessors escriuen tots los béns del defunct en presència de testimonis.

11. Los marmessors no retinguen ni compren per si ni per altra persona alcuna cosa dels béns del defunct; e si o faran no haja valor, e el preu que.y hauran donat perden, lo qual preu sia del senyor rey.

12. Cascú pusque fer sa volentat de ses possessions e de totes les altres coses e béns seus, també aquel qui haurà infans, com aquel qui (55 r.) no haurà infants ab testament o sens testament e en altres guises e maneres. E totes lurs possessions, cases, estatges, ors, torres, alcaries pusque cascú mellorar e examplar, e levar quant que.s vulle. E si.s volrà pusque fer en aquelles voltes de pedra, sí que nós ni.ls nostres successors no siam demanats.

13. Lo testament o qualque altre derrera volentat que.l testador farà haja valor, jasia ço que.l testador no haja establir ne feit a.ssi negun hereu en aquel testament. Enaxí, emperò, que.ls legataris, o aquels qui hauran per rahó d'aquell testament coses certes e singulars, paguen los deutes que.l testador devia segons que cascú dels béns d'aquell haurá, si doncs lo testador no mana en son testament a un d'aquells a qui havia feites lexes o a més que pagassen los seus deutes.

14. Si alcú farà molts testaments e en diverses temps, aquel testament que haurá feit der-rer haja valor e fermetat, per ço car la volentat del testador pot ésser mudada tro al derrer dia de la sua vida. E deim que valle el primer testament o altre testament del qual ell haurá feita confirmació e.l derrer testament.

15. Aquel qui volrà fer testament apell e deman III o IIII testimonis covinents e escrivà públic, los quals, presens, veents e oens, ordén les sues coses, e aquela derrera volentat sua haja fermetat. Salvues, emperò, les donacions que ell haurà feites primerament justament e axí com dech e esmenades les injúries e los torts e els deutes pagats.

16. Cascú que farà testament pot establir e fer en son testament marmesors sos parents o aquels qui res no li atanyeran, segons que ell se volrà.

17. Si.l testador farà o establirà algun hereu en son testament, pot aquel qui haurà feit hereu si ell no volrà ésser hereu, o no porà ésser hereu, altre hereu substituir, en aquesta manera, ço és: “Yo aytal faç e establesch aytal mon hereu, e si aquel aytal no serà mon hereu o no u volrà ésser, aytal altre sia mon hereu”. E en aquest cas, si aquel qui serà primerament establít e feit hereu pendrà la heretat, d’aquí enant l’altre qui era substituít que fos hereu si.l primer no era hereu, o no volie ésser, no haurà loch. Mas si aquel qui serà establít primerament hereu no volrà ésser hereu, o no pendrà la heretat, aquel altre qui serà substituít e feit hereu haja aquella heretat.

18. Si alcú farà o establirà hereu son fill pot a aquel altre hereu substituir encara si bé s’és estrany en aytal manera: “Yo aytal establesch e faç mon fill hereu e si aquel fill meu morrà enfre pupil.lar edat, ço és, que no haurà XV ans complits, substituesch a ell aytal que sia hereu, o si.l fill meu morrà enans que vingue a perfecta edat, ço és, ans que haja XX ans, la heretat la qual a ell leix torn a aytal”. Mas lo pare quan fa o estableix son fill hereu no pot a ell altre substituir ne fer hereu en el la legítima que pertayn a ells e.ls béns del pare. Car lo pare no pot posar en la legítima que pertayn al fill algun greuge o cargua o manera o condició o alargament. Si doncs lo fill qui serà establít hereu per lo pare no era pubill. Car ladoncs lo pare pot a ell substituir e fer altre hereu en la sua legítima. Car aquel fill qui és en pupil.lar edat, ço és, que no ha XV ans complits no pot fer (55 v.) testament. E per ço lo pare pot a ell subsistir e fer hereu, e enaxí lo pare fa testament al fill com lo fill sia en tal edat que no puscha fer testament ni altre a.ssi fer hereu; e enaxí lo pare pot-li fer testament en aquesta manera: “Yo aytal establesch mon fill hereu e si ell morrà enfre pubil.lar edat, ço és, que no haurà XV ans complits, substituesch a ell e faç hereu aytal”. E axí per aytal manera són dos testaments, un del pare quant a açò que féu lo fill hereu, e altre del fill pubill can li substituí que si morie enfre pupil.lar edat que altre fos son hereu. E en aquest cas si.l fill morrà enfre aquela pupil.lar edat, ço és, que no haurà edat XV ans complits, aquell qui a ell era substituít per lo pare e feit hereu haurà la heretat, sí que la mare del pubill ne.ls frares ne.ls altres parens del pubill no hauran res en aquella heretat. Mas la substitució que serà feita per lo pare al fill pubill per aytal manera com damunt és dit, de mantinent és

vana a res no vall tantost com lo pubill haurà XV ans complits, e aquel qui era a ell substituït e feit hereu, si aquel pubill morís enfre XV ans no y pusque res de-manar. Pot encara lo pare en moltes maneres a sos fils substituir e fer altres hereus, enaxí que digue: “Lo meu fill establech e faç hereu e si ell hereu meu no volrrà ésser, aytal substituesch a ell e faç hereu”. E si.l fill pendrà la heretat e volrrà ésser hereu, la substitució serà vana e no haurà valor. E pot encara lo pare al fill substituir e fer hereu en aytal manera que digue axí: “Mon fill establech e faç hereu meu. E quant que quant ell morrà sens infants de leal conjutge; aytal li substituesch e faç hereu”. E aytal substitució tota hora dur e valla quant que quant lo fill morrà sens infants de leal conjuge.

19. Lo testador no puxe agreuyar aquel a qui haurà feita lexa en sont testament en més que no serà la lexa que li haurá feita.

20. Si alcuna fembra haurà fills ledesmes de diverses matrimonis que sien feits lealment, sia tenguda de donar qual part se volrrà a cascú de sos fills e.l temps de la sua mort del seu exovar, axí com de l'altre patrimoni seu. La donació, emperò, per núpcies o l'espoalici que haurà haüt de cascun pare d'aquels fils, sia tenguda de donar a aquels fills qui seran nats d'aquels matrimonis. E aquestes coses damunt dites sien observades de part del marit qui haurà haüdes moltes mullers, e exovar de cascuna que a cascú dels fills sia tengut de donar e de retre l'exovar que hac de cascuna de les mullers, mares d'aquels fils, e dels seus béns que.n pusque donar qual part se volrrà a sos fills. Salvu, emperò, que.ls fils no sien enganats en lur ligítima per lo pare ne per la mare.

21. Si alcú en son testament o en sa derrera volentat lexará C morabatins o altra cosa a son fill e en tots los altres béns seus lexará e farà II o més de sos fills hereus, e un d'aquels hereus o aquel a qui havia lexat C morabatins morrà sens testament, ans que.l pare d'ells muyre, e el pare no ordena alcuna cosa de la part del fill qui serà mort, los béns, los quals lo pare lexà a aquel fill qui serà mort, tornen als altres frares qui viuran per aqueles parts, en les quals lo pare establí e féu els hereus (56 v.) en son testament.

22. Si alcú s'escriurà per testimoni o l'escrivà escriurà lo seu nom per testimoni en testament o en carta o en alcú contract, no nogue a aquels qui no poden fer de lur dan. E null hom feýe testament e fos clos, e aquel qui seria testimoni en aquel testament no sabia que dret li pertangués en aquell, o seria testimoni en carta feyta sobre cosa en què hagués dret e no u sabia, no li tingue dan, o a aquels qui han sperança en dret d'altruy, e aquell dret seria venut a altre o enpenyorat, si hi fermaven no tingués dan pus no ho sabessen. O si alguns fan donació de luyn sens sabença d'aquels a qui pertany la cosa donada, en aquest cases, o en semblants d'aquest, no tingue dan a null hom qui ferm la carta ne la faça fer a escrivà en son nom. Mas en aqueles coses qui seran

feytes davant ell ab carta si.s ven o s'aliena la sua cosa, e no la contradeix, que la perda; car la negligència de l'hom pus és de edat que pusca fer son dan no li deu valer en cobrar aquella cosa que davant ell serà venuda o alienada.

En aquest fur esmenà e romançà lo senyor rey.

23. Com no sia neguna cosa que més sia deguda als hòmens, cor que hajan poder en lur derrera volentat de partir o d'ordenar lurs coses, emperaçò deïm que.l pare e la mare, pagats primerament lurs deutes e restituïdes les injúries, partesquen e donen tots lurs béns seents e movents e semovents, en testament o qualche altra derrera volentat d'ells, entre tots los fils e les filles creats e nats de leal matrimoni per aqueles parts que volrran eguals o no eguals, no contrastan alcun dret canònich o civil. Salvu, emperò, a cascun de sos fills lur legítima.

24. Si alcú farà testament o altra derrera volentat, e en aquell testament o en aquella der-rera volentat dirà los deutes que devia e els torts que tenia a alcú o a alguns, l'ereu o.ls he-reus d'aquel no pusquen querer ni demanar altra certenitat sobre aquels deutes o aqueles injúries, más que.l testador ne sia creegut axí com o haurà confessat en son testament o en sa derrera volentat.

25. Lo pare o la mare no pot los seus fills ledesmes en lur legítima enganar ne minvar. La legítima és que pagats los deutes e les injúries retudes, que si.l pare o la mare hauran I fill tan solament, que aquell haja la terçera part de tots los lurs béns per sa legítima. E si n'haurà II o III o IIII fills que aquels hajan al-tressí la terçera part de tots los béns del pare o de la mare tan solament per lur legítima e de les dues parts façen lo pare o la mare a lurs volentats aqui.s volrran. E si hauran lo pare o la mare V fills o més, que hajan per lur legítima la meytat de tots los béns del pare o de la mare, e de l'altra meytat pusquen fer lurs volentats a qui.s volrran lo pare o la mare. E si.l pare o la mare volrran de les dues parts mellorar alcú o alguns de sos fills quan n'auran IIII o menys, que o pusquen fer. E si n'hauran V o més, si.s volen, pusquen mellorar alcú o alguns dels fills d'aquella meytat. E si a alcú o alguns d'aquels fils lo pare o la mare haurà feit mellorament, aquell mellorament no sien tenguts de tornar en comú ne de partir ab los altres frares. (56 v.)

26. Si el testador lexará en son testament o en sa derrera volentat alguns béns mobles que aquels sien donats per amor de Déu e per la ànima d'aquels als quals ell tenie tort o farà altres lexes, deïm que sien pagats per aqueles parts per les quals cascú serà hereu, enaxí que les coses no mobles o seents no sien donades a lochs de religioses o a clergues.

27. Si.ls testadors lexaran certa quantitat d'aver que sia donada als clamants qui venrran après la mort d'ells de les injúries que aquels testadors hauran a aquels clamants feites e apparran tants clamants que les injúries que seran feites a ells sien majors, e pugen a mayor quantitat que no serà aquella quantitat que

los testadors hauran lexada per aqueles injúries a restituir, los hereus dels testadors restituesquen aqueles injúries entrò aquela quantitat que serà provada per testimonis o per cartes públiques.

28. Establim que si alcun volrrà fer testament o altra derrera volentat en escrit, enaxí que no volrrà que negú sapie aqueles coses que en aquel testament o en aquella derrera volentat seran escrites, que o pusque fer e mostrar aquella escriptura o aquel escrit qui serà feyt per mà del testador o per mà d'escrivà públich, e serà segellada o ligada o enclosa o enbolcada, e serà fermada o sotsescrita de III o de IIII testimonis qui seran pregats a aquel fermament a fer o a aquella subscripció; enaxí, emperò, que.l testador digue a aquels testimonis que aquella escriptura és lo seu testament o altra derrera volentat sua, la qual escriptura feita haje perdurable fermetat. Ne per ço volem que aquella escriptura sia desfeyta, car los testimonis no saben aqueles coses que són escriptes en aquell testament o en aquella derrera volentat.

Enadex lo senyor rey que solament sia sagellat ab I segell per tots los testimonis que abasta.

Encara enadex que si.l testament serà escrit per mà del testador e segellat ab son segell, e si no ha segell ab I altre segell de son amich, que valle e haje fermetat, jasia ço que no y haja escrivà públich ni testimonis ni altre segell ni alcuna subscripció, e encara que no haja dit denant testimonis: “Aquest és mon testament o ma derrera volentat”; pus l'aja escrit de sa má. E acò que diu del segell, no sia entès en aquels qui moren fora la vila, que també haja valor sens segell com ab segell, pus de sa má sia escrit.

29. Si el testador alguna cosa sua lejarà en son testament a alcú e aquella cosa haurà lexada, pus lo testament serà feyt, donarà o vendrà o permudarà o en exovar donarà, o per qualque altra manera la senyoria d'aquela cosa en altre trasportarà o mudarà, aquella lexa ha tolta a aquel a qui la havia lexada. Mas en les altres lexes e en los altres capítols lo seu testament roman en sa valor e en sa força.

30. Cascú o cascuna qui no haurà fills o filles de leal conjuge pusque ordenar de tots los seus béns mobles e no mobles e semovens en son testament o en sa derrera volentat, axí com volrrà, e en aquella condició e manera que li plaurà, e lejar aquels béns o de aquells béns axí com se volrà als seus ascendents, ço és, al pare o a la mare o a l'avi o a la àvia o a altres de aquí ensús o als seus col.laterals, ço és, a frares o a ne- (57 r.) bots o a fills de nebots o a altres fills de nebots, o a altres proïxmes o estrayns. Com cascú deje haver plen poder e licència d'ordenar les sues coses o les seus béns axí com volrrà ne li plaurà axí com sino hagués neguns proïxmes.

Emperò, no dó ne leix a clergues o a persones religioses o a lochs religioses, cases, orths, vinyes o altres possessions o heretats, mas solament lo preu d'aque-

les coses. E si alcú contra açò farà, los béns seents o semovents tornen als pus proïxmes del defunct qui féu aquel testamnet per eguals partides; salvu, emperò, que aquel qui serà pus proïxmes, a ell en grau haje aquells béns.

31. Aquell qui morrà sens infant ledesme e haurà pare e mare, pagats los deutes e les injúries plenerament restituïdes, jaquesque a ells en son testament o en sa derrera volentat qualsque parts se volrrà de tots los seus béns, dementre, emperò, que.l pare ne la mare no sien enganats en la legítima, ço és, la terça part dels béns d'aquel fill, e tot lo romanent dó, si.s volrrà als proïxmes o als estranys o a aquels que no li tayen res. Emperò, si aquel qui morrà sens infant de leal cònjugi no lexarà pare ni mare, mas lexarà nét o besnét o fill de besnét qui seran de leal cònjugi, que.ls sia tengut de lexar lur legítima, mas no sia tengut de lexar neguna cosa a sos frases o a ses sors o altres proïxmes. Mas tots los seus béns pusquen lexar a qualsque altres persones se volrrà.

Aquest fur mellorà lo senyor rey.

32. Si alcú lexara e dirà en sa derrera volentat o en son testament que la muller sua sia dona e poderosa de la heretat e dels béns del testador après la mort d'aquel testador a cert temps o en tota sa vida, l'ereru sia tengut de fer sos ops tempradament a aquela muller, segons la valor d'ela, dementre, emperò, que ella estarà sens marit e viurà honestament. Aquel dret semblantment sia observat de part de la muller que farà testament, dementre que.l marit viurà sens muller.

33. Lo pare e la mare són tenguts de fer e de donar tempradament sos ops als fills e a les filles de leal conjuge dementre que viuran, si no hauran lurs ops ne hauran de què viure. Els fils e les filles sien tenguts de dar al pare o a la mare que no hauran de què viure lurs ops atempradament dementre que viuran. En fer sos ops és entès menyar e beure e vestir e calçar e casa on estien.

34. Los hereus del defunct de mantinent après la mort d'aquel reeben los béns del pare o de la mare de qui seran hereus. E tinguen lo testament original e donen translat als marmessors del testament, si haver volrran, per ço que mils, e menys de dupte pusquen complir la derrera volentat del defunct. Si doncs lo testador no havie dit que.ls hereus no reebessen los béns entrò quel.s deutes e les injúries fossen pagades, o pagades les lexes per los marmessors a qui ell o canaria.

En aquest fur enadí lo senyor rey que sia salvu als hereus lo dret que.s pusquen acordar si seran hereus o no, segons fur de València contengut en la rúbrica de dret que han los hereus de deliberar si seran hereus o no.

35. Si alcú en son testamnet o en sa derrera volentat lexerà a alcú cases o altra cosa moble o no moble o semovent, axí, emperò, que per aquela cosa o per rahó d'aquela cosa o per preu d'aquela dó a l'hereu o a altre C solidos o més o

menys, o que aquells C solidos dó a (57 v.) lochs piadoses o a pobres, o per sos torts a desfer, e puy lo testador mudarà la sua volentat, no val ço que en la primera volentat o e.l primer testament serà lexat. Car per la derrera volentat és anul.lada e desfeita la primera volentat o.l primer testament.

36. Si testament serà feit per alcú e aquel qui haurà feit lo testament lo jurarà, e puy farà altre testament o altre derrera volentat, lo derrer testament o la derrera volentat val, jasia ço que.l primer testament fos jurat.

37. Si tres o més executors o marmessors seran d'alcun testament e un d'aquels morrà, la cort del loch que n'assigne altre sufficient en loch d'aquel, si coineix que ops hi sia. Si, emperò, tots viuran e en aquela ciutat o en aquel loch seran presents, alcú d'aquels execudors o marmessors, jasia que sien mellors e pus richs, no poden alcuna cosa fer sens presència e consentiment dels altres qui seran presens. E si alguns d'aqueles execudors o marmessors seran absent, aquels qui seran presens pusquen deliurament exeguir lo testament e menar a acabament, sí que aquels qui seran absents no y sien request ni demanats. E la cort de la ciutat o del loch faça complir als marmessors los testaments e les derrerres volentats dels morts, sens tot alargament e sen tota defuyta.

38. Fembra no pot haver ni usar d'offici de marmessor ne pot ésser eleta en marmessor en testament. E si serà feyta marmessor en testament, valla aytant com si no era feyta marmessor.

LXXXVIII. D'AQUELLS QUI MOREN SENS QUE NO HAURAN FEIT TESTAMENT.

1. Si alcú morrà sens testament, enaxí que dels béns no haurà feit negun testament ne alcuna altra derrera volentat, la heretat sua e tots los altres béns seus sien donats e tornen primerament per eguals parts als fills qui seran nats de leal matrimoni. E si fills no y haurà, que tornen aquels béns als descendents, ço és, als néts o a les nétes o als besnéts o a les besnétes o als altres pus jusans, segons que seran primers en grau. Enaxí que aquel qui serà primer en grau tornen los béns ans que als altres qui seran pus jusans. E si no seran descendets, ço és, néts, o nétes, besnéts o besnétes o altres pus jusans, aquella heretat e.ls altres béns tornen als ascendents, ço és a saber, primerament al pare e a la mare, si amdós seran vius e.l temps de la mort del defunct. Emperò, si.l pare viurà tan solament o la mare viurà tan solament e.l temps de la mort del defunct, a aquel sol tornen e sien donats tots los béns defunct; lo qual pare o mare qui viurà e.l temps de la mort del fill deu venir primer que l'avi, ni l'àvia sia de pare o mare, ne que.ls altres ascendets a la successió dels béns d'aquel fill damunt dit. Emperò, si no haurà pare ni mare e.l temps que ell morrà, tots los béns seus tornen

als altres ascendets sobirans, ço és, a l'avi e l'àvia o al besavi e a besàvia, tan bé de pare com de mare, e als altres ascendents que a ells seran pus proïxmes en grau. E si aquel que morrà sens testament haurà ascendens e col.laterals, enaxí com són frares e sors qui seran ab ell d'un pare e d'una mare, succeesquen e hagen los béns per eguals parts ab aquels ascendents qui seran pus pruijmes en grau ab los quals ascendens e col.laterals, ço són frares e sors, succeesquen lo fill o ls fills del frare qui serà (58 r.) mort, lo qual era frare de pare e de mare d'aquell qui morí sens testament, lo qual fill, o fills hagen aquela part dels béns d'aquell qui morí sens testament, la qual agra lur pare si visqués e.l temps de la mort de son frare qui sens testament morí. E si aquel morrà sens testament no haurà descendent o ascendents, tots los béns d'aquell defunt, de qualque part los haja haüts, tornen per eguals parts als frares e a los sors qui viuran en temps de la sua mort, sia que tots aquels frares e les sors sien nats ab aquell defunt d'un pare e d'una mare, o sia que alguns d'aquels sien nats ab ell d'un pare e d'una mare, e alguns d'un pare tant solament o d'una mare tant solament, o sia que tots sien nats ab lo defunt d'un pare tan solament o d'una mare tant solament. En aquest cas, los nebots ne les nebodes d'aquell qui morí sens testament no vénen a successió ab los frares e ab les sors d'ell. E si aquell qui morí sens testament no havia frares ni sors, los béns seus tornen per eguals partides a aquels qui pus proïxmes seran a ell. Enaxí que aquells qui seran primers en grau vinguen primerament a la successió d'aquell. E si aquell qui morrà sens testament no haurà neguns col.laterals, ço és, frares ne sors ne nebots ne nebodes ne negun altre parent, la muller vingue a successió dels béns d'aquell, si doncs marit no pendrà. E si no ha muller, que sien donats a piadoses lochs, e que o partescha la cort del loch ab dos bons hòmens e leals d'aquell metex loch, pagats primerament los deutes e les injúries restituïdes. E açò que dit és del marit, sia observat si muller d'alcun morrà sens testament.

2. Per ço que dels graus de parentesch no sia duptança, deïm que.l primer grau de la línia ascendent sia pare e mare. E el segon grau, avi e àvia; e e.l terç grau, besavi e besàvia. E.l quart grau, tresavi e tresàvia. E.l V grau, quatravi e quatràvia. E el VI grau, cinchavi e cinchàvia. E segons açò se segue-se d'aquí amunt.

3. El grau primer de la línia descendents són fills e filles. E el segon grau son net e néta. El III grau, besnét e besnéta. El quart grau, tresnét e tresnéta. El V grau, IIII nét e quatenéta. E el VI grau, cincnét e cincnéta.

4. En la línia col.lateral, ço és, transversal, és lo primer grau frare e sor. El segon grau és fill o filla de frare o de sor e oncle e tia. El tercer grau es nét e néta de frare e de sor, e oncle mayor e tia mayor, ço és, frare e sor d'avi e d'àvia. El quart grau és besnét e besnéta de frare e de sor, e frare o sor de besavi o besàvia.

El quint grau és tresnét o tresnéta de frare o de sor, e frare o sor de tresavi o de trasàvia, e axí dels altres qui.s segueixen d'aquí enant.

5. Si e.l regne de València no apparran hereus o proïxmes o legataris d'aquel qui serà mort ab testament o menys de testament, tots los béns d'aquel defunct tingue la cort e dos prohòmens de la ciutat per dos ayns, e mate'ls en escrit. E la cort e aquels prohòmens de mantinent e.l segon dia après la mort d'aquell defunct denunciem-o als hereus e als proïxmes e als legataris. E pus que serà denunciat als hereus o als proïxmes o als legataris o al loch on ells seran, si aquells venran o hi trametran dins dos ans, tots los béns (58 v.) sien restituïts a ells plenerament. E si no hi venrran o no hi trametran enfre II ans pus que.ls serà denunciat, en tots los béns d'aquel qui serà mort sens testament succeesca lo fill seu bort, si serà e.l regne de València. E si aquell bort serà mort, mas haurà lexats alguns descendets, ço és, fill o nét o d'aquí enant, aquells vinguen a successió d'aquels béns d'aquel qui serà mort intestat. E sinó hi haurà alguns descendents, la muller d'aquell hom estrany qui serà mort sens testament succeesca e.ls béns d'aquell, si la muller està e.l regne de València; e si no està e.l regne, no succeesca en alguns béns del marit seu. Mas la cort e aquels dos prohòmens damunt dits donen tots los béns del defunct a piadoses coses o a lochs là on ell morrà. Enaxí, emperò, que cases o heretats o coses seents no sien donades a lochs religioses, mas tan solament lo preu d'aqueles coses.

Enadex lo senyor rey que là hon diu que.l fill bort succeesca que sia entès d'aquell bort natural qui serà nat de solt e de solta, sí que parenta no sia, ni d'altre ajustament dampnat.

6. Si alcú morrà sens testament e haurà fils religioses e frares religioses e parents de pare o de mare religioses, e haurà altres fills, frares, parents de pare o de mare qui no seran religioses, mas que viuran en seglar vida, aqueles religioses persones e.l loch o.ls lochs en los quals vida religiosa fan, no poden succehir ne venir a successió al pare o a la mare, ab los altres fills, o ab los frares, o ab los fills dels frares, ne ab aquells parents que seran de part del pare o de la mare. E si aquels tots desfalrran, no succeesquen ab testament o menys de testament en neguna cosa. Ne.l pare ne la mare no sien tenguts alguna cosa de lexar a aytals persones religioses en lurs testaments ne en lurs derrereres voluntats. E per ço no romangue que aquels testaments o derrereres volentats, en què res no lexaran a aytals persones religioses, no hagen valor e fermetat. Los lochs de religiosos, ne.ls religioses en alguns béns de pare ni de mare ne d'alcuns ascendents ne de fill ne de nét ne d'alcuns altres descendents, ni de frares ni de sors ne d'alcuns altres transversals en neguna guisa no vinguen a successió ab testament o sens testament.

En aquest fur enadex lo senyor rey que si aquel qui serà clergue seglar haurà tant de benefici d'esgleya o més com seria la legítima, que poria demanar e.ls béns del pare o de la mare, que aquel fill clergue no pusque demanar legítima e.ls béns del pare ne de la mare. E si.l pare o la mare fahien testament, e e.l testament lur no lexaven res a aquel fill clergue qui haurà dels béns de la esgleya aytant con sa legítima o pus, que valla lo testament. E acò entenem quan hi haja II fills o pus. E si no hi ha per aventura sinó I fill, que aquell pusque ésser hereu o successor ab testament o menys de testament.

Enadex lo senyor rey e esmena que tot hom que haja fill clergue seglar o vivent seglarment, haja o no haja benefici d'esgleya, que.l pare li jaquesca sa legítima, axí com als frares fills seus, e que la haja ab sa cargua e ab son fexs, axí com si fos lech, si la legítima serà en seent.

Adoba encara lo senyor rey que si.l fill o filla entrarà en religió sens voluntat del pare o de la mare, que no haja res béns del pare ni de la ma- (59 r.) re, si éls no.ls li lexaran per sa voluntat. E si li o lexava lo pare o la mare, o ab sa voluntat hi entrava, que haja ab sa carga sa legítima.

7. Deÿm que si mor lo marit e la muller roman prenyada o hi haurà nat fill, e mor aquel infant dins XV ans que no pot fer testament, romanguen los béns qui venrran de part del pare als parents pus proïxmes de part del pare. E si morrà menys de testament passats los XV ans, que romanguen los seus béns a la mare. E si.l fill li vol res lexar en son testament, que o pusque fer de tot quan ha, o d'una partida, salvu, emperò, a la mare enans del testament o après lo testament tot son espoalici ab lo creix. En aquesta guisa se seguesca al pare com a la mare. E que sia sàlvua tota via al pare o a la mare que sobreviurà sa legítima en los béns del fill si bé.s mor dins XV ans.

Aquest fur mellorà e romança lo senyor rey.

8. Si alcú qui haurà I fill o una filla de leal cònjugi e en son testament o en sa darrera voluntat no lexarà a aquel fill o a aquela filla negun dels seus béns, lo testament sia desfeyt e lo fill o la filla heret e succeesca en los béns del pare, pagats los deutes e les injúries restituides e les lexes que hauran feytes, salvu, emperò, tota via al fill o a la filla la legítima que deu haver en los béns del pare o de la mare o més si més sobrave en los béns del pare o de la mare. E si.l defunct haurà molts fills o moltes files e a alguns d'aquels lexarà alguna part dels béns seus, e a un fill o alguns d'aquels fills res no lexarà, lo testament no valla e cascun d'aquels fills e de les filles a qui el testador alguna cosa dels seus béns no lexa vingue a successió per eguals parts ab los altres frares e ab les sors als quals lo pare ho havia lexat.

Enadí e corregí lo senyor rey que là on diu que.l pare deu fer menció en son testament de sos fills, que hi faça menció en son testament de sos fills que

hi façe menció de la filla que serà maridada, axí que li jaquesca alcuna cosa oltra l'exovar enaxí que almenys que haja sa legítima.

LXXXIX. EN QUAL GUISA HEREUS SIEN FEYTS.

1. Si alcú farà testament e no haurà fils ledesmes ne altres descendents, ço és, fills o nét o altres descendents, e no haurà ascendents, ço és, pare o avi o besavi o tresavi o altres ascendents, pot establir e fer hereu hom estrany, si bé no.l se coneix.

2. Si aquel qui serà hereu escrit ab altres en alcun testament que alcú no complirà allò que.l testador li haurà manat, ço és, en pagar lexes o en fer altra cosa, enfre III ans contínuament comtats de la mort del testador enant pus que o pusque complir e fer, perde la heretat que.l testador li lexà, treyta e esguardada a.ssi la legítima. E aquela heretat sia donada als altres qui seran ab ell establits hereus e.l testament.

Enadex lo senyor rey que là on diu que la heretat sia donada als altres hereus, que sia entès ab la cargua que.l testador haurà lexada. E si no ha sinó I hereu, torn tota la heretat als pus proïxmes parents del testador ab sa cargua.

3. Si alcú qui haurà molts camps o moltes possessions en I loch o en diverses lochs farà e establirà a.ssi hereu alcú en aytal guisa: “Establesch e faç a mi aytal hereu en aytal camp o en aytal possessió”, e neguna cosa no dirà dels altres camps ni de les altres possessions, aquel qui serà feit e establít hereu en I (59 v.) camp o en una possessió, no tant solament és establít e feit hereu en aquell camp o en aquella possessió que.l testador li haurà lexada senyaladament e expressament, más encara serà hereu establít e feit en tots los altres béns, los quals lo testador havia e.l temps de la sua mort. Per ço que no sia vist que aquel testador sia mort ab testament que haja feyt d'un camp o d'una possessió, e en les altres coses sia mort sens testament.

4. Si alcú farà testament e lexarà dos hereus ensemps, e la un morrà ans que la part sua dels béns haja presa, e morrà menys de testament, ladonchs torn la sua part dels béns a l'altre hereu que ab ell fo establít hereu. Mas si aquel hereu qui mort serà ans que la sua part haja presa morrà e haurà feit testament, ladonchs torn aquella part d'aquels béns a sos proïxmes, o a aquels a qui lexar o volrrà. Acò, emperò, entès que si aquel hereu qui morrà, serà mort ans que sia denunciat a ell que ell sia hereu ensemps ab aquel altre hereu, que la sua part dels béns d'on haurà estat hereu pertangua e vingue a sos hereus o a sos proïxmes, jasia ço que muyre ab testament o sens testament.

Aquest fur adobà e romançà lo senyor rey.

5. Si.l pare o la mare en son testament establirà e farà son fill o sa filla hereu, a manarà a aquel hereu que, si morrà sens infants, que restituesca aquels béns o aquella cosa que li haurà lexada a alcun frare seu o sor, o per ventura a alcun estrayn, e aquel hereu vendrà a edat complida de XV ans, aquella substitució o.l vincle fet per lo pare o per la mare na haja valor quant a la sua legítima, más en les altres coses, si oltra a la sua ledesma li farà sustitució o vincle, aquella substitució o aquell vincle dur totavia, si aquel morrà en alcun temps sens infants. Emperò, si aquel fill, qui serà agreuyat de restituir los béns que.l pare o la mare li haurà lexats, pendrà muller, e dels béns dels quals li será feit manament que.n faça restitució a alguns obligarà o donarà a sa muller en donació per núp-cies o en esposalici, la substitució o.l vincle damunt dit no haja valor en aqueles coses que seran donades en donació per núp-cies o en espoalici. E si la filla donarà a son marit en exovar les coses en les quals fo agreujada per lo pare o per la mare de restituir a alguns, si ella morie sens infants en aqueles coses que haurà dades en exovar a son marit, la substitució o.l vincle no haja valor. E si.l testador establirà o farà hereu alcú que no serà son fill, mas serà son frare o son oncle o son cosí o qualque altre hom estrany, e manarà a aquel hereu que, si morrà ab infants o sens infants, que restituesca aquella heretat o aquella cosa que li haurà lexada a alcú, aytal substitució o vincle dur per tots temps. Açò, emperò, salvu e entès que aquel qui serà hereu establít pusque retenir a.ssi la quinta part dels béns que.l testador li haurà manat de restituir a alcú. Aquel deÿm que és estrany hereu qui no serà fill o nét o besnét o d'aquí enjós. Deÿm encara que les coses que deuen ésser restituïdes o que seran vinclades a alcú, no poden ésser alienades ne obligades, si doncs no seran donades en exovar o en donació per núp-cies, segons la qualitat e la honestat de les persones que faran lo matrimoni. O si doncs aquel qui serà establít hereu e fo agreujat de restituir a altre aque- (60 r.) les coses en què era establít hereu, no era tan pobre que no hagués altres coses de que.s pogués fer sos obs.

Enadex lo senyor rey, là on diu que si la filla donarà les coses vinclades per lo pare o per la mare, que en aqueles coses sia solt lo vincle. Declara lo senyor rey que, si la filla no podia trobar marit de sa valor sinó li donava oltra la sua legítima en exovar, que ladonchs pusque donar en exovar tants d'aquels béns vinclats que pusque haver marit de sa valor. E ladonchs sia en aquels béns solt lo vincle que haurà donats en exovar, mas en los altres béns romangue lo vincle, segons la volentat del defunct o de la defuncta. E si per aventura aquella filla morrà sens fill de leal matrimoni, que.l vincle dur e romangue en sa força en tots aquels béns que seran oltra la legítima.

6. Si a aquel qui serà establít e feit hereu per alcun altre en qualque manera li serà substituït, ço és, que aquel hereu après sa mort li restituesque aquels béns

que li seran lexats, tots los béns que.l testador havia e.l temps de la sua mort deuen espressament e nomenada ésser escrits, per ço que quantque quant aque-la substitució haje loch, sia cert cosa e manifesta quals coses degen ésser resti-tuïdes a aquel substituït qui les deu haver, e per ço que aquel qui és establít he-reu no pusque no degudament degastar e a tort malmetre aqueles coses que són sotsmeses e vinclades a restitució. Emperò, si enfre aquel temps ans que sia hora d'aquela restitució a fer, aquel qui serà hereu escrit haurà degastat o venut alcu-na cosa d'aqueles que són sotsmeses al vincl de restitució, aquel a qui deuen ésser restituïdes porà demanar e recobrar, si oltra la legítima que a ell és deguda aquell qui és establít hereu degastà o venè alguna cosa. Mas dels béns de l'hereu sia satisfeyt al comprador en lo preu, e en la estimació de la cosa comprada que serà a ell tolta per dret per lo substituït a qui la cosa devia ésser restituïda. Em-però, si no apparran alguns béns d'aquel hereu qui la cosa que era sotsmesa a restitució haurà venuda ne serà d'altrament segur a aquel comprador deu soste-nir son dan, per ço que no sàviament ni segura compra aquella cosa. Emperò, si la legítima d'aquell qui és establít hereu és en la heretat que no sia venuda, e és tal que.n pusque ésser satisfeyt al substituït en lo preu que l'hereu haurà haüt d'aqueles coses que haurà venudes que devia restituir, aquel substituït no porà en neguna guisa revocar ne recobrar alguna cosa d'aqueles coses que seran ve-nudes per aquel hereu. Emperò, si de la legítima que serà romasa no porà ésser satisfeyt plenerament al substituït, en aquella quantitat, en la qual la legítima no bastarà, aquel substiuït porà revocar aqueles coses que seran venudes per aquel hereu, si doncs l'ereu no les haurà venudes o obligades per rahó d'exovar que haurà prés de sa muller, o per donació per núpcies que haurà feyta a ella. La do-nació, emperò, per núpcies no sia major que és establít en la costum de Valèn-cia. E si aquella donació serà major, no pusque moure als compradors qui hau-ran comprades aqueles coses vinclades ne al substituït que aqueles coses devia haver. Emperò, si la legítima d'aquel qui serà establít hereu bastarà a l'exovar que ell haurà reebut, e a la donació per núpcies que ell haurà feyta, e al preu de les coses que ell haurà venudes, jasia ço que aquella donació per núpcies (60 v.) sia major que no es establít en la costum de València, la muller pusque tota la donació per núpcies que serà feita a ella en temps de núpcies conseguir plenera-ment e les lexes que a ella seran feitas e.l testament de son marit. Dementre, em-però, que a totes aqueles coses que damunt són dites la legítima damunt dita abast. Si, emperò, la legítima o neguns altres béns d'aquel qui serà establít hereu no apparran ne seran, la muller recobre dels béns que seran vinclats a aquel qui serà substituït l'exovar que.l marit haurà reebut d'ella, e la donació per núpcies que serà feita a ella per aquella part per la qual donà e comptà l'exovar al marit. Emperò, si la muller no donà ne comptà alguna cosa de l'exovar al marit, si ella

o sos parents o aquells qui dar o pagar devien l'exovar foren en triga e en tarda que no pagaren l'exovar ans que.l marit morís o que.l matrimoni entre ells fos partit, la muller neguna cosa no prena de l'exovar ne de la donació per núpcies que a ella fos feita. Si, emperò, la muller, o alcun per ella, assegurarà o prometrà o s'obligarà al marit a pagar l'exovar a ell a cert dia o a cert temps, ladoncs, si aquells qui hauran assegurat o promès o.s seran obligats de pagar l'exovar al marit no seran en triga ne entrada de l'exovar a pagar, valle aytant com si l'exovar era liurat e pagat; a açò tan solament que la muller consequesque tot lo creix que.l marit li haurà fait en temps de núpcies per esperança que l'exovar li fos nombrat e deliurat. Mas lo marit ni.ls hereus d'aquel de l'exovar que no haurà haüt, ne reebut, ne li serà comptat, jasia ço que a ell fos assegurat, no sia tengut de retre ni de restituir, sinó tan solament aquela part de l'exovar, la qual a ell en veritat fo liurada e comptada. Emperò, si.l dia o.l temps que fo posat a la paga a fer de l'exovar al marit serà passat, aquel dia vol e demana per lo marit que la paga sia feita a ell de l'exovar, jasia ço que.l marit no deman l'exovar a la muller, o a aquels qui.l li hauran promès per ella. Enaxí que, si après lo dia o e.l temps que fo establít a la paga a fer de l'exovar, la muller o aquel qui.l promès per ella no.l pagà ne.l comptà al marit, e enans que aquel exovar agués reebut, lo marit se morí o entre ells fo lo matrimoni departit, lo marit nel.s hereus d'aquel no sien tenguts en alcuna cosa de retre lo creix o la donació per núpcies que.l marit li haurà feita en temps de núpcies, sinó tan solament per aquela part que haurà reebuda de l'exovar. La donació, emperò, per núpcies, e totes les altres coses que la muller hac per benefici del marit tingue en tota la vida sua, dementre, emperò, que honestament vive e, enfre un an pus lo marit serà mort, no prene marit. Emperò, après la vida sua, restituesca als fills qui seran nats d'ella e de son marit la donació per núpcies, e totes les altres coses que hac per benefici del marit. E si infant no y haurà, rede les damunt dites coses als hereus del marit. Emperò, si aquella muller enfre I an pendrà marit o castament no viurà dins l'an o après, de mantinent restituesca la donació per núpcies e totes les altres coses, les quals hac per benefici del marit, als fills qui seran del marit, del qual hac totes les damunt dites coses. E si fills no y haurà, restituesca aqueles coses al substituït, si dels béns que són vinclats e deuen ésser restituïts hac ne conseguí aqueles coses. Emperò, si de la legítima d'aquell qui fo establít hereu o dels (61 r.) seus béns propis hac l'exovar e la donació per núpcies e les altre coses, après la mort sua restituesca totes aqueles coses als fills qui seran d'ell e d'ella. E si fills no y haurà restituesca aqueles coses als hereus del marit.

7. Si alcun hom o alcuna fembra farà son fill hereu en son testament o en sa darrera volentat, que sia engenrrat, o nat de proïxme parent o de parenta o de adulteri o de leig ajustament, ço és, d'om religiós o de fembra religiosa o de

semblants ajustaments o d'altre vedat ajustament sia engenrrat e nat o a ella le-
xarà alcuna cosa, no val aytal institució de hereu ne donació feita a aytal fill en
testament o en derrera volentat e la heretat e.l legat, ço és, la donació feita per
testament o en altra derrera volentat a aytal fill axí com a indigne de tot en tot
sia tolta.

**Enadeix lo senyor rey que.ls dits béns tornen als pus proïxmes parents del
defunct.**

XC. DE DRET QUE HAN LOS HEREUS DE DELIBERAR SI SERAN
HEREUS O NO.

1. Si alcú serà feyt hereu e.l testament de son pare en tot o en partida e
aquel no pres d'altra manera la heretat del pare, mas que pagà los deutes del
pare per aquela part on era feyt hereu, aytant val com si havia presa la heretat.

2. Negun no deu ésser destret que compre ni vene ni d'altra manera alièn,
ne que prena alcuna cosa ne neguna heretat que li fos dampnosa, ço és, cosa li
tornàs a dan si la prenie.

3. Lo hereu del defunct és obligat a tots los creadors del defunct que pach
tots los deutes, los quals lo defunct los devie. Mas lo legatari a qui lo defunct
lexà alcun camp o alcuna altra cosa singular no és obligat a pagar los deutes del
defunct. Mas si la heretat no bastarà a pagar los deutes, los creadors del defunct
poden demanar als legataris aquell camp o aquella cosa que.l defunct los haurà
lexada, entrò que a ells sia satisfet dels deutes que a ells aquell defunct devia.
Car e.ls béns que foren del defunct mellor rahó han e mellor dret los creadors
que.s treballen per lur dan a esquivar, que no han los legataris, que.s treballen
per lur prou a fer.

**4. Fem fur nou que si alcú serà establít hereu o legatari per alcun testador
que aquell hereu o legatari haja espahy de tres meses, si present serà e.l regne
de València, dintre els quals ell se pusque acordar si volrà reebre aquella here-
tat o lexa o no. Enaxí que, si dintre los III meses volrrà haver aquella heretat o
la lexa, que la pusca haver o lexa qual més se vulle. E si dins los III meses no
volrrà aquella o la lexa pendre, que la haja perduda e que torn e sia dels pus
proïxmes del testador. Salvu, emperò, que d'aquella heretat o d'aquella lexa
sien pagats los deutes o les altres coses que havia manades pagar lo testador. E
si aquell hereu o legatari no serà present e.l regne de València, que ladoncs co-
mençen a córrer los III meses de pus que a ells serà manifestat que aquell tes-
tador lo haje fet hereu o legatari e pus sia e.l regne de València vengut o poria
ésser vengut, segons la lunyea del loch on serà.**

XCI. DE REBUYAR HERETAT.

1. Si alcun s'abstendrà de pendre la heretat del pare que li serà venguda ab testament o sens testament, e serà provat clarament que no haurà tengut alcuna cosa d'aquels béns axí com hereu, ne haurà estat ni habitat en les cases o heretats del pare (61 v.) axí com a hereu, mas axí com allogador o axí com a guarda o per altra justa rahó, no pot ésser demanat lo fill en deutes que.l pare degué ni per altres coses.

2. Enaxí com major de XX ans que ans que haja presa la heretat que li és esdevenguda la rebuja no la pot puy querer ni demanar, enaxí pus que la haurà presa, no la pot rebujar, ans la ha a retenir.

3. Aquel qui serà demanat denant la cort per lo deute del pare seu o per los deutes de qualque altre qui l'haurà feit hereu, no sia tengut de respondre a aquels qui d'ell se clamaran, si ell és aparellat de renunciar per tots temps sens frau e sens malea a tota aquella heretat e és aparellat de leixar de tot en tot los béns que ell ha salvus en present de la davant dita heretat. D'aqueles coses, emperò, que ell haurà despeses en sustentació de son cors, com no hagués altres coses de què.s pogués sostentar ne viure, no.n sia tengut en neguna guisa.

4. Si alcú serà hereu establít en tot o en partida en alcuna heretat, no pot alcunes parts d'aquella heretat rebujar o alcunes retenir, mas cové que de tot o rebing, o de tot o retingue.

5. Jasia ço que aquel qui serà feit hereu pendrà una vegada la heretat del defunct en què serà feit hereu, no és tengut que aquella retingue mal son grat, ans pot aquella rebujar e leixar quant que.s volrà e majorment si tants deutes exiran e apparran en aquella heretat, e no eren sabuts que hi fossen, que tota la substància o la heretat del defunct no abastàs a pagar los deutes.

Enadeix lo senyor rey là on diu que aquells qui hauran presa la heretat I vegada que la pusquen rebujar, pus que la haurà presa, no la pusque rebujar, com en lo començament se deja acordar si la heretat li és profitosa o no. Salvu benefici d'inventari a l'hereu, si feit l'aurà segons rahó.

6. Si els pubills rebujaran sens auctoritat del tudor alcuna heretat que.ls serà venguda, aytal renunciament no.ls te dan.

XCII. D'AQUELLS ALS QUALS LES HERETATS SÓN TOLTES AXÍ COM A PERSONES NO DIGNES.

1. Si a alcun haurà hom mort son frare ab verí o per altra manera, obs és a aquel frare qui vol haver la sua heretat, per ço que acabadament la pusque haver, que deman la mort del seu frare denant lo jutge, ço és, que.s clam d'aquel

qui son frare li haurà mort ab verí o en altra manera. Jasia ço que la heretat d'aquels qui amagadament seran morts a aquells, als quals per dret deu venir aquella heretat, no és vedat que no la pusquen pendre, sens que no façen clam denant lo jutge.

2. Nengú no pusque deseretar sos fills ledesmes, si doncs no ferran son pare e sa mare o no desmentran aquells, o si aquells seran catius e no.ls volrran reembre de lur patrimoni, o si jauran ab lur madastra, o si seran eretges o renegats, o si accusaran lur pare o lur mare d'alcun crim, exceptat e levat crim de eretgia, del qual, si accusaran lur pare o lur mare no sien deseretats.

3. La filla que anc no hac marit, si sens consentiment del pare o, si.l pare serà mort, sens consentiment de la mare, pendrà marit, alcun temps lo pare o la mare (62 r.) pusque aquela deseretar. E si aquela deseretaran, los altres frares o els proïxmes succeesquen a ella en sa legítima.

Enadeix lo senyor rey que là on diu ab consentiment de la mare e de dos pus proïxmes parents de part del pare e de dos pus proïxmes parents de part de la mare. E si la mare maridarà sens consentiment dels dits parents de part del pare e de la mare, que pac la meytat de l'exovar per la filla al marit del seu propri, si ha de què.

4. Si alcú haurà fills o filles de sa cosina o enfre aquels graus de l'esgleya vedats, aquel fill o aquella filla que axí serà nat no heret ab los altres fills ledesmes en alguns béns del pare.

5. Si bort natural a instància e a precés del pare, e de la mare e dels hereus sia legitimat per lo príncep, ladonchs succeesca en los béns mobles e no mobles del pare, encara si aquel pare haurà fills ledesmes.

6. Lo pare pot desafillar lo fill denant la cort e denant testimonis quan lo fill vendrà contra lo pare en los cases escrits en l'altre fur.

Aquest fur esplanà e romançà lo senyor rey.

7. Lo fill que serà procreat e nat de adulteri o de proïsme parent o parenta, o de leig o d'altre vedat ajustament, per precés ni per suplicació del pare ne de la mare ne del hereus, no sia legitimat. E si per nós o per los nostres serà legitimat, no valle la legitimació ne alcuna indulgència que serà feyta sobre açò a ell, ans de la successió del pare e de la mare, tan bé de coses mobles com no mobles, e de donacions e de cessions e de tots altres beneficis d'èls sia tot en tot gitat e remogut.

8. Si alcú haurà infant de fembra franca e liura que no era sa muller, emperò, aquella fembra era tal que matrimoni podia fer ab él, si puys que aquel fill fo nat, pres aquela per muller, sens tot embargament és ledesme aquel fill damunt dit e deu ésser pres e jutjat per ledesme de tot en tot.

9. Fill natural qui serà nat de fembra e d'om solt e solta e seran tals que porien ésser marit e muller, poden legitimar e a ell donar benefici que pusque venir a successió de son pare e de sa mare, si altres fills ledesmes no y haurà.

10. Aquel és dit fill natural e ledesme qui és nat de marit e de muller, mas si.l marit serà menys de la sua casa per II ans continuament e puys com tornarà trobarà que sa muller haurà fill d'un an en sa casa, aquell fill no deu ésser dit que sia fill de marit. Mas si.l marit estant contínuament ab sa muller, ella haurà fill, lo marit en aquest cas no pot dir que aquel no sia son fill. Mas si serà certa cosa que.l marit de lonch temps no haje jagut ab sa muller per rahó de malaltia o d'altra cosa, o si serà de tal malaltia embargat que no pogués engenrrar, lo fill qui serà nat en la casa, jasia ço que.ls vehins o sapien que sia nat en la casa no deu ésser dit fill del marit.

XCIII. DE LES LEXES QUE SERAN FEYTES PER LO TESTADOR O D'AQUELLES QUE HAURÀ MANADES FER.

1. Si alcú farà testament e en aquel testament lexará a algun I camp e puys aquell camp que haurà lexat en son testament obligà e mès en penyora, jens per açò no hac volentat que tolgués aquel camp a cell a qui l'avie lexat. E si aquel a qui fo lexat lo camp lo demane a l'hereu, l'ereu li és tengut que.l reeme d'aquel a qui l'avie més lo testador en penyora (62 v.) e que.l dó a aquell a qui l'avie lexat lo testador.

2. Clar dret e manifest és que les pus derrerres volentats sien pus fermes que les primeres sobre unes metexes coses.

3. Legat, ço és, lexa, és donació feita o jaquida per lo testador a alcú e deu ésser donada e pagada per l'ereu.

En aquest fur enadeix lo senyor rey que l'ereu que tindrà los béns del testador pac les lexes e.ls deutes del testador, si té los seus béns; e si no.ls té, que o paguen los marmessors o aquels qui tendran aquells béns.

4. Si alcú en son testament farà lexa en aquesta guisa: "Si algun fill o alguna filla a mi serà nat o nada l'ereu meu dó a ell o a ella C solidos o C morabatins"; si molts fills o moltes filles seran nats o nades a ell, entès és que.l testador a cascú e a cascuna lexava aytant quant aquella quantitat és.

5. Si.l testador féu algun hereu e lexà a alcú alguna cosa que no era sua, mas era d'aquel hereu que havia feit, si l'hereu pren la heretat deu ésser destret de donar aquella cosa a aquel a qui lo testador lo havia lexada.

En aquest fur enadí lo senyor rey que a l'hereu sia tota via salva la sua legitima, si pren la heretat o no.

6. Si alcú haurà molts servus o catius qui tots hauran I nom, e lexará I d'aquels a alcú, e nomenará aquel servu o aquel catiu per son nom propi, e no apparrà ne serà manifest de qual servu o de qual catiu que hom donàs lo testador o entès, l'ereu pot elegir qual d'aquels servus o catius dó a aquel a qui lo testador l'aurà lextat. Mas si l'hereu no volrrà elegir, pus que.n serà amonestat per lo jutge que dó servu o.l catiu a aquel a qui lo testador l'aurà lextat, serà en electió d'aquell a qui lo testador l'aurà lextat que prena qualsevulle. Mas si.l testador qui haurà molts servus o molts catius lexará a alcú generalment dién axí: "Un servu o I catiu dó e leix a aytal amic meu", no expressan ni dién lo nom propi d'alcun servu o d'alcun catiu, ladonchs serà elecció d'aquell legatari; emperò, que ell elege servu de migana estimació, ço és, que no elegue dels pus auls ni dels millors.

7. Si una cosa serà lexada a molts ensemps en aquesta guisa: "A aytal e a aytals amichs meus jaquesch lo meu servu o el meu catiu o.l meu cavall per eguals parts"; los legataris deuen aquel servu o aquel catiu o aquel cavall pendre. Mas si la un d'aquels no volrrà pendre la part sua, acresque a l'altre aquela part e sia sua. Aquela cosa metexa sia en qualque altra cosa que sia lexada ensemps a molts.

En aquest fur enadí lo senyor rey que là on diu que si.l servu o el cavall o.l catiu qui serà lextat a dos o a molts que sia per eguals parts partit, que digue que, si tal cosa és, que partir no.s pusque, que.s vene e que.l preu se partesque per parts cominals entre ells.

8. Si alcú lexará a altre en son testament C morabatins o C solidos sens neun detrahiment enaxí: "A aytal dó e leix C morabatins o C solidos", e en la terra en la qual aquel testador está, corren morabatins o diners de diverses maneres, e les gens d'aquels morabatins o d'aquels diners, que són de diverses maneres usen, deïm que si morabatins o mazmodines o besants o diners seran donats o lextats, que sien donats e pagats dels millors morabatins o mazmodines o besants o diners que córreguen en lo loch on serà feit lo do o la lexa. Aquela metexa cosa sia en los contractes que si alcú prometrà a altre que li darà C morabatins o C solidos, que li sia tengut de donar (63 r.) dels millors morabatins o dels millors diners que cor-reran là on la donació o la promissió serà feyta. Encara deïm que, si.l testador darà o lexará forment o altra manera de blat a altre, que li sia pagar forment o blat covinent de dar e de pendre. E si alcú prometrà a alcú que li darà un servu o I catiu o X solidos, sia en elecció d'aquell qui haurà feita la promissió que volrrà més donar, ço és, si volrrà donar lo servu o.l catiu o X solidos. Aquela metexa cosa és si alcú prometrà donar a altre I servu o I catiu en aquesta manera: "Aytal catiu o aytal servu que axí ha nom té do"; car en elecció és d'aquell qui.l promès de donar qual volrrà donar. Mas si un d'aquels

que ell haurà promès de donar serà mort ans que ell haja elet qual serv d'aquels II li volrà donar, és-li tengut de donar aquel qui romandrà viu.

En aquest fur mellorà e enadí lo senyor rey.

9. Si.l testador lexaà a alcú cases generalment dién axí: “Unes cases leix a aytal”, si aquel testador ha cases, val la lexa. E si.l testador haurà moltes cases, és elecció de l'hereu quals cases volrà donar al legatari. Emperò, si.l testador no haurà cases, no val la lexa, si doncs lo testador no havie manat que hom compràs cases dels seus béns al legatari o.l testador no havia manat que aquela lexa valgués, jasia ço que no hagués cases. E si.l testador lexaà a alcú I camp en aquesta guisa dién axí generalment: “A aytal leix I camp; e que no nomenàs per son nom propri lo camp”, no val la lexa, jassia que.l testador haja camps o no haja. Car aytal lexa que seria feita en aytant guisa porie venir en escarn, per ço car l'ereu porie deliurar si meteix d'aquella lexa, si donave I camp que no tingué cor I palm, si doncs lo testador no dehie en son testament certa manera o certa mesura quant tingués aquell camp que lexave, en lo qual cas, si dixés la manera o la mesura del camp, val aquella lexa, en lo qual cas, si dixés la manera o la mesura del camp, val aquella lexa.

10. Si el testador lexaà a alcú alguns camps o alguna cosa e aquels camps o aquella cosa que hac lexada eren obligats e meses en penyora a altre, l'ereu d'aquel testador deu reembre aquells e deu-los donar al legatari, si.l testador sabie que aqueles coses fossen obligades e meses en penyora a altre. Mas si.l testador no sabie que fossen meses en penyora aqueles coses que havie lexades, no val la lexa, si donchs a tal persona conjunta no fo feyta aquella lexa o a tal persona altra a la qual aytant del seu aquel testador volgués lexa.

11. Si alcú lexaà a altre en son testament I folch d'ovelles o de bous o d'altre bestiar e, pus lo testament serà feit, aquel folch torn tan solament a una ovel·la o I bou, aqueles bèsties que romanen deuen ésser donades al legatari. Aquella metexa cosa és, si pus que.l testament serà feit, lo greig, ço és, lo folch de les ovelles o de les altres bèsties, serà creegut que tot lo folch, ab lo creximent, deu ésser donat al legatari. Per ço car qualche cosa acreix o minve a la cosa que és lexada, pus lo testament es feyt, pertayn a prou o a dan del legatari.

12. Si.l testador, sabudament o no sabudament, la cosa que era d'altruy lexaà, l'ereu deu aquella comprar, emperò, si per just preu porà aquella comprar. E sinó la porà haver per just preu, deu donar justa estimació de la cosa que era lexada al legatari.

13. Si.l testador lexaà a alcun cases, totes (63 v.) aqueles coses seran afficades ne.s tendran en aqueles cases per les quals les cases prenguessen alcun piyorament, si hom no partie, sien del legatari. Emperò, si seran coses en aqueles cases comanades o lexades o meses, no sien del legatari. Aquella cosa

metexa que és dita de les cases sia observada e guardada en camp que a altre nomenadament serà lexat.

En aquest fur mellorà e romançà lo senyor rey.

14. Si axí serà trobat escrit en testament d'alcú: "A aytal tots lo meus servus o.ls meus catius dó e leix"; e aquel testador havie serves o catives, aytambé deu haver lo legatari les serves e les catives, com los servus o.ls catius. Car sots nom de masclí és entès e contengut femení, ço és, que dién e lexan servus e catius, són enteses serves e catives. Mas no és entès axí el contrari, car si alcú lexa a altre totes serves o ses catives, no deu ésser entès que, si ha servus o catius mascles, que li sien lexats.

15. Com alcú no hagués fils ledesmes féu testament en aquesta guisa: "Aytal sor mia que és preyns, faç e establesch hereu a mi en aytal manera que si haurà fill, aquel fill sia hereu meu en dues parts de la mia heretat e la sor mia sia hereu en la tercera part". E si haurà filla, aquella filla sia hereu mia en la tercera part de la mia heretat e la mia sor en dues part. E pus que.l testament fo feit, aquella fembra, sor sua, hac fill e filla ensemps d'aquell prenyat e com fos dupte per quals parts aquella heretat degués ésser partida entre aquells III hereus, deïm que la heretat sia partida en VII parts enaxí: que.l fill mascle haje les III parts d'aquella heretat e la mare haje les II parts d'aqueles III que romanen e la filla la I part. E enaxí, segons la volentat del testador, lo nebot d'ell ha més en doble que la mare e la sor del testador ha més en doble que la filla d'ella, que és nebo-da del testador.

16. Si alcú establex algun hereu sots condició o manera que fer no.s pusque, ço és a saber, que digue: "Aytal faç hereu meu, si toqua de la mà al cel"; o oltra semblant condició que fer no pogués, o dirà axí: "Aytal faç hereu meu, si ociu aytal home"; o en altra condició leja o mala que sia semblant; aytal maneres o condicions, que fer no.s poden o que són leges o males, no afofen lo testament ne desfan que no sia hereu aquel qui establít hi és, si bé no compleix ni fa aqueles coses, ans val aytant com si aqueles condicions o maneres posades ne dites no eren en lo testament. Emperò, si l'hereu serà establít sots condició que.s porà fer e complir e que sia honesta, l'hereu deu complir la condició ans que prena la heretat, si doncs la manera de la condició no mostrave altra cosa, ço és, que ans que la condició agués complida, pogués pendre aquella heretat.

17. Si alcú en son testament o en sa derrera volentat lexa a alcú alguna cosa que li dó l'hereu sots condició o sots dia cert o no cert, l'hereu que deu donar aquela lexa deu dar covinent segurtat a aquel a qui la lexa és feita que li dó aquella cosa que li és lexada quan la condició serà complida o.l dia serà vengut en lo qual li deu donar aquella cosa que li és lexada. E si aquella segurtat l'hereu no li volrrà donar, aquel a qui lexa és feita sia més en possessió dels béns que fo-

ren d'aquell defunct qui la lexa li (64 r.) féu, en la qual possessió sia e estie entrò que a ell sia dada segurtat que quan la condició serà complida o.l dia serà ven-gut, en lo qual li deu donar aquella cosa que li és lexada, que li sia donada.

18. Si per rahó de testament o per ferma promessió alcun deurà donar a altre cert servu o catiu o alguna certa bèstia d'altra manera aquel qui n'és tengut de donar après la mort del servu o del catiu o de la bèstia no és tengut de donar lo preu que valie, si doncs no estech per aquel qui dar ho devie, que no dó aquell servu o aquell catiu o aquella bèstia dementre que era viva, e apparrà que la-donchs estech per aquell qui la cosa devia donar mentre era viva, si fo demanat que la donás e no la volc donar o si ocís aquella cosa sens rahó, la qual devie donar.

19. Si alcú lexará en son testament a altre escudella o anap o copa d'aur o d'argent o d'altre metall, o d'altra manera o encara alguna cosa no moble, sots aytal condició que après la mort d'aquell a qui la haurà lexada aquella cosa sia restituïda a altre, aquell a qui la cosa serà lexada serà senyor en la sua vida d'aquella cosa damunt dita. E si pert la possessió d'aquella cosa porà-la demanar e recobrar axí com sua. Jasia ço que ell no pusque aquella cosa alienar, e si la alienarà per dret, aquella alienació no valrrà, ans après la mort d'aquell qui la cosa haurà alienada que devia ésser restituïda a altre, aquell a qui devia ésser restituïda porà aquella demanar e recobrar d'aquell qui la possehirà, sí que la alienació que d'aquella serà feita no li tendrà dan.

20. Si.l testador lexará e farà moltes lexes e en lo romanent dels seus béns farà a.ssi hereus alcun hom estrayn qui no serà en son poder e tots los seus béns seran departits e assignants en lexes, enaxí que res no hi sobrarà, que aquell qui serà establít e feit hereu pusque haver ladonchs de cascuna lexa e sia levat tant per sou e per liura entrò que l'hereu haje la V part de tots los béns del defunct, per ço car serà feit hereu. Car no serie rahó que l'hereu fos de tot en tot enganat que no hagués res d'aquella heretat en la qual fo feyt hereu.

XCIV. DE COSES DUPTOSES.

1. Si e.l temps de les núpries fo feyta covinença entre.l marit e la muller que, si ella morie enans que.l marit, que.ls hereus ne.ls proïxmes de la muller no poguessen demanar l'exovar al marit ne als proïxmes del marit. E lo marit e la muller ensemps negaven o en altra manera morien ensemps, que no pogués hon saber qual seria enans mort; sia entès que la muller sia morta primera que.l marit, perquè la natura de la fembra és pus flacca que aquella del hom. E axí los hereus de la muller ne.ls proïxmes no pusquen demanar l'exovar als proïxmes del marit.

Aquest fur mellorà e esplanà lo senyor rey.

2. Aquells són fills ledesmes qui són nats de leal matrimoni.

3. Si ell pare ab lo fill, qui serà major de XV ans, per alcun cas d'aventura ensemps mor-ran, sí que aquel pare no haurà feit negun testament, entès és que.l pare és mort primer que.l fill, axí com pus feble que.l fill; e enaxí la heretat del pare torne als pus proïxmes hereus del fill, axí com heretat d'aquel fill, qui més visch que.l pare, sí quel.s parents qui eren del pare ne sien de tot en tot gitats, si doncs no eren pus proïxmes que.ls altres. Mas si.l fill menor de XV ans e el pare morran en- (64 v.) semps, semblant és que.l fill sia primer mort axí com a pus feble e el pare que sia mort darrer; e enaxí la heretat del fill ve e és feita dels parents del pare qui darrer morí.

4. Si alcú farà lexa o promesa a aquella persona que primerament pujarà en ciutat o en castell o en vila o en alcun loch, o en nau o en altre leyn que haja aquella cosa que li haurà lexada o promesa, e ladonchs pujaran ensemps II hòmens o pus, axí que no pusque hom departir qual sia pujat primer que aquella lexa o promessa sia partida entre aquels per iguals parts.

Aquest fur romança e esmenà lo senyor rey.

XCV. DE PRESCRIPCIONS.

1. Si alcú tendrà possessió o cases o altra heretat a bona fe e ab just títol, contínuament per III ans sens demanda d'altre e sens mala veu, ço és, que no.s serà clamat a la cort d'aquella cosa que l'adversari possehie, que d'aquí enant sia sua e açò haja loc entre.ls mayors qui hauran legítima edat.

Enadeix lo senyor rey e declara que si alcú tendrà possessió, ço és, casa o altra cosa o heretat que pusque segons dret ésser prescripta, ço és, que no sia cosa sagrada, axí com esgleya o calze o altres coses semblants a aquestes, ne sia cosa religiosa, axí com és sepulcre on cors human sia estat soterrat, o no sia del príncep ne de ciutat ne d'esgleya ne de furiós ni d'orat ne d'aquel qui degasta sos béns ni d'aquell a qui és entredita, ço és, vedada la aministració de sos béns ne de sort ne de mut ne dementre que ells seran en aquell stat, ni de menor dementre serà menor de orfe, ni sia d'aquell qui serà absent d'aquell loc on serà la cosa que deu ésser prescripta. E entenem que aquell sia absent tan solament qui ha son alberch en altre loc on no és la cosa que deu ésser prescripta e no aquell qui ha son alberch en aquell loc on és la cosa que deu ésser prescripta e la sua persona és en altre loch.

Encara enadeix e declara lo senyor rey que là on diu a bona fe, que sia entès si.l posseïdor hagué bona fe al començament, ço és, que quan començà a posseir, la qual bona fe és presumpció que sia tota hora, si doncs lo contrari no era provat per l'adversari del posseïdor.

Encara enadeix e declara lo senyor rey là on diu: ab just títol, ço és, per títol de compra o de cambi o de donació o de dot, o que haja haüda la cosa axí com a hereu o per altre just títol.

Encara enadeix e declara lo senyor rey que là on diu contínuament, que sia entès que aquella possessió sia contínuua, si doncs per lo adversari no era provada interrupció civil o natural. Interrupció civil és quan lo posseïdor fo citat a instància del seu adversari per la cort o per letres o per missatge de la cort o per manament del jutge o quan pleit és començat sobre la cosa que deu ésser prescripta entre.l posseïdor e el seu adversari. Natural interrupció és quan lo posseïdor és gitat de possessió per qualsevolrà persona o la cosa serà ocupada per qualsevol persona.

Encara enadeix e declara lo senyor rey que là on diu per III ans sens demanda d'altre e sens mala veu, ço és, sens demanda del seu adversari, feita devant lo jutge o per citació o per començament de pleit, com ladoncs aquell qui axí és demanat comença a duptar de son dret.

Encara enadeix lo senyor rey que là on diu que la dita cosa sia sua, ço és la cosa axí posseïda e pres- (65 r.) cripta sia d'aytal posseïdor e prescrividor. En altra manera, si les coses damunt dites no seran axí posseïdes, lo posseïdor no pusca prescriure aytal cosa o casa o heretat per prescripció de III ans, enans hi sia mester prescripció de XXX ans. Coses, emperò, sagrades e religioses e del príncep, són exceptades de aytal prescripció.

2. A l'orpe o al pubill, ço és a saber, que no haurà edat de XX ans o al mayor qui serà fora e.l regne o la ciutat, o al malalt o aquell qui serà absent per alguna guisa o manera, prescripció de III ans no fa perjudici a ells en aquelles coses que alcú posseex d'ells ni contra ells, dementre, emperò, que açò no façen per defuyta o per mala barata. Semblantment, si enfre aquell temps, el qual aquells qui seran absents hauran prescrit, ço és, que hauran complida teneó de III ans contra aquells qui seran presents, deuen ésser guardats, que la prescripció de III ans no nogué als presents, enaxí com la prescripció, ço és, la teneó de III ans, no pot noure a aquells qui seran absents per los presents.

3. Alcú no perde possessió o alguna cosa que tindrà seent o semovent, ne isque de teneó de la cosa sinó per sentència. Emperò, la cosa moble o semovent que és demandada en juhii lo jutge, pos aquella en poder d'alcú, per ço, que engan no hi sia feit, si aquell qui posseix la cosa o la persona que era demandada era sospitosa. E si.l demanador per testimonis provar porà a.ssi la damunt dita cosa semovent o moble pertànyer, aquella cosa ab altres coses semblants d'aquella sia mesclada, e puys al demanador e als testimonis, ans que juren sia mostrada. Emperò, si.l demanador alguns senyals de la cosa que ell demana porà declarar, declar ho primerament a la cort. Car quan alcun demane alguna

cosa moble en juhii, ans que la cort façe mostrar aquella cosa que serà demanada, lo demanador deu dir alguns senyals d'aquella cosa que demane.

4. Si enfre tèrmens d'altruy alcú, per absència o per ignorància del senyor alcuna part, per aventura per molt temps, e encara per L X ans posseirà, aquella possessió no val si sens alcun just títol ho haurà possehit o tengut.

5. Si alcú serà mès per la cort o per manament d'ell en possessió d'alcuna cosa per rahó de la cosa a guardar, per deute o per altra cosa que aquell demanàs, si aquell a qui la possessió serà tolta vendrà enfre I an e volrrà restituir les despeses, les quals aquell adversari seu féu e.l pleit o en la cosa comptats; emperò, lo fruyts en les despeses, les quals aquell qui tenie la possessió haurà feytes, la possessió sia restituida a ell. Emperò, si aquell a qui la possessió era tolta no vendrà dins I an, aquell qui era mès en possessió per rahó de la cosa a guardar per deute o per altra cosa sia feít senyor d'aquella cosa en aytant quant lo deute serà o aquella cosa que demanave.

6. Si el creedor enfre XXX anys no hac cura de demanar, com fer o pogués per dret, lo deute que li era degut, d'aquí enant si.l demana aquell qui és demanat se pot defendre per excepció del dit temps, ço és, car enfre XXX ans no.l li havia demanat. Si doncs aquell a qui lo deute era degut no fo pubill o catiu.

7. Prescripció, ço és, teneó, feyta e complida contra.l censater no val en perjudici del senyor.

8. Si alcú haurà II o més censaters e un d'aquells censaters contra l'altre alcuna d'aquelles coses que.ls seran dades a cens posseirà e pres- (65 v.) crivà, aquella teneó o prescripció en perjudici del senyor no valle.

9. La covinença que la companya o.l batle o aquell qui per altre tendrà alcuna cosa a cens o pendrà alcuna cosa per ell farà, jasia que sia prescrit no fa negun perjudici al senyor per qui aquella cosa és tenguda.

10. Si alcú comprarà a bona fe o pendrà o haurà per alcun altre títol cosa que serà emblada o arrapada o per força posseïda o que son senyor la haurà perduda, aquell no.s pusque defendre per prescripció de III ans contra.l senyor qui aquella cosa demane. Per ço car coses que són emblades o arrapades o posseïdes per força o.l senyor de qui eren les haurà perdudes, no poden ésser prescriptes per espahi de III ans ne venir en senyoria d'alcú, entrò que.l vici d'aquella cosa sia purgat, ço és a saber, que aqueles coses que hauran estades emblades o arrapades o posseïdes per força o seran perdudes, sien tornades en poder del primer senyor. Doncs ans que aquell vici d'aquella cosa sia purgat, aquel qui posseeix aquelles coses enaxí vicioses, si les vol prescriure haurà a esperar prescripció de XXX ans.

11. Si alcú comprarà o per qualque altre just títol haurà cases, heretats o qualque altres coses mobles o no mobles o semovents e aquelles a bona fe e ab

just títol e sens mala veu, ço és, que no fo feit clam a la cort per lo seu adversari posseirà per III ans, no.s pusque defendre per prescripció de III ans si alcun creador dirà que aquelles coses o alguna d'aquelles seran a ell specialment o generalment obligada o obligades, si aquell les demana a aquell qui les posseex, si doncs aquell creador qui les demane e diu qui a ell són obligades generalment o specialment no haurà callat per spahi de XXX ans.

12. Si.l marit, durant lo matrimoni alcun camp que a ell fon donat en exovar e no fo estimat alienà, e puy lo matrimoni duran per III ans o per XXX ans, e passat aquell temps lo marit morí, si la muller o altri que per ella haurà donat aquell camp en exovar, al marit demane aquell camp a aquell qui.l posseex, e.l posseïdor vol posar prescripció de III ans o de XXX ans contra aquell qui.l demane, açò lo posseïdor no pot fer, per ço car alguna prescripció no pot ésser posada sinó contra negligens e aquells qui son meyns preadors de lur dret. Mas la muller duran lo matrimoni lo seu exovar no podie demanar. Aquest dret matex deu ésser observat en tots aquells qui volrrien demanar alguna cosa, mas no o poden fer per rahó de la condició o del dia, cert o no cert, qui era posada o posat en aquella cosa, la qual condició o.l dia no era vengut, los quals poden demanar aquella cosa no contranstan alguna prescripció, depús que la condició, que era posada el dia, cert o no cert, serà complida o complit.

XCVI. DE SENTÈNCIES D'ACTES DE CITACIONS E DE DESPESES NECESÀRIES E ÚTILS E QUE SERAN FEITES DE VOLENTAT.

1. Si sentència serà donada per alcun jutge e en aquella sentència no ha absolució o condempnació, aytal sentència no és dita sentència ni ha valor.

2. Los jutges en romanç diguen les sentències que donaran e donen aquelles sentències escrites a les parts que les demanaran.

3. Can alcú serà citat I vegada, dues e la terça preemptòriament per la cort, e no volrà per si o per son procurador covinent, comparar (66 r.) e estar a coneguda de la cort, si la demanda que.l demanador fa serà real, ço és, que demanarà alguna cosa moble o no moble, sia més en possessió d'aquella cosa que demane. E si la demanda serà personal, ço és, que.l demanador demanara deute a alcú, o.l demanarà per rahó de malefici que li haurà feit, lo demanador sie més en possessió dels béns del adversari seu, qui no volc venir denant la cort, segons la quantitat del deute o del malefici feit que serà cert e declarat.

Enadex lo senyor rey que si aquell qui serà citat, serà e.l loch o dins lo regne o de fora, que la cort a instància del demanador pusque destrènyer lo demanat a venir denant ell, a respondre per certa pena a estimació de la cort e dels prohòmens, jassia ço que el demanador sia més en possessió, e aquest destreyment haja loch tant solament en demanda personal.

4. Citació pot ésser feita per missatge o per letres, observada, emperò, la lunyea del loch, ço és, que segons la lunyea del loch, dó pus lonch o pus breu dia.

5. En tot pleit qui serà oltra suma de C solidos, les actes sien escrites per l'escrivà de la cort, e puys lo pleit serà menat, presents les parts per si o per sos procuradors, o que una de les parts serà absent per contumàcia, la cort per si o per jutge seu delegat dó-hi sentència, e dó-la en escrit, e puys si les parts volrran aquella sentència haver, hajen-la segellada.

En aquest fur enadeix lo senyor rey que totes actes e sentències, que sien feites per públich notari si per manament de tot jutge delegat, que hajen valor axí si l'escrivà de la cort les havie escrites.

6. Can alcú demanarà a nós que li donem jutge en poder del qual li respone aquell de qui ell se clamarà, e aquell qui haurà empetrat o demanat lo jutge demanarà que li sia dada dilació al libell a formar e a testimonis o a cartes a querer o demanar aquella dilació o alongament, no li sia donat ni atorgat, ans li sia de tot en tot denegat. Si doncs lo demanador no podie mostrar que fer o degués per justa rahó. Mas a aquell contra lo qual lo jutge fo donat e empetrat deu ésser dat alongament, si.l demanarà a les sues defensions a provar. Per ço car ell no pot ésser cert quines defesions havia obs ne li eren mester com no hagués sperança que fos citat en poder de altre jutge.

7. Si alguna vegada esdevendrà o exirà alcun dupte sobre lenantament o.l procés del pleit, ço és, sobre confessions, responsions, citacions, appellacions e altres coses semblants, no deu hom estar ne creure a sola la regonexença de la cort o del jutge, sinó segons que porà ésser declarat per los actes públiques que seran feytes en aquell pleyt.

8. Aquelles coses que són notades e escrites e.l libre de la cort e e.ls llibres dels escrivans públichs, axí sien haüdes e tengudes per veres, com si en cartes públiques eren escrites.

9. Aquell qui s'appel.larà de sentència diffinitiva sia tengut de refer e de redre les despeses a l'adversari seu, les quals provarà que haurà feytes e.l pleit de la appellació si aquell qui s'appel.larà serà condempnat e.l pleit de la appellació, que a cort e sens rahó se serà appel.lat. Si doncs lo vencedor, ço és, aquell qui haurà guaanyat lo pleit de la appellació, no serà absent per malea o per contumàcia, lo qual vencedor sia tengut de redre les despeses a aquell qui fo vençut e perde (66 v.) lo pleit, per ço, car no fo aparellat de respondre e denantar denant lo jutge de la appellació.

10. Si alcú serà citat per la cort I vegada tan solament o encara II vegades tan solament, o la III vegada peremptòriament o més, e denant la cort no volrrà venir ne comparar, quantque quant puys venrrà al juhii o al pleit, sia tengut de

pagar les despeses al demanador demantinent d'aquell dia o d'aquelles dies, el qual dia o e.ls quals dies no volc comparar ni venir denant lo jutge. E si per negligència del jutge o de la cort a les davant dites despeses que seran feites per la davant dita maliciosa contumàcia o absència o absències no serà condempnat depuys que l'adversari qui les despeses haurà feites demanarà que li sien retudes, la cort del seu propri sia tengut de pagar aquelles despeses. E si.l demanador no venrrà al dia o als dies que haurà feits assignar a aquell qui és demanat, e aquell vendrà qui serà demanat, lo demanador reda les despeses a aquell qui és demanat, d'aquell dia o d'aquelles dies, el qual dia o.ls quals dies no vench comparech davant lo jutge.

11. En lo plet principal sien restituïdes les despeses que hi seran feites, per aquell qui serà condempnat e.l pleit principal, axí, emperò. sia entès que si appellacions hi ha, no sia tengut de redre les despeses, entrò que.l pleit de les appellacions sia de tot en tot determenat.

Aquest fur mellorà e romançà lo senyor rey.

12. Axí en pleit criminal com en civil, los clams sien donats a la cort en escrit.

13. Si aquell qui serà ciutadà o estrany se clamarà d'alcun ciutadà o habitador de la ciutat o del terme de la ciutat de València, d'alcun deute o d'alcuna cosa moble o no moble e aquell de qui serà fet clam serà fora e.l regne de València, si al clam qui serà fet alcú qui serà present serà citat e après la citació s'absentarà si que no jaquirà negun procurador, la cort façe aquell III vegades citar a la casa, la qual ha en la ciutat de València o e.l terme d'aquella ciutat, e si negun procurador no apparrà qui per ell respona, meta aquell qui demane en possessió dels béns d'aquell que serà absent, si demane deute segons que serà la quantitat que ell demane per rahó de la cosa a guardar. E si demana cosa seent o movent sia mès en possessió d'aquella cosa que demana per rahó d'aquella cosa a guardar. Emperò, si ans que.l clam davant dit vengués a hoïda ne a sabuda d'aquell qui és demanat, aquell qui és demanat s'exirà fora.l regne de València, deu ésser citat per letres III vegades e en cascuna d'aquelles citacions haja espahi de V dies. E si aquell qui enaxí serà citat no vendrà o no trametrà alcun qui per ell respone, aquell qui demane sia mès en possessió dels béns d'aquell qui serà absent, segons que damunt és dit e departit. Emperò, si aquell qui serà demanat, ço és, de qui serà fet clam, serà axí luy de la ciutat o del regne de València, que ell no pogués ésser citat bonament e que hom creegués que la sua absència o la sua estada fos molt longa, ladoncs la cort de la ciutat don curador als béns d'aquell qui axí serà absent qui respona per ell. E encara per ell si obs hi serà façe demanda contra aquells deutors qui res deuran a aquell absent, e faça demanda contra aquells qui alguns béns pendran ne tendran d'aquell absent.

Emperò, si l'absent vendrà dins I an, recobre la possessió, mas restituesque primerament les despeses al seu adversari que haurà feites el pleit (67 r.) e en guardar la cosa de què fos mès en possessió. Mas si sentència diffinitiva serà donada contra aquell que pac lo deute que li serà demanat, o que restituesque aquela cosa que li serà demanada a aquell qui la li demane, ladoncs no sia restituïda a ell la possessió si no pagarà primerament lo deute e les despeses davant dites ne.l demanat no recobre la cosa que serà jutjada al demanador, en la qual aquell qui fo demanat fo primerament condempnat.

14. Fem fur nou que si negun posseirà a bona fe cosa moble o no moble e en aquella cosa farà necessàries despeses e profitables, ço és a saber, que curarà e sanarà lo catiu o.l servu malaute, o la cosa que volie caer repararà o adobarà o cobrirà, o plantarà vi-nyes o farà altres coses semblants, no sia tengut de retre la cosa que tendrà al senyor d'aquella cosa, tro que primerament reta totes les despeses qui haurà feytes, axí en aqueles coses. E aquell qui possehirà alcuna cosa a mala fe no recobre les despeses que haurà feites en aquella cosa en nenguna guisa.

15. Si la cosa en la qual seran feites despeses necessàries perirà o.s perdrà per algun cas d'aventura, jens per açò no roman que aquell qui és posseïdor de bona fe no recobre les despeses que haurà feites en aquella cosa, en aytant en quant aquella cosa que serà perduda per cas d'aventura serà feita millor e.n valie més. Car aquelles coses que per cas d'aventura se perden o s'esdevenen no noen al posseïdor de bona fe, si doncs no esdeve per colpa d'ell. Mas lo posseïdor de mala fe no recobre null temps aquelles despeses que haurà feites en aquella cosa que posseïe a mala fe. Emperò, si despeses que no seran necessàries ne útils, mas seran delitables e seran feytes per volentat e per delit del posseïdor, enaxí con són pintures o altres coses semblants que pertanyen a delit o a bon saber; lo posseïdor no recobre aqueles despeses, que en aytal manera haurà feytes en la cosa que tenie del senyor de qui era la cosa. Mas pusque-les-ne tolrrre e raure sens lesió e piyorament e dan que la cosa no prena, que no sia aytal com era ans que les pintures ne aqueles coses que y foren feites per delit hi fossen feites, si doncs lo senyor de la cosa no volie a aquell posseïdor retre aytant quant ell hauria de les pintures que d'aquí hauria rases. Emperò, si.l posseïdor no volie pendre aytant de preu com hauria d'aquelles pintures que hauria rases del senyor de la cosa, car, per aventura res no trobaria d'aquelles pintures quan les hauria rases, mas que al senyor de qui era la cosa ne feés dan, ladonchs lo posseïdor no deu ésser hoït, que.n pusque raure aquelles pintures, car a les malees dels hòmens alcú no deu consentir. Emperò, si.l senyor qui haurà cobrada la cosa en què aquelles pintures o aquelles obres delitoses seran feites, volie aquella cosa de mantinent vendre, reta aytant, per les despeses que seran feites en

aquella cosa, al posseïdor quant aquelles despeses costaren, si la cosa en tant pot ésser més venuda quant aquelles despeses costaran. Emperò, si la cosa més valrà per les despeses que aquí seran feïtes e més de preu haurà hom d'aquella cosa per les despeses que aquí seran feïtes, que aquelles despeses no costaren al posseïdor, no sia hom tengut de retre alcuna cosa sinó tant solament ço que hi haurà despés.

XCVII. DE PENNA DE JUTGE QUI MAL JUTJARÀ.

1. Lo jutge qui per engan jutjan lejarà alcuna cosa contra lo manament de la costum de València, la dita costum ofen e fa contra ella. (67 v.)

2. Si la cort o.l jutge per do o per servii o per promesa que li sia feita jutjarà o alcuna cosa a tort manarà tolrrre, o retre totes aquelles coses sobre les quals a tort serà donada sentència, tornen e sien retudes ab les messions a aquel contra.l qual dóna sentència; e la cort o.l jutge pac atretant a nós. E si la cort fehie empreniment ab aquell per qui la sentència haurà en aytal guisa donada, que si provat era que ell hagués feita aquella falsia, que l'altre.l ne guardás de dan, que la cort que axí haurà jutjat pac a nós per pena aytant quant aquella cosa serà. E aquell per qui la sentència serà donada, rede a l'altre, ab qui el pleit havie, tot ço per què el pleit era ne que serà jutjat per ell ni contra l'altra part ab les messions que.n haurà feïtes, e puys dó a nós atretant per pena. E si per alcun do, o servii o promessa scientalment, ociurà aquell que no devie ociure o per sa pròpria aucturitat absolrà aquell que devie condempnar, aquell jutge sia punit a cenexença de nós.

Aquest fur mellorà e romança lo senyor rey.

XCVIII. EN QUAL GUIISA SENTÈNCIA QUE SERÀ DONADA DEU ÉSSER MENADA A EXEQUICIÓ.

1. Si alcú alongarà pleit jutjat o pendrà deutor o fermança de aquella cosa que li serà jutjada o farà altra covinença de nou, no pot la justícia aquell pleit menar a exequició, mas deu fer seguir aquell renovellament que serà feït en aquell pleit per les parts. E si aquelles coses dessus dites no hi són, que.l jutge men aquell pleit a exequició.

Aquest fur mellorà e esplanà e romança lo senyor rey.

2. Si alcú serà condempnat en alcuna cosa a donar o a pagar e no haurà de que ó dó o pac, e haurà altre deutor o deutors, deïm que la cort destrenga aquell altre deutor o deutors a fer paga a aquell per qui serà donada la sentència de ço que deuen al condempnat.

Aquest fur esplanà e romança lo senyor rey.

3. Si sentència diffinitiva, segons dret, serà donada e aquella sentència no.s serà appellat, aytal sentència deu ésser menada a exeqüció.

4. Si sentència serà donada per algun jutge que per dret no valla ne deja ésser dita sentència, aytal sentència no deu ésser menada a exeqüció.

5. Ladonchs, és dit que no val la sentència per dret ne és sentència, quan serà jutjat per error, expressament e manifesta contra la costum de València escrita. Enaxí com si.l jutge dehia en sentència: “Yo jutge que major de XX ans deje ésser restituït, o menor de XV ans pusque fer testament, o aquell qui provarà per I testimoni e per son sagrament en suma que sia major de C solidos, que per aquella prova deje obtenir e guaanyar”. Encara sentència no val per dret ne deu ésser dita sentència, quan error de compte se conten e espressament és en aquella sentència; enaxí com si.l jutge dehia: “Car és certa cosa que aytal és tengut a aytal en X solidos d’una part e en XV d’altra part, yo condempne aquell en X L solidos”. Encara sentència no val per dret ne deu ésser dita sentència si és donada ans que.l pleit sia començat o si és donada contra alcú qui no fos citat per dret, segons les costumes de València, o si és donada contra les coses que primerament foren jutjades de les quals no fo appellat; o si és donada contra aquella sentència que ja era passada en cosa jutjada. Ladoncs passa sentència en cosa jutjada pus que X dies seran passats e d’aquella sentència no serà appellat; o si enfre X dies aquella sentència serà atorgada e confirmada espressamnet per les parts o encara si pus que a la apel.lació que serà feita (68 r.) per dret sia renunciat passats X dies calladament o expressa.

6. La cort man que sien menats a exeqüció testaments e sentències, e els dits dels àrbitres e covinençes e poses e transaccions e amigables composicions que seran feitas entre alguns.

7. Si alcú farà demanda a altre d’algun camp dien que aquell camp pertany a ell, per ço cor altre lo li haurà donat, e car açò no porà provar, que li fos donat ne liurat l’adversari seu serà per sentència absolt, si puys aquel meteix camp demanarà aquell metex hom per altra rahó dien que aquell camp pertany a ell per rahó de compra, deu ésser hoït per lo jutge e no nou a ell ni a la sua demanada si li serà posada excepció de la primera sentència. Car ara per altra rahó demana aquell metex camp que ja havie demanat.

8. Can alcú demanarà algun camp a altre, per ço car dehie que aquel camp pertanyie a ell e ere seu, e car açò no poch provar lo adversari seu fo absolt. Si pus que aquella sentència fo donada contra ell, ell conseguí e hac la senyoria d’aquell camp del senyor de qui era per alguna justa rahó, si demanarà aquel metex camp al primer posseïdor no nou a ell excepció de la cosa jutjada, ço és, car ja era sentència dada contra ell d’aquella cosa que ara demane. Per ço car pus la sentència fo donada hac e conseguí la senyoria d’aquell camp, d’aquell

qui era ver senyor. Ladoncs, emperò, nou excepció de cosa jutjada a aquell qui demane quan aquela metexa cosa serà e estarà en son estat que primerament serà demanada, o aquella metexa quantitat, e que per aquella rahó, aquella metexa cosa sia demanada que primerament havia estada demanada e que aquelles metexes persones que ho demanaren primerament o demanen ara. E si totes aquestes coses no seran feites, axí com dit és excepció de cosa jutjada no nou a aquell qui demane.

9. Si alcú demanarà C solidos a altre, per ço car dirà qua aquells C solidos li haurà comannats, e car açò no porà provar lo seu adversari serà absolt d'aquella demanda, e puys per rahó de prest o per altra justa rahó demanarà altra vegada C solidos a aquell metex, no nou a ell excepció de cosa jutjada, per ço car ara demana per altra rahó.

10. A negú és vedat que no pusque usar e posar moltes excepcions e molts defeniments, jasia ço que sien diverses.

11. Si alcú farà demanda a altre de diners ho d'altra cosa e aquell a qui serà feita la demanda usarà e posarà algunes excepcions o defeniments contra aquell qui farà la demanda, jens per açò no deu ésser entès que ell confés ni atorch la intenció de l'adversari ne ço que ell li demane.

12. Si aquell que demana la heretat ans que fos hereu fo condempnat d'aquella demanda e puys fo establít hereu d'aquella heretat, no li tengue dan aquella condempnació que primerament havia estada feita contra ell que no pusque demanar aquella heretat.

Aquest fur esplanà e romança lo senyor rey.

XCIX. A QUALS NO NOU COSA JUTJADA.

1. Les sentències que seran donades entre alguns que havien pleit a aquells qui no foren e.l juhii ne el pleit, ne.ls pertanyen, en lo qual foren donades aquelles sentències no valen ni noen.

2. Jutge qui serà donat a certa cosa a conéxer e a jutjar, si d'altres coses que no pertayen a aquel pleit pronuncia o dóna sentència diffinitiva o enterloquòria, no val aquela sentència. (68 v.)

3. **Si entre alguns que pledejen serà donada sentència per alcú qui no serà lur jutge, per aquela sentència aquells qui pledejaven no sien destrets. Si doncs aquell pleit no era en cosa speritual, en la qual jutge seglar conèxer no pogués e que aquel jutge fos lur. E si alcú farà algun malefici o algun contrat o haurà promès de donar o de pagar en cert loch o promés de fer dret, que aquell sia tengut de respondre e fer compliment de dret en poder del jutge del loch on aquella cosa haurà feita o promesa de fer.**

Aquest fur declarà e romançà lo senyor rey.

4. Si dos jutges o més seran delegats en alcun pleit e aquels daran diverses sentències, ço és, que la I darà sentència per lo demanador e l'altre per aquell qui és demanat, la sentència de cascun d'aquells jutges deu estar e ésser en pendent entrò que altre jutge covinent haja confirmada la I d'aqueles sentències. Emperò, la sentència que serà donada per aquel que serà demanat deu ésser confirmada, car là on són los drets duptoses e escurs de cascuna part, tota hora deu ésser jutjat contra.l demanador. Car pus favorables són aquels que són demanats que no són aquels qui demanen. E.ls jutges deuen ésser pus apparellats e pus benignes a absolve que a condempnar. Si doncs lo demanador no declare en tal guisa son enteniment que per ell se degués donar sentència. Mas en pleits de libertat e franquea aquela sentència que serà donada per libertat e per franquea deve haver força e valor, més que aquella que serà donada per servitut.

5. Si alcú demanarà a altre C morabatins e en aquela demanda haurà II jutges, e la un d'aquels jutges condempne aquel qui era demanat en los dits C morabatins a pagar e l'altre jutge lo condempne en L morabatins tan solament, aquela sentència que serà donada en menor suma, ço és, els L morabatins, ha valor e fermetat, per ço car a aquels II jutges s'acorden en aquella menor suma de L morabatins, car en lo major nombre e en la major suma se compren e és entesa la menor suma.

6. Can II jutges o més seran delegats o àrbitres elets, si la I dels jutges delegats morrà, que aquell qui.ls haurà delegats n'i meta altre, axí que aquel que y metrà de novell enant en lo pleit ensemps ab aquell qui viu serà ab tot ço que enantat era en lo pleit mentre los jutges primers delegats eren vius, e aquels axí ensemps determenen aquell pleit per sentència. E si son àrbitres elets per les parts e morrà la I, la part que aquel àrbitre que mort serà havia elet elegue altre àrbitre que sia ab aquell qui serà viu, ensemps en aquel pleit el determenen ensemps ab ço que ja hi era enantat per los primers àrbitres. E si aquell no volrrà elegir ne metre altre àrbitre en loch de aquell qui mort serà, que la cort lo destrengue que n'i meta altre axí com dit és.

Aquest fur declarà e romançà lo senyor rey.

7. Si aquell qui serà dat jutge o serà àrbitre elet haurà a ésser absent per lonch espahi de temps per rahó de malaltia o per rahó de romeria que haurà a fer per necessitat o per perill d'alcunes coses sues que perdrien, aquell jutge o aquel àrbitre deu ésser mudat e cambiat e en loc d'aquell ne deu ésser altre donat.

C. SI PER FALSES CARTES O PER FALSES TESTIMONIS SERÀ JUTJAT.

1. Si alcú haurà provat en pleit contra altre per falses testimonis o per falses cartes, no és vedat per dret a aquel contra qui serà provat, que no pusque dir contra aquels testimonis o contra aqueles cartes. Mas si el pleit serà jutjat, no deu ésser revocat. Si (69 r.) doncs no era provat que.l jutge hagués jutjat per aquels falses testimonis o per aqueles falses cartes.

2. Si alcú en pleit contra lo seu adversari donarà falses testimonis o usarà de falses cartes o cidentalment alguna cosa falsa al.legarà, enaxí que per aquestes coses o per una d'aquestes haurà sentència per si. Volem quant açò serà provat que aytal sentència no haze valor.

CI. D'AQUELLS QUI CONFESSEN EN DRET ALCUNA COSA.

1. Si alcú confessarà alguna cosa denant jutge, aquella cosa que ell confessarà deu ésser presa per cosa jutjada.

2. Si un deutor deurà II deutes a I creedor e el creedor li demanarà aquels II deutes en pleit, e la un d'aquels deutes serà clar e l'altre serà escur o duptós, aquell qui serà clar no deu ésser embargat ne retengut per ocasió d'aquel altre deute qui serà escur o duptós; mas que aquel deute clar sia pagat e puy aquel deute que no serà clar e serà escur o duptós deman lo creedor al deutor. Si doncs de mantinent, ço és, enfre X dies, lo deute escur no era fait clar.

3. Aquel qui confessarà en presència del creedor o del procurador d'ell, que li deu certa quantitat d'aver o altra certa cosa, enaxí, aytal confessió fa a ell prejudici, si per II testimonis covinents serà aprovada, jasia ço que aquella confessió no serà feta en juhí ne denant jutge, mas fora juhí. Aquela cosa matexa sia si algun a qui hom deurà deute confessarà que aquel deute que hom li devie li era pagat, si aquela confessió serà provada axí com desús és dit.

4. Aquell qui haurà confessat en dret que deu donar o pagar alguna cosa certa, deu ésser haüt e pres axí com per condempnat. Mas aquell qui haurà confessat en dret que deu donar o pagar alguna cosa que no sia certa, no deu ésser haüt ne pres axí com per condempnat. Mas si alcú confessarà en dret que deje donar o pagar alguna cosa que no sia certa, enaxí com si confessarà dien: "Yo confés que deig dar I servu qui ha nom P. o deig dar I camp", com molts servus sien que hagen aytal nom o molts camps sien, deu ésser destret que confés cosa certa.

5. Si alcú confessarà en carta que deje alguna cosa a altre, no pot puy aquella confessió revocar. Si doncs no porie mostrar justa rahó per que fer o pugués. Car no és digna cosa que ço que alcú clarament haurà confessat ne atorgat, que aquella cosa matexa en aquell metex cas que o desneg ne o deffaç e axí que vingués contra son testimoni o contra son fait propri.

1. Si alcú s'apel·larà e el jutge no volrrà reebre aquella apel·lació que no nogue a aquell qui s'apel·larà, enans totes aqueles coses que són feites e.l pleit estien en son estat e hajen valor axí com el temps que la sentència fo donada.

Aquest fur esplanà e romançà lo senyor rey.

2. Donada la sentència per lo jutge tantost ab escrit o menys d'escrit se pusque apel·lar aquel contra qui serà donada aquella sentència, aytambé en pleit criminal con en civil.

Aquest fur esplanà e romançà lo senyor rey.

3. Les sentències venals que per jutges corruptus seran donades per preu o per diners o per aver, no vallen per dret, e encara d'aqueles no és obs que hom se n'appell.

4. Si algun absent serà citat, segons dret, a menar son pleit e el pleit conegut sumàriament aquel serà condempnat per contumàcia, la apel·lació d'aquel no deu ésser reebuda. Per ço cor aquell qui serà condempnat per contumàcia no.s pot apel·lar. (69 v.)

5. Ans que sentència diffinitiva sia donada per lo jutge negú no.s pot apel·lar.

6. Si alcú s'apel·larà d'alcuna sentència e pus que la apel·lació haurà feita se morrà, los hereus d'aquell deuen menar lo pleit d'aquella apel·lació o atorgar ço que serà jutjat.

7. Si dos companyons o més ensemps hauran pleit ab alcú sobre alguna cosa e aquels companyons seran condempnats, e la I d'aquels s'apel·larà e serà jutjat que la apel·lació sia justa a aquel companyó o a aquells qui no s'apel·laren profita e val. Si doncs manifestament ells no renunciaren o contrastaren a aquella apel·lació.

8. Si alcu se serà apel·lat en I pleit II vegades, en aquell pleit metex e sobre aquels capítols meteixs no.s pot apel·lar la III vegada.

9. Ans que sentència diffinitiva sia donada alcú, no.s pot apel·lar, mas si après la sentència diffinitiva alguna de les parts se sentirà agreujada pusques apel·lar dins X dies.

10. Tots los pleits e les demandes que per la segona apel·lació davant la nostra real presència venrran puscan hoir e determenar o comanar a altre jutge no sospitós qual nós volrrem, jasia ço que les parts en aquell jutge no consentem qui determen aquelles apel·lacions, si nós, emperò, serem presens e.l regne de València o no presents. E lo justícia del loch pusque delegar jutges a les primeres apel·lacions siam nós e.l regne de València o no que determen aquells pleits. Mas en les segones apel·lacions sien tenguts d'apel·lar e de venir

a nós les parts e no davant altre, on que siam fora.l regne de València o dins lo regne. Mas si el pleit no serà de major suma de CCC solidos, ladoncs la cort pusque a les segones appel.lacions altres jutges no sospitoses assignar qui determenen aqueles appel.lacions, aytambé en les primeres com en les segones. Retengut a nós que si a nós seran feits clams e volem veer e entendre en aquels pleits que o puscam fer e no altre nostre loctinent. E retenim aytambé que tot ço que.ls jutges delegats hauran d'aquells pleits que o donen a nós, salvu a ells lur salari.

11. En pleits que seran de deutes de loguers, de cases o de loguers d'altres possessions, e de censals e de coses que seran donades a certa part de fruyts o de servii o de tribut no.s pusque alcú a nós o a la cort apel.lar. Mas lo senyor d'aqueles coses hoje aquels appel.lacions o que hi assigne jutges.

12. En un pleit metex negú no.s pusque apel.lar tres vegades.

13. Los pleits de totes les appel.lacions sien fenits e determenats dins II meses, ço és, que la primera appel.lació sia fenida e dertermenada dins I mes, e la segona appel.lació sia fenida e determenada dins altre mes. Si doncs testimonis, o cartes o altres proves no deuran donar o tret que sien en lochs lunyedans. E ladoncs sia donat alongament en la primera e en la segona appel.lació, segons la lunyea del loch on los testimonis seran o les cartes, otra los dos meses. Si, emperò, còpia de jutge poran haver haüda aquels qui s'apel.laran o.s poran escusar per pobrea.

14. Negú no.s pusque apel.lar de juhii o de sentència de possessió o de XXX solidos a en jus.

15. Negú no.s pusque apel.lar de XXX solidos entrò a C si no I vegada, la qual appel.lació sia determenada dins I mes, si doncs no s'aurà a alongar per rahó de proves o per (70 r.) altra justa rahó.

16. Si alcun absent per contumàcia serà condempnat, no.s pusque apel.lar de la sentència. E aquell és dit absent per contumàcia qui III vegades fo citat per la cort e no volc venir ne el pleit enantar o quan fo en presència de la cort no volc fer dret o respondre al seu adversari.

17. De sentència d'àrbitre negú no.s pusque apelar.

18. Fem fur nou que aquells pleits de les appel.lacions a les quals la cort pot donar jutges sien determenats en aquel loch on les appel.lacions seran feites e no en altre loch. Si doncs no era per desfalliment de jutge soficient que no fos en aquell loch.

19. Si alcú s'apel.larà simplement de la sentència que serà donada contra ell, no específicament los capítols en los quals diu que s'apel.la, entès és que se s'apel.lat en tots los capítols en los quals fo condempnat. E la part que no s'apel.la pot demanar millorament per lo benifeit de la appel.lació de l'adversari

seu, ço és a saber, si digué que en més deg ésser condempnat a ell lo seu adversari que no fo condempnat.

20. Si aquell qui s'apel.larà de la sentència en lo pleit de la appel.lació guanyarà alguna cosa encara que sia poca quantitat o poca cosa, ço que guanyarà no és vist que la appel.lació que havia feita fos feita a tort. E per ço no és tengut de retre a l'adversari les despeses que haurà feitas e.l pleit de la apel.lació.

21. Negú no.s pot appel.lar de la exequció de la sentència si doncs l'exequdor no feya oltra rahó o oltra mesura menan la sentència a exequció.

22. Si alcú serà condempnat a altre a donar o pagar alguna cosa e aquell qui serà condempnat demanarà dia a pagar aquella cosa en que serà condempnat manifestament, a prove e atorgue aquella sentència, e per ço depuys no.s porà appel.lar. O si primerament se serà appel.lat e puys demanarà dia a pagar aquella cosa en que era condempnat, aquella appel.lació que havia feyta primerament és revocada de tot en tot e no ha valor.

23. També lo demanador com aquell qui és demanat se pot dues vegades tan solament en I pleyt meteix appel.lar.

24. Lo pleit de la primera appel.lació sia determenat dins I mes, lo qual mes sia comptat del dia enant que.s serà appel.lat e.l pleit de la segona appel.lació sia determenat semblantment dintre altre mes. E axí aytambé la primera com la segona appel.lació del demanador sien fenides e determenades dins los dos meses davant dits. E.l pleit de la primera appel.lació, la qual aquell qui serà demanat féu, sia determanat dins I mes, e la segona appel.lació, la qual féu atressí aquell qui fo demanat sia fenida dins altres mes.

25. Aquell qui serà establít procurador per alcun senyor a alcun pleit a menar depuys que la procuració haurà reebuda, és tengut de menar lo pleit, e de seguir tro a la diffinitiva sentència. E si a tort serà contra ell jutgat és tengut que s'apell. Emperò, no és tengut que men pleit de la appel.lació oltra sa voluntat, si doncs aquell qui.l féu procurador no li havia manat que s'apelàs e que seguis la apel.lació. E si.l procurador no volrrà seguir lo pleit de la appel.lació, aquell procurador de mantinent que.s serà appel.lat o denunciu e o faça saber a aquell senyor qui l'haurà feit procurador que seguesque e men la sua appel.lació

26. Aquell qui s'apel.larà de sentència que serà donada (70 v.) contra ell pot renunciar a aquella appel.lació que haurà feita. Car cascú pot renunciar a aquelles coses que per ell e a son prou són donades e atorgades per dret. Enaxí, emperò, que quart de dan lo seu adversari de les despeses que haurà feitas e.l pleit de la appel.lació.

CIII. D'AQUELLS QUI PODEN RENUNCIAR E LEXAR SOS BÉNS.

1. Los deutors que renunciaran a tots lurs béns e desempararan aquells per rahó de lurs creadors, gens per açò no són absolts ne deliurats de les obligacions d'aquells deutes, si donchs los creadors no eren pagats en tot d'aquelles coses de ls deutors a les quals havien renunciat o les havien desemparades, car en aquella cosa tant solament los profite aquel benefici del renunciament e del desemparament de lurs béns, que ells que seran jutjats e condemnats de pagar lurs deutes no sien meses en la presó de la cort, mas sien tenguts de jurar que no han de què paguen. E si hom los pot saber, ne trobar de que pusquen pagar aquells deutes sien tenguts de pagar.

2. Lo deutor que induirà o farà venir lo seu creador a composició, feyen o diem que no ha de que pagar, o per sos deutes fugirà de fora la ciutat o del loch on serà, e haja renunciat e desemparat sos béns o no, si après de la posa que haurà feita porà ésser trobat que haja de què pagar sos deutes, sia destret de satisfèr e de pagar a sos creadors en totes guises, si que no li pusque ajudar ni valer aquela aytal composició o transacció o covinença o renunciació que haja feita ab sos creadors.

3. Can lo deutor o la fermança no porà pagar sia pres e més en poder de la cort, e si.l cree-dor porà mostrar dins III dies on pusque pagar, sia tengut pres entrò que haja pagat o jur que no pot pagar e desempar en la cort públicament tots los seus béns e quantitat que porà pagar, que pac segons que guanyarà levat son viure e son vestir e sos ops a conexença del jutge.

4. Mercaders, cabalers, cambiadors, drapers sia que sien christians, juheus o sarrahins, los quals per rahó de préstet o de comanda o de compra o de qualque altre contrat seran feits deutors o obligats si s'alçaran ab coses d'altre o s'abatran dien que no han de que pagar sien punits per mort. Si doncs no era provat manifestament que per cas d'aventura perderen aquelles coses en terra o en mar.

Enadeix lo senyor rey que sia entès d'aquells qui públicament son haüts e.l loch on seran per mercaders, cabalers, cambiadors o drapers.

CIV. DELS BÉNS QUE SÓN POSSEÏTS PER AUCTORITAT DE JUTGE.

1. No és dret ne rahó que si seran molts creadors als quals I deutor serà obligats, que la un d'aquells creadors sia destret que prene els béns d'aquell deutor e que pac los deutes als altres creadors.

2. Si la muller del defunct o altres creadors seran meses en possessió dels béns del defunct per rahó de guardar la cosa, gens per aquella rahó no poden haver ne conseguir la se-nyoria dels béns davant dits aquels qui tenen la possessió per rahó de guardar la cosa.

3. Si alcú per la cort serà més en possessió de les coses de l'adversari seu per rahó de guardar la cosa o per rahó de lexa que li serà feita, nós vedam que a ell no sia feita força que aquelles coses no pusque possehir. Car en va alcú serà més en possessió per rahó (71 r.) de guardar la cosa o per rahó de lexa que li fos feita. Si doncs la cort no defenie aquels qui serien meses en aytal possessió e que vedás que null hom no.ls feés força e que.ls lexás hom axí possehir.

Enadex lo senyor rey que si aquell qui era més en possessió per guardar la cosa ne era gitat en qualque manera a tort, que la cort lo y torn sens tot alogament.

CV. DEL PRIVILEGI DEL FISCH, ÇO ÉS, D'AQUEL QUI TÉ LOCH DEL PRÍNCEP.

1. Lo fisch, ço és, aquell qui té loch del príncep, no pot demanar lo deutor del seu deutor que.l pac ans que.l dia en que deu fer la pagua sia vengut. Car negú no pot més de dret transportar, en altre que ell no hi ha.

2. Si alcú farà alcun crim per lo qual deje perdre sos béns, la cort aytantost pusque aquells béns emparar, mas no pendre entrò que sentència sia donada, que aquell qui haurà fet aquell crim deje perdre aquells béns.

Aquest fur esplanà e romança lo senyor rey.

3. Si alcú obligarà los seus béns presens e esdevenidors a altre e puys ab lo fisch, ço és, ab aquell qui té loch de príncep, farà alcun contrat en aquelles coses, encara que haurà guaa-nyades pus que aquell contrat haurà feyt, lo fisch, ço és aquell qui té loch de príncep, no sia primer ne sia pus poderós en dret.

En aquest fur esmenà e creix lo senyor rey que ell e tot altre hom qui haje venudes rendes a altre, que sia primer e major en cobrar d'ell lo preu d'aquelles rendes ans que altres a qui primerament era per altres rahons obligat.

CVI. DE FORÇA O DE VIOLÈNCIA QUE SIA FEITA A ALCÚ.

1. Licència és otorgada a aquell qui posseix alguna cosa dreturerament e sens vici de defendre la possessió d'aquella cosa atempradament e covinentment, si força li serà feyta sobre aquella possessió.

2. Dret és que aquells que seran gitats per força de possessió d'alguna cosa sien restituïts. Si doncs un ayn no era passat depuys que per força foren gitats de la possessió, e que l'ereu o.ls hereus sien tenguts de restituir aytant quant ell o ells o.l testador de qui seran hereus n'auran haüt, axí que si l'hereu és I tan solament o pac tot. E si són més que cascú pac sa part, segons ço que haurà haüt del testador.

En aquest fur enadí e romança lo senyor rey que tot hom pusque demanar e recobrar la possessió que haurà per força perduda entrò a XXX ans; mas dins I an tant solament pusque demanar lo dan e la pena, el interésse que haurà pres per aquella violència.

3. Aquell qui serà gitat per força de possessió d'alcuna cosa, no sia tengut de respondre en dret a aquell qui l'haurà gitat de possessió entrò que sia restituït.

4. Aquell qui per força gitarà altre de possessió d'aquella cosa que possehie enans que la cort dó sentència per ell, si aquell qui.l ne gità per força havia mellor pleit o mellor rahó perde la cosa de que era lo pleit, e aquell a qui fo feita la força recobre totes aquelles que possehie, axí com eren en son estat ans que fos gitat de possessió e segurament les tingue. Mas si aquella cosa que ell per força, pres no porà guanyar per juhii perde lo pleit e dó altre tant del seu a aquell que havie gitat de possessió, quant era aquella cosa que havia presa per força.

5. Si alcú se clamarà d'altre, ço és a saber, de rapina que li sia feita per aquell o de invasió o de dan que sia fait a ell o d'altra violència, e serà fait manifest denant lo jutge de la (71 v.) rapina e de les coses que li seran toltes e de la invasió e del dan que li serà donat també en les coses mobles com no mobles, ço és a saber, per confessió del seu adversari o per apareximent d'aquel malefici que fo fait manifestament e pública o per altra leal provocació. E aquell qui la rapina o.l dan haurà pres e sofert no porà provar totes aquelles coses o sengles que haurà perdudes o la valor o.l nombre d'aquelles. Ladoncs serà condempnat a ell lo seu adversari en aytant en quant aquell actor jurarà. Emperò, que.l jutge faça taxació que tempre lo sagrament d'aquell qui.s clame e jurarà si volrrà jurar desmesuradament.

6. Si alcú gitarà altre possessió violentament e per força los fruits los quals haurà preses e encara aquells los quals pogre haver preses, aquell qui era en possessió, si aquell no.l n'agués gitat per força sia tengut de restituir aquell qui.l ne gità a aquell qui.n fo gitat per força.

7. Si.l comprador fo gitat per força de la cosa que havia comprada no se'n pot tornar al venedor, si doncs especialment lo venedor no fo a açò obligat que fos tengut a ell de la força que altre li farie. Mas contra aquell qui.l n'aurà gitat deu posar e fer sa demanda per rahó de la força que li haurà feita.

8. Aquell qui per força gitarà altre de possessió d'alcuna cosa, no és tengut tant solament que rede possessió a aquel a qui la haurà tolta per força, ans li és tengut de retre tots los fruits e les rendes e els esdeveniments los quals ell agrà haüts, si no l'hagués gitat de possessió d'aquella cosa.

9. En lo dret e en la demanda que és donada o atorgada a alcú per força que li serà feita gitan ell de possessió d'alcuna cosa sua, aquell qui n'és gitat deu pro-

var dues coses, ço és a saber, que.n fos en possessió e que.n fos gitat. Car negú no porie provar que hom l'agués gitat de possessió. Si doncs no provave que ell possehia e.l temps que hom lon gità. E aquell dret e aquella demanda que és donada a aquels qui son gitats per força de possessió ha loch e és donada a aquel qui s'exí de la sua possessió no per cor que jaquis aquela a negú e un altre entra puys en aquella possessió e no volch reebre lo senyor en aquela possessió, en la qual ell volie tornar, e encara aquella demanda que és donada a aquels qui són gitats per força de possessió d'alcuna cosa és donada a aquell qui quan viu venir hòmens armats se partí de la possessió sua, e aquells armats entraren e preseren aquella possessió e aquella retengren per força. Mas aquell qui és gitat de possessió si prove que ell posseis e que sia gitat de possessió, deu recobrar la possessió ab tots los fruits e ab les utilitats, los quals fruits e les utilitats aquell hogrà haüts qui fo gitat de possessió si no.n fos gitat. E aquell qui és gitat de possessió pot de mantinent gitar de possessió aquell qui.l n'agitat e de mantinet per força recobrar la possessió o per poder o per manament del jutge per qualque manera d'aquestes dues ell més se volrà.

10. Si la companya d'alcú o altre per nom d'ell gità alcú de possessió d'alcuna cosa e aquell o hac per ferm, vist e semblants és que ell l'on haja gitat. Car aquell qui mana que hom gitás altre de possessió o hac per ferm quan altre l'on hac gitat per nom d'ell, és vist e és semblant que ell l'on haja gitat. Car qui per altre (72 r.) fa, és vist e és pres, axí com si ell personalment o fahie, e axí aquell dret e aquella demanda que és donada e atorgada a aquell qui és gitat de possessió per força és donada a aquest contra.l senyor d'aquella companya que per força gitaren ell de possessió.

Enadex lo senyor rey que là on diu que si.l senyor o haurà per ferm, que sia entès si.l senyor o haurà per ferm de fait o de paraula.

CVII. DE PENYORES

1. Si alcú metrà en penyora a altre alcunes possessions e aquell creador per rahó d'aquelles possessions que tenie en penyora dóna alguna cosa a la talla que.s fa per les carreres a adobar, o per qualque altre servii necessari, tota aquella cosa deu ésser comptada en soma del deute, ço és, que el creador o haurà tot sobre aquella penyora.

2. Certa cosa és que.l deutor ne en venén ne en donan ne en lexan en sa darrera volentat aquelles coses que havia obligades, no pot piyorar ni affollar la condició ni.l dret del creador, lo qual ha en la penyora.

En aquest fur enadí lo senyor rey que sia entès que el creador no pusque piyorar ne afollar la penyora del deutor e si o farà que sia tengut.

3. Lo creador no és tengut si les penyores se perden o.s piyoren per força mayor, ço és, a la qual força null hom no pot contrastar, mas és tengut de les penyores si.s perden ni s'afollen per son engan o per sa colpa o per sa mala guarda.

4. Qui pendrà penyora que sia enans obligada a altre, en aquesta manera, valle la segona obligació si pague al primer creador, ço per que li era aquella penyora obligada. E si.l primer creador no volrà reebre aquella cosa per que li és obligada aquella penyora, lo segon creador deu aquella penyora o aquells diners per que li era aquella cosa obligada comptar e senyalar e posar en loch segur e d'aquí enant no meta aquella paga en sos uses. E axí valle la segona obligació.

Aquest fur esplanà e romançà lo senyor rey.

5. Aquell qui pres alcun camp o altra cosa en penyora ans que fos obligada a la cosa pública, ço és, al comú o al consell d'alcun loch, axí com és primer en temps en aquella obligació, axí ha mellor dret en aquella meteixa obligació.

6. Si.l creador haurà haüt e rebut lo deute dels fruits d'aquella cosa que tenie en penyora, com per dret la penyora sia solta d'aquella obligació, lo creador no la pot vendre.

7. Si alcú se clamarà o no.s clamarà d'altre, no sia osat aquell per sa pròpia auctoritat penyorar o guerreyar o agreujar o pendre possessions o coses mobles o no mobles, mas vaje denant la cort e prene dret en poder de la cort. E aquell qui contra açò farà perde lo dret que haurà e pac L X solidos a la cort restituït primerament e entregament lo dan que haurà donat o fait a aquell.

8. Can alcú estrayn habitant fora.l regne de València vendrà per demanar dret d'alcuna demanda que vol fer d'alcuna cosa o d'alcun aver a València e no porà trobar dret en la cort quan la fadiga serà provada que no hi pot trobar dret, haje leer que pusque penyorar, axí, emperò, que pusque penyorar aytant quant demane e no més e tingue les penyores manifestament tro a III meses. Aytambé que.ls hòmens (72 v.) de València qui penyoraran los hòmens estranys tinguen les penyores per III meses. E si a III meses no haurà aquella cosa que demane o no li'n serà fait dret d'aquell dia enant, vene la penyora e jur quant haurà haüt d'aquelles penyores. E qualque cosa més n'aurà haüt rede-ho a aquell a qui féu la penyora levada la despesa, la qual féu en la cosa penyorada, feita, emperò, tatxació per la cort e no sia tengut puys de respondre.

9. Si cavaller serà amonestat per la cort tres vegades que façe dret e no o volrà fer o no volrà pagar o satisfer, la cort penyor aquell en bèsties o en altres coses mobles. E si coses mobles no haurà mete e pos senyals en les heretats sues. E si puys lo cavaller o altri per ell entrarà en aquella heretat senyalada pac L X solidos a la cort per cascun dia que hi entrarà si provar se porà. E si dins lo dia

que la cort o.l jutge li haurà assignat no pagarà o no restituirà o no satisfarà a aquell qui d'ell se clame o d'aquell dia enant, la cort vena la heretat senyalada o les coses, si altres heretats no haurà o qualque altres coses de cavaller; e la cort del preu de les davant dites coses satisfage entegrament al creador o al clamant, segons la quantitat del deute que serà clar o de injúria o de malefici que haurà fait o de la demanda que serà proposada contra ell.

10. Fem fur nou e deïm axí: que si.l creador leixarà en son testament al deutor la penyora moble o no moble, la qual lo deutor li haurà obligada que sia entès en aquesta manera: que en aquella penyora que haurà renda que reebra lo creador o se'n servirà, que sie entès que li haja leixat la penyora e el deute. E si serà penyora o obligació que.l creador no reeba res en lo seu fruit o pendrà lo fruyt en paga, que s'entena axí que.l creador li haja leixada la obligació e no lo deute ni la carta. Si doncs no havia manat que la carta li fos retuda. E si li mane retre la carta que si entès que li haja leixat la penyora e.l deute, e ladoncs lo deutor sia absolt del creador e de sos hereus de la cosa obligada e del deute, e que recobre la carta del deute. E si per aventura lo deutor no havia altra cosa sinó aquella que havia obligada al creador, el creador leixarà al deutor aquella cosa, sia entès que li haja leixada la cosa e el deute, enaxí que no li o pusque demanar, si doncs altres coses no havia.

11. Un per altre o per molts per deutes d'altruy ne per malefici que altre haja fait no sia penyorat ni ofés ni guerrejat, si doncs no serà fait, o establít deutor o fermança o parçoner de la cosa, ne encara en aquestes coses ne en altres cases, dementre que ell serà aparellat d'estar a dret o altre qui per ell o assegur.

12. Si alcú habitador del regne de València serà deutor o fermança a altre habitador de València, vaje o trameta a aquell loch on lo deutor habitatà e faça a la cort son clam, e si dret haurà no porà penyor e tingué la penyora per X dies, après los quals X dies pusque amenar la penyora en València salvament e segura. E si.l deutor, o la fermança forçarà o enbargarà la penyora, don li lo doble d'aquella demanda la qual a ell fa. E tingué la penyora en València per X dies après los quals si.l deutor no pagarà pusque vendre la penyora e tornar a altres penyores a penyorar e (73 r.) a pendre entrò que sia de la sua demanda entregat.

13. Lo creador no pusque destrènyer lo deutor que reeme la penyora que li haurà mesa, si doncs no era feita d'açò covinença entr.ells que.l pogués destrènyer de reembre la penyora, o si doncs lo deutor no trobave o forçave la penyora al creador, o si doncs lo creador no volia comptar en paga del deute los fruits que d'aquella penyora haurà reebuts ne haüts. Salvu, emperò, que.l creador pusque demanar lo deute al deutor, si.l preu de la penyora no abaste a la suma a pagar de tot lo deute, si doncs aquella penyora no serà piyorada per sa pròpria colpa d'aquell creador, la qual cosa sia vista a conexença de la cort.

14. La muller no ha mellor dret ne és primera als béns del marit, si aquells béns són obligats primerament e espressa a altres creadors del marit ans que a ella fossen obligats. Espressa obligació és si el deutor dirà e expressarà que ell obliga sos béns specialment o generalment. Callada obligació és quan aquell qui s'obligue no diu, ne esprese que oblich sos béns especialment o generalment, enaxí com és en aquell qui promet de donar exovar per alcuna fembra. Car jasia ço que ell no oblich los seus béns espresament. Emperò, car promet que donarà l'exovar, tots los béns d'aquell són obligats calladament per l'exovar a donar que ha promès. Aquella metexa cosa és del marit qui reeb l'exovar, car jasia ço que no oblich los seus béns espresament que reta l'exovar que haurà pres en aquell cas, el qual lo deu retre, emperò, entès és que tots los seus béns són obligats calladament per aquell exovar a.rretre e per lo creix d'aquell.

En aquest fur enadeix lo senyor rey que en les obligacions feitas calladament que valle la obligació de la muller, jasia ço que sia pus derrerament feita que les altres obligacions axí feitas.

15. Si entre lo deutor, el creador serà feita covinença que.l deutor pac al creador, a cert dia, lo deute que li promés de pagar, e per lo qual li més e li obliga la penyora, si.l deute no serà pagat al creador aquell dia que la covinença fo feita, lo creador pusque vendre la penyora de la cosa moble o no moble, si serà espressa-ment dit en la covinença que la penyora fos venuda, si a aquell dia lo deute no li fos pagat. E si açò no fo covengut ne dit entre ells passat lo dia que fo establít a la paga a fer, la cort amonest lo deutor que reema la penyora enfre X dies, e si enfre aquels X dies bonament no porà reembre la penyora, sia en àrbitre del jutge que li assigne dia covinent a reembre la penyora, e passat lo dia que.l jutge haurà assignat si la penyora no serà reemuda, lo creador haje leer de vendre la penyora del deutor si que no.n deman nen sia tengut de demanar licència a la cort.

16. Si alguns creadors seran pus derrés de temps que les mullers en los béns de lurs marits, los creadors recobren los seus deutes dels béns dels marits, mobles o no mobles. Si aquells creadors, emperò, pagaran o salvaran a les mullers lurs exovars e lurs espoalici, los quals los seran faits en temps de núpries.

17. Si alcuna cosa serà obligada a molts creadors e en diverses temps, aquell és pus poderós e ha mellor dret en aquella cosa a qui primer fo obligada. (73 v.)

18. Lo creador pot obligar a altre la penyora que ell té per aytant de aver quant ell hi ha, jasia ço que no fos dit ni convengut entre ell, e aquell deutor que li més penyora, dementre, emperò, que.s guart quequant aquell qui li més la penyora pagarà los diners a aquell a qui ell la més e la obligà la pusca cobrar. E si entretant aquella penyora se perdrà, sia aquell tengut de restituir aytant quant aquella penyora valrà.

19. Si alcú metra en penyora alguna cosa a algun creador e fo feita covenença entre ells que, si a dia cert l'aver no serà pagat, la penyora sia encorreguda al creador, aytal covenença d'encorrimment no haja valor, ans pusque lo deutor recobrar la sua penyora, si pagarà aquell aver après aquell dia.

20. Negun hom no penyor altre sens licència de la cort.

21. Si algun ciutadà de València se clamarà d'algun deutor estrayn qui serà atrobat en la ciutat de València e aquell estrayn haurà algunes coses en la ciutat, sien entredites e emparades per la cort, segons la mesura del deute e segons la mesura del quart de la justícia que li pertanyerà per lo clam que serà feit del deute, e aquell entrediment e emparament dur entrò que sia dada fermaça a la cort per aquell clam. Si, emperò, fiança no serà donada a la cort per aquell clam, aquelles coses sien tengudes entredites e emparades entrò que d'aquell clam sia donada sentència o serà feita posa.

22. En exequció de la cosa jutjada primerament deu ésser satisfeit a aquell qui.s clamarà primerament a la cort, e primerament haurà sentència entre.ls creadors cirografaris, ço és, que no han penyores ne obligacions, callades ne espresses, jasia ço que per sa pròpria volentat pagarà al derrer creador lo deutor. Emperò, si aquells qui.s clamaran hauran penyora o obligació special o general e sobre aquella penyora o obligació serà pleit qual deje ésser pagat primer, primerament sia satisfeit a aquells qui primers seran en temps. Car en penyores e en coses que sien obligades specialment o generalment aquell qui primer és en temps serà pus poderós e primer en dret. Exceptats, emperò, aquells qui hauran prestat lur aver a alguna cosa a.rrefer o de nou a fer o a conservar o a guardar aquella cosa que era feita que nós perdés, los quals creadors que en aytals coses hauran prestat lurs diners o lur aver, jasia ço que sien der-rers en temps son primers e pus poderosos en dret en aquelles coses en que lurs diners o lur aver hauran prestat, que.ls creadors qui les tendran primerament obligades generalment o specialment.

23. Si alcú donarà o metrà alguna cosa a altre en penyora e el temps que era entre ells posat e establít de reembre aquella penyora o ans d'aquell temps li presenta e li volc pagar lo deute, e aquell creador la penyora que havia reebuda alonga de retre, e aquela penyora assaja de vendre a aquell temps que fo posat entre ells de reembre la penyora o en sos propnis usos o d'altre assaja aquella penyora d'usar o de malmetre o maliciosament alonga que no la volc retre, reta entegrament la penyora que pres, e reta al senyor de la penyora la meytat del preu que valie aquella penyora.

24. Cascú pusque cobrar la sua penyora (74 r.) ans del temps que serà posat entr.ells de reembre la penyora, si pagarà los diners per los quals obliga la penyora.

25. Aquell qui pendrà en penyora cavall o altra cavalcadura no sia tengut que la reta, sinó a aquell qui la li mès en penyora. Si doncs no era certa cosa que la meses en penyora per manament d'aquell qui la demane.

26. Aquell qui pendrà en penyora cosa seent, los esdeveniments e les rendes e.ls esplets que exiran e que haurà d'aquella penyora reeba en paga de son deute, levada primerament la despesa que haurà feita en aquella penyora, jasia ço que sia contengut en la obligació que.ls fruyts que exiran d'aquella penyora no.ls prene en paga d'aquell deute.

27. Les despeses que seran feytes en la sepultura d'aquell qui morrà, sien levades de la heretat d'aquell qui morrà, ans que negun deute sia pagat als creador del defunct, encara si.ls béns del defunct no bastaven als deutes a pagar que.l defunct devie als seus creadors. Emperò, los corses dels hòmens morts, o.ls orses sien sebulits o soterrats no contrastant alcuna rahó o alcuna contradicció per rahó d'usura o de deute o de malefici que hagués fait, sinó tant solament per rahó d'eretgia.

28. Si alcú metrà en penyora e obligarà alcuna cosa a altre e.l deutor li haurà feita alcuna paga d'aquella quantitat que li deu; deïm que.l creador aquella penyora no vene pus alcuna paga n'aja reebuda. Mas si.l deutor alonga de fer la paga del romanent maliciosament que ho demostre a la cort e la cort d'on dia al deutor que pach covinentment. E si a aquell dia no volrrà pagar, que d'aquí enant pusque vendre lo creador la penyora e del preu que.n haurà que.s pach de ço que li romanrà a pagar e.l sobre pus que o rede al deutor. E si.l deutor haurà feita paga al creador seu d'una partida del deute que li deurà, el deutor volrrà renovar la carta e que.n leu ço que pagat li haurà, que.l creador ho sia tengut de fer, e aquell deutor li faça carta novella de ço que.n romandrà ab les covinençes e ab los asseguraments de la carta primera o semblants d'aquelles. E si.l creador haurà moltes coses per son deute obligades, primerament vene les pus vils coses tro que plenerament sia pagat de tot lo seu deute.

En aquest fur enadí lo senyor rey.

29. Si alcú obligarà a altre cens o pensions o loger de cases o d'altra cosa, lo qual cens o pensions o logers li deuran ésser faits a cert temps o a cert dia e enans que aquell temps e aquell dia vingue que deurà ésser feita la paga d'aquell cens o d'aquell loger damunt dit, aquell qui obliga o mès en penyora lo dit cens o.l loger volrrà pagar al creador lo deute, lo creador li és tengut de retre les penyores que li haurà meses e obligades.

30. Aquell qui és appellat de pagar, acaban aquella paga de que és tengut que la prene lo creador e si o vol assegurar sia en volentat del creador si o pendrà o no. Si doncs en lo contrat entre ells fait no.s contene que.l assegurament degués pendre. E si aquella paga de que li és tengut li vol fer acabament

no la pusque, lo creador rebujar e si reebie satisfacció de la paga, en loch de paga sian pagat lo creador e rede la penyora e si no (74 v.) volrrà reebre aytal satisfacció non sia forçat.

Aquest fur esplanà e declarà lo senyor rey.

31. Si alcú obligarà o enpenyorarà alguna cosa a dos creadors per diverses temps, el primer creador comprarà o pendrà en paga del deutor aquella cosa que era a ell obligada o pe-nyorada, la obligació de la penyora és fenida e solta. Per ço, car la senyoria de la cosa és passada al primer creador qui la compra o la pres en paga. E jens per açò no és vedat al segon creador, a qui aquella cosa meterà era obligada, que no pusque demanar a aquell primer creador, qui la cosa haurà comprada o presa en paga que li liure aquella cosa que a ell era obligada, ab que li pach tot ço que ell hi havia per lo primer contract o per la primera obligació.

32. Can algun penyorarà licència nostra o de la cort alcunes bèsties grosses o cavalcaures o altres bèsties menudes o qualsque altres coses mobles o semovents, lo creador tingué aquelles penyores manifestament. Si doncs no era temor que.l creador fugís ab les penyores, el qual cas si.l creador no assegurarà que no fuge ab les penyores, la cort coman aquelles pe-nyores e pos en poder d'alcun bon home. Emperò, si aquelles coses que seran penyorades del deutor seran sarrahins o persones serves; aquells sarrahins o aquelles persones serves tinga la cort en son poder per aytant de temps com és atorgat al creador que ell les pusque tener manifestament. E passat aquell temps la cort liure al creador aquells sarrahins o les persones davant dites serves; el creador recobre plenerament del deutor totes les despeses, les quals haurà feites per les penyores damunt dites. Emperò, si.ls sarrahins o les persones serves fugiran per alcú cas depús que.l creador que aquelles haurà penyorades les haurà meses en poder o en guarda de la carçre de la cort, restituísque la cort aquells sarrahins o aquelles persones serves del seu propri al creador.

33. Aquell qui pres moltes coses en penyora per alguna certa quantitat d'a-ver no deu ésser destret que rede una d'aquelles coses si no li será pagat tot lo deute per què aquelles coses li són obligades.

34. Lo creador pot logar per dret les coses que tindrà obligades per rahó de penyora, dementre que aquella obligació durarà.

35. Lo creador qui pres en penyora alguna cosa sots covinença que la pogués vedre a cert dia si e.ls diners no li eren pagats, no la pot vendre ans del dia, mas pot la vendre aytantost aquell dia passat si e.ls diners no li seran pagats.

36. Si algun cavaller o algun hom honrat de ciutat o de vila, qui estaran en les viles o e.ls lochs honrats del regne de València o e.ls tèrrens deurà algun deute a hom privat o estrany, la cort no penyor aquell deutor dins la casa sua,

en la qual ell estarà, dementre que trobarà fora la casa sua coses mobles o no mobles o semovents que porà penyorar, ne penyor cavalcadura de cavaller ne de honrat hom de la ciutat o de la vila qui estaran en les viles o e.ls lochs honrats del regne de València o e.ls tèrmens, ne dels fills d'aquells, dementre que cacalvaran en aquella cavalcadura. E si cavaller o alcun hom honrat de ciutat o de vila que estaran (75 r.) en les viles o e.ls lochs honrats del regne de València o e.ls tèrmens no volrrà pagar lo deute que deurà, e coses mobles, o no mobles o semovents que sien sues no seran trobades fora la casa sua, la cort penyor lo deutor dins la casa sua. Enaxí, emperò, que no penyor vestidures d'aquell deutor ne de la companya sua ne armadures pròpies d'aquell deutor ne de la companya sua, ne caxes ne arques ne roba de lit ne de cambra de què usen ne aempren en lurs lits ne en lurs setis. E si coses mobles o no mobles o semovents no seran trobades fora la casa o dins la casa del cavaller o d'onrat hom de ciutat o de vila qui estaran en les viles o e.ls lochs honrats del regne de València o e.ls tèrmens, la cort vene de les coses seents segons la quantitat del deute o del malefici que serà declarat e manifestat. Emperò, que la citació sia feita segons la costum de la ciutat de València.

Enadex lo senyor rey que cavalcadura de cavaller o d'om honrat de son cors o de sos fils no sia penyorada si bé no s'i cavalquen o y cavalquen, dementre que haja alguns béns seents o movents. E entenem hom honrat aquell qui no fa faena de se.s mans.

CVIII. DE FERMANÇES.

1. Aquell qui farà fermança per altre no és tant solament ell obligat per aquella fermança, ans encara roman obligat l'ereu seu après la mort sua.

2. Los hereus o.ls fills d'aquells qui hauran feites fermances per altres no són tenguts de la fermança que hauran feita aquells de qui són hereus o lurs pares, après la mort d'aquells qui hauran feites les fermances. Si doncs pleit no serà començat ab aquells qui feeren les fermances o no serà fait clam d'ells a la cort o si doncs les fermançes no havien obligats tots lurs béns, la qual cosa ha loch que no.n sien tenguts los hereus de les fermançes après la mort d'aquelles fermançes. Si doncs no fo pleit començat ab les fermançes o no.n fo fait clam a la cort d'ells o les fermançes no obligaren tots lurs béns quan feeren fermança per aquells qui eren tenguts per alcun malefici e no feeren fermança per aquells que eren tenguts per alguns contrats.

3. Aquell qui haurà feita fermança per altre no pusque demanar alcuna cosa a aquell per qui haurà feita la fermança ans que.l deute haja pagat o haja donada penyora al creador, o si doncs no haurà estat en la obligació per V ans o no

serà condemnat per sentència o.l deutor no començarà de destruir o de malmetre los seus béns ne la fermança, no pusque dir que.l creedor prene o deman les coses del deutor ans que deman el qui és fermança. E si per aventura lo deutor serà absent e aquell qui féu la fermança serà demanat del deute, sia dat a ell dia covinent dins lo qual dia represent e adugue lo deutor. Per ço que sia sabut si.l deute haurà estat pagat per lo deutor o no. Si doncs la fermança no haurà renunciat nomenadament a aquest benifeyt damunt dit.

4. Lo creedor qui mostrarà pública carta del deute que li serà degut és tengut de jurar que no és pagat, ne li és satisfeyt d'aquell deute que demane si li serà demanat que o jur, dementre, emperò, que l'aver que demane sia posat en tal loch que can haurà jurat que.l pusque haver.

5. Si alcuna cosa moble o no moble serà a alcú obligada e puys aquel qui la haurà (75 v.) obligada sens consentiment del creedor a altre per alcun títol o per alcuna manera la alienarà, e aquell creedor qui la tenie obligada la demanarà a aquell qui aquella cosa possehirà o tendrà, el posseïdor d'aquella cosa dirà al creedor que aquella cosa demane, que pas primerament per lo deutor o per la fermança que aquella cosa li obligaren. Establim que açò no pusca dir, si doncs lo deutor o la fermança no seran e.l regne de València o.ls procuradors d'aquels tals qui sien covinents, e ladoncs aquell qui possehirà la cosa porà dir a aquell qui la cosa li demane que pas primerament per lo deutor o per la fermança.

6. Si alcú donarà fermança a altre en alcun contrat, e depuys que la fermança haurà donada se morrà o.s absentarà, aquell qui haurà feita la fermança, ne deurà en porà ésser demanat.

En aquest fur enadeix lo senyor rey, si doncs hereus no hi haurà qui posseesquen los béns o.ls béns no hi seran romases d'aquell qui morrà o.s absentarà.

7. Aquell qui donarà o menarà fembra en fermança a satisfer a alcú en alcuna cosa o donarà vil persona o menor de XX ans, axí és com si no havia dada fermança.

8. Aquell a qui és donat o establít usufruít en alcuna cosa deu donar fermança que rede la propietat al senyor a qui deu tornar.

9. Aquell qui posseex alcuna cosa en la ciutat deu ésser reebut e pres per fermança.

10. Lo creedor no pusque demanar la fermança ans que.l principal deutor haja demanat. Si doncs la un e l'altre no seran obligats en la carta, axí com a principals deutors o si doncs la fermança no hi haurà renunciat.

11. La fermança que pague lo deute per lo qual era fermança, pot demanar ço que paga al deutor per qui entra e fo fermança, e encara si aquell deute paga sens manament del deutor. Emperò, si.l paga pus que.l dia era passat que.l deute devie ésser pagat.

12. Si dos hòmens faran fermança per altre, cascun d'ells no sia tengut per lo tot, si doncs en la carta no serà dit e contengut o entre ells no serà dit e emprés sens carta que cascu sia tengut per lo tot o si doncs la una d'aquelles fermançes no haurà de què pagar, que la altra fermança sia tengut de pagat tot lo deute.

13. Si alcu haurà molts deutors per alcun deute, cascun per lo tot obligats, e aquell creador demanarà a la un d'aquells deutors tot lo deute, no pusque los altres deutors demanar tro que primerament aquell deutor qui serà demanat serà trobat per sentència que no ha de què pagar tot lo deute o una partida.

14. Totes les excepcions e les defensions que pertanyen al principal deutor pertanyen a la fermança e a aquell qui per lo principal deutor se serà obligats. Enaxí que si creador farà covinença al deutor, que no li deman lo deute que li devia, e puy lo creador demana lo deute a la fermança, del qual deute haurà feta covinença, lo creador al deutor que jamés no.l li demanàs la fermança se porà defendre del creador que li demane aquel deute per excepció de la covinença, la qual lo creador havia feta al deutor, ço és, que jamés no li demanàs aquell deute.

Aquella cosa metexa és que, si alcun principal deutor serà absolt per sentència del deute que.l creador li domanave e puy lo creador volrrà de- (76 r.) manar a la fermança, lo deute que serà estat condempnat e lo deutor és absolt per qui ell era fermança, aquella fermança se porà defendre per rahó d'aquella sentència que serà donada per lo principal deutor contra lo creador.

Encara aquella metexa cosa és en excepció o en defensió d'engan, que fos fait al deutor per lo creador, per la qual excepció o defensió d'engan se pot defendre lo deutor contra.l creador, e per aquella metexa excepció o defensió se pot defendre la fermança contra.l creador.

Aquell dret metex és en excepció o en defensió que pertany al deutor qui.s serà obligat per paor o per semblants cases per los quals la fermança, se pot defendre axí com lo principal deutor.

Mas les excepcions que pertanyen al deutor per rahó de privilegi que ha la persona que és principal deutor no pertanyen a la fermança, axí com si menor de XX ans vene alcuna cosa o fa altre contrat contra forma de dret, e dó d'aquelles coses fermança, lo menor se pot defendre per privilegi o per benefici de menor edat, mas la fermança no ho fa, car aquell qui compra alcuna cosa de menor de XX ans o fa ab ell alcun contrat, d'altra manera no comprarie res d'ell ne faria ab ell negun contrat, si no o fahie per esperança de la fermança que li done que és major de XX ans, car bé sab aquel dret seu ne serie salvu sinó li.n dave fermança aytal com damunt és dit.

Aquell dret meteix sia observat en aquell qui farà sentència ça per aquell qui per rahó de privilegi no.s pot obligar ab acabament, axí com és aquell qui fa fermaça per persona religiosa que no.s pot obligar sens volentat de son major, que jasia ço que aquell qui és principal, per ço com és religiós se pusque escusar que no és tengut, aquell qui ha feita la fermaça no.s pot escusar que no sia tengut.

Encara lo marit ha privilegi quan serà demanat per la muller o per los hereus d'ella que l'exovar sia retut a ella o als hereus d'ella en aquell cas quan lo marit n'és tengut de retre que no sia demanat, sinó en aytant quant porà fer o pagar que no vinga a fretura. Mas la fermaça que.l marit haurà ans dada a la muller de l'exovar a retre no ha aquell privilegi ne aquella defensió.

Encara son altres persones que no poden ésser demanades sinó en aytant can fer poden que paguen que no vinguen a freitura, enaxí com és lo marit e la muller si entre ells haurà neguna cosa de que fos pleyt. E axí com és lo pare, el fill, el genrrre, el sogre e la nora, el patró, el libert e aquells qui son companyons de tots lurs béns, que jasia ço que ells no pusquen ésser demanats si hauran plet entr.ells meteixs sinó en tant quant poran fer e pagar que no vinguen a freitura, les fermaçes que hauran donades no han aquell privilegi ne aquella defensió.

Encara aquell qui s'obligarà per sa plana volentat a algú que li dó alguna cosa ha privilegi que no deu ésser demanat, sinó en aytant quant fer porà e pagar que no haje fretura. Emperò, la fermaça qui serà obligat per ell de donar aquella cosa que ell ha promesa no ha aquella excepció ne aquella defensió.

CIX. DE PAGUES COM DEUEN ÉSSER FEYTES.

1. Si un hom manleve d'altre en diverses maneres, axí com diners, o morabatins, o robes o altres coses que sia en elecció d'aquell qui manlevrà que.l deute d'aquells volrà (76 v.) pagar primerament sol que pach la semblança d'aquell deute que volrà pagar, e és entès que si manleva morabatins e vol pagar morabatins que ho pusque fer, e axí de les altres coses que haurà manlevades, e si volrà pagar una cosa per altra que pach segons la valor que la cosa valrà en la vila on deurà fer la paga o en taules si era aver si amduy se n'acorden.

Aquest fur declarà e mellorà lo senyor rey.

2. Si alguna quantitat d'aver és deguda a algun creador de pagar a cert dia e en cert loch e el deutor la volrà pagar e.l creador no la volrà pendre o per aventura a aquell dia lo creador no serà en aquell loch, el deutor pendrà aquell aver, el senyalarà e.l comanarà en loch segur per nom d'aquella paga que deu fer al creador, enaxí que.l creador la pusque haver tota via que haver la vulle, és ab-

solt lo deutor tot axí com si la paga havia feita; si, emperò, aquell aver serà comanat e depositat en aquell loch on aquella paga devie ésser feita al creedor.

3. Aquell qui paga a altre a força de son creedor o meyns de volentat o de sabuda d'aquell lo deute que a ell devie per rahó d'aytal paga, no és absolt de la obligació ne del deute, mas si paga aquell deute a altre per manament del seu creedor o sens manament d'ell e el creedor o hac puys per ferm, és absolt de la obligació del deute, lo deutor, axí com si hagués feita paga d'aquell deute al seu creedor.

4. Si alcú serà establít procurador de demanar alcun deute e aquell qui devie lo deute fo condempnat de pagar lo deute a aquell procurador, sia feita paga per aquell qui serà condempnat a aquell procurador d'aquell deute en que li fo condempnat, per la qual paga que serà feita a aquell procurador serà absolt aquell deutor, enaxí com si hagués pagat lo deute al creedor qui.l li havia presat.

Enadex lo senyor rey e esmenà que sia entès si.l procurador ha manament de reebre la paga o si la liura e general aministració, o si és procurador axí com en la sua cosa pròpria.

5. Si alcun deurà deute a altre en lo qual haurà obligació de les sues coses e aquell deutor satisfarà a aquell creedor, meten a ell altre entre mans qui aquell deute li pach o en altra semblant manera per aytal satisfacció és absolt lo deutor, axí com si li havie feita pagar quant a la personal obligació. Mas la obligació de la penyora no és absoluta per aytal satisfacció. Si doncs lo creedor no consentí que la obligació de la penyora per aytal satisfacció fos absoluta.

Enadeix lo senyor rey que sia entès que.l creedor haja consentit que per aytal satisfacció la obligació de la penyora sia absoluta, si espressament en aytal satisfacció no.s retench que la obligació de la penyora durás.

6. Si alcun deutor haurà acaptada carta d'alongament de nós sobre son deute e aquell deutor ha o haurà alcunes coses mobles enfre el temps del alongament nostre a ell atorgat, sia tengut d'aquelles coses mobles de pagar al creedor seu los deutes que li devie, si que no li valle null alongament que haja acaptat de nós sobre aquells deutes.

Enadeix los senyor rey que là on diu alcunes coses mobles que no y sia entès cavalcadures de cavaller ne de hom honrat o de sos fills ne vexels de vi ne bèsties d'arada ne vestidures ni armes ne robes de lits de les quals usen, nel.s arreus de menes- (77 r.) trals ab los quals usen contínuament ne arreus de molins.

7. Si.l deutor dels deutes que haurà reebuts o preses d'alcun en préstet compra o comprarà cases, rendes annualas o cens o qualque altres heretats o possessions, aquell deutor sia tengut de pagar los deutes als seus creadors, si que no li

valle negun alongament que de nós haje haüt que no fos tengut de pagar lo deute que ell devie entrò a cert temps.

8. Lo creedor qui donarà a alcú lo deute lo qual lo seu deutor li devie, donan a ell contra el seu deutor les sues demandes; aquell deutor serà tengut de pagar aquell deute a aquell, al qual aquella cessió o donació serà feita. N'és ops que.l creedor donan les sues demandes mete enfre mans d'aquell al qual dóna e atorga les sues demandes lo deutor seu. Car tot hom pot dar son deute a altre, mas a pus poderós, de si no.l pusque dar ne specialment a algun avocat ne.l pusque vendre a negun hom. El creedor pot lo seu deute donar a altre sens volentat e sens sabuda del deutor. Emperò, si.l deutor no sabie que.l creedor hagués dat lo seu deute a altre e pagave aquell deute al primer creedor serie de tot en tot absolt d'aquell deute. Mas aquell creedor qui haurie reebut, axí lo deute serà tengut de retre lo deute a aquell a qui l'avie donat. Mas si despuys que serà denunciat al deutor per lo creedor que ell haja donat lo deute que ell li devie a altre, si.l deutor pagarà aquell deute al primer creedor no serà absolt, ans romandrà obligat a aquell a qui aquell deute fon donat. E si.l creedor donarà lo seu deute a alcú e aquell creedor sabia que era pagat aquell deute que donave sia condempnat e pach lo doble a aquell a qui havia donat lo deute.

En aquest fur adobà e enadí lo senyor rey.

9. Nengú per gran loch que tingue nostre o per qualsque grans afers que façe nostres o que sia en alcun offici o en alcuna aministració nostra per nós a ell comanada no haje tan gran presumpció ne tan gran osament que alguns deutes, poch o grans, a gran temps o a poch presumesque ne gos alongar per alguna justa rahó ne per neguns ops que fos a aquell que volrrie empetrar ne acabar la longament, e si o farà aquell alongament de tot en tot no valle ni haje negun acabament e.l deutor sia tengut de pagar los deutes al seu creedor sens tot contrats e sens tota defuita. Car alongaments de deutes a nós solament de dret de mer imperi e de pura senyoria són reservats e pertanyen e nós solament deuen e podem atorgar aquells alongaments de la paga dels deutes si justa, e necessaria e evident rahó serà que nós dejam atorgar aquell alongament a aquell qui de nós lo volrrà acaptar.

**CX. DE EVICCIONS, ÇO ÉS, D'AQUELLES COSES QUE ALCÚ HAURÀ
GUAANYADES PER DRET EN JUHII.**

1. Si alcú vendrà alguna cosa a altre, jasia ço que aquell qui vene la cosa no promès specialment al comprador que si aquella cosa que ell li venie li fos evençuda, ço és, tolta per dret, que ell li fos tengut d'aquella cosa, jens per açò no roman que.l venedor no.n sia tengut e que.l comprador no haje demanda contra.l venedor per rahó d'aquella cosa.

2. Si aquella cosa que alcú haurà comprada li serà demanada en dret e aquell qui haurà la cosa comprada nomenarà son auctor e aquella cosa li serà puyes evençuda, ço és, tolta per dret, jasia ço que a la fermança que (77 v.) li serà tengut d'aquella cosa no ho haurà fet saber, jens per açò no roman que ell no pusque demanar la fermança per dret. Car baste al comprador que ho façe a saber al venedor.

3. Si a aquell qui haurà comprat algun camp o alguna cosa serà feita demanda d'aquella cosa que haurà comprada e aquell comprador no ho denunciarà a aquell qui la li haurà venuda o al hereu d'ell. E depuys aquell camp o aquella cosa li serà evençuda, ço és, tolta per dret, aquell comprador no ha nenguna demanda per rahó d'aquella cosa contra.l venedor ne contra la fermança d'aquell. E si.l comprador a qui era demandada aquella cosa no volc comparar en pleit ne en juhii o si hi comparech o hi fo present e a tort lo jutge lo condempna, jasia ço que no fos present, aquell qui li havie venuda la cosa o li havie feita la fermança, lo comprador no ha retorn ne demanda contra aquell qui li havie venuda la cosa ne contra la fermança que li havia donada aquella cosa.

4. Si alcú vendrà o escambiarà a altre alguna cosa sua o encara cosa d'altre per son nom axí com la sua pròpria, jasia ço que ell no li haja promès que li sia tengut de evicció, ço és, si aquella cosa li era tolta per dret, jens per açò no roman que no li.n sia tengut, si aquella cosa li era evençuda, ço és, tolta per dret. Emperò, si vene alguna cosa per nom d'altruy enaxí com a tudor o procurador d'aquell de qui era la cosa que vene no li sia tengut de evicció, ço és, si aquella cosa li era tolta per dret, si doncs lo venedor no li havia promès que li fos tengut.

Enadex lo senyor rey que.l senyor de qui la cosa venuda fo sia tengut de evicció al comprador.

5. Lo venedor deu defendre en dret lo comprador en poder d'aquell jutge davant lo qual al comprador és feita demanda d'aquella cosa que havie compra-da.

Declara lo senyor rey que si.l venedor vol, és presenta per defendre lo pleit que o pusque fer sis vol e si no o vol e n'haurà promès de defendre al comprador que.n pusque ésser forçat si.l comprador o demane. E si.l venedor o aquell qui és tengut d'evicció, no volrrà o no.s presentarà per defendre ne o haurà promès de defendre, que.l pleit sia menat ab lo possehidor, si que.l possehidor no pusque alongar lo pleit per rahó de l'auctor o per rahó de la sua absència.

6. Lo creador qui vene la penyora que tenia no sie tengut de evicció, ço és, si serà tolta per dret al comprador si la li vene per rahó del dret que ell hi havie, axí com a creador. Emperò, si havie en aquesta cosa millor rahó que alcú altre creador, si doncs no li promès que li degués defendre aquella cosa de tots hò-

mens. O si doncs no sabie que aquella penyora no fos d'aquell qui a ell primerament la obliga.

Enadeix lo senyor rey que.l senyor de la penyora que fo venuda, segons fur de València, sia tengut de evicció al comprador.

7. Si la cosa serà venuda, serà liurada a aquell qui la haurà comprada e enans que.l preu d'aquella cosa sia pagat al venedor, vendrà alcú e dirà que ha dret en aquella cosa que és venuda, lo comprador no és tengut de pagar lo preu, si doncs lo venedor no darà a ell fermança covinent o fermançes, segons la valor de la cosa que la li defene e que quart lo comprador de dan e enans que.l comprador pach lo preu, lo venedor mova sa demanda contra aquell qui dix o dirà (78 r.) que havia dret en aquella cosa que.l venedor havia venuda, ço és, que li mostre qui.n dret hi havie. E si per aventura aquel que dix que havia dret en la cosa que era venuda no volrrà entrar en pleit, la cort de mantinent destrengua aquell que mostre son dret e que.l seguesca. E si serà condempnat o enfre X dies en aquell pleit no volrrà enantar, defenesque e ferm per tots temps la venda que.l comprador féu e compra, e d'aquí enant lo comprador pach lo romanent d'aquell preu d'aquella compra que ha feita.

8. Can la cort o.l creador ven alcuna cosa obligada d'alcun deutor, per ço que del preu d'aquella cosa sia feita paga al creador, ladoncs lo creador e.l temps que la paga li serà feita, deu donar al comprador totes ses demandes que a ell pertanyen ne havia contra.l deutor, e.ls béns d'aquell per rahó d'aquella cosa de la qual li és pagat lo preu.

9. Si la cort vendrà alcuna cosa del vehí d'aquel loch on el serà cort per paga a fer a alcú creador estrayn e aquell estrayn creador no porà haver fermança, la qual dó al comprador per salvetat o per ivecció de la cosa, que la cort li haurà venuda, no sia tengut de donar fermança de salvetat d'aquella cosa, ans aquell qui haurà comprada aquella cosa, sia per tots temps segur d'aquella cosa, si doncs altre creador qui hagués ans obligada aquella cosa specialment o generalment que era venuda no hagués primerament moguda qüestió o demanda en la cort contra.l deutor de qui era aquella cosa. Dementre, emperò, que per XXX dies continuament la cosa serà públicament cridada e posada venal, enaxí que en aquella crida sia dit que si són alguns altres creadors que vullen contradir o embargar que aquella venda no sia feita per dret, que vinguen e contradiguen dins XXX dies, si aquells creadors seran presents e.l regne de València, d'aquí enant no sien hoïts pus aquells XXX dies fossen passats. Lo creador, emperò, que.l preu d'aquella cosa reebra prometa a la cort ab pública carta, en al qual oblich tots los seus béns, que si algun creador primer que ell aparrà que hagués dret en aquella cosa de que ell haurà haüt l'aver, que ell respone a ell en dret d'aquell aver, si doncs no serà segur per prescripció de temps.

10. Si alcú vendrà alguna serva prenyada, aytambé lo venedor sia tengut de evicció e de salvar contra tot creador, la mare com lo fill, e el fill com la mare.

Aquest fur esplanà e romançà lo senyor rey.

11. Si al comprador serà evençuda, ço és, tolt per dret, aquella cosa la qual li vene lo venedor, lo comprador ha demanda contra lo venedor, no tant solament al preu, lo qual lo venedor pres d'aquella cosa que havia venuda; mas encara pot demanar lo preu lo qual la cosa valie en aquell temps, quan li fo evençuda e tolt per dret, jasia ço que.l preu d'aquella cosa fos cregut o mirvat e si serà mirvat serà dan del comprador.

12. Si tota aquella cosa que serà venuda o alcuna part d'aquella cosa serà al comprador evençuda e tolt per dret, lo comprador ha retorn contra lo venedor. Mas quan alcuna part d'aquella cosa serà tolt per dret al comprador si li serà evençuda e tolt per dret, que aquella cosa no sia partida, lo comprador ha retorn contra.l venedor per la quantitat del preu que val aquella part d'aquella cosa que li serà evençuda e tolt per dret. Mas si cert loch d'aquella cosa que havia comprada li serà evençut e tolt per dret, lo comprador ha re- (78 v.) torn contra.l venedor, segons la bonea del loch e si certa part és evençuda d'aquella cosa la qual part era pus preciosa e mellor o si serà evençuda la part d'aquella cosa que serà pus vil serà feita estimació, segons la qualitat, ço és, segons la bondat e la utilitat del loch e enaxí lo comprador haurà retorn contra lo venedor.

13. Fem fur nou que tota venda que la cort faça dels béns d'alcú per fer paga a alcun creador estrany o privat, si és cosa moble que córrigue públicament per lo loch on seran los béns per X dies e si és cosa seent que córrigua públicament per aquell loch per XXX dies e puys sia feita la venda e sia ferma.

14. Fem fur nou que si dos, o tres o més hòmens seran obligats a alcú o alguns cascadun d'ells per lo tot per rahó de evicció, que la cort si són presents en lo loch, los cit, e que tots ensemps eligen I procurador qui defena lur dret e lur rahó; e si fer no ho volen que la cort los en destrengue. E si aquell procurador serà vençut que tots aquells deutors sien tenguts de la evicció e que paguen tots la cosa que per aquella evicció deuran pagar per eguals partides; e si tots aquells no seran presents, que la cort dó procurador a aquells qui no seran presents qui defene lur dret ensemps ab aquell qui serà present; e açò que orden e faça la cort dins tres dies pus lo clam serà a ell feit e allò que en aquell pleit se farà, valle aytant com si tots hi eren presents. E si alcú o alguns d'ells seran trobats que no pusquen pagar aquell o aquells qui poran pagar paguen e cumplen tota aquella cosa per si e per aquells qui no poran pagar; e açò metex s'entena e.s seguesque en aquells qui seran فرمانçes.

Enadeix lo senyor rey que là on diu que la cort d'on procurador a aquells qui seran absents que sia entès que d'on curador als béns d'aquells absents.

15. Aquell qui vene la cosa d'altruy no és tengut al comprador de evicció, si.l comprador haurà tenguda e possehida aquella cosa per XXX dies.

16. Si.l pare donarà algun camp en exovar a sa filla e aquell camp serà evençut, ço és, que serà tolt per dret al marit, lo pare és tengut de evicció d'aquell camp al genrre seu; e si alcuna fembra donarà a son marit per si algun camp en exovar, si aquell camp li serà evençut e tolt per dret, la muller sia tenguda de evicció al marit si haurà altres béns. Emperò, sinó ha altres béns, ne puy no.ls haurà lo marit no pot demanar aquella de evicció. Car demanda és vagua que és feyta contra deutor qui és pobre e res no ha.

17. Si.l comprador d'algun camp o d'altra cosa dóna e passa per sacrament d'aquell qui demana aquell camp o aquella cosa que ell havie comprada e aquell demanador jura que la cosa davant dita no era d'aquell qui la havia comprada, mas que era sua, e enaxí lo comprador fo condemnat, lo comprador no ha retorn contra.l venedor, per ço car lo comprador fo condempnat per lo seu feyt, ço és, car passa per sacrament d'aquell que li demanave la cosa que havia comprada.

18. Per lo camp, que és de molts companyons o de moltes senyors, qui han aquell camp comú pot atorgar cascun d'aquells a altre que pusque passar per aquell camp. Mas, emperò, aquell no ha guaanyada per açò servitut de carrera per aquell camp comú entrò que tots los altres senyors o hagen atorgat. Mas quan lo derrer senyor qui haurà contradit o haurà atorgat tots (79 r.) los altres atorgaments seran confermats, emperò, pus benigna cosa e pus equal serà que aquells que ans li atorgaren aquella cosa no li pusquen vedar que ell no us d'aquella cosa que primerament li hauran atorgada, ans que aquell qui derrer contradeix no li haurà atorgat ne consentit.

19. Si alcu fo establít hereu e.ls béns d'algun testador en la meytat d'aquells béns e aquell vene tots los béns d'aquell testador presents e no contradiens los altres hereus e els hereus preseren lo preu e puy aquells béns foren evençuts, ço és, tolt per dret, a aquells quil.s havia comprats, tots los hereus damunt dits són tenguts al comprador de evicció, per ço car vist és e entès que cascú vene la sua part.

20. Si alcu vene alcuna cosa a altre en que no havia dret e puy que la haurà venuda guanyarà la senyoria d'aquella cosa, d'aquell senyor de qui era per algun dret o per alcuna manera, e puy volrrà demanar e haver e recobrar aquella cosa metexa que havia venuda, no deu ésser hoït ne o pot fer; car molt fa malament car s'esforça que vulle recobrar e guaanyar aquella cosa del comprador a qui la havie venuda.

21. Fem fur nou que si algun donarà alcuna cosa a altre per alcuna rahó, que aquell donador li sia tengut de evicció, si doncs aquell qui la cosa reebra no sabia que aquella cosa no deje ésser del donador o no la pogués donar.

22. Lo comprador pot denunciar tota hora al venedor, si de la cosa que ell li haurà venuda li serà feita demanda que sia al pleit, e que demostre al comprador si ha alcuna defensió que ell no sapia, ço és a saber, que li pot fer lo comprador al venedor, aquesta denunciació tro a la sentència diffinitiva, dementre, emperò, que no sia massa prop de la sentència, ço és a saber, can serà renunciat e conclus en lo pleit.

23. Si per no saber o per errada del jutge lo comprador serà vençut en pleit de la cosa que havia comprada, lo venedor de la cosa no hi haje dan si pot provar aquella errada e no saber del jutge.

En aquest fur millorà e enadí lo senyor rey, que pus que.l comprador haurà denunciat al venedor, que.l defena o reeba lo pleit en si, si puys lo comprador pert lo pleit, lo venedor no pusque dir al comprador que ell haje perdut lo pleit per errada o per no saber de jutge.

CXI. COM PUSQUA HOM E DEJE ALTRE AFFILLAR E EMANCIPAR.

1. Aquell qui haurà fills o filles de leal conjugí, o néts o besnét o altres descendents d'aquelles, no pusque altre affillar en fill. Mas si no haurà infants o altres descendets d'aquels, pusque aquell qui.s volrrà affillar, en presència de la cort o ab pública carta sens presència de la cort, e en son testament, si aquell testador li volrrà tot lo seu lexar o alcuna part dels seus béns. Emperò, si aquell morrà sens testament, aquell que ell haurà affillat si.s volrrà succeesque en tots los seus béns, pagats los deutes e esmenats los torts. E si aquell qui.l affilla lo volrrà desafillar pusque ho fer denant la cort, salvua a aquell la legitima qui fo affillat e.ls béns d'aquell qui affilla, la qual legítima haje e prene après la mort d'aquell qui l'haurà affillat, sia que aquell muyra ab testament o sens testament.

2. Los fills ledesmes qui seran emancipats o en altra manera absolts de poder (79 v.) del pare contra lur volentat no sien tornats en poder del pare.

Enadeix lo senyor rey, si doncs lo fill no era desagradable e desconexen e enjuriós al pare.

3. Si.l pare son fill malament e contra offici de pietat tractarà o procurarà, lo pare deu ésser destret que emancip aquell fill, ço és, que no sia en son poder.

4. Si alcun volrrà a altre affillar que o pusque fer si aquell qui affillarà haurà complida edat de XX ans a ensús. Però si alcú volrrà altre affillar e serà en tan gran edat que d'aquí enant engenrrar no poria, pusque encara affillar aquell qui.s volrrà; car pus rahonable cosa és que aquell pusque altre affillar que si altres estrayns succehien en los seus béns. E si alcú volrrà altre affillar no o pusque fer per procuradors, mas que ell e aquell qui affillarà sien presents. E açò s'entene en aquells qui affillaran en les maneres desús dites, qui fills no han ne hauran après l'affillament.

Aquest fur renovà e millorà lo senyor rey.

5. Aquells qui muller no hauran, emperò, segons dret haver ne poran poden afillar altres.

6. Si aquell qui afillarà altre serà de menor edat que aquell que serà afillat, aytal afillament no valla, car afillament deu semblar a natura, car maravillosa cosa serie que.l fill fos de major edat que.l pare; e per ço aquell qui afilla altre deu haver més XX ans que aquell qui serà afillat.

7. Tota fembra pus que haje de XXX ans ensús, pusque afillar qui.s volrà, si altres fills no ha o haurà après l'afillament.

CXII. D'AQUELLS QUI SÓN REEMUTS DE PODER DE ENEMICS.

1. Aquell qui serà pres dels enemics, si depús que alcú l'aurà reemut per algun preu, aquell qui l'haurà reemut no volrà recobrar lo preu que haurà donat per ell a reembre, per ço que en servitut lo retingue deu ésser destret per la cort que de liure e solva aquell de tota condició servil, depús que hom li volrà retre lo preu ab totes les despeses necessàries que haurà feites per rahó de reembre aquell qui era pres.

2. Si castell o vila o altre loch que christians tinguessen serà'n forçat ne pres, per algun cas, de sarrahins e depuys christians, per qualque altre cas o per preu recobraran lo castell, o la vila o aquell loch que havien pres sarrahins, los christians reten aquell loch al primer se-nyor quan hauran reebut lo preu e les despeses necessàries, les quals donaren e feeren per aquells lochs a pendre, e a retenir e a guardar, comtades, emperò, les rendes en paga que d'aquell loch hauran reebudes e preses primerament.

En aquest fur enadeix lo senyor rey que aquells qui hauran pres lo castell, o la vila que o façen tantost a saber a aquell a qui l'havien tolt los sarrahins, que.l vingué a cobrar, e ell lo volen-lo cobrar sia'ls tengut de retre totes les despeses que y hauran feites e puys cobre los castell o la vila.

3. Fembra que nengun temps no fo serva que serà presa dels enemics e depuys serà reemuda per alcú, e depuys que serà reemuda en poder d'aquell qui la haurà reemuda parrà e haurà fills, aquells fills no poden ésser retenguts per rahó de penyora per aquell qui la mare haurà reemuda.

4. Si aquell qui fos pres dels enemics e depuys (80 r.) per alguna guisa fo absolt d'ells e de la presó, deu recobrar tots los seus béns en aquell estament en lo qual foren e.l temps que ell fo pres, si que alguna prescripció que corregués, mentre que ell era pres no li tingue dan.

CXIII. DE DONACIONES.

1. Si alcú comprarà servus o altres coses d'altre ab carta, e puys aquell qui haurà comprat aquells servus o aquelles coses ab carta donarà e liurarà, per rahó de donació o de venda que.n façe la carta de la compra a altra persona, aytal val com si li havia liurada la possessió d'aquell servu o d'aquelles coses venudes.

Aquest fur esplanà e millorà lo senyor rey.

2. Fem fur nou que les cartes que seran feytes lealment que hajen valor, però si alcú volrrà donar alguna cosa o vendre o cambiar, e aquell qui aquella cosa reebra no reeba, aquella cosa que cuydava, reebre e l'altre que aquell contrat fahie ab ell l'enganave, que aytal carta axí feita ab engan no haje valor, mas valle la veritat del feit e açò sia entès en dons e en vendes e en cambis qui seran feits; aytambé per la un com per l'altre d'aquells entre.ls quals serà feit lo contrat.

3. Neguna fembra que haje marit no pot donar son exovar a null hom durant lo matrimoni.

Aquest fur esplanà e romançà lo senyor rey.

4. Si alcú atorgarà o confessarà que dóna alguna cosa en engan d'altre a alcú e per ço car en engan d'altre la li havia donada per aquell engan, volc revocar la donació, si aquella cosa havia ja liurada a aquell a qui la havia donada per la sobredita rahó no pot revocar aquella donació per ocasió que se'n pogués pene-dir, car aytal atorgament o confessió no fo bona ni honesta.

5. Atorgan per tots temps que.ls ciutadans de la ciutat de València e tots altres pobladors del regne, pusquen pendre e haver, per rahó de donació o de permutació, e per qualque altra manera o guisa, guaanyar e haver terres laurades e hermes, castels, viles, cases e qualsque altres possessions sien e coses e rendes de qualsque persones se volrran, de cavallers, de clergues, de ciutadans e d'altres persones.

6. Si alguna cosa serà venuda o donada o escambiada a altre o per qualque justa rahó alienada, de mantinent que la venda serà feita o la donació, la senyoria d'aquella cosa és guaa-nyada a aquell que la cosa haurà comprada o a qui serà donada o escambiada o per qualque justa rahó la haurà, jasia ço que la cosa corporalment a ell no sia liurada. Car la possessió és de mantinent a ell guanyada. Si doncs primerament altre no pendrà aquella possessió o no la tendrà; car per lo consentiment que és feit de les parts, la possessió d'aquella cosa és guanyada a aquell, jasia ço que de mantinent aquella cosa que és donada o venuda no sia corporalment liurada.

En aquest fur enadeix lo senyor rey que en les vendes ne e.ls cambis que feits seran enfre alguns que guaanyà la senyoria lo comprador o aquell qui fa lo cambi, mas no entre en possessió tro que haje pagat lo preu al venedor o a l'escambiador o assegurat a sa volentat.

7. Negú no ha poder ne licència per dret que vena ne dó ne d'altra manera alién alcuna cosa de que serà pleit ne serà demanda en juhii. (80 v.)

8. Donacions o qualsque altres atorgaments que seran feits en qualque loch de la ciutat e del regne, aquells hajan valor que seran feytes primers per temps, jasia ço que aquell qui hac la derrera donació o.l derrer atorgament serà primerament mès en possessió de la cosa.

9. Fem fur nou que si alcú farà donació a altre d'alcuna cosa sua que la haje après sa mort, que aquella donació valle e haje fermetat. Emperò, si.l donador vendrà a pobrea tal que aquella cosa donada haje mester per justa rahó e que meyns d'aquella no hagués de què viure, pusque aquella donació revocar e fer d'aquella cosa dada sa volentat. E si aquell a qui la donació haurà feita li farà tals desplaers per què aquella cosa li deje tolrrre, ço és a saber, que fill no deje fer a pare ne a mare e no.l volrrà servir aytambé, pusque lo donador revocar aquella donació e fer d'aquella cosa a sa volentat. E si aquell a qui serà feita la donació morrà ans que.l donador, la donació axí feita no haja valor, mas romangue e sia del donador. Si doncs en la donació no.s contenie que la donás a.ssi e als seus. En aquest cas torn la donació als pus proïxmes o als hereus d'aquell a qui serà feita aquella donació.

10. Fem fur nou e dehim que en les heretats que seran meses en contrast aquell qui la té e la posseeix la pusque laurar. Però si abduy aquells qui contrasten d'aquella heretat dien que la posseixen e que cascú al.legàs la possessió, en aquesta manera negú d'ells no hi laure tro sia determenat per dret qui deu haver la possessió.

11. Per nós e per los nostres loam e atorgam e donam a tots e a sengles habitants, ciutadans e pobladors e als succehidors d'ells per tots temps que d'aquí enant en lurs cases e en qualsque altres lochs lurs, en tot lo regne de València, pusquen draps de lana e de li e seda e filaça e totes altres coses tínyer e fer tínyer de color groga o de negra o de violada o de vert o de qualque altra color e de vermell, que de grana no sia, e de blau, que d'indi no sia, de totes altres e diverses colors, levades tant solament color de grana e de indi, les quals dues colors de grana e d'indi nós retenim tan solament; mas les altres colors totes hajan per tots temps sens tot servii, e sens tribut e sens usatge e sens tota altra exacció annual o perdurable, la qual a nós o als nostres o alcun altre no donen ne sien tenguts de donar per aquells colors o per les cases o per los lochs en los quals aquelles colors faran o tinyinan o faran fer o tínyer.

12. A tots los pobladors e ciutadans de la ciutat de València e als successors d'ells atorgan per nós e per los nostres, loam e donam per tots temps, que cascú en les cases sues pusque obrir portal en los obradors nostres que.s tendran ab aquelles cases, si que nós ni.l batle nostre no siam demanats si aquelles cases que.s continuaran és tendran ab los obradors nostres no hauran covinent entrada o covinent portal, per lo qual portal o entrada no pugués metre les coses sues sens embargament e sens estretura en les sues cases, e ubert e feit lo portal e la entrada en l'obrador nostre, axí com dit és lo senyor d'aquelles cases haja aquella entrada e.l portal e.l obrador en lo qual la entrada serà feita franch e liure per tots temps sens tot (81 r.) cens e tribut, exacció o servii annual o per tots temps.

13. Si alcú qui amarà alguna fembra o alguna fembra algun hom per rahó que jaguen e hagen a fer ensemps prometrà solempnialment ab carta o sens carta o ab testimonis alguna cosa de donar, no valle aytal promessió la qual serà feita entre ells. Emperò, si la un a l'altre liurarà la cosa que li haurà promesa per la rahó damunt dita, aquell o aquella qui haurà donada la cosa e liurada no la pusque demanar ne recobrar.

14. Lo pare si dóna alguna cosa al fill, qui era en son poder purament e de-liurament que fos del fill, aytal donació no haja valor. Emperò, bé li pot donar e metre cabal on faça alguna negociació o mercaderia justament.

Enadeix lo senyor rey que li pusque donar armes e cavalcadures; e si és escolà, llibres e altres coses necessàries a ops de apendre.

15. Si alcú haurà algunes coses comunes ab altre e volrrà donar la sua part d'aquelles coses a altre no li és vedat que no o pusque fer, jasia ço que aquelles coses no fossen encara partides.

16. Aquell qui donarà en exovar o en altra manera o vendrà alguna cosa a altre en aquella cosa que haurà donada o venuda se retendrà l'usufruyt, jasia ço que aquell qui hac reebuda la donació o que hac la cosa comprada no hac covinença d'aquell qui la cosa li hac donada o venuda que can l'usufruyt seria fenit, que aquella cosa li fos liurada entès és que la cosa li haja liurada de mantinent pusque si retench l'usufrut aquell qui donave o venia la cosa. Car en aytals coses una metexa cosa és retenir l'usufruyt e liurar la cosa.

17. Cascú pot donar purament o per rahó d'alguna cosa a fer que, emperò, sia honesta o pot donar simplement o sots condició, o per rahó de mort o après sa mort, dementre, emperò, que aquell qui done sia major de XX ans e que sia en son sen, mas que no sia degastador ne malmetador de sos béns e sia furiós, ne aquell a qui la aministració e la alienació de sos béns és entredita e vedada.

18. A tot hom qui serà present o absent o qui sia conegut o no conegut, pot ésser feita donació e venda e encara fer altres contrats levada stipulació, ço és,

promesió que nós pot fer per dret sens paraules de cascuna de les parts que deuen ésser presents e pot ésser feita donació e venda per carta e per letres entre absents. E si donació o venda serà feita sens scriptura que haja valor dementre, emperó, que.s pusque lealment provar.

19. Negun hom no pusque fer a altre donació de C morabatins ensús menys de carta e si ho fa que no haja valor.

Aquest fur millorà e romançà lo senyor rey.

20. Cascú deu liurar la cosa que haurà promesa e és obligat lo donador a liurar aquela cosa que havia promesa o justa estimació o just preu d'aquella, si no porà haver ne liurar aquella cosa, la qual promès, o si promès de donar cert pes d'argent e no.l pot donar, dó la estimació d'aquell o si promès de donar certes rendes e no les pot donar, dó camps on pusquen exir tantes rendes com són aquelles que promés donar.

21. Si alcú donarà alguna cosa a altre sots condició o sots alguna manera justa e honesta per fer alguna cosa, e aquell qui haurà reebuda aquella cosa sots aquella (81 v.) condició o sots aquella manera no o complirà o no o farà, lo donador pot recobrar aquella cosa que li havie donada.

22. Si alcú promès de donar alguna certa cosa a altre e se n'establí deutor de donar aquella cosa és absolt e delliurat d'aquella obligació, quan aquella cosa metexa que havia promesa de donar serà venguda en poder d'aquell a qui la havia promesa de donar sens tot preu e sens alguna cosa que no li cost.

23. Cascun pot vendre e alienar cases, estatges, heretats e totes altres possessions, les quals ha per franch alou e liure en fora a cavallers e a sants, si que nós ni.ls nostres en nenguna cosa no siam demanats e sens confirmació nostra e sens fadiga e sens loïsme e sens tot altre servii com nós en aquelles coses que per alcú són tengudes e possehides no hajam negun cens ne neguna fadiga ne neguna senyoria ne negun loïsme, sinó tan solament en les coses no mobles, en les quals specialment e espressament e nomenadament retinguen cens o fadiga o certa part de fruits.

24. Atorgam e fem fur nou a tots los cavallers e als ciutadans e als hòmens de les viles del regne de València e als successors lurs que.ls sarrahins qui tenen lurs heretats no donen a nós ne als nostres successors los besants ne sien tenguts de donar per null temps, la qual cosa atorgam a aquells que.ls furs atorgaran e reebbran e no hi contradiran e qui metran part en aquella quantitat que nós haurem per lo treball dels furs a millorar a esmenar e a confermar.

CXIV. QUALS PODEN ACCUSAR.

1. Si alcú acusarà altre e puyt renunciarà a aquella acusació, si volrà puyt tornar a menar aquella acusació metexa no o pot fer.

2. Fem fur nou que no sien feites acusacions solempnialment sinó axí: “Yo aytal acús aytals e aquells qui acusaran altres de tal crim que si provat era degué pendre pena corporal, que aquell qui acusarà sofira aquella pena si no li o pot provar. Mas en les altres acusacions sia tengut l’acusador de redre les despeses al acusat que haurà feites per aquella rahó, pus l’acusador no li o pusque provar.

Enadeix lo senyor rey que allò meteix sia entès en denunciador, quant a les despeses que és dit en acusador. E sia entès denunciador aquell qui volrà la denunciació perseguir e la perseguirà en tot o en major partida.

3. Nengú per procurador no pusque acusar criminalment altre, mas ell present pusque comanar sa rahó a altre que la digue per ell.

4. No podem ni devem, per dret ne per neguna rahó ne per manera neguna cosa acusar los nostres hòmens d’alcun malefici ni de injúria ni de crim. Car seria semblant si o fahiem que nós tenguessem e usassem de dos officis, ço és, de offici de jutge e de offici d’acusador. Emperò, açò no sia entès en nostres propis negocis e feits.

5. Fem fur nou que un sol deu ésser acusador, si doncs les acusacions no eren diverses, e lavors pusque acusar cascú, o la acusació no era tal que pertangués a molts.

6. A fer acusació o denunciació de homicidi són reebuts primerament los parents si són en la ciutat o e.l regne de València que.ls estranys. E si són molts parent, aquell sia (82 r.) ree-but primerament qui és pus proïxme en grau d’aquell mort. E si són molts parents d’aquell mort en I grau aquell parent qui serà pus honest e millor sia reebut primerament a fer la acusació o denunciació de l’homicidi. E si no haurà alguns parents del mort, ladoncs cascú estrany sia reebut e pusque fer aquela acusació o denunciació, solament que no sia vil persona, e açò sia vist e conegut a conexença dels prohòmens e de la cort de la ciutat.

7. Aquells quis seran presents pusquen acusar tan solament, mas no aquells qui seran absent.

8. La cort no hoje negun crim sens acusador o denunciador.

9. Si alcú serà acusat d’alcun crim o d’alcun malefici o d’alcuna mala feita, e aquell qui serà acusat morirà ans que sentència sia donada sobre ço on serà acusat, tota la incriminació e acusació és morta e fenida quant al crim e quant als béns d’aquell; mas los hereus sien tenguts d’aytant a.rretre quant aquell qui.l mal féu n’aurà haüt del qual ells seran hereus.

En aquest fur esmenà lo senyor rey.

10. Si alcú serà acusat d'alcun crim e puys serà absolt per son jutge, d'aquella acusació que serà feita contra ell, no porà ne deurà altra vegada ésser acusat d'aquell crim per aquell qui.l acusa ne per altres ne alcuna denunciació no deu ésser feyta contra ell, per ço car demanda no deu ésser feita moltes vegades de crim o de mala feita d'aquell meteix hom de qui ja era feyta.

En aquest fur esmenà lo senyor rey si doncs l'acusador o.l denunciador no haurà lexada la acusació o denunciació per engan o per altra corrupció.

11. Los hereus e.ls succesors, jasia que sien parents o estranys no són tenguts ne deuen venjar la mort del testador qui per altre serà mort ne de aquell a qui succeexen, sinó tant solament denuncian a la cort o acusan en pleit.

CXV. DE ADULTERIS E DE AQUELLS QUI SE'N MENARAN FEMBRES
VÈRGENS PER FORÇA.

1. Si alcú forçarà fembra verge, ella clamant e provant o sos parents la força que li serà feyta, aquell qui la haurà forçada la prene per muller, si serà ell de sa valor o de mellor. E si ell no serà de sa valor o serà tal que aquella no deje pendre per muller, dó a ella tant del seu que pusque pendre marit de sa valor. E si fer no o porà o no volrrà sia penjat.

2. Fem fur nou que.l dia que la fembra serà forçada per alcú e s'én volrrà clamar que aquell dia meteix que serà forçada façe son clam. Si donchs presa no serà o embargada per alcuna justa rahó, que aquell dia no pogués fer aquell clam. E quan serà exida de presó o desembargada façe son clam e valle aytant com si.l fahie e.l dia que serà forçada. E si no o farà que d'aquí enant no sia hoïda.

3. Si alcú forçarà fembra que haurà marit e ella se'n clamarà e provarà la força que sia penjat.

4. Aquell que forçarà fembra que no serà verge ne casta dó a ella tant del seu, on pusque pendre marit, si doncs no serà putana pública. E açò sia a conença de la cort e dels prohòmens. E si no haurà que li dó, estia pres a merçè nostra o de la cort del loch.

5. Si alcú estarà ab senyor e menyarà son pa o pendrà soldada o son benifet e jaurà ab sa muller o ab sa filla o si aquella (82 v.) arraparà per rahó, que la prena per muller o en altra manera que sia penyat. Aquella metexa pena sostingue si enfre I an depuys que serà partit del senyor farà aquell crim. Aquella metexa cosa sia feita d'aquell qui jaurà ab sa sor o ab sa neboda o ab sa proïxma d'aquell ab qui haurà estat.

6. Aquell qui serà pres en adulteri ab muller d'altre, jasia ço que aquell haurà muller o no haurà muller, dementre, emperò, que ella haurà marit, amduy ensemps, tots nuus mas no sien batuts, correguen per totes les plaçes de la ciutat e no sostenguen altra pena en persones ne en lurs coses.

7. Nós dehim que ladoncs la fembra és presa e trobada en adulteri quan és trobada sola en I lit ab altre o.ls veu hom levar del lit.

Enadeix lo senyor rey que si la fembra maridada és trobada sola ab hom en I lit o.ls veu hom levar del lit o és semblant que se'n leven o altres presumpcions violens hi seran que ladoncs és presa en adulteri esgurdada la valor de les persones per la justícia e per los prohòmens.

8. Si juheu o sarrahí serà trobat que jagua ab christiana sien abduy cremats ell e ella.

9. Si christià serà trobat que jagua ab juhia sien abdosos cremats. E si serà atrobat que jagua ab sarrahina correguen abduy nuus per la ciutat. E si christià emprenyarà sarrahina negun temps no sia venuda a juheu tro que haja parit. E si christià vendrà aquella sarrahina a juheu, perda la sarrahina e dó a la cort per pena lo preu d'altra sarrahina que aytant valle; e.l christià sia destret de nodrir l'enfant, lo qual haurà haüt de la sarrahina o de la juhia e faça batejar aquell enfant.

10. Fem fur mou que si alcú se'n menarà alcuna fembra verge o vídua, ella consenten e seran ella filla de cavaller, o de burzes o de ciutadà honrat, que no faça faena de s'és mans, sia tengut de donar per pena C morabatins e estia fora.l regne de València per X ans, e si haurà pare o mare que la pusquen d'eseretar si.s volrran de la legítima a ella pertanyent en lurs béns. E si per aventura aquell qui la se'n menara a ella seran d'egual valor o encara valrrà ell més que ella, que ell sia tengut de donar per pena C morabatins. E si ell no ha de que pach aquells C morabatins que estia III ans fora.l regne de València, de les quals penes haja la senyoria la meytat e l'altra meytat aquells qui la injúria hauran soferta. E si no volrrà pagar aquesta pena e la volrrà pendre per muller, que ho pusca fer e sia absolt de la pena.

11. Fem fur nou que si alcú traurà sa esposa o fembra ab que haja feita covinença per paraula de present de casa del pare o de la mare o dels amichs d'ella qui la tendran en poder meyns de volentat d'aquells en poder de qui serà dins I an, pusque la haurà esposada, que.l pare o la mare o.ls amichs d'ella en poder de qui serà no sien tenguts de donar a aquell l'exovar que per ella li hauran promès de donar dins II ans depuys que treyta l'an haurà. E aquell qui traurà de casa de son pare o de sa mare o dels amichs en poder de qui serà alcuna fembra que sia esposada a altre e ell sabrà que sia esposada que muyre.

12. Si alcú traurà alcuna fembra de casa de son pare o de sa mare o d'aquells qui (83 r.) la tendran en poder e que aquella sia de temps de maridar o no de temps de maridar que si ell és de valor d'ella que la prengua per muller. E si ella no val tant com ell, dón li ell marit de la valor d'ella, e si açò fer no podrà o no volrà, que myre.

Enadeix lo senyor rey que sia entès si l'an traurà per força o per engan o per diners o per promissió o per qualche altra manera, l'an traurà o la empararà. E açò sia entès en fembres puncelles.

13. Aquells qui arraparan fembres vèrgens o viudes que seran en orde o portaran àbit religiós e seran donades a Déu, per ço, cor aquells arrapadors no fan tant solament injúria a hòmens, ans fan desonor a Déu poderós de totes coses. Majorment cor virginitat o castedat no pot ésser restituïda, pus sia trencada per dret deuen ésser jutjats a mort.

14. Aquell qui jaurà ab serventa o ab serva o ab cativa o ab altra fembra d'aquell ab qui estarà enfre aquell temps, enfre el qual ell estarà en la companya o en la casa d'aquell senyor, pach al senyor C solidos o córrega nuu en camisa e en bragues per la vila.

CXVI. DE CRIM DE FALS E DE FALSA MONEDA.

1. Aquell qui celarà o amagarà testament o cartes d'altruy en tal guisa que aquell de qui són no se'n pusque valer, certa cosa és que fa e cau en crim de fals.

2. Si algun deutor obliga alguna cosa sua a algun creedor, lo qual deutor era a molts creditors obligat e depuys aquell deutor paga a aquell creedor ço que li devie e féu ab aquell creedor meteix col.lusió, ço és, cuberta falsa, que aquell creedor venés aquella cosa a alcú de la qual ja havia estat pagat, e depuys los altres creditors guanyaren per dret aquella cosa comprador, la qual li havia venuda ab falsia aquell creedor qui ja era pagat aytal col.lusió, ço és, cuberta falssa, no nou res al comprador que no pusque demanar e haver recors de evicció contra aquell creedor qui la cosa li vene falsament; e encara aquell creedor qui aquella cosa vene falsament pot ésser accusat de crim de fals.

3. Negun pintor no pos argent per or ne un per als, e si o fa perda lo preu de la color e l'or o l'argent que serà posat en la obra; e açò sia observat en tots officis, ço és, que una cosa per altra no sia venuda.

Enadeix lo senyor rey que oltra la dita pena pach L X sous, de la qual pena haja lo senyor rey la meytat e aquell a qui la falsia serà feita l'altra meytat.

4. Negun no faça segell ni bulla sinó de manament d'aquell de qui serà lo segell o la bulla. E si ho farà sia punit axí com a falsari.

Enadeix lo senyor rey qui farà falsa carta fer o fals segell que sia exillat per tots temps e perda tots sos béns, salva la legitima dels fills e salvu tot lo dret de les mullers e dels creadors. Aquella metexa pena haja aquell qui farà scientalmant fals segell o falsa carta, e açò sia entès de cartes públiques e de actes públiques.

5. Los maestros qui obren d'or o d'argent o els altres artificials si alguna cosa se retendran ne amagaran d'aquelles coses que ls seran liurades o comanades, axí com a ladres sien punits.

6. Sots pena de L X solidos vedam que negun no faça alguna mescla en vi ne (83 v.) cresca lo vi en aquella cuba depuys que serà cridat ne cresca lo preu del vi depuys que serà cridat, ne vena vi en menut tro que sia cridat ne depuys que l vi serà cridat no mete aygua en la cuba mentre hi serà lo vi, ni ans que sia cridat ni depuys no mescle vi ab aquell vi que és cridat de una bota, jasia ço que sia d'aquell meteix vi, si doncs no serà semblant a aquell vi de color e de sabor.

Enadeix lo senyor rey que null taverner, ne null hom qui compre vi per vendre no pusque vendre vi ni tenir taverna en sa casa ni en null altra loch, sinó en aquell loch on lo compra. E açò no sia entès en vi de mar ni de altres hòmens estrayns qui après Cinquagesma aporten vi a València e aquels qui l aportaran que l pusquen vendre a menut e no en gros a alcun revenedor e qui contra açò farà perda lo vi e pach L X solidos per pena, dels quals haja lo terç lo senyor rey, lo terç lo comú, el terç l'acusador.

7. Aquells qui faran moneda també d'aur, com d'argent sens volentat nostra, sens tot remey sien penjats. E encara aquells qui aquella moneda falsaran o aquells qui la fabregaran falsa o la faran fabregar.

Enadeix lo senyor rey que hagen la dita pena tots aquells qui hi consentran ne hi ajudaran, e oltra allò tots los lurs béns sien confiscats al senyor rey.

CXVII. DE CRIM D'ESTEL.LIONAT, ÇO ÉS, D'AQUELLS QUI A MOLTS VENDRAN O OBLIGARAN UNA COSA METEXA PER FALSIA.

1. Si alcú obligarà una cosa metexa a molts e en la darrera obligació que farà no dirà que a altre sia obligada per penyora ans desembrà e fenyerà que no o sia, cau en crim d'estel.lionat, ço és, obligan o venén la cosa a molts per falsa. Emperò, si aquell qui haurà la cosa axí obligada a molts satisfarà e pagarà tots los creadors no porà ésser acusat del crim damunt dit.

2. Acusació de crim d'estel.lionat, ço és, d'aquel crim de que pot ésser acusat aquell qui ven o obliga una cosa metexa falsament a molts, pot ésser oposada contra aquell qui alguna cosa féu per engan, si altre crim no hi ha del qual pusca specialment ésser acusat. Car là on nom special de crim defail e, emperò,

alcú haurà feita alcuna cosa per engan, ladonchs és donat per aquell engan contra aquell qui l'haurà feit que pusque ésser acusat d'aquell crim d'estel.lionat. E si en aquell crim alcú serà condempnat e après la condemnació restituirà lo dan que haurà feit per engan sia punit de pena a àrbitre de jutge e ab conseyl de prohòmens.

CXVIII. DE INJÚRIES.

1. Fem fur nou que si alcú haurà baralla ab altre li dirà traydor que pach per pena L X morabatins e no pusque més crexer aquella pena, e segons aquesta quantitat sien punits los altres d'aquí enjós, segons la valor de les persones a estimació de la cort e dels prohòmens del logar. Però si aquell qui haurà dita aquella paraula volrà aquella paraula seguir e provar que o pusca fer. E si pot provar que axí sia ver aquell qui serà traydor axí provat, isque fora tota nostra terra per tots temps e perda la demanda que l'altre li fahie e pach atretant a nós, e aquell qui aquella paraula li haurà dita no haja neguna pena. E qui dirà a altre traydor en cort o davant jutge pus no pusca pro- (84 r.) var en la forma desús dita, pac per pena L X morabatins e desdigas d'aquella paraula que haurà dita e que se'n desmenta. E qui dirà a altre ladre o perjur pac per pena X morabatins si provar no o porà. E qui dirà a altre renegat o cuguç o putana a fembra honrrada pac XX morabatins per pena. E aquestes penes no pusquen més crèxer mas devallen d'aquí enjós, segons la valor de les persones a estimació de la cort e dels prohòmens del loch; de les quals penes haja la meytat la cort e l'altra meytat aquell qui haurà soferta la injúria.

Enadeix lo senyor rey que si no pot pagar les dites penes, que sia açotat per la vila e que sia exil.lat per I an del regne de València.

2. Si al fill d'alcú o a fembra que haja marit o a escuder o a batle o a aquell qui estarà a soldada ab senyor serà feita injúria de feit o de paraula, és donada la demanda al pare e al marit e al senyor per rahó d'aquella injúria que serà dita o feita a les persones damunt dites.

3. Si a servu cristià o sarrahí de paraula o de feit serà alcuna injúria feita, aquell servu per rahó d'aquella injúria que li serà feta no ha neguna demanda. Per ço, car servu no ha persona d'estar en juhii que.s pusca clamar de negun hom, emperò, si a aquell servu serà feita injúria, axí com és que hom l'aurà nafrat o hos trencat o blavura feita o li haurà hom tolt, alcú de sos membres o en desonor de son senyor l'auran ferit o batut, ladoncs és donada demanda a son senyor per rahó d'aquelles injúries que seran feitas al servu contra aquell qui les haurà feitas. Mas si al servu seran dites algunes paraules quantque sien vils ne ahontades, neguna demanda no és donada al senyor ne al servu per aquelles paraules injurioses, les quals seran dites al servu.

4. Si alcú dirà injúria a altre e del dia enant que la injúria li serà dita serà passat I mes, e aquell a qui la injúria serà dita no s'en serà clamat per rahó d'aquella injúria, no pot ésser demanat aquell qui dita la haurà d'un mes a enant.

5. Fem fur nou car per injúries de paraules se seguexen e naxen odís e males volentats d'aquèn nafres e morts. E car als perills qui per venir són deja hom acórrer que aquelles injúries que seran dites de paraula, oltra aquelles que són escrites en lo primer fur de injúries sien punides a arbitre de la cort e dels prohòmens. En axí que la pena de les dites injúries no pusca més crèxer de XX morabatins, e pusca devallar esguardada la valor de les persones; e qui les dites penes no porà pagar córregua nuu açotan per tota la vila.

6. Encara fem fur nou que si per aventura algunes injúries criminals o civils seran feitas al marit, que la muller o pusque demanar ab volentat del marit. E si lo ociuran son marit que pusque aytambé demanar la mort d'aquell, axí que. l clam feít que meta pocurador qui men lo pleít por ella.

7. Lo senyor o el maestre qui algunes paraules injurioses d'aquelles que damunt son dites o d'altres a aquell qui ab ell estarà a soldada o a son servent o a son hom o a son dexeble dirà no sia tengut a nós ne a la cort ne a aquell qui haurà sofferta la injúria per rahó de les paraules injurioses que haurà dites. (84 v.)

8. Si alcú a infàmia d'altre farà libell o escrit en lo qual sia contenguda infàmia d'alcú o recitarà o recomtarà aquelles coses que en aquell libell seran escrites o en lochs públichs, aquell libell o aquell escrit gitarà, aquell qui aquestes coses haurà feitas porà ésser demanat per rahó d'aquestes injúries e punit peccunialment.

9. Si alcú haurà sofferta injúria o presa paraula o de feít o per alguna altra manera, aquell qui haurà presa o sofferta la injúria no pusque ni deje estimar o aesmar la quantitat de la pena d'aquella injúria que haurà sofferta o presa ne sia pres son sagrament sobre la estimació o l'esmament de la quantitat de la pena de la injúria, mas tan solament la quantitat de la pena de la injúria sia estimada e a esmada per arbitre de la cort e dels prohòmens d'aquell logar, e aquell qui haurà dita o feita la injúria sia punit guardada, emperò, la qualitat, ço és, la bondat e l'onrament e la dignitat de les persones.

10. Si algunes injúries que no són espesses ne escrites en les costumes sobre dites seran dites a alcú per paraula, aqueles injúries qui per paraula seran dites a alcú no sien punides criminalment ni en aver. Sí, emperò, aquell qui haurà dita la injúria volrrà jurar que ha dita aquella injúria per mala volentat e per ira e no per veritat que.n sables.

11. Furiós, ne menor de VII ans no sia tengut de neguna injúria que façe ne digue ne aytambé menor de XV ans no sia tengut de neguna paraula injuriosa que diga.

Aquest fur esmenà lo senyor rey.

12. Si per manament d'alcú serà dita alguna injúria a altre d'aqueles injúries damunt dites no n'és tengut aquell qui mana la injúria dir. Mas aquell n'és tengut qui reebe lo manament de dir la injúria, si, emperò, aquella injúria dix.

13. Demanda de injúries no passa ni pertayn a l'hereu d'aquell qui demanave alguna injúria que li era dita o feita. Ne aquella demanda de injúries pot ésser feyta contra l'ereu d'aquell qui era demanat sobre alguna injúria, jasia ço que.l pleit fos començat sobre aquella injúria.

14. Fem fur nou que si a fill d'alcú serà feita injúria, que.l pare pusque fer demanda per rahó d'aquella injúria.

CXIX. DE QÜESTIONS E DE DEMANDES FEITES AB TURMENTS.

1. Si alcú serà acusat d'alcun crim o d'alcú malefici e contra aquell qui serà acusat seran tals indicis e tals senyals que aportaran e mostraran presumpcions contra ell, aquell qui serà sospitós per aytals presumpcions deu ésser posat en turment. Per ço que per aquell pusque hom haver e saber la veritat del crim o del malefici, del qual serà acusat. Si doncs no serà persona honrada, de la qual persona sia vist e estimat per la cort e per los prohòmens si és honrada o vil.

2. Menor de XVIII ans no deu ésser turmentat.

3. Servu no deu ésser turmentat contra son senyor, sinó en crim de lesa majestat o d'eretgia o de falsa moneda, ne el libert, ço és aquell qui serà deliurat de servitut, contra.l petró, ço és, contra aquell qui.l deliurà d'aquella servitut e.l féu franch, ne.l fill contra lo pare ne contra la mare, ne.l pare ne la mare contra lo fill, ne.l frare contra lo frare.

4. En pleits civils ne d'aver, hom franch e liure no deu ésser turmentat. Si donchs (85 r.) no era treit en testimoni e que en son testimoni a fer variàs. E que responès al jutge qui.l demanaria variosament e malament e duptosa.

CXX. DE CRIMS.

1. Aquell qui el palau nostre en baralla o en conteçó primerament traurà coltell contra altre dó L morabatins. E si en la plaça de Sancta Maria, axí com en cloén les portes de la plaça e en les festes dejós escrites X L morabatins. E si dins los murs de la ciutat XXX morabatins. E si fora los murs XX morabatins. De les quals penes haja la meytat aquell qui haurà sofferta la injúria e la cort l'altra meytat. E si les damunt dites penes no porà pagar aquell culpable perda lo puyn, jasia ço que nafrà no haurà feyta.

2. Fem fur nou que null hom no gos portar coltell d'un palm d'alna e de II dits a enant. E aquell qui.l portarà cost li X solidos e al ferrer qui.l farà XX solidos.

Enadeix lo seyor rey que pus pach los X solidos no perda lo coltell mas que la justícia trench lo coltell e torn-lo a mida. E qui portarà altres armes amagadament que pach lo doble de la pena del coltell. E qui vendrà coltell a menut major de mida que pach per cascuna vegada XX solidos. E qui pagar no.ls porà córrega la vila. E que les dites armes sien trencades si que res no pusquen valer. E açò no sia entès en corredor qui públicament les port per la vila a vendre.

3. Aquell qui per crim o per injúria o per malefici se absentarà o.s desfarà de la ciutat o del regne, si dins XXX dies depuys que serà cridat no.s presentarà a fer dret denant la cort sia pres e haüt per confés e per vençut. Emperò, la cort prena ab conseyl dels prohòmens aquell qui serà cridat quantque quant trobarà e d'aquell façe justícia, segons la costum de la ciutat, jasia ço que negun clam contra aquell absent null hom no façe ne perseguesque els béns d'aquell. Jasia ço que ell vinga o no vinga ans o après del sobredit terme a nós ne als nostres ne a la cort o a alcun altre en neguna manera no sien confiscats ni encorreguts ans pusque de tots sos béns fer testament e totes ses altres volentats. E qualque hom vulla aquell defendre sol que christià sia aquell que defendre.l volrà pusqua.l defendre ans que sia condempnat. E si en peccúnia o en aver per aquell qui haurà soferta la injúria o el dan serà demanat que sentència sia donada contra aytal absent, axí com contra confés e contumaç sia donada; feit primerament per lo clamant sacrament sobre la injúria que li serà feita o sobre lo malefici e sobre la quantitat de la condempnació. E d'aytal sentència negú nós pusque apel.lar enans en les coses e en los béns d'aquell qui serà condempnat la sentència ivaçosament sia menada a execució. E si la cort ni aquell a qui serà feyta o dita la injúria no poran haver ço que serà jutjat, aquell qui serà condempnat estie tan longament fora la ciutat o la vila entrò que a aquell a qui serà feita o dita la injúria e a la cort serà satisfeyt e pagat. Però si l'acusador o.l denunciador demanarà que aquell qui ell denuncia o acusa sia criminalment condempnat e la qualitat del crim, ço és, la granea del malefici, mostrarà que deje ésser condempnat criminalment, sia condempnat a conexença e a arbitre de la cort e del prohòmens e aquell condempnat sia bandejat, enaxí que si alcú li farà mal pus serà condempnat no.n sia tengut a nós ne a la cort.

Declara lo senyor rey que là on (85 v.) diu que tot hom lo pusca defendre que sia entès enans que.ls XXX dies sien passats.

4. Aquell qui en les cases nostres on nós estiam o alberguem ferrà altre de puyn e nós no hi siam denant mas que siam en la vila o el loch pach per pena XX morabatins. E si nós hi sóm presents que sia a nostra mercè e a nostra conexença. E si ferrà de puyn en la cort o el mercat lo dia que.l mercat hi tendran hom pac per pena XV morabatins. E si ferrà del puyn a altre el dia de Nadal o

de Pascha o de Pentagosta o en les festes de sancta Maria, mare de nostre senyor Jesu Christ o de sant Vicent pac per pena X morabatins. De les quals penes hajam nós la meytat e aquell qui haurà sofferta la injúria l'altra meytat. E qui ab coltell o ab altres armes nafrarà altre en les cases on nós estiam o alberguem e nós no y siam mas que siam en la vila o el loch pac per pena M solidos. E si nós hi serem denant sia a nostra mercè; e si nafrarà altre ab coltell o ab altres armes en la cort o e.l mercat lo dia de mercat pac per pena L X morabatins per la nafra de la cort, e per la nafra del mercat L morabatins. E si algun nafrarà altre dins la vila e.ls dies de les festes dessus escrites pac per pena L X morabatins. E si nafrarà fora la vila pac per pena XXX morabatins. De les quals penes hajam nós la meytat e l'altra meytat aquell qui haurà presa la injúria. E si aquesta pena no porà pagar perde lo puyn.

5. Si alcú serà acusat d'omicidi o de qualque altre crim o malefici del qual si serà provat que fos ver aquell qui serà acusat deja morir aquell acusat no sia de mantinent més en presó ni en carçre. Si doncs no serà aparexent presumpció o manifesta suspició contra ell que l'omicidi haja feit o altre malefici de que era acusat. Mas la cort deu ell destrènyer que li dó fermançes covinents per certa quantitat d'aver que aquell sia mostrat e tornat mort o viu en poder de la cort. E si aquelles fermançes no.l poran tornar ne mostrar que donen aquella certa quantitat de l'aver que hauran promesa.

Enadeix lo senyor rey que lo justícia dó cert temps al caplevador o a la fermança, segons la lunyea del loch on dirà que sia aquell qui és caplevat o afermançat a representar aquell, jasia ço que dintre cert dia se sia obligat a ell de tornar e de representar aquell a la cort.

6. Qui nafrarà altre dins los murs de la ciutat e no en les festes ne e.ls lochs sobrescrits, pach per pena L X morabatins. E si fora los murs XXX morabatins, de les quals penes haja la cort la meytat e el nafrat l'altra meytat. E aquell qui haurà feita la nafra pach primerament a aquell qui serà nafrat totes les despeses que haurà faites en curar d'aquella nafra.

Enadeix lo senyor rey que les despeses del nafrat, el dan que pres haurà sien provades per sagrament del nafrat, tatxació del jutge denant anant. E si les dites penes e messions pagar no porà perda lo puyn.

7. Si alcú defenen si ociurà a altre e provarà que defenen son cors o les sues coses l'aurà mort, aquell sia sens temor que no haja alcuna pena, mas estia fora la ciutat per un an sens alcun dan que no sostingue ni prena en sa persona, ni en ses coses de nós (86 r.) ni de la cort ni del senyor ni dels parent del mort; e en la fi del an torn salvu e segur en la ciutat e en la casa sua; e la cort faça a aquell estar salvu e.l faça assegurar als parents d'aquell qui serà mort, e si.ls parents no volrran aquell assegurar, aquell o aquells qui aquell assegurament no

volrran fer isquen de la ciutat e estien tant longament fora de la ciutat entrò que aquell hajen assegurat.

Enadeix lo senyor rey là on diu que isqua de la ciutat que y sia entès e del loch.

8. Aquell qui tolrrà a la cort alcú qui serà condempnat a alguna pena a sostenen o embargarà que justícia no sia feita d'aquell sia tengut de ço de que aquell comdempnat era tengut.

9. Aquell qui ferrà altre e no l'ociurà, mas tallar li ha alcun membre, no muyrà mas perda aytal membre que.l li haurà tallat. Si donchs no ho farà defenenen si. Però si la persona qui haurà fait aquell mal serà tan honrada que no.s faça a egualar ab altre que sia, a coneguda de la cort e dels prohòmens, emperò, restituesca al nafrat totes les despeses, les quals haurà feitas per aquelles nafres a guarir.

En aquest fur enadí lo senyor rey.

10. Aquell qui ferrà altre ab lo puyn o ab armes, ab les quals no serà feita nafra dins los murs de la ciutat dó X morabatins; si fora la ciutat V morabatins. E si aquella pena no porà pagar que corra la vila açotan. Empero, si aquell qui serà ferit serà cavaller o ciutadà honrat, lo feridor sia punit a arbitre e conexença de la cort e dels prohòmens, esguardada la noblea e la valor e la qualitat d'aquell qui serà ferit e del feridor, de les quals penes aquell qui serà ferit haja la meytat e la cort l'altra meytat.

En aquest fur mellorà lo senyor rey.

11. Aquell qui donarà a altre quexada en la cara si o farà també dins la ciutat com fora la ciutat dó IIII morabatins, e si.l ferrà ab lo peu V morabatins, e si.l pendrà ab dos mans per los cabells X morabatins, si ab una mà V morabatins. E si aquell descavalcarà dó XV morabatins, si li escupirà en la cara X morabatins; de les quals penes haja la cort la meytat e aquell qui la injúria sofferta haurà l'altra meytat.

Enadeix lo senyor rey que sia entès esguardada la valor e la noblea del ferit e del feridor. E si.l feridor no porà pagar la pena que córrega la vila e sia açotat e la justícia del loch ab consell dels prohòmens pusca-li dar major pena, segons la valor del ferit e del feridor.

12. Si alcú ferrà altre en les dens, per cascuna dent que li arrancarà de les VIII primeres, pach a aquell qui aquell dan haurà pres, per cascuna dent CCC solidos e per cascuna de les altres C solidos.

Enadeix lo senyor rey que si no pot pagar la dita pena perda lo puyn sens tot remey.

13. Fem fur nou que si alcú matarà altre en baralla que pach per pena CC morabatins, dels quals haja la meytat lo senyor e l'altra meytat los hereus del

mort, e que sia fora del logar e del terme on l'omicidi haurà feit per tots temps. E si per aventura aquell qui haurà pagada la pena tornava en aquell logar o e.l terme on l'omicidi haurà feit menys de volentat dels hereus o dels pus proïxmes pa- (86 v.) rent, del mort tro al quart grau, que si.ls hereus o.ls pus proïxmes parents damunt dits del mort lo ociuran, que no sien tenguts a la senyoria o.ls hereus o.ls pus proïxmes parents dessús dits lo pusquen fer pendre a la cort e fer punir aquí si contra volentat d'ells hi encara ne hi tornarà. E si per ventura acordadament alcú matarà altre que muyre sens tot remey. Encara dehim que tot hom qui acordadament matarà altre e aquell qui.l matarà estorçia, sien dats dels seus béns CC morabatins, dels quals haja la meyat lo senyor e l'altra meytat los hereus o.ls pus proïxmes parents del mort e per tota aquesta pena no sia encara deliurat que si la senyoria lo pot pendre que muyra e encara que estia arrech dels parent del mort. Enaxí que si.l ocien null temps que no sien tenguts a la senyoria ni als amichs. E si per aventura aquell qui matarà acordadament estorçia e era tan pobre que no pogués pagar la pena dels CC morabatins, que isqua de tota nostra senyoria per tots temps. Encara deïm que aquell qui matarà sobre fiança d'asegurament que haurà donada que sien donats de sos béns CC morabatins e sien partits axí com damunt és dit, e estia arrech de la senyoria e dels parents, axí com dessús és dit. E si per aventura no haurà tants de béns de que poguessen ésser pagats los CC morabatins, que.ls pach la fiança e aquell qui matarà estia arrech de la senyoria e dels parents, axí com dessús és dit. E si per aventura alcú nafrarà altre sobre fiança d'asegurament que haurà donada que pach C morabatins e si per aventura no pot pagar los C morabatins, que.ls pach la fiança, e si per aventura ferrà sobre fiança d'assegurament que no faça nafra, doble la pena que és establida e.ls altres furs sobre semblants ferides.

Enadeix lo senyor rey que si no pot pagar los CC morabatins dins III meses pus que serà condempnat per sentència diffinitiva que sia penjat.

E là on diu que deja morir qui acordadament matarà. Enadeix lo senyor rey que si hom honrat haurà mort vil hom sia tengut en la presó e estia a mercè del senyor rey.

14. Als ladres que seran trobats I vegada en ladronici, per lo primer ladronici sia tolt la orella dreta. E si dues vegades en ladrocini seran trobats que.ls sia tolt lo peu. Si donchs per ventura la granea del malefici o la quantitat de la cosa que haurà emblada no induirà o no mourà, lo jutge que major pena los pos. E si la terça vegada seran trobats en ladronici sien penjats.

Enadeix lo senyor rey que.l ladre restituesca la cosa que haurà emblada ab la pena quadruplada si.l furt serà manifest o ab pena doble sinó serà manifest, si ha de que ho pusca pagar.

15. Jassia ço que negun no acús homeyer manifest, la cort haja licència de pendre e de punir aquell homeyer e que reeba la pena que haurà servida. E si ferides o nafres se faran públicament en carreres o en plaçes, present la cort o no present la cort, no pusque fer en aquella cosa ninguna demanda sens demanador salvant, que si en la cort se fahien alcunes ferides o davant lo loch on ell usarà de son offici que n'haja la cort la pena axí com en (87 r.) l'altre fur qui parla de les ferides que.s faran davant la cort és contengut.

Aquest fur adobà e esplanà lo senyor rey que lo justícia pusque pendre tot hom qui nafrarà altre, jasia ço que clamant no y haja nengú mas que.n pusque pendre fermança o caplevador, si la nafra no és mortal e si dintre X dies aquell qui serà nafrat no.s serà clamat, o altre per ell que les fermançes o.ls caplevadors no sien tenguts de la fermança ni de la capleuta.

16. Si molts gitaran una biga ensemps e aquella biga farà mal a alcú e no sabrà hom qual d'aquells ho haurà feit, aquell qui haurà pres lo mal ho pot demanar a qualse volrrà d'aquells e aquell pagan la pena los altres sien absoelts, e si aparrà que tots la hajen gitada, tots ensemps ne sien tenguts e paguen la pena.

Aquest fur esplanà e romançà lo senyor rey.

17. Fem fur nou que si alcú defenen si gitarà pedra o altra cosa contra aquell de qui.s defendra e no ferrà aquell, mas altre que no volgués ferir és tengut aquell qui aquella ferida haurà feita a aquell qui.l mal haurà pres e no a aquell que volia ferir.

18. Si alcuna bèstia serà escomoguda per destret o per mal que hom li farà e per la dolor que haurà d'aquell destrenyiment o d'aquell mal que hom li farà darà dan o farà mal a altre, aquell qui aquella bèstia haurà axí escomoguda o destreta és tengut de restituir tot lo dan, lo qual haurà feit per aquell escomoviment. Aytambé és tengut aquell qui aiçarà ca o.l solurà per ço que morde altre.

19. Alcú no deu ésser condempnat en crims o en malefics per suspició o per presumpció, mas enaxí com lo crim o.l malefici serà provat per proves veres e leals e clares, car moltes vegades son presumpcions per les quals se cuyde hom que alcunes coses sien veres que, emperò, no són veres. E axí seria mal exempli si era punit aquell qui no és culpable, axí com si era culpable, e és mils que hom leix anar aquells qui són culpables als quals no pot ésser provat que sien culpables, que si condempnava hom per sospita aquells qui no són culpables.

20. Si alcú tendrà algun hom o alcuna bèstia per ço que altre ocia aquell hom o aquella bèstia e l'altre l'ociurà, aquell qui.l tench dóna quaix rahó que aquell hom o aquella bèstia morís e axí és tengut de restituir lo preu de la cosa que l'altre haurà morta, si donchs no tendrà aquell per partir de baralla.

21. Si molts hòmens ferran I servu o un catiu, si apparrà per qual colp d'aquells qui.l feriren morrà, aquell és tengut e deu ésser condempnat axí com a matador. Mas si no apparrà per qual colp d'aquells morí, tots aquells ne són tenguts axí com a matadors. E si a un d'aquells qui l'haurà ferit serà feyta demanda, ell pagan la pena los altres ne són absolts.

22. Si alcú nafrarà altre mortalment e puy vendrà altre qui.l ociurà, aquell qui primer lo nafrà no és tengut, axí com a homeyer, mas axí com a nafrador per ço car per la nafra del altre morí, e axí lo derrer és tengut com a homeyer per ço car ell l'aucís.

23. Si alcú traurà o pendrà alcunes coses de cases ho d'altre loch on se tindrà foch o de cases o d'altre (87 v.) loch qui seran rohinoses o cauran, o de nau o de leyn qui haurà feyt naufragi, tot allò qui.n serà treit o pres sia retut a aquell de qui era. E si alcú d'açò d'altre qui ho haja pres o treyt d'aquelles cases o d'aquells lochs, alguna cosa reebrà o celarà reta atretant a la cort, si donchs enfre III dies no ho hauria restituït.

24. Robador, ladre, homeyer o qualque altre malfeytor depús que serà condempnat per la cort, no sia reebut en alcuna vila de nostra senyoria, ni de la nostra juridicció, ans la cort del loch can sabrà aquell e l'haurà, lo trametra a la cort del loch en lo qual lo malefici haurà feyt, per ço que là on féu lo malefici sia punit, segons lo crim o.l malefici que haurà feyt.

25. No tant solament aquell qui fa ladronici, mas aquell encara qui serà consentidor o qui scientment reebra aquelles coses que seran emblades sia haüt e tengut per ladre e sia punit d'aytal pena, com són aquells qui són ladres e fan ladronici.

26. Si alcú donarà quexada a altre e l'altre darà a ell ab lo coltell, en colpa és aquell qui ab lo coltell li haurà donat, si donchs aquell qui li haurà donada la quexada no era tant fort que sol ab lo seu colp del puyn lo pogués ociurà, en lo qual cas se pot defendre ab coltell o ab altres armes.

27. Aquell qui nafrarà altre restituescha a aquell que haurà nafrat, oltra la pena que en dret és establida, tots los dans e les despeses que haurà feytes en metges e en les nafres a guarir.

Enadeix lo senyor rey que les messions del nafrat sien provades per sagrament del nafrat, tatxació del jutge denant anant.

28. Ladre que sobre ladronici se defendrà de dia ab coltell, si en aquella defensió que farà morrà, la mort d'aquell no sia demanada; e si ladre serà pres de nuyt en ladronici e de mentre que s'én volrrà portar les coses que haurà emblades se defendrà al coltell, e en aquella defensió morrà, la mort d'aquell en nenguna manera no sia demanada.

Enadeix lo senyor rey que si ladre serà mort de nits en ladroni cridan aquell qui.l matarà o alcun altre a ladres, a ladres la mort d'aquell en nenguna manera no sia demanada.

Encara enadeix lo senyor rey que si la cort mana pendre alcun per crim que haja fet o sia encolpat e aquell se denfendrà, si en aquella defensió morrà, la mort d'aquell no sia demanada.

29. Heretges e sodomites sien cremats e si christià elegirà lig de juheus o de sarrahins, ço és, que.s farà juheu o sarrahí e per ço serà circuncís, sia cremat.

30. Aquell qui ferrà son pare o sa mare ab la mà o ab lo peu sia li tallada la mà o el peu ab que l'aurà ferit.

31. Si moltons o bous entre ells meteixs se requerran e la I ociurà l'altre, qui primer requerrà l'altre morrà lo senyor de qui era no ha nulla demanda per aquell. Mas si aquell qui fo request morrà, lo senyor d'aquell ha demanda que aquell bou o aquell moltó qui.l seu mata li sia liurat e donat.

32. Aquell qui soferrà justícia corporal o perdrà (88 r.) son membre, no perda alguns béns seus ans pusque fer testament d'aquells béns e jaquir als hereus seus o a qui.s volrrà levat crim de lesa magestat o d'eretgia, o si donchs no serà sodomita en los quals III crims tots los béns d'aquells sien a nós confiscats, salvu, emperò, lur dret a les mullers e salvus los contrats qui foren fets primera-ment ab aquells.

33. Si paret o casa o trabucança, ço és, caÿment d'aquella casa o pedra o biga que caurrà o altres coses semblants sens colpa del senyor darà o farà alcun homicidi o dan, lo senyor d'aquella cosa no sie tengut d'esmenar lo dan ne l'omicidi ni encara no sia tengut de liurar la cosa ni de dar calònia.

34. Aquell que ferrà batle o justícia usant l'offici del senyor sia a mercè del senyor. E si.l ferrà no usan l'offici del senyor pach per pena la dobla de les penes posades en lo fur de injúries. E qui ferrà los oficials del batle o del justícia usan l'offici del senyor pach la dobla de les dites injúries, e qui.ls ferrà que no usen de offici del senyor pach per pena aytant quant faria per altre qui no fos official.

Aquest fur romança e mellorà lo senyor rey.

35. Aquell qui reebrà en la casa sua homeyer provat e manifest depús que serà cridat per la cort per la ciutat e depús que aquella crida serà feita retendrà aquell homeyer en sa casa, pach a la cort XXX morabatins.

Enadeix lo senyor rey que açò meteix sie entès en tot hom qui scientment consistrà ni reebrà alcun qui sia bandeyat per tot lo regne en qualque manera serà bandejat, de la qual pena haja la cort la meytat e aquell per qui serà bandejat l'altra meytat; e si no pot pagar los dits morabatins córrega la vila açotant e isque del loch e del terme per un an.

36. Fem fur nou que tot hom qui reebrà ladre scientalment en sa casa dó per pena XXX morabatins e reta la mala feita e el ladronici que aquell ladre haurà feit, que serà manifest e provat dins X dies denant la cort.

Enadeix lo senyor rey, que si no pot pagar los dits morabatins que corra la vila açotan e isque del loch e del terme per I an.

37. Los béns dels heretges per qualque nom de secta sien appellats, els béns d'aquells qui seran fautors o defenedors d'ells depús que seran per jutge ecclesiástich vençuts e condempnats a la real magestat sien confiscats e encorreguts.

38. Si alcú trençarà la carçre de la cort o el carceller serà tan osat que solvrà e lejarà anar per alcuna cosa o per alcuna rahó, sens manament de la cort, aquells qui tendrà preses, haja e sostingue aquella pena e aquell dan, la qual pena e dan devien haver e pendre aquells qui eren preses.

39. Fem fur nou que si alcú traurà d'alcuna carçre d'alcun hom de ciutat o de vila catius per força o per engan que sia tengut d'esmenar al senyor o als senyors d'aquells catius la pèrdua que presa hauran provant ells, aquella pèrdua o faén d'aquèn sagrament si provar no ho poran, feita, emperò, taxació per la justícia del loch e si no ho podrà pagar ni esmenar que muyra.

40. Si alcú serà tan osat que de nuyt o de dia celarà cavall d'altruy o altra calvaladura o bou o altra béstia, e enfre II (88 v.) dies a la cort no ho denunciarà, pach lo doble d'aquella cosa.

41. Hom o fembra qui son fill ociurà o si fembra que serà preyns en qualque guisa lo part que havia e.l ventre ociurà, sia cremada.

42. Si.l fill ociurà lo pare o.l pare lo fill o.l marit la muller o la muller lo marit o la mare la filla o la filla la mare o.l frare lo frare o la sor la sor o.l sogre lo gendre o.l gendre lo sogre o la nora la sogra o la sogra la nora o qualque altre a ell ajustat per parentesch sia condempnat a mort en axí que.l viu sia posat sots lo mort.

43. Si alcú donarà a altre metzines o verí a beure o a menjar o en qualque altra manera e per açò morrà o soferrà alcuna greu malaltia, sia penjat aquell qui açò farà, o si és fembra sia cremada.

44. Aquell qui haurà muller e dementre aquella serà viva scientalment altra.n pendrà, o si aquella qui haurà marit, dementre que aquell serà viu altre.n pendrà, pach a la cort M solidos, e la sentència que serà donada contra ells per l'esgleya sia menada a exequió per la cort, e si no podrà pagar los M solidos, aquell qui serà condempnat córrega per la ciutat batut, e tos en creus e cridan sia dit: "Aquest és lo malastruch qui ha preses II mullers sabudament cascuna estant viva. E aquesta és la malastruga que ha pres sabudament II marits cascú estant viu". E isque de la ciutat e del regne de València e negun temps no sien aquí, si donchs no eren partits per sentència d'esgleya aquell o aquella qui havia pres marit o muller contra dret.

CXXI. DE MALFEYTORS.

1. Fem fur nou que si alcú exirà del castell o de la honor o del loch del pare e ferà mal ab los hòmens d'aquell loch del pare a alcú que si no hi tornà ab aquella mala feita, que no.n sia tengut lo pare. Si donchs ab son consell no ho fahia e açò que.s provàs. Mas si.ls hòmens qui.l seguiran hauran res en lo castell o en la honor o el loch del pare, que.l pare sia tengut d'aquells béns lurs aitant quant basten d'esmenar la mala feita que hauran feita a aquel a qui feita la hauran, per ço car hauran estat en la ajuda del fill, e que.l fill ni.ls altres no hajen retorn en los lochs del pare ni sa ajuda. E si tornava ab aquell malefici o ab altre en los lochs del pare, o.l pare li ajudava celadament que pus que.l pare o sabrà, o hom li ho haurà fait a saber, que.l pare sia tengut del mal que fait serà a adobar e a esmenar provan-ho aquells qui.l mal hauran pres, e si no ho poran provar, que ho juren aquells qui.l mal hauran pres taxant covinment lo justícia del loch o aquell qui aquell pleit haurà a jutjar, axí com rey o son loctinent. E açò s'entena de fills de grans e de nobles persones e de cavallers e de hòmens de ciutat e de tots lochs.

2. Fem fur nou que si alcú demana a nós o a nostres procuradors o a les justícies del regne que li façam dret d'alcú de qui.s clamarà e preses les fadiques e feites a aquell de qui.s clamarà que faça e vinga fer dret, axí com fer se deje per nós o per mostre lochstinents e aquell serà tant rebel que no volrà venir a fer dret, que nós o nostres lochstenents al clamant liurem nostre hom qui.l meta en possessió del seent que haurà aquell de qui.s clamarà. E si ha movent (89 r.) que.l manen penyorar si que.l clamant pusque haver compliment de dret. E si açò nós o aquells qui tendran nostre loch no fahiem, esmenem lo clam a aquell qui.s serà clamat e no porà haver dret. E si tant era que nós o aquell qui tendrà nostre loch, axí com són procuradors o justícies enviàssem nostre missatge a aquell qui.l dret no volrà fer, e aquell de qui hom se clamaria perseveran en sa malícia gitava per sa auctoritat de possessió lo clamant de les possessions en que hom l'aurie més o li tolrria les penyores que.l missatge damunt dit li hauria liurades o al missatge damont dit nostre o de nostres lochstenents, ço és a saber, de procuradors o de justícies, si depuys aquell qui.s clamaria pendria alcuna venjança de les coses d'aquell qui dret no volria fer, levat sa persona que ell no sia tengut de fer esmena a aquell de qui.s clamava si bé ell fos aparellat depuys de fer dret a ell en poder de nós o de nostres lochstenents. Mas la mala feita que li hauria feita fos tatxada ab la cort que ell hauria pres per tatxació del jutge d'aquell pleit, car menyspreament de senyoria deu tener dan als desconexens.

3. Fem fur nou que si alcú se clamarà d'altre de mal que li haja feit e l'altre li volrrà fer dret, que si aquell qui.s clamarà li farà mal sobre perferta de dret sia li tengut primerament d'esmenar lo mal que li haurà fet ans que l'altre li faça dret ne li respona a la demanda que li fahia.

4. Si alcú en la ciutat o fora la ciutat ajustarà o aplegarà hòmens armats e acordadament pendrà venjança d'alcú sens licència de la cort o esvahirà altre ab plega feita d'òmens sobre la possessió sua o sobre alguna altra cosa, pach per pena C morabatins alfonsins. E jens per açò no sia absolt que no faça dret a aquell de la injúria que li haurà feita e que li restituesque lo dan que li haurà feit o donat. Açò, emperò, salvu que si alcú ajustarà hòmens per esquivar o per defendre de violència e de força que hom li volgués fer no sia tengut d'aquella pena damunt dita.

5. Aquell qui cridarà a foch o a barreig contra alcun habitador de la ciutat o del regne o somourà altre o manifestament o amagada darà ajuda o consell a foch a metre o a fer barreig depuys que d'açò serà convençut per V testimonis covinents de bona fama, ischa per VII ans del regne e.n sia fora. E si per aquell escomovinent foch serà més o barreig feit, sia criminalment punit e restituesca lo dan a aquell qui.l haurà pres.

6. Aquell qui per força entrarà ab armes en casa d'altre e d'aque.n alguna cosa traurà, reta aquella cosa en doble al senyor de la casa e la persona sia a nostra mercè o de la cort, e açò segons la granea de la malafeita e segons la qualitat, ço és, segons la bondat e l'honrament e la valor de les persones. E si en la casa alcun ferrà dó L morabatins. E si nafrarà aquí alcú dó C morabatins. Mas si no nafrarà ne ferrà alcú en la casa ne traurà d'aquèn alguna cosa, per ço com fos osat que entrás per força e injuriosament ab armes en casa d'altruy dó X morabatins. E si aquí alcun mal pendra no li sia esmenat, e si de nuyt hi entrarà pach totes les penes en doble. E si pagar no les podrà, sia condemnat criminalment a conexença de la cort e del prohòmens. (89 v.)

7. Si cavallers o altres hòmens, nós o lur senyor o la terra nostra o la terra d'ells volrran guerreyar e nós o lur senyor los volrrem fer dret, sien tenguts que isquen de la nostra senyoria o de la senyoria de lur senyor e que en alcun loch que hajen dins la senyoria nostra o de lur senyor no dejen tornar, dementre que la guerra durarà o tro que ab nós o ab lur senyor se seran posats. E si pendran alcun castell, o vila, o loch sien tenguts de retre aquell a nós o a lur senyor.

8. Alcun no deu a tort desfiar o acuyndar son senyor.

9. Fem fur nou que.ls cavallers qui guerrejaren entre si pus seran desafiats, no façen mal los uns ne.ls altres als lauradors ni als sarrahins ni als béns d'aquells qui guer-rejaren, mas ells entre ells passats los X dies, segons lo fur, que.s pusquen fer mal en les persones e a aquells aytambé qui seran ab ells en los desafiaments; e qui contra açò farà perda la meytat de tots sos béns.

10. Fem fur nou que si alcun cavaller desafiarà altre cavaller o honrat hom de la ciutat o de la vila del regne de València que no faça mester de ses mans que dintre X dies no li faça mal pus l'aurà desafiat. E si ho fahia dins X dies que sia traïdor. E si.l matarà acordadament ne.l pendrà menys de desafiament que sia traïdor. E aquell qui desafiarà que desafiu ab tres testimonis que no sien de la part d'aquell qui desafia, enaxí que si és cavaller ab cavallers, e si és ciutadà o hom de vila ab ciutadans o ab hòmens de vila. E aquests testimonis no sien vassalls ni parents ne estadans en lurs alberchs qui menjen pa d'aquells qui desafiaran.

Enadeix lo senyor rey que allò meteix sia entès com ciutadà o honrat hom del regne que no faça faena de ses mans desafiarà cavaller e si menys de desafiament se faran mal sia traïdor lo malfeytor, e pus los X dies seran passats après que.ls desafiaments seran reebuts és faran mal o se ociuran, no.n sien tenguts la un a l'altre ni a la senyoria ni als parents ni a la part.

11. Negú no entre per força en ords d'altruy ne en camps ne en vinyes ne en heretats d'altre ni traga d'aquèn fruyta ne lenya sens volentat del senyor o de la guarda; e qui açò farà de nuyt dó L X solidos e de dia X solidos e que restituesque primerament al senyor de la possessió lo dan que li haurà fet o donat, e la cort haja la meytat de la pena e.l senyor de la possessió l'altra meytat.

Enadeix lo senyor rey que.l senyor de la possessió, o la guarda o sos misatges que.n sien creeguts per lur sacrament.

12. Aquell qui vinya talarà o arrancarà, o arbres, dó al senyor d'aquella cosa per esmena una aytan bona vinya o I aytan bon arbre, o estimació d'aquella vinya o d'aquell arbre oltra aquella vinya que li haurà talada o arrancada, e altre arbre oltra aquell que li haurà tallat o arrancat. E si per força cullim blat o venema d'altre esmèn la li en doble.

Enadeix lo senyor rey que oltra les dites coses lo senyor de la cosa sie creegut per son sacrament del dan que haurà pres provada primerament la tala o la mala feyta taxació del jutge denant anant. E si la dita tala o la mala feita serà feita de dia (90 r.) oltra lo dit dan que pach per pena XXX solidos, e si de nuyt L X solidos, de la qual pena haja la cort la meytat e lo senyor de la cosa l'altra meytat. E si les dites coses no porà pagar ni esmenar que sia punit en la persona criminalment a conexença de la cort e dels prohòmens.

13. Aquell qui metrà per sa voluntat en vinya o en camp d'altre bestiar o bous o altres bèsties, pach lo dan que hauran feit, axí com serà estimat a conexença de bons hòmens.

14. Fem fur nou que si alcú per sa auctoritat pròpria ararà lo camp d'altruy o.l talarà que serà sembrat, que pach a aquell qui havia sebrat lo camp la dobla, axí que si havia sembrada una mesura, e com d'aquella rahonablement

puscam comptar que n'isquen X mesures que reta aquelles X mesures ab altres X mesures e que axí sien XX mesures per pena. E a aquesta rahó sia tengut de restituir e de pagar si seran més o menys, e aquell qui ararà aquell camp o.l talarà perda lo dret que en aquell camp havia.

15. Establim per tots temps per ço que la ciutat no sia pús leja e que.ls edificis, els alberchs e les cases de la ciutat romanguen en son entegre estat, que per ocasió ne per rahó d'alcun malefici civil o criminal alguns alberchs o cases o estatges dins los murs de la ciutat no sien derrocats, e aquell qui tendrà nostre loch o serà batle o cort o altre official no jaquesque derrocar ne dó licència d'enderrocar les cases damunt dites, e si ho faran les persones d'aquelles sien a nostra mercè. E cascun d'aquells qui aquelles coses damunt dites a enderrocar donaran ajuda sostinguen aquelles penes que són establides en la costum del barreig e que esmenen primerament al senyor a qui hauran enderrocada la casa lo dan que li hauran feit, ne nós no devem manar que alguna casa sia enderrocada, mas si per algun malefici los béns del senyor de la casa a nós seran confiscats o encorreguts les cases romanguen en son estat e no sien enderrocades; el preu d'aquelles cases sia donat a nós.

16. Fem fur nou que negun rich hom ne cavaller ne null altre hom no pusque guer-rejar ab altre pus l'altre li vulla fer dret, e si ho fahia que nós e nostre lochtenent ajudem e defenam aquell qui.l dret perferrà. E volem e manam que null hom no faça mal a clergues ne a órdenes ne a vídues ne a òrfens ni a nulla altra persona si no eren en la guer-ra, ne a mercaders ne a vian-dants. E si ho faran, esmenen lo mal que hauran feit en doble.

17. Aquell qui sens manament del batle nostre o de la cort escomourà lo poble o farà cloca o la manarà fer o enagarà o encoratjarà lo poble a fer mal a alcú o a cases a enderrocar o a barrejar, d'aquell qui açò farà neguna fermança no sia presa, mas que ell sia pres; e quant serà provat que aquell escomoviment del poble fo feit o que la cloca fo feita, aquell qui féu aquell escomoviment del poble o qui féu la cloca o la manà fer, sens tot remey sia penjat. Emperò, si per ço car la cloca fo feita e car l'escomoviment del poble fo feit o car lo poble fo ajustat o consell fo feit, algun perdrà alguns béns seus, aquells béns sien a ell (90 v.) esmenats en doble del béns d'aquell qui féu aquell escomoviment o féu la cloca o la mana fer. E si enfre II dies pus lo dan serà feit aquells qui hauran robades o amagades algunes d'aquelles coses no les restituiran, paguen a la cort altra dobla d'aquelles coses. E tots aquells qui consentran ne iran a fer la cloca o al somoviment del poble, que sien en nostra mercè. Però volem e manam que tots aquells qui manarem fer la cloca o l'ajustament del poble o escridarem que enderrocassen cases d'alcú o anassen sobre ell o sobre ses cases acordadament que muyren. E açò sia entès d'aquells qui per mal a fer hi iran. Emperò, si les

cases seran enderrocades per açò, sien esmenades en doble. E sobre aquelles coses damunt dites la cort pusca fer inquisició.

En aquest fur mellorà e enadí lo senyor rey.

18. Alcú no haja laer e.l regne de València de portar fonévols, pedreres, trebuquets ne altres engins contra son enemic ne contra altre, ne nós ne.ls nostres successors no deuen donar licència a alcú de portar alguns d'aquells engins sobredits. E si algun tan osat o tan abrivat serà que portarà giny sobre altre e non traurà que esmen e restituesca lo dan que feit haurà a aquell contra qui.l portarà e sin traurà que restituesca a aquell a qui.l mal haurà feit tot aquell mal e a nós lo doble.

En aquest fur enadí lo senyor rey.

19. Fem fur nou que tot hom nostre e de nostra terra qui farà a obs d'alcun fonévol menys de manament nostre que perda lo puyn, e si no pot ésser trobat que perda tots sos béns.

20. Si alcú bastirà o farà abellar en ciutat o en vila o en altre loch, e aquell abellar farà mal a altre de mantinet quant la cort o sabrà amonest aquell de qui serà l'abellar que.l port el mut en altre loch en tal manera que no pusque fer mal als hòmens, ne a les bèsties ne als fruyts.

21. Los alous e.ls altres béns mobles d'aquells qui per heretgia o per crim de lesa magestat o per altre crim hauran servida corporal sentència e hauran servit que dejen perdre tots lurs béns, aquells béns deuen ésser confiscats a nós e encorreguts salvus los deutes que primerament havien feits e salvu l'exovar de les mullers e tot lur dret. Mas aquelles coses no mobles que tenrran en féu o a cens o a certa part de fruyts o de servii o per aventura altres coses que tendran per alcú de que no faran cert cens ne cert servii, totes aquelles coses aytals retornen entegrament als seus senyor mayors per los quals aquelles coses tendran, els senyors pusquen se retenir aquelles coses per tots temps o donar a altre e fer totes ses volentats.

22. Fem fur nou que si algun trencarà de nuyt o de dia taules d'altre, que refaça e pach lo dan donat en doble e que de dia trencarà per força o per engan obrador d'altre perda lo puyn e refaça la mala feyta.

Enadeix lo senyor rey que si algun trencarà portes de casa o de alberchs per força de dia pach X morabatins e de nuyt XX morabatins, e esmen les portes, jasia ço que no entre dintre e aquesta pena cresca segons la noblea e la valor del senyor del alberch, la qual valor e la noblea sia estimada e esguardada per la cort e per los prohòmens.

23. Si alcú ociurà servu o serva d'altre o bèstia pocha o gran injuriosament a tort (91 r.) sia condempnat en aytant quant aquella cosa que aucís valch més en tot aquell ayn.

24. Si.l maestre nafrarà son dexeble a qui mostrarà o castigan li farà tal cosa que perda l'uyll o serà fet losch o l'ociurà aquell maestre qui aytal castigament haurà feit a son dexeble, sia tengut del mal que li haurà feit.

25. Si servu o catiu d'alcú emblarà o ociurà servu o catiu d'altre, lo senyor de qui era lo servu qui serà emblat ho mort ha demanda contra.l senyor del servu qui emblà l'altre o.l ocís, del furt o del dan que aquell servu li haurà feyt o donat.

26. Si alcú volrrà cremar alcun munt o alcun bosch e aquell foch pervench al loch de son vehí, aquell qui aquell foch haurà mès serà tengut a son vehí del mal, que.l foch li haurà feit e no tant solament ne serà tengut al vehí mas al lauradors d'aquell vehí per les coses que aquí son cremades dels lauradors.

27. Si.l forner s'adormí a la fornal e del foch de la fornal alcuna vila o alcun loch fo cremat, aquell forner deu restituir tot lo dan. Emperò, si altre mès foch en la fornal lo forner qui negligentment lo guarda n'és tengut, enaxí con aquell qui s'adormí prop la fornal, ne aquell qui s'adormí no.s pot escusar que no sia en colpa, per ço car s'adormí, jassia ço que dormir sia humanal cosa e natural que ans que ell s'adormís devia lo foch ociure o axí mirvar que no pogués dan donar ne fer alcuna cosa.

28. Fem fur nou que si alcú per rahó de carga o de ferida o de altra guisa per sa colpa ferrà alcuna fembra prenyada, e d'aquell prenyat s'afollarà, axí que dins tres dies pus aquell mal li haurà feit ella sia afollada d'aquell prenyat, pach per pena C morabatins, dels quals haja ella los L e nós los altres L; e açò no s'entèn en les serves ne s'entèn en los marits, e en aquests III dies desús dits no sia comptat lo dia que aquell mal haurà ella pres.

29. Fem fur nou si alcú per ferida o per sobre carga farà afollar alcuna egua pre-nyada de cavall que pach al senyor de la egua L solidos, e si per ferida o per sobre carga farà afollar somera prenyada d'ase pach al senyor de la somera X solidos, e si serà prenyada de rocí pach XXX solidos. E si per ferida o per alcuna altra rahó farà afollar vacca prenyada, pach al senyor de la vacca X solidos.

30. Si alcú jogan o altra cosa faen gitarà pedres o altra manera d'armes o alcuna altra cosa e ferrà o nafrarà, ociurà alcun qui passava o corria per aquell loch on ell gitava aquelles pedres o aquelles armes no n'és tengut, per ço cor no hac coratge ne volentat que li feés mal, e encara car malefici no deu ésser comptat ne dit que sia feit, si donchs aquell qui.l féu no hac volentat e enteniment que.l feés, e aquelles coses que esdevenen per cas d'aventura lo qual cas no pot ésser previst no deuen ésser comptades a crim ne a malefici, mas que són feites per aventura, ne aquell qui serà ferit no pot demanar estimació de son cors, per ço car hom franch e liure no reeb extimació, emperò, aquell qui

serà ferit pot demanar les despeses, les quals havia feites en guarir de la nafra o de la ferida.

Enadeix lo senyor rey e declara si en aquell loch era acostumat de jugar o era loch apartat on les gents no passassen.

Encara enadeix lo senyor rey que si alcú (91 v.) dins vila tirarà ab balesta o ab arch e farà mal a algun que sia tengut d'esmenar lo dan que haurà feit, e de pendre pena a conexença e arbitre de la cort e dels prohòmens car no saviament o haurà feyt.

31. Aquella cosa que infant, ço és, menor de VII ans, o foriós qui no haurà enteniment farà deu ésser sens pena, emperò, lo foriós deu ésser guardat diligentment e curiosa per sos parents o deu ésser mes en presó, per ço que no pusca fer mal a alcú per sa furor o per sa oradura.

CXXII. DE CRIM DE LESA MAGESTAT.

1. Aquell fa crim de lesa magestat qui vol liurar la ciutat als enemics o qui aquella volrrà cremar o qui volrrà aquella de tot en tot destruir o qui se'n passarà als enemichs o qui donarà a aquells ajuda d'armes, d'aver o de consell, o qui s'esforçarà que faça los castells o les viles que són sotsmeses al príncep rebel.les o qui fabregarà falsa moneda o aquella sens manament del príncep batrà o qui fortalees liurarà als enemichs o letres o missatge o algun senyal a ells trametrà o.ls farà.

En aquest fur enadeix lo senyor rey que negú no pusque passar a sos enemichs pus la guerra serà començada o fos pública fama que la guerra degués ésser. E qui açò farà ne farà ço que en los altres cases és contengut en aquest fur, jutjam que haja feit crim de lesa magestat, e que perda lo cap e tots sos béns que haurà en nostra terra, levat l'espoalici, el dret de la muller e.ls altres deutes. En aquests cases damunt dits tant solament deym que és feit crim de lesa magestat e no en altres cases.

2. Fem fur nou que si algun rich hom, o cavaller, o altre se partirà de nós, e se n'irà a altre rey o a altre senyor ans que guerra entre nós e aquell a qui.s n'irà sia començada o sia fama que deja ésser, que ho pusque fer e que pusca ajudar a aquell senyor a qui.s n'irà guardan si que no emble negun loch de la nostra terra, ne sia en batalla contra nós ne meta foch en nostra terra. Mas si batalla era entre nós e aquell senyor rengada, que.s partescha d'aquell e se'n vinga a nós, e si nós cahiem o perdiem nostre cavall per mort o en altra guisa en aquella batalla o en algun altre loch axí que fóssem a peu que descavalch del seu cavall e que.l nós liure, e açò s'entena aytambé en los nostres fills de leal conjugí.

1. Traïdor és qui ociurà son senyor o qui donarà consell ne ajuda ne consentrà en la mort de son senyor o qui.l lexarà en camp, o qui ab sa muller o ab sa filla de son senyor jaurà carnalment, o qui serà contra ell en batalla campal, o qui ociurà son fill o sa filla o sa muller o son pare o sa mare de son senyor. E qui farà alguna cosa d'aquestes coses damunt dites sia punit personalment e tots los béns d'aquell sien confiscats e encoreguts, salvus, emperò, lo dret a les mullers, els deutes, els contrats primerament fets. En aquestes cases damunt dits sia traydor aquell qui açò farà e no en altres, ço és, que sia punit personalment e que perda tots los seus béns de mantinent que la tració haurà feta. Encara aquell qui castell o postat de castell o de loch contradirà de donar a son senyor, lo qual castell o loch ell tindrà per ell, (92 r.) o si ab aquell senyor ab aquell castell que per ell té guerreyarà tant solament sia traïdor quant en aquella contradició que no li volrà donar postat, o en aquella guerra que li farà ab lo castell que per ell tenrà e starà; e en aquestes II cases no perda alguns béns seus ne sostenga pena corporal si ell és aparellat de retre lo castell o de donar postat d'aquell castell e de fer esmena covinent d'aquella guerra e de mantinent que.l castell o la postat del castell al senyor liurarà o de la guerra s'estarà és de tot en tot solt e liure calladament de la colpa de la tració e de la infàmia.

En aquest fur enadeix lo senyor rey que les tracions que no.s poden esmenar no.s deuen comparar ab aquells que.s poden esmenar.

2. Fem fur nou que si pare ociurà lo fill o.l fill lo pare, ne frare a frare ne oncle a nebot, o nebot a oncle, o cosin germà a cosin germà, o companyó a son companyó acordadament en fe meyns de baralla, que sia d'aquell feita justícia corporal axí com de traïdor, mas pusque fer testament de tots sos béns.

CXXIV. DE DENUNCIACIÓ DE NOVELLA OBRA.

1. Si alcú farà o volrà fer obra nova al seu o en ço d'altruy e son vehí li contradirà e li vedarà que no faça aquella obra, dien a ell que ell ha dret de vedar que no faça aquella obra, de mantinent aquell qui aquí volrà hedificar e obrar se deu estar e absentir de bastir e d'obrar ne li deu ésser dat leer que y pusca bastir ne obrar entrò sia just e conegut si aquella obra hi deu ésser feita, encara si bé.s volia dar segurtat que desfaria la obra si era just e conegut que aquella obra fos feita a tort.

2. Aquel qui referà sa casa o son alberch no li deu ésser vedat per son vehí en nenguna guisa que no ho pusca fer, car aquest no fa obra nova; mas fa remey que no caja la vella.

3. Aquell qui denuncia e veda a son vehyv que no faça aquella obra nova que vol fer o fa deu jurar de calúmpnia que no ho veda maliciosamnet e que creu que justament li veda que aquella obra nova no sia feita.

4. Si alcú volrà fer obra nova en plaça pública o en loch públich, cascun del poble porà denunciar e dir a aquell qui aquella obra nova farà o volrà fer que no la y faça. Car a la cosa pública pertayn que molts defenedors haja e molts sien reebuts a la defensió sua.

5. Aquell a qui és vedat que no faça obra nova deu esperar aquell seu adversari que li ho veda per X dies dins los quals aquell seu adversari prou que per dret ha embargat que aquella obra no.s faça, e si enfre aquells X dies no o porà provar d'aquí enant a aquell qui obra o volrà obrar no sia vedat que no pusque fer aquella obra nova.

CXXV. DE DEPARTIMENT DE LES COSES.

1. Si les oches o les gallines o.ls pahons d'alcú per alcun cas seran torbats e fugiran o volaran a altre loch, jasia ço que.l senyor de qui seran no les veurà tan luyt seran fuites o hauran volat, jens per açò no roman que en qualque loch sien que no sien del senyor de qui eren quant fusqueren o quant volaren.

2. Aquella cosa que creix a camp d'alcun per acreximent d'aygua aquell acrexi- (92 v.) ment és d'aquell de qui és lo camp al qual aquell acreximent és feyt.

3. Si alcú d'altruys rayms farà vi o d'altruys olives farà olí o d'altruys espigues farà forment o blat, o d'altruy aur o d'altruy argent o d'altruy metayl farà alcun anap o escudella, o de vi o de mell d'altruy fara piment, o de meciamens d'altruy compondrà o farà empastre o col.liri, o d'altruy lana farà vestiment, o d'altruys taules o posts fabregarà o farà nau o armari; si d'aquelles coses serà feita forma que pusca ésser tornada a la primera matèria, axí com si d'argent o d'aur o d'altre metayl serà feit anap, o escudella o altra forma que pogués ésser tornada a la primera matèria, serà d'aquell primer senyor de qui era la matèria. Mas si alcuna forma serà feyta o alcuna cosa, axí que en partida serà de matèria d'altruy, e en partida de la sua, ço és, que si alcun farà de son vi e de mel d'altruy piment o beuratge, o dels seus metjament, e d'altruys farà emplastre o col.liri, o de la sua lana e d'altruy farà draps o vestidures, certa cosa és que d'aquell és la senyoria qui aquelles coses féu per ço cor no dóna tant solament obra que aquelles coses fossen feites, ans car posà part de la sua matèria de aquelles coses a fer. E qui porpra o sendat d'altruy teix o cosí ab les sues vestidures, aquella porpra o aquell cendat es d'aquell de qui seran aquelles vestidures.

En aquest fur enadí lo senyor rey que aquell qui coses d'altruy haurà mesclades ab les sues que sia tengut de retre lo preu d'aquelles a aquell de qui foren, e si no o porà fer que aquella cosa on aquelles coses altruys mescla vena tant tro que del preu que n'haurà hom sia pagat aquell de qui aquelles coses foren.

4. Can algun en son sòl o en sa plaça d'altruy matèria, ço és, de fusta o de pedra d'altruy hedificarà o bastirà cases o altres hedificis, aquell qui les haurà bastides e.l seu sòl d'altruy matèria és senyor de la cosa o de l'hedifici, per ço car tota cosa que és bastida o hedificada en sòl o en pati d'alcú, es d'aquell de qui és lo pati o.l sòl. Mas, emperò, aquell qui haurà estat senyor d'aquella matèria, ço és, d'aquella fusta o d'aquella pedra on les cases o l'hedifici serà feit, no roman que no sia senyor d'aquella matèria, sinó en tant que no porà demanar la matèria, ço és, aquella fusta o aquella pedra de que aquell hedifici o aquelles cases foren feites o bastides; mas pot demanar que.l preu o aytanta fusta o aytanta pedra li sia retuda.

5. Si alcú en sòl d'altruy de la sua matèria, ço és, de la sua fusta o de la sua pedra farà o bastirà edifici o cases, aquell hedifici o cases són d'aquell de qui és lo sòl o.l pati.

6. Aquell qui taula d'altruy pintarà, la pintura deu ésser d'aquell de qui és la taula.

7. Totes aquelles coses que seran gitades en mar per força de temps o de tempestat de mar per rahó d'aleinar la nau o.l leyn, per qualque nom sia appellat, totes aquelles coses són dels senyors qui aquelles coses gitaren per aytal rahó, e si alcú aquelles coses que seran gitades de fora per les ondes de la mar o lains en la mar pendrà ab volentat e ab cor que les se retinga prenen e retinen aquelles, fa ladronici.

8. A negú no és vedat que no puscha a- (93 r.) costar a la riba de la mar per rahó de pescar.

9. Pedres precioses e totes altres coses que són trobades en la riba de la mar, de mantinent són d'aquell qui les ha trobades dementre, emperò, que no aprà senyor d'aquelles pedres o d'aquelles coses.

10. Tots los flums, els ports de les aygües dolçes e de la mar, són públichs e comuns a tots.

11. L'ús de les ribes dels flums és públic e comú a tots, e per ço cascú ha llicència e poder d'aribar les naus e.ls leyns aquí e de ligar aquelles aquí ab cordes o ab altres coses, e dels flums e de la mar trer los rets e aquí sechar e exugar e càrregues aquí posar. Enaxí con per lo flum o per la mar navegar, mas la propietat d'aquelles ribes és d'aquelles de qui són los camps on són les ribes per què los arbres que són en aquelles ribes són d'aquells de qui són los camps.

12. Cascú ha l'àer e poder de pescar en mar e en estayns e en aygües dolçes e salades liurament e francament, tretes les albuferes nostres reyalns en les quals nengú no pusque pescar si no dóna a nós nostre dret. E. ls pescadors pusquen fer cases e. l ribatge de la mar en les quals se pusquen reebre e reculler. E si alcú bas-tirà e hedificarà cases e. l ribatge de la mar, aquell sia senyor del sòl e de la casa mentre que aquella casa durarà. E quant la casa serà desfeita, aquell loch sia tor-nat axí públich e comú com si negun temps no y hagués casa ne hedifici estat.

13. Si alcú haurà rocha o puig en son alou o en son feu o en son térme, no condreç ne faça sobre ella ne en aquella alcuna fortalea sens nostra licència e si ho farà sia destret que la enderroch.

14. Totes les places de la ciutat dins e de fora e de tot lo terme de la ciutat e les viles e les carreres e les aygües, els duymens, els manamens de les aygües, lenyes, fusts, pedres, moles, guix, calç, carbons, patis, almargals, riberes, boschs, caçes, prats, pastures, entrades, exides, erbes, rambles, arenals, deveses de co-nills, ço és, que cascú pot fer deveses de conils e d'altres bèsties, ponts de fust e de pedra e. l passatge d'aquells ponts, fons, basses d'aygües e flums e ports e ri-batges de la mar són públichs, e deputades e comptades e atorgades liurament e francha al comunal e públich ús e a profit de la cosa pública. E cascun puscha franchament laurar e plantar sens alcun servii e tribut e sens annual o perdura-ble les heres e les terres que en temps de sarrahins no foren laurades, en fora les heres e les terres que per nós primerament a alcú foren donades.

En aquest fur enadeix lo senyor rey que tot hom qui. s vulla pusque ròmpere e fer camps e laurar en munts e en almalyals e en riberes e en tots lochs que. s vullen que en temps antich de sarrahins no. s solien laurar, axí que no. n sien tenguts de demanar a nós ne a negun hom licència, mas que d'aquells laura-hons servesquen ab los vehins ensemps del loch aquelles laurahons seran per terme; encara, que sil. s cavallers rompien ne escaliaven algunes terres que en temps de moros no. s solien laurar que ells que les hajen franchs axí com les al-tres heretats lurs. E açò sia entès (93 v.) e. l terme del logar on estaran.

15. Alacun rich hom o noble o cavaller o ciutadà o prelat o clergue o alcuna persona religiosa o seglar negun temps no pusque, per neguna cosa ne per ne-guna rahó, a dret o a tort, fer algunes justícies de sanch o personals justícies en alguns lochs, en castells, en viles, en alcheries, en torres o en altres qualsque for-talees, sien del regne de València o dins lo terme de la ciutat de València feites o a fer, e negun privilegi qui de nós ne dels nostres serà donat o serà a donar con-tra aquest nostre establiment perdurable, neguna valor ni fermetat no haja. Mas en tots los lochs dins lo terme de la ciutat, la cort de la ciutat de València, qui en aquell temps serà, oya los pleits de justícia de sanch, e ab consell dels prohò-mens de la ciutat determen e jutge, e faça aquelles justícies corporals e aquelles de tot en tot seguesca e men a exequió.

16. Tota excusació remoguda e departida, tots los nobles hòmens, cavallers, clergues, religioses, ciutadans e tota altra persona de quant que gran dignitat sia, sien tenguts a posar e a metre de lur a obrar e a refer e a reparar los murs, e a fer e a reparar e a mundar los valls, e a fer e a mundar e adobar les carreres públiches, els ponts e a la guarda de la ciutat, e a mundar les cèquies e ls braçals e a donar cequiatje. Car les sobredites coses no són ne deuen ésser comptades entre leigs serviys, ans són justs e honests serviis.

17. Fem fur nou que si alcun trobarà en la sua casa tresor amagat, que n'haja la quarta part, e les III parts hajam nós. E si.l trobarà en altruy loch, que aquell quart sia partit per mig entre aquell qui l'haurà trobat e aquell de qui serà lo loch, restituïdes, emperò, comunalment les despeses e.l dampnatge que seran feites en trobar e en cerquar aquell aver. E si aquell qui sabrà aquell aver amagat no ho farà a saber a nós o a nostre lochtinent dins X dies pus ho sabrà, que sia a mercè de nós.

CXXVI. DE FEELTAT E DE SAGRAMENT DE FEELTAT.

1. Aquell qui tindrà alguna cosa per senyor o haurà alguna cosa per alou franch en terme de castell o de vila o de torre o d'alqueria o d'altre loch, tots temps és tengut de fer al senyor del castell o de la vila o de la torre o de la alqueria o d'altre loch sagrament de feeltat e servir a son senyor totes aquelles coses que e.l sagrament de feeltat calladament e expressa són enteses.

2. Aquel qui jura feeltat a son senyor, aquestes VI coses per tots temps deu haver en sa memòria e en son cor, ço és a saber, que no faça dan al senyor en son cors, e que no.l descobre de son secret a son dan, ne sia a son dan de les fortales per les quals lo senyor pot ésser segur, ne sia a ell en dan de ço que serà sa dretura, e que no jaga carnalment ab sa muller ne ab sa mare ne ab sa filla d'aquell senyor, e que no faça semblant cosa que no sia honesta en la casa del senyor, e que no sia a son dan de les sues possessions, e que no faça aquella cosa que sia bona e leugera de fer e d'acabar al senyor greu o embargosa d'acabar ne de fer, e que no faça ço que.s pot fer que no.s puscha fer ne acabar, e que no cel al senyor ço que sia dan del sen- (94 r.) yor ans lo li diga el li descobre si ho sab. E.l senyor és tengut al vasall e a l'hom seu de fer atretals coses.

CXXVII. DE GUANYAR SENYORIA DE COSES.

1. Totes les bèsties salvatges o ls ocells salvatges qui seran preses en terra o en mar o en laer són d'aquells qui les pendran e.ls fills d'aquelles bèsties o d'aquells oceyls qui seran nats en poder d'aquells qui les hauran preses. Emperò, si alguna bèstia salvatge o ocell salvatge qui serà en poder d'alcun fugirà e estorçrà

e serà tornada en sa antiga llibertat e en son antich estat no és depuys d'aquell a qui fusch ni estorce; e si depuys la pendrà un altre, sia d'aquell qui puys la pendrà. Si donchs no seran falcons o altres ocells qui han acostumat de tornar a hom, los quals si seran preses ne atrobats deuen ésser restituïts al senyor de qui foren.

En aquest fur enadex lo senyor rey que tot hom qui trobarà falcò o açtor o esperver o neguna altre au d'altruy, que la descubra al justícia del loch on la trobarà. E que.l justícia faça cridar de qui serà e si troba de qui sia que la reta. Emperò, si tantost no pot trobar de qui sia, que la tinga ell e que no caç dins III dies pus trobada la haurà e depuys que caç, e si caçan la pert meyns de colpa sua no.n sia tengut a aquell de qui era ab que jur que no la ha amagada ne perduda per sa colpa. E qui açò no complirà sia tengut d'esmenar aquella au al senyor de qui serà en doble per aytant quant aquell senyor de la au jurarà que valia.

2. No és rahanable cosa que alcun hom caç per lo camp d'altre sens volentat del senyor de qui és lo camp.

3. Aquelles coses que seran preses dels enemichs de la fe christiana en temps de guerra són d'aquells qui les hauran preses, e ço que serà nat d'aquelles coses que seran preses és d'aquells qui les hauran preses. Emperò, si fugiran de poder d'aquells qui les hauran preses e tornaran als enemichs, no són depuys d'aquells qui les havien preses an retornen en propietat e en senyoria del primer senyor.

4. Si servu qui serà d'alcú guaanyarà alguna cosa per alcun contract o per alguna mercaderia o per alcun cas de sa bona ventura, tot allò que guaanyarà ne haurà guanyat serà del se-nyor, car con ell sia en poder de son senyor no pot haver alguna cosa que sia pròpria.

5. Al pubill no fa freytura ne és necessari auctoritat del tudor a guaanyar ne a fer son prou.

6. Si.l procurador meu a mi comprarà alguna cosa o per altre títol o per altra manera o per mon manament aquella cosa a mi guanyarà, jasia ço que aquella cosa no sia a ell liurada, la senyoria e la propietat de aquella cosa a mi és conquesta e guaanyada si bé no sé que a mi sia comprada e guaanyada.

Enadeix lo senyor rey que allò meteix sia entès en aquell qui comprarà o alcuna cosa pendrà en nom d'altre sens manament, si puys aquell per nom del qual serà feyta la cosa o haurà per ferm.

7. Si.l procurador meu haurà presa sol.lempnial covinença o nua covinença que alguna cosa sia a mi donada o per ell a mi guanyada per aquella covinença sol.lempnial o no sol.lempnial, és a mi donada demanda que yo pusque demanar aquella cosa la qual serà (94 v.) a mi promesa per la covinença sobredita

que serà feita al meu procurador, e és donada a mi excepció o defensió per la qual me pusca defendre sobre aquella cosa pus a mi sia liurada si altre la'm demanave.

8. Si'l procurador d'alcú o'l tudor del pubill la cosa que era sua a altre liura, axí con si aquella cosa fos del senyor qui l'havia feit procurador, o del pubill de qui era tudor la senyoria d'aquella cosa no és partida d'aquell procurador ne d'aquell tudor; e no val res aquella alienació ne aquell liurament de aquella cosa, per ço cor aquell errava liuran la sua cosa axí com si fos del senyor o del pubill.

9. Si rich hom o cavaller o altre del regne de València tolrrà castell o fortalea o vila o alqueria o altre loch a sarrahins, aquell castell o fortalea o vila o alqueria o altre loch és a nós conquest e guaanyat.

CXXVIII. DE SIGNIFICACIÓ DE PARAULES.

1. Si a alcú serà emblada alcuna cosa e aquell comprarà aquella cosa metexa e no sabia que sua fos, pot ésser dit dretament que no ha aquella cosa, jasia ço que puy sabrà que aquella cosa és sua, e per ço no apar que ell haja aquella cosa, car lo preu d'aquella ell no ha; e per ço, si ben la cosa té ell en son poder e la ha, no roman que no puscha demanar lo preu, el dan, e l'interésse d'aquella cosa que li serà emblada a aquell qui la li embla.

2. En aquesta paraula, ço és a saber, alcun, és entès hom o fembra.

3. Dret és art bona e egual que parteix, ço que és just de ço que no és just, e ço que és egualtat de ço que no és egualtat, e ço que és leeriva cosa de ço que no és leeriva cosa e que dóna a cascun son dret e ço que deu ésser seu.

4. Obligació és vincle de dret per lo qual nós som per necessitat destrets e obligats a donar alcuna cosa o a fer o a pagar segons los drets de nostra ciutat.

5. Actio és demanda covinent d'aquell qui.s clama.

6. Excepció és defeniment de demanda per lo qual defeniment aquell qui és demanat se defèn contra aquell qui.l demane.

7. Replicació és defeniment de excepció, ço és, defensió, per lo qual defeniment lo demanador se defèn contra la excepció, ço és, contra la defensió d'aquell qui és demanat.

8. Quant lo príncep atorgarà e retrà los béns a alcú los quals li heren confiscats e encorreguts, és entès que li atorga e li ret totes les obligacions e les demandes que a aquell a qui atorga e ret los béns pertanyien, per ço car sots appellació o paraula de béns són compreses e enteses demandes e deutes.

9. En aquesta paraula d'aliniació és comprés e entès obligació de penyora e donació a cens, jasia ço que la senyoria de la cosa romanga a aquell senyor qui obliga la cosa o la dóna a cens.

10. Aquells són dits béns d'alcú que li sobren quant ha pagat ço que deu.
11. Sots aquesta paraula, armes, no és contengut ne entès tant solament escuts ne coltells ne elms, ans o són fusts e pedres e tota matèria ab la qual pot hom moure e fer mal a altre.
12. Sots aquesta paraula, quant hom diu: “Yo leix a aytal son viure”, és comprés e entès aquelles coses que són necessàries a menyar (95 r.) e a beure e a vestir e a calçar e a estatge e altres coses necessàries a son cors.
13. Aquella cosa és dita que pervench a tu dretament, la qual cosa per tu és venguda a altre, jasia ço que tu no la haguesses.
14. Aquesta paraula: dampnum infectum, significa e contén en sí dan que no és fait encara, mas és esperança que.s faça ivaçosament, e enaxí d'atal dan que no és fet, mas és sperança que.s faça, perillosa cosa és que.l jutge alonch de conèxer e determenar sobre aquell dan que.s poria tost esdevenir.
15. Diffinitiva sentència és dit ladonchs que passa en cosa jutjada, car enfre X dies puyserà donada, no.s serà hom appel.lat d'aquella sentència, o quant per consentiment de les parts serà confirmada, o quant la part que s'appel.là no segueix la appel.lació que haurà feta d'aquella sentència enfre aquell temps, enfre.l qual deu aquella appel.lació seguir, o quant és trobat que la sentència és donada dretament per contumàcia. E axí quant lo temps serà passat que serà contengut en la sentència, si algun temps hi serà posat entrò al qual temps dejen ésser pagades les coses que seran jutjades, la sentència deu ésser de tot en tot menada a exequió.
16. La sentència, la qual serà donada per jutge ordinari o per jutge delegat de nós, sia menada a exequió per aquells meteixs jutges. Mas sentència que serà donada per jutge delegat d'aquell jutge qui serà ordinari no sia menada en exequió per aquell jutge delegat, mas per lo jutge ordinari qui aquell havia delegat. Emperò, lo jutge delegat pot dir al jutge ordinari que men la sentència que ell haurà donada a exequió e el jutge ordinari deu-la menar a exequió, jasia ço que conega que aquella sentència no sia donada dreturerament depús que serà passada en cosa jutjada.
17. Si puyserà que appel.lació serà feita aquell qui.s serà appel.lat, alongarà lo pleit de la apel.lació a menar enfre aquell temps que és establít a menar la apel.lació meynsprean, encara de demanar jutge qui conega sobre aquella apel.lació, per ço que per aventura enganosamente alonch que no satisfaga a les coses que son jutjades, lo jutge o aquell qui serà conexedor establít a aquella apel.lació cit per dret e deman aquell qui.s serà appel.lat. E si aquell per dret citat e demanat no volrrà venir, lo jutge davant dit jutge e defenesca per sentència lo pleit de la appel.lació, jasia ço que.l pleit no sia davant ell contestat. Car abaste que en lo primer pleit principal lo pleit fos contestat entre les parts.

1. En totes obligacions en les quals dia cert e esprés no és posat de mantinent, aquella cosa que és en la obligació és deguda e de mantinent, sien diners o altra cosa, pot ésser demanada.

2. Negun jutge qui no pot condemnar alcun, no pot absoldre aquell meiteix.

3. Negun no pot més de dret transportar ne donar a altre en alguna cosa sinó aytant quant ell haja en aquella cosa.

4. Alcú no deu ésser de mellor condició que.l seu auctor del qual ell hac lo dret d'alcuna cosa.

5. Negun no pot lezar al seu hereu més de dret ne de profit en alcuna cosa, sinó aytant quant ell ni havia (95 v.).

6. Aquell qui erra no és vist ni entès que consenta, car neguna cosa no és pus contrari a consentiment que error que manifestament mostra la no sabença d'aquell qui erra.

7. Regla és que la cosa que és breument recompte.

8. No es cregut ne entès que faça son voler aquell qui obeeix a manament de pare o de senyor. Per ço car segueix altruy volentat.

9. Segons natura és que aquell haja lo preu d'alcuna cosa qui sofer lo dan d'aquella metexa cosa.

10. Aquella cosa que nostra és sens nostre feit a altre no pot passar.

11. Aquella cosa que en començament no val e és viciosa, en après no pot valer ne haver fermetat.

12. Negun no és obligat per consell que dó, si donchs per engan no.l dóna.

13. Aquell és vist e és dit que ha feita la cosa qui la mana fer, o quant fo feyta per son nom la hac per ferma.

14. Aquelles coses que abunden en les escriptures no solem corrompre ne trencar aquelles escriptures.

15. Aquell qui lezarà a possehir alcuna cosa per engan deu ésser condemnat axí com a possehidor, per ço car l'engan que ha feit és en loch de la possessió.

16. Negun no és vist que engan altre en alguna cosa que faça ab ell pus aquell sab ço que fa ab ell ne y consent.

17. Qualque cosa serà dita per paraules entre alguns per rahó d'obligar, si aquella cosa no és entesa que sia lexada ni solta. Si donchs manifestament e nomenadament no apparrà per paraules que sia solta e lexada.

18. Aquells són dits e enteses fruyts d'alcuna cosa qui sobren de duytes, e levades les despeses e les messions justes e feytes ab rahó en aquella cosa.

CXXX. DE NAUFRAIG E D'ENCANT.

1. Nós no prenam ne alcú no prena ne deman alcuna cosa per dret o per ocasió de naufrag de les naus ne dels leyns ne de les coses ne dels esmerçaments ne dels hòmens de qualque loch que seran estrayns o privats, ne de les coses de aquells qui arribaran o trencharan per perill de mar o per tempestat dins lo terme del regne e de la ciutat de València. E si alcunes coses de aquells seran preses per nós o per altre, aquelles coses sien restituïdes als se-nyors de qui eren.

2. Les naus e les galers qui entreran en Espanya per rahó de cors de qualque juridicció o terra sien, dementre, emperò, que no sien dels habitants del regne de València, si faran encant en alcun loch del regne, donen a nós XX morabatins alfonsins e I sarrahí dels mellors, si donchs no seran de lochs que hajen ab nós pau, car aquells poden de dret recobrar.

3. Leyn de una tira que entrarà en Espanya per rahó de cors dó X morabatins alfonsins e un sarrahí dels mellors.

4. Barcha de XVI rems tro a XXX rems dó V morabatins alfonsins tant solament.

5. Barcha de XVI rems enjús dó III morabatins tant solament e de quant que aportarà no dó més per rahó d'encant, e aquestes coses damunt dites sien observades (96 r.) per tots temps, e si han privilegi sia observat a ells, d'altra manera donen axí com damunt és dit. Emperò, l'abitador del regne de València sia franch e liure de les sobredites coses per tots temps.

6. Si alcuna cosa per naufrag o per força de robadors perirà en nau o en qualque altre leyn, lo nautxer en nenguna cosa non sia tengut, si donchs no.s serà en colpa.

7. Fem fur nou que quant la nau serà en mar e haurà mal temps e s'acordaran los nautxers ab los mercaders que giten que pus tots los mercaders o la major partida si acordaran que primerament començ qualsevol dels mercaders de gitar, e depuys tots aquells qui seran en la nau que façen atretal, e que tot allò que gitaran que.s partescha e que.s pach de l'aver que romandrà en la nau cominalment per sou e per liura. Axí que totes quantes coses seran en caxes ne en altres coses dins la nau hi sien comptades, el cors de la nau qui hi pach e hi meta per la meytat del preu que valrà la nau, e si per mullar o per ladrónici o per alcuna altra rahó se perdia alcuna cosa de la nau, la qual cosa lo senyor de la nau deja esmenar, que.l senyor de la nau ho esmen ab los parçoners de la nau ensemps, enaxí que cascun pach per la part que haurà en lo cors de la nau. E si aquelles parts dels cors de la nau no bastaran a aquella cosa a esmenar, que.ls parçoners no sien tenguts de més a donar en aquella cosa. Mas lo senyor de la nau sia tengut d'esmenar e de pagar dels altres béns seus ço que.n falrà. E si per aventura lo senyor de la nau sens voluntat dels mercaders e dels

mariners entrarà ab la nau en algun port on ells coneguen que entrar no dejen o no volrrà ormejar la nau, axí com mester hauria pus dels mercaders ne serà amonestat, o serà amonestat d'adobar aquella nau, axí com pusque e deja e sobre açò algun mal pendran los mercaders d'aquella nau, o.ls béns que aquí seran, que lavors lo senyor de la nau sia tengut d'esmenar del seu tot aquell mal e dan, axí que.ls parçoners no y menten res del lur; e si.ls béns del senyor de la nau no y bastaran, que.ls parçoners o paguen de les parts que hauran el cors de la nau per sou e per liura, mas los altres lurs béns no y sien obligats.

Enadeix lo senyor rey que ço que és dit de nau sia entès en tot leyn o barcha pocha o gran.

8. Si alcú vendrà en encant o d'altra manera sarrahí o sarrahina, no és entès que vena algunes coses mobles o semovents, les quals lo sarrahí o la sarrahina tenrrà manifestament o amagada, si donchs no seran posades aquelles coses a ells per ornament de la persona, les quals coses que seran a ells posades per ornament de la persona dehim e establím que sien del comprador.

9. Si alcú vendrà servu en encant o en altre loch, o sarrahí o sarrahina o cavall o roçí o mul o ase o bou o qualque altra bèstia, lo venedor no sia tengut de vici o de malaltia al comprador si aquell vici o aquella malaltia porà manifestament apparer al comprador. Mas de malaltia o de vici que no apparrà sia tengut lo venedor al comprador si aquella (96 v.) malaltia o aquell vici era en aquella cosa venuda enans que la compra o la venda fos feita, de la qual malaltia o del qual vici qui no apparrà lo venedor, jasia ço que no sabrà aquella malaltia o aquell vici que no és apparexent, sia tengut al comprador en aytant quant ell la comprarà meyns si sabés que aquella malaltia o aquell vici fos. Emperò, si.l venedor sabrà la malaltia o.l vici, sia tengut al comprador de retre tot lo preu e tot lo seu interèsse, e que recobre la cosa viciosa o malalta que haurà venuda. Vici amagat és appellat bèstia que ha costum o abte de tornar a enrere o que es repròpria o servu o serva que cau de gota o que ha menaho perdurable o que ha sanch flux, o qui és mut o sort o altres semblants vicis amagats. Vici aparexent és appellat quant és geperut o quant li aparexen los senyals de leges nafres que ha haüdes, o quant ha nafres que encara no són sanades, o quant se dol o és contret o es cech o laganyós, o quant haurà perdut la mà o altre membre, o serà lebrós o ronyós o altres semblants vicis que manifestament aparexen.

CXXXI. DEL BATLE E DE LA CORT.

1. Lo batle e la cort pusquen comprar possessions o altres coses, ab que per força no.s vena ne s'haja a vendre aquella cosa que compraran e que ells no y façen nulla maes-tria ne força perquè aquella cosa s'aja a vendre, ne pus-

quen comprar nenguna cosa que ells hajen jutgada a vendre; e si ho fahien, que la compra aquella no haja valor.

Aquest fur esplanà e romançà los senyor rey.

2. Nós no devem ne poden destrènyer alcun que sia batle ne.l batle no sia cort ne la cort no sia batle; dementre que la cort tendrà aministració de la cort o.l batle tendrà aministració de batlia.

3. Usurs públichs ne sarrahins no tinguen batlia ne cort ne alcun offici públich; ne juheu no sia cort.

4. Lo batle o la cort no sia osat de comprar o de retenir per si o per altres les rendes ne les exides ne.ls esdeveniments, los quals tendrà per nós o logarà a altre o vendrà, per alcun preu, ne per aquell preu per què seran venudes ne per major.

Enadeix lo senyor rey que lo justícia ne.l batle no facen, per força ne per temor ne per altra rahó, contra dret ne fur de València reembre negun hom; e si ho faran, que reten ço que hauran pres a aquell de qui pres o hauran e paguen per pena IIII dobles.

Encara dehim que lo justícia ni l'accessor ni.l batle no prenen alcun servii, duran l'offici contra dret e fur de València; e si ho faran, que reten lo servii a aquell de qui lo hauran pres e donen per pena IIII dobles de ço que n'hauran reebut, de la qual pena haja lo senyor rey la meytat e aquell qui haurà donada la reemçó o.l servii l'altra meytat; mas del batle, totes les IIII dobles sien del senyor rey.

5. La cort, en la fi de l'ayn de la sua aministració, reta compte al batle de la ciutat, denant alguns pròmens de la ciutat que hi sien appellats; e aquell batle respona feelment de totes les rendes e de totes altres coses que haurà preses e de les eixides de la cort, levat açò que a ell és donat per son trebayl e per son offici; e pus que serà fenit lo temps de la sua aministració no haja poder ni leer de destrènyer alcú, ne reeba (97 r.) quarts; mas aquell qui après d'ell serà cort destrenga e reeba totes les calònies e.ls quarts que no seran cullits ne reebuts.

6. Un sol vehí e habitador del cors de la ciutat de València sia cort de la ciutat de València e de tot lo terme d'aquella ciutat; e ell sol oya e determèn tots los pleits civils e criminals, ab consell dels prohòmens de la ciutat; e tots los pleits civils e criminals sien menats e oÿts e determenats sots conexença e poder d'aquella cort o d'aquell qui serà sotsdelegat d'ell e no sots conexença ni en poder d'altre. E nós podem e devem destrènyer cascun vehí de la ciutat a tener la aministració e l'offici de la cort, dementre, emperò, que ell hi sia sufficient e convenient, enaxí que no se'n pusque escusar per alguna rahó o per neguna manera.

Enadeix lo senyor rey que d'aquells III prohòmens qui deuen ésser presentats a nós o a aquell qui té nostre loch en nostra absència, per justícia, que

d'aquells sia presentat I cavaller e que l'elegen los cavallers; enaxí que sien tenguts tots los cavallers de seguir la senyera de la ciutat o del terme o de qualque loch que sien; e si no ho fahien, que no sien demanats en la dita elecció.

7. Aquell qui per un an tendrà l'offici de la cort, per II ans següents no tinga aquell offici; e dins aquells II ans, un sol que sia cort sia elet e posat d'un alberch e no II.

CXXXII. DE NOTARIS.

1. Los escrivans no posen ne meten "Encarnació" o "an de nostre Senyor" en alcuna carta, sinó aquell dia o aquell an en lo qual aquells qui fan los contrats los fan en presència d'aquells scrivans, emperò, si hi posaran altra dia o altre temps passat o esdevenidor, axí com a falsaris sien punits.

2. Los scrivans o ls notaris posen en totes les cartes l'an de nostre Senyor, qui és la festa de sancta Maria del mes de març, e lo dia que la carta serà feita, e II o III testimonis qui hi sien estats demanats, e el loch e l qual la carta serà feita, e els noms del scrivans e els senyals d'ells, e que tota hora façen menció de rasura e d'esmena e de sobrescrit si hi és après los senyals d'ells. E les cartes les quals ells faran escriure hajen aquella metexa valor com si ells les escrivien, dementre, emperò, que aquells scrivans les sots escriuran enaxí: "Senyal de aytal públich notari de València, qui les damunt dites coses féu escriure", ab loch, e ab dia, e ab an damunt dites.

Enadeix lo senyor rey que si les damunt dites coses no faran, sien gitats de l'offici per mig an.

Encara enadeix lo senyor rey que si hi fa falsia scientament que perda lo puyn e que no sia més escrivà e perda tot sos béns.

Encara enadeix lo senyor rey que l'escrivà sia tengut de reffer lo dan que per aquella rahó haurà dat a alcú e si no haurà de què.l refaça, que perda l'offici.

Encara enadeix lo senyor rey que ls notaris pusquen fer cartes a aur e a argent e a totes monedes.

3. Los escrivans preguen de testaments e de cartes de núpcies, de cartes de vendes, de deutes, de cambis o d'altres contrats VI diners e si seran jurades XII diners.

4. Negun clergue qui port corona o que sia en sacres órdenes establít no sia notari públich ne faça alcunes cartes públiques, testaments o cartes de núpcies ne d'alcun altre contrat, enans aquells cartes que (97 v.) seran feitas per clergues qui portaran corona sien de tot en tot gitades de tot juhii e de tota creença. E si per aventura aquell qui serà fet escrivà pus que haurà pres l'offici d'escrivà serà clergue o portarà corona sia gitat per tots temps d'aquell offici. E negun no sia

escrivà públich, si donchs no haurà casa pròpria en aquella mateixa vila on serà feït escriva o els burgs d'aquella vila.

En aquest fur enadeix lo senyor rey que negú qui port corona ne negun clergue no puscha ésser assessor contínuament ne tinga loch de justícia.

5. Los escrivans quant se morran o.s partiran de la ciutat e.s n'iran en altre loch per rahó d'abitar o d'estar, jaquesquen lo libre, el memorial e les cartes que seran closes a algun notari habitador de la ciutat, lo qual notari en loch de aquell qui serà absent pusque fer les cartes e metre les notes en forma pública.

6. Menor de XXV ans no sia feït ne elet escrivà públich.

7. Can alcú qui haurà més de XXV ans volrrà ésser escrivà públich vinga davant la cort e sia examinat e escrutat per II hòmens que sien bé letrats d'aquella sciència. E si serà trobat que sia sufficient a cartes a fer que sia reebut, e que jur que serà leyal e feel en son offici.

8. Los notaris qui ara són o de aquí enant seran negun temps ne en negun loch per nenguna cosa ne per neguna rahó no sien destret de manifestar ne de dir a nós ne a la cort ne a alcú altre, sinó per rahó de testimoni a fer aquelles coses que noten e escriuen o denant ells son dites en secret; e sia feït manament a aquells e encara que ells juren que en totes les vendes de les honors e de les possessions que seran feïtes de ciudadà a ciudadà o de hom de vila a hom de vila o de ciudadà o de hom de vila a altres, tota hora posen en la carta aquesta clàusula, ço és a saber: "Levats cavallers e sancts", e d'altra manera sots pena de l'offici no sien osats fer cartes, e ells ab lurs pròpries mans escriuen e façen notes e.l libre o e.l memorial de les notes, e ells veens e hoens reebén los dits dels testimonis qui seran presents al contrat a fer, e que aquells escrivans personalment reebén les cartes, els sagraments e les fermançes, e que tota hora posen en les cartes lo loch en que seran feïtes les cartes, e que no reeben algunes cartes per nom d'altre. Si donchs les parts que faran los contrats no seran presents, e que ho vegen e que ho ojen.

9. Los notaris de la ciutat de València pusquen en tot lo regne de València fer cartes públiques e testaments e totes actes públiques, escriure e reebre e fer.

CXXXIII. DE GUIATGE E DE TREVES.

1. Si alcú tendrà algun ciudadà o habitador de la ciutat o del terme de la ciutat de València en reguart e aquell volrrà entrar en València, la cort, els prohòmens de València no jaquesquen aquell entrar en la ciutat, ne encara per gran hom ne per poderós que aquell sia no entre dins la ciutat. Si donchs primerament a conexença de la cort e dels pròmens de la ciutat no assegurarà aquell qui té en reguart que no li faça mal en la persona ne en alcunes coses sues per si, ni

per altre per alcuna art o per algun enginy o per alcuna ocasió. E açò meteix haja loch en tots e en sengles castells, viles e lochs (98 r.) del regne. E nós si.ns volrrem, puscam aquell en la ciutat de València metre ell, assegurant que no faça mal e que faça dret e.l prena.

Enadeix lo senyor rey que si alcú contra açò farà sia punit a arbitre de la cort e dels prohòmens.

2. Si alcú en la ciutat o e.l terme d'aquella ciutat o en altre loch en baralla o en altra manera serà nafrat o mort, no sia tengut públicament en les carreres, ne sia portat, per ço que.l poble s'ajustàs o s'escomogués o s'escriràs, mas aquell nafrat o aquell mort sia portat a la casa o que hom lo soterre. E si alcú contra açò farà, pach a la cort C solidos quantesque vegades açò farà. E si aquesta pena no porà pagar sia punit el cors a arbitre e conexença de nós o de la cort.

3. Negin no meta neguni o assegur en fora nós algun cavaller o altre hom qualque sia en la ciutat, o en algun loch del regne qui haurà mort o pres algun hom de València, o en altra manera legament o cruelment li haurà feita injúria. Si, emperò, algun qui axí haurà peccat entrarà en la ciutat de València, si algun mal o dan o injúria l'en vendrà o sofferà per alguns dels ciutadans, aquell mal e aquell dan que ell pres haurà serà sens pena que no.n portaran aquells qui feit ho hauran.

4. Algun ciutadà del regne de València no reebe son ciutadà a hom o a vassall en comanda o en guiatge ne reeba d'ell cens o tribut sinó per aquella cosa que li serà donada a cens, e si ho farà que sia punit a arbitre nostre o de la cort.

Enadeix los senyor rey que là on diu són ciutadà que hi sia entès son vehí, si donchs no tenia terra per ell o no menjava son pa. Ne null hom de la ciutat ni del regne no.s puscha fer hom o vassall de negun cavaller o de clergue, ne cavaller ni clergue no gos pendre homenatge d'algun hom de la ciutat ni del regne, e aquell qui ho farà sia a mercè del se-nyor rey, de clergue en fora, que no entenem que sia a mercè del senyor rey.

5. Algun ciutadà no sia gosat de pendre homenatge d'altre ciutadà o de cavallers o de qualque altre hom, sinó per lo féu que per ell tinga o per la cosa que tinga a cens per ell.

6. Los leyns e les galeres de qualque loch seran que vendran a València o se.n partiran, on passaran o aquí estaran, són, de nuyt e de dia, sots nostra defensió e de la ciutat, del cap del regne tro a la fi del regne, dementre, emperò, que les persones que en aquells leyns iran façen dret als ciutadans del regne, si de aquells faran algun clam en poder de la cort.

7. Nós podem dar e fer treves e segurtat entre.ls cavallers e qualsque altres hòmens qui hauran guerra entre ells, per aytant de temps quant a nós plaurà e aquells sien tenguts d'observar e de tener aquelles treves e la segurtat, e si ho trencaran esmenen lo dan que hauran feit o dat en doble.

8. La treva e la pau, la qual nós donam a sarrahins o a altres persones que tots sia observada e tenguda, e qui trençarà aquelles esmen-les en doble, restituit primerament lo dan que haurà donat o feit, e oltra açò sia punit de pena civil a nostre arbitri. (98 v.)

9. Qui trençarà nostre guiatge o nostra guarda, la persona d'aquell sia punida civilment a nostre arbitri, restituit primerament en doble lo dan que haurà donat o feit. E si alcun reebrà altre en son guiatge o en sa segurtat, e puys duran lo guiatge o la segurtat li farà mal, esmen-lo-li en doble e si en la persona li farà mal o.l nafrarà, pach les penes pecunials e civils que són establides e.l títol dels crims, açò entès que si aquell qui serà nafrat morrà per aquelles nafres lo nafrador muyre.

10. Tots los cavallers e qualsque altres hòmens que venran a nós per nostre manament o per nostra voluntat sien salvus e segurs, en anan e.n estan e en tornan ab tots lurs hòmens e ab totes lurs coses que ab si portaran, o en lurs cases o en altres lochs lurs lexaran, jasia que sien mobles o no mobles o semovents.

11. Si alcuna cosa moble o no moble serà comuna entre alguns e no serà partida e alcuna part de aquella cosa comuna que no serà partida, serà guiada a aquell de qui serà. Totes les altres parts d'aquella cosa comuna que no serà partida que seran dels altres senyors són enteses que sien sots aquell guiatge.

12. Los trencadors de camins públichs deuen ésser punits pecunialment o criminalment a arbitri e conexença de jutge.

13. Si cavaller o prohòm o qualque altre habitador de la ciutat se tem que algun cavaller o altre hom habitador de la ciutat o del regne de València o encara estrayn li faça mal en sa persona o en sos béns, la cort faça denant si venir aquell, del qual l'altre se tembrà si serà trobat que sia present en la ciutat o e.l regne e aquell assegur l'altre bé e sufficientment ab certa pena a coneguda de la cort, esguardada la valor de les persones e la temor, ço és, per qual rahó se tem a conexença de la cort e dels pròmens de la ciutat que no faça mal per si ne per altres a aquell en sa persona o en sos hòmens o en ses coses. Emperò, si no volrà aquell assegurar la cort bandeig lo públicament per tot lo regne. E si algun mal d'aquell lo qual no volch assegurar o d'altre li vendrà aquells qui mal li hauran feit no.n sien tenguts ne n'hajen neguna pena, jasia ço que puys vinga a juhii e farà assegurament. E la cort e els prohòmens façen exir aquell de la ciutat e del regne, de mantinent que dret no volrà fer ne assegurament, e ajuden e defenen aquell qui per ferrà de fer dret, e l'altre null temps no entre en la ciutat ne e.l regne entrò que plenerament li haurà feit assegurament. E si ans que ell haja feit l'assegurament l'ociurà, axí com a contumaç e rebel de dret a fer e de assegurar prena pena de mort. E si per aventura ans que.l vulla assegurar li farà mal o dan en sa persona o en sos hòmens o en les sues coses, e si.l nafrarà o.l ferrà, pach en X dobles les penes que són establides per nafres, o per ferides o per dans que són feits o donats a altre.

Enadeix lo senyor rey que si pus que serà bandeyat s'aturarà e.l regne ultra les dites penes pach per cascuna vegada que serà trobat C morabatins, e si no haurà de què.ls pach, perda lo puyn dret.

Encara enadeix lo senyor rey que si lo justícia del loch pus que hom lo li haja feit, a saber aquell no pendrà pus trobar lo porà o les damunt dites penes no li darà que (99 r.) pach la dita pena de C morabatins. E aquell qui.l sofferrà saben que aquell serà bandejat per la dita rahó pach per pena C morabatins, e si pagar no.ls porà sia punit a arbitre de la cort e dels prohòmens, de les quals penes lo senyor rey haja la terça part, e aquell per qui serà bandejat la terça part, e aquell qui acusarà la terça part.

CXXXIV. DE FEUS.

1. Aquell qui tenrà castell per senyors en feu o en comanda, si serà demanat per lo se-nyor per missatge o per letres que li reta aquell castell de puys que.n serà demanat reta a ell lo castell dins X dies, e si no li volrà retre dins X dies, enaxí que.l senyor puscha reebre e tenir lo castell poderosament per dret de mantinent, aquell qui no.l volrà, enaxí retre sia traïdor manifest, enaxí que no se'n pusca salvar ne defendre per si ne per altre ab ses pròpies armes o d'altruy per batayla o per paraula o per altra manera en alcuna terra.

2. Si en alcun castell o vila o qualque altre loch nós o altri retenim postat, ja sia ço que espressament o nomenadament en la carta no sia contengut, jens per açò roman que no hajam postat en tot lo terme del castell o de la vila o de qualque altre loch en los quals nós no.s retenem postat o altre, e en totes les fortalees que aquí seran feites o.s faran, car en nom o en apel.lació del castell o de la vila o d'altre semblant loch no y és entès tan solament aquella fortalea que és dins los murs, mas qualque cosa o fortalea és dins los tèrmens del castell o de la vila.

3. Quant lo senyor reebrà postat d'alcun castell o de vila per alcuna rahó o per alcuna ocasió o encara per sa pròpia voluntat tan longament prena totes les rendes e les exides, els esdeveniments del castell e de totes les coses que són contengudes dins los termens del castell, quant longament tendrà la postat d'aquell cors del castell.

4. Si.l senyor reebrà postat del castell de son vassall per rahó de regonença de la sua senyoria e tendrà aquell castell per X dies, rede lo castell après X dies al seu vassall, ab totes les sues dretures levades, emperò, justes despeses, les quals haurà feites dins aquells X dies per retener e per guardar lo castell. Emperò, si el senyor reebrà postat del vasall seu per fatiga de dret, la qual trobarà en lo vasall no reta lo castell après X dies, entrò que primerament lo vasall haurà fermat dret a aquell senyor e feit e complit.

5. Lo marit pusca obligar a sa muller e assegurar en temps de núpries per son exovar e per la donació per núpries que ell li haurá feita la cosa que serà feu o altra cosa la qual tenrrà per altre a cens o a tribut o a alcuna certa part de fruits o de servii sens consentiment e sens fadiga e sens luysme del senyor. Emperò, si après la mort del marit, aquella cosa que serà feu, o que farà cens o farà o darà certa part de fruyts o de servii s'esdevenrà que la haurà la muller en compensació d'alcun dret seu o serà donada a ella en paga per lo marit o per los hereus del marit, lo senyor en aquella guisa mateixa haja loïsmo d'aquella cosa, enaxí con si venda o alienació fos feita a algun altre de aquella cosa.

6. Los feus no pusquen ésser alienats ne empenyorats ne obligats en nenguna manera sens voluntat del senyor per qui són o seran (99 v.) tenguts. E si serà feit contra açò per dret res no valla ne.s pusque defendre aquell qui.ls haurà sens fermament del senyor per nulla prescripció ne per nulla teneó.

7. Fem fur nou que.l senyor no pot donar ne alienar son fevater a pus baix senyor que ell sens voluntat del vasall, ne'l fevater no pot donar ne alienar ne vendre aquell feu a pus baix vassall o a fevater menys de voluntat del senyor. E sil.s senyors plegeden ab sos vassalls e aquells vassalls seran agreuyats dels senyors manifestament poden recor-rer al rey per lo greuje que.ls senyor los farien. E si.l rey los dóna dia per demanda que.ls faça per rahó del feu, deu lo.ls donar en loch on pusquen aquell dia tornar a son alberch. E si no ho fahia deu los fer sos obs, segons que.s contengut en los cases del usatge de Barchinona.

8. Si.l primer vassall o.l miyá o.l derrer vendrà lo feu, lo senyor mayor haja la deena part per loïsmo e si.l emprenyarà haja la XX part. Emperò, lo senyor no pusque a.ssi o a altre lo feu retenir per rahó de fadiga, car no seria rahó ne s'acordaria a dret que un fos senyor e vassall per rahó de una mateixa cosa.

9. Sots pena de la persona vedam per tots temps que algun fevater no faça justícia alcuna personal en castells, en viles, en alqueries o en qualsque altres lochs seus. Si donchs no serà a ell otorgat de nós specialment e espressa ab carta.

10. Enaxí com natura és de feu que aquells qui tenen feu per senyor deuen portar honor al senyor e guardar e salvar la persona d'ell, axí los cavallers no deuen jaquir lur senyor en batalla campal. E si ho faran perden totes aquelles coses que per ell tendran.

11. Nós poden confermar e atorgar lo feu a un dels hereus al qual nós més volrrem. E si aquell qui tenrrà lo feu no haurà fills mascles deven-lo confirmar a la filla. Dementre, emperò, que la filla s'oblich a fer aquelles coses a les quals lo pare era tengut per lo feu. E aquestes coses damunt dites hajen loch quan aquell qui tenia lo feu morí sens testament.

12. Quan lo senyor del feu morrà vinguen aquells qui són sos vassalls e tenrran feu per ell dins I an denant l'ereu del senyor per qui tenrran lo feu. E façen

se sos hòmens de mans e de bocha e prenen per má d'aquell hereu lo castell, els feus los quals tenien per donació del senyor de qui ell és hereu.

13. Si l'hereu del senyor qui serà mort serà poch e aquell qui serà hereu d'aquell qui tenia lo feu vendrà dins I an denant nós o denant lo senyor per qui tindrà lo feu, aquell hereu poch e farà a ell, ço és, al senyor major homenatge per aquell feu, lo senyor atorch a ell lo feu salvu son dret e sens perjudici d'altre qui dret hagués en aquell feu.

14. Si l vassall qui tenia feu per nós o per altre senyor se morrà, e l'ereu de aquell vassall mort serà menor de XX ans, vinga aquell hereu denant nós quant lo feu tindrà per nós, o denant altre senyor per lo qual tindrà lo feu sens tot miya, e faça a ell homenatge per aquell feu, e ladonchs atorch a ell lo feu lo senyor, salvu son dret e salvu lo dret d'altruy.

15. Si l'hereu del vassall qui serà mort serà major de XX ans e no complirà aquelles (100 r.) coses que són dites dins un an pus son pare serà mort perda lo feu.

16. Tots los richs hòmens, nobles, els cavallers, els ciutadans e ls altres habitants o qui han heretat e l regne de València deuen fer sagrament e feultat a nós e als nostres successors qui succehiran a nós dreturament en València.

17. Aquell qui tindrà per altre alguna cosa a feu o a cens no puscha aquella cosa a altre permudar o escambiar per neguna guisa sots cert preu o no cert, sens volentat o sens consentiment esprés del senyor per qui aquella cosa té. E si l senyor per qui aquella cosa és tenguda consentrà a la permutació o a l'escambi haja d'aquèn la deena part del preu o de la estimació de la cosa. Enaxí com si aquella cosa que per ell era tenguda fos en veritat venuda, car permutació o escambi semblant és a venda.

18. Tots los cavallers, els ciutadans, els altres habitants del regne de València fermen dret e l regne de València a nós quanquequan e quantesque vegades de nós ne seran demanats si nós no.s clamaren d'aquelles, jasia ço que ells no tendran feu per nós.

19. Si ls cavallers contendran ab alguns cavallers qui seran lurs senyors, els senyors volrran haver d'ells, dret los cavallers fermen dret en nostre poder e si nós no serem present e l regne en poder de la cort de València e responen sots conexença e juhii de la cort e façen a ells dret. Si donchs no contendran sobre aquella cosa, la qual tendran per ells en feu o a certa part de fruyts o de cens o de servii en lo qual cas deuen fermar e fer dret en poder de lurs se-nyors per los quals alguna de les damunt dites coses tenrran.

20. Si aquell qui tindrà feu per algun senyor jaurà ab sa muller de son senyor o s'esforçarà que y jagués o son fill de son senyor ociurà o en batalla campal contra son senyor serà, perda lo feu.

21. Si aquell qui tindrà feu per altre morrà sens hereu succeesquen a ell aquells que li seran pus proïxmes, aquell, emperò, a qui més lo senyor ho volrrà atorgar.

22. Lo senyor pot demanar o pendre postat del castell o de la vila o de qualque altre loch qui serà tengut per ell en feu per rahó de regonexença e de fadiga de dret e per rahó de servii, quant lo feudater no volch fer o no féu lo servii que dech fer al senyor del feu e quan lo se-nyor vol tener per alguns dies son alberch al castell.

23. Qualque castell o vila o qualque altre loch o cosa és tenguda per algun en feu és entès calladament, jasia ço que espressament no sia dit que.l senyor del feu deu haver e ha en aquell castell o en la vila o el loch o en la cosa postat, e pau e guerra e fadiga e loïsmé. Si donchs espressament e nomenadament lo senyor del feu no ho haurà defenit.

24. Los grans barons o.ls cavallers o altres si contenran fermar dret a lurs senyors e per açò los senyors pendran postat del castell o empararan a ells lo feu, no deuen a ells retre lo castell ne.l feu entrò que hajen a ells feit dret e refeites totes les messions les quals lo senyor haurà feites en la presó del castell e en la guarda d'aquell e en l'emparament del feu.

25. Si algun contradirà la postat a son senyor (100 v.) del castell que tindrà per ell a feu e aquell sostindrà lo reptament que.l senyor li farà, si el senyor porà aquell castell pendre, ha licència per dret de retener lo castell ab tots los feus que pertanyen a aquell castell entrò aquell qui contradèia la postat, e menyspreave son senyor haja esmenades a aquell senyor totes les messions e totes les altres coses que ell perdé en la presó del castell e en la guarda d'aquell. E encara haurà a assegurar al senyor en les sues mans juran per sacramental qui sia scrit que la postat d'aquell castell en neguna guisa d'aquí enant no sia més al senyor contradita.

26. Aytant quant algun contradirà a son senyor donar postat de son castell o aytant quant li contradirà de fermar dret serà son traïdor o baare e si.l senyor per açò haurà null dan ne.n farà messió, tot li sia esmenat per aquell vassall seu.

27. Aquells qui tendran feu per altre fermen, responen e pledegen en poder de son senyor en qualque loch lo senyor se volrrà e.l feu, ço és, del senyor dins lo regne de València, en loch, emperò, qui sia covinent e segur al vassal e.l senyor dó a ell jutge que no li sia sospitós.

CXXXV. DE BATALLAS.

1. Fem fur nou que nós ne altre tenén nostre loch no puscam reebre batalla en nostre poder que alcú vulla fer ab altre per asalt ne per volentat.

2. Batalla no sia jutjada en alcun pleit en lo qual la cosa de què és pleit por ésser provada per leals proves o per testimonis. Car là on prova fall és jaquit a juhii de Déu e del hòmens, sinó en cosa de tració, e ladonchs és acostumant de fer batalla si les parts s'i acorden.

3. Aquells qui combatran sien pars e eguals de linatge e de riqueses e sien mesurats per les espatles e per los braços e per les cuxes e en altea e en grossea, e sia donat I dit de grossea e dos dits d'altea.

4. Los payeses o.ls vilans si.s combatran entre si sien tan solament contra semblés.

5. Los cavallers no.s combaten ab altres sinó ab cavallers, e burgueses ab burgueses, e vilans ab vilans, e payeses ab payeses.

6. Nós o alcú senyor en la ciutat o e.l regne de València no pot tornar son vassall o son hom o ciutadà per batalla encara si.l reptarà de tració.

7. La cort elega hòmens feels e faça lo camp e.l palench ab les sues pròpies despeses, los quals feels juren que feelment se menaran per cascuna de les parts. E que negú no gos parlar ne fer senyals mentre la batalla durarà. E qui ho farà sia punit criminalment.

8. Aquells qui.s combatran a cavall port casquí dues espases e dues maçes meyns d'agulló. E que viste ausberch ab capmall e calçes de ferre. E que port escut e lança e capell de ferre. E no port coltell ni misericòrdia, ni nulla altra arma. Ne no meta sucre candi en null loch de l'escut ne en altre loch ni port nomina ni breu ne pedres precioses ni neguna altra machinació. E açò jur cascun d'aquells.

Aquest fur mellorà e romançà lo senyor rey.

9. Batalla no dur sinó per III dies del sol exit entrò al sol post; e.ls batallers tornen al camp ab aquelles armes ab les quals del camp exiran e en (101 r.) aquell estament e la cort quart aquells en I casa departidament que no menuguen ensemps ne jaguen, ne les nafres no.ls sien guardades ne adobades ne alcuns no parlen ab ells. E que igualament los dó hom a menjar.

10. Si.l bataller fexirà del camp o dirà: "Vençut só" o paraules semblants, o si mor e.l camp, aquell bataller serà vençut.

11. Jasia que la mà o.l braç o.l peu o.l cap del bataller exirà tant solamnet fora.l camp, jens per açò no roman que aquell bataller no.s pusca ajudar d'aquells membres qui exiran del camp contra l'altre bataller.

12. Los cavallers meten penyores de CCCC morabatins alfonsins tant solament cascuna de les parts. E los ciutadans de CCC morabatins. Els vilans, els payeses de C morabatins.

13. Lo bataller qui serà vençut, perda les penyores, de les quals haja la cort la quarta part e el vençedor lo romanent. E aquell qui serà vençut restituesca lo

dan al vençedor que haurà feit; e les despeses que haurà feitas en los metges. El vençedor haja la cosa per que la batalla fo feita. E si.l tornat serà accusat de crim de tració e serà vençut, romanga traïdor e isque del regne. El majordom haja les armadures e.l cavall, e si nós no serem presents, haja aquelles coses la cort del loch.

14. Les parts tornen les penyores en poder de la cort.

15. Alcú cavaller o escuder o qualque altre estrayn qui seran a veer la batalla, no cavalquen en cavall ne porten algunes armes.

16. Los ostes retenguen los cavals qui seran en lurs cases e totes les armes d'aquells qui albergaran ab ells.

17. E.l camp de la batalla sien XII guardes de la ciutat sens armes. Enaxí que en cascun angle sien III, les quals XII guardes sien nomenades e eletes e posades per la cort e per los prohòmens.

18. Entorn del camp sien los ciutadans de la ciutat en cavalls ab armes e IIII prohòmens enquiren e ordenen aquells.

19. Los altres ciutadans a peu sien armats e estien derrere los ciutadans cavalcans ab armes.

20. Aprés los hòmens de la ciutat a peu armats estien tots los altres hòmens estrayns cavalcans a peu sens armes.

21. Quan los batallers seran e.l camp sia cridat que negú no faça alguns senyals de paraula ne de feit. E si alcú açò farà, de mantinent sia pres per les guardes armades a cavall. E com serà pres sia punit a arbitri e a conexença de la cort e dels prohòmens.

22. Negú no sia osat de pendre aquell qui farà senyal sinó les guardes. E qui ho farà sia punit a arbitre e a conexença de la cort e dels prohòmens.

23. Lo sacrament dels batallers sia feit segons la forma de reptament.

24. Lo bataller jur sobre sants Evangelis de Déu públicament en l'esgleya denant l'altre bataller en aquesta guisa: "Jo aytal jur que fermament aquest per qui yo fas la batalla demana dret e veritat, axí Déus me ajud en aquesta batalla e els sants Evangelis de Déu". O si ell fa la batalla per si mateix jur axí: "Yo aytal jur que fermament deman e de-(101 v.) fèn veritat e dret, axí Déus m'ajut en aquesta batalla e els sants Evangelis de Déu".

25. Fem fur nou que.ls feels deuen, quan los cavallers qui.s deuran combatre seran e.l camp, los uns tener la un cavallers e.ls altres l'altre, e que no lexen anar la I ves l'altre tro que abduy sien aparellats. E quant sien aparellats, que aquells feels pus partit los hajen lo sòl, que.ls lexen anar e puys que.s combaten.

26. Les despeses les quals féu per la batalla a fer lo vençedor restituescha e reta aquell qui serà vençut al vençedor.

27. Si el reptador no vençrà lo reptat enfre III dies, enfre los quals seran e.l camp, lo reptador sia haüt e tengut per vençut e per condempnat.

28. Los cavallers e ls altres qui deuen fer batalla, deuen ésser mesurats sots aquesta forma, ço és a saber, que deuen ésser nuus en bragues e deuen ésser erets sobre una taula plana ab los braços erets e ab les mans junctes, dementre que seran mesurats per les espatles, e axí estant deuen ésser mesurades ab un fill de li o de canem encerat que sia de IIII o V fils, e sia tort e ben polit que no.s pusque alongar. E sien mesurats per los pus grosses lechs del cors, ço és a saber, per los pits sobre les mamelles e per los braços e per les cuxes, ço es a saber, per los pus grosses lochs. E deuen ésser mesurats d'altea del cap, del nas entrò al taló, enaxí que el fil puig per lo front e per mig del cap, e davall per lo dors entrò al taló. E aquell qui serà mesurat deu ésser bé eret, enaxí que no s'encorp a enant ne a enrere, e deuen ésser donats II dits de longuea a I dit de gruxa per les espatles, e si major serà la longuea o la gruxa a aquella rahó. E en aquell loch on seran mesurats deuen ésser II fells hòmens qui mesuren aquells e deuen ésser mesurats en alguna casa en que no sia molta gent, sinó tan solament la cort, els mesuradors, els feels e aquells qui seran mesurats. E aquels feels qui seran de la una part e de l'altra no deuen parlar, dementre que aquells qui deven fer la batalla seran mesurats. Si donchs per aventura no vehien que no fossen feelment mesurats.

CXXXVI. DE MOLINS E DE FORNS E DE BAYNS.

1. Los molins no molguen del dia del disapte pus les vespres sonaran entrò al dia del dicmenge que les vespres hauran sonat. E si ho faran perden lo blat que hauran haüt aquell dia per multura.

2. Lo caminal del molí sia un e entegre e deu haver de la mola al caminal I dit tant solament.

3. Aquells qui han molins molguen lo forment a setzena e ordi a tretzena e paniç e mill a quinzena. E açò sia observat per tots temps que per major preu no molguen, mas per menor poden molrre.

4. Los moliners reeben lo blat a pes e ab aquell pes que el reeban lo deuen liurar al senyor del blat.

5. Si algun trençarà molins violentament, sia tengut de reparar e de fer enfre XX dies e que dó atretant per pena al senyor del molí quant costarà de adobar. E si enfre los davant dits dies no ls repararà, dó lo doble de la reparació que costaran los mo- (102 r.) lins d'adobar e tot lo dan que n'haurà sofert lo senyor dels molins.

6. Los forns no coguen ne ls bayns no bayen els dies dels dicmenges ne el dia de Divendres Sanct ans de Pascha, mas ab tota reverència aquell dia del dic-

menge e.l dia del divendres Sanct sia celebrat de tots christians e de juheus e de sarrahins, cor nostre senyor Jesu Christ volch que hom se abstengués el dia del digmenge de tota obra a fer e el dia del Divendres Sanct, en lo qual volch morir. E.ls hòmens no.s banyen el dia o els dies en lo qual o en los quals les fembres se bayaran en aquells meteix bayns.

CXXXVII. DE PA QUI ÉS DE MENOR PES E DE LES MESURES QUE SÓN
PUS MIRVES QUE NO DEUEN ÉSSER.

1. Si el pa serà trobat que sia de menor pes una vegada o dues, aquell pa sia trencat, llevades tres fogades per pena. Emperò, si la terça vegada serà trobat menor, sia trencat e perda lo pa que aquí serà aquella de qui era e dó per pena V solidos. E si aquells no porà pagar, la flaquera sia posada en lo costell en camisa tant solament e estia aquí de pus que la tèrcia haurà sonat tro al mig dia e altra pena no sufra en sa persona o en ses coses.

2. Si els senyors dels forns no tendran balançes e.ls forns per pesar lo pa de les flaques, donen V solidos per pena.

3. Oli sia liurat abambut d'aram e si no ho serà, sia perdut l'oli a obs d'aquell qui.l liurarà.

4. La mesura del vin és lo quarter lo qual tengue la cort.

5. Civada, forment, avena, ordi e totes altres sements que degen ésser mesurades, sien mesurades de ferre a ferre.

6. Sal, castanyes, avellanes, segon, calç e altres coses semblants sien mesurades ab fanecha corrent.

7. Totes faneches hajen e contingen en si VIII almuts rases, e e.l mig de la fanecha sia una verga de ferre e en les ores de la fanecha e de l'almut e la bocha de la fanecha e de l'almut sia igual e semblant de totes IIII parts.

8. Kaffiç contingue e haje en si VI faneques.

9. Les alnes sien de IIII palms e tots los draps de lí e de lana e qualsque altres draps sien reebuts e donats ab aytal alna, e oltra l'alna dos dits; e.ls caps de l'alna sien de ferre.

10. Los tenders facen lo pobil o.l ble de la candela cuyt o de cotó e guanyen en la liura de la cera II diners; d'altra manera perden les candeles.

11. Lo march haja e contingue en si VIII onçes, e onça haja e contingue en si XXIIII diners de diners que sien XVI solidos lo march.

12. Liura haja e contingue en si XII onçes de march.

13. Arrova haja e contingue en si XXX liures, e quintal IIII roves, e quarter de vi XXX liures, e somada de vi XVI quarters. E si portarà portadores, somada de vi sia de XIII quarters. E liura de carnicer haja e contingue en si III liures; e

enaxí tot aver de levant e de ponent, e totas viandes e lana, vi, venema, oli, formatges, seda, li e estopa, cànem, figues, panses, farina e tot altre aver gros e menut que deja ésser pesat e liurat e reebut al davant dit pes e null temps aquell pes (102 v.) no sia mudat ne mirvat ne cregut, mas aquell sia tots temps en la ciutat e en tot lo regne de València.

CXXXVIII. DE L'OFFICI DEL PES E DE LES MESURES.

1. Per nós e per tots los nostres prometrem que.l pes o l'almudaçafia de la ciutat de València ne d'alcuna vila o castell o loch del regne no darem ne atorgarem ne vendrem ne empenyorarem ne en nenguna altra guisa alienarem ni transportarem a cavallers ne a persones ecclesiàstiques ne seglars ne a alcú o a alguns altres a temps o a per tots temps.

2. La cort e.ls prohòmens de la ciutat tinguen lo pes del pa e totes les coses que deuen ésser pesades e tinguen altra mesura de vi e de totes coses que deuen ésser mesurades, per ço que aquell pes o aquella mesura pusque hom recórrer sobre semblants peses e sobre semblants mesures.

3. Lo pesador reta compte a la cort e al comunal de la ciutat en la fi de cascun mes e entre en la casa de cascun sens tota calònia que no li'n sia demanada ni presa a enquerer e a demanar ço que pertayn a son offici; e açò faça ab II o ab III vehins que y sien appel.lats qui entren ab ell e no pes ne mesur sens I saig de la cort qui tota hora vaja ab ell. E si trobarà algunes peses o mesures falses port aquelles a la cort, e la cort ab II o ab III prohòmens jutge si seran veres o falses, e pus que la cort o haurà jutjat de les falses mesures o peses sien dats per calònia L X solidos, dels quals haja la cort lo terç, el comú lo terç e.l pesador lo terç.

4. Lo pesador de les coses mobles qui és o serà establhit en la taula del peatge o en altre loch, per aquella cosa que ell pesa no deman ne prena alcuna cosa acostumada o no acostumada, o establida o no establida del comprador o del venedor estrayn, o del ciutadà o de qualque altre habitador, ans pes sens tot servii e sens tots diners e sens tot preu.

5. Nenguna cosa no sia demandada ne presa per dar ne per jutjar ni per atorgar ni per senyalar algunes mesures, alnes, pes, barcelles o quarters.

6. Cascun ayn en la festa de sanct Michel de setembre sia elet per los prohòmens de la ciutat e per la cort I prohòm habitador de la ciutat qui tinga per aquell an en què serà elet l'offici de la almadaçafia, e al començament de la sua aministració jur sobre.ls sancts Evangelis de Déu que feelment en aquell ofici se haurà e guardarà e farà guardar totes coses e sengles que pertanyen a aquell ofici, e esquivarà e castigarà les falssies e.ls engans de tots los mesters de la ciutat.

7. L'almudaçaf guart e diligentment faça guardar e esquivar que les carreres de la ciutat no s'estrenguen ne.s pejoren, ne fems ne legees no sien posades en les carreres o en les barbicanes o en altres lochs dins los murs.

8. Los carnicers no venen carn de truja per carn de porch, ne venen carn d'ovella o de boch per carn de moltó, ni tinguen ni venen carns mortehines en la carniceria ni corumpudes ni sobraposades ni farsides, ni inflen alcunes carns ni les venen en la carniceria, mas en la fi de la carniceria tenguen (103 r.) e venen carn de boch o mortehines o corumpudes. D'altra manera, si contra açò faran, donen XX solidos, dels quals haja la cort la terça part, el comú de la ciutat la terça part, e aquell a qui serà venuda la terça part.

9. Lo terç e l'altre dret lo qual en alguns capítols dessus dits lo comú de la ciutat deu pendre e haver, sia comanat a un prohóm ciutadà, lo qual prena e tingue lo damunt dit terç e dret e sia donat aquell axí com és en missatgeries quan los ciutadans trametran a nós missatges per alguns feits o per alguns negocis de la ciutat o que sia despès en altres feits que sien de públich utilitat.

10. Per mesurar forment o ordí o paniç o arroç o avena o mill o adaça o per qualque altre blat, o per qualque altra manera de sement o de fruits, lo vehí o.l estrayn negun temps no dó solatge ni cops ni amostes ni hostalatge ni altra cosa, mas los mesuradors mesuren francament e liura sens tot preu e sens guardó e sens tot servii a estrayns e a vehins. E cascun pusque francament e de liura fer banchs e taules sens tot servii e sens tot do de prop lurs hedificis e lurs cases e lurs estatges tals que no estrenguen la amplea de les carreres o de les vies; ni alcun no dó ni servesca alcuna cosa a nós o a la cort o al batle o al almudaçaf o a alcun altre per portals de cases o de finestres o de guardamens que isquen en vies ni en carreres ni en porxes ni per anvans ni per nulla altra obra o edificis en los quals la nostra auctoritat o sentència o ben justa o conexença o de la cort o del batle o del almudaçaf o d'alcun altre sia necessària o deja ésser posada.

CXXXIX. DE MARINERS.

1. Los marinés qui fugiran de les galeres, si.ls senyors de les galeres trobaran aquells, destrenguen los que reten la soldada en doble. E si la galera era en Espanya, si.ls armadors trobaran aquells mariners qui seran fuyts, prenguen-los tant longament preses entrò que la galera sia venguda, per ço que.l còmit d'aquella galera haja calònia d'aquells qui seran fuyts.

2. Si.l nautxer de les galeres o d'altres leyens se levarà contra son còmit, perda la part sua e l'armament.

3. Los nautxers pusquen destrènyer sens cort los mariners qui hauran emblades alcunes coses de les mercaderies o de les coses de les galeres o dels altres

leyns que restituesquen aquelles coses als senyors a qui seran emblades e la cort punesque aquells axí com a ladres.

4. Los còmits, els nautxers de les galeres e dels altres leyns pusquen pendre mariners asoldadats e ls mariners del leyn d'una tira pusquen-se metre en la galera, ells, emperò, retén e tornan la soldada al senyor del leyn. Si donchs lo leyn no era varat per rahó de partir e de moure de aquí.

5. Los mariners qui seran asoldadats e logats e fugiran del leyn reten la soldada en doble al senyor del leyn, e l senyor del leyn prengue aquells e tengue ls tant preses entrò que li hagen la soldada retuda en doble.

CXL. DELS SAIGS E DEL CARÇELATGE.

1. Los saigs de la cort porten baston pintat ab nostre senyal e no ab altre, e hagen per loger lo quart de tots los deutes dels (102 v.) quals serà fait clam de V solidos a avall. E la cort no haja d'aquí alcun quart. E no prenen altra cosa ni demanen oltra los damunt dits V solidos, mas vagen sens tot loguer e façen missatges.

Enadeix lo senyor rey que aquell qui deurà lo deute de V solidos enjús haja V dies de alargament de pagar lo deute. E si pague dins aquells V dies que lo saig no n'haja quart. Mas si paga dins aquells V dies que lo saig haja son quart guaanyat.

2. Aquell qui serà pres en la cort dó al carçeller cascun dia II diners per carçelatge.

3. Negun pus lo seyn haja sonat no vaja per la ciutat de nuyt sens lum, e si serà trobat sens lum pach XX solidos o estia tant longament pres tro aquells haja pagats, dels quals haja la cort la meytat e l comú de la ciutat l'altra meytat.

4. Cascun qui serà detengut pres per alcun pleit civil o criminal o per altra rahó o ocasió estia pres en la casa de la cort, la qual casa donam al comú de la ciutat establida a pledejar, e en altre loch no sia menat ni detengut pres. Ni alcú no sia tan osat que haja carçre privada a metre o a tenir aquí alguns preses; e si ho farà sia punit peccunialment a arbitre de la cort e dels prohòmens de la ciutat.

5. La cort pos tal carçeller que sia de bona vida e de bona fama e sens alcuna sospita de mal.

6. La cort no absolve sens consell dels prohòmens de la ciutat aquells qui seran preses per alcun crim o per alcuna cosa o seran meses en la carçre o en la presó.

7. Neguna fembra no sia mesa ni enclosa en carçre ni que ls hòmens la guarden per alcuna demanda que li sia feita peccunialment per lo fisch, ço és, per l'official del príncep o per alcun altre hom privat o per demanda que li sia

feita per alcun crim. Mas si serà demanada per deute fiscal o privat, respona per si o per son marit o per altre sufficient procurador. Emperò, si serà tal crim per què.s convingue que ella dó fermança, don-la si la ha; e si no la darà e jurarà que no pot haver fermança que dó, jur que ella estarà a manament del jutge e a conexença, e que observarà ço que jutgarà per dret. Mas si.l crim o.l malifici de què ella serà demanada serà axí greu que pena de mort aportàs o donàs, la donchs deu ésser guardada curosament per la cort, enaxí que no sie mesclada ab los altres hòmens presos de la cort.

Enadeix lo senyor rey que tota fembra que aurà dita o feita injúria o malefici e no porà donar fermança o caplevador de dret, que sia tenguda presa, mas no estia entre los hòmens mesclada.

8. Manam que alcú que sia pres per accusació d'alcun crim o malefici quantque aquell crim o malefici sia gran no sia detengut pres en la carçre oltra XXX dies. Si donchs la cort, els prohòmens no conexien que hom lo degués tenir d'aquí enant per descobrir veritat d'alcuns feits.

9. Si la cort absolrà los preses de la presó en que són, si donchs primerament no era conegut de la cosa per què foren preses, e que sia present el acusador o.l clamador o.l denunciador, e sens consell e volentat (104 r.) dels prohòmens de la ciutat és tengut a tota aquella cosa a la qual qui era pres era tengut.

CXLI. DE DRAPERS E DE SARTRES.

1. Los drapers diguen als compradors, jasia ço que no sien demanats, lo nom o la natura del drap. Emperò, si sens sartres vendran draps de una natura per altra, axí com bons e no mal feits e.l sartre vendrà lo drap mal feit e que no és d'aquella natura per la qual ells los vendran lo drap, restituesquen lo drap al comprador a arbitre e a conexença de bons hòmens.

2. Si.ls drapers alnaran los draps sens sartres e de ço que alnaran defalrà, esmenen aquella cosa.

3. Si.ls drapers o altre pendrà vestiments a polir o a sarcir e aquells vestiments rates rouran en son poder, sia tengut restituïr aquells vestiments. E si.l vestiment que li serà donat a polir o a sarcir canviarà e a altre lo vestiment que era d'altre darà, altre tant sia tengut de donar.

CXLII. DE DRAPS E DE FUSTANIS.

1. En alcuna filaça no sie feita mescla sinó aquella que pertayn que lealment sia mes-clada.

2. Blanquet, burell, arraç, rander, estanfort contrafeit de qualche color sia, sia feit d'anyins e de lana magencha.

3. Estanfort contrafeit no sia feit en tela negra.
4. Draps no sien cardats sinó ab carts d'erba.
5. Neguna color no sia mesa en draps en pila ni en obrador.
6. Reboll e pellades sien feites per cabal.
7. Anyns e lana magencha sia feita a part e no s'ajust negre ab blanch.
8. Pesa de lana sia de X liures e pinte de II alnes.
9. Vergat e bru sia feit de tota lana levada borra e reepel e pel de boch e de cabra.
10. Cascuna peça de qualque draperia de lana sia haja en longuea XLVIII alnes.
11. Pinte haja dues alnes e XLIX ines ordides ab XII capdells.
12. Duyta de Darocha sia feita per cabal.
13. Pinte de guaengues haja dues alnes en ample e V alnes en lonch.
14. Pinte de grengues haja II alnes en ample e V alnes en lonch.
15. Pinte de marfegues haja I alna e miya en ample e V alnes en lonch.
16. Pinte de sarçils haja I alna en ample.
17. Drap de li no sia feit menor de III quartons e I polgada e.l pinte no vaja buyt de una pua o de II enant.
18. Lançols hajen en ample una alna e I pulgada almeyns.
19. Pinte de tovalles haja V palms en ample.
20. En alcun fustani no sia feita mescla de li ni d'estopa ni de lana.
21. Cap de fustani haja X alnes e quarta.
22. Batedors no pleguen fustani si no era leal.
23. Fustani blau no sia feyt en tela negra.
24. Tired sia feit d'alcotó e que no y haja lana ni estopa.
25. Tired en que haja lana sia feit d'estopa o de qualque altra cosa.
26. Fustani fals sia cremat; el senyor del fustani pach X solidos, dels quals la justícia haja lo terç, el comú l'altre terç, els inquisidors l'altre terç. (104 v.).
27. Drap de lana fals sia cremat; el senyor del drap do XXX solidos, dels quals la justícia haja lo terç, el comú l'altre terç, los inquisidors l'altre terç.
28. Qui tendrà pinte d'algun drap de lana o de li o d'estopa o de fustani contra damunt dita dó X solidos, que sien axí con damunt és dit partits.

CXLIII. DE ÇEQUIERS.

1. Los savacequiers vagen sobre les aygües e les cèquies de tot lo terme de la ciutat e negun no sia osat pendre les aygües ne torbar les cèquies ne tolre les aygües de una cèquia ne menar per altra ne trencar les mares de les cèquies o les filloles, ne fer neguna cosa de justícia a son vehí sobre les aygües. E si alcun ho

farà, pach L X solidos e penyor aquell per la damunt dita pena e per la força ab la cort e sens la cort e segons que a ell serà ben vist.

2. Les vinyes e les heretats que.s poden regar donen cequiatge, jasia que.ls senyors d'aquelles vinyes e d'aquelles heretats no volrran pendre l'aygua a.rregar; e si alcun posseix alguns lochs qui no han acostumat de regar tro aquí, pusque pendre l'aygua ab que reg aquells lochs segons la manera del loch o de la possessió e que rech aquells lochs sens vet d'alcú e don d'aquí cequiatge, segons la tenor dels altres vehins d'aquella cèquia.

3. Los cequiers una vegada en l'an, de sòl a sòl e de fons a fons escombren les cèquies e oltra aquell escombrament porguen e escombren aquelles d'erbes una vegada cascun an, e no tornen l'aygua en les cèquies entrò que sia vist si sufficientment seran escombrades segons la manera sobredita.

4. Los cequiers façen una vegada en l'an, de sòl a sòl, escombrar los braçals als hereters qui hauran heretats vehines a aquelles braçals e façen tots los partidors de les aygües e refaçen segons la manera e l'establiment e la forma antiga els ponts, per los quals negun no passa sinó els hereters de les heretats a les quals heretats hom va e passa per aquells ponts e que refaçen les cèquies que seran rotes, segons la manera e la forma e.l estat antich; e si la resclosa serà tota trencada, reparen aquell enfre X dies en ivern e enfre VIII dies en estiu, segons la forma, el estat e la manera antiga.

5. Los cequiers no prenen de les fanechades dels orts o de les vinyes, sinó segons la quantitat de les jovades en les quals lo pa serà sembrat. E en la venda de les cèquies que serà feita a ells tota hora sia espressat quant deuen pendre per cascuna jovada de terra e demanen les penes que són establides a aquells que derrocharan o trencaran les cèquies o les filloles de les cèquies o lexaran l'aygua anar no degudament e no tornaran aquella a la mare e.l temps que deuran o e.l temps que no la hauran ops, e destreguen los hereters que muden una vegada en l'an los braçals, e si no.ls escombraran tro a aquell dia qui serà a ells assignat per les cequiers, aquells braçals escobren los cequiers e hajen de tots lo doble que costaran d'escombrar. E si l'hereter, quan regarà o no regarà o d'altra manera gitarà l'aygua en les vies o en les carreres, pach V solidos e restituesque a aquells qui hauran soffert lo dan, e a cells qui (105 r.) passaran per les vies o per les carreres lo dan que hauran soffert per lo gitament d'aquelles aygües. Los hereters, emperò, destreguen e penyoren sens cort los cequiers si no metran sufficient aygua en la cèquia, dementre que aquella poran pendre e atrobar en Godalaviar.

CXLIV. DE METGES.

1. Negun metge no reeba alcú o alguna que sia greument malalte o malalta en cura, si donchs primerament lo malalte no haurà presa penitència.

2. Atorgam que tot clergue o altre hom pusque francament e sens tot servii e tribut, tener estudi de gramàtica e de totes altres arts e de física e de dret civil e canònich en tot loch per tota la ciutat.

CXLV. DE AQUELLS QUI REBUJEN MORABATINS O MAZMODINES.

1. Negú no rebugy morabatins o mazmodines si no seran frauts o apeçaçats o de menor pes o de mal o d'avor aur. E és pena d'aquells qui ho faran de XII diners per cascun morabatí o mazmodina.

CXLVI. DE LEUDA E D'OSTALATGE E DE CORREDORS.

1. Los habitants e.ls pobladors de la ciutat de València e del terme de aquella, negun temps no donen pes, mesuratge ne leuda, peatge, portatge o ribatge de alguns esmerçaments o de qualsque altres coses que sien pròpies d'ells, les quals portaran o faran portar o faran vendre o hauran en la ciutat de València e en en tot lo terme d'aquella o d'aquèn trauran o faran trer per rahó de esmerçaments, e per qualque altra rahó en la ciutat o e.l terme metran o faran metre; mas tots temps sien franchs e liures de les coses damunt dites en la ciutat de València e en tot lo terme de la ciutat.

2. Hom estrayn, ço és a saber, aquell qui no serà del regne de València, si venrrà en la ciutat o e.l regne de València per rahó que y estia, jasia ço que hom d'altre, sia franch e absolt del homenatge, enaxí con un ciutadà de la ciutat, de mentre, emperò, que desempar la honor per què fo hom d'altre.

3. Si mercader estrayn retindrà leuda o peatge, pes, mesuratge, portatge o ribatge, no haja altra pena en la persona ne en les coses sues, sinó que pach lo doble. E aquesta pena haja loch que pach lo doble lo vehí de la ciutat o del regne sis retindrà leuda, peatge, pes, mesuratge, portatge o ribatge de aquelles coses de les quals devia dar leuda, peatge, pes, mesuratge, portatge o ribatge, ço és a saber, de comandes e dels esmerçaments dels estrayns.

4. Per nós e per tots los nostres successors establím per tots temps que null temps en la ciutat de València o e.l terme de aquella no sia pres més d'esmerçaments sinó com davall és establít, ço és a saber en aquesta guisa:

- Cargua de grana don: III morabatins alfonsins.
- Cargua de cadaraç: II morabatins.
- Cargua de indi: II morabatins.

- Cargua de bresil: II morabatins.
- Cargua de argent viu: II morabatins.
- Carga de paper: IIII solidos.
- Carga de comí: IIII solidos.
- Carga d'arroç: III solidos.
- Carga de cotó mapus: IIII solidos.
- Carga d'anynes: IIII solidos.
- Centenar de d'anynes: V diners. (105 v.)
- Carga d'orpiment: IIII solidos.
- Carga d'amenlons: III solidos.
- Carga d'oli: III solidos.
- Carga de pebre: I morabatí.
- Carga de cera: I morabatí.
- Carga de çucre: I morabatí.
- Carga de densens: I morabatí.
- Carga de lacha: I morabatí.
- Carga de canela: I morabatí.
- Carga de gíngebre: I morabatí.
- Carga de classa: I morabatí.
- Carga de mantega: II solidos, VI diners.
- Carga de peix salat: II solidos, VI diners.
- Carga de li: II solidos, VI diners.
- Carga de cànem: II solidos, VI diners.
- Carga de lautó: II solidos, VI diners.
- Carga de regalícia: II solidos, VI diners.
- Carga de conills: X solidos.
- Centenar de conills: IIII diners.
- Centenar de cabrits: IIII diners.
- Dotzena de cordovà vermell: XII diners.
- Dotzena de cordovà blanch: VI diners.
- Porpra doble: XII diners.
- Porpra senar: VI diner.
- Peça de cendant: III diners.
- Bagadell: I diner.
- Liura de seda: IIII diners.
- Liura de mascuch: II diners.
- Centenar de boquines: V solidos.
- Tracha de cuyrs de bous: II solidos.
- Carga de lana e de mel: XV diners.

- Carga de roja: XX diners.
- Carga de d'orxicha: XX diners.
- Carga d'alcaravya: XX diners.
- Carga de coure: XX diners.
- Carga d'acer: XX diners.
- Carga d'estayn: XX diners.
- Carga d'alquena: XX diners.
- Carga de cotó filat: VI solidos.
- Carga de gala: V solidos.
- Carga d'alum blanch e vermell: IIII solidos.
- Liura de çafra: VI diners.
- Liura de girofle: VI diners.
- Arrova de d'atzebib: III mealles.
- Quintal de figues: III mealles.
- Carga de formatges: XV diners.
- Carga de ferre: XV diners.
- Quintal de plom : V diners.
- Carga de pegunta: X diners.
- Carga d'alquitrà: X diners.
- Carga de sosa: X diners.
- Flaçada: I diner.
- La dotzena de moltonines: II diners.
- La dotzena de salvatgina: II diners.
- La dotzena d'anyís adobats: I diner.
- La peça de tot drap de color: XII diners.
- Peça de drap de Leyda: II diners.
- Barragans e draps blancs de Narbona, la peça: V diners.
- Draps de natura de Leyda, la peça: IIII diners.
- La bala de sarzil: IIII solidos.
- Bala de fustanis: IIII solidos.
- Tota peça de fustani: I diner.
- Tela de Rems e de Tries que sia entrega: XII diners.
- Tota altra tela: I diner.
- Canó d'or filat: I diner.
- Canó d'argent filat: I mealla.
- Carga de sagi: x diners.
- Carga de cleda: X diners.
- La peça d'alquicens e de barragans: IIII diners.
- Cavall qui pas per vendre: un morabatí. (106 r.)

- Si serà venut en la villa: XII diners.
- Mul o rocí: IIII diners.
- Bous o àsens: IIII diners.
- Moltons: II diners.
- Porchs: II diners.
- Cabres: II diners.
- Bochs: II diners.
- Quintal de sabó: V diners.
- Sarrahí qui pas per mar o per terra: I besant.
- Sarrahí de reemçó: II besant e mig.
- Carga de vi: III diners.
- Cavalls, muls, rocins qui per rahó de vendre entren en terra de sarrahins: IIII millereses.
- Lo centenar de corda redona: IIII diners.
- Lo centenar de cames: III diners.
- Carga de faves: III diners.
- Carga de mastech: I morabatí.
- Carga de goma: I morabatí.
- Sarrahí alforre qui ischa del regne de València: I besant.
- Carga de sofre: X diners.
- Arrova de verdet: II diners.
- Carga de seu: V diners.
- Carga de fustet: V diners.
- Arrova de noxadre: IIII diners.
- Carga de martec: V diners.
- Carga d'alcofoll: V diners.
- Carga d'arroç que no sia picat: XVIII diners.
- Quintal de dàtils: I diner.
- Centenar de correges d'espart : IIII diners.
- Dotzena d'aludes IIII diners.
- Liura de vermelló: mealla.
- Lances, astes, ascones, ferre qui sia obrat, acer qui sia obrat, vestidures e draps tallats e cosits, draps de lit e alcuna cosa que vinga dins caxa, aygua rosada, roudor, tayn, carbó, cànem filat o obrat, e alcuna filaça e fil de li e d'estopa, boix, vidre, blanquet, borra, pel de boch, lana filada, nou de xarch, nous noscades, moles de molins e d'esmolar, barches, caxes, canades, barlets, alcuna obra de fust e de ferre, olles, cànters e qualque altra obra de terra, pales de fust e de ferre, mànechs d'exades e de destrals, ferradures de bèsties e de galotxes o alcuna obra de ferre e de coure e de lautó e d'aram no donen nengun peatge.

– Tovalles, tovallons de França o alcuna obra de palma e de vergues e de joncs, astores d'espart, almatracs, ayls, cebes e tota ortalixa, anaps, escudelles, talladors, morters, gerres, frens, esperons, estreps, arçons de selles, bast, taules, branchs, fusos, borses, correges, brages, guants, pedaç de paper, vexells de vi, cups vi que ve e és aportat per mar, tones, botes, dogues, cèrcols, vímens, cingles, cinyels, cabestres, asts, ferres, grayles, loces, caçes, oles de coure, pasteres, ros de vi, sal morters de terra e de coure, cayrats, e tota fusta, escuts, espaes, segovians, penats, rahors, tesores, coltells, baynes no donen alcun peatge.

– Ballestes, capells de ferre e de vergues, elms, cofes, capelines, guarnions, cubert de cors e de cavall e totes altres armadures de fust e de ferre, claus, clavadures, forrellats, cadenats, forques, savenes, capells de ferre, capells bugareyns, cobertors, manils de lana e de li, candelobres, pintes, agulles, alenes, oses, (106 v.) peix fresch, gavadals, cedaçs, fusta, tea, orguenes, çabates e regnes, capçals, plo-maçes, ploma, coxins, azur, no donen alcun peatge.

– No prenha hom d'alcun o d'alcuns en la ciutat de València o e.l terme d'aquella peatge o leuda, portatge, pes, mesuratge o ribatge qui juraran la habitació o.l estatge de la ciutat o aquí hauran muller o aquí tendran son major cap, ne encara d'aquells qui venran per rahó d'estar a València no sia pres peatge o leuda en alcun loch del regne de València de les coses que aportaran a lurs obs, dementre, emperò, que juren l'estatge de la ciutat quan seran en la ciutat e si no o volrran jurar paguen la leuda.

– Nul hom no sia d'estret que oltra sa volentat reeba hostes ne.ls alberch.

– Vehí no reeba ostalatge de vehí.

– Si.l vehí comprarà de l'estrayn dó la meytat de l'ostalatge.

– L'estrayn qui compra dó l'ostalatge e no aquell qui ven, donchs lo comprador dó, per ostalatge de carga de pebre, de gíngebre, d'encens, de canella, d'indi, de bresil, d'argent viu, de vermelló, de grana e de cardaç, dos solidos.

– Carga de cotó, de gala, de roja, d'orpiment, de cera: X diners.

– Carga de lacha, d'alum, de çucre e de sucre d'Alap e de Castella: VIII diners.

– Carga de fustet e de regalícia e d'orxica e d'arroç e de comí e de batafalua e d'amenlons: VI diners.

– Carga de paper: XII diners.

– Liura de seda prima de Jaen: III mealles.

– Tota altra seda: I diners.

– Los hostes façen portar als ostals dels compradors los cuyrams e prenen de dotzena d'anynes e de tot altre cuyran salvatge e d'escodat e d'aludes: mealla.

– Dotzena d'avortons e de cabrits e d'esquirols: I diner.

– Centenar de conills: I diner.

- Centenar de boquines: VIII diners.
- Cuyrs de bous la tracha: IIII diners.
- Cordovà vermeyl e blanch, la dotzena: II diners.
- Moltonines, la dotzena: mealla.
- Li, cànem, oli, coure, estayn, acer, formatge, mantega, lana lavada, anyins, sabó, sal de compàs, sagí, alquena, lo quintal: II diners.
- Lo quintal de plom: mealla.
- Lana surgea e filada, lo quintal: mealla.
- Dotze alnes d'estamenya e.ncara si més seran: I diner.
- Quintal de figues, de panses e de cleda: mealla.
- Quintal de dàtils: I diner.
- Kaffiç de blat e de legum: mealla.
- Liura de diners e de safra e d'altres spècies que ací no són scrites, e de canons d'or de obra de seda: I diner.
- Cavall: VI diners.
- Muls e rocins: IIII diners.
- Bous e àsens: II diners.
- Tot drap de grana: VIII diners.
- Tota peça de drap de Gant, de Doaix, d'Ipre de color que no sien vedats: VI diners.
- Peça de draps d'Ipre que sia vedat, bifes, estamforts d'Arraç, de Sent Tomer, de Xaló, bruydes de Sent Quintí, pelós blanch d'Iprem, de Licamosa e de la Illa: IIII diners.(107 r.)
- Berregans e draps de Narbona blanchs: IIII diners.
- Berregans d'Espanya: I diner.
- Draps de Leyda: II diners.
- Bala fustanis de Milà: III solidos.
- Cap de fustani blanch de Barchinona: I diner.
- Porpra ab aur: IIII diners.
- Porpra sens aur: II diners.
- Post de cendat de Montpeller: XII diners.
- E de Lucha: VIII diners.
- Peça de tela de Rems: II diners.
- Tela d'Espanya e drap de li: mealla, per XII alnes, e si més tendrà la peça atretant.
- La peça de picot de Castella: I diner.
- Drap de Sent Daniel, la peça: V diners.
- Estamenya de Banyoles e de Ripoll: I diner.
- Dotzena de coltells: mealla.

- Sarrahí: IIII diners.
- Los corredors juren en poder de la cort que sien feels e leals en lur offici e donen segurtat a la cort per les coses les quals reebren a vendre que nós perden ne que aquells no se'n vagen ne se'n fugen ab aquelles coses, e que no compren ne prenen ne retinguen part ne presten diners en les coses que seran liurades a ells a enpenyorar o a vendre, e hajen de la liura dels diners de totes coses e d'esmerçaments tan bé de levant com de ponent I diner enfre abdues les parts e que salvaran e diran e descobriran al peatge totes coses de que deje haver peatge o altre dret que deja haver la taula del peatge.
- De cavall: II solidos entre abdues les parts, ço és a saber, de tot lo preu del cavall.
- De mul e de rocí: XII diners entre abdues les parts.
- D'ase e de somera: IIII diners enfre abdues les parts.
- De sarrahí: IIII diners enfre abdues les parts. E alcuna altra cosa no reeben d'alcuna de les parts mas de XX solidos a avall prenen aytant quant lo comprador o.l venedor los volrrà donar.
- Cascun ciutadà de València pusque ésser notari públich e crida e corredor sens tribut e sens servii que a nós ne als nostres no sien tenguts de fer null temps, dementre, emperò, que façen lo sagrament damunt dit.
- Les crides sien tengudes sens alcun preu de cridar los manaments de la cort e del batle e fer totes les crides de la ciutat.
- La cort haja e pos el libre los noms dels notaris e de les crides e dels corredors.
- Tots los esmerçaments e totes altres coses de les quals és donat peatge han retorn entegre e ple.
- Retorn és e és dit e volem que sia que si estrayn vendrà o metrà en la ciutat coses de les quals don per peatge o per portatge o per pes o per mesuratge o per ribatge X solidos, de ço que d'aquèn traurà o farà trer o comprarà, e enaxí segons més o meyns el retorn; e.n per tots temps sia observat.
- Aquell és vehí de la ciutat qui jurarà estatge o habitació de la ciutat o aquí haurà sa muller o tendrà aquí son major cap e que no escús peatge en altre loch en la nostra juridicció e que no faça altruy coses o altruy esmerçaments seus, per ço que.ns emble lo peatge o.ls altres drets nostres.
- Barches e tots altre leyns qui passen (107 v.) per la mar de la ciutat de València, hajen tant solament d'aquella cosa o d'aquelles coses retorn de la qual o de les quals daran peatge, portatge, pes, mesuratge o ribatge.
- D'aquell dia que serà pagat peatge, portatge, pes, mesuratge o ribatge, enfre un an sia donat retorn.

– Aquells qui seran habitants fora.l terme de la ciutat si portaran en la ciutat alguns cuyrs e faran aquells adobar en la ciutat, e quan seran adobats trauran los d'aquèn no donen peatge d'aquells cuyrs, dementre, emperò, que no.ls venen aquí.

– Algun estrayn no dó de alcunes coses que comprarà dins la ciutat, si aquelles coses vendrà dins la ciutat.

– Filat de lana e de li e d'estopa no dó peatge.

– En Liria, Xiva, Turís, Macasta, Bunyol, Muntroy, Xelva, Bexix, Olocau, Paterna, Quart, Serra, Cullera, Alcàcer, Picaçén, Espioca, Sullana, Madrona, Dues Aygües, Cortes, Terrabona, el Puig de Sancta Maria, e els castells, viles, alqueries e tots altres lochs establits e a establir de Murvedre, tro a Aljazira e entrò a Requena, no sia presa leuda alcuna o portatge, sinó tant solament en la ciutat de València.

– Jasia ço que molts noms sien de peatge nós per nós, e per tots los nostres successors dehim e jutjam, que una metexa cosa és peatge, portatge e pes.

5. Cascú en les sues heretats e els seus lochs herms pusque fer devesa de conill, la qual devesa e l'ús d'aquella devesa e.ls conills haja per alou propri, franch e liure a totes ses volentats e pusque vendre aquells conills, e en qualque altra manera se volrrà alienar là on se vulla liurament e sens tota leuda, tribut, cens, servii e sens qualque altre exacció.

6. Si qualque volateria o cervos o porchs senglars o altres bèsties que sien caçades o que sien de manera de caça, o encara que no sien de manera de caça sien venudes o no sien venudes alcuna leuda, peatge, portatge, cens, tribut o alcuna altra cosa per qualque nom sia nomenada no sia donada, ne null temps no sia presa exceptat tant solament d'aquell bestiar que especialment e nomenada és posat en la carta de la leuda d'aquesta ciutat de València, de les quals coses sia donada leuda, ço és a saber, aquella que és posada en la carta del peatge e no més.

7. Los pescadors vehins e estrayns no donen a nós ne als nostres sucesors o alguns altres alcuna cosa d'alguns peixs, los quals pendran en aygües dolçes e en estayns e en basses e en rius de la ciutat de València ne del terme de aquella, mas aquells peixs hajen franchs e liures per totes lurs volentats a fer, mas de tots los altres peixs, los quals pendran e pescaran en la albufera de la ciutat de València donen a nós la quinta part e no més en negun temps; mas dels peys los quals pendran en la mar donen solament per tots temps la deena part e no més.

8. Los caçadors, els paradors, els breladors d'alcunes bèsties e aus, ocells, e caçes volatílies les quals prenen e fan pendre per alcuna art o per algun engiyn en l'aer o en la terra o en la mar o en aygües dolçes o en estayns o en (108 r.) l'albufera no donen alcuna cosa a nós ne als nostres successors o algun altre per

negun temps, ans hagen totes aquelles bèsties, aus, oçells, caçes e volatílies franques e liures per fer totes lurs volentats en qualque guisa se volrran e que per rahó ne per ocasió dels lochs en los quals algunes de les damunt dites coses seran preses no sia demanada ne presa alcuna cosa en neguna manera d'aquells caçadors e paradors o breladors.

9. Cascú puscha francament e liure cullir grana en tot loch e fer tayn e roudor.

10. Casun pusqua francament e liura fer en sos patis e en sos camps e en ses possessions olles, cànters, teules, rajoles e tota altra obra de terra e vidre, e redomes e copes e tota altra obra de vidre.

11. La sal de la ciutat sia venuda en la ciutat e per tot lo terme seu, e en Murvedre e en Segorp e en Altura e en Castellnou e en Xèrica e en Eslida e en tota la sua muntaya, e en Onda e en Burriana e en Castelló e entrò al grau d'Orpesa e en Cullera e en Xelva e en Liria e en Xiva e en Bunyol e en Macasta e en Turís e en Mardrona e sien donats per la fanecha de la sal XII diners e no més.

12. Los compradors e ls tenedors de la sal sien tenguts de donar als novells compradors la sal que del lur any los sobrarà per III diners la fanecha e l loch on la sal se fa, e per IIII diners en la concha de l'albufera, e per V diners en la ciutat. Els compradors veyls sien tenguts de donar tota la sal als novells compradors per lo damunt dit preu si donar li volrran e no retenguen jens de la sal levats X kaffiç que.s retenguen a lur despesa e a ús de lur casa, mas aquells X kaffiç no venen a negú. Emperò si ls novells compradors no volrran comprar la sal qui romandrà als veyls compradors de lur any o no convenrà a ells que compren aquella sal, per ço car per aventura han bastament de sal aquells veyls compradors no venen o alienen aquella sal a alcú, mas los novells compradors no pusquen fer sal dins aquell temps o aquell an, el qual serà venuda o liurada a altre, car tota la sal d'aquell any o d'aquell temps pertayn al primer comprador.

CXLVII. AQUESTA ÉS LA MESURA QUE DEU ÉSSER TENGUDA E.L PA.

1. Quan val fanecha de forment XII diners, deuen ésser en la dinerada del pa cuyt levades totes despeses IIII liures.

2. Si val XIII diners, III liures: VIII onçes deuen ésser en la dinerada del pa cuyt, levades totes despeses e sobren en la fanecha IIII onçes.

3. Si val XIIIII diners, III liures: V onçes e sobre en la fanecha II onçes.

4. Si val XVI diners: III liures.

5. Si val XVIII diners: II liures, VIII onçes.

6. Si XX diners: II liures, V onçes meyns quarta, e sobra en la fanecha I onça.

7. Si XXII diners: II liures, II onçes e I huytana e sobre en la fanecha II onçes e miga.
8. Si II solidos: II liures.
9. Si II solidos e I diner: II liures meyns I onça e sobra en la fanecha una onça.
10. Si II solidos e II diners: II liures meyns II onçes, e sobra en la fanecha III onçes.
11. Si II solidos e III diners: II liures e quarta (108 v.) meyns III onçes, e sobra en la fanecha II onçes e quarta.
12. Si II solidos e IIII diners: XX onçes e miga e sobra en la fanecha II onçes.
13. Si II solidos e V diners: XIX onçes e miga e sobra en la fanecha I onça e miga.
14. Si II solidos e VI diners: XIX onçes e sobra en la fanecha VI onçes.
15. Si II solidos e VII diners: XVIII onçes e miga e sobra en la fanecha II onçes e miga.
16. Si II solidos e VIII diners: XVIII onçes.
17. Si II solidos e IX diners: XVII onçes e terça e sobra en la fanecha I onça e terça.
18. Si III solidos meyns II diners: XVII onçes e de fallen de la fanecha II onçes.
19. Si III solidos meyns I diner: XVI onçes e miga e fallen de la fanecha III onçes.
20. Si III solidos: XVI onçes.
21. Si III solidos, I diner: XV onçes e miga e sobren en la fanecha II onçes e miga.
22. Si III solidos, II diners: XV onçes e huytava e sobre en la fanecha I onça e quarta.
23. Si III solidos, III diners: XIII onçes e miga e terça part d'onça e sobre en la fanecha miga onça e quarta.
24. Si III solidos, IIII diners: XIII onçes e quarta e sobre en la fanecha III onçes meyns terça.
25. Si III solidos, V diners: XIII onçes e sobren en la fanecha II onçes.
26. Si III solidos, VI diners: XIII onçes e miga e quarta part de I onça e sobren en la fanecha III quartes.
27. Si III solidos, VII diners: XIII onçes e terça e sobren en la fanecha III onçes.
28. Si III solidos, VIII diners: XIII onçes e sobren en la fanecha IIII onçes.

29. Si III solidos, IX diners: XII onçes e miga e quarta e sobren en la fanecha II onçes e quarta.
30. Si IIII solidos meyns II diners: XII onçes e miga e sobren en la fanecha II onçes.
31. Si IIII solidos meyns I diner: XII onçes e quarta e sobra en la fanecha I quarta.
32. Si IIII solidos: XII onçes.
33. Si IIII solidos e I diners: XI onçes e miga e quarta part d'onça.
34. Si IIII solidos e II diners: XI onçes e miga e sobra en la fanecha una onça.
35. Si IIII solidos e IIII diners: XI onçes e quarta e sobren en la fanecha II onçes e quarta.
36. Si IIII solidos, IIII diners: XI onçes e sobren en la fanecha IIII onçes.
37. Si IIII solidos, V diners: X onçes e miga e terça part d'onça e sobren en la fanecha III onçes.
38. Si IIII solidos e VI diners: X onçes e miga e la VI part d'onça.
39. Si IIII solidos e VII diners: X onçes e miga e fall I onça e miga de la fanecha.
40. Si IIII solidos, VIII diners: X onçes e quarta e sobren en la fanecha II onçes.
41. Si IIII solidos e IX diners: X onçes e sobren en la fanecha VI onçes.
42. Si V solidos meyns II diners: IX onçes e miga e terça part d'onça e sobren en la fanecha V onçes e II parts d'onça.
43. Si V solidos meyns I diner: IX onçes e miga e quarta part d'onça e sobren en la fanecha una onça e quarta.
44. Si V solidos: IX onçes e miga e sobren en la fanecha VI onçes.

CXLVIII. DE PREU DE MARCH, DE LIURA, D'ONÇA, D'ALNA
E DE FANECHA.

1. Quant val march de argent X solidos, val la onça X diners, e X mealles. (109 r.)
2. Si val march XX solidos, val onça XX diners e XX mealles, e enaxí fa d'aquí enant, enaxí que per cascun sou de march pos I diner, e una mealla en cascuna onça.
3. Quant val liura de qualque merç sia XII diners, fa cascuna onça I diner.
4. Quant val la liura II solidos, val l'onça II diners, e enaxí de sengles, enaxí que per cascun sou pos I diner e per cascu diner I sou.
5. Si val la onça I diner fa la liura XII diners.

6. Si val onça II diners, val la liura II solidos, e axí de sengles que per cas-
cun diner d'onça pos I sou en liura.
7. Quan val l'alna, que és IIII palms de qualque drap, sia XII diners, fa lo
palm de la alna II diners e II mealles.
8. Quan val l'alna II solidos, val lo palm IIII diners e IIII mealles, e enaxí
de sengles, ço és a saber, que per cascun sou d'alna II diners e II mealles, ço és a
saber, lo doble d'aquell sou.
9. Quan val la fanecha qui té VIII almuts de qualque blat sia I diner per
cascun diner, pos mig sou, ço és a saber, VI diners e enaxí val lo kafiç VI diners.
10. Quan val fanecha VI diners, val kafiç VI migs sous que son III solidos, e
enaxí d'aquí avant per cascun diner pos mig sou.
11. Quan val la fanecha I sou, val almut I diner e I mealla, e enaxí per cas-
cun sou de faneca pos I diner e I mealla en sengles almuts.

CXLIX. AQUESTA ÉS LA MESURA QUE DEU ÉSSER TENGUDA E.L VI.

1. Si val lo quarter I diner ha en la dinerada XXX liures.
2. Si val II diners: XV liures en la dinerada.
3. Si val III diners: X liures dinerada.
4. Si val IIII diners: VII liures e miga la dinerada.
5. Si val V diners: VI liures en la dinerada.
6. Si val VI diners: V liures en la dinerada.
7. Si val VII diners: IIII liures e III onçes e miga en la dinerada meyns la VII
part d'onça en lo quarter.
8. Si val VIII diners: III liures e IX onçes en la dinerada.
9. Si val IX diners: III liures, IIII onçes en la dinerada.
10. Si val X diners: III liures en la dinerada.
11. Si val XI diners: II liures e IX onçes meyns quarta en la dinerada meyns
un quarteró d'onça el quarter.
12. Si val XII diners: II liures e mija en la dinerada.
13. Si val XIII diners: II liures, III onçes e miga en la dinerada e son més III
onçes el quarter.
14. Si val XV diners: II liures en la dinerada.
15. Si val XVI diners: II liures meyns I onça e miga en la dinerada.
16. Si val XVII diners: I liura e IX onçes en la dinerada, e son més III onçes
el quarter.
17. Si val XVIII diners: I liura, VIII onçes en la diearada.
18. Si val XIX diners: I liura e VII onçes en la dinerada e és I onça meyns el
quarter.

19. Si val XX diners: I liura e miga en la dinerada.
20. Si val XXI diners: I liura e V onçes en la dinerada e son més III onçes el quarter.
21. Si val XXII diners: I liura e IIII onçes e miga en la dinerada e són meyns III onçes el quarter.
22. Si val XXIII diners: I liura e III onçes e miga en la dinerada e són més III onçes e miga el quarter. (109 v.)
23. Si val II solidos: I liura e III onçes en la dinerada.
24. Si val II solidos, I diner: I liura, e dues onçes e miga en la dinerada són meyns II onçes e miga el quarter.
25. Si val II solidos, II diners: I liura e II onçes en la dinerada e són meyns III onçes el quarter.
26. Si val II solidos, III diners: I liura e I onça e quarta en la dinerada e són més II onçes e quarta el quarter.
27. Si val II solidos, IIII diners: I liura e I onça meyns huytava en la dinerada, e és meyns miga onça el quarter.
28. Si val II solidos, V diners: I liura e miga onça en la dinerada e són meyns II onçes e mija el quarter.
29. Si val II solidos e VI diners: I liura en la dinerada.
30. Si val II solidos e VII diners: I liura meyns miga onça en la dinerada e són més II onçes e miga el quarter.
31. Si val II solidos, VIII diners: XI onçes e quarta en la dinerada e són meyns III onçes el quarter.
32. Si val II solidos, IX diners: XI onçes en la dinerada e són meyns III onçes el quarter.
33. Si val III solidos meyns II diners: X onçes e miga en la dinerada e són més III onçes el quarter.
34. Si val III solidos meyns I diner: X onçes e quarta en la dinerada e hay més I onça e quarta el quart.
35. Si val III solidos: X onçes en la dinerada.
36. Si val III solidos e VI diners: VIII onçes e miga en la dinerada e són més III onçes el quarter.
37. Si val IIII solidos: VII onçes miga en la dinerada.
38. Si val V solidos: VI onçes en la dinerada.

CL. DE CORDA DE SOGUEJAR LA TERRA E DEL PREU DE LES JOVADES.

1. La corda ab la qual les jovades e la terra és soguejada e mesurada ha XX braçes reals, e en cascuna corda ha XL e V alnes de la ciutat de València.

2. La miga fanecada de terra ha de cascun costat X braçes de la dita corda e axí ha C braçes quadrades.

3. La fanecada de terra ha de cascun costat XIII braçes de la dita corda e fallen-ne de tot IIII braçes, les quals cové que s'ajusten a tota la fanecada, e axí ha la fanecada CC braçes quadrades.

4. La fanecada, segons altra mesura, ha X braçes en amplea e XX braçes en longuea.

5. La jovada quadrada ha de cascun costat IIII cordes e quarta, e sobren a tot XXV braçes les quals deuen ésser levades de la dita jovada, e axí ha la jovada quadrada en aquesta manera VII mília e CC braçes quadrades.

6. La jovada, segons altra mesura, ha III cordes e I cap e VI cordes en longuea.

7. Trenta VI fanecades, que són VI kaffiçades, fan una jovada.

8. Quan val la braça de la terra I diner cascuna fanecada val XVI solidos e VIII diners, car cascun diner de la braça fa XVI solidos e VIII diners la fanecada, e val cascuna kaffiçada C solidos car cascun diner de la braça fa C solidos de la kaffiçada, e val la jovada XXX liures, car cascun diner de braça fa XXX liures de jovada.

9. Quan val la braça II diners, fa la fanecada XXXIII solidos, IIII diners, e la kafficada CC solidos, e la jovada LX liures. (110 r.)

10. Quan val la braça III diners, val la fanecada L solidos, e la kaffiçada CCC solidos, e la jovada XC libres.

11. Quan val la braça IIII diners, val la fanecada LXVI solidos e VIII diners, e la kaffiçada CCCC solidos e la jovada CXX liures.

12. Quan val la braça V diners, val la fanecada LXXXIII solidos, IIII diners, e la kaffiçada D solidos e la jovada C L libres.

13. Quant val la braça VI diners, val la fanecada C solidos, e la kaffiçada D C solidos e la jovada CLXXX liures.

14. Quan val la braça VII diners, val la fanecada CXVI solidos e VIII diners, e la kaffiçada D CC solidos e la jovada CCX liures.

15. Quant val la braça VIII diners, val la fanecada CXXXIII solidos, IIII diners, e la kaffiçada D CCC solidos e la jovada CCXL liures.

16. Quan val la braça IX diners, val la fanecada CL solidos e la kaffiçada D CCCC solidos, e la jovada CCLXX liures.

17. Quan val la braça X diners, val la fanecada CLXVI solidos e VIII diners, e la kaffçada M solidos, e la jovada CCC liures.
18. Quan val la braça XI diners, val la fanecada CLXXXIII solidos, IIII diners, e la kaffçada M C solidos e la jovada CCCXXX liures.
19. Quan val la braça XII diners, val la fanecada CC solidos, e la kaffçada M CC solidos, e la jovada CCCLX liures.
20. Quan val la braça II solidos, val la fanecada CCCC solidos, e la kaffçada C XX liures, e la jovada DCCXX liures.

ÍNDICE DE RÚBRICAS

	<i>Pág.</i>
I. Del terme del regne e de la ciutat de València	111
II. De les pastures e del vedat	112
III. De la cort	113
IV. Del quart e de les penes de la cort	117
V. De segurtat e de donar fermança	118
VI. De clam que no sia mudat	120
VII. Qualse persones e quals coses pusque hom pendre sens manament de la cort	121
VIII. Que juheu ne eretge ne sarrahí no haje servu christià	122
IX. D'aquels qui fugen a les esgleyes	122
X. Dels establiments e dels manaments del príncep	123
XI. De ignorància de dret e de feyt	123
XII. De precis feyts al príncep	124
XIII. Que pendent e duran lo pleyt, alcú no.s pusque appellar	125
XIV. Si contra dret alcuna cosa serà inpetrada	125
XV. Dels vults e de les images	125
XVI. De demostrar escriptures públiques o comunes	126
XVII. D'aquells qui seran appellats en dret	126
XVIII. De covinençes e de conspiracions, ço és, de mals enpreniments	127
XIX. De transaccions e de composicions	129
XX. De errada de compte	130
XXI. Dels advocats	130
XXII. De quals coses infàmia sia donada o posada a alcú	131
XXIII. De procuradors	132
XXIV. Que alcú no pusque les sues accions o demandes donar ne comanar a pus poderós de si	135
XXV. Dels negocis o dels afers que per alcú sien menats o feits	135
XXVI. D'aquelles coses que seran feytes per força o per paor	136
XXVII. De mal enguan	137
XXVIII. De restitució dels menors	138

	<i>Pág.</i>
XXIX. Si tudor o curador serà e.ls feyts dels menors	140
XXX. De àrbitres reebuts e de dar seguretad	141
XXXI. De nauzers, de taverners e d'ostalers	143
XXXII. De sagrament de calúmpnia	144
XXXIII. De juhiis	146
XXXIV. Que negú per força no sie tengut de acusar ne demanar altre .	148
XXXV. De contestacione litis, ço és, de començar lo pleyt	149
XXXVI. De dilacions, ço és, de alongamens, e de fèries, ço és, de dies en que hom no deu pledeyar	149
XXXVII. De jurisdiccio, ço és, de poder de tots jutges, e de for covi- nent, ço és, de cort covinent	151
XXXVIII. En qual loch deja ésser feita demanda de crims o de posses- sions o de lexes feitas en derrera volentat	154
XXXIX. On deu ésser demanat aquel qui promès donar o pagar al- cuna cosa en cert loc	154
XL. En qual loch deje ésser feita demanda de coses	155
XLI. En qual loch heretat deje ésser demanada	155
XLII. En qual loch deu ésser demanat compte d'alcuna aministra- ció	156
XLIII. De donacions que sien feitas contra offici de pietat	156
XLIV. De demanda de heretat	156
XLV. En qual manera deu e pot hom recobrar la sua cosa que al- tre té	157
XLVI. De usufruyt, ço és, d'aquell qui ha dret e.l fruyt a reebre d'a- quela cosa e no ha dret en la propietat	159
XLVII. De clavegueres e d'estremeres o d'albellons	160
XLVIII. De servitut d'aygua e d'altres coses	161
XLIX. De dan donat	166
L. De divisio e particio dels hereus	168
LI. De les coses comunes a partir	169
LII. D'aquels qui seran companys d'un metex pleyt	170
LIII. A demostrar aquela cosa moble en juhii que serà demanada ..	170
LIV. De jochs e de jugadors	171
LV. Si certa cosa serà demanada	171
LVI. Per qual rahó deu hom demanar ço que no serà degut e serà pagat e ço que per leya rahó e desonesta serà promès	172
LVII. De condició furtiva, ço és, de cosa qui serà emblada	174

	Pág.
LVIII. De demandes e de obligacions	174
LIX. Que la muller per lo marit ni.l marit per la muller ne la mare per lo fil no sie demanada	176
LX. Ne.l fill per lo pare ne.l pare per lo fill emancipat ne.l libert per lo patró sia demanat	177
LXI. D'aquells qui s'establexen pagadors d'alcun aver o d'altra cosa per altre	177
LXII. De proves	177
LXIII. De testimonis	178
LXIV. Més val ço que en veritat és feyt que ço que fentament és es- crit	182
LXV. Per qual rahó deu hom demanar peyora que haja mesa a altre	183
LXVI. D'aver que serà promés de prestar e no serà prestat	183
LXVII. De compensació	184
LXVIII. De usures	185
LXIX. De depòsit, ço és, de comanda, e de les coses de les quals no deu ésser feyta comanda	185
LXX. De manament que alcú fa a altre per sos pleits a manar o per altres coses a fer	190
LXXI. De companyia	192
LXXII. En qual guisa compra e venda sia feyta	192
LXXIII. Quales coses no deuen ésser alienades	196
LXXIV. Per qual rahó se deu ne.s pot venda desfer ni trenchar	199
LXXV. De les fires e dels mercats	200
LXXVI. De les coses logades o de aqueles que són preses a loger	200
LXXVII. De dret de cosa que serà donada a cenç	202
LXXVIII. De arres e d'esposalles	209
LXXIX. Si la muller a qui lo marit lexa l'usufruyt pendrà altre marit ..	212
LXXX. De promessió d'exovars e del dret dels exovars	213
LXXXI. De donacions que seran feites entre marit e muller	214
LXXXII. En qual manera sia demanat l'exovar quant lo matrimoni serà solt e departit	215
LXXXIII. De tudoria que serà donada en testament o sens testament ...	221

COMENÇA EL SEGON LIBRE.

LXXXIV.	Rúbrica dels servus que fugen e dels furts	225
LXXXV.	En qual guisa los frares dejen tornar en part los béns que hauran haüts del pare o de la mare après la mort d'aquels ab los altres frares qui res non hauran haüt	228
LXXXVI.	Quals poden fer testament o no o quals lo pusquen tenir o no	229
LXXXVII.	De testaments	231
LXXXVIII.	D'aquells qui moren sens que no hauran feit testament	238
LXXXIX.	En qual guisa hereus sien feyts	242
XC.	De dret que han los hereus de deliberar si seran hereus o no .	246
XCI.	De rebuyar heretat	247
XCII.	D'aquells als quals les heretats són toltes axí com a persones no dignes	247
XCIII.	De les lexes que seran feytes per lo testador o d'aquelles que haurà manades fer	249
XCIV.	De coses duptoses	253
XCV.	De prescripcions	254
XCVI.	De sentències d'actes de citacions e de despeses necessàries e útils e que seran feites de volentat	257
XCVII.	De pena de jutge qui mal jutjarà	261
XCVIII.	En qual guisa sentència que serà donada deu ésser menada a exequició	261
XCIX.	A quals no nou cosa jutjada	263
C.	Si per falses cartes o per falses testimonis serà jutjat	265
CI.	D'aquells qui confessen en dret alguna cosa	265
CII.	De appellacions	266
CIII.	D'aquells qui poden renunciar e lexar sos béns	269
CIV.	Dels béns que són posseïts per auctoritat de jutge	269
CV.	Del privilegi del fisch, ço és, d'aquel qui té loch del príncep ..	270
CVI.	De força o de violència que sia feita a alcú	270
CVII.	De penyores	272
CVIII.	De fermançes	279
CIX.	De pagues com deuen ésser feytes	282
CX.	De eviccions, ço és, d'aquelles coses que alcú haurà guaanyades per dret en juhii	284
CXI.	Com pusqua hom e deje altre affillar e emancipar	289

	Pág.
CXII. D'aquells qui són reemuts de poder de enemics	290
CXIII. De donacions	291
CVIX. Qualse poden acusar	295
CXV. De adulteris e de aquells qui se'n menaran fembres vèrgens per força	296
CXVI. De crim de fals e de falsa moneda	298
CXVII. De crim d'estel.lionat, ço és, d'aquells qui a molts vendran o obligaran una cosa metexa per falsia	299
CXVIII. De injúries	300
CXIX. De qüestions e de demandes feitas ab turments	302
CXX. De crims	302
CXXI. De malfeytors	311
CXXII. De crim de lesa magestat	317
CXXIII. De crim de tració	318
CXXIV. De denunciació de novella obra	318
CXXV. De departiment de les coses	319
CXXVI. De feultat e de sagrament de feultat	322
CXXVII. De guanyar senyoria de coses	322
CXXVIII. De significació de paraules	324
CXXIX. De regles de dret	326
CXXX. De naufrag e d'encant	327
CXXXI. Del batle e de la cort	328
CXXXII. De notaris	330
CXXXIII. De guiatge e de treves	331
CXXXIV. De feus	334
CXXXV. De batalles	337
CXXXVI. De molins e de forns e de bayns	340
CXXXVII. De pa qui és de menor pes e de les mesures que són pus mir- ves que no deuen ésser	341
CXXXVIII. De l'offici del pes e de les mesures	342
CXXXIX. De mariners	343
CXL. Dels saigs e del carçelatge	344
CXLI. De drapers e de sartres	345
CXLII. De draps e de fustanis	345
CXLIII. De çequiers	346
CXLIV. De metges	348
CXLV. De aquells qui rebujen morabatins o mazmodines	348

CXLVI.	De leuda e d'ostalatge e de corredors	348
CXLVII.	Aquesta és la mesura que deu ésser tenguda e.l pa	356
CXLVIII.	De preu de march, de liura, d'onça, d'alna e de fanecha	358
CXLIX.	Aquesta és la mesura que deu ésser tenguda e.l vi	359
CL.	De corda de soguejar la terra e del preu de les jovades	361

*Se terminó de imprimir
en Artes Gráficas Soler, S. L.,
de la ciudad de Valencia,
el 8 de marzo de 2001*

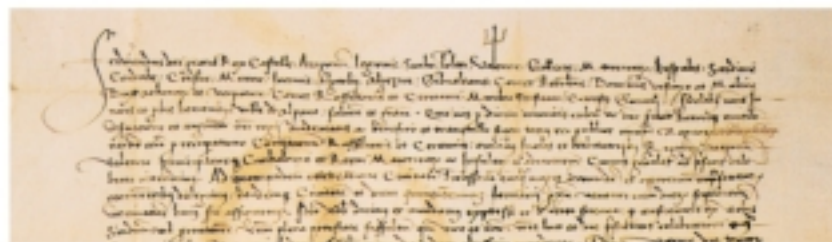
Pedro López Elum, Profesor Titular de Historia Medieval de la Facultad de Geografía e Historia de la Universidad de Valencia. En su trayectoria investigadora ha abordado cuestiones relacionadas con temas medievales valencianos, a partir de la utilización de fuentes de archivo o arqueológicas. Destacan sus publicaciones sobre demografía, cerámica, arqueología, castellología, *Furs*, Cortes y música medieval como, por ejemplo, demografía: *El impuesto del morabatí, sus bases económicas y sus aplicaciones demográficas. Siglos XIII-XVIII*, Tesis Doctoral: Sobresaliente "cum laude"; cerámica: *El origen de la cerámica en Manises y Paterna (1282-1335)*, 1984; arqueología medieval: *La alquería islámica en Valencia. Estudio arqueológico de Bofilla. Siglos XI y XIV*, 1994; conquista y repoblación: *La conquista y repoblación valenciana durante el reinado de Jaime I*, 1995; *Furs* y Cortes: *Los orígenes de los Furs de València y de las Cortes en el siglo XIII*, 1998; castellología medieval: *Los castillos valencianos en la Edad Media* (en prensa) y música medieval: *Las Cantigas de Santa María de Alfonso X el Sabio* (en preparación).

Realizada la conquista valenciana por Jaime I en el siglo XIII, las Cortes se centraron de forma casi exclusiva en la labor legislativa que llevó a la formulación de los *Furs*. Jaime I juró en ellas respetar los fueros y se comprometió a que sus sucesores lo hicieran también ante ese foro cuando accedieran al trono. Por lo tanto Cortes y *Furs* son dos temas que están íntimamente relacionados en la historiografía valenciana de esa centuria. Si resulta imposible analizar el texto jurídico sin conocer la institución –Cortes– en que aquél se debatió, aún lo es más estudiar éstas sin abordar el origen de la *Costum* y los *Furs*. Esto justifica la dualidad de los centros de interés (Cortes y *Furs*) que presenta este estudio. No obstante, hay que tener en cuenta que ni las Cortes ni los *Furs* reflejan toda la labor legislativa de esta centuria. Jaime I la realizará también a través de privilegios que más tarde se incorporarán al código legal.

ISBN 84-482-2549-X

9 788448 225490

GENERALITAT VALENCIANA
CONSELLERIA DE CULTURA I EDUCACIÓ
DIRECCIÓ GENERAL DEL LLIBRE, ARXIVS I BIBLIOTECUES